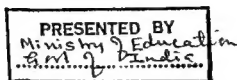

Buddhist Sanskrit Texts - No. 19

AVADĀNA-ŚATAKA

Edited by

Dr. P. L. VAIDYA

*Director, Mithilā Institute of Post-Graduate Studies
and Research in Sanskrit Learning, Darbhanga*

PUBLISHED BY

THE MITHILA INSTITUTE

OF

**Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning
Darbhanga**

1958

॥ अवदान-शतकम् ॥

मिथिलाविद्यापीठप्रधानेन
वैद्योपाह्वश्रीपरशुरामशर्मणा
परिशिष्ट-श्लोकसूच्यादिभिः संस्कृतम् ।

मिथिलाविद्यापीठप्रधानेन प्रकाशितम् ।

*Copies of This Volume, postage paid, may be had from your usual Book-seller or from The Director,
Mithila Institute, Darbhanga, on pre-payment either in cash, Postal Order or M. O. *
of Rs. 10.00 for Ordinary edition and Rs. 12.50 for Library edition*

*The entire cost of preparation and production of this Volume has
been met out of a subvention kindly placed at the disposal
of the Institute by 2500th Buddha Jayanti Celebration
Committee and the Government of India,
Ministry of Education. .*

Printed by Laxmibai Narayan Chaudhari, at Nimaya Sagar Press,
26-28 Kolbhat Street, Bombay 2, and Published by Dr. P. L. Vaidya,
Director, Mithila Institute, Darbhanga, Bihar.

अनुक्रमणिका ।

Introduction in English and Hindi

IX-XVI

प्रथमो वर्गः

१-२९

१	पूर्णमद्रः	१
२	यशोमती	४
३	कुसीदः	७
४	सार्थवाहः	११
५	सोमः	१४
६	घडिकः	१४
७	पद्मः	१८
८	पञ्चालः	२०
९	धूपः	२३
१०	राजा	२६

द्वितीयो वर्गः

३०-५४

११	नाविकाः	३०
१२	स्तम्भः	३१
१३	जात्रम्	३३
१४	ईतिः	३५
१५	प्रातिहार्यम्	३८
१६	पञ्चवार्षिकम्	४०
१७	स्तुतिः	४२
१८	वरदः	४६
१९	काशिकयज्ञम्	४८
२०	दिव्यभोजनम्	५०

तृतीयो वर्गः

५५-७७

२१	चन्दनः	५५
२२	पद्मः	५७
२३	चक्रम्	५९
२४	दशशिराः	६१
२५	सूक्ष्मत्वक्	६३
२६	शीतप्रभः	६६
२७	नाविकाः	६८
२८	गन्धमादनः	७१
२९	निर्मलः	७३
३०	वस्तुस्वराः	७५

चतुर्थो वर्गः

७८-१०६

३१	पद्मकः	७८
३२	कवडः	८०
३३	धर्मपालः	८२
३४	शिबिः	८३
३५	सुरूपः	८५
३६	मैत्र्यकन्यकः	८७
३७	दाशः	९३
३८	धर्मगवेषी	९६
३९	अनाथपिण्डदः	९९
४०	सुभद्रः	१०१

पञ्चमो वर्गः

१०७-१२७

४१	गुडशाला	१०७
४२	भक्तम्	१०९
४३	पानीयम्	११०
४४	वर्चघटः	११२
४५	मौद्गल्यायनः	११३
४६	उत्तरः	११५
४७	जात्यन्धा	११८
४८	धेष्टी	१२०
४९	पुत्राः	१२१
५०	जाम्बालः	१२३

षष्ठो वर्गः

१२८-१५४

५१	कृष्णसर्पः	१२८
५२	चन्द्रः	१३१
५३	सालः	१३४
५४	श्रीमती	१३६
५५	धत्तम्	१३९
५६	शुकः	१४१
५७	दूतः	१४५
५८	महिषः	१४७
५९	उपोषधः	१५०
६०	हंसाः	१५२

सप्तमो वर्गः

१५५-१७४

६१	सुवर्णमः	१५५
६२	सुगन्धिः	१५७
६३	यपुष्मान्	१५९

६४	वलवान्	१६१
६५	प्रियः	१६३
६६	पद्माक्षः	१६३
६७	दुन्दुभिस्वरः	१६६
६८	पुत्राः	१६८
६९	सूर्यः	१७०
७०	मल्लपताका	१७२

अष्टमो वर्गः

१७५-२००

७१	सुप्रभा	१७५
७२	सुप्रिया	१७७
७३	शुक्ला	१८०
७४	सोमा	१८२
७५	कुवलय	१८५
७६	काशिकसुन्दरी	१८८
७७	मुक्ता	१९०
७८	कचङ्गला	१९२
७९	क्षेमा	१९४
८०	विरूपा	१९७

नवमो वर्गः

२०१-२३०

८१	समुद्रः	२०१
८२	सुमनाः	२०३
८३	हिरण्यपाणिः	२०५
८४	त्रिपिटः	२०८
८५	यशोमित्रः	२१०
८६	औषपादुकः	२१३
८७	शोभितः	२१७
८८	कप्किणः	२१९
८९	मद्रिकः	२२४
९०	राष्ट्रपालः	२२७

दशमो वर्गः

२३१-२६४

९१	सुभूतिः	२३१
९२	स्थविरः	२३३
९३	हस्तकः	२३९
९४	लेकुञ्चिकः	२४१
९५	संसारः	२४४
९६	गुप्तिकः	२४७

१७	विरूपः	२५०
१८	गङ्गिकः	२५२
१९	दीर्घनखः	२५५
१००	संगीतिः	२६०

प्रथमं परिशिष्टम्—कल्पद्रुमावदानमालायां सुभूत्यवदानम्	...	२६५
द्वितीयं परिशिष्टम्—Stereotyped Constituents of Stories		२९७
तृतीयं परिशिष्टम्—श्लोकसूची	...	३०५

INTRODUCTION

·(1) THE EDITION

THE AVADĀNAŚATAKA or Century of Noble Deeds of Lord Buddha was edited by Dr. J. S. Speyer of Leiden University (Holland) and published in the Bibliotheca Buddhica III, in 1906-9 (B in marginal references). The present edition is based on this edition, with such modifications as required by modern trends of thought and advance in textual criticism. For fixing his text Dr. Speyer utilised four Mss., three in Nepalese and one in Devanāgarī scripts and fragments of a fifth. He utilised also the Tibetan and Chinese translations, Féer's French translation of the work, as also the texts of the Divyāvadāna, Kalpadrumāvadāna, Bhadrakalpāvadāna, Aśokāvadāna, Vicītrakarṇikāvadāna, Ratnāvadānamālā, Dvātrimśatyavadānamālā and Avadānakalpalatā of Ksemendra. His careful study of this vast material has given us a very readable text of this work. Many of his foot-notes may appear to be superfluous now as textual criticism has made a great advance since the days of Speyer; they only indicate a very methodical handling of his Mss. material. I have retained as many of his foot-notes as appeared to me quite necessary.

(2) THE AVADĀNA LITERATURE

The term Avadāna, Sk. Apadāna, primarily means good, illustrious, heroic or noble act. It sometimes designates *Buddhavacana* and constitutes seventh of the twelve *Dharma Pravacanas* of Sanskrit Buddhism. There must have been a vast literature under this class of which only a fraction is preserved in Mss. We have got only four works in print, viz., Divyāvadāna, Jātakamālā, Avadānakalpalatā and the present work. A few more are printed here and there. It appears from references in the Kalpadrumāvadānamālā, tenth story of which is printed here in Appendix I, that some scholars specialised in this class of literature and were known as Avadānārthakovidā (St. 162) or Āvadānika (St. 106), just as some monks were called Suttantika or Ābhidhammika or Suttadhara and Vinayadhara. The Avadāna type of literature, is closely related to the Jātaka literature with this difference that Jātaka stories usually refer to the past life of Buddha as Bodhisattva, while in avadānas Buddha himself plays an important role.

The Avadānas and Jātakas do not belong to the higher plane of Buddhist teaching; they do not pretend to afford scope for higher philosophical study or meditation, and hence perhaps works like Jātaka, Apadāna, Petavattu, Vimānavattu, Buddhavaṃsa, Cariyāpiṭaka, Theragāthā and Therīgāthā do not find place in Siamese Tripiṭaka. They are found to have a place in the Vinaya and Sutta Piṭaka in their Pali and Sanskrit versions.

The Avadāna literature can be classified into three types, two of them canonical and the third post-canonical. The first is to be found in Vinaya texts or Sūtras in the episodes or examples of rules. The Divyāvadāna belongs to this class. The second canonical type is represented by Apadāna and Jātaka. The third is represented by all later collections of avadānas or single avadānas, remnants of which in Sanskrit constitute only a small portion of what once existed.

(3) THE AVADĀNAŚĀTAKA AND ITS TRANSLATIONS

The Avadānaśataka, according to Wessillief, belongs to the first preaching period of Śākyamuni, indicating a high antiquity of the work. It was translated into Chinese in the first half of the 3rd century A. D. as stated in Nanjio's Catalogue, No. 1324. In Avadāna No. 83 there is a mention of Dīnāra as a minted coin (lakṣanāhataṃ dīnāradvayam). This indicates that the present collection must be placed later than the beginning of the Christian era. It would not be far from wrong if we place the date of the present work at about 100 A. D. The Tibetan translation of the Avadānaśataka is found in Tanjur, Mdo. XXIX. Burnouf drew attention of scholars in his work *Introduction à l'Histoire du Bouddhisme* and gave translations of portions from it. Léon Féer published a translation of the whole work in French in AMG. Vol. XVIII, using the Tibetan translation. Dr. Speyer frequently refers to this translation as well as personal correspondence with Féer in his notes in deciding doubtful passages of the text. He has also utilized the Divyāvadāna, and several unpublished avadānas in manuscripts.

(4) THE CONTENTS

The stories in the Avadānaśataka are divided into ten sections or Vargas of ten stories each. The fifth story is unfortunately lost in the original Sanskrit, but is preserved in its

I should like to draw the attention of the reader to a chronological statment in story No. 100, in which the time which elapsed between Buddha's Parinirvāṇa and the days of Aśoka and Upagupta is mentioned as hundred years, while the tradition as recorded by Buddhaghosa, with a detailed chronological data, gives this to be 218 years. A good deal of the text of Nos. 40 and 100 has been borrowed from a Sanskrit redaction of the Mahā-parinirvāṇa Sūtra. There are similar parallelisms; e.g., a portion of No. 99 is equal to Majjhima Nikāya No. 74, and of No. 90 equal to No. 82.

There is one more point to be noted. The difference between Avadānaśataka and other Avadānamālās is that the authors of the latter works were followers of Mahāyāna. The introduction of Bodhisattvas among attendants of Buddha, references to Amitābha and Sukhāvatī in those works clearly prove this point.

Mithila Institute, }
Darbhanga,
20-1-1957

P. L. V.

भूमिका

१ सम्पादन

अवदानशतक अथवा भगवान् बुद्ध के सत्कर्मशतक का सम्पादन लीडेन यूनिवर्सिटी हॉलैंड के डा. जे एस् स्पेयर ने किया और उसका प्रकाशन १९०६-९ में Bibliotheca Buddhica III में हुआ था। यह संस्करण, उक्त संस्करण का आधार लेकर वर्तमान विचारशैली और ग्रन्थसंस्कारपद्धति में प्रगति के दृष्टिकोण से उपयुक्त सपरिवर्तन के साथ प्रस्तुत किया जा रहा है। मूल आवृत्ति में ग्रन्थनिश्चिति के लिये डॉ. स्पेयरने चार मातृकाओं का उपयोग किया था। जिनमें से तीन नेपाली में और चतुर्थ देवनागरी लिपि में थी, अशत प्राप्त पंचम मातृका का भी उन्होंने उपयोग किया था। उनके द्वारा उपयोग में लिये गए अन्य ग्रन्थों में तिब्बती तथा चीनी अनुवाद, फीयर महोदयकृत फ्रेच अनुवाद, दिव्यावदान, कल्पद्रुमावदान, भद्रकल्पावदान, अशोकावदान, विचित्रकर्णिकानन्दान, रत्नावदानमाला, द्वात्रिंशलवदानमाला और क्षेमेन्द्ररचित अवदानकल्पलता का भी उल्लेख किया जा सकता है। उनके उपर्युक्त असीम सामग्री के गहन अव्ययन के फलस्वरूप ही यह ग्रन्थ इतना पठनीय हो सका। वर्तमान काल में उनकी बहुतसी टिप्पणियाँ अनावश्यक प्रतीत होगी, क्योंकि डा. स्पेयर के समय से अबतक के काल में ग्रन्थसंस्कारपद्धति में अत्यधिक प्रगति हो चुकी है। उससे केवल उनका मातृकाओं को विधिवत् तथा कुशलतापूर्वक काम में लाना सिद्ध होता है। जो टिप्पणियाँ मुझे अधिक आवश्यक प्रतीत हुईं उनको मैंने अधिक से अधिक सङ्ख्या में सुरक्षित रखा है।

२ अवदान-साहित्य

अवदान अथवा संस्कृत अपदान शब्द का प्राथमिक (मूल) अर्थ समीचीन, शिक्षामय, वीरतापूर्ण कार्य अथवा सत्कर्म है। इसको कभी कभी बुद्धवचन की सज्ञा भी दी जाती है, और यह संस्कृतजैद्धमत के द्वादश धर्मग्रन्थों में सप्तम है। यह अनुमान करना असङ्गत नहीं कि इस विभाग के अन्तर्गत एक अपरिमित साहित्य रहा होगा, जो मातृकाओं में आंशिक रूप से सुरक्षित है। दिव्यावदान, अवदानकल्पलता तथा प्रस्तुत ग्रन्थ ही मुद्रितरूप में विद्यमान हैं। कुछ अन्य अवदान भी यत्र तत्र प्रकाशित हुए हैं। परिशिष्ट में प्रकाशित कल्पद्रुमावदान में आये हुए प्रसङ्गों से यह सिद्ध होता है कि कुछ विद्वानों ने इस प्रकार के साहित्य में विशेष योग्यता प्राप्त की थी। फलस्वरूप वे अवदानार्थकोविद (श्लोक-१६२) अथवा आनन्दानिक (श्लोक-१०६) के नाम से उसी प्रकार प्रसिद्ध थे जैसे कि कुछ भिक्षु सुत्तन्तिक, अभिषमिक, सुत्तधर और निनयधर

कहलाते थे । अवदान—साहित्य का जातक—साहित्य से घनिष्ठ सम्बन्ध है । अन्तर केवल इतना है कि जातक—कथाएँ बुद्ध के विगत जीवन के विषय में हैं, जबकि अवदान—कथाओं में प्रमुख पात्र स्वयं बुद्ध ही हैं । अवदान—साहित्य तथा जातक साहित्य में बुद्ध के उच्च अथवा तत्त्वज्ञानात्मक उपदेश नहीं पाये जाते । समाधि तथा तत्त्वज्ञान के लिये भी कोई निर्देश नहीं है, और संभवतः इसीलिये जातक, अपदान, पेतवत्थु विमानवत्थु, बुद्धवंश, चरियापिटक, थेरगाथा और थेरीगाथा आदि कृतियों के लिये सयामी त्रिपिटक में कोई स्थान नहीं मिल सका । पाली तथा संस्कृत विनयपिटक तथा सूत्रपिटक में इन को स्थान अवश्य मिला है ।

अवदान—साहित्य को तीन वर्गों में विभक्त किया जा सकता है । जिनमें से दो पाली त्रिपिटकसदृश ग्रन्थों में संगृहीत है और तृतीय उनपर आधारित है । प्रथम वर्ग विनयसाहित्य के अन्तर्गत—कथाओं के सूत्रों में अथवा सैद्धान्तिक उदाहरणों में उपलब्ध है । दिव्यावदान इसी वर्ग के अन्तर्गत है । द्वितीय, प्राचीन उपदेशात्मक वर्ग था, प्रतिनिधित्व अपदान तथा जातक—साहित्य करते हैं, तथा अवदान—साहित्य अथवा स्वतन्त्र अवदान के उत्तरकाळीन संपूर्ण संग्रहों में तृतीय वर्ग प्राप्त है और विद्यमान संस्कृत—साहित्य में इसका एक अतीव अल्प-अंश उपलब्ध है ।

३ अवदान—शतक तथा उसके अनुवाद

इसी इतिहासज्ञ वॉसिलियेफ महोदय के अनुसार शाक्यमुनि के प्रथम उपदेश-काल में अवदानशतक की रचना हुई, जिससे उसकी प्राचीनता का प्रमाण मिलता है । नान्जियो के कॅटलॉग क्रमाङ्क १३२४ में प्राप्त उल्लेखानुसार तृतीयशताब्दि के प्रथमार्द्ध में इसका चीनीभाषा में अनुवाद हुआ । क्रमाङ्क ८३ की कथा में मुद्राके लिये दीनार शब्द का प्रयोग किया गया है (लक्षणाहतं दीनारद्वयम्) यह इस बात को प्रमाणित करता है कि प्रस्तुत संग्रह का संकलन ईसवी सन के प्रारम्भ के अनन्तर हुआ था । ईसवी सन के प्रथम शतक में इसका रचनाकाल मानना अनुचित न होगा । अवदान-शतक का निम्बनी अनुवाद तांजुर खण्ड के Mdo XXIX में पाया गया है । Burnouf महोदय ने Introduction à l'histoire du Bouddhisme के द्वारा विद्वानों का ध्यान इस ओर आकर्षित किया है । निम्बनीय अनुवाद की सहायता से लिओ फीयर महोदय ने इस संपूर्ण ग्रन्थका अनुवाद AMG Vol. XVIII में प्रकाशित किया था । डॉ० गंपर की लुट्टिण्णियों में उक्त अनुवाद तथा मूलग्रन्थ के संदिग्ध स्थलों के निर्णय के लिये फीयर महोदय के माथ किये गए निजी पत्रव्यवहार का बहुत स्थलों पर उल्लेख किया है । उन्होंने दिव्यावदान तथा अन्य बहुतसी अप्रकाशित अवदान-मातृकाओं का भी उपयोग किया है ।

४ विषयसूची

अवदान-शतक की कथाएं दस वर्गों में विभाजित हैं। प्रत्येक वर्ग में दस कथाएं हैं। दुर्भाग्य से पंचम कथा लुप्त है। प्रत्येक वर्ग की एक स्वकीय विशेषता है। प्रथम तथा तृतीय वर्ग में बुद्ध तथा प्रत्येक बुद्ध के सम्बन्ध में भविष्यवाणी अथवा व्याकरण का वर्णन है। चालीसवीं कथा को छोड़कर द्वितीय तथा चतुर्थ वर्ग के अवदानों में भगवान् बुद्ध के अतीत जीवन का उल्लेख है। यद्यपि द्वितीय तथा चतुर्थ वर्ग में क्रमशः वर्तमान और विगत जीवन की कथाएँ ही मुख्य हैं इसीलिये चतुर्थवर्ग की कथा का जातक-कथा से साम्य है। पंचम वर्ग में प्रेतकथाएँ हैं जिनका पाली पेतवत्थु ग्रन्थ में निर्दिष्ट कथाओं से साम्य है। षष्ठ वर्ग की कथाएँ उन व्यक्तियों के विषय में हैं जिन्होंने सत्कर्मों के पुण्यफलस्वरूप स्वर्ग को प्राप्त किया। सप्तम से दशम वर्ग की कथाओं के नायकों का अर्हत् बनने का वर्णन है। सप्तम वर्ग की कथाओं के सब नायक शाक्यकुलोत्पन्न हैं। अष्टम वर्ग के कथानायक क्षीपात्र हैं। दशम वर्ग की कथाओं में पूर्वजन्म में किये गए दुष्कृत्यों के दुष्परिणामों का वर्णन है जिनके कारण पुण्यात्माओं को अन्तिम जन्म में भी कष्टों का अनुभव करना पड़ा। संग्रह की अन्तिम कथा, मुख्यकथा को अशोक तथा उपगुप्त के समय से सम्बन्धित करती है।

यहाँ यह उल्लेखनीय है कि अवदान-शतक एक संस्कृत कृति है और इसका सम्बन्ध हीनयान अथवा धेरवाद परम्परा से निगडित है। चीनी बौद्धमत के अनुसार अवदान-शतक हीनयान सम्प्रदाय का ही ग्रन्थ है, क्योंकि इसमें महायान सिद्धान्तों का पूर्ण अभाव, शैली की तुलनात्मक सरलता, तथा समान अंशों की पुनः पुनः आवृत्ति है।

संस्करण में आये हुए समान अंशों की पुनरावृत्ति के प्रसङ्ग के विषय में अधिक स्पष्टीकरण की आवश्यकता है। पच्चीस से अधिक अंशों का संग्रह द्वितीय परिशिष्ट में दिया गया है, जो प्रत्येक कथा का आवश्यक अङ्ग कहा जा सकता है। कुछ अवतरणों का यहाँ उल्लेख किया जाता है:—

प्रारम्भिक अवतरण जिसमें बुद्ध का वर्णन है; कथाओं का अन्तिम वाक्य जिस में भिक्षुओं ने बुद्धोपदेश की प्रशंसा की है; बुद्ध के स्मित तथा उसके परिणाम का वर्णन, बुद्ध का संसार की तरफ किसी पीडित की खोज करते हुए देखना, जिसको वे मुक्त कर सकें; अर्हत् के गुण, सन्तानप्राप्ति के खामाधिक कारण; गर्भवती स्त्री के उपचार तथा शिशुपरिचारिकाओं का वर्णन; राजा तथा देश; कर्मविपाक सिद्धान्त का वर्णन; नवजात देवता का बुद्ध के पास रात्रिकालीन आगमन; तथा भिक्षुओं की प्रार्थना पर बुद्धद्वारा सुनाई गई विगत जीवन की कथाओं की प्रस्तावना। इन में से बहुतसे अवतरण दिव्यावदान ग्रन्थ में कभी विस्तृत रूप में तथा कभी यान्तृ शब्द से निर्दिष्ट

संक्षिप्तरूप से प्राप्त हैं । परन्तु अवदान-शतक में यावत् अथवा पेय्यालं शब्द का प्रयोग नहीं किया गया है । अपि तु उक्त अवतरण हमेशा संपूर्ण तथा विस्तृतरूप में दिये हैं ।

पाठक का ध्यान अवदान-शतक की १०० वीं कथा में दिये गये कालसम्बन्धी वक्तव्य की ओर आकर्षित करना आवश्यक है, जिसमें बुद्ध परिनिर्वाण से लेकर अशोक तथा उपगुप्त तक का समय १०० वर्ष का बताया है, जबकि बुद्धघोष ने दी हुई परम्परागत समयानुक्रमणिका के अनुसार यह स्पष्ट है कि उक्त समय २१८ वर्ष का है । कथा क्रमाङ्क ४० तथा १०० का बहुत कुछ अंश महापरिनिर्वाणसूत्र की संस्कृत या पाली आवृत्ति से उद्धृत है । इस प्रकार के कुछ और भी समानान्तर उद्धरण इसमें हैं जैसे:-

क्रमाङ्क ९० = मञ्जिमनिकाय ८२

” ९९ = ” ७४

यहां एक और बात भी उल्लेखनीय है, अवदान-शतक तथा अन्य अवदानमालाओं में यह अन्तर है कि अवदानमालाओं के लेखक महायान सम्प्रदाय के माननेवाले थे । बुद्ध के परिचारकों में बोधिसत्त्व का परिचय, अमिताम तथा सुखावती के प्रसङ्ग इस बात को स्पष्टतया प्रमाणित करते हैं ।

मिथिला विद्यापीठ
दरभंगा
२०-१-५७

प. ल. वै.

अवदानशतकम् ।

॥ नमः श्रीसर्वज्ञाय ॥

प्रथमो वर्गः ।

B 1

तत्सोदानम्—

पूर्णभद्रो यशोमती कुसीदो घणिजस्तथा ।
सोमो घटिकः पद्माङ्कः पञ्चालो धूप एव च ।
राजानं पश्चिमं कृत्वा वर्गो ह्येष समुदितः ॥ १ ॥

5

१ पूर्णभद्रः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्ववाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कलन्दक-
निवापे । तत्र भगवतोऽचिराभिसंबुद्धबोधैर्यशसा च सर्वलोक आपूर्णः ॥

10 B 2

अथ दक्षिणागिरिषु जनपदे संपूर्णो नाम ब्राह्मणमहाशालः प्रतिवसति आढ्यो
महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणवनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी ।
स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः
प्रजावत्सलस्त्यागरुचिः प्रदानरुचिः प्रदानाभिरतो महति त्यागे वर्तते ॥

यावदसौ सर्वपापण्डिकं यज्ञमारब्धो यष्टुम्, यत्रानेकानि तीर्थिकशतसहस्राणि¹⁵
मुञ्जते स्म । यदा भगवता राजा विम्बिसारः सपरिवारो विनीतः, तस्य च निनयाद्बहूनि
प्राणिशतसहस्राणि निनयमुपगतानि, तदा राजगृहात्पूर्णस्य ज्ञातयोऽभ्यागस्य पूर्णस्य
पुरस्ताद्बुद्धस्य वर्णं भाषयितुं प्रवृत्ता धर्मस्य संघस्य च । अथ पूर्णो ब्राह्मणमहाशालो
भगवतो गुणसंकीर्तनं प्रतिश्रुत्य महान्तं प्रसादं प्रतिलब्धवान् । ततः शरणमभिरुह्य राज-
गृहमिमुखः स्थित्वा उभौ जानुमण्डले पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य पुष्पाणि क्षिपन्, धूपमुदकं च²⁰
भगवन्तमायाचितुं प्रवृत्तः—आगच्छतु भगवान् यज्ञं मे अनुभवितुं यज्ञवाटमिति । अथ
तानि पुष्पाणि बुद्धानां बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेनोपरि भगवतः पुष्पमण्डपं
क्षित्वा तस्युः धूपोऽभ्रकूटमदुदकं वैदूर्यशलाकवत् ॥

B

अथायुष्माननन्दः कृतकृत्पुटो भगवन्तं पप्रच्छ—कुत इदं भदन्त निमग्नमायात-
मिति । भगवानाह—दक्षिणागिरिवानन्द जनपदे संपूर्णो नाम ब्राह्मणमहाशालः प्रतिवसति,²⁵

तत्रास्माभिर्गन्तव्यम्, सञ्जीभवन्तु भिक्षव इति । भगवान् भिक्षुसहस्रपरिवृतो दक्षिणागिरिपु
 जनपदे चारिकां चरित्वा पूर्णस्य ब्राह्मणमहाशालस्य यज्ञवाटसमीपे स्थित्वा चिन्तामापेदे-
 यन्वहं पूर्णब्राह्मणमृद्धिप्रातिहार्येणावर्जयेयमिति । अथ भगवांस्तं भिक्षुसहस्रमन्तर्धाप्य एकः
 पात्रकरकव्यग्रहस्तः पूर्णसमीपे स्थितः । अथ पूर्णो ब्राह्मणमहाशालो भगवन्तं ददर्श
 ५ द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं
 सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । दृष्ट्वा च पुनस्त्वरितत्वरितं
 भगवतः समीपमुपसंक्रम्य भगवन्तमुवाच—स्वागतं भगवन्, निपीदतु भगवान्, क्रियतां
 [आसनपरिग्रहो] ममानुग्रहार्थमिति । भगवानाह—यदि ते परित्यक्तं दीयतामस्मिन्पात्र
 इति । अथ पूर्णो ब्राह्मणमहाशालः पञ्चमाणवकशतपरिवृतो भगवतो विविधभक्ष्यभोग्य-
 १० खाद्यलेह्यपेयचोष्यादिभिराहारैराख्यः पात्रं परिपूरयितुम् । भगवानपि स्वकात्पात्राद्भिक्षु-
 पात्रेष्वाहारं संक्रमयति । यदा भगवतो विदितं पूर्णानि भिक्षुसहस्रस्य पात्राणीति, तदा
 स्वपात्रं पूर्णमादर्शितम् । ततो भिक्षुसहस्रं पूर्णपात्रमर्बच्चन्द्राकारेण दर्शितवान् । देवताभि-
 रप्याकाशस्याभिः शब्दमुदीरितम्—पूर्णानि भगवतो भिक्षुसहस्रस्य च पात्राणीति ।

B 4

ततः प्रातिहार्यदर्शनात्पूर्णः प्रसादजातो मूलनिकृत्त इव द्रुमो दृष्टतुष्टप्रमुदितः
 १५ उदप्रप्रीतिसौमनस्यजातो भगवतः पादयोर्निपत्य प्रणिधिं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशल-
 मूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च अन्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूपास-
 मतीर्णानां सर्वानां तारयिता, अमुक्तानां मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वासयिता, अपरि-
 निर्दृतानां परिनिर्वापयितेति ॥

अथ भगवान् पूर्णस्य ब्राह्मणमहाशालस्य हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं
 २० प्राविरकार्षीत् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन् समये
 नीलपीतलोहितायदाता अर्चिपो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्ठा-
 द्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं
 प्रतापनमयीचिमर्बुदं निर्वुदमट्टं इहवं इडुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान् गत्वा ये
 उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूप्ष्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां
 २५ सर्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः,
 आहोस्त्रिदन्पत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां
 निर्मितं दृष्ट्वं भवन्ति—न ह्येव वयं भवन्तः इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः, अपि त्वयमपूर्व-
 दर्शनः सर्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ति इति । ते निर्मिते चित्त-
 ३० मभिप्रसाप तत्रकवेदनीयं कर्म श्रपयित्वा देयमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति, यत्र सत्यानां
 भागनभूता भवन्ति । या उपरिष्ठाद्गच्छन्ति, ताश्चानुर्गहाराजिकप्रयत्तिशान् यामाप्नुवितान्

निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीक्षाभा-
नप्रमाणाभानाभास्वरान् परीक्षुमानप्रमाणशुभाञ्जुमकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान् बृह-
त्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमना-
मेत्युद्धोपयन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिपत्निसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य भगवन्तमेव पृष्ठतः
पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीत कर्म व्याकर्तृकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽ- 10
न्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तृकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तृकामो
भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, पाण्ड्यामन्तर्धीयन्ते ।
प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तृकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तृकामो
भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तृकामो भवति, वामे करतले-
ऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तृकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं 16
व्याकर्तृकामो भवति, नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तृकामो भवति, आस्येऽ-
न्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तृकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरा सम्यक्संबोधिं
व्याकर्तृकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

B 6

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषेऽन्तर्हिताः ।
अथायुष्मानानन्दः कृतऋपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

20

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो यन्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूता ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जिताख्यः ॥ ४ ॥ 25

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतृणां श्रमण जिनेन्द्र वक्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुपन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्मालवणजलाद्रिराजधैर्याः

सबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

30

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं सममिलपन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

B 7

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्पक्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्वर्यन्ति । एष आनन्द पूर्णो ब्राह्मणमहाशालः । अनेन कुशल-
5 मूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीता बोधिं समुदानीय
महाकरुणापरिभाविताः पट् पारमिताः परिपूर्णं पूर्णभद्रो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति, दशभि-
र्वर्गैश्चतुर्भिर्वैशारद्यैश्चिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो
ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥ यदा भगवता पूर्णो ब्राह्मणमहाशालोऽनुत्तरायां सम्यक्संबोधी
व्याकृतः, तदा पूर्णेन भगवान् सश्रावकसंघस्यैमास्यं यज्ञवाटे भोजितः । भूयश्चानेन चित्राणि
10 कुशलमूलानि समवरोपितानि ॥

तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तरं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मान-
यिष्यामः पूजयिष्यामः, शास्तरं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य
विहरिष्यामः । इत्येवं यो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

II

२ यशोमती ।

B 8

बुद्धो भगवान् सञ्जतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः
पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहदैवैर्नार्ग्यैश्चैरसुरैर्गणैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरारुड-
किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासन-
ग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो वैशालीमुपनिश्रित्य विहरति मर्कटहृदतीरे
20 फूटागारशालापाम् । अयं पूर्वदि निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघ-
पुरस्कृतो वैशाली पिण्डाय प्राविशत् । सावदानीं वैशाली पिण्डाय चरित्वा येन सिंहस्य
सेनापतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य प्रवृत्त एवासने निपण्णः ॥

अयं सिंहस्य सेनापतेः क्षुपा यशोमती नाम अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका । सा
-भगवतो विचित्रलक्षणोज्ज्वलकायं दृष्ट्वा अत्यर्थं प्रसादं लब्धवती । सा श्वशुरं पप्रच्छ—अस्ति
25 पक्षिदुपायो येनाहमप्येवंगुणयुक्ता स्यामिति । अयं सिंहस्य सेनापतेरेतदभवत्—उदारा-
धिमुक्ता येनेयं दारिका । यदि पुनरियं प्रत्ययमासादयेत्, कुर्यादनुत्तरायां सम्पक्संबोधी
प्रणिधानमिति निदिशोक्तवान्—दारिके यदि हेतुं समादाय वर्तिष्यसि, त्वमप्येवंविधा
भविष्यसि पाटशो भगवानिति ॥

B 9

ततः सिद्धेन सेनापतिना पद्मोन्मत्ताः प्रसादाभिबुद्धयर्थं प्रभूतं दिग्गजसुवर्णं रत्नानि
30 च दत्तानि । ततो यशोमत्या दारिकया भगवान् सश्रावकसंघः—ओऽन्तर्गृहे भक्तनो-

निमज्जितः । अधिवासितं च भगवता तस्या अनुग्रहार्थम् ॥ अथ यशोमती दारिका सुवर्ण-
मयानि पुष्पाणि कारयित्वा रूप्यमयाणि रत्नमयानि प्रभूतगन्धमाल्यविलेपनसंग्रहं कृत्वा
शतरसमाहारं सजीकृत्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो भदन्त, सज्जं भक्तं यस्ये-
दानीं भगवान् कालं मन्यत इति । अथ भगवान् भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन
सिंहस्य सेनापतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रज्ञप्त एवासने ॥
निपण्णः । अथ यशोमती दारिका सुखोपनिपण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शतरसेना-
हारेण स्वहस्तं संतर्प्य पुष्पाणि भगवति क्षेप्तुमारब्धा । अथ तानि पुष्पाणि उपरि भगवतो
रत्नकूटागारो रत्नच्छत्रं रत्नमण्डप इवावस्थितम्, यत्र न शक्यं सुशिक्षितेन कर्मकारेण
कर्मान्तेवासिना वा कर्तुम्, यथापि तद्बुद्धानां बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेन ॥
अथ यशोमती दारिका तदत्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जनकरं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा मूलनिकृत इव द्रुमः १०
सर्वशरीरेण भगवतः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धा—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तो-
त्पादेन देयधर्मेपरित्यागेन च अन्ये लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां
सत्त्वानां तारयिता, अमुकानां मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वासयिता, अपरिनिर्वृतानां
परिनिर्वापयितेति ॥

अथ भगवान् यशोमत्या दारिकाया हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्रावि- १५
रकार्पात् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन्समये
नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्ठा-
द्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः सजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापन-
मवीचिमर्बुदं निर्बुदमटटं हहवं हुह्वममुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान् गत्वा ये उष्णनरका-
स्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूप्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां २०
कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहो-
स्त्रिदन्त्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं
दृष्ट्वैव मनति—न होय वयं भवन्त इतश्च्युताः नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः,
अस्यानुमायेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरक-
वेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । २५
या उपरिष्ठाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्भारजिह्वास्त्रयस्त्रिंशान् यामांस्तुपितान्निर्माणरतीन् परनिर्मित-
यशोमतीनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीक्षाभानप्रमाणामानाभास्वरान्
परीक्षशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलान्बृहान्तपान्
सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्धोषयन्ति, B 1
गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरमभ्यं निष्कामत युज्यध्वं बुद्धशसने ।

धुनीन मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं सममिलपन्ति ते जनीषाः ॥ ६ ॥ इति ॥

B 7

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संयुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । एष आनन्द पूर्णो ब्राह्मणमहाशालः । अनेन कुशल-
5 मूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय
महाकरुणापरिभाविताः षट् पारमिताः परिपूर्य पूर्णमदो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति, दशभि-
र्वलैश्चतुर्विंशारक्षैस्त्रिमिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुण्यया च । अयमस्य देयधर्मो यो
ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥ यदा भगवता पूर्णो ब्राह्मणमहाशालोऽनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ
व्याकृतः, तदा पूर्णेन भगवान् सन्नावकसंघस्यैमास्यं यज्ञवाटे भोजितः । भूयश्चानेन चित्राणि
10 कुशलमूलानि समवरोपितानि ॥

तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्त्रारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मान-
यिष्यामः पूजयिष्यामः, शास्त्रारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य
विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

15

२ यशोमती ।

B 8

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः
पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्गैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुड-
किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो ल्याभी चीवरपिण्डपातशयनासन-
ग्लानप्रत्ययमैपज्यपरिष्काराणां सन्नावकसंघो वैशालीमुपनिश्रित्य विहरति मर्कटहृदतीरे
20 कूटागारशालायाम् । अयं पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघ-
पुरस्कृतो वैशालीं पिण्डाय प्राविशत् । सावदानीं वैशालीं पिण्डाय चरित्वा येन सिंहस्य
सेनापतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य ब्रह्म एवासमे निषण्णः ॥

अयं सिंहस्य सेनापतेः क्षुपा यशोमती नाम अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका । सा
-भगवतो विचित्रलक्षणोज्ज्वलकायं दृष्ट्वा अत्यर्थं प्रसादं लब्धवती । सा अशुरं पप्रच्छ—अस्ति
25 कश्चिदुपायो येनाहमप्येवंगुणयुक्ता स्यामिति । अयं सिंहस्य सेनापतेरेतद्भवत्—उदार-
धिमुक्ता वतसं दारिका । यदि पुनरियं प्रत्ययमासादयेत्, कुर्यादनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ
प्रणिधानमिति विदित्वोक्तवान्—दारिके यदि हेतुं समादाय वर्तिष्यसि, त्वमप्येवंविधा
भविष्यसि यादृशो भगवानिति ॥

B 9

ततः सिंहेन सेनापतिना पशोमत्याः प्रसादाभिवृद्धस्यं प्रभूतं हिरण्यमुवर्णं रत्नानि
30 च दत्तानि । ततो यशोमत्या दारिकया भगवान् सन्नावकसंघः श्रोतुं गृहे मत्तेनोप-

निमग्नितः । अधिवासितं च भगवता तस्या अनुग्रहार्थम् ॥ अथ यशोमती दारिका सुवर्ण-
मयानि पुष्पाणि कारयित्वा रूप्यमयाणि रत्नमयानि प्रभूतगन्धमाल्यविलेपनसंग्रहं कृत्वा
शतरसमाहारं सजीकृत्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो भदन्त, सज्जं भक्तं यस्ये-
दानीं भगवान् कालं मन्यत इति । अथ भगवान् भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन
सिंहस्य सेनापतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रज्ञप्त एवासने 5
निपण्णः । अथ यशोमती दारिका सुखोपनिपण्णं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शतरसेना-
हारेण स्वहस्तं संतर्प्य पुष्पाणि भगवति क्षेप्तुमारब्धा । अथ तानि पुष्पाणि उपरि भगवतो
रत्नकूटागारो रत्नच्छत्रं रत्नमण्डप इवावस्थितम्, यत्र न शक्यं सुशिक्षितेन कर्मकारेण
कर्मान्तेवासिना वा कर्तुम्, यथापि तद्बुद्धानां बुद्धानुभावेन देवतानां च देवतानुभावेन ॥
अथ यशोमती दारिका तदत्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जनकरं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा मूलनिकृत इव हुमः 10
सर्वशरीरेण भगवतः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धा—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तो-
त्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च अन्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां
सत्त्वानां तारयिता, अमुक्तानां मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वासयिता, अपरिनिर्वृतानां
परिनिर्वापयितेति ॥

B 10

अथ भगवान् यशोमत्या दारिकाया हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्रावि- 15
रकार्षीत् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन्समये
नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखानिश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्ठा-
द्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापन-
मवीचिमर्षदं निर्वर्षदमट्टं हहवं ह्रुह्वमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान् गत्वा ये उष्णनरका-
स्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां 20
कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहो-
स्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं
दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः,
अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरक-
वेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देयमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । 25
या उपरिष्ठाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्मुहाराजिकालयखिंशान् यामांस्तुपितान्निर्माणरतीन् परनिर्मित-
यशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महारक्षणः परीक्षाभानप्रमाणाभानाभास्वरान्
परीक्षशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलान्बृहान्तपान्
सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिशं दुःखं शून्यमनात्प्रेत्युद्गोपयन्ति, 30
गापाद्वयं च भाषन्ते—

B 1

30

आरमभ्यं निष्कामत युन्यधं बुद्धशासने ।

धुनीन मृत्युनः सैन्यं नदागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो हस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिपत्निसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धीयते ।
 ५ अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्ड्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, यामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
 १० नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रस्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरं सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीयेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीयेऽन्तर्हिताः ।

अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

१ १२ १५ नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तराक्षिप्तसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

२० तर्लोकालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतृणां श्रमण जिनेन्द्र काक्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माद्भ्रवणजलादिराजधैर्याः

२५ संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

सं श्रोतुं समभिलपन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द एवमेतद् । नाहेत्यप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः

सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्युर्वन्ति । पश्यस्यानन्द अनया यशोमत्या दारिकया ममैवंविधं

३० संस्कारं कृतम् । एवं मदन्त । एषा आनन्द यशोमती दारिका अनेन कुशलमूलेन

चिच्छोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीनां बोधिं समुदानीय महोत्तरुणा-

परिभाविताः षट् पारमिताः परिपूर्णं रत्नमतिर्नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति, दशभि-
र्वलैश्चतुर्भिर्विशारदैर्बिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महान्तरुणया च । अयमस्या देयधर्मो यो
ममान्तिके चित्तस्याभिप्रसाद इति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो मापितमम्यनन्दन् ॥

३ कुसीदः ।

5

B 13

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यबाहुँदैर्वैनैर्गैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागायक्षगन्धर्वासुरगरुड-
किन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासन-
ग्लानप्रस्थयभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्र्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ॥

श्रावस्त्र्यामन्यतमः श्रेष्ठी प्रतिवसति, आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशाल-
परिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाङ्कुलात्कलत्रमानीतम् ।
स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतो न पुत्रो
न दुहिता । स करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः—अनेकधनसमुदित मे गृहम् ।
न मे पुत्रो न दुहिता । ममालयात्सर्वस्वापतेयमपुत्रकमिति कृत्वा राजविधेयं भविष्यतीति । स

श्रमणप्राक्षणनैमित्तिकसुहृत्संबन्धिवैरुच्यते—देवतायाचनं कुरुष्वेति ॥ अस्ति चैप लोके
प्रगदो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । तच्च नैवम् । यथेवमभविष्यत्, एकैकस्य
पुत्रसहस्रमभविष्यत् तद्यथा राज्ञश्चकवर्तिनः । अपि तु त्रयाणां स्थानानां समुखीभावात्पुत्रा
जायन्ते दुहितरश्च । कतमेषां त्रयाणाम् ? मातापितरौ रक्तौ भवतः सनिपतितौ । माता कस्या
भवति ऋतुमती । गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भवति । एषा त्रयाणां स्थानानां समुखीभावात्पुत्रा
जायन्ते दुहितरश्च । तथा रासौ श्रमणप्राक्षणनैमित्तिकसुहृत्संबन्धिवैरुच्यते—
पुत्राभिनन्दी शिवरुणकुपेरेशक्रतुलादीनन्यांश्च देवतानिशोपानायाचते स्म । तद्यथा—आराम-

देवता यनदेवताश्चत्यरेदेवताः शृङ्गाटकदेवता बलिप्रतिप्राहिका देवताः । सहजाः सह-
धर्मिका नित्यानुगन्धा अपि देवता आयाचते स्म । स चैत्रमायाचनपरस्तिष्ठति । अन्यतमश्च
सररोऽन्यतमस्मान्स्त्वनिकायाश्चतुस्तस्य प्रजापत्याः कुक्षिमयक्रान्तः ॥ पञ्चारेणिका धर्मा
एकस्ते पण्डितजातीये मातृप्राप्ते । कतमे पञ्च ? रक्तं पुरुषं जानाति, निरक्तं पुरुषं
जानाति । कालं जानाति ऋतुं जानाति । गर्भमयक्रान्तं जानाति । यस्य सकृशाद्रभोऽन-
श्रमनि त जानाति । दारकं जानाति, दारिकां जानाति । सचेहारको भवति, दक्षिणं
कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति । सचेहारिका भवति, वामं कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति ॥ सा
आत्तमनात्तमनाः स्वामिनं आरोचयति—दिष्टया आर्यपुत्रं वर्धसे । आपन्नसत्त्वास्मि संवृता ।
यदा च मे दक्षिणं कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति, नियतं दारको भविष्यतीति । सोऽप्याच-

अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौखं महारौखं तपनं प्रतापनमग्नीचिमर्बुदं
 निर्वुदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पथं पहापथं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता
 निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूपूष्णीभूता निपतन्ति, तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रति-
 प्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोसिदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां
 5 प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त
 इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वं, अस्थानुभावेनास्माकं कारणा-
 विशेषाः प्रतिप्रसन्नम्याः इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तत्ररक्वेदनीयं कर्म क्षपयित्वा
 देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिद्राद्गच्छन्ति
 ताश्चालुर्मेहराजिकास्त्रयस्त्रिंशान् यामांस्तुपितान्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्
 10 ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीक्षाभानप्रमाणाभानाभास्वरान् परीक्षशुभानप्रमाणशुभान्
 शुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान्
 देवान् गत्वा अनिष्टं दुःखं शून्यमनाभेत्युद्बोध्यन्ति । गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरभ्यं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धसासने ।

धुनीत मृग्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो हस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिपत्निसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः
 पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽ-
 न्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
 20 भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्योर्मन्तर्धीयन्ते ।
 प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
 जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते ।
 चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
 भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधि व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते ।
 25 प्रलेकबोधि व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधि व्याकर्तुकामो
 भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ च ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्वा भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः ।

अथापुष्माननन्दः कृतकपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रक्षसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कदापः ।

अवभासिना येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ १ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्सुप्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ २ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्यवीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काक्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष बाग्मिरुत्तमाभि-

रूपञ्च न्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ३ ॥

नाकस्माह्वणजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलपन्ति ते जनौघाः ॥ ४ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्द अनेन कुसीदेन दारकेण समैवंविधं
सत्कारं कृतम् । एवं भदन्त । एष आनन्द कुसीदो दारकोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन
देयधर्मपरिस्वागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः
पदं पारमिताः परिपूर्णं अतिबलवीर्यपराक्रमो नाम सम्यक्संबुद्धो लोके भविष्यति, दशभि-
र्वलैश्चतुर्भिर्वैशारदैर्बिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो
ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते च भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

—X—

४ सार्थवाहः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गणैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगण्डकिन्नर-
महोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययमैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्थां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदत्तारामे ।
श्रावस्थ्यामन्यतमो महासार्थवाहो महासमुद्राद्भग्नयानपात्र आगतः । स द्विरपि त्रिरपि खदेवता-
याचनं कृत्वा महासमुद्रमवतीर्णो भग्नयानपात्र एवागतः । ततोऽस्य महान् खेद उत्पन्नः ।
स इमां चिन्तामापेदे—को मे उपायः स्याचेन धनार्जनं कुर्यामिति । तस्यैतदभयत्—अयं
बुद्धो भगवान् सर्वदेवप्रतिनिशिष्टतरः आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महाधर्मज्ञातः
प्रजावत्सलः, यन्त्रहमिदानीमस्य नाम्ना पुनरपि महासमुद्रमवतरेयम् । सिद्धयानपात्रस्त्वागच्छे-
यं चेदुपार्थेन धनेनास्य पूजां कुर्यामिति ॥

स एवं कृतव्यवसायः पुनरपि महासमुद्रमवतीर्णः । बुद्धानुभावेन च रत्नद्वीपं संप्राप्य
 महारत्नसंप्रदं कृत्वा कुशलस्वस्तिना खगृहमनुप्राप्तः । स मार्गश्रमं प्रतिविनोद्य भाण्डं
 प्रत्यवेक्षितुमारब्धः । तस्य नानाविचित्राणि रत्नानि दृष्ट्वा महान्छा[लो]ऽभ उत्पन्नः । चिन्तयति
 च—मया ईदृशानां रत्नानां श्रमणस्य गौतमस्य उपायं दातव्यं भविष्यति । यन्ब्रह्मेतानि
 ८ स्वस्याः पद्या आयः । तेन कार्पापणद्वयेन विक्रीय भगवतो गन्धं दद्यामिति । स कार्पापण-
 द्वयेनागारं क्रीत्वा जेतवनं गतः । ततोऽपत्रपमाणरूपो द्वारकोष्ठके स्थित्वागारं धूपितवान् ॥

अथ भगवांस्तद्रूपमृद्बभिसंस्कारमभिसंस्कृतवान् येन स धूप उपरि विहायसमम्युद्गम्य
 सर्वां च ध्रावस्तीं स्फुरित्वा महदभकूटवदवस्थितः । तस्य तदत्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जनकरं
 प्रातिहार्यं दृष्ट्वा महान् प्रसाद उत्पन्नः । स स्वचित्तं परिभाषितवान्—नैतन्मम प्रतिरूपं
 १० स्याददहं भगवन्तं रत्नैर्नाम्यर्चयेयमिति ॥ अथ तेन सार्थवाहेन भगवान् सश्रावकसंघोऽन्त-
 र्निवेशने भक्तोपनिमग्नितः । ततः प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य महारत्नैर्यकीर्णः । ततस्तानि
 रत्नानि उपरि विहायसमम्युद्गम्य मूर्ध्नि भगवतो रत्नकूटागारो रत्नच्छत्रं रत्नमण्डपश्चावस्थितः,
 यत्र शक्यं सुशिक्षितेन कर्मकारेण कर्मान्तेवासिना वा कर्तुम्, यथापि तद्बुद्धस्य बुद्धानु-
 भावेन देवतानां च देवतानुभावेन ॥

१५ अथ सार्थवाहो द्विगुणजातप्रसादस्तत्प्रातिहार्यदर्शनामूलनिकृत्त इव द्रुमो भगवतः
 पादपोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देवधर्मपरित्यागेन
 च अन्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता, अमुक्तानां
 मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वसयिता, अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति ॥

अथ भगवांस्तस्य सार्थवाहस्य हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविष्कार्पाय ।
 २० धर्मतां खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्यन्ति, तस्मिन्समये नीलपीत-
 लोहितायदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति ।
 या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं
 प्रतापनमवीचिमर्बुदं निर्बुदमट्टं हहवं इड्बुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान् गत्वा
 ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूपृष्णीभूता निपतन्ति । तेन
 २५ तेषां सत्त्वानां कारणाविरोधाः प्रतिप्रस्रम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु ययं भवन्त
 इतश्च्युताः, आहोस्तिदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति ।
 तेषां निर्मितं दृष्ट्वैव भवन्ति—न ह्येव ययं भवन्त इतश्च्युता नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्व-
 दर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविरोधाः प्रतिप्रस्रम्यन्ति इति । ते निर्मिते
 चित्तमभिरसाद्य तत्ररक्वेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र
 ३० सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकाप्रायश्चिदान्
 पानांस्तुषितानिर्माणरत्नीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकापिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः

रीक्षाभानप्रमाणाभानाभास्वरान् परीक्षशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्य-
सवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं
न्यमनात्मेत्युद्धोषयन्ति । गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरमध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन्वर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिपत्निसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः
पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्त-
र्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो 10
भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्यमन्तर्धीयन्ते ।
प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते ।
चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येक- 15
बोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो
भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ।

अथ ता अर्चियो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः । अथा-
युष्माननन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।

20 B 27

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाक्रेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्सुत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

25

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष बाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

26

नाकस्मात्तृणजलादिराजधेयाः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

30

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्द अनेन सार्यवाहेन ममैवंविधं सत्कारं
॥ कृतम् । एवं भदन्त । एष सार्यवाहोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन
च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः पट् पारमिताः
परिपूर्व रत्नोत्तमो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्वैशारदैर्ब्रह्मिरावेणिकैः
स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तस्याभिप्रसादः ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

५ सोमः ।

[नोपलभ्यते कथेयम् ।] [Lost]

६ वडिकः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्गक्षैरसुरैर्गण्डैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वासुरगण्ड-
१५ किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनालान-
प्रस्यपमैपञ्चपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदत्त्यारामे ।
श्रावस्त्वामन्यतमो गृहपतिः श्रेष्ठी प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशाल-
परिमहो वैश्रवणधनसमुद्भितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् ।
स तया सार्धं श्रीडडि रमते परिचारयति । तस्य श्रीडडितो रममाणस्य परिचारयतः गृहपतेः
२० पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृष्टा । सा नवानां मासानामत्ययात्प्रसूता । दारको जातो अभिरूपो
दर्शनीयः प्रासादिकः ॥ तस्य जातो जानिमहं कृत्वा वडिक इति नामधेयं कृतवान् पिता ।
वडिको दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तः अंसधात्रीभ्यो क्षीरधात्रीभ्यो मलधात्रीभ्यो
श्रीडडिकाभ्यो धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुज्जीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नयनीतेन
सर्पिणा सर्पिण्येन अन्यैश्चोत्ततोत्तरीरुपकरणविशेषैः । आनु वर्धते हृदस्यमिव पद्मजम् ।
२५ यदा मदान् संवृत्तः पञ्चवर्षो षट्षण्णो वा, तदा शुरो मर्कटं कृत्वा सर्वशाखाणि अधीतानि ।
तीक्ष्णबुद्धितया शीघ्रं सर्वशाखास्य पारं गतः ॥

तदनन्तरं तस्य वडिकस्य किञ्चिदूर्ध्वजन्मकृतकर्मविपाकेन शरीरे कायिकं दुःखं
पठितम् इति दुःखी भूतश्चिन्तापरः स्थितः—किं पापं कृतं मया, यदिदं कायिकं दुःखं मम
शरीरे जातम् । तस्य पितापि पुत्रम्येदं कायिकं दुःखमाप्यं दृष्ट्वा मददृढिभिः पुत्रालयपशङ्कया
३० दीनमानसः शोचन्मुष्णामयदनमग्नितं वैषमाह्वय तस्य पुत्रस्य रोगं दर्शयति—यो रोगः

केन हेतुना मम पुत्रस्य देहे जात इति । ततः स वैद्यस्तस्य रोगचिह्नं दृष्ट्वा चिकित्सां कर्तुमारब्धः । तथापि तस्य रोगशान्तिर्न भवति, पुनर्वृद्धिर्भवति । पिता पुत्रस्य रोगं वृद्धं जातं दृष्ट्वा अवश्यं पुत्रो मरिष्यति, यद्वैद्येनापि चास्य रोगस्य चिकित्सितुं न शक्यते, इति मूर्च्छया भूमौ पतितः । तं दृष्ट्वा भूयोऽपि पुत्रस्य चिन्ता जाता । भूयोऽपि चिन्तया मानसी व्यथा जाता । स दारको रोगी भूतोऽशक्योऽपि वदितुं कथंचित्पितरं बभाषे—मा तात 5 B 30 साहसम् । धैर्यमवलम्ब्योत्तिष्ठ । ममालयाशङ्कया मा भूस्त्वमपि मादृशः । मम नाम्ना देवानां पूजां कुरु, दानं देहि । ततो मम स्वस्था [स्वास्थ्यं] भविष्यति । स गृहपतिरिति पुत्रस्य वच आरुण्यं सर्वदेवेभ्यः पूजां कृतवान् । सर्वब्राह्मणतीर्थिकपरिव्राजकेभ्यो दानं दत्तवान् । तथापि तस्य रोगशान्तिर्न भवति । तदा तस्य महान् मानसो दुःखोऽभूत् । सर्वदेवेषु पूजा कृता, दानोऽपि दत्तः पित्रा मम, तथापि स्वस्था न भवति । ततस्तयागतगुणाननुस्मृत्य 10 बुद्ध नमस्कारं कर्तुमारब्धः ॥

अत्रान्तरं नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपश्यना-विहारिणां त्रिदमयवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्कृद्धिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां 15 चतुर्षु संप्रहवस्तुषु दीर्घरात्रवृत्तपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां 15 पङ्क्तिसमन्वागतानां पदपारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वविहारसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनां दशदिकसमापूर्णयशसां दशशतवशवर्ति-प्रतिनिशिष्टानां त्री रात्रेर्बिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः सबाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंबाध-प्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च 20 प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदयाम्, कमार्यधननिरहितमार्यधनै-श्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्रेला सागरो मकरालयः ।

न तु वैनैयमत्सानां बुद्धो वेलाभतिक्रमेत् ॥ १ ॥

25

ततो भगवता वडिकस्य गृहपतेः पुत्रस्य तामरस्थां दृष्ट्वा सूर्यसहस्रातिरेकप्रभाः कनकवर्णा मरीचयः सृष्टाः, यैस्तद्दृष्टं समन्तादवभासितम् । कल्पसहस्रपरिभारिताश्च मैत्र्यंशव उत्सृष्टाः, यैस्त्य स्पृष्टमात्र शरीरं प्रह्लादितम् । ततो भगवांस्तस्य द्वाकोष्ठकमनु-प्राप्तः । दीनारिरूपरूपेणास्य निवेदितं भगवान् द्वारे निष्ठनीति । अथ वडिकः श्रेष्ठिपुत्रो लब्धप्रसादोऽधिगतसमाश्वास आह—प्रविशतु भगवान्, स्वागतं भगवते, आकाङ्क्षामि 30 भगवतो दर्शनमिति । अथ भगवान् प्रविश्य प्रज्ञप्त एवासने निपण्णः । निपद्य भगवान् वडिकमुनाच—किं ते वडिक वाधत इति । वडिक उवाच—कायिकं च मे दुःखं चेतसिर्न

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिप्लवन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्द अनेन सार्थवाहेन ममैवंविधं सत्कारं
कृतम् । एवं भदन्त । एष सार्थवाहोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन
च त्रिकल्पासंक्षेपसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः पद् पारमिताः
परिपूर्य रत्नोत्तमो नाम सम्यक्संबुद्धो मविष्यति दशभिर्वलैश्चतुर्भिर्वैशारदैर्बिभिरावेणिकैः
स्यूत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तस्याभिप्रसादः ॥
इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

५ सोमः ।

[नोपलभ्यते कथेयम् ।] [Lost]

६ षडिकः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैरगुरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देयनागयक्षगन्धर्वासुरगरुड-
किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
प्रत्ययभैरग्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे ।
श्रावस्त्वामन्यतमो गृहपतिः श्रेष्ठी प्रतिवसति आद्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशाल-
परिग्रहो वैश्रवणधनसमुद्भितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाल्कुलालकलत्रमानीतम् ।
स तथा सार्धं श्रीडति रमते परिचारयति । तस्य श्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः गृहपतेः
पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा नवानां मासानामल्पयावसुता । दारको जातो अभिरूपो
दर्शनीयः प्रासादिपः ॥ तस्य जातो जानिमहं कृत्वा षडिक इति नामधेयं कृतवान् पिता ।
षडिको दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तः अंसधात्रीभ्यो क्षीरधात्रीभ्यो मलधात्रीभ्यो
श्रीडनिकाभ्यो धात्रीभ्याम् । सोऽष्टामिर्धात्रीभिरुन्नोयने वर्धते क्षीरेण दग्धा नयनीतेन
सर्पिणा सर्पिमण्डेन अन्येद्योत्तमोत्तमैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदयमिव पद्मजम् ।
यदा मदान् संवृत्तः पञ्चवर्षो षड्वर्षो वा, तदा गुरो मक्तिं कृत्वा सर्वशास्त्राणि अधीतानि ।
तीक्ष्णबुद्धिनया दीप्तं मरुताश्रयं पारं मतः ॥

तदनन्तरं तस्य षडिकस्य किञ्चिद्भूजन्मभूतकर्मविषायेन शरीरे कायिकं दुःखं
पातितम् इति दुःखी भूतश्चिन्तापरः स्मितः—किं पापं कृतं मया, यदिदं कायिकं दुःखं मम
शरीरे जातम् । तस्य विनाशि पुत्रस्येदं कायिकं दुःखमायं दद्याद्दुःखिणः पुत्रालयराज्ञया
दीनमानसः शीघ्रमुत्पन्नवदनमकृतिं कैपमादुष्य तस्य पुत्रस्य रोमं दर्शयति—यो रोगः

केन हेतुना मम पुत्रस्य देहे जात इति । ततः स वैवस्तस्य रोगचिह्नं दृष्ट्वा चिकित्सां कर्तुमारब्धः । तथापि तस्य रोगशान्तिर्न भवति, पुनर्बुद्धिर्भवति । पिता पुत्रस्य रोगं वृद्धं जातं दृष्ट्वा अवश्यं पुत्रो मरिष्यति, यद्वेदेनापि चास्य रोगस्य चिकित्सितुं न शक्यते, इति मूर्च्छया भूमौ पतितः । तं दृष्ट्वा भूयोऽपि पुत्रस्य चिन्ता जाता । भूयोऽपि चिन्तया मानसी व्यथा जाता । स दारको रोगी भूतोऽशक्योऽपि वदितुं कथंचित्पितरं वमापे—मा तात 5 B 30 साहसम् । धैर्यमवलम्ब्योत्तिष्ठ । ममास्ययाशङ्कया मा भूस्त्वमपि मादृशः । मम नाम्ना देवानां पूजां कुरु, दानं देहि । ततो मम स्वस्था [स्वास्थ्यं] भविष्यति । स गृहपतिरिति पुत्रस्य वच आरुण्य सर्वदेवेभ्यः पूजां कृतवान् । सर्वब्राह्मणतीर्थिकपरित्राजकेभ्यो दानं दत्तवान् । तथापि तस्य रोगशान्तिर्न भवति । तदा तस्य महान् मानसो दुःखोऽभूत् । सर्वदेवेषु पूजा वृता, दानोऽपि दत्तः पित्रा मम, तथापि स्वस्था न भवति । ततस्तथागतगुणाननुस्मृत्य 10 बुद्धं नमस्कारं कर्तुमारब्धः ॥

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपश्यना-विहारिणां त्रिदमपवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्भुविपादचरणतलमुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संप्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां 15 पङ्क्तिसमन्वागतानां पदपारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वविहारसमापत्तिकुशलानां दशत्रयवलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्ति-प्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेर्लिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संबाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंबाध- 20 प्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धस्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदयाम्, कमार्यधनविरहितमार्यधनै-श्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।

न तु वैन्यवत्सानां बुद्धो वेलात्मतिक्रमेत् ॥ १ ॥

25

ततो भगवता वडिकस्य गृहपतेः पुत्रस्य तामवस्थां दृष्ट्वा सूर्यसहस्रातिरेकप्रभाः फनकवर्णा मरीचयः सृष्टाः, यैस्तद्बुद्धं समन्तादवभासितम् । कल्पसहस्रपरिभाविताश्च मैत्र्यंशव उत्सृष्टाः, यैस्य सृष्टमात्रं शरीरं प्रह्लादितम् । ततो भगवांस्तस्य द्वाकोष्ठरुमनु-प्राप्तः । दोरारिऋषुरेणास्य निवेदितं भगवान् द्वारे तिष्ठतीति । अथ वडिकः श्रेष्ठपुत्रो 30 लब्धप्रसादोऽधिगतसमाश्वास आह—प्रविशतु भगवान्, स्वागतं भगवते, आकाङ्क्षामि भगवतो दर्शनमिति । अथ भगवान् प्रविश्य प्रज्ञप्त एवासने निपण्णः । निपद्य भगवान् वडिकमुवाच—किं ते वडिक वाद्यत इति । वडिक उवाच—कायिकं च मे दुःखं चेतसिकं

चेति । ततोऽस्य भगवता सर्वसत्त्वेषु मैत्र्युपदिष्टा—अयं ते चेतसिकस्य प्रतिपक्ष इति ।
लौकिकं च चित्तमुत्पादयामास—अहो बत शक्रो देवेन्द्रो गन्धमादनात् पर्वतात् क्षीरिका-
मोपधीमानयेदिति । सहचित्तोत्पादाद्भगवतः शक्रो देवेन्द्रो गन्धमादनात् पर्वतात् क्षीरिका-
मोपधीमानीय भगवते दत्त्वान् । भगवता च स्वपाणिना गृहीत्वा वडिकाय दत्ता—इयं ते

॥ कायिकस्य दुःखस्य परिदाहशमनीति ॥

स कायिकं प्रसन्नचित्तं लब्ध्वा भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादयामास । प्रसन्न-
चित्तश्च राज्ञः प्रसेनजितो निवेद्य भगवन्तं सश्रावकसंघं भोजयित्वा शतसाहस्रेण वस्त्रेणाच्छाद्य
सर्वपुष्पमाल्यैरभ्यर्चितवान् । ततश्चेतनां पुष्पाति स्म, प्रणिधिं च चकार—अनेनाहं
कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन ययैवाहं भगवता अनुत्तरेण वैद्यराजेन
१० चिकित्सितः, एवमहमप्यनागतेऽप्यनि अन्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमी-
र्णानां सरयानां तारयिता, अमुकानां मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वासयिता, अपरिनिर्वृतानां
परिनिर्वापयितेति ॥

अथ भगवान् वडिकस्य धातुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविरकार्षीत् ।
धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन्समये नीलपीतलोहिताव-
१५ दाता अर्चिषो मुखान्निश्चर्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ता-
द्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निरर्बुदमट्टं
हृद्वं हृद्वमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये
शीतनरकास्तेषूपणीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते ।
तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोखिदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसाद-
२० संजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त
इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः । अस्यानुभावेनास्माकं कारणा-
विशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनु-
ष्येषु प्रनिसंधिं गृह्णन्ति, यत्र सत्यानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति,
ताश्चातुर्महाराजिकास्रापस्त्रिशान् यामांस्तुपितानिर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान्
२५ ब्रह्मपुरोहितान् महाप्रक्षणः परीक्षाभानप्रमाणभानामास्त्ररान् परीक्षशुभानप्रमाणशुभाञ्जुम-
हृत्प्राननधकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलान्बृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान्
देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनामेत्युद्बोधयन्ति । गापाद्वयं च भाषन्ते—

आरम्यं निष्क्रामत युज्यन् ब्रुवशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुक्षरः ॥ २ ॥

यो हस्मिन् धर्मविनये अग्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रदाय जानिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ३ ॥

अथ ता अर्चिप्रसादप्रमदासादयं लोकधातुमन्वाहिष्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
समनुगच्छन्ति । तत्पदि भगवानर्तनं कर्म व्यावर्तकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते ।

अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनो-
रन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, 5 B. 34
नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुचरां सम्यक्सबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ।

अथ ता अर्चिपो भगवन्त त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः ।
अपायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ— 10

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तराभिष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ४ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्पुत्रमहेतुभूताः ।

नाकारण शङ्खमृणालगौर स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥ 15

तत्काळं स्वयमधिगम्य धीरं बुद्धा

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काक्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष बाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं क्षुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्मालवणजलाद्रिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

त श्रोतुं समभिलपन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥ 20

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्यप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः

सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राप्नुयुर्वन्ति । पश्यस्यनेन वटिकेन गृहपतिपुत्रेण ममैवविधं सत्कारं 25

कृतम् । एवं भदन्त । एष आनन्द वटिको गृहपतिपुत्रोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन

देयधर्मपरित्यागेन च त्रिरूपासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महारूपापरिभाविताः

पद् पारमिताः परिपूर्णं शाक्यमुनिर्नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्विशारदै-

र्द्धिभिराग्नेयैः स्मृत्युपस्थानैर्महारूपाया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद

इति ॥

इदमग्रेचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥ 30

७ पत्रः ।

B 36

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौत्रैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्गैर्यज्ञैरसुरैर्गृधैः किन्नरैर्महोरौरैरिति देवनागयक्षासुरगुरुकिन्नरमहो-
रगाम्यार्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्य-
⁶ भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति स्म जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । यदा
भगवांल्लोके नोत्पन्न आसीत्, तदा राजा प्रसेनजित् तीर्थिकदेवतार्चनं कृतवान् पुष्पधूप-
गन्धमाह्वयविलेपनैः । यदा तु भगवांल्लोके उत्पन्नः, राजा च प्रसेजिह्वरसूत्रोदाहरणेन विनीतो
भगवच्छासने श्रद्धां प्रतिलिख्यवान्, तदा प्रीतिसीमनस्यजातक्षिर्भगवन्तमुपसंक्रम्य दीपधूप-
गन्धमाह्वयविलेपनैरभ्यर्चयति ॥

10 अथान्यतम आरामिको नवं पञ्चमादाय राज्ञः प्रसेनजितोऽयं श्रावस्तीं प्रविशति ।
तीर्थिकोपासकेन च दृष्टः [पृष्ट]श्च-किमिदं पत्रं विक्रीणिष्ये ? स कथयति-आमेति ।
स क्रेतुकामो यावदनाथपिण्डदो गृहपतिस्तं प्रदेशमनुप्राप्तः । तेन तस्माद् द्विगुणेन मूलेन
वर्धितम् । ततः परस्परं वर्धमानौ यावच्छतसहस्रं वर्धितवन्तौ । अथारामिकस्यैतदभवत्-
B 37 अयमनाथपिण्डदो गृहपतिरचञ्चलः स्थिरसत्त्वः । नूनमत्र कारणेन भवितव्यमिति । तेन
11 संशयजातेन स तीर्थिकाभिप्रसन्नः पुरुषः पृष्टः-कस्यार्थे भवानेवं वर्धत इति । स आह-
अहं भगवतो नारायणस्यार्थे इति ॥ अनाथपिण्डद आह-अहं भगवतो बुद्धस्यार्थे इति ।
आरामिक आह-क एष बुद्धो नामेति ? ततोऽनाथपिण्डदेन विस्तरेणास्य बुद्धगुणा
आख्याताः । तत आरामिकोऽनाथपिण्डदमाह-गृहपते अहं स्वयमेव तं भगवन्तमभ्यर्च-
यिष्ये इति ॥

20 ततोऽनाथपिण्डदो गृहपतिरारामिकमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । ददर्श-
रामिको बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्वा चानुव्यञ्जनैर्विराजित-
गात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् ।
सहदर्शनाच्च आरामिकेण तत्पत्रं भगवति क्षिप्तम् । ततः क्षिप्तमात्रं शकटचक्रप्रमाणं भूत्वा
उपरि भगवतः स्थितम् ॥

23 अथ स आरामिकस्तत्प्राप्तिहार्यं दृष्ट्वा मूलनिकृत्त इव हुमो भगवतः पादयोर्निपत्य
कृतगरुडधेतनां पुष्पाति, प्रणिधिं च कर्तुमारब्धः-अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन
देयधर्मपरित्यागेन च अन्ये लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां
तारयिता, अमुच्छानां मोचयिता, अनाथस्तानामाश्वासयिता, अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वा-
प्यतेने ॥

20 अथ भगवांस्तस्यारामिकस्य हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्राधिरकाशीद ।
11 23 धर्मेना रण्ड यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविशुर्वन्ति, तस्मिन्समये नीलपीनलोहित-
यदाता अर्थिनो मुग्गान्निधार्य काश्चिदपस्तादृष्टन्ति, काश्चिदुपरिष्टादृष्टन्ति । या अधस्ता-

द्रष्टन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संवातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिर्बुधं निरर्बुद-
मटं हृदयं हुहुवमुत्पलं पवं महापवं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति,
ये शीतनरकास्तेषूपणीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्न्यन्ते ।
तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्त्रिदन्त्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसाद-
संजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त ॥
इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणा-
विशेषाः प्रतिप्रसन्न्यन्ते इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा
देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्रष्टन्ति,
ताश्चातुर्महाराजिकां वायुकिंशान् यामांस्तुपितान्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायि-
कान् ब्रह्मपुरोहितान् महारक्षणः परीक्षाभानप्रमाणाभानाभास्वरान् परीक्षुभानप्रमाण- 10
शुभाशुभकृत्स्नाननभकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शना-
नकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनाभ्युद्योपयन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरभ्यं निष्क्रामत युज्यञ्चं बुद्धशासने ।

B III

धुनीत मृगयुनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

15

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिषजिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः
पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः
पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं
व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्ड्या- 20
मन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं
व्याकर्तुकामो भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, धामे
फरतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते ।
देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । आवकवोधिं व्याकर्तुकामो भवति,
आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रलेकवोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां 25
सम्यक्संज्ञां व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अचिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीषेऽन्तर्हिताः ।

अथायुष्मानानन्दः कृतकरपटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रत्नसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरानिष्कसितः कलापः ।

30

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवागरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च मापते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्पुत्रमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काञ्चितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माल्लवणजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलपन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्वुर्वन्ति । पश्यसि त्वमानन्द अनेनारामिकेण प्रसादजातेन ममैवंविधां पूजां कृताम् । एवं भदन्त । एष आरामिकोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन

च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः पद् पारमिताः परिपूर्य पञ्चोत्तमो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्बलैश्चतुर्भिर्विशारदैर्लिभिरावेगिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

८ पञ्चालः ।

B 41 20

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्वक्षस्त्रैर्गरुडैः किन्नरैर्महोत्थैरिति देवनागयक्षगन्धर्वास्तुगरुह-किन्नरमहोत्थाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् हातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशायनासनग्लान-प्रत्ययभेषज्यपरिष्काराणां सञ्चावकसंघः श्रावस्त्यां विहरति स्म जेतवनेऽनापपिण्डदत्तारामे ॥ तेन खलु समयेनोत्तरपञ्चालराजो दक्षिणपञ्चालराजेन सह प्रतिविरुद्धो यमूर्ध्व । * * *

25

अथ राजा प्रसेनजित्कौशल्यो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निपण्णः । एकान्ते निपण्णो राजा प्रसेनजित्कौशल्यो भगवन्तमिदमवोचत्—भगवान्नाम भदन्त अनुत्तरो धर्मराजो व्यसनगतानां सत्त्वानां परिव्राता, अन्योन्यवैरिणां वैप्रशमयिता । अयं चोत्तरपञ्चालो राजा दक्षिणपञ्चालराजेन सह प्रति-विरुद्धः । तौ परस्परमेव महाजनविप्रघातं कुरुतः । तयोर्भगवान् दीर्घरात्रानुगतस्य वैरस्योपशान्

B 42

1 There seems to be a gap in all Mss. which should describe the war and intervention of Buddha.

कुर्यादनुकम्पामुपादायेति । अधिवासयति भगवान् राज्ञः प्रसेनजितः कौशल्यस्य तूष्णी-
भावेन । अथ राजा प्रसेनजित्कौशल्यो भगवतस्तूष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा भगवतः
पादौ शिरसा वन्दित्वा त्यायासनात्प्रक्रान्तः ॥

अथ भगवांस्तस्या एव रात्रेरत्ययात्पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय येन वाराणसी
काशीनां नगरं तेन चारिकां प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां चरन् वाराणसीमनुप्राप्तो⁶
वाराणस्यां विहरति ऋषिपतने भृगदावे । यावत्तयोर्विदितं भगवानस्मद्विजितमनुप्राप्त इति ।
यावद्भगवता ऋद्विबलेन चतुरङ्गवलकायं निर्मायोचरपञ्चालराजश्चासितः । स भीत
एकरथमभिदृष्ट्वा भगवत्सकाशमुपसंक्रान्तः । तस्य भगवता वैप्रशमाय धर्मो देशितः ।
स तं धर्मं श्रुत्वा भगवत्सकाशे प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन
सर्वज्ञेशप्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् ॥

10

दक्षिणपञ्चालराजेनापि भगवान् सभ्रावकसंघस्यैमास्यं शतरसेनाहारेणोपनिमग्नितः,
शतसाहस्रेण च यक्षेणाच्छादितः । प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन
देयधर्मपरित्यागेन च अन्धे लोके अनायके अपरिणायके दुष्टो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां
तारयिता, अमुक्तानां मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वसयिता, अपरिनिर्बृतानां परिनिर्वाप-
यितेति ॥

B 49

15

अथ भगवान् दक्षिणपञ्चालराजस्य हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्रावि-
रकार्षीत् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन्समये नीलपीत-
लोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अध-
स्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिर्बुधं निरबुध-
मटटं हृहयं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति,²⁰
ये शीतनरकास्तेषूप्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते ।
तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोखिदम्यश्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसाद-
संजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वा च एवं भवति—न ह्येव वयं
भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यम्यश्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं
कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म²⁵ B 44
क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रसिद्धिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां माजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टा-
द्गच्छन्ति, ताश्चातुर्भारराजिकांश्चायं विद्वान् यामांस्तुपिता निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो
ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीक्षामानप्रमाणाभानामाखरान् परीक्षशुभा-
नप्रमाणशुभाच्छुभकृत्स्नानभ्रकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलान् बृहान्तपान् सुदृशान् सुदर्शना-
नकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिलं दुःखं शून्यमनात्तेत्युद्गोपयन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

30

आरम्भं निष्क्रमत युज्यन् वुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

अथ ता अर्चिपक्षिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिष्यन् भगवन्तमेव पृष्टतः पृष्टतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्टतोऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपक्षिं व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपक्षिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपक्षिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपक्षिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपक्षिं व्याकर्तुकामो भवति, नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरं सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः ।
अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

15 नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरानिष्कसितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गापाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदग्रहीणा बुद्धा जगत्सुप्तमहेतुभूताः ।
माकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

20 तत्कालं स्वयमधिगम्य धीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काक्षितानाम् ।
धीराभिर्मुनिवृष वाग्मिरुत्तमाभि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

25 नाकस्माद्धवणजलादिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तपागता अर्हन्तः
n 40 सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्वर्यन्ति । पश्यस्थानन्द अनेन दक्षिणपञ्चालराजेन ममैवंविधं
30 सत्कारं कृतम् । एवं भदन्त । एष आनन्द पञ्चालराजोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन
देवधर्मपरिहागेन च त्रिरुत्पागंध्रयेयसमुदानीनां बोधिं समुदानीय गृह्यमरुणपरिभाषिताः

पद् पारमिताः परिपूर्थं विजयो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्वर्षेभ्यस्तुर्भिर्वैशारदै-
 खिमिरावेगिकैः स्युत्पुपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयभर्षो यो ममान्तिके चित्तप्रसादः ॥
 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

९ धूपः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः B 4
 श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगरिण्यैश्चैरुहैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वसुरगरुड-
 किन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनरत्नान-
 प्रत्ययभैरुज्यपरिभारणाय सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदत्तारामे । तेन
 खलु समयेन श्रावस्त्वां द्वौ श्रेष्ठिनौ । तावन्त्योन्यं प्रति विरुद्धौ बभूवतुः । तान्यामेकः
 पूरणेऽभिप्रसन्नः, द्वितीयो बुद्धे भगवति । ततस्तयोः परस्परं कथासांकष्यविनिश्चये 10
 वर्तमाने पूरणोपासक आह—बुद्धात्पूरणो विशिष्टतर इति । बुद्धोपासक आह—भगवान्
 सम्यक्संबुद्धो विशिष्टतर इति । ततस्तार्भ्यां सर्वसापहरणे बन्धनिक्षेपः कृतः ॥

यावद्राज्ञः प्रसेनजितः श्रुतम् । तेनामात्मानामाज्ञा दत्ता—तयोर्मीमांसा कर्तव्येति । B 41
 ततस्तैरमात्यैः सर्वविजिते घण्टावघोषणं कारितम्—सप्तमे दिवसे बुद्धतीर्थिकोपासकयोर्मीमांसा
 भविष्यति, ये चाहुतानि द्रष्टुकामास्ते आगच्छन्त्विति । ततः सप्तमे दिवसे विस्तीर्णावकाशे 15
 पृथिवीप्रदेशेऽनेकेषु प्राणिशतसहस्रेषु संनिपतितेषु गगनतले चानेकेषु देवतासहस्रेषु संनिपति-
 तेषु गोमयमण्डलके कृते सर्वगन्धमाल्येषूपहृतेषु पूर्वतरं तीर्थिकोपासकेन सत्योपयाचनं कृतम्—
 येन सत्येन पूरणप्रभृतयः पदं शास्तारो लोके श्रेष्ठाः, अनेन सत्येनेमानि पुष्पाणि अयं च धूपः इदं
 च पानीयं तानुपगच्छन्त्विति ॥ एवं प्रव्याहृतमात्रे तानि पुष्पाणि भूमौ पतितानि, अग्निर्निर्हृतः,
 पानीयं पृथिव्यामस्तं परिक्षयं पर्यादानं गतम् । ततो महाजनकायेन किलकिलाप्रक्षेडोच्चै- 20
 र्नादो मुक्तः, यमभिधीक्ष्य तीर्थोपासकस्तृष्णीभूतो मङ्कुमूतः सस्तस्कन्धोऽधोमुखो निष्प्रति-
 भानः प्रथ्यानपरमः करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः ॥

ततो भगवच्छ्रवणेन हर्षोत्कण्ठजातेन प्रसादविकसिताभ्यां नयनाभ्यामेकांसमुत्तरा- B 49
 सहं कृत्वा दक्षिणजानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य सत्योपयाचनं कृतम्—येन सत्येन भगवान्
 सर्वसत्त्वानामभ्यः, अनेन सत्येनेमानि पुष्पाणि धूप उदकं भगवन्तमुपगच्छन्त्विति । एवं 25
 प्रव्याहृतमात्रे तानि पुष्पाणि हंसपंक्तिरिवाकाशे जेतवनाभिमुखं संप्रस्थितानि, धूपोऽभ्रकूट-
 यत्, उदकं वैदूर्यशलाकृतम् । अथ ॥ महाजनकायस्तथातिहायं दृष्ट्वा किलकिन्ना-
 प्रक्षेडोच्चैःशब्दं कुर्वन्तं संप्रस्थितानां पृष्टतः पृष्टतः समनुवदन् ॥

१ Miss घूमः which probably stands for धूपः. २ Speyer reads कथाः
 संक्षय against Mss. ३ Speyer मङ्कुमूतः.

ततस्तानि पुष्पाणि भगवत् उपरि स्थितानि, धूप उदकं चाप्रतः । ततः स
महाजनकायो लब्धप्रसादो भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय ।
तेषां भगवानिदं सूत्रं भाषते स्म—

तस्मिन् इमा ब्राह्मणगृहपतयोऽप्रप्रज्ञतयः । कतमास्ति सः ? बुद्धे अप्रप्रज्ञतिः, धर्मे,
5 संघे अप्रप्रज्ञतिः । बुद्धे अप्रप्रज्ञतिः कतमा ? ये केचिद्ब्राह्मणगृहपतयः सत्त्वा अपदा
वा द्विपदा वा बहुपदा वा, रूपिणो वा अरूपिणो वा, संज्ञिनो वा असंज्ञिनो वा, नैव-
संज्ञिनो नासंज्ञिनः, तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धस्तेषामप्र आख्यातः । ये केचिद्बुद्धेऽभिप्रसन्नाः,
अग्रे तेऽभिप्रसन्नाः । तेषामग्रेऽभिप्रसन्नानामप्र एव विपाकः प्रतिकाक्षितव्यो देवेषु वा
देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयो बुद्धे अप्रप्रज्ञतिः ।
10 धर्मे अप्रप्रज्ञतिः कतमा ? ये केचिद्धर्माः संस्कृता वा असंस्कृता वा, विरागो धर्मस्तेषामप्र
आख्यातः । ये केचिद्धर्मेऽभिप्रसन्नाः, अग्रे ते अभिप्रसन्नाः । तेषामग्रेऽभिप्रसन्नानामप्र
एव विपाकः प्रतिकाक्षितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् ।
इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयो धर्मे अप्रप्रज्ञतिः । संघेषु अप्रप्रज्ञतिः कतमा ? ये केचित्संघा वा
गणा वा पूजा वा परिपदो वा, तथागतश्रावकसंघस्तेषामप्र आख्यातः । ये केचित् संघेऽभि-
15 प्रसन्नाः, अग्रे तेऽभिप्रसन्नाः । तेषामग्रेऽभिप्रसन्नानामप्र एव विपाकः प्रतिकाक्षितव्यो देवेषु
देवभूतानां मनुष्येषु मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयः संघे अप्रप्रज्ञतिः ॥

अस्मिन् खलु धर्मपर्याये भाव्यमाणे तेषां ब्राह्मणगृहपतीनां कैश्चिद्बुद्धधर्मसंघेषु प्रसादः
प्रतिलब्धः, कैश्चिच्छरणगमनशिक्षापदानि गृहीतानि, कैश्चित्पत्रज्य इदमेव पञ्चगण्डकं
संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा, सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकरणविध्वंसनधर्मतया पराह्व्य,
R 51 10 सर्वज्ञेशप्रहाणादहर्त्वं साक्षात्कृतम् । तेन च तीर्थ्योपासकेन तथागतान्तिके प्रसादः
प्रतिलब्धः । ततो मूलनिकृत्त इव द्रुमः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं
कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च अन्धे लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो
भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता, अमुकानां मोचयिता, अनामस्तानामाश्वासयिता,
अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति ॥

25 अथ भगवांस्तस्य तीर्थिकोपासकस्य हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं
प्रविरकापीत् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविधुर्नन्ति, तस्मिन् समये
नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुलान्निधाय काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति ।
या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमपीचिर्मर्युदं
निर्वुदमष्टं हृद्यं हुहुवमुत्पलं पत्रं महापत्रं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता
30 निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूष्णीभूता निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणविशेषाः
प्रतिप्रघम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु ययं भवन्त इतश्च्युताः, आहोहिदम्यत्रोपपन्ना
इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवानिर्मितं निःसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैव भवति—

न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानु-
भावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं
कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या
उपरिष्ठाद्गच्छति, ताश्चातुर्महाराजिकांश्चायश्चिंशान् यामांस्तुपिताभिर्माणरतीन् परनिर्मित- B 52
वशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीक्षाभानप्रमाणभानाभाखरान्^६
परीक्षशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान्
सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्धोषयन्ति,
गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरभ्यं निष्कामत युज्यथ्यं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

10

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिपञ्चिंसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः
पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतो-
ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तु- 15
कामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते ।
प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो
भवति, जानुनोन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्त-
र्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं
व्याकर्तुकामो भवति, नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आत्ये- 20
ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सभ्य-
क्संज्ञां व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः । अपा-
शुष्मानानन्दः कृतकपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रत्नसहस्रचित्रो वक्त्रान्तराजिष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाक्त्रेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

B 53

25

गाथाश्च भाषन्ते—

गिगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काक्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्मिरुत्तमाभि-

रुपन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

6

नाकस्मालवणजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्त
10 सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यसि त्वमानन्द अनेन तीर्थिकोपासकेन समैवं वि-
सत्कारं कृतम् । एवं मदन्त । एष आनन्द तीर्थोपासकोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन
च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः पट् पारमिता-
परिपूर्य अचलो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्वलैश्चतुर्भिर्विशारदैश्चिभिः रायेणिकै-
स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

15

इदमग्रेच ब्रूयान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भापितमभ्यनन्दन् ॥

१० राजा ।

D 64

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौ-
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्गन्धर्वैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देयनामयक्षगन्धर्वासुरगरा-
किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
20 प्रत्ययमैषम्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वा विहरति जेतवनेऽनापिण्डदत्तस्वाराणे । ते
खलु समयेन राजा प्रसेनजित् कौशलो राजा च अजातशत्रुः उभावप्येता परस्परं विर-
यन्तुवतुः । अथ राजा अजातशत्रुधनुर्ङ्गवलकायं संनद्य हस्तिकायमश्वकायं रथकायं पत्तिका-
राजानं प्रसेनजितं कौशलमभिनिर्यातो युद्धाय ॥

अश्रीषीद्राजा प्रसेनजित्कौशलः—राजा अजातशत्रुधनुर्ङ्गवलकायं संनद्य ह-
25 कायमश्वकायं रथकायं पत्तिकायं च अभिनिर्यातो युद्धायेति । युत्वा च चतुरङ्गवलका-
संनद्य हस्तिकायमश्वकायं रथकायं पत्तिकायं राजानमजातशत्रुं प्रत्यभिनिर्यातो युद्धाय

D 65

अथ राजा अजातशत्रुणा राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य सर्वो हस्तिकायः पर्यन्तः, अश्वका-
रथकायः पत्तिकायः पर्यन्तः । राजा प्रसेनजित्कौशल्यो जितो भीतो भग्नः पराजितः प-
ट्टीष्टन एकरूपेण श्रावन्तीं प्रविष्टः । एवं यावत् त्रिरपि ॥

अथ राजा प्रसेनजित् कौशलः शोकागारं प्रविश्य करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो
व्यवस्थितः । तत्र च श्रावस्वामन्यतमः श्रेष्ठी आल्लो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशाल-
परिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन श्रुतं यथा राजा प्रसेनजित्कौशलो
जितो भग्नः परापृष्टीकृतः, एकरथेनेह प्रविष्ट इति । श्रुत्वा च पुनर्येन राजा प्रसेनजित्
कौशलस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं प्रसेनजितं कौशलं जयेनायुषा च वर्धयित्वा च— ६
किमर्थं देव शोकः क्रियते? अहं देवस्य तावत्सुवर्णमनुप्रयच्छामि, येन देवः पुनरपि
यथेष्टप्रचारणं करिष्यतीति । तेन तस्य महान् सुवर्णराशिः कृतः, यत्रोपविष्टः पुरुष उत्थितं
पुरुषं न पश्यति, उत्थितो वा उपविष्टम् ॥

II 56

अथ राजा प्रसेनजित्कौशलेन स्वविषये चरपुरुषाः समन्तत उत्सृष्टाः—शृणुत
जनप्रवादानिति । यावज्जैतवने द्वौ मल्लावन्योन्यं संजस्यं कुरुतः—अस्ति केसरी नाम III
संप्रभः । तत्र ये कातराः पुरुषास्ते संप्रभशिरसि स्थाप्यन्ते, ये मध्यास्ते मध्ये, ये उत्कृष्टाः
शूरपुरुषास्ते पृष्ठत इति । ततस्ते राज्ञे इति वेदितवन्तः । श्रुत्वा च राजा प्रसेनजित्
कौशलस्तथा चतुरङ्गवाल्कायं संनाह्य हस्तिकायमश्वकायं रथकायं पत्तिकायं च राजानमजात- D 57
शत्रुमभिनिर्यातो बुद्ध्य । ततो राजा प्रसेनजिता कौशलेन राज्ञोऽजातशत्रोर्वैदेहीपुत्रस्य
सर्वो हस्तिकायः पर्यस्तः, अश्वकायो रथकायः पत्तिकायः पर्यस्तः । राजानमप्यजातशत्रुं 15
वैदेहीपुत्रं जितं भीतभग्नपराजितं परापृष्टीकृतं जीवग्राहं गृहीत्वा एकरथेऽभिरोप्य येन
भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निपीदति ।
एकान्तनिपण्णो राजा प्रसेनजित्कौशलो भगवन्तमित्यवोचत्—अयं हि भदन्त राजा
अजातशत्रुर्दीर्घरात्रमथैरस्य मे वैरी, असपत्नस्य सपत्नः । न चेच्छाम्येनं जीविताद् व्यपरोप-
यितुम्, यस्माद्वयस्यपुत्रोऽयं भवति । मुञ्चाम्येनमिति । मुञ्च महाराजेत्युक्त्वा भगवांस्तस्यां 20
वेलायां गायां भापते—

जैयो वैरं प्रसवति दुःखं शेते पराजितः ।

उपशान्तः सुखं शेते हित्वा जयपराजयम् ॥ १ ॥

अथ राजा प्रसेनजितः कौशलस्यैतदभवत्—यन्मया राज्यं प्रतिदग्धम्, तदस्य श्रेष्ठिनः D 58
प्रसादात् । यन्महमेनं वरेण प्रवारयेयमिति । अथ राजा प्रसेनजित्कौशलस्तं श्रेष्ठिनं वरेण 23
प्रवारयति । स कथयति—आयंश्चामि वरम्—सप्ताहं मे यथाभिरुचिं राज्यमनुप्रयच्छतेति ।
ततो राजा सर्वमिजिते धन्यावघोषणं कारितम्—दत्तं मे श्रेष्ठिने सप्ताहमेकं राज्यमिति ।
यान्तेन श्रेष्ठिना बुद्धप्रमणो भिक्षुसंघः सप्ताहं मत्तेनोपनिमग्नितः, राजा च प्रसेनजित्
मगरिषारः । यान्तश्च काशिकोशलेषु जनकायाः प्रनियसन्ति, तेषां दूतसंप्रपणं कृतम्—सप्ताहं
मूयं सारग्य मथेष्टचारिणः सुगुप्सरो विहरत । किञ्चिदागत्य बुद्धं दमणं गच्छन्, धर्मं च 30

नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधि व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रलेकबोधि व्याकर्तुकामो भवति, उर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधि व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अप ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः । अथा-
युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

B 61

5

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाक्रेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्सुत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौर स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

10

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतृणां श्रमण जिनेन्द्र काक्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रूपनं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाक्स्माच्छ्रवणजलाद्रिराजधैर्याः

15

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनीषाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तपागता अर्हन्तः

सम्पक्संबुद्धाः स्मितं प्राप्तिष्वुर्वन्ति । पश्यसि त्वमानन्द अनेन श्रेष्ठिना तपागतस्य 20

सथायकसंबस्यैरंगिध सत्कारं कृतम्, महाजनकायं च कुशले नियुक्तम् । एवं भदन्त ।

B 62

एष आनन्द श्रेष्ठी अनेन कुशलमूढेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पासंख्येय-

समुदानीनां बोधि समुदानीय महाकरणापरिभाषिताः पट् पारमिताः परिपूर्णं अभयप्रदो नाम

सम्पक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्वर्लेधतुर्भिर्गिरारथैस्त्रिभिर्गणैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया

प । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

23

इदमगोचद्गगवान् । आत्तमनसन्ने भिक्षुगो भगवतो माणितमम्पनन्दन् ॥

B 59

भिक्षुसंघं च । मामकं च भोजनं मुञ्जानास्तथागतं पर्युपासञ्चमिति । तेन सप्ताहं भगवान् सश्रावकसंघो महता सत्कारेण सत्कृतः, बहूनि च प्राणिशतसहस्राणि कुशले नियोजितानि । सप्ताहस्याख्येन भगवतः पादयोर्निपत्य चेतनां पुष्पाति, प्रणिधिं च चकार—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च अन्धे लोके अनायके
 5 अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता, अमुक्तानां मोचयिता, अनाश्वस्ताना-
 माश्वसयिता, अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वपयितेति ॥

B 60

अथ भगवांस्तस्य श्रेष्ठिनो हेतुपरंपरां कर्मपरंपरां च ज्ञात्वा स्मितं प्राविरकार्षीत् ।
 ' धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धाः भगवन्तः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन्समये नीलपीतलोहिता-
 वदाता अर्चिपो मुखानिश्चर्य काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ता-
 10 द्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमश्रीचिमर्बुदं निर्वुद-
 मटटं हृह्वं ह्रुह्वमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा
 निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूप्णीभूत्वा नितपन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः
 प्रतिप्रसन्न्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्त्रिदन्त्योपपन्ना
 इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं इद्वैवं भवति—न ह्येव
 15 वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं
 कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्धा इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तत्ररक्तेदनीयं कर्म
 क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति यत्र सत्त्वानां माजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टा-
 द्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रायस्त्रिंशान् यामांस्तुपितानिर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो
 ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परित्तामानप्रमणान्मानाभास्त्रान् परीक्षुभान्
 20 नप्रमाणशुभान्शुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलान्बृहान्तपान् सुदृशान् सुदर्शना-
 नकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिस्त्रं दुःखं शून्यमनात्मेत्युद्बोधयन्ति, गायार्द्रयं च भापन्ते—

आरमध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

25

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिपक्षिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वादिष्वेव भगवन्तमेव पृष्टतः पृष्टतः
 समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुंकामो भवति, भगवतः पृष्टतोऽन्तर्धीयन्ते ।
 अनागतं व्याकर्तुंकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुंकामो भवति,
 पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुंकामो भवति, पार्श्व्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं
 30 व्याकर्तुंकामो भवति, पादाहुषेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुंकामो भवति, जातुनो-
 रन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुंकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्ति-
 राज्यं व्याकर्तुंकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुंकामो भवति,

नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधि व्याकर्तुकामो भवति, आस्येज्जन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधि व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधि व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीपेज्जन्तर्धीयन्ते ॥

अप ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेज्जन्तर्हीताः । अथा- ॥ ६१ ॥
युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरानिष्कसितः कलापः ।
अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता ययैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्सुत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥ १०

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काक्षितानाम् ।
धीराभिर्मुनिवृष याग्भिरुत्तमाभि-
रुपन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्मालव्रणजलाद्रिराजधैर्याः १६
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।
यत्पार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलपन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्पन्नसंबुद्धाः स्मितं प्राप्तिष्युर्वन्ति । पश्यसि त्वमानन्द अनेन श्रेष्ठिना तथागतस्य २०
सप्राप्यस्तं पत्नीरंविधं सत्कारं कृतम्, महाजनकायं च कुशले नियुक्तम् । एवं मदन्त ।
एष आनन्द श्रेष्ठि अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च त्रिकल्पसंख्येय-
समुदान्तां योधि समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः पद् पारमिताः परिपूर्य अभयप्रदो नाम
सम्पन्नसंबुद्धो भविष्यति दशभिर्वर्लेधनुर्भिर्वैशारदैर्ब्रह्मिभिरावेणिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया
च । अपमम्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥ २५

इदमनोचक्रमवाप् । आचमनसस्ते भिक्षुभ्यो भगवतो भाषितमम्यनन्दम् ॥

द्वितीयो वर्गः ।

तस्योदानम्—

नावा स्तम्भं च स्नात्रं च तथेतिः प्रतिसारकम् (प्रातिहार्यकम्) ।

पाञ्चवार्पिकं स्तुतिर्वरदः काशिकं दिव्यमोजनम् ॥

११ नाविकाः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सारथ्याहर्दैर्वैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामो चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सन्नावकसंघः श्रावरत्नां विहरति नद्या अजिरवत्या अधस्ता-
10 न्नाधिकग्रामे । अथ ते नाविका येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ
शिरसा वन्दित्वैकान्ते न्यपीदन् । एकान्तनिपण्णास्त्वानाविकान् भगवान् धर्म्या कथया
संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया
संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अथ ते नाविका उत्थायासनादेकां-
B 64 मुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य भगवन्तमूचुः—अधिवासयतु भगवानस्माकं
15 नद्या अजिरवत्यास्तीरे शोभकेन सार्धं भिक्षुसंघेन । नौसंक्रमेणोत्तारयिष्याम इति ।
अधिवासयति भगवान्नाविकानां तूष्णीभावेन ॥

अथ नाविका नद्या अजिरवत्यास्तीरमपगतपापाणशर्करकठंलं व्यवस्थापयामासु-
रुच्छ्रितच्छत्रव्यजपताकं नानापुष्पावकीर्णं गन्धवटिकावधूपितम् । प्रणीतमाहारं कृतवन्तः ।
प्रभूतं च पुष्पसंग्रहं कृत्वा नौसंक्रमं पुष्पमण्डपैरलंकारयामासुः । भगवतश्च दूतेन काल-
20 मारोचयामासुः—सम्यो भदन्त, सज्जं भक्तम्, यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । अथ
भगवान् भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसङ्घपुरस्कृतो येन नाविकग्रामकस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य
पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रवृत्त एयासने न्यपीदत् । अथ ते नाविकाः सुखोपनिपण्णं बुद्धप्रमुखं
भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन स्वहस्तं संतर्पयन्ति संप्रवार-
यन्ति । अनेकपर्यायेन शुचिना प्रणीतेन खादनीयेन भोजनीयेन स्वहस्तं संतर्प्य संप्रवार्य
25 भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमर्पनीयपात्रं नीचतराण्यासनानि गृहीत्वा भगवतः
पुरस्तान्निपण्णा धर्मश्रवणाय । अथ भगवांस्तेषां नाविकानामाशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च
B 65 ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मेदशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा अनेकैर्नाविकैः श्रोत-
आपत्तिकल्याणि प्राप्तानि, कैश्चिसकृदागामिफलानि, कैश्चिदनागामिफलानि, कैश्चिद्व्रज्य
सर्वश्रेष्ठप्राणादहर्त्स्वं साक्षात्कृतम्, कैश्चिच्छ्रावकबोधौ चिचान्युत्पादितानि, कैश्चिद्व्रजेक-
30 बोधौ, कैश्चिदनुचरणां सम्यक्संबोधौ । सर्वा च सा पर्यट् बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा संघप्राग्भाषा
व्यवस्थिता । ततस्तैर्नाविकैर्भगवान् मदता सत्कारेण नौसंक्रमेणोत्तारितः सार्धं भिक्षुसंघेन ॥

1 The word वट्ठ is promiscuously spelt as वटल or वटव in Mss.
2 Mss. अनीय पात्रं for अनीयपात्रं. Compare अनीयपात्राणि in Pali.

भिक्षवो बुद्धपूजादर्शनादावर्जितमनसो बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कुत्रेमानि भगवतः कुशलमूलानि कृतानीति । भगवानाह— तथागतेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि औधव्यस्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि, येन तथागतस्यैवंविधा पूजा । इच्छथ भिक्षवः श्रोतुम् ? एवं भदन्त । तेन हि भिक्षवः शृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥

5

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽप्यनि भागीरथो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतोऽहं न सम्यक्संबुद्धो विधाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्पसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स द्वापद्यहंत्सहस्रपरिवृतो जनपदचारिकां चरन् गङ्गातीरमनुप्रातः । तस्मिन् समयेऽन्यतरः सार्यवाहोऽनेकशतपरिवारो नद्यां गङ्गायां सार्यमुत्तारयति । तस्मिन् प्रदेशे महत्तत्त्वरभयम् । अथ ददर्श सार्यवाहो भागीरथं सम्यक्संबुद्धं द्वापद्य- 10 हंत्सहस्रपरिवृतम् । दृष्ट्वा च पुनः चित्तं प्रसादयामास । प्रसन्नचित्तश्च भगवन्तमामन्त्रितवान्— तव्यमतरेमेव भगवन्तं तारयिष्यामीति । अधिवासयति भागीरथः सम्यक्संबुद्धः सार्यवाहस्य तृष्णीभावेन । ततस्तैन सार्यवाहेन भागीरथः सम्यक्संबुद्धो द्वापद्यहंत्सहस्रपरिवृतो महत्या विभूत्या नौसंक्रमेणोत्तारितः । प्रणीतेन चाहारेण संतर्प्यानुत्तरायां सम्यक्संबोधौ प्रणिधानं कृतम् ॥

B 66

15

भगवानाह—किं मन्यथे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन सार्यवाहो वभूव, अहं सः । मया स भागीरथः सम्यक्संबुद्धो द्वापद्यहंत्सहस्रपरिवृतो नौसंक्रमेणोत्तारितः, प्रणीतेनाहारेण संतर्पितः, प्रणिधानं च कृतम् । तस्य मे कर्मणो विपाकेनानन्तसंसारे महत्सुखमनुभूतम् । इदानीमप्यनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धस्यैवंविधा पूजा । तस्माच्छि भिक्षव एवं शिक्षितव्यम्—यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः 20 पूजयिष्यामः । शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिधित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमगोचद्गगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

१२ स्तम्भः ।

बुद्धो भगवान् सञ्जतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पैरिः 25 B 67 धेन्निभिः सार्यवाहिर्देधनार्मिषक्षैरसुरैर्गुरुदेः क्रिन्नैर्महोरगेति देवनागपक्षासुरगरुडक्रिन्न- गशेरगाम्पचिन्तो बुद्धो भगवान् शतो म्हापुण्यो त्याभी चीरपिण्डपातशयनासनगदान- प्रत्यर्धमप्यपरिकाराणां सञ्चारकसंघः कौरव्येषु जनपदचारिकां चरन् कौरव्यं नगरमनु- प्रातः । स च कौरव्यो जनकायो बुद्धनेय उदारचित्तः प्रदानरुचिश्च । ततो भगवत एतदभार- 30 यन् इदं शकं देवद्वन्द्वं मरुत्तपरिवृतमाह्वयेयम्, यद्दर्शनादेयां बुद्धादमूलविबुद्धिः

स्यादिति । ततो भगवांश्चैविकं चित्तमुत्पादयति—अहो बत शक्रो देवेन्द्रो मरुद्गणसहायो गोशीर्षचन्दमयं स्तम्भमादाय गच्छेदिति ॥ सहचित्तोत्पादाच्छक्रो देवेन्द्रो मरुद्गणपरिवृत आगतो यत्र विश्वकर्मा चत्वारश्च महाराजा अनेकदेवनागयक्षकुम्भाण्डपरिवृता गोशीर्ष-
 B 69 चन्दनस्तम्भमादाय । हाहाकारकिलकिलाप्रस्वेदोच्चैर्नादं कुर्वाणा भगवतोऽर्थे गोशीर्ष-
 ८ चन्दनमयं प्रासादमभिसंस्कृतवन्तः । ततस्तस्मिन्प्रासादे शक्रेण देवेन्द्रेण भगवान् सश्रावक-
 संघो दिव्येनाहारेण दिव्येन शयनासनेन दिव्यैर्गन्धमाल्यपुष्पैः सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितः ॥

अथ कौरव्यो जनकायस्तां दिव्यां विभूषिकां दृष्ट्वा परं विस्मयमापन्न इमां चिन्ता-
 मापेदे—नूनं बुद्धो भगवांश्चोकेऽप्यः । यत्तु नाम सेन्द्रैर्देवैः पूज्यत इति आर्वाजितमना
 भगवन्तमुपसंक्रान्तः । भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वैकान्ते न्यपीदत् । एकान्तनिपण्णः
 10 कौरव्यो जनकायस्तस्मिन्प्रासादेऽप्यर्थं प्रसादमुत्पादयति ॥

ततो भगवांस्तप्रासादमन्तर्धाप्य अनिलताप्रतिसंयुतां तादृशीं धर्मदेशनां कृतवान्,
 यां श्रुत्वा अनेकैः कौरव्यनिवासिभिर्भुजैः स्नोतआपत्तिफलान्यनुप्राप्तानि, कैश्चित्सकृदागमि-
 फलानि, कैश्चिदनागामिफलानि, कैश्चित्प्रपञ्च सर्वकेशप्रहणादहत्त्वं साक्षात्कृतम्, कैश्चि-
 च्छ्रावकबोधौ चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चित्प्रत्येकायां बोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्पक्संबोधौ ।
 15 सर्वा च सा पर्पद् बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा संघप्राग्भारा व्यवस्थापिता ॥

ततस्ते भिक्षवो भगवतो दिव्यपूजादर्शनादावर्जितमनसो बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—
 B 69 कुत्रेमानि भगवता कुरालमूलानि कृतानीति ॥ भगवानाह—तथागतेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु
 जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवत्युपस्थिता-
 न्यवश्यंभावीनि, येन तथागतस्यैवविधा पूजा । इच्छथ भिक्षवः श्रोतुम्? एवं भदन्त । तेन
 20 हि भिक्षवः शृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽव्यनि ब्रह्मा नाम सम्पक्संबुद्धो लोक उदपादि, तथागतोऽर्हन्
 सम्पक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
 बुद्धो भगवान् । अथ ब्रह्मा सम्पक्संबुद्धो द्वापर्ष्यहर्षसहस्रपरिवृतो जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां
 राजधानीमनुप्राप्तः । अश्रौषीद्राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः—ब्रह्मा सम्पक्संबुद्धो द्वापर्ष्यहर्षसहस्र-
 25 परिवृतो जनपदचारिकां चरन्नस्माकं विजितमनुप्राप्त इति । श्रुत्वा च पुनर्महत्या राजर्ष्या
 महता राजानुभावेन येन भगवान् ब्रह्मा सम्पक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य ब्रह्मणः
 सम्पक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते न्यपीदत् । एकान्तनिपण्णं राजानं क्षत्रियं
 मूर्धाभिषिक्तं भगवान् बोधिवरकैर्धर्मैः समादापयति । अथ ॥ राजा लब्धप्रसाद उत्पाया-
 सनादेफासमुत्तगासङ्गं कृत्वा येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य भगवन्तमिदयोचत्—अधिवासयत्

मे भगवानस्यां राजधान्यां त्रैमास्यवासाय । अहं भगवन्तं सश्रावकसंघमुपस्थास्यामि चीवर-
पिण्डपातशयनासनग्लानप्रलयमैपज्यपरिष्कारैरिति । अधिवासयति ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धो
राज्ञस्त्वृष्णीभावेन । अथ स राजा मूर्धाभिपिक्तो भगवतोऽर्थे गोशीर्षचन्दनमय प्रासादं
कारयामास । स तं विचित्रैर्वस्त्रालंकारैरलंकृतं नानापुष्पावकीर्णं गन्धघटिकाधूपितं भगवतः B 70
सश्रावकसंघस्य निर्यात्य त्रैमास्यं प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य विविधैर्वस्त्रविशेषैराच्छाद्यानुत्तरायां 5
सम्यक्संबोधौ प्रणिधिं चकार ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा क्षत्रियो
मूर्धाभिपिक्तो बभूव, अहं सः । यन्मया ब्रह्मणः सम्यक्संबुद्धस्यैवंविधा पूजा कृता, तस्य मे
कर्मणो निपाकेनानन्तसंसारे महत्सुखमनुभूतम् । इदानीमप्यनुत्तरां सम्यक्संबोधिं भिक्षुभिः संबुद्ध-
स्यैवंविधा पूजा । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तरं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो 10
मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तरं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्चित्य
विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमबोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

१३ छात्रम् ।

बुद्धो भगवान् सङ्कतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पैरैः 15 B 71
श्रेष्ठिभिः सार्धगाहेर्देवैर्नगैर्यक्षैस्सुरैर्गरुडैः क्रिन्नैर्महोरगैरिति देवनामयक्षासुरगरुडक्रिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रलयमैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्वारामे ।
तेन खलु समयेन श्रावस्त्वां पञ्चमात्राणि वणिक्शतानि कान्तरामार्गप्रतिपन्नानि । ते
मार्गात्परिभ्रष्टा खलुकास्त्यक्तमनुप्राप्ताः । ते धर्मश्रमपरिपीडिताः क्षीणपथ्यादनाश्च मथ्याह- 20
समये तीक्ष्णकरादिमस्तापिता जलोद्धृता इव मत्स्याः पृथिव्यामावर्तन्ते दुःखां तीव्रां खरां
फटुकाममनापां येदनां वेदयमानाः । तानि देवतासहस्राण्याचन्ते—तद्यथा—शिशवरुणयुवैर-
पासरादीनि । न चैनान् कश्चित्परित्रातुं समर्थः ॥

तत्र चान्यतर उपासतो बुद्धशासनाभिद्धः । स तान् वणिज आह—भग्नतो B 72
बुद्धं शरणं गच्छन्त्विति ॥ तत्र एकरवेण सर्व एव बुद्धं शरणं गताः ॥ 25

अत्रान्तरे नास्ति किंचिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु
युदानां भगवता महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयप्रियना-
शितारिणां त्रिदम्पत्युत्तुङ्गशतानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्हृदिपादचरणतलप्रतिष्ठितानां
चतुर्षु संपदस्तुष्ट दीर्घराप्रवृत्तपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमनिक्रान्तानां
परद्वन्द्वसम्पन्नागतानां पदपारमितापरिपूर्णानां सतवोप्यङ्गवसुमाद्यानामद्याङ्गमार्गदेशिकानां 30
अ. म. ५

स्यादिति । ततो भगवांल्लौकिकं चित्तमुत्पादयति—अहो बत शक्रो देवेन्द्रो मरुद्गणसहायो
 गोशीर्षचन्दमयं स्तम्भमादाय गच्छेदिति ॥ सहचित्तोत्पादाच्छक्रो देवेन्द्रो मरुद्गणपरिवृत
 आगतो यत्र विश्वकर्मा चत्वारश्च महाराजा अनेकदेवनागयक्षकुम्भाण्डपरिवृता गोशीर्ष-
 चन्दनस्तम्भमादाय । हाहाकारकिलकिलाप्रक्षेडोच्चैर्नादं कुर्वणा भगवतोऽयं गोशीर्ष-
 चन्दनमयं प्रासादमभिसंस्कृतवन्तः । ततस्तस्मिन्प्रासादे शक्रेण देवेन्द्रेण भगवान् सञ्चावक-
 संघो दिव्येनाहारेण दिव्येन शयनासनेन दिव्यैर्गन्धमात्यपुष्पैः सज्जतो गुरुहृतो
 मानितः पूजितः ॥

B 68

अयं कौरव्यो जनकायस्तां दिव्यां विभूषिकां दृष्ट्वा परं विस्मयमापन्न इमां चिन्ता-
 मापेदे—नूनं बुद्धो भगवांल्लोकेऽस्यः । यत्तु नाम सेन्द्रैर्देवैः पूज्यत इति आवर्जितमना
 भगवन्तमुपसंक्रान्तः । भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वैकान्ते न्यपीदत् । एकान्तनिपण्णः
 10 कौरव्यो जनकायस्तस्मिन्प्रासादेऽस्यर्थं प्रासादमुत्पादयति ॥

ततो भगवांस्तप्रासादमन्तर्धाप्य अनिलताप्रतिसंयुक्तां तादृशीं धर्मदेशनां कृतवान्,
 यां श्रुत्वा अनेकैः कौरव्यनिवासिभिर्मनुजैः स्रोतआपत्तिफलान्यनुप्राप्तानि, कैश्चित्सहृदागामि-
 फलानि, कैश्चिदनागामिफलानि, कैश्चित्प्रजयः सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्, कैश्चि-
 त्पञ्चावकबोधौ चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चित्प्रत्येकायां बोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ ।
 15 सर्वा च सा पर्यद् बुद्धनिष्ठा धर्मप्रवणा संघप्राग्भारा व्यवस्थापिता ॥

B 69

ततस्ते भिक्षवो भगवतो दिव्यपूजादर्शनादावर्जितमनसो बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—
 कुत्रेमानि भगवता कुशलमूलानि कृतानीति ॥ भगवानाह—तयागतेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु
 जातिषु कर्माणि कृतान्युपचित्तानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधव्यसुपस्थिता-
 न्ययदयंभावीनि, येन तयागतस्येवंविधा पूजा । इच्छथ भिक्षवः श्रोतुम्? एवं भदन्त । तेन
 20 हि भिक्षवः शृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, मापिप्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽर्जितेऽथ्वनि ब्रह्मा नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि, तयागतोऽर्थं
 सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
 बुद्धो भगवान् । अथ ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धो द्वापश्चर्हस्तहस्रपरिवृतो जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां
 राजधानीमनुप्राप्तः । अग्रणीप्राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः—ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धो द्वापश्चर्हस्तहस्र-
 25 परिवृतो जनपदचारिकां चरन्नस्माकं विजितमनुप्राप्त इति । श्रुत्वा च पुनर्महत्त्वा राजर्क्षा
 महता राजानुभावेन येन भगवान् ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य ब्रह्मणः
 सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते न्यपीदत् । एकान्तनिपण्णं राजानं क्षत्रियं
 मूर्धाभिषिक्तं भगवान् बोधिकरं कर्मैः समादापयति । अथ स राजा लब्धप्रासाद उत्थापा-
 सनादेवांसमुत्तरासङ्गं श्रुत्वा येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमोचत्—अधिवासपत्र

मे भगवानस्यां राजधान्यां त्रैमास्यवासाय । अहं भगवन्तं सश्रावकसंघमुपस्थास्यामि चीवर-
पिण्डपातशयनासनगन्धानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैरिति । अधिवसत्यति ब्रह्मा सम्यक्संबुद्धो
राज्ञस्तूष्णीभावेन । अथ स राजा मूर्धामिषिको भगवतोऽर्थे गोशीर्षचन्दनमयं प्रासादं
कारयामास । स तं विचित्रैर्वस्त्रालंकारैरलंकृतं नानापुष्पावकीर्णं गन्धघटिकाधूपितं भगवतः
सश्रावकसंघस्य निर्यात्य त्रैमास्यं प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य विविधैर्वस्त्रविशेषैराच्छाद्यानुत्तरायां 5
सम्यक्संबोधौ प्रणिधिं चकार ॥

B 70

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा क्षत्रियो
मूर्धामिषिको बभूव, अहं सः । यन्मया ब्रह्मणः सम्यक्संबुद्धस्यैवंविधा पूजा कृता, तस्य मे
कर्मणो विपाकेनानन्तसंसारे महत्सुखमनुभूतम् । इदानीमप्यनुत्तरां सम्यक्संबोधिप्रभिसंबुद्ध-
स्यैवंविधा पूजा । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तरं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो 10
मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तरं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य
विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

—X—

१३ छात्रम् ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पैरैः 11 B 71
श्रेष्ठिभिः सार्धबाहूद्वैर्नगैर्घक्षैरसुरैर्गण्डैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागपक्षासुरगण्डकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनगन्धान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।
तेन खलु समयेन श्रावस्त्यां पञ्चमात्राणि वणिक्शतानि कान्तारमार्गप्रतिपन्नानि । ते
मार्गात्परिभ्रष्टा बालकास्थलमनुप्राप्ताः । ते धर्मश्रमपरिपीडिताः क्षीणपथ्यादनाश्च मथ्याह- 20
सगमे तीक्ष्णकरस्मिंस्तापिता जलोद्धृता इव मत्स्याः पृथिव्यामावर्तन्ते दुःखां तीव्रां खरां
कटुकाममनां वेदनां वेदयमानाः । तानि देवतासहस्राण्याचन्ते—तद्यथा—शिखवरुणकुबेर-
वासवादीनि । न चैनान् कश्चित्परित्रातुं समर्थः ॥

तत्र चान्यतर उपासको बुद्धशासनाभिन्नः । स तान् वणिज आह—भवन्तो 25
बुद्धं शरणं गच्छन्त्विति ॥ तत एकरवेण सर्व एव बुद्धं शरणं गताः ॥

25

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु
बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपश्यना-
विहारिणां त्रिदमयवस्तुबुद्धानां चतुरोद्योतीर्णानां चतुर्द्विपादचरणतलप्रतिष्ठितानां
चतुर्धुं संप्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां
पटङ्गसमन्वागतानां पट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गबुद्ध्याख्यानामध्यङ्गमार्गदेशिकानां 30
भ. श. ५

नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबलानां दशदिवसमापूर्णयशसां दशशतवशवर्ति-
प्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेर्बिर्दिवसस्य युद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को
हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाध-
प्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च
६ प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदधाम्, कमर्यधनविरहितमार्यजनै-
स्त्वर्थाधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि
परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरे मकरालयः ।

न तु येनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥ १ ॥

B 73 10

यावत्पश्यति भगवान् संबहुलान् वणिजो व्यसनसंकटसंवाधप्राप्तान् । ततश्चक्षुः-
संप्रेषणमात्रेण जेतवनेऽन्तर्हितो भिक्षुगणपरिवृतस्तं प्रदेसमनुप्राप्तः । ददृशुस्ते वणिजो
भगवन्तं समिक्षुसंघम् । दृष्ट्वा च उच्चैर्नादं मुक्तवन्तः । ततो भगवता लौकिकं चित्त-
मुत्पादितम्—अहो वत शक्रो देवेन्द्रो माहेन्द्रं वर्षमुत्सृजतु, शीतलाश्च वायवो वान्निवति ।
सहचित्तोत्पादाद्भगवतः शक्रेण माहेन्द्रं वर्षमुत्सृष्टम्, शीतलाश्च वायवः प्रेपिताः, यतस्तेषां
15 वणिजां तृपा विगता, दाहश्च प्रशान्तः । ततस्तैर्वणिग्भिः संज्ञा प्रतिलब्धा । भगवता चैषां
मार्गं आख्यातो येन श्रावस्तीमनुप्राप्ताः ॥

ते मार्गश्रमं प्रतिविनोद्य ततो भगवत्सकाशमुपसंक्रान्ताः । तेषां भगवता तादृशी
चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मेदशना कृता, यां श्रुत्वा कैश्चिन्मोतआपत्तिफलमधिगतम्,
कैश्चिसदृदागामिफलम्, कैश्चिदनागामिफलम्, कैश्चिन्नवज्य सर्वेक्षेदप्रहाणादहर्त्वं साक्षा-
20 कृतम्, कैचिच्छ्रावकबोधौ चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चिप्रत्येकायां बोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां
सम्पक्संबोधौ । यद्भ्रूयसा च सा पर्यद्बुद्धनिम्ना धर्मप्रवणा संघप्राग्भारा व्यवसिता ॥

B 74

मिश्रवः संशयज्जाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—आश्चर्यं भगवन्,
यावद्विमे वणिजो भगवता कान्तारमार्गात्परित्राताः । सहचित्तोत्पादाच्च माहेन्द्रवर्षं बृष्टम् ।
शीतलाश्च वायवः प्रवाता इति । भगवानाह—तथागतैर्नैव मिश्रवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि
25 कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधयान्युपसितान्यवश्यंभावीनि ।
मप्येतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुमविष्यति ? न मिश्रवः कर्माणि
कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाभ्यातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
अपि तु उपात्तेष्वेव रस्रुधपाचायननेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

20

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

भूतपूर्वं भिक्षुगोर्जनेऽवनि चन्दनो नाम सम्पक्संबुद्धो लोक उदपादि तयागतो-
र्जन् सम्पक्संबुद्धो विषाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्पसारविः शास्ता

देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । अथ चन्दनः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्त्यतमां
 राजधानीमनुप्राप्तः । अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तो येन चन्दनः सम्यक्संबुद्धस्तेनोप-
 संक्रान्तः । उपसंक्रम्य चन्दनस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वा कान्ते न्यपीदत् ।
 एकान्ते निपण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तं चन्दनं सम्यक्संबुद्धो बोधिकरकैर्धर्मैः
 समादापयति । अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्त उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं
 जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन चन्दनः सम्यक्संबुद्धस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य चन्दनं
 सम्यक्संबुद्धमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे भगवानस्यां राजधान्यां त्रैमास्यवासाय सार्धं
 भिक्षुसंघेनेति । अधिवासयति चन्दनः सम्यक्संबुद्धो राजस्तृष्णीभावेन । तत्र च समये
 महती अनावृष्टिः प्रादुर्भूता, यया नद्युदपानान्यल्पसलिलानि संबृत्तानि, पुष्पफलयुक्ताश्च
 पादपाः । ततो राजा चन्दनं सम्यक्संबुद्धमव्येपितुं प्रवृत्तः—भगवन्, अस्मिन्नगरमध्ये
 पुष्करिणीं गन्धोदकपरिपूर्णां कारयिष्यामि, यत्र भगवान् सश्रावकसंघः स्नास्यति ।
 अथैव नाम भगवतः स्नानादस्मिन् मे विजिते देवो वर्येदिति । अधिवासयति भगवांश्चन्दनः
 सम्यक्संबुद्धो राजस्तृष्णीभावेन ॥

ततो राजा क्षत्रियेण मूर्धाभिषिक्तेनामालेभ्य आज्ञा दत्ता—गन्धोदकं सज्जीकुर्वन्तु
 भवन्तः, रत्नमण्यंश्च कुम्भान्, येन वर्यं भगवन्तं सश्रावकसंघं स्नापयिष्याम इति । ततो राजा
 अमाल्यगणपरिवृतेन तन्नगरमपगतपापाणशर्करकठलं व्यवस्थापितमुच्छ्रितज्वजपताकं नाना-
 पुष्पावकीर्णं गन्धोदकपरिषिक्तं विचित्रधूपधूपितम् । पुष्करिणीं चास्य कारिता । ततो
 भगवांश्चन्दनः सम्यक्संबुद्धः सर्वानुग्रहार्थमेकचीवरकः पुष्करिण्यां स्थितः । ततो राजामाल्य-
 गणपरिवृतेन चन्दनः सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसंघो नानागन्धपरिभाषितेनोदकेन स्नापितः ।
 सहस्रानादेव चन्दनस्य सम्यक्संबुद्धस्य शक्रेण देवेन्द्रेण तथाविधं माहेन्द्रं वर्षमुत्सृष्टं येन
 सर्वसस्यानि निष्पन्नानि । तद्वैतुकं च महाजनकायेन बुद्धे भगवति श्रद्धा प्रतिलब्धा ।
 अनेके च गन्धस्तृपाः प्रतिष्ठापिताः । ये च तत्र चन्दनं सम्यक्संबुद्धं शरणं गताः, सर्वे ते
 परिनिर्हताः । अहमेकस्तेपागवशिष्टः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्त्रारं
 सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्त्रारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मान-
 यित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

१४ ईति । -

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रेर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्यद्वैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वासुरगरुड-
 किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीमरपिण्डपातशयनासन-
 ग्लानप्रत्ययभेषजपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुग्ने कलन्दक-

निवापे । तस्मिन् समये नाडकन्यायां महाजनमरको वभूव । ततो जनकायो रोगैः पीडितः तानि तानि देवतासहस्राण्यायाचते शिववरुणकुबेरवासवादीनि । न चास्य सा ईतिरुपशमं गच्छति । अथान्यतम उपासको नाडकन्यायां प्रतिवसति । स नाडकन्येयान् ब्राह्मणगृहपतीनिदमवोचत्—एत यूयं बुद्धं शरणं गच्छत, तं च भगवन्तमायाचध्वमिहागम-
नाय । अप्येव भगवता खल्वकृच्छ्रेणास्या ईतेर्युपशमः स्यादिति । अथ नाडकन्येया ब्राह्मण-
गृहपतयो भगवन्तमायाचितुं प्रवृत्ताः—आगच्छतु भगवानस्माद् व्यसनसंकटान्मोचनायेति ॥

अत्रान्तरे नास्ति किंचिदुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मेता खड्ग

B 79

बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षणां शमयविपदयनाविहारिणां
त्रिदमयवस्तुकुशलानां चतुरोघोचीर्णानां चतुर्धृदिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संप्रह-
10 वस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां पङ्क्तसम्बन्धा-
गतानां पदपारमितापरिपूर्णानां सप्तवोष्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्व-
समापत्तिकुशलानां दशबलबलिनानां दशदिक्समापूर्णपशानां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां
श्री पात्रेर्लिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को हीयते, को
वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्तः,
15 कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गं मोक्षे च प्रतिष्ठा-
पयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदयाम्, कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्चर्याधिपत्ये
प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाच-
येयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्रेलां सागरो मकरालयः ।

20

न ॥ वैनैयवत्सानां बुद्धो वेत्यामतिक्रमेत् ॥ १ ॥

B 110

अथ भगवान् पूर्वाह्ने निवात्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो
नाडकन्यामनुप्राप्तः । ततो भगवता तन्नगरं सर्वं हृदि भैरव्या स्फुटम्, यतो मरकाः प्रक्रान्ताः,
ईतिथ व्युपशान्ता । ततस्तेषां ब्राह्मणगृहपतीनां बुद्धदर्शनात्महाप्रसाद उत्पन्नः, प्रसाद-
जातिथ भगवान् सश्रावकसंघः चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैः संप्र-
25 धारितः । ततस्तेभ्यो भगवता तादृशी चतुर्पायसलसंप्रतिवेधिकी धर्मेदेशना कृता, यां
श्रुत्वा अनेवैर्ब्राह्मणगृहपतिभिः श्रोतआपत्तिफलमनुप्राप्तम्, अपरैः सृष्टागामिफलमनुप्राप्तम्,
अपरैः अनागामिफलम्, अपरैः प्रव्रज्य सर्वत्रैश्वर्याणादहर्षं साक्षात्कृतम् । सर्वं च
तन्नगरं बुद्धनिर्घ्नं धर्मप्रवणं संघप्राग्भारं संवृत्तम् ॥

भिक्षुवः संशयजाताः सर्वसंशयघट्टात् बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—आधर्यं मदन्त
30 यावदिमे सत्त्वा भगवतः प्रसादात् व्यसनगताः सन्तो व्यसनान्तरिमुक्ता इति । भगवानाद-
तपगनेर्नैर्यतानि भिक्षुवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंमातानि
परिगतप्रत्ययानि औषधप्रत्युपस्थितान्ययदयमावीनि । मयैव तानि कर्माणि कृतान्युपचितानि ।

कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, न अवधातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशैतरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतेऽप्यनि चन्द्रो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतोऽहं सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देव-
मनुष्याणां बुद्धो भगवान् । अथ चन्द्रः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राज-
धानीमनुप्राप्तः । अश्वीषीद्राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तश्चन्द्रः—सम्यक्संबुद्धोऽस्माकं विजितमनुप्राप्त
इति । श्रुत्वा च पुनर्महत्त्वा राजद्वर्षा महता राजानुभावेन समन्वागतो येन चन्द्रः सम्यक्सं-
बुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य चन्द्रस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा बन्दिवैकान्ते
न्यपीदत् । एकान्तनिपण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तं चन्द्रः सम्यक्संबुद्धो बोधिकरकै-
र्धर्मैः समादापयति । अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तो लब्धप्रसाद उत्पायासनदेकास-
मुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येन चन्द्रः सम्यक्संबुद्धस्तेना-
ल्ललिं प्रणम्य चन्द्रं सम्यक्संबुद्धमिदमबोचत्—अधिवासयतु मे भगवानिह वासं त्रैमास्यं सार्धं 15
भिक्षुसंघेन । अहं भगवन्तमुपस्थास्यामि चीवरपिण्डपातशयनासनम्गानप्रस्रयभैषज्यपरि-
ष्कारैरिति । अधिवासयति चन्द्रः सम्यक्संबुद्धो राजस्तूष्णीभावेन । तस्य च राज्ञो नगरे
तेन समयेन महाजनमरकतो बभूव, ईतिश्च, येन स महाजनकायोऽस्तीव संतप्यते । ततो
राज्ञा व्याधिप्रशमनार्थं चन्द्रः सम्यक्संबुद्धोऽवीष्टः—साधु भगवन्, क्रियतामस्या ईतिरुपशमो-
पाय इति । ततो भगवांश्चन्द्रः सम्यक्संबुद्धो राजानमुवाच—गच्छ महाराज इमां संघाटीं 20
पञ्चाग्निं बद्ध्वा महता सत्कारेण ले विजिते पर्याटय, अस्य च महान्तमुत्सवं कुरु । सर्वं च
महाजनकायं बुद्धानुस्मृतौ समादापयेति । ते हस्तिर्भविष्यतीति । ततो राज्ञा यथानुशिष्टं
सर्वं तथैव च कृतम् । तदेतुतप्रत्ययं च सर्वा इति यः प्रशान्ताः । ततः स जनकायो
लब्धप्रसादो राजामाल्यपौराश्च बुद्धं शरणं गताः, धर्मं सर्वं च शरणं गताः ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूव, 25
अहं सः । मयासौ चन्द्रस्य सम्यक्संबुद्धस्य महती पूजा कृता । तस्य मे कर्मणो विपाकेन
देवमनुष्यसंप्रापकं संसारे महत्सुखमनुभूतम् । इदानीमपि तद्वैतुष्येव विभूतिः, येन
यश्चिन्तयामि यत्प्रार्थये तत्तथैव सर्वं समृप्यति । तस्माच्छिं भिक्षव एवं शिक्षितव्यं
पञ्चास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तारं सत्कृत्य
गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ 30
इदमबोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

१५ प्रातिहार्यम् ।

B 83

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः
 पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुड-
 किन्नरमहोरगाम्यचित्तो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलन-
 5 प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्चित्य विहरति स्म वेणुवने कलन्दक-
 निवापे । यदा राज्ञा अजातशत्रुणा देवदत्तविप्राहितेन पिता धार्मिको धर्मराजो
 जीविताद्वचपरोपितः, स्वयमेव च राज्ये प्रतिष्ठितः, तदा ये अश्राद्धास्ते बलवन्तो जाताः,
 श्राद्धास्तु दुर्बलाः संबृत्ताः । यावदन्यतमो बृद्धामासोऽश्राद्धो भगवच्छासनविद्वेपी, स
 ब्राह्मणेभ्यो यज्ञमारब्धो यष्टुम् । तत्रानेकानि ब्राह्मणशतसहस्राणि संनिपतितानि । तैः
 B 84 10 क्रियाकारः कृतः—न केनचिच्छ्रमणगौतमं दर्शनायोपसंक्रमितव्यम् । अयं ते ब्राह्मणाः कृतावयः
 समप्राः संमोदमाना वीथीमध्ये वेदोक्तेन विधिना शक्रमायाचितुं प्रवृत्ताः—एवमेहि
 अहत्याजार ॥

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता
 खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपश्यना-
 15 विहारिणां त्रिदमयवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्कृद्विपादचरणतलमुपप्रतिष्ठितानां
 चतुर्षु संप्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां
 पटङ्गसमन्वागतानां पट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां
 नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनानां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशयतिप्रति-
 विशिष्टानां श्री रात्रेर्निर्दिष्टसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को
 20 ह्रीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्राप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाध-
 प्राप्तः, कोऽपायनिम्नः कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गं मोक्षं च
 प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिम्नस्य हस्तोद्धारमनुग्रहदद्याम्, कमार्यधनविरहितमार्यधनै-
 श्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानश्वरोपितानि कुशलमूलान्यश्वरोपयेयम्, कस्याश्वरोपितानि
 परिपाचयेयम्, कस्य परिपकानि विमोचयेयम् । आह च—

25

अप्येवातिक्रमेद्रेलां सागरो मकरालयः ।

न तु र्वेनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥ १ ॥

B 85

पश्यति भगवान्—इमे ब्राह्मणाः पूर्वाश्वरोपितकुशलमूला गृहीतमोक्षमार्गाः स्वहिते-
 पिणोऽभिमुखा निर्वाणे बहिर्मुखाः संसारादकल्याणमित्रसंसर्गादिदानीं मच्छासनं विद्विषन्ति,
 यन्महमेतं विनयदेतोरोत्सुक्यमापद्येयेति । अयं भगवाच्छ्रवणमभिनिर्माय तं यज्ञवार्त्तं
 30 दिव्येनावमसेनावमास्य अवतरितुमारब्धः । ततस्ते ब्राह्मणा इष्टनुष्टमुदिता उदग्रप्रति-

१ Sponyer reads इनाश्वः and holds that it stands for इनाशिनः from इनामिनः, similar to इतिनावी, मुलावी in Pali.

सौमनस्यजाता एकसमूहेनोक्तवन्तः—एवेहि भगवन्, स्वागतं भगवत इति । ततो भगवान् शक्रवेपथारी प्रज्ञप्त एवासने निषण्णः । एष शब्दो राजगृहे नगरे समन्ततो विस्तृतः—यज्ञे शक्रो देवेन्द्रोऽवतीर्ण इति । यं श्रुत्वानेकानि प्राणिशतसहस्राणि संनिपतितानि । ततो भगवान् आवर्जिता ब्राह्मणा इति विदित्वा शक्रवेपमन्तर्धाप्य बुद्धवेपेणैव स्थित्वा तादृशीं चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिवेधिकां धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा पश्चाद् ब्राह्मणसहस्रैर्विशति- 5 शिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम्, अनेकैश्च प्राणिशतसहस्रैर्भगवति श्रद्धा प्रतिलब्धा ॥

ततो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—आश्चर्यं भदन्त यावदेभिर्ब्राह्मणैर्भगवन्तमागम्य सत्त्वदर्शनं कृतम्, अनेकैश्च प्राणिशतसहस्रैर्महान् प्रसादोऽधिगत इति । भगवानाह—तथागतैनेतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि 10 B 86 कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योषवत्पुण्यसितान्यवश्यंभावीनि । मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभान्यशुभानि च । 15

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि इन्द्रदमनो नाम सम्यक्संबुद्धो लोके उदपादि तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विद्याभरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स जनपदचारिकां चरन्नन्यतमं राजधानीमनुप्राप्तः । 20 सा राजधानी तीर्थिकावष्टब्धा । अश्रौपीदन्यतमो राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्त इन्द्रदमनः—सम्यक्संबुद्धोऽस्माकं विजितमनुप्राप्त इति । श्रुत्वा च पुनर्महत्त्वा राजद्वर्षा महता राजानुभावेन समन्वागतो येनेन्द्रदमनः सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवत इन्द्रदमनस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्ते निषण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तमिन्द्रदमनः सम्यक्संबुद्धो बोधिवरकैर्धर्मैः समादापयति । अथ 25 स राजा लब्धप्रसाद उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुमण्डलं पृथिव्यां प्रतिष्ठाप्य येनेन्द्रदमनः सम्यक्संबुद्धस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य इन्द्रदमनं सम्यक्संबुद्धमिदमवोचत्—अधियासत्यग्रे मे भगवस्त्वैमास्यवास्ताय । अहं भगवन्तमुपस्थास्यामि चीवरपिण्डपातशयनासन-ग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैरिति । भगवानाह—अस्ति ते महाराज विजिते कश्चिद्विहारो यत्रागन्तुका गमिन्नाश्च भिक्षवो वासं कल्पयिष्यन्तीति ? राजोवाच— नास्ति भगवन्, किं 30 तर्हि निष्ठु भगवन्, अहं विहारं कारयिष्यामि, यत्रागन्तुका गमिक्ताश्च भिक्षवो वासं कल्पयिष्यन्तीति । ततो राजा तथागतस्यार्थं विहारः कारितः अविद्वद्राकारतोरणो गवाक्ष-

निर्यूहजालार्धचन्द्रवेदिकाप्रतिमण्डित आस्तरणोपेतो जलाधारसंपूर्णस्तरगणपरिवृतो नाना-
पुष्पफलोपेतः । कृत्वा च भगवतः सश्रावकसंघस्य निर्यातितः । अधीष्टश्च भगवान् महा-
प्रातिहार्यं प्रति । ततो भगवता इन्द्रदमनेन सम्यक्संबुद्धेन राज्ञोऽप्येषया महाप्रातिहार्यं
विदर्शितं बुद्धावतंसकविक्रीडितम्, यद्दर्शनाद्राजा सामान्यनैगमजानपदः सर्वे च नागराः
५ सुप्रसन्नाः शासने संरक्ततराः संवृत्ताः ॥

किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूव, अहं सः । मया
सा इन्द्रदमनस्य सम्यक्संबुद्धस्यैवंविधा पूजा कृता । तस्य मे कर्मणो विपाकेन संसारेऽनन्तं
सुखमनुभूतम् । इदानीं मे तथागतस्य सत् इयं शासनशोभा । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं
शिक्षितव्यं यच्छास्त्रं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्त्रार्
१० सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्चित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

१६ पञ्चवार्षिकम् ।

B 88

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
१५ श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगरैर्गणैरुग्रैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षगन्धर्वासुरगरुड-
किन्नरमहोरगाम्यचितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्चित्य विहरति स्म वेषुवने कलन्दक-
निवापे । यदा देवदत्तेन मोहपुरुषेण भगवच्छासनेऽनर्थसहस्राणि कृतानि, न च शक्तिं
भगवतो रोमिञ्जनमपि कर्तुम्, तदा राजानमजातशत्रुमामन्त्रितवान्—क्रियतां राजगृहे
२० क्रियाकारो न केनचिच्छ्रमणस्य गौतमस्योपसंक्रामितव्यम्, पिण्डकेन वा प्रतिपादयितव्यः ।
एवमयमलम्बलाभोऽलम्बसंमानो नियतमन्यदेशं संक्रान्तिं करिष्यतीति । राज्ञा तया कारि-
तम् । तत्र ये उपासका दृष्टसत्त्वास्ते रोदितुं प्रवृत्ताः—ह्य कष्टमनाधीभूतं राजगृहनगरं
यत्र हि नामोदुम्वरपुण्यदुर्लभप्रादुर्भावं बुद्धं भगवन्तमासाद्य तस्य न शक्यते संप्रष्टः
B 89 कर्तुमिति । एष शब्दः श्रुतिपरंपरया भिक्षुभिः श्रुतः । तत आयुष्मत्तानन्देन यदाश्रुतं भगवतो
२५ निवेदितः । भगवानाह—अस्योत्पुलकस्त्वमानन्द मय, तथागता एवात्र कालज्ञाः । अपि तु
यावच्छासनं मे तावच्छ्रावकाणामुपकरणवैकल्यं न भविष्यति प्रागेवेदानीमिति ॥

अत्रान्तरे शक्यस्य देवानामिन्द्रस्याधस्ताज्ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । स पश्यति भगव-
च्छासनस्यैवंविधं चित्रनिम् । सहदर्शनादेव दायकदानपतीनामुत्साहसंजननार्थं बुद्धोत्पादस्य
माताम्यसंजननार्थमज्ञानशत्रोर्देवदत्तस्य च मददर्पच्छिद्यर्थमात्मनश्च प्रसादसंजननार्थं समस्तं
३० राजगृहमुदारेणावभासेनावभास्योवैः शब्दमुदाहरितवान्—एषोऽहमद्यामेण भगवन्तं सश्रावक-
संघं दिव्ये चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काररूपस्यास्यामि । इत्युक्त्वा येन

भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते स्थितः । अयं शक्रो देवेन्द्रो भगवन्तमिदमवोचत्—अधिवासयतु मे भगवानस्मिन्नेव राजगृहे नगरे । अहं भगवन्तमुपस्थास्यामि दिव्यैश्चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैरिति । भगवानाह—अलं कौशिक, कृतमेतद्यावदेव चित्तमभिप्रसन्नम् । बहवो हि लोके पुण्यकामा इति । शक्रः प्राह—अधिवासयतु मे भगवान् पञ्चवर्षाणि । तथागतस्यार्थे पञ्चवार्पिकं करि-²⁵ष्यामीति । भगवानाह—अलं कौशिक, कृतमेतद्यावच्चित्तमभिप्रसन्नम् । बहवो हि लोके पुण्यकामा इति । शक्रः प्राह—अधिवासयतु मे भगवान् पञ्च दिवसानिति । ततो भगवान् स्वपुण्यबलप्रत्यक्षीकरणार्थं शक्तस्य च देवेन्द्रस्यानुग्रहार्थमनागतपञ्चवार्पिकप्रबन्धहेतो-^{B 9)}ः आधिरासितवांस्तृष्णीभावेन ॥

अयं शक्रो देवेन्द्रो भगवतस्तृष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा तद्वेषुवनं वैजयन्तं¹⁰ प्रासादं प्रदर्शितवान्, दिव्यानि चासनानि, दिव्याः पुष्करणीर्दिव्यं च भोजनम् । अपि भगवान् प्रज्ञप्त एव आसने निपण्णः । ततः शक्रो देवेन्द्रः सुखोपनिपण्णं सुदृग्मुखं भिक्षुसंघं विदित्वा अनेकदेवतासहस्रपरिवृतः खड्गस्तं संतर्पयति संप्रवारयति । अनेकपर्यायेण खड्गस्तं संतर्प्य संप्रवार्थं भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीतपात्रं नीचतरमासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । ततो भगवान् शक्रं देवेन्द्रं सपरिवारं¹⁵ धर्म्यया कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । पश्यति च राजा अजातशत्रुरपि प्रासादतलगतः सन् भगवतो वेषुवने एवंविधां पूजाम् । दृष्ट्वा च पुनर्विप्रतिसारजातो महान्तं प्रसादं प्रवेदितवान् । राजगृहनिवासिनश्च पौरा धर्मवेगप्राप्ता राजानमुपसंक्रम्यैवमब्रुवुः—मुष्यन्ते देव महाराज राजगृहनिवासिनः पौराः, यत्र नाम देवाः प्रमत्ताः सन्तः प्रमादविहारिणो दिव्यान् विपयानपह्नाय भगवन्तं पूजयन्ति । साधु देव²⁰ उदाव्यतां क्रियान्तर इति ॥

ततो राजा अजातशत्रुणा क्रियान्तरमुद्घाट्य राजगृहे नगरे घण्टावघोषणं कारितम्—क्रियतां भगवतः सत्कारो यथासुखमिति । ततो राजगृहनिवासिनः पौराः सपरिवारा इष्टुष्टप्रमुदिता उदग्रप्रीतिसौमनस्यजाताः पुष्पगन्धमाल्यान्यादाय भगवन्तं दर्शनायोग-^{B 51}संक्रान्ताः । ततो देवैर्मनुष्यैश्च भगवतो महान् सत्कारः कृतः, भगवता च तदधिष्ठानं²⁵ देवमनुष्याणां तादृशी चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिप्रेक्षिका धर्मेदशना कृता, यां श्रुत्वा अनेकैर्देवमनुष्यैः सत्त्वदर्शनं कृतम् ॥

भिक्षुवो भगवतः पूजां दृष्ट्वा संशयजाता भगवन्तं पप्रच्छुः—आश्चर्यं भदन्त यद्भगवतः शासने एवंविध उत्सव इति । भगवानाह—तदागतेनैवैतानि भिक्षुनः पूर्वमन्यासु जानिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसमासाणि परिणतप्रलयानि ओघरात्रयुपस्थिता-³⁰न्यरदयभावीनि । मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽस्यः प्रजनुमदिष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि यादो वृथिवीधानौ विपश्यन्ते, नाच्यन्तौ, न तेजोधातौ,

न वायुघातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यंशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

6 भूतपूर्वं भिक्षवोऽजीतिऽष्वनि रत्नशैलो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतोऽ-
हंन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देव-
मनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः । तस्यां च
राजधान्यां धर्मबुद्धिर्नाम राजा राज्यं कारयति । तस्यां च राजधान्यां महती ईति । तत-
स्तेन राज्ञा ईतिप्रशमनहेतोर्भगवान् श्रावकसंघस्यैवास्ते भक्तेनोपनिमन्त्रितः । त्रयाणां मासाना-
B 92 10 मस्ययेन सा ईतिः प्रशान्ता । ततो राज्ञा नागरैश्चावर्जितमानसैस्तथागतस्य सश्रावक-
संघस्य पञ्चवार्षिकं कृतम् । आह च—

राजभूतेन आनन्द रत्नशैलो महाश्रुतिः ।

अधीष्टः शान्तिकामेन अकार्षीत्पञ्चवार्षिकम् ॥ २ ॥ इति ॥

किं मन्यचे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूव, अहं सः ।
15 यन्मया रत्नशैलस्य तथागतस्य पञ्चवार्षिकं कृतम्, तेन मे संसारं महत्सुखमनुभूतम् । तद्वैतुक-
श्चेदानीं तथागतस्यैवंविधः सत्कारः । परिनिर्बृतस्य च मे शासने अनेकानि पञ्चवार्षिक-
शतानि भविष्यन्ति । तस्माच्छर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यम् यच्छास्तारं सत्कारिष्यामो गुरु-
करिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वा प-
निश्चित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

20 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दम् ॥

१७ स्तुतिः ।

B 93 बुद्धो भगवान् सङ्कतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्गैर्यक्षैस्सुरैर्गरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागायक्षासुरगरुडकिन्न-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञानो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगदान-
25 प्रत्यर्पभयज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावकस्यां विहरति जेतवनेऽनापपिण्डदस्यारामे ।
तेन खलु समयेन श्रावकस्यां पञ्चमात्राणि गान्धर्विकशतानि गोष्टिकानां प्रतिवसन्ति ।
तत्र च काले सुप्रियो नाम गान्धर्विकराजोऽभ्यागतः । तस्यैवंविधा शक्तिः—एकस्यां तरुयां
सप्त स्तरानादर्शयति, एकविंशतिं मूर्च्छनाः । स पण्महानगराण्यपेदुकान्बुद्धोपयमाणः
श्रावस्तीमनुप्राप्तः । श्रावस्तीनिवासिभिश्च गान्धर्विकै रान्ने निवेदितम् । राजाह—अल्लोमुक्ता
30 भवन्तु भवन्तः, वयमत्र कालञ्जा भविष्याम इति ॥

पराह्य सर्वेश्वरप्रह्लाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकरीतरागः समलोष्ट-
काञ्चनः आकाशगणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोपो विद्यामिज्ञा-
प्रतिसंविद्राप्तो भयलामलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च
संवृत्तः ॥

- 5 तत आर्वाजिता देवनागयश्चामुरगरुडकिन्नरमहोरगा भगवच्छासने रक्षावरणगुप्ति
कर्तुमारब्धाः । पञ्चानामपि गान्धर्विकज्ञतानां प्रीतिसौमनस्यजातानामेतदभवत्—ययं नीचे
B 97 कर्मणि वर्तमाने कृच्छ्रवृत्तयश्च । यन्तु वयं राजानं विज्ञाप्य भगवन्तं सश्रावकसंघं नगर-
प्रवेशेनोपनिमन्त्रयेमहीति । यावत्सैर्गान्धर्विकैर्लब्धवानुरैर्भगवान् सश्रावकसंघो नगरप्रवेशे-
नोपनिमन्त्रिनः । अधिवासितं च भगवता तेषां गान्धर्विकाणां तूष्णीभावेन । ततस्तैर्गान्धर्विकैः
10 राजामात्यपौरजानपदसहायैः सर्वा श्रावस्ती नगरी अपगतपापाणशर्करकठछा गन्धोदक-
परिषिका नानापुष्पावकीर्णा विचित्रधूपधूपिता पुष्पवितानमण्डिता । ते च गान्धर्विकाः
स्वयमेव वीणामादाय मृदङ्गवेणुपणवादिविशेषैरुपस्थानं चक्रुः, प्रणीतेन चाहारेण भगवन्तं
सश्रावकसंघं संतर्पयामासुः ॥

- ततो भगवान् स्मितमकार्षात् । धर्मता खलु यस्मिन्समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं
15 प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन्समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखानिश्चर्य काश्चिदधस्ता-
द्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं
महारौरवं तपनं प्रतापनमयीचिमर्शुदं निर्युदमटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं
नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतोभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषु तूष्णीभूता
निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रक्षम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं तु
20 ययं भवन्त इत्युच्यताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्
निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं हृष्टैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इत्युच्यताः, नाप्यन्यत्रो-
पपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रक्षम्यन्ते
इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाच तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधि
R 98 गृह्णन्ति, यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिक-
25 रापश्चिदान् यामांस्तुपितानिर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान्
महाब्रह्मणः परीक्षामानप्रमाणामनामास्वरान् परीक्षुमानप्रमाणशुभाशुभवृत्तज्ञाननभकान्
पुण्यप्रसवान् वृहत्कन्यानवृहानतपान् सुदृष्टान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं
दुःखं शून्यमनाभिन्युद्धोपयन्ति, गाथाद्वयं च आपन्ते—

आरमर्षं निष्कामत गुज्यन्वं बुद्धशासने ।

30 धुनीन मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ २ ॥

यो द्यामिन्धर्मविनये अग्रमत्तधरिष्यति ।

प्रदाय जानिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ३ ॥

अथ ता अर्चिपत्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः
 पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतो-
 ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं
 व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्पर्षी-
 मन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तु- 5
 कामो भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्त-
 र्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं
 व्याकर्तुकामो भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्त-
 र्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं
 व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीषे अन्तर्धीयन्ते ॥

10

अथ ता अर्चियो भगवन्तं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अथा-
 युष्मानानन्दः कृतकपुटो भगवन्तं पप्रच्छ-

B 99

नानाविधो रत्नसहस्रचित्रो वक्त्रान्तराभिष्कसितः कलापः ।
 अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाक्रेणोदयता यथैव ॥ ४ ॥

15

गाथाश्च भाषते-

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्पुत्तमहेतुभूताः ।
 नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ५ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिर्भुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ६ ॥

20

नाकस्माल्लवणजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यायं स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं सममिलयन्ति ते जनौघाः ॥ ७ ॥ इति ॥

25

भगवानाह-एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
 सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्द एभिर्गोन्धर्विरेर्ममैवंविधं सत्कारं
 इतम् । एवं भदन्त । एते आनन्द गान्धर्विकाः अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन
 देयधर्मपरित्यागेन च यथाकालानुगतां प्रत्येकां बोधिं समुदानीय अनागतेऽजनि वर्णसरा
 नाम प्रत्येकबुद्धा भविष्यन्ति ह्यनदीनानुरूपकाः प्रान्तशयनासनमळा एकदक्षिणीया 30 B 10
 .लोकस्य । अयमेषां देयधर्मो यो मग्नान्तिके चित्तप्रसाद इति ॥

*-भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयानां छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः-कानि भदन्त भगवता कुशलमूलानि कृतानि येषामयमनुभाव इति । भगवानाह-तयागतैर्नैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधयस्त्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः ६ प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनैषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ८ ॥

10 भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतेऽध्वनि प्रबोधनो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तया-
गतोऽहं न सम्यक्संबुद्धो विधाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्त्रा-
देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स जनपदचारिकां चरन्त्यतर्भां राजधानीमनुप्राप्तः । अथ
राज्ञ उद्यानं सर्वकुशलसंपन्नं बभूव । अथ स भगवांस्तदुद्यानं प्रविश्य राजानुप्रहार्थमन्य-
B 101 तमं वृक्षमुपश्रित्य निपण्णः । ततः संस्तरं प्रब्रूय तेजोधातुं समापन्नः । अथ राजा क्षत्रियो
15 मूर्धाभिषिक्तः क्षीमयेन त्र्येण वाद्यमानेनोद्यानं प्रविष्टः । अथ स राजा तदुद्यानमनुविचरन्
ददर्श भगवन्तं प्रबोवनं सम्यक्संबुद्धं प्रासादिकं प्रसादनीयं शान्तमानसं परमेण चित्त-
दमव्युपशमेन समन्वागतं सुवर्णयूपमिव श्रिया ज्वलन्तम् । दृष्ट्वा च पुनः प्रसादजातः ॥
राजा सान्तःपुरो विविधेन वाद्येन वाद्यमानेन भगवन्तं ततः समाधेः प्रबोधयामास, प्रणीतेन
चाहारेण प्रतिपादितवान्, अनुत्तरायां च सम्यक्संबोधौ प्रणिधानं कृतवान् ॥

20 किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽस्ती तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूव, अहं सः । यन्मया
प्रबोधनस्य सम्यक्संबुद्धस्य पूजा कृता, तेनैव हेतुना इदानीं मम गान्धर्विकैरेवंविधः सत्कारः
कृतः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्त्रारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयि-
ष्यामः पूजयिष्यामः । शास्त्रारं सत्कुल्य गुरुकुल्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्यामः ।
इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

25 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

१८ चरदः ।

B 102

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्षपादिदेवैर्नगरिण्यैश्चैस्सुरैर्गैरुदैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो त्याभी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-
30 भैषज्यपरिध्यातराणां सध्याचक्रसंघः श्रावस्त्रां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्यारामे । अथ
श्रावस्त्रामन्यतमः पारदारिको मन्दिने कर्मणि वर्तते । स राजपुरुषैर्गृहीत्वा रात्रि उपनामितः ।

ततो राज्ञा अपराधिक इति कृत्वा वयम् उत्सृष्टः । स राजपुरुषैर्नैलाम्बरवसनैरुद्यतशस्त्रैः
कस्मीरमालवद्रकण्ठेगुणो रथ्यावीधीचत्वरशङ्खाटकेष्वनुश्रान्यमाणो दक्षिणेन नगरद्वारेण
अपनीयते ॥

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवताम्ब्रातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु
बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपश्यनाविहारिणां ६
त्रिदमयवस्तुकुशलानां चतुरोरोत्तीर्णानां चतुर्द्विपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संप्रह-
वस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गनिप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिकान्तानां षडङ्गसमन्वा- B 103
गतानां पदपारमितापरिपूर्णानां सप्तत्रोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमा-
पत्तिकुशलानां दशद्वलवलिनां दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां श्री
रात्रेर्निर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोके व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को ह्रियते, को वर्धते, 10
कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संबाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंबाधप्राप्तः, कोऽपायनिष्ठः,
कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे वा प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य
कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्याम्, कमार्थधनविरहितमार्थधनेश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्,
कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यारोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परि-
पक्वानि निमोचयेयम् । आह च—

15

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।

न तु धैनेयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥ १ ॥

अथ भगवान् पूर्वोक्ते निवास्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविशत् ।
ददर्श स पुरुषो बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्यानुव्यञ्जनै-
रिराजितमात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । 20
दृष्ट्वा च पुनर्मगधतः पादयोर्निपत्य भगवन्तमिदमवोचत्—ब्राह्मोऽस्मि भगवन्, इष्टं मे
जीवितं प्रयच्छेति । ततो भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते—गच्छ आनन्द राजानं प्रसेन- B 104
जितम् । यद्—अनुप्रयच्छ मे एतं पुरुषम्, प्रब्राजयामीति । अथायुष्मानानन्दो येन राजा
प्रसेनजित्कौशलस्तेनोपसंश्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं प्रसेनजितं कौशलं भगवद्बचनेनोवाच—
अनुजानीहि, भगवानेतं पुरुषं प्रब्राजयतीति । भव्यरूप इति विदित्वा राजा प्रसेन- 25
जित्कौशलेनानुज्ञातः । स भगवता प्रब्राजित उपसंपादितश्च । तेन युज्यमानेन घटमानेन
व्याप्यच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचल विदित्वा सर्वसत्कारगतीः शतन-
पतननिकिरणनिष्पन्नधर्मतया पराहृत्य सत्रैश्चप्रहाणादर्दृष्टं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृतः
त्रैधातुकरीतरागः समलोष्टकाञ्चन आम्नाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्या-
मिदारिताण्डकोपो विद्याभिज्ञाप्रतिसंनिवाहो भव्यलभलोभसत्कारपराध्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां 30
देवानां पूज्यो मान्योऽभिग्रायश्च संवृतः ॥

मिश्रः संशयजाताः सर्वसंशयानां हेतारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—आश्चर्यं भदन्त
पद्मगवता सर्वं चिन्तितमात्रं समृष्यतीति । भगवानाह—तथागतेनैवेतानि मिश्रः पूर्वमन्यासु

जातिपुं कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंमाराणि परिणतप्रत्ययानि औषधव्यात्युपस्थिता-
न्यवस्थमावीनि । मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रलनुमविष्यति ! न
मिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाहे पृथिवीवातौ विपच्यन्ते, नाध्वातौ, न तेजोधातौ,
न वायुधातौ, अपि तु उपाचेयेव स्कन्धधात्यायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुमान्य-
८ शुमानि च ।

B 105

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

मृतपूर्वं भिक्षवोऽजीतेऽश्वनि इन्द्रध्वजो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तपा-
गतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्पसारथिः शास्त्रा-
10 देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्रातः । तस्यां
राजधान्यां ब्राह्मणो वेदवेदाङ्गपारगो राज्ञोऽप्रासनिकः । अयेन्द्रध्वजः सम्यक्संबुद्धः पूर्वाह्णे
निवात्य पात्रचीवरमादाय तां राजधानीं पिण्डाय प्राविशत् । अत्राक्षीत् ब्राह्मण इन्द्रध्वजं
सम्यक्संबुद्धं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणेः समलंकृतमशील्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगार्त्रं व्यामप्रभा-
लंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । दृष्ट्वा च पुनर्मूलनिकृत्
15 इव द्रुमो भगवतः पादयोर्निपत्योवाच—वराहोऽस्मि सुगत, निपीदतु भगवानप्रासन इति ।
अथ भगवानिन्द्रध्वजः सम्यक्संबुद्धस्तस्यानुप्रहार्यमप्रासने निपण्णः । अप्रासने निपण्णश्चेन्द्र-
ध्वजः सम्यक्संबुद्धः तेन ब्राह्मणेन पदशतेन स्तुतः, प्रणीतेन चाहारेण प्रतिपादितः,
अनुत्तरायां च सम्यक्संबोधौ प्रणिधानं कृतम् । तदैतुकं यावदावर्जिता राजामालपौराः ॥

B 106

तर्हि मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन ब्राह्मणो बभूव, अर्ह सः ।
20 यन्मे इन्द्रध्वजस्य तयागतस्य पूजा कृता, तदैतुकं च मे संसारे अनन्तं सुखमनुभूतम् । अपि
यच्चिन्तयामि, यत्प्रार्थये, तत्सर्वं समुप्यति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं
सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मान-
यित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यमन्दन् ॥

१९ काशिकवत्सम् ।

25 बुद्धो भगवान् सन्कृतो गुरुकृतो मानितः प्रजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
B 107 श्रेष्ठिभिः सार्धत्रार्हदैर्वैनागैर्गणैश्चरुर्गुरुदैः किन्नैर्महोरगैरिति देयनागयक्षामुगरुडकिन्न-
महोरगाम्पयितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो तामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
प्रलपभैरभ्यपरिष्काराणां सत्थावकसंघो राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिकापे । यदा
राजा विन्त्रिसारेणानेकप्रागिशतसहस्रपरिवारेण सल्यानि दृष्टानि, तदा तेन कृतप्रत्युपकार-
30 संदर्शनार्थं बुद्धपूजासंपन्नार्थं गृहविस्तरसंदर्शनार्थं बुद्धोपादवद्भुमानसंजननार्थं च भगवान्

सश्रावकस्तंघो राजकुले मर्केनोपनिमन्त्रितः, मामधकानां च पौराणोमाज्ञा दत्ता-भगवतो
नगरप्रवेशे पुष्पगन्धमात्यविलेपनैः पूजा कर्तव्या, सर्वं च राजगृहं नगरमपगतपाषाणशर्कर-
कण्डं व्यवस्थापयितव्यम्, नानापुष्पावकीर्णमुच्छ्रितध्वजपताकं यावच्च वेणुवनं यावच्च
राजगृहम्, अत्रान्तरा सर्वो मार्गो विचित्रैर्वहैराच्छादयितव्य इति । अमालैश्च सर्वमनुष्ठितम् ।
ततो राजा विम्बिसारः स्वयमेव भगवतो मूर्ध्नि शतशलाकं छत्रं धारयति, परिशेषाः पौराः 5
भिमुसहस्रस्य ॥

अथ भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारो मुक्तो मुक्त-
परिवार आश्वस्त आश्वस्तपरिवारो विनीतो विनीतपरिवारोऽर्जुनहृत्परिवारो वीतरागो वीत-
रागपरिवारः प्रासादिकः प्रासादिकपरिवारो वृषभ इव गोगणपरिवृतो गज इव कलभगण-
परिवृतः सिंह इव दंष्ट्रिगणपरिवृतो हंस इव हंसगणपरिवृतो सुपर्णाव पक्षिगणपरिवृतो 10
विम इव शिष्यगणपरिवृतः स्वस्थ इव तुरगगणपरिवृतः शूर इव योधगणपरिवृतो देशिक
इवाय्यगणपरिवृतः सार्धयाह इव घणिगणपरिवृतः श्रेष्ठिव पौरगणपरिवृतः कोट्टराज इव
मक्षिगणपरिवृतश्चक्रवर्तीव पुत्रसहस्रपरिवृतश्चन्द्र इव नक्षत्रगणपरिवृतः सूर्य इव रश्मिसहस्र-
परिवृतो धृतराष्ट्र इव गन्धर्वगणपरिवृतो विरूढ इव कुम्भाण्डगणपरिवृतो विरूपाक्ष इव
नागगणपरिवृतो धनद इव यक्षगणपरिवृतो वेमचित्रीवासुरगणपरिवृतः शक्र इव त्रिदश- 15
गणपरिवृतो ब्रह्मा इव ब्रह्मकायिकपरिवृतः स्तिमित इव जलनिधिः सजल इव जलधरो
विमद इव गजपतिः सुदान्तैरिन्द्रियैरसंक्षोभितेर्याप्यप्रचारोऽनेकैरावेणिकैर्बुद्धधर्मैः परिवृतो
भगवांस्तत्पुरं प्रविशति ॥

यदा च भगवता इन्द्रकीले पादो न्यस्तः, तदेयं महापृथिवी पट्टिकारं प्रकम्पिता ।
भगवतः पुरप्रवेशे एयरूपाण्यद्भुतानि भवन्त्यन्यानि च । तद्यथा-संक्षिप्तानि विशालीभवन्ति, 20
हस्तिनः श्रोशन्ति, अश्वाश्च हेपन्ते, ऋषभा नर्दन्ति, गृहगतानि विविधधाद्यमाण्डानि
स्वयं नदन्ति, अन्धाश्चक्षुषि प्रतिलभन्ते, बधिराः श्रोत्रम्, मूक्ताः प्रन्याहरणसमर्था भवन्ति,
परिशिष्टेन्द्रियविरूढा इन्द्रियाणि परिपूर्णानि प्रतिलभन्ते, मयमदाक्षिता विमदीभवन्ति,
निषपीता निर्विषीभवन्ति, अन्वोन्वयैरिणो मैत्रीं प्रतिलभन्ते, गुर्विष्यः स्वस्तिनः प्रजायन्ते,
यन्धनयद्वा विमुच्यन्ते, अधना धनानि प्रतिलभन्ते, आन्तरिक्षाश्च देवासुरगणवृक्षकिन्नर- 25
मक्षेरगा दिव्यं पुष्पमुत्सृजन्ति ॥

अथ भगवानेवंविधया निभूत्या राजकुलं प्रवेष्टुमागन्धः । राजा च विम्बिसारः
स्वयमेव महिर्द्वारशालस्यो गोशीर्षचन्दनोदकेन पापं गृहीत्वा भगवतः पादौ भिमुसंघस्य
च प्रशान्तयति । सुतोपनिषण्णं सुदप्रमुत्तं भिमुसंघं विदित्वा शनरस्त्रेनाहारेण प्रतिपाद-
यान्तर । मुक्तपन्तं काशिकरत्नराच्छादितवान् । तदैतुकं च आनर्जिता मगधराः पौराः ॥ 30

ततो भिषयः संशयजानाः सर्वसंशयच्छेत्तारं सुदं भगवन्तं पप्रच्छुः-कुत्रेमानि B 110
भगवता कुशलमूढानि श्रुतानि, यतो भगवन् एवंप्रिया पूजा भिमुसंघस्य चेति ।

भगवानाह— तथागतैर्नैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधयस्त्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । मयैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभवति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीघातौ विपच्यन्ते, नान्वातौ, न तेजोघातौ, न वायुघातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव । स्कन्धशाल्यायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

साम्प्रती प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतेऽवनि क्षेमं करो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि, तथा-
गतोऽहं सम्यक्संबुद्धो विधाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता
10 देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः ।
अश्वौपीद्राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः—क्षेमंकरः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्स्मार्कं
राजधानीमनुप्राप्त इति । श्रुत्वा च महत्या राजद्वर्या महता राजानुभावेन समन्वागतः ।
येन भगवान् क्षेमंकरः सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य क्षेमंकरस्य सम्यक्संबुद्धस्य
पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निषण्णः । एकान्ते निषण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तं
15 क्षेमंकरः सम्यक्संबुद्धो बोधिकर्कैर्यमैः समादापयति । अथ स राजा लब्धप्रसादः क्षेमंकरं
सम्यक्संबुद्धं राजकुले निमग्न्य शतरसेनाहारेण प्रतिपादयामास । शतसाहस्रेण च ध्वजेना-
च्छादयामास । परिनिर्बृतस्य च समन्तयोजनं स्तूपं कारितवान् क्रोशमुच्चलेन ॥

किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूव, अहं सः ।
यन्मया क्षेमंकरस्य सम्यक्संबुद्धस्यैवंविधा पूजा कृता, तेन मया संसारेऽनन्तं सुखमनुभूतम् ।
■ इदानीं तेनैव हेतुना राजा विम्बिसारेणापि तथागतस्य मे एवंविधा पूजा कृता । तस्मात्तर्हि
भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्त्रारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः ।
शास्त्रारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रिञ्च विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

इदमथोचद्भगवान् । आचमनसस्तो भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

२० दिव्यभोजनम् ।

25 बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्वपादैर्देवैर्नारिभ्यश्चैत्युर्मरुदैः किलैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् शतौ महापुण्यो व्यभी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-
भेषज्यपरिष्काराणां सन्नाहकसंघो राजगृहे विहरति चेणुवने कलन्दकनिषापे । तत्र
अन्यतरः श्रेष्ठी आन्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिप्रदो वैश्रवणधनसमुदितो

कान् ब्रह्मपुरोहितान् महब्रह्मणः परीक्षाभानप्रमाणाभानाभास्वरान् परीक्षुभानप्रमाण-
शुभाञ्छुभदृष्टाननधकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शना-
नकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिसं दुःखं शून्यमनामेत्युद्रोपयन्ति । गाथाद्वयं च भाषन्ते—

B 115

आरभध्वं निष्कामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

४

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

अथ ता अर्चिपबिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
समनुगच्छन्ति । तच्चदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते ।
10 अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्थगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं
व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनो-
रन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, यामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं
व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
15 नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं
व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सन्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति,
उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्वा भगवत उष्णीषेऽन्तर्हिताः ।
अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

20

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो बक्त्रान्तराभिषंसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिबाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्पुत्रमहेतुभूताः ।

B 116

नाकारणं शङ्कमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

25

सत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृषवाग्मिभृत्तमभि-

दृत्तं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माद्भवणजलाद्रिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं सममिलयन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तयागता अर्हन्तः ५
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्वर्क्यन्ति । पश्यत्यानन्द अनेन गृहपतिना ममैवंविधं सत्कारं
इतम् । एवं भदन्त । एष आनन्द गृहपतिरनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरि-
त्यागेन च त्रिकल्पासंख्येयसमुदानीतां बोधिं समुदानीय महाकरुणापरिभाविताः पद् पार-
मिताः परिपूर्ण दिव्यान्नदो नाम सम्यक्संबुद्धो भविष्यति दशभिर्वलैश्चतुर्भिर्वैशारदैर्लिभि-
रावेगिकैः स्मृत्युपस्थानैर्महाकरुणया च । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसादः । 10
एतच्च प्रकरणं राजा बिम्बिसारो मागधकाश्च परिचारकाः श्रुत्वा परं विस्मयमापन्नाः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः— पश्य भगवन्
यानदनेन गृहपतिना भगवान् सभ्रावकसंबो दिव्यमानुषीभिर्जुह्वितभिरभ्यर्चित इति ॥
भगवानाह— तयागतेनैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि 15
लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि औघवप्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । स्यैतानि कर्माणि 16
कृतान्युपचितानि । कोऽयः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये
पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव
स्कन्धधात्वापतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कस्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ७ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि पूर्णो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तयागतोऽर्हन्
सम्यक्संबुद्धो विचारचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्पसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । अयं पूर्णः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्नन्यतमां राजधानीमनुप्राप्तः ।
अश्रौपीद्राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः—पूर्णः सम्यक्संबुद्धो जनपदचारिकां चरन्नस्माकं राज-
धानीमनुप्राप्त इति । श्रुत्वा च पुनर्महत्या राजदर्या महता राजानुभावेन समन्वागतो येन 20
पूर्णः सम्यक्संबुद्धस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पूर्णस्य सम्यक्संबुद्धस्य पादौ शिरसा यन्दिलै-
कान्ते निपण्णः । एकान्ते निपण्णं राजानं क्षत्रियं मूर्धाभिषिक्तं पूर्णः सम्यक्संबुद्धो बोधि-
कारकैर्धर्मैः समादापयति । अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः पूर्णं सम्यक्संबुद्धं सभ्रावकसंघं
त्रैमास्यं चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्ययभेषज्यपरिष्कारैरुपनिमज्जितवान् । अधिवासितं 25
च पूर्णेन सम्यक्संबुद्धेन राजस्वव्योमावेन । अथ राजा क्षत्रियो मूर्धाभिषिक्तः पूर्णस्य 30
सम्यक्संबुद्धस्य वस्त्र्योमावेनाधिवासनां विदित्वा त्रैमास्यं चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
प्रत्ययभेषज्यपरिष्कारैरुपस्थाय भगवतो रत्नमयप्रतिमां कारयित्वा बुद्धदर्यं कारितवान्,
यत्रानेकैः प्राणिशतसदसैर्महाप्रसादो लब्धः । तदेतत्प्रत्ययं च ते परिनिर्हृताः ॥

B 117

20

B 118

30

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूव, अहं सः ।
 यन्मया पूर्णस्य सम्यक्संबुद्धस्य तादृशी पूजा कृता, तेन मे संसारेऽनन्तं सुखमनुभूतम्, तेनैव
 च हेतुना तथागतस्य च मे श्रेष्ठिना शत्रेण च ईदृशी पूजा कृता । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं
 शिक्षितव्यं यच्छास्तरं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तरं
 सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वोपनिश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः
 शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो च भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

तृतीयो वर्गः ।

तस्योदानम्-

चन्दनो ह्यथ पद्मश्च चक्रं दशशिरास्तथा ।

सूक्ष्मत्वक् शीतदीप्तिश्च नाविका गन्धमादनः ।

निर्मलो वल्गुस्वरश्च वर्णो भवति सत्तमः ॥

२१ चन्दनः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः B 119
पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किलरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुड-
किन्नामहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासन-
ग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सन्धावकसंघो मगधेषु जनपदेषु चारिकां चरन् गङ्गातीर- 10
मनुप्राप्तः । तेन खलु पुनः समयेन गङ्गातीरस्य नातिदूरे स्तूपमवरुर्गणं यातातपाम्यां
परिशीर्णम् । भिक्षुभिर्दृष्ट्वा भगवान् पृष्ठः कस्य भगवन्नयं स्तूप इति । भगवानाह-चन्दनो नाम
प्रत्येकबुद्धो बभूव, तस्येति । भिक्षव ऊचुः-कुतो भगवंश्चन्दनस्य प्रत्येकबुद्धस्योत्पत्तिर्नामा-
भिनिर्वृत्तिश्चेति । भगवानाह-इच्छय यूयं भिक्षवः श्रोतुं यथा चन्दनस्य प्रत्येकबुद्धस्यो- B 120
त्पत्तिर्नामाभिनिर्वृत्तिश्च ! एवं भदन्त । तेन हि भिक्षवः शृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि 15
शृणुत, भाषिष्ये ॥

मृतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यनि वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति
ऋद्धं च स्मृते च क्षेमं च सुमित्रं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तरुलिकलहडिम्ब-
दमरं तत्स्करोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नम् । धार्मिको धर्मराजो धर्मेण राज्यं कारयति ।
सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरशक्रब्रह्मादीनन्यांश्च देवताविशेषानायाचते । तद्यथा- 20
आरामदेवता यनदेवताक्षत्रदेवताः शृङ्गाटकदेवता बलिप्रतिमाहिका देवताः । सहजाः
सहधार्मिका नित्यानुग्रहा अपि देवता आयाचते । अस्ति चैव श्रेष्ठे प्रवादो यदायाचन-
हेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । तद्य नैवम् । यथेवममरिष्यदेकेरुस्य पुत्रसहस्रममरि-
ष्यत् तद्यथा रामश्चक्रवर्तिनः । अपि तु प्रपाणां स्थानानां संमुखीमावाप्तुया जायन्ते
दुहितरश्च । फलमेव प्रपाणाम् । मातापितरौ रक्षो भवतः संनिपतितौ, माता फल्पा 25
भवति ऋतुमती, गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भवति । एषां प्रपाणां स्थानानां संमुखीमावाप्तुया
जायन्ते दुहितरश्च । स चैवमायाचनं रक्षिष्यति । तस्य चोपाने मद्राग्निनी । तत्र
पद्मनिप्रमाणं जातम् । तद्विषये दिवसे वर्धते न तु फलति । तत आगामिनेण रात्रौ
निवेदितम् । राजा उक्तः परीक्ष्यतामेनपद्मनि । याददपरां सममेन सूर्योदये तत्पद्मं
विकसितम् । तस्य च पद्मस्य कर्मिकायां दारकः पर्वहं बद्धार्थस्ततः अनिरूपो दर्शनीयः 30 B 121

प्रासादिको गौरः कनकवर्णरत्नत्राकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णललाट उच्चधोपः संगतश्च-
स्तुङ्गनासः द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतोऽशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रः । तस्य
मुखात्पद्मगन्धो वाति शरीराच्च चन्दनगन्धः । तत आरामिकेण राज्ञे निवेदितम् । ततो
राजा सामात्यः सान्तःपुरश्च तदुद्यानं गतः । सहदर्शनात्तेन दारकेण राजा संभाषितः—
५ एहि तात, अहं तेऽपुत्रस्य पुत्र इति । ततो राजा हृष्टतुष्टप्रमुदित उवाच—एवमेव पुत्र
यथा वदसीति । ततो राजा पद्मिनीमवगाह्य तं दारकं पद्मकर्णिकौयां गृहीत्वा पाणितले
स्थापितवान् । यत्र यत्र स दारकः पादौ स्थापयति, तत्र तत्र पद्मानि प्रादुर्भवन्ति ।
ततस्तस्य चन्दन इति नाम कृतम् ॥

यदा चन्दनो दारकोऽनुपूर्वेण महान् संबृत्तः, तदा नागैर राजा विज्ञप्तः—इहास्माकं
10 देव नगरपर्व प्रत्युपस्थितम् । तदर्हति देवश्चन्दनं कुमारमुत्तमम् । अस्माभिः सह पर्वानु-
B 122 भविष्यति, पद्मैश्च सर्वमधिष्ठानमलंकारिष्यतीति । राजाह—एवमस्त्विति । ततश्चन्दनः सर्वा-
लंकारविभूषितोऽभ्यासपुत्रपरिवृतो विविधैर्वाद्यैर्वाद्यमानै राजकुलाद्बहिरुपयाति नगरपर्वं प्रत्य-
नुभवितुम् । तत्र तस्य गच्छनः पदविन्यासे पदविन्यासे पद्मानि प्रादुर्भवन्ति दर्शनीयानि
मनोरमाणि च । तान्यर्करश्मिभिः स्पृष्टमात्राणि म्लायन्ति शुष्यन्ति ॥

15 अथ तस्य शुद्धसत्त्वस्य कल्याणाशयस्य पूर्वबुद्धावरोपितकुशलमूलस्य तदर्शना-
द्योनिशो मनसिकार उत्पन्नः—यथेमानि पद्मानि उत्पन्नमात्राणि शोमन्ते, अर्करश्मिपरितापितानि
म्लायन्ति शुष्यन्ति, एवमेतदपि शरीरमिति । तस्यैव चिन्तयतस्तुल्यत उपपरीक्षमाणस्य
सप्तत्रिंशदधिपक्ष्यधर्मा अभिमुखीभूताः । तेन तस्यैव जनकायस्य मध्ये स्थितेन प्रत्येक-
बोधिः साक्षात्कृता । यात्रच्छुद्धावासकायिकैर्देवैस्तस्मै काथायाण्युपनामितानि । तानि च
20 प्राबृहत् गगनतलमुपतितः, विचित्राणि च प्रातिहार्याणि कर्तुं प्रवृत्तः, यदर्शनाद्वाङ्मात्य-
नैगमसहायेन महान् प्रसादः प्रतिलब्धो विचित्राणि च कुशलमूलान्यवरोपितानि ।
भगवानाह—अतश्चन्दनस्य प्रत्येकयुद्धस्योत्तिर्नामभिनिर्वृत्तिश्चेति ॥

मिक्षवो भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त चन्दनेन प्रत्येकयुद्धेन कर्माणि कृतानि
II 193 येनास्य शरीरं सुगन्धि तीक्ष्णेन्द्रियश्चेति । भगवानाह—काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव,
25 तत्रानेन केशनखरूपे गन्धावसेकः कृतः, पुष्पाणि चावरोपितानि, प्रत्येकबोधौ चानेन मार्गौ
भाविताः । तस्माच्छर्हि मिश्रव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्त्रारं संस्कारिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः
पूजयिष्यामः । शास्त्रारं सङ्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयिष्यामपनिश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं
यो मिश्रवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते मिश्रवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

१ Speyer suggests उच्चधोपः which is unnecessary in view of पुत्रनासः.

२ पद्मकर्णिका, as suggested by Speyer, is better.

अथ ता अर्चिपत्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्व भगवन्तमेव पृष्ठतः
 पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः
 पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं
 व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पार्श्व्या-
 B 127 5 मन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं
 व्याकर्तुकामो भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे
 करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते ।
 देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधि व्याकर्तुकामो भवति,
 आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तारां
 10 सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः ।
 अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

15 गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्सुत्तमेहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

20 धीराभिर्मुनिबृष बाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माल्लवणजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

B 129 यस्यापि स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

25 तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनीघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्यप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्य-
 वसंबुद्धाः स्मितं प्राविशुर्वन्ति । पश्यस्यानन्द अनेन दासकेण प्रसादजातेन तथागतस्य पद्मं
 शितम् । एवं मदन्त । एष आनन्द दासकोऽनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरि-
 क्षागेन च पद्मदश कल्पान् त्रिनिपातं न गमिष्यति । दिव्यमानुषसुखमनुभूय पद्मोत्तरो नाम
 30 प्रलेकबुद्धो भविष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसादः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं
 शिक्षितम् यद्बुद्धप्रलेकबुद्धश्रावकेषु कारान् करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥
 इदमोचद्भगवान् । आचमनसम्प्रे भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

२३ चक्रम् ।

M 129

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः
 पैरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैरैरुदैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनामयक्षासुरगरुड-
 निन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासन-
 ग्लानप्रत्ययमैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ।
 राजगृहेऽन्यतमः सार्धवाहो महासमुद्रमवतीर्णः । तस्य मार्गो यौवनवती । सा स्वामिनोऽयं
 उत्पद्यति परितप्यति, न चास्या मर्ता आगच्छति । तया नारायणस्य प्रणिपत्य प्रति-
 शातम्—यदि मे मर्ता शीघ्रमागच्छति, अहं ते सौवर्णचक्रं प्रदास्यामीति । ततस्तस्याः
 स्वामी स्वस्तिक्षेमाम्नां महासमुद्रादाशु प्रत्यागतः । तया सौवर्णचक्रं कारितम् । सा
 दासीगणपरिवृता चक्रमादाय गन्धधूपपुष्पं च, देवकुलं संप्रतिस्थिता ॥

धरान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता
 एषु बुद्धानां भगवतां महाकाठिनिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपश्यना-
 विहारिणां त्रिदमपवस्तुकुशलानां चतुरोषोत्तीर्णानां चतुर्ध्वनिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां
 चतुर्षु संप्रहयस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गनिप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां
 पदङ्गसम्भवागतानां पदपारमितापरिपूर्णानां सप्तरोष्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां
 नानातूर्त्तमापत्तिकुशलानां दशवलवल्लिनां दशदिक्स्मापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रति-
 निशितानां श्री रात्रेर्विदिषस्य बुद्धचक्षुषा लोके न्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रयतते—को
 दीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्राप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकट-
 संवाधप्राप्तः, कोऽपायनिष्ठः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राप्ताहारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे
 मोक्षे वा प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिम्पन्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदयाम्, कमार्यधनविरहित-
 मार्यधनेष्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यनरोपयेयम्, कस्याप-
 रोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपकानि विमोचयेयम् । आह च—

B 130

20

B 131

ततो भगवता स्मितं निदर्शितम् । धर्मेता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः
स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चर्य काश्चि-
दधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं
रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमनीचिमर्बुदं निर्वुदमटटं ह्रह्वं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं
नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूप्णीभूता
निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसङ्ग्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं तु
वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोखिदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं
विसर्जयति । तेषां तं निर्मितं दृष्ट्वैव भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोप-
पन्नाः । अपि त्वयमर्बुददर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसङ्गा इति ।
ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तत्तत्कवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णति,
यत्र सस्यानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकान्नाय-
क्षिणान् यामांस्तुपिताभिर्माणरतीन् परनिर्मितयशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान्
महाब्रह्मणः परीक्षामानप्रमाणाभानामास्त्रान् परीक्षशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननन्रकान्
पुण्यप्रसवान् बृहत्फलानबृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिलं
दुःखं शून्यमनामेत्युद्धोषयन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

35

आरभ्यं निष्कामतः शुज्यर्थं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं मडागारमिव कुङ्करः ॥ २ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अग्रमत्तधरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ३ ॥

B 132

अथ ता अर्चिपक्षिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
समनुगच्छन्ति । तपदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते ।
अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं
व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनो-
रन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं
व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
नाम्प्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं
व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संज्ञां व्याकर्तुकामो भवति,
उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ।

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः ।

अपत्युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रत्नसदृशचित्रो यस्मान्तराभिष्कसितः कदापः ।

अथभारिता येन दिशः समन्तारिषाकरोदयता मयेय ॥ ४ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदग्रहीणा बुद्धा जगत्सुत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ५ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्वा

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीरामिमुनिवृष बाग्भिरुत्तमाभि-

रुपन्नं व्यपनय संशयं क्षुभाभिः ॥ ६ ॥

नाकत्माह्वणजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यापि स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलपन्ति ते जनौघाः ॥ ७ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतद् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्पक्त्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यत्यानन्द अनया दारिकया तथागतस्य सौवर्णचक्रं शितम् । एवं भदन्त । एषा आनन्द दारिका अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरि-
ष्माणेन च पञ्चदश कल्पान् विनिपातं न गमिष्यति, दिव्यं मानुषं सुखमनुभूय च 15
चक्रान्तरो नाम प्रत्येकबुद्धो मयिष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धश्रावकेषु कारान् करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमनोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते च भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

२४ दशशिराः ।

बुद्धो भगवान् सत्त्वतो गुरुवृत्तो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः 20
भ्रेष्टिभिः सार्षपाईर्देवैर्नगिर्गक्षैरसुरैर्गण्डैः किन्नैर्महोरमैरिति देवनायपक्षामुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चिनो बुद्धो भगवान् हातो महापुण्यो लाभो चीनरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्यपभेयस्यपरिष्काराणां सन्नागसंघो भाषेय जनपदचारिकां चरन् गङ्गातीरमनुप्रातः
सार्धं भिक्षुसंघेन । अद्रात्रुस्ते भिक्षवो दूत एव पुराणस्त्वप्यं वातातपवर्षैरवहणं प्रहृगम् ।
इहा च पुनर्भगवन्तं पप्रच्छुः—कस्येय भदन्त स्वप्न इति । भगवानाह—दशशिरसः प्रत्येक- 25
बुद्धस्येति । भिक्षवः ऊचुः—बुद्धो भदन्त दशशिरसः प्रत्येकबुद्धस्योपत्तिर्नामाभिनिर्वाचित-
येति । भगवानाह—इच्छाप गृयं भिक्षवः श्रोतुमिति ! त ऊचुः—एवं भदन्तेति । तेन हि
विश्वः सृजन्, साधु च सुपु च मनसि कुरुन्, माषिये ॥

भगवान् भिक्षुपौर्जनेष्वपि पातगत्वां नगर्यां इन्द्रदत्तो नाम राजा राज्यं वरयति,
उदे च रतीं च क्षेमं च सुमिश्रं च क्षारीर्जयद्भुजमनुष्यं च प्रशान्तकम्पितदृष्टिच्युटम् 30

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वमतीतेष्वपि एकत्वतो कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि
 तथागतोऽहं सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारपिः
 शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । अयं
 विपश्यी सम्यक्संबुद्धः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो
 बन्धुमतीं राजधानीं पिण्डाय प्राविशत् । अन्यतरश्च सार्यवाहः पद्ममादाय वीथीं प्रतिपन्नः ।
 अथासौ पश्यति विपश्यिनं सम्यक्संबुद्धं द्वात्रिंशत् महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीलानु-
 व्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरैकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो
 भद्रकम् । स इदं दर्शनाद्भगवत उपरि तत्पत्रं चिक्षेप । तत् क्षिप्तमात्रं भगवत उपरि शकट-
 चक्रमात्रं भूत्वा भगवन्तं गच्छन्तमनुगच्छति, तिष्ठन्तमनुतिष्ठति । यावद्विपश्यिना
 सम्यक्संबुद्धेन स सार्यवाहः प्रत्येकबोधौ व्याकृतः । ततो दृष्टतुष्टप्रमुदितमनाः खगूहमागतः ।
 प्रजापती चास्य तेन कालेन प्रजायमाना सखरं क्रन्दितवती । तेन परिचारिका पृथ-
 किमिदमिति । तथा समाख्यातम् । ततः सार्यवाहः संविन्नः प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—मा
 कदाचित्संसारे मातुः कुक्ष्यादुपपद्येमिति ॥

B 138

15

भगवानाह— किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन सार्यवाहो
 बभूव, अयं स दशशिराः प्रत्येकबुद्धः । तेन कुशलमूलेनैकविंशतिं कल्पान् न कदाचिन्मातुः
 कुक्ष्यादुपपन्नः । पश्चिमे चास्य भवे इयं विभूतिः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं
 यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्यश्रावकेषु कारान् करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोच ब्रह्मवान् । आत्तमनसस्तो भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

20

२५ सूक्ष्मत्वम् ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमार्जैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहेदैवैर्नार्ग्यक्षेत्रसुरैर्गुरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगुरुडकिन्नर-
 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् डातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासनलान-
 प्रलयमैष्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनापपिण्डदस्यारामे ।
 तेन खलु समयेन श्रावस्त्वामन्यतमः श्रेष्ठो आढ्यो महाधनो महाभोगः प्रभूतवित्तोपकरणः
 प्रभूतसत्त्वलापतेयः प्रभूतमित्राभात्यज्ञातिसालोहितः । स च गृहपतिः श्राद्धो भद्रः
 कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मधायः । तस्यैतदभनन्द-
 इमे भोगाः जलचन्द्रसमावाः मरीचिसदृशा अनित्या अमुवा अनाश्वासिका विपरिमाण-
 धर्माणः पद्मभिन्नमण्डलैः साधारणाः । यन्महमसारेभ्यो भोगेभ्यः सारमादयामिति । तेन
 भगवान् सश्रावकसंघो भजेनोपनिमग्नितः । गृहं चापगतपापाणश्चर्कतकल्लं व्यवस्थापितं

B 139

20

- तत्सकरोगापगतं शालीक्षुगोमहिपसंपन्नम् । धार्मिको धर्मराजो धर्मस्थितो धर्मेण राज्यं कार-
यति । स च राजा अपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरशक्रब्रह्मादीनन्यांश्च देवताविशेषा-
नायाचते । तद्यथा—आरामदेवता धनदेवताश्वत्थरदेवताः शृङ्गाटकदेवताः वलिप्रतिप्राहिका
देवताः । सहजाः सहधार्मिकाः नित्यानुवद्धा अपि देवता आयाचते । स चैवमायाचनपर-
५ स्तिष्ठति । तस्य चोदाने महती पत्निनी उत्पलकुमुदपद्मपुण्डरीकसंछन्ना हंसचक्रवाककारण्ड-
८ वादिशकुनोपशोभिता नलिनी । तत्र पद्ममतिप्रमाणमकण्टकं सहस्रोत्पन्नम् । तदिवसे दिवसे
वर्धते, न तु फुलति । तत् आरामिकेण राज्ञे निवेदितम् । राज्ञा उक्तः—परिरक्ष्यतामेतपद्म-
मिति । यावदपरेण समयेन सूर्योदये तत्पद्मं विकसितम् । तस्य पद्मस्य कर्णिकायां दारकः
पर्यङ्कं बद्धावस्थितः अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णश्छत्राकारशिराः
१० प्रलम्बवाहुर्विस्तीर्णललाट उच्चघोषः संगतभूस्तुङ्गनासः द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समल-
कृतोऽशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितमात्रः । तं दृष्ट्वा आरामिकेण राज्ञे निवेदितम् । धृत्वा राजा
सामास्यः सान्तःपुरात् तदुद्यानं गतः । ददर्श राजा पद्मकर्णिकायां तथा विभ्राजमानम् ।
दृष्ट्वा च पुनर्दृष्टुमिदं उदग्रप्रीतिसौमनस्यजातः पत्निनीमवगाह्य तं गृहीत्वा महता
सत्कारेण खगृहमानीय श्रमणब्राह्मणनैमित्तिकानां निवेद्य त्रीणि सप्तकान्येकविंशतिं दिवसान्
१५ जातस्य जातिमहं कृत्वा दशशिरा इति नामधेयं कृतवान् ॥

- दशशिरा दारकः अष्टम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां
८ द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते
क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तैरुपकरणविशेषैः । आहु वर्धते हृदय-
मिव पद्मजम् । स च कुमारः श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको
२० महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः । स पश्यति पितरं राजधर्मे स्थितं सायद्यमवधानि कर्माणि
कुर्वाणम् । दृष्ट्वा च कुमारः संविन्नः पितरं विज्ञापयामास—अनुजानीहि मां तात, प्रव्रजिष्यामि
स्वाह्यते धर्मविनये इति । यावत्पित्रानुज्ञातः केशदमश्च अवतार्य कापायाणि वस्त्राण्याच्छाद्य
सम्यगेव श्रद्धया अगारादनगरिकां प्रव्रजितः । तेन विनोपदेशेन सप्तत्रिंशद्विधपक्षान्
धर्मानामुत्वीकृत्य प्रत्येका बोधिः साक्षात्कृता । स गगनतलमुत्पत्य पितुः सकाशे विचित्राणि
२५ प्रातिहार्याणि चकार । ततो राज्ञा त्रैमास्यं पिण्डकेनोपनिमन्त्रितः । स शरीरमरोद्बह्वनपरिखिन्नो
विचित्राणि प्रातिहार्याणि दर्शयित्वा हन्धनक्षयादिवाग्निर्वृतिमुपजगाम । तस्येव स्तूप इति ॥

- अथ भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पश्यन्तुः—कानि भदन्त दश-
शिरसा कर्माणि कृतानि, येन मातुः पुत्रो नोपपन्नः, पद्म उपपन्न इति । भगवानाह—दशशिर-
सैव भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि दृग्धर्मभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधयस्तुपस्थिता-
३० न्यवदयंमार्गानि । दशशिरसा कर्माणि कृतान्युपचितानि कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः
कर्माणि कृतान्युपचितानि बाधे ष्टविधाती निपप्यन्ते, नाव्याती, न तेजोधाती, न वायु-
ः, पानी, अपि तु उपात्तेष्वेव स्थन्धयात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपप्यन्ते शुमान्यशुमानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्मणि-कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं-च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वमतीतेऽथनि एकवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि
तयागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्पसारथिः
शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्चितं विहरति । अयं
विपश्यी सम्यक्संबुद्धः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो
बन्धुमतीं राजधानीं पिण्डाय प्राविशत् । अन्यतरश्च सार्यवाहः पञ्चमादाय वीथीं प्रतिपन्नः ।
अथासौ पश्यति विपश्यन् सम्यक्संबुद्धं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशील्यानु-
व्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव-रत्नपर्वतं समन्ततो
भद्रकम् । सहदर्शनाद्भगवत् उपरि तत्प्रभं चिक्षेप । तत् क्षिप्तमात्रं भगवत् उपरि शकट- 10
चक्रमात्रं भूत्वा भगवन्तं गच्छन्तमनुगच्छति, तिष्ठन्तमनुतिष्ठति । यावद्विपश्यिना 11 138
सम्यक्संबुद्धेन स सार्यवाहः प्रत्येकबोधौ व्याकृतः । ततो दृष्टतुष्टप्रसुदितमनाः खगूहमागतः ।
प्रजापती चास्य तेन कालेन प्रजायमाना सखरं ऋन्दितवती । तेन परिचारिका पृष्टा-
किमिदमिति । तया समाह्वयतम् । ततः सार्यवाहः संविभ्रः प्रणिधानं कर्तुमारब्धः-सा
कदाचित्संसारे मातुः कुशानुपपद्येमिति ॥

भगवानाह- किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन सार्यवाहो
वभूय, अयं स दशशिराः प्रत्येकबुद्धः । तेन कुशलमूलेनैकविंशतिं कल्पान् न कदाचिन्मातुः
कुशानुपपन्नः । पश्चिमे चास्य भवे इयं विभूतिः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं
पटुदप्रत्येकबुद्धार्यश्रावकेषु कारान् करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचन्भगवान् । आत्तमनसस्तो भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥ 20

२५ सूक्ष्मत्वक् ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमार्गैर्धनिभिः पौरैः B 130
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नैर्घैश्चैरसुरैरुडैः किन्नैर्भैरोगैरिति देवनागयक्षासुरगुरुडकिन्नर-
महोरगाम्यन्तितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो ल्यामी चीवरपिण्डपातक्षयनासनग्लान-
प्रलयमैषग्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्यारामे । 25
तेन खलु समयेन श्रावस्त्वामन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगः प्रभूतवित्तोपकरणः
प्रभूतसत्त्वस्वापतेयः प्रभूतमित्रामात्यज्ञातिसाल्येहितः । च गृहपतिः श्राद्धो मद्रः
फल्पाणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः । तस्यैतदभवत्-
इमे भोगाः जलचन्द्रसमानाः मतीचिसदृशा अनित्या अध्रुवा अनायासिका विपरिमाण-
धर्माणः पञ्चभिरुप्रदण्डैः साधारणाः । यच्चहमसारेभ्यो भोगेभ्यः सारमादयामिति । तेन 30
भगवान् सप्रायकसंघो भक्तेनोपनिमग्नितः । गृहं चापगतपापाणशर्करकठञ्च व्यवस्थापितं

चन्दनवारिपरिषिकं विचित्रगन्धघटिकासुरभिघूपघूपितं नानापुष्पाभिकीर्णम् । पुष्पासनानि
 प्रज्ञप्तानि । ततः सुखादशीतरसपानानि मध्यमोज्यानि च सजीकृत्य भगवतो दूतेन
 कालमारोचयति—समयो भदन्त, सज्जं भक्तं यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । ततो
 भगवान् पूजहि निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन तस्य
 ५ गृहपतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रज्ञप्त एवासने निपण्णः ।
 अथ स गृहपतिः सुखोपविष्टं बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेनाहारेण
 सहस्रं संतर्पयति संप्रवारयति । सहस्रं संतर्प्य संप्रवार्य भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौत-
 हस्तमपनीतपात्रं नीचतरासनं गृहीत्वा भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । अथ
 भगवांस्तं गृहपतिं धर्म्यया कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति । अनेकपर्यायेण
 १० धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य तूष्णींभूतः । अथ स गृहपतिर्लब्धप्रसादः
 पादयोर्निपत्य चेतनां पुष्पाति ॥

ततो भगवान् स्मितं विदर्शितवान् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धाः भगवन्तः
 स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निर्धार्य
 काश्चिदधस्ताद्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं
 १५ संघातं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिर्मुदं निर्वुदमटटं हृहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं
 महापद्मं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषु शी-
 मूता नितपन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रकल्प्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं
 ॥ १४१ ॥ तु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां सत्त्वानां प्रसादसंजननार्थं
 भगवान् निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः,
 २० नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । अपि त्वयमपूर्वदर्शनाः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः
 प्रतिप्रकल्प्या इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु
 प्रतिसंधिं गृह्णन्ति, यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महा-
 राजिकाब्राम्हिंशान् यामास्तुपितान्निर्माणरतीन् परनिर्गितवशवर्तिनो प्रह्लादादिकान् ब्रह्मपुरो-
 २५ हितान् महाप्रह्मणः परीक्षाभानप्रमाणाभानाभास्वरान् परीक्षुभानप्रमाणाशुभाञ्छुभक्त्या-
 ननभ्रकान् पुण्यप्रसवान् बृहत्कलानवृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान्
 गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनालेख्यद्रोषयन्ति, गायान् च मापन्ते—

आरमभ्यं निष्कामत युज्यन्वं बुद्धशासने ।

शुनीन मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो हस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

३०

प्रहाय जानिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

अथ ता अर्चयन्निर्वाहयन्महासादरं शोकधानुमन्वादिष्टव्यं भगवन्तमेव पृष्ठतः
 पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तृकामो भवति, भगवतः पृष्ठनोऽन्त-

धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाद्गुह्येऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, 5
नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावः बोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं 10
व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चियो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अथा-
शुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।
अवमासिता येन दिशः समन्तादिवाक्रेणोदयता ययैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्सुत्तमहेतुभूताः ।
नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥ 10
तत्कालं खयमधिगम्य वीर बुद्ध्या
श्रोतृणा श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।
धीराभिर्मुनिबृहप वाग्भिरुत्तमामि-
रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥ 20
नाकस्मालवणजलाद्रिराजधैर्याः
संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।
यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः
तं श्रोतुं समभिलपन्ति ते जनैषाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविशन्ति । पश्यस्यानन्द अनेन श्रेष्ठिना ममैवंविधं सत्कारं 25
इत्तम् । एवं भदन्त । एष आनन्द श्रेष्ठो अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरि-
त्यागेन च सूक्ष्मत्वमिति नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके 10
चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्थश्रावकेषु कारान्
करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमनोचक्ष्वगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

२६ शीतप्रभः ।

B 144

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवेनैर्यक्षैस्सुरैर्गरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरैर्गरुडकिन्नर-
 महोरगाम्यचित्तो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
 ५ प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो विहरति जेतवनेऽजाषपिण्डदस्यारामे । श्रावस्त्या-
 मन्यतमो गृहपतिराब्धो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिमहो वैश्रवणधनसमुदितो
 वैश्रवणधनप्रतिरपर्धी । ॥ च श्राद्धो मदः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः
 कारुणिको महात्मा धर्मकामः । तस्यैतदभवत्—इमे भोगा जलचन्द्रस्वभावा गजकर्णसदृशा
 अनिस्ता अधुवा अनाम्नासिका विपरिणामधर्माणः पञ्चभिरुप्रदण्डैः साधारणाः । यन्त्रह्रमसोर्यो
 १० भोगेभ्यः सारमादद्यामिति । तेन ग्रीष्मकाले वर्तमाने भगवान् सश्रावकसंघो भक्तेनोप-
 निमग्नितः । गृहं चापगतपापाणशर्करकठलं व्यवस्थापितं चन्दनवारिपरिपिकं विचित्र-
 गन्धघटिकासुरभिधूपधूपितं नानापुष्पाभिर्वीर्णम् । पुष्पासनानि प्रज्ञप्तानि । ततः शीतरसानि
 पानकानि भक्ष्यमोज्यानि च सजीकृत्य भगवतो दूतेन कालमारोचयति—समयो भदन्त
 सज्जं भक्तं यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । ततो भगवान् पूयहि निवास्य पात्र-
 १५ चीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन तस्य गृहपतेर्निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः ।
 उपसंक्रम्य पुरस्ताद्भिक्षुसंघस्य प्रज्ञप्त एवासने निपण्णः । अथ ॥ गृहपतिः सुखोपनिपण्णं
 B 145 बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं विदित्वा शुचिना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन स्वहस्तं संतर्पयति
 संप्रवारयति । अनेकपर्यायेण शुचिना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयेन स्वहस्तं संतर्प्य
 संप्रवार्य भगवन्तं मुक्तवन्तं विदित्वा धौतहस्तमपनीनपात्रं नीचतरासनं गृहीत्वा भगवतः
 २० पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । अथ भगवांस्तु गृहपतिं धर्म्यया कथया संदर्शयति समा-
 दापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्यया कथया संदर्श्य समादाप्य
 समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तृष्णीभूतः । अथ ॥ गृहपतिर्लब्धप्रसादः पादयोर्निपत्य चेतनां पुष्पाति ॥
 ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं
 प्राविश्वरन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्य काश्चिदधस्ता-
 २५ द्रष्टन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्रष्टन्ति । या अधस्ताद्रष्टन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं
 रौरवं महारीवं तपनं प्रतापनमर्वाचिर्मर्बुदं निर्वुदमट्टं हृदयं हृदयमुत्पलं पद्मं महापद्मं
 नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीर्णीभूता निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूपशीभूता
 निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रश्न्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं तु
 पदं मयन्त इतश्च्युताः, आहोस्त्रिदन्व्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं
 ३० विमर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न दोषं ययं मयन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः ।
 अथ त्वयमर्बुददर्शनः सख्यः, अस्यानुभावेनात्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रश्न्या इति । ते
 निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तत्रैकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देयमनुयेषु प्रतिसंधि गृह्णन्ति यत्र
 गुणानां मात्रनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्रष्टन्ति, ताभ्यानुभेदसाविनिर्गन्तापक्षिणान्

यामास्तुपितात्रिर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः
परीक्षामानप्रमाणाभानाभास्वरान् परीक्षुमानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्य-
प्रसवान् बृहत्फलानवृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं
शून्यमनात्मेत्युद्धोपयन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरभ्यं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडगारमिव कुञ्जरः ॥ १-॥

यो हस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

अथ ता अर्चिपात्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिष्यन् भगवन्तमेव पृष्ठतः
पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतो- 10
ऽन्तर्धीयन्ते । अनगतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तु-
कामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्य्यामन्तर्धीयन्ते ।
प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो
भवति, जातुनोरेन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्त-
र्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं 15
व्याकर्तुकामो भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्ये-
ऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्य-
क्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदंक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः ।

अथायुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रत्नसहस्रचित्रो वक्त्रान्तराभिष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादियाक्रेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

त्रिगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्सुचमदेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य यीर बुद्धा

श्रोतृणां शमण जिनेन्द्र यास्मिन्तानान् ।

धीराभिर्मुनिवृष्ट याग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यसनप संसारं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाक्स्माल्लवणजलाद्रिराजधैर्याः

संवुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

- 5 भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्पक्कसंवुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्द अनेन गृहपतिना ममैवंविधं सुत्कारं कृतम् । एवं भदन्त । एष आनन्द गृहपतिरनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च शीतप्रभो नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्थश्रावकेषु कारान् 10 करिष्यामः । इत्थेवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो मापितमम्यनन्दन् ॥

२७ नाविकाः ।

- बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर- 15 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो त्वाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो मगधेषु जनपदचारिकां चरन् गङ्गातीरमनुप्रातः । अथ भगवान् भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघपुरस्कृतो येन नाविकास्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य नाविकानिदमवोचत्—उत्तारयन्तु भवन्तो मामिमां नदीमिति । नाविका ऊचुः— 20 त्वरपण्यं प्रयच्छेति । ततो भगवांस्तान्नाविकानिदमवोचत्—अहमपि भवन्तो नाविकः 20 पूर्वमासम् । मया हि रागनदीपतितो नन्दस्तारितः, द्वेपार्णवपतितो अह्वलिमालः, मानार्णवपतितो मानस्तम्भो माणवः, मोहार्णवपतित उरुविस्वकादयपस्तारितः । न च मे त्वरपण्यं याचिता इति । तथाप्युच्यमाना न प्रतिपाद्यन्ते तारयितुम् ॥

अन्यतेमेन नाविकेन भगवतो अष्टाहोपेतं स्वरं श्रुत्वा तां च रूपसंपदं दृष्ट्वा प्रसाद-जानेनोक्तम्—अहं भगवन्तं सश्रावकसंघमुच्चारयिष्यामीति । ततो भिक्षवो नावमभिरूढाः । 25 भगवानृष्ट्वा अग्रत एव तस्य नाविकस्यापारिमातीराग्नारिमे तीरे स्थितः । ततः स नाविकस्तद्विप्रातिहायं दृष्ट्वा आश्चर्यजितमनाः पादयोर्निपतितः । तस्मै भगवता तादृशी चतुर्दशसंश्रित-वेधिरा धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा तेन नाविकेन विज्ञानिशिरसरसमुद्भूतं सत्कायदृष्टिरीक-ज्ञानयत्नेन धित्वा शीर्षेण आपत्तिफलं प्राप्तम् । ॥ दृष्टसत्यस्मिन्नुदानमुदानयति—इदमस्मान्

१ Mss. rarely give स्तेनश्रावण; they usually read स्तेनारति under the influence of Pali word.

मदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा न राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन खजनबन्धुवर्गेण न पूर्वप्रेतैर्न
श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छ्रोयिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लङ्घिता अस्थिपर्वताः,
पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु ।
आह च—

तवानुमावास्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।

5

अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ १ ॥

त्वदाश्रयाच्चात्मपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।

प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णं च दुःखार्णवपारमसि ॥ २ ॥

नखरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।

भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ३ ॥ इति ॥ 10

द्वितीयस्य नाविकस्य महान् विप्रतिसार उत्पन्नः । तेन भगवतः पादयोर्निपत्य अत्ययो
देशितः, भगवांश्च सश्रावकसंघः पिण्डकेन प्रतिपादितः ॥

भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं ॥ 160
प्राविश्युर्नन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहिताघदाता अर्चिपो मुखानिश्चार्य काश्चिदधस्ता-
दृच्छन्ति, काश्चिदुपरिग्राह्यच्छन्ति । या अधस्तादृच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं 15
रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनम्बीचिर्मर्बुदं निर्बुदमट्टं हृहवं हुहुवमुत्पलं पथं महापथं
नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूपुष्णीभूत्वा
निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति— किं तु
यं भवन्त इत्युच्यताः, आहोसिदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं
वितर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति— न ह्येव भवन्त इत्युच्यताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः । 20
अपि त्वयमपूर्वदर्शनः सत्यः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते इति । ते
निमित्ते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिर्तयि गृह्णन्ति,
पत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिग्राह्यच्छन्ति, ताश्चातुर्मुहाराजिकांश्चापस्त्रिंशान्
पाशोर्तुपितान्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महानक्षत्राः
परीक्षामानप्रमाणामानामाखरान् परीक्ष्यमानप्रमाणशुभाशुभकृत्त्वाननधकान् पुण्यप्रसवान् 25
वृद्धकृतानवृद्धानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्य-
मनामेयुदोपपन्ति, गाथाद्वयं च आपन्ते—

आश्रयं निष्काम्य युग्यं मुदशासने ।

धुनीत मृग्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ ४ ॥

यो दासिन् धर्मगिनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाप जानिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ५ ॥

अथ ता अर्चिपक्षिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य भगवन्तमेव पृष्ठतः
 पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतो-
 ऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तु-
 कामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते ।
 ६ प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
 जानुनोरन्तर्धीयन्ते । वलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते ।
 चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
 भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकं
 बोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो
 १० भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अपा-
 युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रत्नसहस्रचित्रो वक्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।
 अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ६ ॥

III गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्सुत्तमहेतुभूताः ।
 नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ७ ॥

तत्कालं स्वयमविगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

20 धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि-

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ८ ॥

नाकस्माद्भवणजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

25 तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ९ ॥ इति ॥

भगवानाह— एवमेतदानन्द एवमेतत् । नाहेत्यप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
 सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविश्वर्यन्ति । पश्यस्यानन्द अनेन नाविकेन ममान्तिके चित्तं
 प्रसादितम् । एवं भदन्त । एष आनन्द नाविकोऽनेन कुशलमूढेन चित्तोत्पादेन देय-
 धर्मपरित्यागेन च अनागतेऽध्वनि संसारोत्तरणो नाम प्रत्येकबुद्धो ग्रथिष्यति । अयमस्य
 30 देयपत्रो यो ममान्तिके चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि मिश्रय एवं शिक्षिनव्यं यद्वदप्रत्येक-
 बुद्धधाराकेषु कारान् करिष्यामः । इत्येवं यो मिश्रयः शिक्षिनव्यम् ॥

इदमशेषद्वयवान् । आत्तमनस्ये मिश्रयो भगवतो भाषितमम्यनन्दम् ॥

२८ गन्धमादनः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः B 153
 श्रेष्ठिभिः सार्ववाहैर्देवैर्नैर्गैश्चैस्त्रैर्गणैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनमलान-
 प्रत्ययमैषज्यपरिष्काराणां सञ्चानकसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कलन्दक- 5
 निवापे । आचरितमेतन्मध्यदेशे—भूयसा मध्यदेशनिवासिनो जानपदा विचित्रैरनुलेपनैर्गात्र-
 मनुलिम्यन्ति । यावदन्त्यतमो गृहपतिपुत्रः । तस्य दारिका श्राद्धा भद्रा कल्याणाशया
 लोहितचन्दनं पिनष्टि । भगवांश्च पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो
 भिक्षुसंघपरिस्कृतो राजगृहं पिण्डाय प्राविशत् । अद्राक्षीत् सा दारिका बुद्धं भगवन्तं द्वा-
 त्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्य- 10
 सहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रानपर्वतं समन्ततो मदकम् । दृष्ट्वा च दारिकाया महान् प्रसाद
 उत्पन्नः । ततो लब्धप्रसादाया एतदभवत्—किं ममानेनैवंविधेन जीवितेन याहमीदृशं
 क्षेत्रमासाय न शक्नोमि दास्त्रिदोषाद्भगवतः कारान् कर्तुमिति ॥

ततस्तथा स्वजीवितभगणयित्वा उभौ पाणौ लोहितचन्दनेन प्रलिप्य भगवतः
 पादयोरेङ्गदे कृते, भगवता च ऋद्ध्या सकलं राजगृहनगरं चन्दनगन्धेनापूरितम् । ततो 16
 दारिका तत्रातिहाय दृष्ट्वा प्रसन्नचित्ता भगवतः पादयोर्निपत्य चेतनां पुष्पाति—अनेन
 कुशलमूलेन प्रत्येकां बोधिं साक्षात्कुर्यामिति ॥

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं
 प्राविश्वन्ति तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निश्चार्थं काश्चिदभस्ता-
 द्रष्टुन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्द्रष्टुन्ति । या अद्यस्ताद्द्रष्टुन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं रौरवं 20
 मशरौरवं तपनं प्रतापनमयीचिमर्बुदं निर्बुदमट्टं हृदयं हृदयमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान्
 गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेष्वृष्णीभूत्वा निपतन्ति ।
 तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं न वयं भवन्त
 इतश्च्युताः, आहोहिदन्त्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं विसर्जयति ।
 तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः, अपि तु 25
 अयमूर्ध्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति । ते निर्मिते
 चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकदेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति, यत्र सत्त्वानां
 भाजनभूता भवति । या उपरिष्टाद्द्रष्टुन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रयस्त्रिंशान् यामास्तुपिता-
 निर्माणस्तीन् परनिर्मितवशावर्तिनो ब्रह्मकाविकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः परीक्षामानप्र-
 माणाभानाभासतान् परीक्ष्युभानप्रमाणशुभाशुभवृत्त्याननभस्तान् पुण्यप्रसक्तान् बृहत्पद्मा- 30

B 155

१ अत्र is an ornament, here figure of that ornament. Compare पद्मद्वयं. Speyer suggests that अत्रादि would be better than अत्रे इति.

नवृद्धानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्यमनामेतुद्रोप-
यन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरमर्ध्वं निष्क्रामत युज्यर्ध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत-मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनेये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

अथ ता अर्चिपञ्चिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य मगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
समनुगच्छन्ति । तद्यदि मगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते ।
अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
10 पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्ड्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं
व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनो-
B 158 रन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे कर्तलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्ति-
राज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे कर्तलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं
15 व्याकर्तुकामो भवति, कर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुरां सम्पक्कसंबोधिं व्याकर्तुकामो भवति,
उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ।

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवतः कर्णायामन्तर्हिताः । अथा-
युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो यन्त्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।

20 अवमाप्तिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

त्रिगतोद्भवा देन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्पुत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्धया

श्रेतृणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीरभिर्मुनिवृष वाग्मिरुत्तमामि-

रुत्तमं व्यपनय संशयं शुभामिः ॥ ५ ॥

नाकम्पाट्टवणजलादिराजर्धर्षाः

संयुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

यत्पार्षे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनीषाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नोहेत्वप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्यानन्द अनया दारिकया ममैवंविधं सत्कारं
वृत्तम् । एवं भदन्त । एषा आनन्द दारिका कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च
गन्धमादनो नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अयमस्या देयधर्मो यो ममान्तिके चित्ताप्रसादः ।
तस्माच्छर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्थश्रावकेषु कारान् करिष्यामः । इत्थेन ५
यो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

२९ निर्मलः ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः B 158
पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किवरैर्महोरगैरिति देवमनुष्यासुरगरुडकिन्नर- 10
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
प्रत्ययभैरव्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्रां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदत्तारामे ।
श्रावस्यामन्यतम आरामिकः । स दन्तकाष्ठमादाय श्रावस्तीं प्रविशति । नैमित्तिकश्च
द्वोऽनस्थितः । स कथयति—य एतदन्तधावनं भक्षयिष्यति, ॥ शतरसं मोजनं भक्षयिष्यति ।
तद्वचनमारामिकेण श्रुतम् । श्रुत्वा चैवं चिन्तयामास—कस्मायेतदन्तधावनं दद्याम् । येन मे 15
महान् संभानः स्यादिति । तस्यैतदभवत्—अयं बुद्धो भगवान् सचराचरे लोके जङ्गमं
पुण्यक्षेत्रमन्यमहाफलं च । यच्चहमिदं बुद्धाय भगवते दद्यामिति ॥

अयं स आरामिको दन्तकाष्ठमादाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रातः । उपसक्रम्य भगवतः
पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्तेऽस्थात् । एकान्तस्थितः स आरामिको भगवन्तमिदमवोचत्—इदं
भगवन् दन्तकाष्ठं प्रतिगृह्णातं ममान्तिकादनुकम्पासुपादायेति । अथ भगवानारामिकस्या- 20
नुपशयं गजमुनसदंशं सुवर्णवर्णं बाहुमभिप्रसार्य गृहीतवान्, गृहीत्वा भक्षितवान्, भक्षयित्वा
चैनमारामिकस्याप्रतो विसर्जितवान्, विसर्ज्य तदन्तकाष्ठं पृथिव्यां निखातवान् । निखात-
मात्रमेव च तच्छासापत्रपुण्यफलसम्बद्धो महान्यप्रोधः परिमण्डलस्तत्रैव क्षणे निर्वृत्तः ।
तस्य प्यायायां निषद्य भगवता अनेकेषां देवमनुष्याणां धर्मो देशितः । ततोऽनाथपिण्डदेन
गृहपतिना भगवान् शतरसेनाहारेण प्रतिपादितः ॥

23

अथ ॥ आरामिको भगवदुपशयानाप्रातिहार्याद्यावर्जितमना मूलनिवृत्त इव दुमः
पादपोर्निषल प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशलमूलेन प्रवेष्टुं बोधिं साक्षात्कुर्यामिति ॥

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता गच्छ यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं
प्राग्भुङ्गन्ति, तस्मिन् समये नीत्रपीतलोहितवद्वाना अर्चिनो मुलानिधार्थं काश्चिदधस्ता-

द्रच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्रच्छन्ति । या अधस्ताद्रच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संयातं
 रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्षुदं निर्वुदमष्टं हह्वं हृह्वमुत्पलं पद्मं महापद्मं
 नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूप्णीभूत्वा नि-
 पतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु वयं
 B 160 ॥ भवन्त इतश्च्युताः, आहोसिर्दैन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं
 विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैव भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः,
 अपि तु अयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः । अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते इति ।
 ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति,
 यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्रच्छन्ति ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रायस्त्रिंशान्
 10 यामास्तुपिताग्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः
 परीक्षाभानप्रमाणाभानाभास्वरान् परीक्षाशुभानप्रमाणशुभाञ्छुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्य-
 प्रसवान् बृहत्फलान्बृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं
 शून्यमनात्मेयुद्धोपयन्ति, गाथाद्वयं च भापन्ते—

आरभ्यं निष्कामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।

III धुनीत मृगुनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मयिनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

अथ ता अर्चिपत्त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
 समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्त-
 20 र्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
 भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्ड्यामन्तर्धीयन्ते ।
 प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुष्ठेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
 B 161 जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, धामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्र-
 वर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
 25 भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकवोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां
 वोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संश्रुतिं व्याकर्तुकामो
 भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अथायु-
 ष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्तुत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतृणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

5

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिरुत्तमाभि—

रुत्पन्नं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्मालवणजलाद्रिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नायाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

10

तं श्रोतुं समभिलपन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द एवमेतत् । मोहेत्यप्रत्ययमानन्द तथागता अर्हन्तः सम्प- ॥ 162

वसंबुद्धाः स्मितं प्राविशुर्वन्ति । यस्यस्यानन्द अनेनारागिकेण ममैवंविधं सत्कारं कृतम् ।

एवं भदन्त । एष आनन्द आरामिकोऽनेन कुशलभूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च

त्रयोदशकल्पान् विनिपातं न गमिष्यति, पश्चिमे भवे पश्चिमे निक्तेते पश्चिमे समुच्छूये 15

पश्चिमे आत्मभावप्रतिलम्भे निर्मलो नाम प्रत्येकबुद्धो भविष्यति । अयमस्य देयधर्मो यो

ममान्तिके चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तरं सत्करिष्यामो

गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः । शास्तरं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वाप-

निश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

20

—X—

३० बल्युस्वराः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः

श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्गैर्यक्षैरसुरैर्गर्हैः किञ्चैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-

महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-

प्रलयभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे । 25

अप भगवान् पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविशत् । संबहुलाश्च

गोष्ठिका मद्यमदाक्षिता वीणाभृदङ्गपणवैर्विविधैर्वैर्वाघमानैर्तुल्यन्तो गायन्त उत्पलपद्मपुण्ड-

रीकवर्षिकादिभिरुदारपुष्पैरासत्ककण्ठेगुणा विशिष्टाभ्रवसना बहिः श्रावस्त्वा निर्गच्छन्ति ।

भगवांश्च श्रावस्त्वां पिण्डाय प्राविशत् । ददृशुस्ते गोष्ठिका बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महा-

पुरुषलक्षणैः समलंकृतमशील्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं 30

B 163

जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्च तेषां योऽसौ मधमदः स प्रतिविगतः ।
ततो विगतमधमदाः प्रसादावर्जितमनसो नृत्यगीतवाद्यैर्भगवत उपस्थानं चक्रुः, नील-
पद्मानि चोपरि भगवतो निचिक्षिपुः । निक्षिप्तानि चोपरि भगवतो नीलकूटागारो नील-
च्छत्रं नीलमण्डप इवावस्थितानि । तानि च भगवन्तं गच्छन्तमनुगच्छन्ति, तिष्ठन्तमनु-
६ तिष्ठन्ति । भगवता च नीलप्रभा उत्सृष्टा, यया थावस्ती इन्द्रनीलमणिसदृशप्रभा अवस्थिता ॥

अथ ते गोष्ठिका लब्धप्रसादाः चेतनां पुष्पन्ति—अनेन वयं कुशलमूलेन प्रत्येकां
बोधि साक्षात्कुर्यामिति ॥

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं
प्राविष्कुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखानिश्चर्य काश्चिदधस्ता-
१० द्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं
रीरवं महारीरवं तपनं प्रतापनमवीचिर्मुदं निर्वुदमट्टं हृहवं हुहुवमुत्पलं पत्रं महापत्रं
नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूप्णीभूत्वा
निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नभ्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु
वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोऽसिदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं
B 105 15 विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न होव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः,
अपि तु अयमपूर्वदर्शनः सत्त्वं, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नव्या इति ।
ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति,
यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्भाराजिष्ठांस्त्रायस्त्रिंशान्
यामांस्तुपिताभिर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः
20 परीक्षाभानप्रमाणभानाभाखरान् परीक्षुभानप्रमाणशुभाञ्छुभक्तज्ञाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान्
बृहत्कलान्बृहान्तपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनिस्रं दुःखं शून्य-
मनामेत्युद्गोपयन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरभर्ष्य निष्क्रामत गुज्यर्ष्यं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

22

यो हस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

B 106

अथ ता अर्चिपक्षिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्ड्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्त-
धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तधीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
भवति, पादतलेऽन्तधीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तधीयन्ते ।
प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाद्दृष्टेऽन्तधीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
जानुनोरन्तधीयन्ते । बलचक्रवर्तिरारज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तधीयन्ते ।

चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अथा- B 167
युष्मानामन्दः कृतकरपटो भगवन्तं पप्रच्छ-

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तराजिष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते-

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्पुत्रमहेतुभूताः ।

10

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ॥ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य धीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष बाग्भिरुत्तमाभि-

रुपत्रं व्यपनय संशयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

15

नाकस्माच्छ्रवणजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थं स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह-एवमेतदानन्द एवमेतत् । नाहेत्यप्रत्ययमानन्द तथारगता अर्हन्तः 20
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविष्कुर्वन्ति । पश्यस्थानन्द एभिर्गोष्ठिकैर्मैवंविधं सत्कारं कृतम् ।
एवं भदन्त । एते आनन्द गोष्ठिका अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च
विशालान्तरकल्पान् विनिपातं न गमिष्यन्ति, पश्चिमे भवे पश्चिमे निक्तेते पश्चिमे समुच्छ्रये B 168
पश्चिमे आत्मभावप्रतिलम्भे वल्गुस्वरा नाम प्रत्येकबुद्धा भविष्यन्ति । अयमेषां देयधर्मो यो
ममान्तिके चित्तप्रसाद इति । तस्मात्तर्हि भिक्षुव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्पश्रावकेषु 25
कारान् करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

हृदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ।

जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्च तेषां योऽसौ मधमदः स प्रतिविगतः ।
ततो विगतमधमद्राः प्रसादावर्जितमनसो नृत्तगीतवाद्यैर्भगवत उपस्थानं चक्रुः, नील-
पद्मानि चोपरि भगवतो निचिक्षिपुः । निक्षिप्तानि चोपरि भगवतो नीलकूटागारो नील-
च्छत्रं नीलमण्डप इवावस्थितानि । तानि च भगवन्तं गच्छन्तमनुगच्छन्ति, तिष्ठन्तमनु-
६ तिष्ठन्ति । भगवता च नीलप्रभाऽऽसृष्टा, यया श्रावस्ती इन्द्रनीलमणिमसृष्टाप्रभा अवस्थिता ॥

अयं ते गोष्ठिका लब्धप्रसादाः चेतनां पुष्पान्ति—अनेन वयं कुशलमूलेन प्रत्येकां
बोधि साक्षात्कुर्यामिति ॥

ततो भगवता स्मितं विदर्शितम् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं
प्राविष्टुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितावदाता अर्चिषो मुखान्निर्धार्य काश्चिदधस्ता-
१० द्गच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्गच्छन्ति । या अधस्ताद्गच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं संघातं
रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्तुदं निर्युदमटटं हहवं हुहुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं
नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषूप्णीभूत्वा
निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्नम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं नु
वयं भवन्त इत्युच्यताः, आहोस्विदन्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान्निर्मितं
B 165 १५ विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वैवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इत्युच्यताः, नाप्यन्यत्रोपपन्नाः,
अपि तु अयमपूर्वदर्शनः सर्वः, अस्यानुभावेनास्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसन्ना इति ।
ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपयित्वा देवमनुष्येषु प्रतिसंधिं गृह्णन्ति,
यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद्गच्छन्ति, ताश्चातुर्महाराजिकांस्त्रायक्षिणान्
यामांस्तुपिताग्निर्माणरतीन् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाब्रह्मणः
२० परीक्षाभानप्रमाणामानामाखरान् परीक्षुभानप्रमाणशुभाञ्जुभकृत्स्नाननभ्रकान् पुण्यप्रसवान्
वृहत्फलानवृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गत्वा अनित्यं दुःखं शून्य-
मनाभ्येष्टुदोषयन्ति, गाथाद्वयं च भाषन्ते—

आरभ्यं निष्कामत शुज्यध्वं बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

25

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जानिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥

B 166

अयं ता अर्चिषिषाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः
समनुगच्छन्ति । तद्यदि भगवानतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्त-
धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो
३० भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाण्ड्योर्मन्तर्धीयन्ते ।
प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाद्दुष्टेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति,
जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे वरतलेऽन्तर्धीयन्ते ।

चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, नाभ्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकां बोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीषेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिषो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत ऊर्णायामन्तर्हिताः । अथा- ६ ॥ १६७

युष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं प्रपञ्च-

नानाविधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्त्रान्तराभिष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्ताद्दिवाकरेणोदयता ययैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भापते-

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्पुत्तमहेतुभूताः ।

10

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जितारयः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्भिर्कृतमाभि-

रुपन्नं व्यपनय संशयं क्षुभामिः ॥ ५ ॥

15

नाकस्माह्वयणजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाथाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलपन्ति ते जनौघाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह-एवमेतदानन्द एवमेतत् । नाहेत्वप्रत्ययमानन्द तयागता अर्हन्तः २०

सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राविशुर्वन्ति । पश्यस्यानन्द एभिर्गोष्ठिकैर्ममैवविधं सत्कारं कृतम् ।

एवं भदन्त । एते आनन्द गोष्ठिका अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देवधर्मपरित्यागेन च

विशस्यन्तत्करान् विनिपातं न गमिष्यन्ति, पश्चिमे भवे पश्चिमे निकेते पश्चिमे समुच्छ्रये

पश्चिमे आत्मभावप्रतिलम्भे वल्गुस्वरा नाम प्रत्येकबुद्धा भविष्यन्ति । अयमेषां देयधर्मो यो

भमान्तिको चित्तप्रसाद इति । तस्माच्छिं भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्बुद्धप्रत्येकबुद्धार्थश्रावकेषु २५

कारान् करिष्यामः । इत्येवं यो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भापितमम्यनन्दन् ।

B 168

चतुर्थो वर्गः ।

तस्योदानम्—

पद्मकः कवचश्चैव धर्मपालः शिविस्तथा ।

सुरूपो भैत्रकन्वश्च शशो धर्मगवेपिणा ।

अनाथपिण्डदः सुमद्रश्च वर्गो भवति समुदितः ॥

5

३१ पद्मकः ।

B 169

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहेदैर्वैजैर्गिषक्षैरसुरैरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगान्मर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।
10 शरत्कालसमये भिक्षवो रोगेण वाच्यन्ते पीतपाण्डुकाः कृशशरीरा दुर्बलाङ्गाः । भगवांस्त्वल्पा-
बाधोऽरुपातङ्कोऽरोगो बलवान् । तद्वर्शनाद्भिक्षवो भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य भदन्त एते
भिक्षवः शारदिकेन रोगेण वाच्यन्ते, पीतपाण्डुकाः कृशशरीरा दुर्बलाङ्गाः । भगवांस्त्वल्पा-
बाधोऽरुपातङ्को बलवानरोगजातीयः, समपाक्या च ग्रहण्या समन्वागत इति ॥

B 170

भगवानाह— तथागतैर्नैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि
10 लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधवत्पुष्पस्थितान्यवश्यंभावीनि । नैवैतानि कर्माणि
कृतान्युपचितानि । कोऽप्यः प्रत्यनुभवयति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाधे
पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाग्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्ध-
धात्वापतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

20

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतैऽज्जनि वाराणस्यां नगर्यां पद्मको नाम राजा राज्यं कारयति
ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं
तत्स्वरोगापगतं शालीकुगोमहिपीसंपन्नमखिलमकण्टकमेकपुत्रमिव राज्यं कारयति । स च
राजा श्राद्धो मद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः
25 प्रजायत्सलः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च महति त्यागे वर्तते । तस्मिन्समये
वाराणस्यां कालवैषम्याद्वातुवैषम्याद्वा व्याधिद्वयजः । प्रायः सत्त्वानां पाण्डुरोगः संवृत्तः । ततो
राज्ञा तान् दृष्ट्वा कारुण्यमुपादितम्—मया क्षेपां परित्राणं करणीयं चिकित्सां चेति । ततः स
राजा सर्वत्रिपयनिवासिनो वैद्यान् संनिपात्य तेषां सत्त्वानां निदानमाशयानुशयं चोपलक्ष्य

1 Speyer has used some fragments of a Ms. containing this वर्ग, and has designated the references to them by F.

स्वयमारब्धश्चिकित्सां सर्वौषधसमुदानयं च कर्तुम् । तैत्तिथिकित्स्वमानानां तेषां सत्त्वानां
वहयः काला अतिक्रान्ताः । न च शक्यन्ते वैद्यद्रव्यौषधपरिचारकसंपन्ना अपि चिकि-
त्सितुम् । ततो राज्ञा सर्ववैद्यानाहूय आदरजातेन पुनः पृष्टाः—कोऽत्र हेतुर्येन मे दुश्चिकित्स्य
इति । वैद्या विचार्य गुणदोषानेकमतेनाहुः—देव कालवैषम्याद्वातुवैषम्याच्च लक्ष्यामहे । अपि
तु देव अस्थैकमैषज्यं रोहितो नाम मत्स्यः । यदि तस्य प्राप्तिः स्यात्, शक्यन्ते चिकित्सितुमिति । 5
ततो राजा रोहितं मत्स्यं समन्वेपितुमारब्धः । स बहुभिरपि चारुपुरूपैर्मृग्यमाणो न लभ्यते ।
ततस्ते राज्ञे निवेदितवन्तः ॥

अथ राजा अपरेण समयेन बहिर्याणाय निर्गच्छति । ते च व्याधिन ऐक्यसमूहेन
स्थित्वा राजानमचुः—परित्रायस्व महाराज अस्मान्स्मद्बधाधेः । प्रयच्छ जीवितमिति । ततो
राजा करुणदीनविलम्बितैरक्षरैरुच्यमानस्तादातुरवचनं श्रुत्वा कारुण्यादाकम्पितहृदयः 10
साश्रुदुर्दिनवदनं चिन्तयामास—किं ममानेनैवंविधेन जीवितेन राज्यैश्वर्याधिपत्येन वा ईदृशेन,
योऽहं परेषां दुःखार्तानां न शक्नोऽस्मि शान्तिं कर्तुमिति । एवं विचिन्त्य राजा महान्त-
मर्षोत्सर्गं कृत्वा ज्येष्ठं कुमारं राज्यैश्वर्याधिपत्येषु प्रतिष्ठाप्य बन्धुजनं क्षमयित्वा पौरमात्रांश्च
क्षमयित्वा दीनान् समाश्वास्य अष्टाङ्गसमन्वागतं व्रतं समादाय उपरिप्रासादतलमभिरुह्य धूपपुष्प- B 172
गन्धमाल्यविलेपनं च क्षित्वा प्राग्मुखं प्रणिधि कर्तुं प्रारब्धः—येन सत्त्वेन सत्यवचनेन महा- 15
व्यसनगतान् सत्त्वान् व्याधिपरिपीडितान् दृष्ट्वा स्वजीवितमिष्टं परित्यजामि । अनेन सत्त्वेन
सत्यवाक्येन अस्यां बालुकायां नद्यां महान् रोहितमत्स्यः प्रादुर्भवेयम् । इत्युक्त्वा प्रासादतला-
दारुमानं मुमोच ॥

स पतितमात्रः कालगतो नद्यां बालुकायां महान् रोहितमत्स्यः प्रादुर्भूतः । इति देव-
ताभिः सर्वविजिते शब्द उत्सृष्टः—एष दीर्घकालमहाव्याध्याप्युत्पीडितानाममृतकरपो नद्यां 20
बालुकायां महान् रोहितमत्स्य प्रादुर्भूतः इति । यतः सहश्रवणान्महाजनकायः शृङ्खल्यप्रकरः
पिष्टकानादाम निर्गल्य विविधैस्तीक्ष्णैः शस्त्रैर्जीवित एव मांसान्युत्कर्तितुमारब्धः । स च
बोधिसत्त्वो विकर्षमानशरीरस्तान् सर्वान् मैत्र्या स्फुरन् सवाप्याश्रुवदनश्चिन्तयामास—लाभा मे
सुलब्धाः वस्त्राश्च इमे सत्त्वा मदीयेन मांसरुधिरेण सुखिनो भविष्यन्तीति । तदनेनोपक्रमेण
सत्त्वान् द्वादशवर्षाणि स्वकेन मांसरुधिरेण संतर्पयामास, न चातुत्तरायाः सम्यक्संबोधेक्षितं 25
निवर्तितवान् ॥

यदा तेषां सत्त्वानां स व्याधिरुपशान्तस्तादा तेन रोहितमत्स्येन शब्द उदीरितः—
शृण्वन्तु भवन्तः सत्त्वाः । अहं स राजा पत्रकः । मया युष्माकमर्थे स्वजीवितपरित्यागेनाय-
मेवंविध आत्मभाव उपातः । ममान्तिके चित्तं प्रसादयष्वम् । यदाहमनुत्तरां सम्यक्संबोधि-

चतुर्थो वर्गः ।

तस्योदानम्—

पद्मकः कवदश्चैव धर्मपालः शिविस्तथा ।

सुरूपो भैत्रकन्यश्च शशो धर्मगवेपिणा ।

अनाथपिण्डदः सुमद्रश्च वर्गो भवति समुदितः ॥

३१ पद्मकः ।

B 169

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगरैर्गैरसुरैर्गणैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगण्डकिन्नरमहो-
रगान्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीकरपिण्डपातशयनासनगलानप्रलय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।

10 शरत्कालसमये भिक्षवो रोगेण बाध्यन्ते पीतपाण्डुकाः कृशशरीरा दुर्बलाङ्गाः । भगवांस्त्वत्पा-
बाधोऽल्पातङ्कोऽरोगो बलवान् । तद्दर्शनाद्भिक्षवो मगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य भदन्त एते
भिक्षवः शारदिकेन रोगेण बाध्यन्ते, पीतपाण्डुकाः कृशशरीरा दुर्बलाङ्गाः । भगवांस्त्वत्पा-
बाधोऽल्पातङ्को बलवानरोगजातीयः, समपाक्या च ग्रहण्या समन्वागत इति ॥

भगवानाह— तथागतेनैवैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि

B 170

11 लब्धसंभाराणि परिणतप्रलयानि ओषधवत्पुष्पस्थितान्यवदर्शभावीनि । मयैतानि कर्माणि
कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये
पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाग्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्ध-
धात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

20

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽजीतेऽश्वनि वाराणस्यां नगर्यां पद्मको नाम राजा राज्यं कारयति
ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिश्रं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं
तत्स्वरोगोपागतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकमेकपुत्रमिव राज्यं कारयति । स च

राजा श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः

12 प्रजायत्सलः सर्वप्रदः सर्वपरिलागी निःसङ्गपरिलागी च महति लाभे वर्तते । तस्मिन् समये
वाराणस्यां कालवैषम्याद्वागुवैषम्याद्वा व्याधिरुपलभः । प्रायः सत्त्वानां पाण्डुरोगः संबुद्धः । ततो
राज्ञा तान् दृष्ट्वा कारुण्यमुपादितम्—गयां स्वेपां परित्राणं करणीयं चिकित्सां चेति । ततः स
राजा सर्वविषयनिवासिनो वैषान् संनिपात्य तेषां सत्त्वानां निदानमाशयानुशयं चोपलक्ष्य

1 Speyer has used some fragments of a Ms. containing this वर्ग, and has designated the references to them by F.

यस्मात्तु न प्रजानन्ति बाला मोहतमोवृताः ।

तस्मात्तु भुङ्गते सत्त्वा आगृहीतेन चेतसा ।

उत्पन्नं चैषां मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठति ॥ ३ ॥

यदा भगवता एतत्सूत्रं भाषितं तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं
प्रप्रच्छुः—आश्चर्यं भदन्त यद्भगवान् दानस्य वर्णं भाषते दानसंविभागस्य च फलविपाक- 5
मिति । भगवानाह—किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यत्तथागतो दानस्य वर्णं भाषते, दानसंवि-
भागस्य फलविपाकमिति ? यन्मयातीतेऽध्वनि याचनकहेतोर्मुखद्वारगतः स्वकवडः परित्यक्तः ।
तच्छृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्येऽहम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्वीतं च
क्षेमं च सुमिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तत्स्करोगापगतं 10
शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकम् । एकपुत्रमिव राज्यं कारयति । स राजा श्राद्धो
भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः B 175
सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च । महति स्वागे वर्तते । यावदपरेण समयेन नह-
दुर्मिक्षं प्रादुर्भूतं दुर्मिक्षान्तरकल्पसदृशम् । ततस्ते जनकाया दुर्मिक्षाकालभयभीताः क्षुब्धाम-
कण्टकपोलाः प्रेताश्रयसदृशाः संगम्य समागम्यैकसमूहेन राजानमुपसृत्य जयेनायुषो च 15
वर्षयित्वोचुः—देव परित्रायस्व अस्मानस्मादुर्मिक्षमयात् । प्रयच्छ जीवितमिति । ततो राजा
कोष्ठागारिकं पुरुषमामन्त्रितवान्—अस्ति भो पुरुष कोष्ठागारे अन्नपानं यदस्माकं स्यादेयां च
जनकायानाम् ! इति श्रुत्वा कोष्ठागारिक आह—परिगृह्य देव सत्यानि आख्यास्यामीति ।
ततो गणितकुशलैर्गणनां कृत्वा सर्वेषां विपयनिवासिनां दिवसे दिवसे एककवडो राज्ञो द्वौ
कवडावियन्तं कालं भविष्यतीति समाख्यातम् । ततो राजा जनकायानाहूयोक्तवान्—तेन 20
हि भवन्तो दिवसानुदिवसमागल्य राजकुले कवडमभ्यवहृत्य गच्छेतेति । ततस्ते प्रतिदिवस-
मागल्य प्रत्येकमेकैकं कवडमभ्यवहृत्य यथेष्टे गच्छन्ति ॥

अयान्यतमो ब्राह्मणस्तस्यां गणनायां नासीत् । परेभ्यश्च श्रुत्वा राजानमुवाच—देव
जनपदगतेन मे श्रुता गणना । दीयतां ममापि कवड इति । ततो राजा स्वकात्कवडद्वया-
देकं ब्राह्मणाय दत्तवान् । एकं कवडं जनसामान्यमभ्यवहर्तुं प्रवृत्तः ॥ 25

शक्रस्य देवेन्द्रस्याधस्ताज्ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । तस्यैतदभवत्—अतिदुष्करं वत बारा-
णसेयो राजा करोति, यन्ब्रह्मेनं मोमासेयेति । अथ शक्रो देवेन्द्रो ब्राह्मणवेषमात्मानमभिनिर्माय,
मोजनकाले राजानमुपसृतः । जयेनायुषा च वर्षयित्वोवाच—बुमुक्षितोऽहं कुरुष्व
स्वकवडेनानुपदमिति । ततो राजा स्वजीवितपरित्यागं व्यवसायकारुण्यात् स्वकवडं ब्राह्- B 176
णाय दत्त्वानाहारतां प्रतिपन्नः । यावत्पट्भक्तच्छेदा अनेनोपक्रमेण कृताः । तं च महाजनकायं
मुञ्जानं दृष्ट्वा परां प्रीतिमापेदे । अथ शक्रो देवेन्द्रस्तं राज्ञोऽतिदुष्करं व्यवसायं दृष्ट्वा ब्राह्मण-
वेषमन्तर्णीय स्नेन रूपेण स्थित्वा राजानं संवर्धयामास—साधु साधु महाराज, आवर्जिता

मभिसंभोस्ये, अहं तदा युष्मानस्यन्तव्योऽधः परिमोच्य अत्यन्तनिष्ठे निवर्णि प्रतिष्ठापयिष्यामीति । तच्छ्रवणात् स जनकायो लब्धप्रसादो राजामात्यपौराश्च पुष्पधूपमात्यविलेपनैरभ्यर्च्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धाः—अतिदुष्करकारक, यदा त्वमनुत्तरां सम्यक्संज्ञोधिमभिसंनुचेथाः, तदा ते वयं श्रावकाः स्यामेति ॥

भगवानाह— किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन पद्मको नाम राजा बभूव, अहं सः । यदेवंविधाः परित्यागाः कृताः, तेन मे संसारेऽनन्तसुखमनुभूतम् । इदानीमप्यनुत्तरां सम्यक्संज्ञोधिमभिसंनुद्धः, समपाकया च ग्रहण्या समन्वागतः । येन मे अशितपीतखादितास्त्रादितं सम्यक् सुखेन परिणमति । अरुपाबाधो रोगतातीतश्चास्मि । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यत्सर्वसत्त्वेषु दयां भावयिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

10 इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनसस्तो भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

३२ कंवडः ।

B 174

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पारैः श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किलरैर्महोरगैरिति देवनागपक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगान्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्य-
15 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽजायपिण्डदत्तारामे । तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्म— सचेद्भिक्षवः सत्त्वा जानीयुर्दानस्य दानसंविभागस्य च फलविपाकं यथाहं जानामि दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्, अपीदानीं योऽसा-
वपश्चिमकः कण्डध्वज आलोपः, ततोऽपि नादत्त्वाऽसंविभज्य परिसुञ्जीत सचेद्भूमेत दक्षिणीयं प्रतिप्राहयाम् । न चैषामुत्पन्नं मानस्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठेत् । यस्मात्तर्हि सत्त्वा न जानन्ति
20 दानस्य फलं दानसंविभागस्य च फलविपाकम्, यथाहं जानामि दानस्य फलं दानसंवि-
भागस्य च फलविपाकम्, तस्मात्ते अदत्त्वाऽसंविभज्य परिसुञ्जते आगृहीतेन चेतसा,
उत्पन्नं चैषां मानस्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठन्ति ॥

B 175

इदमथोचद्भगवान् । इदमुक्त्वा मुगतो ह्यापरमेतदुवाच शास्ता—

एवं हि सत्त्वा जानीयुर्यथा प्रोक्तं महर्षिणा ।

25

विपाकः संविभागस्य यथा भवति महर्षिकः ॥ १ ॥

नादत्त्वा परिसुञ्जीरन् स्युर्मत्सरिणस्तथा ।

न चैषामाग्रहे चित्तमुपपेत यदाचन ॥ २ ॥

यस्मात्तु न प्रजानन्ति वाला मोहतमोवृताः ।

तस्मात्तु भुञ्जते सत्त्वा आगृहीतेन चेतसा ।

उत्पन्नं चैषां मात्सर्यं चित्तं पर्यादाय तिष्ठति ॥ ३ ॥

यदा भगवता एतत्सूत्रं भाषितं तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—आश्चर्यं भदन्त यद्भगवान् दानस्य वर्णं भाषते दानसंविभागस्य च फलविपाक- ॥
मिति । भगवानाह—किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यत्तथागतो दानस्य वर्णं भाषते, दानसंवि-
भागस्य फलविपाकमिति ? यन्मयातीतिऽध्वनि याचनकहेतोर्मुखद्वारगतः स्वकवचः परित्यक्तः ।
तच्छृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्येऽहम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतिऽध्वनि ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च
क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहृदिम्बडमरं तस्कररोगापगतं 10
शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमफण्टकम् । एकपुत्रमिव राज्यं कारयति । स राजा श्राद्धो
भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः B 175
सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च । महति स्वागे वर्तते । यावदपरेण समयेन मह-
दुभिक्षं प्रादुर्भूतं दुर्मिक्षान्तरकल्पसदृशम् । ततस्ते जनकाया दुर्मिक्षाकालभयभीताः क्षुक्षामः
फण्टकपोलाः प्रेताश्रयसदृशाः संगम्य समागम्यैकसमूहेन राजानमुपसृत्य जयेनायुषां च 16
वर्धयित्वाचुः—देव परित्रायस्व अस्मानस्मादुभिक्षभयात् । प्रयच्छ जीवितमिति । ततो राजा
कोष्ठागारिकं पुरुषमामन्त्रितवान्—अस्ति भो पुरुष कोष्ठागारे अन्नपानं यदस्माकं स्यादेषां च
जनकायानाम् ! इति श्रुत्वा कोष्ठागारिक आह—परिगम्य देव सस्यानि आख्यास्यामीति ।
ततो गणितकुशलैर्गणनां कृत्वा सर्वेषां विषयनिवासिनां दिवसे दिवसे एककवचो राज्ञो द्वौ
कवडावियन्तं कालं भविष्यतीति समाख्यातम् । ततो राजा जनकायानाहूयोकयान्—तेन 20
हि भवन्तो दिवसानुदिवसमागस्य राजकुले कवडमभ्यवहस्य गच्छेतेति । ततस्ते प्रतिदिवस-
मागस्य प्रत्येकमेकैकं कवडमभ्यवहस्य यथेष्टं गच्छन्ति ॥

अथान्यतमो ब्राह्मणस्तस्यां गणनायां नासीत् । परेभ्यश्च श्रुत्वा राजानमुवाच—देव
जनपदगतेन मे श्रुता गणना । दीयतां ममापि कवड इति । ततो राजा स्वकात्कवडद्वया-
देकं ब्राह्मणाय दत्तवान् । एकं कवडं जनसामान्यमभ्यवहतुं प्रवृत्तः ॥

25

राजस्य देवेन्द्रस्यावस्ताज्ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते । तस्यैतदभवत्—अतिदुष्करं वत वारा-
णसेषो राजा करोति, यन्वहमेनं मीमांसेयेति । अथ शक्रो देवेन्द्रो ब्राह्मणवेपमात्मानमभिनिर्माय,
भोजनकाले राजानमुपसृतः । जयेनायुषां च वर्धयित्वाच—युभक्षितोऽहं कुरुष्व
स्वकवडेनानुग्रहमिति । ततो राजा स्वजीवितपरित्यागं व्यवसायकारुण्यात् स्वकवडं ब्राह्म- B 176
णाय दत्त्वानाहारतां प्रतिपन्नः । याक्वडभक्तच्छेदा अनेनोपक्रमेण कृताः । तं च महाजनकायं 30
मुञ्जानं दृष्ट्वा परां प्रीतिमापेदे । अथ शक्रो देवेन्द्रस्तं राज्ञोऽतिदुष्करं व्यवसायं दृष्ट्वा ब्राह्मण-
वेपमन्तर्धीप्य स्नेन रूपेण स्थित्वा राजानं संवर्धयामास—साधु साधु महाराज, आवर्जिता

वयं भवतानेन दुष्परेण व्यवसायेन, सनायश्चायं जनकाय ईदृशेन प्रजापालकेन । न दुष्यतां तव विजिते सर्ववीजानि, वाप्यन्ताम् । अहं सप्तमे दिवसे तथाविधं माहेन्द्रं वर्ष-मुत्सक्ष्यामि, येन सर्वसस्यानि निष्पत्स्यन्त इति । राज्ञा तथा कारितम् । शक्रेणापि तथाविधं माहेन्द्रं वर्षमुत्सृष्टम्, येन दुर्मिश्रं विनिवर्तितं सुमिश्रं प्रादुर्भूतम् ॥

४ भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन ब्रह्मदत्तो नाम राजा वभूव, अहं सः । मया तान्येवंविधे दुर्मिश्रे वर्तमाने स्वजीवितपरित्यागादेवंविधानि दानानि दत्तानि । तस्मार्त्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यक्षनानि दास्यामः पुष्पानि करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

३३ धर्मपालः ।

B 177 10 बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहेर्देवैर्नागैर्यक्षैरुर्मैर्गणैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगण-किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लभी चीवरपिण्डपातशयनासन-गलानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहे विहरति वेणुवने कलन्दकनिवासे । यदा देवदत्तेन मोहपुरुषेण भगवतो वधायें धनपालको हस्तिनाग उत्सृष्टः, उदपानो 15 विपचूर्णेन चावकीर्णः, वक्त्रपुरुषाश्चोत्सृष्टाः । स भगवतो दीर्घरात्रं वधकः प्रत्यर्थिकः प्रलमित्रः, भगवांश्चास्य भैरचित्तो हितचित्तोऽनुकम्पाचितेन च प्रत्युपस्थितः । तदा भिक्षवो भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य भगवन् यावदयं देवदत्तो भगवतो वधायोद्यतः, भगवांश्चास्य भैरचित्तो हितचित्तोऽनुकम्पाचितेन प्रत्युपस्थित इति ॥

भगवानाह—किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं तथागतो विगतरागो विगतद्वेषो 20 विगतमोहः परिमुक्तो जातिजरण्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मेनस्योपायासेम्यः सर्वज्ञः सर्वाकारः सर्वज्ञानज्ञेयवशिप्राप्तः । यत्तु मया अतीतेऽप्यनि सरागेण सद्देवेण समोहेन दहरक-वपस्यवस्तिनेन वधाय पराक्रान्तस्यास्यान्तिके नैवं चित्तं दूषितम् । तच्छृणुत, साधु च सुषु च मनसि धुरुत, भाषिष्येऽहम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽनेऽप्यनि वाराणस्यां नगयां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति 25 ऋद्धं च क्लीतं च क्षेमं च सुमिश्रं च आर्काग्नवद्भुजनमनुष्यं च प्रदान्तकलिकलहडिम्बडमं तराररोगापगनं शान्दीभुगोनहिर्पासंपन्नमण्डिमकण्टकम् । एकपुत्रमिव राज्यं पालयति । स च राजा श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महान्मा धर्मरामः प्रजायन्सुखः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च महति त्यागे यत्ने । तस्य च राज्ञो दुर्मतिर्नाम देवी चण्डा रोपणी साहसिका । एकपुत्रश्च धर्मपादो 30 नाम्ना तस्या एव दुर्मत्याः मरुताश्राजानः । स च धर्मपादो दयावान् श्राद्धो भद्रः कल्याण-

शय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः । सर्वेषां च वाराणसेयानां ब्राह्मणगृहपतीनामिष्टः कान्तः प्रियो मनापो दर्शनेन । स चोपाध्यायसकाशं गत्वा दारकैः सह लिपिं पठन्ति ॥ B 179

यावद्राजा अपरेण समयेन वसन्तकालसमये संपुष्पितेषु पादपेषु हंसकौशमयूरशुक-
शारिकाकोकिलजीवञ्जीयकनिर्घोषिते वनपण्डे देव्या सहान्तःपुरपरिवृत उद्यानभूमिं ५
निर्गतः । तत्र च राज्ञ उद्यानेऽन्तःपुरजनेन सह क्रीडत ईर्ष्यारोधपरीता दुर्मतिर्देवी कुपिता ।
राज्ञा चास्या अर्थं पीतकं वर्जितम् । तथा कुपितया राज्ञः संदेशो विसर्जितः—पुत्रस्याहं
रुधिरं पिबेयम्, यद्यहं तवार्थं पीतकं पिबेयमिति । कामान् खलु प्रतिसेवमानस्य नास्ति
किञ्चित् पापकं कर्मकरणीयमिति । ततो राजा ब्रह्मदत्तो धार्मिकोऽपि सन् कामरागपर्यव-
सानविगमादन्तःपुरजनेन सान्त्वयमानोऽपि क्रोधाग्निना प्रज्वलितः । ततस्तेन संप्रवृद्ध- 10
क्रोधेनाज्ञा दत्ता—गच्छत, धर्मपालस्य गलं छित्त्वा रुधिरं पाययतैनमिति ॥ २० B 180

ततो दारकशालावस्थितो धर्मपालः कुमारः श्रुत्वा रोदितुं प्रवृत्तः । एवं चाह—धिक्
सत्त्वसभागतां संसारे, यत्र नाम क्रोधवशादङ्गनिःसृतमपि सुतं परित्यजन्तीति । ततो
धर्मपालः सर्वालंकारविभूषितः पितुः पादयोर्निपत्य कथयति—साधु तप्त प्रसीद । निरपराधं
मा मां परित्याक्षीः । इष्टाश्च सर्वेषां पितृणां पुत्रा इति । राजा कथयति—पुत्रक यदि ते 15
माता क्षमते, अहमपि क्षमे इति । ततो धर्मपालः प्ररुदन् मातुः सकाशमुपसंक्रान्तः
पादयोर्निपत्य कृतकरपुट उवाच—अम्ब क्षमस्व, मा मां जीविताद्वचपरोपयेति । सा एवं
करुणदीनविलम्बितैरक्षरैरुच्यमाना न क्षमते । ततो वध्यघातैस्तीक्ष्णेन शब्देण धर्मपालस्य
कुमारस्य गलं छित्त्वा दुर्मतिर्देवी रुधिरं पायिता । न च दुर्मत्या विप्रतिसारो जातः । धर्म-
पालोऽपि कुमारो मातापितृवध्यघातेषु चित्तं प्रसाद्य कालगतः ॥ 20

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽप्यौ तेन कालेन तेन समयेन धर्मपालो नाम
कुमारो बभूव, अहं सः । सा दुर्मतिर्देवी, एष देवदत्तः । तदापि मे यद्यकहस्तगतेनास्य
मैत्रं चित्तमुत्पादितम् । इदानीमप्यहमस्य वधायोद्यतस्य मैत्रचित्तो हितचित्तः अनुकम्पा-
चित्तः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यत्सर्वसत्त्वेषु मैत्रं चित्तं भावयिष्यामः । इत्येवं
वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ B 181

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥ 25

३४ शिबिः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौत्रैः
श्रेष्ठिभिः सार्षवाहैर्देवैर्नगैर्षडैःसुरैर्गणैः किञ्चिर्महोरैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यार्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनमग्नानप्रत्यय- B 182

भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदत्त्यारामे । तेन खलु समयेन श्रावस्त्वां मिश्रणां द्वौ संनिपातौ भवतः । एक आपाङ्गां वर्षोपनायिकायां द्वितीयः कार्तिक्यो पूर्णमास्याम् । तत्र मिश्रवः पात्राणि पचन्ति, चीवराणि धावन्ति, पांसुकूल्यानि च सीव्यन्ति । यावदन्यतमो मिश्रुक्षीवरं स्योतुकामः सूचीछिद्रं सूत्रकं न

- B 183 5 शक्नोति प्रतिपादयितुम् । स करुणदीनविलम्बितैरक्षैरुवाच—को लोके पुण्यकाम इति । भगवांश्चास्य नातिदूरे चक्रमे चक्रम्यते । ततो भगवान् गम्भीरमधुरविशदकलविङ्कमनोद्दुन्दुभिनिर्घोषो गजभुजसदृशवाहुमभिप्रसार्य कथयति—अहं मिश्रो लोके पुण्यकाम इति । ततोऽसौ मिश्रुर्भगवतः पञ्चाङ्गोपेतं स्वरमुपश्रुत्य संभ्रान्तस्त्वरितत्वरितं भगवतः पाणिं गृहीत्वा स्वशिरसि स्थापयित्वाह—भगवन्, अनेन ते पाणिना त्रीणि कल्पासंख्येयानि दानशीलज्ञान्तिवीर्यप्यानप्रज्ञा उपचिताः । अथ च पुनर्भगवानाह—अतुतोऽहं मिश्रो पुण्यैः, लब्ध्वरसोऽहं मिश्रो पुण्यैः, अतो मे तृप्तिर्नास्तीति ॥

मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं युद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—आश्चर्यं भदन्त यद्भगवान् पुण्यमयैः संस्कारैरतृप्त इति । भगवानाह—किमत्र मिश्रव आश्चर्यं यदिदानीं तथागतो विगततरागो विगतद्वेषो विगतमोहः परिमुक्तो जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेव-
15 दुःखदौर्मनस्योपायासेभ्यः सर्वज्ञः सर्वाकाङ्क्षः सर्वज्ञानज्ञेयवशिषाप्तः । यत्त्वहमतीतिऽष्यन्ति सरागः सद्देषः समोहोऽपरिमुक्तो जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासेभ्योऽतृप्तः पुण्यमयैः संस्कारैः । तच्छृणुत, साधु च सुप्तु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥

- भूतपूर्वं मिश्रवोऽर्जुनोऽप्यनि शिविवोपायां राजधान्यां शिविर्नाम राजा राज्यं कारयति, ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलह-
B 184 20 द्भिन्मृदमरं तत्स्वरोगोपगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकम् । एकपुत्रमिव राज्यं पालयति । स च शिवी राजा ब्रह्मो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च । महति त्यागे वर्तते । स कल्पमेवोत्थाय यज्ञवाटं प्रविश्य अन्नमन्नार्थिभ्यः प्रयच्छति, वस्त्रं वस्त्रार्थिभ्यः । धनधान्यहिरण्यसुवर्णमणिमुक्तावैदूर्यशङ्खशिलाप्रवालादीनां परित्यागं करोति ।
25 न चासौ पुण्यमयैः संस्कारैस्तृप्तिं गच्छति । सोऽतःपुरं प्रविशयान्तःपुरजनस्य भक्ता-
ष्टादनं प्रयच्छति, कुमारानामालानां भटवलाप्रस्य नैगमजानपदानाम् ॥

अथ राज्ञः शिवैरेतदभवत्—संतर्पिता अनेन मनुष्यभूताः, क्षुद्रजन्तवोऽवशिष्टाः, केन संतर्पयितव्या इति । स परित्यक्तविभवसर्वस्य एकदाष्टकनिधसितः स्वशरीरावशेष-
धित्तामपेदे । तस्यैतदभवत्—क्षुद्रजन्तुभ्यः स्वशरीरमनुप्रयच्छामीति । स शस्त्रेण स्वशरीरं
30 तदशयित्वा यत्र दंशमशकाक्षत्रोऽसृष्टकायः प्रनिष्टेन । प्रियमिषैकपुत्रकं रुधिरं संतर्पयति ॥

शक्रस्य देवेन्द्रस्याभ्याग्नानदर्शनं प्रयतीते । तस्यैतदभवत्—किमयं शिवी राजा सप्तानामर्षिभ्यः करोति, उत वरुणया ! यच्चहमेनं जिज्ञासेवेति । ततो भिक्षाग्रनमसिपणं

गृध्रवेशमात्मानमभिनिर्माय राज्ञः शिवेः सकाशमुपसंक्रम्य मुखतुण्डकेनाश्रुत्पाटयितुं प्रवृत्तः ।
न च राजा संत्रासमापद्यते । किं तु मैत्रीविशालाम्बां नयनाभ्यां तं गृध्रमालोक्य कथयति—
वत्स, यन्मदीयाच्छरीराद्ययुद्धं तेन प्रणयः क्रियतामिति । तत आवर्जितैः शक्रो देवेन्द्रो
ब्राह्मणवेषमात्मानमभिनिर्माय राज्ञः शिवेः पुरस्तात् स्थित्वा कथयति—साधु पार्थिव, दीयता- 5
मेतन्नयनद्वयमिति । राजोवाच—महाब्राह्मण गृहातां यदभिरुचितम्, न मेऽत्र विघ्नः कश्चि-
दस्तीति । ततः शक्रो देवेन्द्रो भूयस्या मात्रयामिप्रसन्नो ब्राह्मणवेषमन्तर्धाप्य स्वरूपेण स्थित्वा
राजानमभ्युत्साहयन्नुवाच—साधु साधु भोः पार्थिव, सुनिश्चिता ते बुद्धिः, अकम्प्यस्ते प्रणिधिः, 10
अनुगता ते सत्त्वेषु महाकरुणा, यत्र नाम त्वं संत्रासकरोषु धर्मेषु विशारदोः । न चिरात्स्वमेनेन
व्यवसायेनानुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंभोत्स्यसे ॥

M 186

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन शिविर्नाम राजा 10
बभूव, अहं सः । तदानीमपि मे पुण्यमयैः संस्कारैस्तुष्टिर्नास्ति, प्रागेवेदानीम् । तस्मात्तर्हि
भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्दानानि दास्यामः, पुण्यानि करिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

इदमबोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

३५ सूरूपः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः 15 B 187
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगच्छकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
मैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रायस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदत्तारामे ।
यदा भगवान् प्रतिसंलयनादुत्थाय चतसृणां पर्पदां मधुरमधुरं धर्मं देशयति, क्षौद्रं
मथिवानेडकम्, अनेकशता च पर्पद्भगवतः सकाशान्मधुरमधुरं धर्मं शृणोत्यानेक्षमानैः 20
रिन्द्रियैः, तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य भदन्त
यावद्धर्मरतस्यामी भाजनभूताः सत्त्वा आदरेण श्रोतव्यं मन्यन्त इति । भगवानाह—यथा
तथागतेन भिक्षव आदरजातेन धर्मः श्रुतधोद्वृहीतश्च, तच्छृणुत, साधु च सुधु च मनसि
कुरुत, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽष्वनि वाराणस्यां नगर्यां सूरूपो नाम राजा राज्यं कारयति, 25 B 189
ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णवद्भुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलह-
डिम्बडमरं तरुकरोगापगतं शालीश्रुगोमर्हिपीसंपन्नमखिलमकण्टकम् । एकपुत्रकमिव राज्यं
पालयति । स च राजा श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको
महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः सर्वप्रदः सर्वपरित्यागी निःसङ्गपरित्यागी च । महति
स्थाने वर्तते । तस्य च राज्ञः सुन्दरिका नाम देवी अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका 30

सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेता, सुन्दरकश्च नाम्ना एकपुत्र इष्टः कान्तः प्रियो मनापः क्षान्तोऽप्रतिकूलः ।
 अथापरेण समयेन राज्ञः सुरूपस्य धर्मं अभिलाप उत्पन्नः । तेन सर्वे अमात्याः संनि-
 पात्योक्ताः—पर्येत मे ग्रामण्यो धर्मान्, धर्मो मे रोचत इति । ततस्ते अमात्याः कृतकरपुटा
 राजानं विज्ञापयन्ति—दुर्लभो महाराज धर्मः । श्रूयते महाराज बुद्धानां लोके उत्पादाद्धर्म-
 ५ स्योत्पादो भवतीति । ततो राज्ञा सुवर्णपिटकं ध्वजाग्रे बद्ध्वा सर्वविजिते घण्टावघोषणं
 कारितम्—यो मे धर्मं वक्ष्यति, तस्येमं सुवर्णपिटकं दास्यामि, महता च सत्कारेण सत्करि-
 १० प्यामीति । ततो बहवः काला अतिक्रान्ताः । न च कश्चिद्धर्मदेशक उपलभ्यते । ततः स
 राजा धर्महेतोरुत्कण्ठति परितप्यति ॥

शक्रस्य च देवानामिन्द्रस्याघस्ताञ्जानदर्शनं प्रवर्तते । स पश्यति राजानं धर्म-
 १० हेतोर्विहन्यमानम् । तस्यैतदभवत्—यच्चहं सुरूपं राजानं मीमांसेयेति । ततो यक्षरूपमात्मानं
 ममिनिर्माय विकृतकरचरणनयनोऽनेकपरिपन्मध्यगतं राजानमेतदबोचत्—ननु धर्माभिलापी
 भवान्, अहं ते धर्मं वक्ष्यामीति । ततो धर्मश्रवणात्पीतिप्रामोद्यजातो राजा यक्षमेतदुवाच—
 शूहि गुह्यक धर्मान् श्रोष्यामीति । गुह्यक उवाच—सुखितस्य वत महाराज धर्मा
 अभिलैसन्ति । बुभुक्षितोऽस्मि, भोजनं तावन्मे प्रयच्छेति । तच्छ्रुत्वा राजा पौरुषेयानामभ्रया-
 १५ मास—आनीयन्तामस्य मक्ष्यमोच्यप्रकारा इति । यक्ष आह—सद्यो हतरुधिरमांसभक्ष्योऽहम् ।
 B 190 एतं मे सुन्दरमेकपुत्रकं प्रयच्छेति । श्रुत्वा राजा परं विपादमापन्नः—कदाचित्किर्हि-
 चिन्मेऽयं धर्मशब्द आसादितः । सोऽप्यनर्थेण मूलेनेति । ततः सुन्दरः कुमारस्तदुपश्रुत्य
 पितुः पादयोर्मिषस्य राजानं विज्ञापयामास—मर्षय देव । पूर्यतां देवस्याभिर्प्रायम्, प्रयच्छ
 मां गुह्यकायाहारार्थमिति । ततो राजा तमेकपुत्रकमिष्टं कान्तं प्रियं मनापं क्षान्तमप्रतिकूलं
 २० धर्मस्वार्थं यक्षाय दत्तवान् ॥

ततो यक्षेण शब्दिवलाधानाद्राज्ञः पर्पदश्च तथा दर्शितो यथाङ्गप्रत्यङ्गानि पृथग्विकृत्य
 भक्षितानि, रुधिरं च पीयमानम् । * * * दृष्ट्वा राजा धर्माभिलापी न विपादमापन्नः ।
 स गुह्यको राजानमुवाच—अतुष्टोऽस्मि भोः पार्थिव, भूयो मे प्रयच्छेति । ततो राजा तस्मै
 दयिता भार्या दत्तवान् । सापि तेनैवाकारेण दर्शिता । ततो भूयो राजानमुवाच—भो
 २५ पार्थिव, अद्यापि तृप्तिर्न लभ्यत इति । ततो राजा यक्षमुवाच—कस् दत्तो मे एकपुत्रको
 भार्या च दयिता, किं भूयः प्रार्थयसे इति । गुह्यक उवाच—स्वशरीरं मे प्रयच्छ । अनेन
 तृप्तिमुपयास्यामीति । राजोवाच—यदि स्वशरीरं ते प्रदास्यामि, कथं पुनर्धर्मं श्रोष्यामि ! किं
 नु पूर्वं मे धर्मं वद, पश्चाद्दृहीतधर्मा शरीरं परित्यक्ष्यामीति । ततो गुह्यकेन राजानं प्रति-
 शाय्यां प्रतिष्ठाप्यानेकशतायाः परिपदः पुरस्ताद्धर्मो देशितः ॥

१ Speyer suggests धर्म for धर्मान् which is better than the plural form. २ Speyer suggests शूहि, मुहित for मुग्ध. ३ Some MSS. read अभिल-
 पन्ति. अभिलपन्ति means make their appearance. ४ g for g in better and
 casier to understand.

प्रियेभ्यो जायते शोकः प्रियेभ्यो जायते भयम् ।

प्रियेभ्यो निप्रमुक्तानां नास्ति शोकः कुतो भयमिति ॥ १ ॥

ततो राजा अस्या गाथायाः सहश्रवणात्प्रह्लादितमनाः प्रीतिसौमनस्येन्द्रियजातो यक्षमुवाच—इदं गुह्यकं शरीरम्, यथेष्टं क्रियतामिति ॥

ततः शक्रो देवेन्द्रो राजानं मेरुवदकम्प्यमनुत्तरायां सम्यक्संभवो वै विदित्वा यक्षरूप-
मन्तर्धाप्य स्वरूपेण स्थित्वा प्रसादविकसिताभ्यां नयनाभ्यामेकेन पाणिना पुत्रं गृहीत्वा
द्वितीयेन च भायां राजानमभ्युत्साहयन्मुवाच—साधु साधु सत्पुरुष । दृढसंनहस्त्वम् । न-
चिरादनेन व्यवसायेन अनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंभोत्स्यसे । अयं च ते दृष्टजनसमागम
इति । ततो राजा शक्रं देवेन्द्रमिदमवोचत्—साधु साधु कौशिक, कृतोऽस्माकं धर्माभि-
प्रायः प्रेरितश्चेति ॥ १ ॥

10

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन सुरूपो नाम
राजा वभूव, अहं सः । सुन्दरः कुमार आनन्दः । सुन्दरिका एषा एव यशोधरा । तदापि
मे भिक्षवो धर्महेतोरिष्टबन्धुपरित्यागः स्वजीवितपरित्यागश्च कृतः, प्रागेवेदानीम् । तस्मात्तर्हि
भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यद्धर्मं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः पूजयिष्यामः ।
धर्मं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

B 192

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

३६ मैत्रकन्यकः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्ववाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रस्य-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदत्तारामे । तत्र
भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्व—सब्रह्मकाणि भिक्षवस्तानि कुलानि येषु कुलेषु मातापितरौ
सम्यङ्भान्येते, सम्यक् पूज्येते, सम्यक्मुखेन परिह्रियेते । तत्कस्य हेतोः ? ब्रह्मभूतौ हि कुल-
पुत्रस्य मातापितरौ सहधर्मेण । साचार्यकाणि तानि कुलानि येषु कुलेषु मातापितरौ सम्य-
ङ्भान्येते सम्यक्पूज्येते सम्यक्मुखेन परिह्रियेते । तत्कस्य हेतोः ? आचार्यभूतौ हि कुल-
पुत्रस्य मातापितरौ सहधर्मेण । आहवनीयाणि तानि कुलानि येषु कुलेषु मातापितरौ सम्य-
ङ्भान्येते सम्यक्पूज्येते सम्यक्मुखेन परिह्रियेते । तत्कस्य हेतोः ? आहवनीयौ हि कुलपुत्रस्य

B 169

१ The story of मैत्रकन्यक is represented on the sculptures of the temple of Bora Budur in Java.

मातापितरौ सहधर्मेण । सुाग्निकानि तानि कुल्यानि येषु कुलेषु मातापितरौ सम्यक् मान्येते, सम्यक् पूज्येते, सम्यक्सुखेन परिहियेते । तत्कस्य हेतोः ? अग्निभूतौ हि कुलपुत्रस्य माता-
 B 194 पितरौ सहधर्मेण । सदेवकानि तानि कुल्यानि येषु कुलेषु मातापितरौ सम्यक् मान्येते सम्यक् पूज्येते सम्यक् सुखेन परिहियेते । तत्कस्य हेतोः ? देवभूतौ हि कुलपुत्रस्य मातापितरौ
 5 सहधर्मेण । इदमवोचद्भगवान् । इदमुक्त्वा सुगतो ह्यापारमेतदुवाच शास्ता—

ब्रह्मा हि मातापितरौ पूर्वाचार्यौ तथैव च ।

आहवनीयौ पुत्रस्य अग्निः स्यादैवतानि च ॥ १ ॥

तस्मादेतौ नमस्येत सत्कुर्याच्चैव पण्डितः ।

उद्धर्तनेन स्नानेन पादानां धावनेन च ।

10 अथवा अन्नपानेन वस्त्रशय्यासनेन च ॥ २ ॥

तथा स परिचर्यया मातापितृषु पण्डितः ।

इह चानिन्दितो भवति प्रेक्ष्य स्वर्गे च मोदते ॥ ३ ॥

यदा भगवता एतत्सूत्रं मापितम्, तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं
 बुद्धं भगवन्तं प्रपञ्चुः—आश्चर्यं भदन्त यद्भगवान् मातापितृगुरुशुश्रूपावर्णवादीति । भगवा-
 11 नाह—किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं तयागतो विगतरागो विगतद्वेषो विगतमोहः पस्मिक्तो
 जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः सर्वज्ञः सर्वाकारज्ञः सर्वज्ञानज्ञेयवशि-
 B 195 प्राप्तो मातापितृगुरुशुश्रूपाया वर्णवादी । यत्तु मयातीतेऽध्वनि सरागेण सद्देपेण समोहे-
 नापस्मिक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायायासैर्मातुः स्वल्पमपकारं
 कृत्वा महद्दुःखमनुभूतम् । तच्छृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥

12 भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यां मित्रो नाम सार्धबाहो बभूव आब्यो
 महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी ।
 तेन सदृशालुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो
 रममाणस्य परिचारयतः पुत्रा जायन्ते म्रियन्ते च । स करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यव-
 स्थितः—अनेकधनसमुदितं मे गृहम् । न मे पुत्रो न दुहिता । ममात्मयान्त्वर्त्तत्वापतेय-
 25 मपुत्रकमिति कृत्वा राज्ञो विधेयं भविष्यतीति । तस्य वयस्यकेनोपदिष्टम्—यदि ते पुत्रो जायते,
 तस्य दारिकानाम् स्थापयितव्यम् । एवमसौ चिरजीवी भविष्यतीति । सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी
 शिवयरुणकुन्धेरशक्रसूतानन्यांश्च देवताविशेषानायाचते । तद्यथा—आरामदेवता वनदेवता-
 धन्यदेवताः शृङ्गावदेवता बलिप्रतिग्राहिका देवताः । सहजाः सहधार्मिका नित्यानुवद्वा
 अपि देवता आयाचते । अस्ति चैष लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितर-
 30 धेति । तच्च नैयम् । यथेयमभिभविष्यत्, एकेकस्य पुत्रसहस्रमभिष्यत् तद्यथा राजधन-
 यर्तिनः । अत्र ॥ त्रयाणां स्थानानां संसृतीमावापुत्रा जायन्ते दुहितरधेति । कतमेपां
 त्रयाणां स्थानानाम् ? मातापितरौ रक्तौ भवनः संनिपतितौ । माता कस्या भवति ऋतुमती ।

गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भवति । एषां त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहि-
तरश्च । स च आयाचनपरतिष्ठति । अन्यतमश्च सत्त्वोऽन्यतमस्मात्सत्त्वनिकायाव्युतः तस्य
प्रजापत्याः कुक्षिमवक्रान्तः । पश्चाद्वेणिका धर्मा एकले पण्डितजातीये मातृग्रामे । कतमे पञ्च ?
रक्तं पुरुषं जानाति, विरक्तं जानाति । कालं जानाति, ऋतुं जानाति । गर्भमवक्रान्तं
जानाति । यस्य सकाशाद् गर्भोऽवक्रमति, तं जानाति । दारकं जानाति, दारिकां जानाति ।
सचेद्वारको भवति, दक्षिणं कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति । सचेद्वारिका भवति, वामं कुक्षिं निश्चिन्नं
तिष्ठति । सा आत्तमनात्तमनाः स्वामिन आरोचयति—दिष्टवार्थपुत्र वर्धसे, आपन्नसत्त्वास्मि
संबृता । यया च मे दक्षिणं कुक्षिं निश्चिन्नं तिष्ठति, नियतं दारको भविष्यतीति ।
सोऽप्यात्तमनात्तमनाः पूर्वकायमम्युन्नमय्य दक्षिणं बाहुमभिप्रसार्य उदानमुदानयति—अप्ये-
वाहं चिरकालमिलपितं पुत्रमुखं पश्येयम् । जातो मे स्थानावजातः, कृत्यानि मे कुर्वीत, 10 II 197
मृतः प्रतिविभृयाद्, दायाधं प्रतिपद्येत, कुलवंशो मे चिरस्थितिकः स्याद्, अस्माकं चाप्य-
तीतकालगतानामरूपं वा प्रभूतं वा दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा अस्माकं नाम्ना दक्षिणा-
मादेक्ष्यते—इदं तयोर्व्यव्रतत्रोपपन्नयोर्गच्छतोरनुगच्छत्विति । आपन्नसत्त्वां चैनां विदित्वोपरि-
प्रासादतलगतामयजित्वा धारयति शीते शीतोपकरणैः, उष्णे उष्णोपकरणैः वैद्यप्रज्ञैस्तेराहारै-
र्नातितिकैर्नास्मिन्नैर्नातिलवणैर्नातिमधुरैर्नातिरुदुकैर्नातिकषायैः, तिकास्मलवणमधुरकटुक- 15
कषायविवर्जितैराहारैः । हारार्धहारविभूषितगात्रीमप्सरसमिव नन्दनवनविचारिणीं मञ्जान्मञ्चं
पीठारपीठमनघतरन्तीमधरां भूमिम् । न चास्याः किञ्चिदमनोऽज्ञशब्दश्रवणं यावदेव गर्भस्य
परिपाकाय । सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामवस्थायात्प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो
दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णरश्मित्राकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णललाट उच्चघोषः
संगतभूत्तज्जनासः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते— 20
किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—अयं दारको मित्रस्य पुत्रः कन्या च । तस्मा-
द्भवतु दारकस्य मैत्रकन्यको नामेति ॥

मैत्रकन्यको दारकोऽष्टम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीम्यं द्वाभ्यां क्षीरधात्रीम्यं ॥ 108
द्वाभ्यां मलयानीम्यं द्वाभ्यां व्रीडनिकाम्यं धात्रीम्याम् । सोऽष्टभिर्धात्रीभिर्हृन्नीयते वर्धते
क्षीरेण दध्ना नयनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेन अन्यैश्चोक्तोक्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते 25
हृदस्यमिदं पङ्कजम् । पिता चास्य महासमुद्रमवतीर्णः, तत्रैव च निधनमुपयातः । यदा
मैत्रकन्यको महान् संवृत्तस्तदा गातरमुवाच—अम्ब पितास्माकं किंरूपलोपजीवी आसीत् ?
ततः पश्चादहमपि तथा करिष्यामीति । माता कथयति—पुत्रक पिता ते ओकरिक आसीत् ।
आक्रान्ताणः त्वमोकरिकत्वं कुरु । सा चिन्तयति—यद्यहमसौ वक्ष्यामि महासमुद्रवणि-
गासीदिति, एषोऽपि कदाचिन्महासमुद्रमवतीर्णस्तत्रैव निधनमुपगच्छेदिति ॥ 30

तेनौकरिकापणो व्यवस्थापितः । ततः प्रथमे दिवसे चत्वारः कार्पाषणाः संपन्नाः ।
तेऽपि तेन मातुर्निर्यातिताः—एभिरम्ब श्रमणब्राह्मणवृषणवनीषकान् प्रतिपादयस्विति ।
अ. घ. १२

यावदपरेणोच्यते—पिता ते गान्धिकापणिक आसीदिति, तेनौकस्त्रिं त्यक्त्वा गान्धिकापणो व्यवस्थापितः । अथै कार्पापणाः संपन्नाः । तेऽपि तेन मातुर्निर्यातिताः । यावदपरेणोच्यते—पिता ते हैरण्यिकः आसीदिति, तेन तमापणं त्यक्त्वा हैरण्यिकापणो व्यवस्थापितः । ततः प्रथमे दिवसे षोडश कार्पापणाः संपन्नाः । तेऽपि तेन मातुर्निर्यातिताः । द्वितीये

॥ 199

5 दिवसे द्वात्रिंशत्कार्पापणाः संपन्नाः । तेऽपि तेन मातुर्निर्यातिताः । यावद्वैरण्यिकैरीथ्यप्रकृतैः सर्वानधिष्ठानव्यवहारान् विदित्येकः—मैत्रकन्यक, किं तवानया अधर्मजीविकया ? पिता ते महासमुद्रवणिगासीत् । केन त्वं कुसंव्यवहारे नियुक्त इति । स हैरण्यिकवचनसंचोदितो मातुर्गत्वा कथयति—अम्ब एवमनुश्रूयते पितास्माकं महासमुद्रवणिगासीदिति । तदनुजानीहि; अहमपि महासमुद्रमवतरिष्यामीति । माता कथयति—एवमेतत्पुत्रक । किं तु त्वं बाल एक-

10 पुत्रकश्च । मा मां परित्यज्य महासमुद्रमवतरिष्यसीति । स ईर्ष्याप्रकृतिभिरकल्याणमित्रैर्विप्र-
लब्धो न नियतते । ततस्तेन मातुर्वचनमवचनं कृत्वा वाराणस्यां नगरीं घण्टावधोपणं
कारितम्—शृण्वन्तु भवन्तो वाराणसीनिवासिनो वणिजः—मैत्रकन्यकः सार्यवाहो महासमुद्र-
मवतरिष्यति । ये युष्माकमुत्सहन्ते मैत्रकन्यकेन सार्यवाहेन सार्धमशुल्केनागुल्मेनातरपप्येन
महासमुद्रमवतर्तुम्, ते महासमुद्रगमनीयं पण्यं समुदानयन्तिवति । स कृतकुतूहलमङ्गल-

15 स्वस्थयनः पञ्चवणिकशतपरिवारः शकटैर्भारैर्मूढैः पिटवैरुष्ट्रैर्गोभिर्नर्दभैर्महासमुद्रगमनीयं
पण्यं समुदानीय संप्रस्थितः । माता चास्य खेहव्याकुलहृदया साधुदुर्दिनवदना पादयोर्लम्बा-
B 200 पुत्रक मा मां परित्यज्य महासमुद्रमवतरेति । अयं स एवं करुणदीनविलम्बितैरल्पाक्षै-
रुच्यमानः कृतव्यवसायो मातरं पादेन शिरस्यभिहृत्य सार्यसहायः संप्रस्थितः । मात्रां चोक्तः—
मा मे पुत्रक अस्य कर्मणो विपाकमनुभवेया इति ॥

20 यावदसौ ग्रामनिगमराष्ट्राजधानीपट्टनान्यवलोकायन् समुद्रतीरमनुप्राप्तः । स पञ्चभिः
पुराणशतैर्वह्नं भृत्वा पञ्च पौरुषेयान् गृहीत्वाऽऽहारं नाविकं कैवर्तं कर्णधारं च, त्रिरपि
घोषणावधोपणं कृत्वा महासमुद्रमवतीर्णः । यावद्ब्रह्मन्तं मकरेण मत्स्यजातेनानयाद्वयसन-
मापादितम् । ततो मैत्रकन्यकः फलकमासाद्य स्थलमनुप्राप्तः । ततः स्थले चञ्चूर्यमाणो नदूरा-
B 201 नगरं रमणकं नाम्ना दृष्टवान् । स तदुपजगाम । यावच्चतश्चतस्रोऽप्सरसो निर्गताः, अभिरूपा

25 दर्शनीयाः प्रासादिकाः । ताः कथयन्ति—एहि मैत्रकन्यक, स्वागतं ते, इदमस्माकमन्नगृहं
पानगृहं वस्त्रगृहं शय्यागृहं मणिमुक्तावैदूर्यदाक्षशिलाप्रवालविधिविधजातरूपरजतसंपूर्णम् ।
आगच्छ रस्यामह इति । स ताभिः सह अनेकानि वर्षाणि रतिमनुभूतवान्, यथापि
तन्वृतपुण्यः सत्त्वः कृन्कुशालः । दक्षिणवद्वतिगमनाद्येन वारयन्ति । सं यतो दक्षिणायाः
पद्भतेनिर्ययति, ततः सुष्ठुनमुत्कण्ठितो गन्तुम् । यावत्पुनरपि दक्षिणेन पया गच्छन्

■ पश्यति सदामरं नाम नगरम् । स तत्र द्वाभीभूतः । यावत्तस्मादप्यष्टाप्सरसो निर्गताः
अभिरूपतरा दर्शनीयतराः प्रासादिकतराः । ताः कथयन्ति—एहि मैत्रकन्यक, स्वागतं ते,
इदमस्माकमन्नगृहं पानगृहं वस्त्रगृहं शय्यागृहं मणिमुक्तावैदूर्यदाक्षशिलाप्रवालविधिविधजात-
रूपरजतसंपूर्णम् । आगच्छ रस्यामह इति । स ताभिः सह अनेकानि वर्षाणि रतिमनु-

भूतवान् यथापि तत्कृतपुण्यः सत्त्वः कृतकुशलः । ता अप्यस्य दक्षिणां पद्धतिं वारयन्ति । स यतो दक्षिणायाः पद्धतेर्निवार्यते, ततः सुष्ठुतरमुत्कण्ठितो गन्तुम् । यावत्पुनरपि दक्षिणेन पथा गच्छन् पश्यति नन्दनं नाम नगरम् । स तत्र द्वारीभूतः । यावत्तस्मादपि षोडशाप्सरसो निर्गताः अभिरूपतरा दर्शनीयतराः प्रासादिकतराः । ताः कथयन्ति—एहि मैत्रकन्यक, स्वागतं ते, इदमस्माकमन्नगृहं पानगृहं वस्त्रगृहं शय्यागृहं मणिमुक्तावैडूर्यशङ्खशिलाप्रवाल- 5 विविधजातरूपरजतसंपूर्णम् । आगच्छ रंस्यामह इति । स ताभिः सह अनेकानि वर्षाणि रतिमनुभूतवान् यथापि तत्कृतपुण्यः सत्त्वः कृतकुशलः । ता अप्यस्य दक्षिणां पद्धतिं वारयन्ति । स यतो दक्षिणायाः पद्धतेर्निवार्यते, ततः सुष्ठुतरमुत्कण्ठितो गन्तुम् । यावत् पुनरपि दक्षिणेन पथा गच्छन् पश्यति ब्रह्मोत्तरं नाम प्रासादम् । स तत्र द्वारीभूतः । यावत्तस्मादपि द्वात्रिंशदप्सरसो निर्गताः अभिरूपतरा दर्शनीयतराः प्रासादिकतराः । ताः 10 कथयन्ति—एहि मैत्रकन्यक, स्वागतं ते, इदमस्माकमन्नगृहं पानगृहं वस्त्रगृहं शय्यागृहं मणिमुक्तावैडूर्यशङ्खशिलाप्रवालविविधजातरूपरजतसंपूर्णम् । आगच्छ रंस्यामह इति । स ताभिः सह अनेकानि वर्षाणि रतिमनुभूतवान् यथापि तत्कृतपुण्यः सत्त्वः कृतकुशलः । ता अप्यस्य दक्षिणां पद्धतिं वारयन्ति । स यतो दक्षिणायाः पद्धतेर्निवार्यते, ततः सुष्ठुतर- 15 मुत्कण्ठितो गन्तुम् ॥

16

यथा दक्षिणां पद्धतिं गच्छति, तथास्येच्छा वर्धते । यावत्पुनरपि दक्षिणेन पथा गच्छन् पश्यत्ययोनयं नगरम् । स तत्र प्रविष्टः । प्रविष्टमात्रस्य चास्य द्वारं पिहितम् । ततोऽभ्यन्तरं प्रविष्टः । तत्रास्य द्वारं पिहितम् । ततोऽभ्यन्तरं प्रविष्टः । यावत्पुरुषं पश्यति महाप्रमाणम् । मूर्ध्नि चास्य अयोमयं चक्रं भ्रमत्यादीप्तं प्रदीप्तं संप्रज्वलितमेकज्वालीभूतम् । तस्य शिरसो वायुयशोणितं प्रवर्तते, सोऽस्याहारः । ततो मैत्रकन्यकस्तं पुरुषं पृष्ठवान्—मो 20 पुरुष, कस्तुमिति । स कथयति—अहं मातुरपकारीति । उदाहृतमात्रे च तेन पुरुषेण मैत्रकन्यकस्य तत्कर्माभिमुखीभूतम्—अहमपि मातुरपकारीति मन्ये तेनैवाहं कर्मणा इहा- 25 कृष्ट इति । अथ तस्मिन्नन्तरे आकाशाच्छन्दो निर्गतः—ये वद्वास्ते मुक्ताः, ये मुक्तास्ते, वद्वाः । इत्युक्तमात्रे तस्य पुरुषस्य मूर्ध्नि चक्रमन्तर्हितम्, मैत्रकन्यकस्य मूर्ध्नि प्रादुर्भूतम् । ततो दुःखार्तं मैत्रकन्यकमेवेक्ष्य स पुरुषो गायया प्रत्यभाषत—

25

अतिक्रम्य रमणकं सदामत्तं च नन्दनम् ।

B 203

ब्रह्मोत्तरं च प्रासादं केन त्वमिहागतः ॥ १ ॥

मैत्रकन्यकः प्रोह—

अतिक्रम्य रमणकं सदामत्तं च नन्दनम् ।

ब्रह्मोत्तरं च प्रासादमिच्छयाहमिहागतः ॥ २ ॥

30

दूरं हि कर्षते कर्म दूरात्कर्म प्रवर्तते ।

तत्र प्रकर्षते कर्म यत्र कर्म विपच्यते ॥ ३ ॥

तेन कर्मविपाकेन चक्रं वहति मस्तके ।

आदीप्तं संप्रज्वलितं मम प्राणोपरोधकम् ॥ ४ ॥ इति ॥

पुरुषः प्राह—

तया प्रदुष्टचित्तेन माता दुष्करकारिका ।

पादेनाभ्याहता मूर्ध्नि तस्य ते कर्मणः फलम् ॥ ५ ॥ इति ॥

मैत्रकन्यकः प्राह—

कति वर्षसहस्राणि चक्रं बर्त्यति मस्तके ।

आदीप्तं संप्रज्वलितं मम प्राणोपरोधकम् ॥ ६ ॥

पुरुषः प्राह—

पष्टिवर्षसहस्राणि पष्टिवर्षशतानि च ।

आदीप्तमापसं चक्रं तत्र मूर्ध्नि भ्रमिष्यति ॥ ७ ॥ इति ॥

मैत्रकन्यक आह—मोः पुरुष, अस्ति कश्चिदन्योऽपीहागमिष्यतीति ? पुरुषः प्राह—य एवंविधकर्मकारी भविष्यतीति ॥

ततो मैत्रकन्यको दुःखवेदनाभिभूतः सत्त्वानामन्तिके कारुण्यं जनयित्वा तं पुरुष-
15 माह—इच्छाम्यहं मोः पुरुष सर्वसत्त्वानामर्थे इदं चक्रं उपरि शिरसा धारयितुम् । मा
कश्चिदन्योऽप्येवंविधकर्मकारी इहागच्छति । इत्युक्तमात्रे मैत्रकन्यकस्य बोधिसत्त्वस्य तच्चक्रं
सप्ततालमात्रं मूर्ध्नि उद्गम्याकाशे स्थितम् । स च कालं कृत्वा तुपिते देयनिकाये उपपन्नः ॥

मगवानाह—किं मन्यथे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन मैत्रकन्यक
आसीत्, अहं सः । यन्मया संन्यग्रहता माता कार्यापणैः प्रतिपादिता, तस्य मे कर्मणो
20 विपाकेन चतुर्षु महानगरेषु महत्सुखमनुभूतम् । यतश्च मे मातुः परीचोऽपकारः कृतः, तस्य
मे कर्मणः फलविपाकेनैवंविधं दुःखमनुभूतम् । तस्माच्चर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यन्माता-

पितृषु कारान् करिष्यामो नापकारान् । तदेते दोषा न भविष्यन्ति ये मैत्रकन्यकस्य ।
पृथग्जनस्य एष एव गुणगणो भविष्यति यस्तस्यैव देवपुत्रभूतस्य । इत्येवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् । तत्कस्य हेतोः ? दुष्करकारको हि भिक्षवः पुत्रस्य मातापितरौ आप्यापकौ

n 203 25 पोषकौ संवर्धकौ स्तन्यस्य दातारौ, चित्रस्य जम्बूद्वीपस्य दर्शयितारौ । य एकेनासेन पुत्रो
मातरं द्वितीयेन पितरं धूर्णं वर्षशतं परिहरेत्, यदा अस्यां महापृथिव्यां मणयो मुक्ता वैदूर्य-
राक्षशिलाप्रवालरजतजातरूपमश्मगर्भो मुसारगन्धो लोहितिका दक्षिणावर्तः, इत्येवंरूपे
या ऐश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेत्, न इयता पुत्रेण मातापित्रोः कृतं वा स्यादुपकृतं वा ।
यस्यसावत्रार्द्धं मातापितरं श्रद्धासंपदि समादापयति, विनयति, निवेशयति, प्रतिष्ठापयति,
30 दुःशीलं शीलसंपदि, मत्सरिणं त्यागसंपदि, दुष्टं प्रज्ञासंपदि, समादापयति विनयति
निवेशयति प्रतिष्ठापयति, इयता पुत्रेण मातापित्रोः कृतं वा स्यादुपकृतं वा ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

३७ शशः ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
 महोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
 प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावस्तसंघः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।
 श्रावस्त्यां अन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
 समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशालुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति
 रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण पत्नी आपन्नसत्त्वा
 संवृत्ता । सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामलयात्प्रसूता । दारको जातः । स उन्नीतो
 वार्धितो महान् संवृत्तः । पिता चास्य धनक्षयमनुप्राप्तो भोगक्षयमनुप्राप्तः । स च विस्तीर्ण-
 सुहृत्संबन्धिवान्धवस्तं पुत्रं कालानुकूलं ज्ञातिसत्कारं प्रेषयति । स तैर्ज्ञातिभिस्तथा ललितो
 यथा तेषु प्रवृद्धजैहः संवृत्तः ॥

B 206

यावदपरेण समयेन जेतवनं निर्गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता
 महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्मानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं ध्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेक-
 प्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । स प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं
 कृत्वा पुरस्तान्निष्पन्नो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता संसारवैराग्यिकी धर्मदेशना कृता, यां
 श्रुत्वा संसारे दोषदर्शी निषण्णि गुणदर्शी भूत्वा मातापितरानुज्ञाप्य भगवच्छासने
 प्रव्रजितः । स एवं प्रव्रजितः सन् ज्ञातिभिः सह संसृष्टो विहरति । ततो भगवांस्तं गृहि-
 संसर्गाभिवाय्य अरण्ये नियोजयते । स तत्र नाभिरमते । यावद्भगवांस्तं त्रिरपि गृहिसंसर्गा-
 निवारयति—यस्य अनेकदोषदुष्टेऽयं गृहिसंसर्गः । सन्ति चक्षुर्विज्ञेयानि रूपाणि इष्टानि
 कान्तानि प्रियाणि मनापानि कामोपसंहितानि रञ्जनीयानि । श्रोत्रविज्ञेयाः शब्दाः, घ्राण-
 विज्ञेया गन्धाः, जिह्वाविज्ञेया रसाः, कायविज्ञेयानि स्पर्शव्यानि, मनोविज्ञेया धर्माः इष्टाः
 कान्ताः प्रिया मनापाः कामोपसंहिता रञ्जनीयाः कण्टकभूताः । अनेकपर्यायेण चास्य अरण्य-
 गुणाः संवर्णिताः, यत्र स्थितस्य कुशलानां धर्माणां वृद्धिर्भवति । यावत्तेन कुलपुत्रेण
 भगवन्तं कल्याणमित्रमामगम्य अरण्यवासेन वसता युज्यमानेन वृत्तमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव
 पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं निदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसन-
 धर्मतया पराहृत्य सर्वकेशप्रहाणादहर्हृत्त्वं साक्षात्कृतम् । अहंन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः
 समलोष्टकाश्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो त्रिधाविदारिताण्डकोटो
 विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्याप्तो भवलाभलोभसत्कारपराधुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो-
 ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः । स पूर्वेनिवासमनुस्यूष्य भगवतोऽस्यातिदुष्कराणि दृष्ट्वा भगवन्तमुप-
 संक्रम्य सगौरवः सौति मानयति च ॥

B 207

31

B 208

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं प्रपच्छुः—पश्य भदन्त, यावदयं कुलपुत्रो भगवता यावन्निरपि ग्रामान्तान्निवार्य अरण्ये नियोजितः, यावदर्हत्त्वे प्रतिष्ठापित इति । भगवानाह—किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं मया विगतरागेण विगतद्वेषेण विगतमोहेन परिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदैर्भनस्योपायासैः सर्वज्ञेन सर्वाकारज्ञेन सर्वज्ञानज्ञेयवशिप्राप्तेन अयं कुलपुत्रो यावन्निरपि ग्रामान्तान्निवार्य अरण्ये नियोजितः, यावदर्हत्त्वे प्रतिष्ठापितः । यत्तु मयातीतेऽवनि सरागेण सद्द्वेषेण समोहेनापरिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदैर्भनस्योपायासैरयं कुलपुत्रः स्वजीवितपरित्यागेन ग्रामान्तान्निवार्यारण्यवासे नियुक्तः । तच्छृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, मापिये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽवनि अन्यतरस्मिन् गिरिकन्दरे प्रस्रवणपुष्पफलकन्दसंपन्ने ऋपिः प्रतिवसति कष्टतपाः फलमूलाम्बुमक्षोऽजिनवल्कलवासी अग्निहोत्रिकः । तस्य च ऋषेः शशो वयस्यो मानुषप्रलापी । स दिवसानुदिवसं त्रिऋपिसमीपमुपसंक्रामति । उपसंक्रम्यामिवादनं कृत्वा विविधाभिः कयामिः संमोदते । तावेवं प्रबुद्धब्रह्मैषा पितापुत्रवदवस्थितौ । यावत्कालान्तरेण महत्यनावृष्टिः प्रादुर्भूता, यथा नद्युदपानान्यल्पसलिलानि संवृत्तानि, पुष्पफलवियुक्ताश्च पादपाः । ततः स ऋपिस्तत्राश्रमपदे उपभोगविरहान्नाभिरमते ।
॥ सोऽजिनचौरवल्कलान्यभिसंक्षेप्तुमारब्धः ॥

B 209

अयं शशास्तं तथा प्रवृत्तं दृष्ट्वा पृष्ठवान्—महर्षे कं गमिष्यसीति । ऋषिराह—ग्रामान्तं मेव गमिष्यामि, तत्र पक्षमैक्षेण यापयिष्यामीति । ततः स ऋषिवचनमुपश्रुत्य जातसंतापो मातापितृवियोगमिव मन्यमानः पादयोर्निपत्य तदृषिमुवाच—मा मां परित्यज । अपि च अनेकदोषसंकुलो गृहवासोज्जेकगुणसंपन्नश्चारण्यवास इति । स बह्व्युच्यमानो न निवर्तते । ततः स शशो नोप्यते—यद्यवश्यं गन्तव्यम्, किं नु अद्येह तावत्प्रतीक्षस्व, शो यथाभिप्रेतं यास्यसीति । ततस्तस्य ऋषेरेतदभवत्—नियतमयं मामाहाराजातेनोपनिमग्नयितुकामः । यस्मादिमे तिर्यग्योनिगताः प्राणिनः संचयपरा इति । तेन तस्य प्रतिज्ञातम् ॥

अथ वृतादिकमाहारकाले शश उपसंक्रम्य तदृषिं प्रदक्षिणीकृत्य क्षमयितुमारब्धः—क्षमस्व मम महर्षे यन्मया ऊहापोहविरहितेन तिर्यग्योनातुपपन्नेन तव किंचिदपवृत्तं स्यात् ।
२३ इत्युक्त्वा सहस्रोऽशुलाम्नी प्रपतितः । ततः स ऋषिर्जातसंवेगो बाष्पदुर्दिनमुखः प्रियैकपुत्रकमिषोर्पेगुदोवाच—यत्स किमिदमारब्धमिति । शश उवाच—महर्षे अरण्यप्रियतया मदीयेन मसिनाहोरात्रं यापयिष्यसि । किं च—

B 210

नै सन्ति मुद्रा न निला न तण्डुल्य वने विवृद्धस्य शशस्य केचन ।
शरीरमेनत्वनलाभिसंस्मृतं ममोपयोग्याद्य तपोवने वस ॥ १ ॥ इति ॥

१ Ms. ग्रामान्तं निवार्य which is not bad as Speyer supposes. २ Speyer ग्रामान्तमवगमि. ३ Speyer सिः, for ऋपिः a kind of Prakritism. ४ Speyer उपपन्न. ५ Jātakamālā VI. 29.

ततः स ऋषिः शशवचनमुपश्रुत्य जातसंवेग उवाच—यद्येवं तव प्रियतया काम-
मिहैव जीवितं परित्यज्यामि, न हि प्रामान्तमवतरिष्यामीति । श्रुत्वैतद्वचनं शशः प्रीतमनाः
संवृत्तः । ऊर्ध्वमुखश्च गगनतलमभिधीक्ष्य याचितुं प्रवृत्तः । आह च—

अरण्ये मे समागम्य विवेके रमते मनः ।

अनेन सत्यवाक्येन माहेन्द्रं देव वर्षं नु ॥ २ ॥

इत्युक्तमात्रे बोधिसत्त्वानुभावेन माहेन्द्रभवनमाकम्पितम् । देवतानां चाधस्ताज्ज्ञान-
दर्शनं प्रयतेते—किं कृतमिति । पश्यन्ति बोधिसत्त्वानुभावादिति । यावच्छक्रेण देवेन्द्रेण
माहेन्द्रवर्षं बृष्टं येन तदाश्रमपदं पुनरपि तृणगुल्मौषधिपुष्पफलसमृद्धं संवृत्तम् ॥

ततस्तेन ऋषिणा शशं कल्याणमित्रमागम्य तत्र वसता पञ्चाभिज्ञाः साक्षात्कृताः ।

ततः स ऋषिः शशमुवाच—भोः शश, तेन दुष्करेण व्यवसायेन कारुण्यभावाच्च किं प्रार्थयसे 10
इति । तेनोक्तम्—अन्ये लोके अनायके अपरिणायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां
तारयिता, अमुक्तानां मोचयिता, अनाश्वस्तानामाश्वसयिता, अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वाप-
यितेति । ततः स ऋषिरिदं वचनमुपश्रुत्य शशमब्रवीत्—यदा त्वं बुद्धो भवेथाः, अस्माक-
मपि समन्याहरेथा इति । शश उवाच—एवमस्त्विति ॥

B 211

भगवानाह—किं मन्यथे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन शश आसीत्, अहं 15
सः । ऋषिरेव एव कुलपुत्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यत्कल्याणमित्रा विहरि-
ष्यामः कल्याणसहायाः कल्याणसंपर्काः, न पापमित्रा न पापसहाया न पापसंपर्काः ।
इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमबोचत्—इह मम भदन्त एकाकिनो रहोगतस्य
प्रतिसंलीनस्यैवं चेतसि चेतःपरिवितर्क उदपादि—उपार्धमिदं ब्रह्मचर्यस्य यदुत कल्याण- 20
मित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्कः
इति । भगवानाह—मा त्वगानन्द एवं बोच—उपार्धमिदं ब्रह्मचर्यस्य यदुत कल्याणमित्रता
कल्याणसहायता कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्क इति ।
सकलमिदमानन्द केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं ब्रह्मचर्यं यदुत कल्याणमित्रता
कल्याणसहायता कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्कः तत्कस्य 25
हेतोः ? मां ह्यानन्द कल्याणमित्रमागम्य जातिधर्माणः सत्त्वा जातिधर्मतया परिसुच्यन्ते, जरा-
व्याधिशोकमरणपरिदेवदुःखदार्ढ्यनखोपायासधर्माः सत्त्वा उपायासधर्मतायाः परिसुच्यन्ते ।
तदनेनैव ते आनन्द पर्यायेण वेदितव्यं यत्सकलमिदं केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं
ब्रह्मचर्यं यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पाप-
सहायता न पापसंपर्कः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

B 212

20

इदमबोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते आयुष्मानानन्दोऽन्ये च भिक्षवो भगवतो
भाषितमम्यनन्दन् ॥

३८ धर्मगवेपी ।

B 213

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागेर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्न-
 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
 5 प्रत्ययमैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्र्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।
 आचरितमेतदनाथपिण्डदस्य गृहपतेः—कस्यमेवोत्थाय भगवतो दर्शनायोपसंक्रम्य जेतवनं
 स्वयं संमार्ष्टुम् । अथान्यतमेन कालेन अनाथपिण्डदस्य गृहपतेः कश्चिद्वयाक्षेपः समुत्पन्नः । ततो
 भगवान् पुण्यकामानां सत्त्वानां पुण्यतीर्थोपदर्शनार्थं स्वयमेव संमार्जनीं गृहीत्वा जेतवनं
 संमार्ष्टुं प्रवृत्तः । भगवन्तं दृष्ट्वा महाश्रावका अपि शारद्वतीपुत्रमौद्रेत्यायनकाश्यपनन्दरेवत-
 10 प्रमृत्तयः संमार्ष्टुं प्रवृत्ताः । ततो जेतवनं सह श्रावकैः संमृज्य उपस्थानशालां प्रविश्य
 पुरस्ताद्विशुसंघस्य प्रज्ञप्त एवासने निपण्णः । निपद्य भगवान् भिक्षूनामन्यते स्म—पञ्चमे
 B 214 भिक्षव आनुशंसाः संमार्जने । कतमे पञ्च ? आत्मनश्चित्तं प्रसीदति । परस्य चित्तं प्रसीदति ।
 देवतानां मनसो भवति प्रासादिकम् । संवर्तनीयं कुशलमूलमुपचिनोति । कायस्य च
 भेदात्सुगतौ स्वर्गलोके देवेषूपपद्यते । इति पञ्चानुशंसाः संमार्जने ॥

15 ततश्चतस्रः पर्वदो भगवतः सकाशात्संमार्जनस्येति पञ्चानुशंसानुपश्रुत्य प्रसादजाताः
 प्रीतिसौमनस्यप्रसन्नचित्ताः खस्त्रासनादुत्थाय येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रगृह्य भगवन्तमेतद्वृत्तुः—
 वयं भगवन् भगवत उपस्थापकाः सर्वं जेतवनं सदा संमार्ष्टुमिच्छामः । अस्माकमनुग्रहं
 कुरु । ततो भगवांस्तासां तृष्णीभावेनाधिवासयति । ततस्ताश्चतस्रः पर्वदो भगवतोऽधि-
 वासनां विदित्वा संमार्जनीं गृहीत्वा सर्वं जेतवनं संमार्ष्टुं प्रवृत्ताः । सर्वं जेतवनं चाराममार्ग-
 20 पर्यन्तं संमार्ज्यं भगवतो धर्मदेशनां श्रोतुमेकान्ते निपण्णा आदरयुक्ताः ॥

B 215

अनाथपिण्डदो गृहपतिरपि तं प्रदेशमनुप्राप्तः । तेन श्रुतं यथा भगवता महाश्रावक-
 सहायेन स्वयमेव जेतवनं संमृष्टमिति । भगवता देशितान् संमार्जने पञ्चानुशंसानुपश्रुत्य
 विप्रतिसारीभूतः इति चिन्तितवान्—किमर्थं मया भगवतो विहारे तस्मिन् पुण्यक्षेत्रे, यत्राद्या-
 रोपितं वीजमप्येव फलं संपद्यते, स्वल्पस्थानन्तं फलं निष्पद्यते, तथागतसंमुखीभूते सर्व-
 25 श्रावकसंवासितेऽजीव मनोरमभूमौ सर्वदेवासुरमनुष्यगन्धर्वगरुडकिन्नरमहोरगाणां मनोहरा-
 रूपदीभूते सर्वभूतप्रेतपिशाचयक्षाशसनारकद्रोहिणामनवकाशे सर्वमारमारकायिकानां देवानां
 मनुष्याणां चानवकाशमुवने भग्नाभिभवजाते रागद्वेषमोहमास्यैर्ध्यामानदुष्टसत्त्वानामविदित-
 प्रभावे पापाचाराणामन्धभागने पापमित्रहस्तगतानाममनापजाते श्रद्धाविगतानां स्वागर्ध-
 रहितानामदृष्टचिन्तितमवने दुःखीक्षानां कुशुचिनाममनोगमने दयाभायरहितानां श्रेष्ठिनां
 30 परमपवित्राणामन्धशरणे वीर्यहीनबुद्धीदृष्टिनां स्वकारमाशयिनां सुदरीभूते प्यानप्यु-
 सुप्तिरमृतीनां कुट्टिचारिणां कुमार्गप्रस्थितानामन्धकारीभूते दुष्प्रज्ञानां बुद्धिदलव्यञ्जाना-
 न्तरागामश्रावगमनभावे दान्तागमनीव मनोरमपृष्ठे सुशीलपुक्तां मनोरमयासे क्षमाचारिणा-

B 216

पर्यटितः । न च तत्सुभापितमुपलभ्यते । यावत्परिपूर्णैर्नवभिर्मासैः सा देवी प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णश्छत्राकारशिराः प्रलम्बबाहुर्विस्तीर्णः ललाट उच्चोऽधोः संगतभूस्तुङ्गनासः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवत्वस्य दारकस्य नामेति । अमात्या ऊचुः—यस्मादयं दारकोऽजात एव सुभापितं गवेपते, तस्माद्भवतु दारकस्य सुभापितगवेपी नामेति । तस्य सुभापितगवेपीति नाम कृतम् । सुभापितगवेपी दारकोऽष्टाभ्यां धात्रीभ्यां दत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दद्या नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यपि पङ्कजम् । यदा क्रमेण महान् संवृत्तस्तदापि सुभापितं गवेपते, न च लभते ॥

B 230

स पितुरस्ययाद्राज्ये प्रतिष्ठितः अमात्यानाञ्चापयति—सुभापितेन मे ग्रामण्यः प्रयोजनम् । गवेपत मे सुभापितमिति । ततस्तैरमातैः सकले जम्बूद्वीपे हिरण्यपिटकाः सुभापितहेतोः संदर्शिताः । न च सुभापितमासादितम् । ततस्ते राज्ञे निवेदितवन्तः । ततः स राजा सुभापितश्रवणहेतोरुत्कण्ठति परितप्यति ॥

18 शक्रस्य देवानामिन्द्रस्यावस्ताञ्जानदर्शनं प्रवर्तते । स पश्यति राजानं सुभापितश्रवणहेतोर्विहन्यमानम् । तस्यैतदभयत्—यन्वहं राजानं मीमांसयेति । अयं शक्रो देवानामिन्द्रो गुह्यकरूपधारी भूत्वा विहृतकरचरणनयनो राज्ञः पुरस्ताद्गाथां भाषते—

धर्मं चरेत्सुचरितं नैनं दुश्चरितं चरेत् ।

धर्मचारी सुखं शेते अस्मिन्लोके परत्र च ॥ १ ॥ इति ॥

20 ततो राजा विस्मितोऽपुल्लक्षितं गुह्यकमुवाच—श्रूहि श्रूहि गुह्यक तावन्मे, एतां गाथां श्रोष्यामीति । ततो गुह्यको राजानमुवाच—यदि यद्वीमि तन्मे करिष्यसि, एवमहमपि यदाज्ञापयिष्यसि, तत्करिष्यामीति । राजोवाच—किमाज्ञापयिष्यसीति । गुह्यक उवाच—सप्ताहोरात्राणि गदिरकारैरभिप्रेतं तापयित्वा तत्र यथात्मानमुत्तस्थसि, ततस्तेऽहं पुनर्गाथां वक्ष्यामीति । तत्पठ्यन्नाद्य राजा प्रीतमनास्तं गुह्यकमुवाच—एवमस्त्विति । ततो राजा गुह्यकं प्रतिज्ञायाम् ॥ 21 ॥ 25 प्रतिज्ञाय सर्वविजितं घण्टावधोषणं कारितम्—सप्तमे दिवसे राजा सुभापितश्रवणहेतोरभिगदापामाग्नानमुत्तस्थति । येऽदृतानि द्रष्टुकामाः, आगच्छन्तिवति ॥

ततोऽनेकेषु प्राणिशतसहस्रेषु संनिपन्तिषु गगनतले चानेकेषु देवताशतसहस्रेषु संनिपन्तिषु बोधिसत्त्वस्याप्याशयशुद्धिनामवगम्याद्भुतमायं च द्रष्टुमिहावतस्युः । अयं गुह्यक आशयशुद्धिं बोधिसत्त्वमुवाच—त्रिपदां महाराज यथाप्रतिज्ञानमिति । ततो राजा २० ज्येष्ठ पुनरारंभ्य राज्येऽभिपश्य अमात्यान्गमजानपदांश्च श्रुयित्वा जनकायं चाप्यास्य अभिगदा-रामीरमुपगम्य इमां गाथां भाषते—

यावन्मे पञ्च पुराणशतानि नानुप्रयच्छसीति । ततो भगवान् कर्मणामविप्रणाशसंदर्शनार्थं मदत्तादानवैरमण्यार्थं च इन्द्रकील इव तस्मिन् प्रदेशे स्थितः ॥

एष च शब्दः श्रावस्त्वां समन्ततो विस्तृतः—यथा किल भगवान् राजमार्गेऽन्यतमेन ब्राह्मणेन पञ्चानां पुराणशतानामर्थे विधारित इति । ततो राजा प्रसेनजित्कौशलः सह-
 B 224 ५ श्रवणादेवामात्यगणपरिवृतो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवन्तमिदमवोचत्—
 गच्छतु भगवान्, अहं प्रदास्यामीति । भगवानाह—न महाराज त्वयैतानि दातव्यानि, अपि
 त्वन्येनैतानि दातव्यानीति । तथा विशाखा भृगारमाता ऋषिदत्तपुराणौ स्वपती शक्र-
 ब्रह्मादयो देवा वैश्रवणप्रभृतयश्चत्वारो लोकपाला हिरण्यसुवर्णमुपादाय भगवन्तमुपसृष्टाः ।
 तानपि भगवानुवाच—न भवद्भिरैतानि दातव्यानीति । यावदनायपिण्डदेन गृहपतिना
 10 श्रुतम् । स हिरण्यसुवर्णस्य हेलं पूरयित्वा उपरि पञ्च पुराणशतानि दत्त्वा भगवन्तमुपगतः—
 भगवन्, इदं प्रतिगृह्यतामिति । भगवानाह—गृहपते त्वया एतानि दातव्यानि । दीयतां
 ब्राह्मणायेति । ततोऽनायपिण्डदेन गृहपतिना सा सुवर्णहेला ब्राह्मणाय दत्ता ॥

भिक्षवः संशयजाताः सराजिका च पर्यत् सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—
 पश्य भगवन् यावदनेन ब्राह्मणेन भगवान् विधारितोऽनायपिण्डदेन च कार्पाणया
 15 दत्ताः । कुतश्च प्रभृति भगवानस्मै धारयत इति । भगवानाह—इच्छ्य यूयं भिक्षवः श्रोतुम् ?
 एवं भदन्त । तेन हि भिक्षवः शृणुत, साधु च सुषु च मनसि कुतः, भाषिष्ये—तथा-
 B 225 गतेनैतानि भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु अवश्यंभावीनि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः
 प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः बाह्ये पृथिवीधातौ, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
 अपि ॥ उपात्तेष्वेव स्वकन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

20 न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽर्जितेऽप्यनि वाराणस्यां नगयां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति
 ऋद्धं च स्वीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमं
 तत्पररोगापगतं शालीशुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकम् । एकपुत्रकमिव राज्यं पालयति ।
 25 तस्य ज्येष्ठः कुमारो भुवराजः । सोऽपरेण समयेन वसन्तकालसमये संपुष्पितेषु पादपेषु
 हंसजौहमयूरमुकसारिकाकोकिलजीवजोवक्त्रिर्घोषिते वनपण्डेऽनात्यपुत्रपरिवृतः प्रीडति
 रमते । यस्योऽनात्यपुत्रः यस्यः । सोऽपरेण पुरुषेण सार्धमग्नेः क्रीडितवान् । ततोऽनात्य-
 पुत्रमेव पुरुषेण पञ्च पुराणशतानि निर्जितः । राजपुत्रश्चास्य प्रतिमूरवस्तिनः ।
 B 226 * * * * * तेन मे संसारेऽजन्तं भोग्यसमनमभूत् ।

30 १ The portion beginning with त्वगदेन up to खलु देहिनाम्, is out of place here, and, as Speyer remarks, is missing in one of the Mss. used by him. २ There seems to be a long gap as the tale ends abruptly.

परिनिर्वाणं भविष्यति । अस्ति च मे धर्मेण काङ्क्षायितव्यम्, आशा च मे संतिष्ठते, प्रतिबलश्च मे स भगवान् गौतमस्तत्काङ्क्षायितव्यं प्रतिविनोदयितुम् । सचेद्भगवत आनन्द अस्सगुरु, प्रविशेम, पृच्छेम कंचिदेव प्रदेशम्, सचेदवकाशं कुर्यात्प्रश्रव्याकरणाय । आनन्द आह—अलं सुमद । मा भगवन्तं विहेठय । श्रान्तकायो भगवान्, क्लान्तकायः सुगतः ।

॥ द्विरपि त्रिरपि सुमदः परिव्राजक आयुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्—श्रुतं भो आनन्द अथ श्रमणस्य गौतमस्य राज्ञ्या मध्यमे यामे अनुपधिशेपे निर्वाणधातौ परिनिर्वाणं भविष्यति, अस्ति च मे धर्मेण काङ्क्षायितव्यम् । आशा च मे संतिष्ठते । प्रतिबलश्च मे स भगवान् गौतमस्तत्काङ्क्षायितव्यं प्रतिविनोदयितुम् । सचेद्भगवत आनन्द, अस्सगुरु, प्रविशेम, पृच्छेम कंचिदेव प्रदेशम्, सचेदवकाशं कुर्यात्प्रश्रव्याकरणाय । द्विरपि त्रिरपि आयुष्मानानन्दः

10 सुमदं परिव्राजकमिदमवोचत्—अलं सुमद, मा तयागतं विहेठय, श्रान्तकायो भगवान्, क्लान्तकायः सुगतः । पुनरपि सुमदः परिव्राजक आयुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्—श्रुतं भो आनन्द पुराणानां परिव्राजकानामन्तिकार्ज्जीर्णानां बुद्धानां महतां चरणाचार्याणाम्—कदाचित्किंचित्चिच्छायागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धा लोके उत्पद्यन्ते, तद्यथा उदुम्बरं पुष्पम् । तस्य चाथ भगवतो गौतमस्य राज्ञ्या मध्यमे यामे अनुपधिशेपे निर्वाणधातौ परिनिर्वाणं भविष्यति ।

15 अस्ति च मे धर्मेण काङ्क्षायितव्यम् । आशा च मे संतिष्ठते । प्रतिबलश्च मे स भगवान् गौतमस्तत्काङ्क्षायितव्यं प्रतिविनोदयितुम् । सचेद्भगवत आनन्द, अस्सगुरु, प्रविशेम, पृच्छेम कंचिदेव प्रदेशम्, सचेदवकाशं कुर्यात्प्रश्रव्याकरणाय । पुनरप्यायुष्मानन्दः सुमदं परिव्राजकमिदमवोचत्—अलं सुमद, मा तयागतं विहेठय, श्रान्तकायो भगवान्, क्लान्तकायः सुगतः ॥

इमां च पुनरायुष्मत आनन्दस्य सुमदेण परिव्राजकेन सार्धमन्तराकया विप्रकृता-

20 मश्रीपीद्मगघान् दिव्येन श्रोत्रेण विशुद्धेनातिक्रान्तमानुषेण । श्रुत्वा च पुनरायुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्—अलमानन्द । मा सुमदं परिव्राजकं वारय । प्रविशतु, पृच्छतु यद्यदेवाकाङ्क्षति । अयं मे पश्चिमो भविष्यति अन्यतीर्थिकपरिव्राजकैः सार्धमन्तराकयासमुदाहारः । अयं च मे चरमो भविष्यति साक्षाच्छ्रावकाणामेहिभिश्चुकया प्रव्रजितानाम्, यद्भुत सुमदः परिव्राजकः । अथ सुमदः परिव्राजको भगवता कृतावकाशो हृष्टयुग्मसुदित उदप्रप्रति-

॥ 21 25 सौमनस्यजातो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवता सार्धं संमुखं समोदनीं संरक्षणीं विविधां कथां व्यतिसर्यिकान्ते निपण्णः । एकान्तनिपण्णः सुमदः परिव्राजको भगवन्तमिदमवोचत्—यान्मोमानि भो गौतम पृथग्लोके तीर्थायननानि—तद्यथा पूरणः फाल्गुणः, मास्कारी गोशालीपुत्रः, सप्तयी वैरुटीपुत्रः, अजितः केदाकम्बलः, वसुदः फाल्गुणः, निर्भयो ज्ञानपुत्रः, प्रत्यज्ञासिपुर्मे खां खां प्रतिज्ञां * * * * ॥

अथ भगवान्स्त्वां वेलायां गार्थां भाषते—

एकान्तप्रिक्षको यपसा सुमद

यथायजं विरुदायं गवेरी ।

पश्चादशर्पाणि समाधिकानि

यस्मादहं प्रव्रजितः सुमद ॥ १ ॥

निष्ठे निर्याणि प्रतिष्ठापितः । यत्तु मया अतीतिऽध्वनि सरागेण सद्भेपेण समोहेनापरिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैरूहापोहविरहितेन तिर्यग्योनावुपपन्नेन स्वजीवितपरित्यागेन सुभद्रः परित्रातः, कौशीनागराश्च मल्लाः । तच्छृणुतः साधु च सुपु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥

- 5 भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतिऽध्वनि अन्यतरस्यां पर्वतदयां मृगयूथपः प्रतिवसति अनेकमृग-सहस्रपरिवारः पण्डितो व्यक्तो मेधावी । तच्च मृगयूथः लुब्धकेन विचार्य राज्ञे निवेदितम् । ततो राज्ञा चतुरङ्गेण बलकायेन निर्गल्य तन्मृगयूथं सर्वं संकटीकृतम् । ततो यूथपतेर-दम्बवत्-यद्यहमिदानीमिमान् रक्षिष्यामि, अथैव ते सर्वे न भविष्यन्तीति । ततो यूथपतिः समन्ततो व्यक्लोकयितुमारब्धः-कतमेन प्रदेशेनास्य मृगकुलस्य निःसरणं स्यादिति । स
B 236 पश्यति तस्यां पर्वतदयां नदीं बहमानाम् । सा च नदी अहार्यहारिणी शीघ्रप्रवोताः, ते च मृगा दुर्बलाः । ततो यूथपतिः सहसा तां नदीमवतीर्य मध्ये स्थित्वा शब्दमुदीरयति-आगच्छन्तु भवन्तः, एतस्मात्कुलादुत्सुत्य मम पृष्ठे पादान् स्थापयित्वा परत्र कूले प्रतितिष्ठत । अनेनोपायेन जीवितं यः पश्यामि, अतोऽन्यथा मरणमिति । ततस्तैर्मृगैस्तथैव कृतम् । अयं तस्य पृष्ठे क्षुरनिपातात्बद्धः छिन्ना । मांसरुविरासिराशिर्व्यवस्थितः । न चास्य व्यवसायो
10 निवृत्तः तद्गतकारुण्यो मृगाणामन्तिके । ततः सर्वेपु लङ्घितेषु पृष्ठतोऽवलोकयितुं प्रवृत्तः-मा कश्चिदत्रालङ्घितं भविष्यतीति । स पश्यति मृगशावकमेकमलङ्घितम् । ततो यूथपति-दिष्टमानेषु मर्मसु मुच्यमानासु संधिषु इष्टजीवितमगणयित्वा कूलमुत्तीर्य मृगशावकं पृष्ठमधि-रोह्य नदीमुत्तार्य कूले स्थापयित्वा तं मृगगणमुत्तीर्णं दृष्ट्वा मरणकाले प्रणिधिं कर्तुमारब्धः-यथा मे इमे मृगा अयं च मृगशावक इष्टेन जीवितेनाच्छादिताः, व्यसनापरित्राताः, एवमप्यह-
20 मनागतेऽध्वनि अनुत्तरं सम्यक्संबोधिमभिसंयुष्य एतान् संसारवागुराया मोचयेयमिति ॥
B 237 भगवानाह-किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन मृगपतिरासीत्, अहं सः । मृगा इमे कौशीनागरा मल्लाः । मृगशावकः अयमेव सुभद्रः ॥

- भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः-कानि भद्रानि सुभद्रेण कर्माणि कृतानि येन पश्चिमः साक्षाच्छ्रावकाणामिति । भगवानाह-सुभद्रेणैव भिक्षवः
25 पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि । न बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

साम्भ्रीं प्राप्य फालं च फलन्ति म्लक्ष् देहिनाम् ॥ ३ ॥

- 30 भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतिऽध्वनि अग्निमेव भद्रके कल्पे विंशतिसहस्रायुषि प्रजाप-काश्यपो नाम सम्पत्संयुद्धो लोक उदपादि विषाचरणसंपन्नः भुगतो लोकविदनुष्ठः पुरन्दरम्यसारथिः शम्भ्रा देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो भगवान् । स पाराणसी नगरी-भुरनिभ्रिल विहरति ऋषिपतने मृगदारे । अयं भगवतः काश्यपस्य सम्पत्संयुद्धस्य

भागिनयोऽशोको नाम्ना । स भगवत्सकाशे मोक्षार्थी प्रव्रजितः । स स्वाधीनं मोक्षं मन्यमानो न व्यापच्छते । यावदीर्षकालप्रकर्षेणाशोको जूनपदे वर्णोपितः । भगवांश्च काश्यपः सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निः पश्चिमशयनोपगतः, अशोकश्च भिक्षुरशोकस्याधस्तात्प्रतिसंलीनो बभूव । अथ या देवता तस्मिन्शोकदृष्टे व्युपिता, सा भगवतः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य परिनिर्वाणं श्रुत्वा रोदितुं प्रवृत्ता । तस्या रुदन्त्या अशु- 5 विन्द्वोऽशोकस्य काये निपतितुं प्रवृत्ताः । अथाशोक ऊर्ध्वमुखस्तां देवतां रुदन्तीमाह— किमर्थं देवते रुद्यत इति । देवतोवाच—अद्य राज्या मध्यमे यामे भगवतः काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य परिनिर्वाणं भविष्यतीति । अथाशोको देवतावचनमुपसृत्य मर्मविद्ध इयं प्रचलितवान् । सोऽपि करुणकरुणं रोदितुं प्रवृत्तः । ततो देवतया पृष्टः—किमर्थं रोदिषीति । अशोक उवाच—गुरुवियोगाज्जातिवियोगाच्च । काश्यपो मे सम्यक्संबुद्धो मातुलः । सोऽहं 10 विसम्भविहारी न व्यापयतवान् । दूरे चासौ । अहं च पृथग्जनः । अपकृष्टत्वादध्वनो न शक्यामि विशेषमधिगन्तुमिति । देवतोवाच—यदि पुनरहं भवन्तं भगवत्सकाशमुपनयेयम्, किं शक्यमिति । अशोक उवाच—तथा हि मे बुद्धिः परिपक्वा, यथा सहदर्शनादेव भगवतः शक्यामि विशेषमधिगन्तुमिति । ततो देवतया अशोको भगवत्सकाशमृक्ष्यनुभावानीतः । तस्य भगवद्दर्शनात्प्रसाद उत्पन्नः । प्रसादजातस्य च भगवता काश्यपेन तथाविधो धर्मो 15 देशितः यच्छ्रवणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । प्रथमतरं चायुष्मानशोकः परिनिर्बृतः, ततो भगवान् काश्यपः सम्यक्संबुद्धः ॥

ततः सा देवता आयुष्मतोऽशोकस्य परिनिर्वाणं दृष्ट्वा प्रीतिमुत्पादयामास । चिन्तयति च—यः कश्चिदनेनायुष्मता विशेषोऽधिगतः, सर्वः स मामागम्य । एवमपहमनागतेऽध्वनि योऽसौ भगवता काश्यपेन उत्तरो नाम माणवो व्याकृतः—भविष्यसि त्वं माणव वर्षशतायुषि 20 प्रजायां शाक्यमुनिर्नाम तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्ध इति, तस्याहमेव पश्चिमशयनोपगतस्य चरमः साक्षाच्छ्रावकागामेहिभिक्षुकया प्रव्रजितानां भवेयम्, पूर्वतरं च भगवतः परिनिर्वाणयेयम्, ततो भगवान् शाक्यमुनिरिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो यासौ देवता, अयं स सुभद्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यत्कल्याणमित्रा विहरिष्यामः कल्याणसहायाः कल्याणसंपर्काः न पापमित्रा 25 न पापसहाया न पापसंपर्काः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमिदमबोचत्—इह मम भदन्त एकाकिनो रहोगतस्य प्रति- 30 संलीनस्य एवं चेतसि चेतःपरिवर्तिक उदपादि—उपार्थमिदं ब्रह्मचर्यस्य यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्क इति । मा त्वमानन्द एवं बोचः—उपार्थमिदं ब्रह्मचर्यस्य यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता 35 कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्क इति । सकलमिदमानन्द

केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं ब्रह्मचर्यं यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता
 कल्याणसंपर्कः, न पापमित्रता न पापसहायता न पापसंपर्कः । तत्कस्य हेतोः ? मां
 ह्यानन्द कल्याणमित्रभाग्यं जातिधर्माणः सत्त्वा जातिधर्मतायाः परिमुच्यन्ते, जराव्याधि-
 शोकमरणपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासवर्माणः सत्त्वा उपायासवर्मतायाः परिमुच्यन्ते । तदने-
 ५ नैव ते आनन्द पर्यायेण वेदितव्यं यत्सकलमिदं केवलं परिपूर्णं परिशुद्धं पर्यवदातं
 ब्रह्मचर्यम्, यदुत कल्याणमित्रता कल्याणसहायता कल्याणसंपर्कः, न पापसहायता न
 पापमित्रता न पापसंपर्कः । इत्येवं ते आनन्द शिक्षितव्यम् ॥

इदमबोधद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

पञ्चमो वर्गः ।

तस्योदानम्—

गुडशाला च भक्तं च तोयं वर्षघटेन च ।

कोलिको ह्युत्तरश्चापि जालन्धः श्रेष्ठिरेव च ।

पुत्रो जाम्बालकश्चैव वर्गो भवति समुदितः ॥

5

४१ गुडशाला ।

गुडो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः B 211
 पैरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुड-
 किन्नरमहोरगाभ्यर्चितो गुडो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चोवरपिण्डपातशयनासन-
 ग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रायकसंघो राजगृहे विहरति येषुवने कलन्दकनिघापे । 10
 यदा भगवता अनुत्तरा सम्यक्संज्ञोपरिभिसंबुद्धा, तदायुष्मद्भ्यां शारिपुत्रमौद्गल्यायनाभ्यामियं
 प्रतिज्ञा कृता—न तावत्पिण्डकं परिभोक्ष्यामहे, यावन्नरकतिर्यक्प्रेतेभ्य एकसत्त्वमपि न मोच-
 याव इति । ततस्तावायुष्मन्तो कालेन कालं कदाचिन्नरकचारिकां चरतः, कदाचित्तिर्य-
 कप्रेतचारिकां चरतः । तौ तत्र सत्त्वानां विविधयातनाभ्याहतानामसत्त्वलापं दृष्ट्वा तानागस्त
 चतसृणां पर्यदमारोचयतः । तेऽपि श्रुत्वा संवेगमापद्यन्ते । ततस्तौ तदधिष्ठानं तथाविधां 15 B 212
 धर्मदेशनां कुरुतः, यथा अनेके सत्त्वा विशेषमधिगच्छन्ति, धर्मश्रवणकथायाश्च भाजनी-
 भवन्ति ॥

यावदपरेण समयेनायुष्मान् महामौद्गल्यायनः प्रेतचारिकां चरन्नाक्षीप्रेतं पर्यत-
 कूटप्रस्थं समुद्रसदृशकुक्षिं सूचीष्टिद्रोपममुखं स्वकेशसंछन्नमादीप्तं सम्यक्प्रज्वलितमेकज्वाली-
 भूतं ध्यायन्तमार्तस्वरं क्रन्दन्तम्, दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनामनुभवन्तम्, 20
 येन येनोच्चाप्रसावभूमिस्तेन तेनान्वाहिण्डमानं तदपि कृच्छ्रेणासादयन्तम् । ततः स्वरैः
 प्रेतं पप्रच्छ—किं ते भोः कर्म कृतं येनैवंविधां दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां
 वेदयस इति । प्रेत आह—आदित्ये हि समुद्रते न दीपेन प्रयोजनम् । भगवन्तमेतमर्थं
 परिपृच्छ । स ते अस्माकीनां कर्मणोति व्याकरिष्यतीति । अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनो
 येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥ 25

तेन एव समयेन भगवान् प्रतिसंलयनाद्युपाय चतसृणां पर्यदा मधुरमधुरं धर्मं B 213
 देशयति, शौद्रं मधिरागेऽकम् । अनेकशना च पर्यद् भगवनः सकृदाशान्मधुरमधुरं धर्मं
 शण्डोलनिज्यमानैरिन्द्रियैः । ततो मुदा भगवन्तः पूर्वोत्थापिनः प्रियालपिनः पृहीतिं स्वागत-

1 The word एव should be अथ as Speyer suggests. कनागर is not necessary; it should better be चरिष्यता आगर,

वादिनः स्मितपूर्वगमाश्च । तत्र भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्—एहि मौद्गल्यायन
स्वागतं ते, कुतस्त्वमेतर्ह्यगच्छसीति । मौद्गल्यार्यन आह—आगच्छाम्यहं भदन्त प्रेत-
चारिकायाः । तत्राहं प्रेतमद्राशं सूचीट्टिद्रोपनमुखं पर्वतोपमकुक्षिं स्वकेशसंलज्जं दुर्गन्धं परम-
दुर्गन्धम् । आह च—

- 5 निशुष्कफण्डोऽष्टपुटः सुदुःखितः प्रवृद्धशैलोपमचर्विताश्रयः ।
स्वकेशसंलज्जमुखो दिगम्बरः सुसूक्ष्मसूचीसदृशाननः कृशः ॥ १ ॥
नग्नः स्वकेशसंलज्जो अस्थियघ्नवदुच्छ्रितः ।
कपालपाणिघोरश्च क्रन्दन् सममिधावति ॥ २ ॥
10 धुमुक्षया पिपासया क्लान्तो व्यसनपीडितः ।
आर्तस्वरं क्रन्दमानो दुःखां वेदति वेदनान् ।
किं तेन प्रहृतं पापं मर्त्यलोके सुदारुणम् ॥ ३ ॥ इति ॥

B 244

भगवानाह—पापकारी मौद्गल्यायन स प्रेतः । इच्छसि तस्य कर्मश्रोतिं श्रोतुम् ! एवं
भदन्त । तेन हि मौद्गल्यायन शृणु, साधु च सुपु च मनसि कुरु, भाषिष्ये ॥

- मृतपूर्वं मौद्गल्यायन राजगृहे नगरेऽन्यतरः श्रेष्ठी आत्मानो महाधनो महामोगो
1 विन्तीर्गविशालपरिमहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तस्य पञ्चमात्राणीशु-
शालशतानि, यत्र चेशुः पीड्यते । असति च बुद्धानामुत्पादे प्रत्येकबुद्धा लोक उत्पद्यन्ते
हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तशयनासनभक्ताः एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्त्यतमः प्रत्येक-
बुद्धो हीनदीनानुकम्पी प्रान्तशयनासनसेवी । स पूर्वहि निवात्य पात्रचीकरमादाय राजगृहं
पिण्डाय प्राविशत् । स च भदन्तः क्षयव्याधिना स्पृष्टः । तस्य वैवेनेक्षुरस उपदिष्टः । स
20 श्रेष्ठिसंकाशं यत्रशालानुपसंक्रान्तः । श्रेष्ठिना च स प्रत्येकबुद्धो दृष्टः कायप्रासादिकश्चित्त-
प्रासादिकश्च । दृष्ट्वा श्रेष्ठिना उक्तः—केनार्यस्य प्रयोजनमिति । प्रत्येकबुद्धः कथयति—गृहपते
इक्षुरसेनेति । ततस्तेन गृहपतिना मृतकपुरुषस्याज्ञा दत्ता आर्यस्येक्षुरसं प्रयच्छेति । स च
गृहपतिः केनचिदेव करणीयेन बहिर्यानाय संप्रस्थितः । अयं तस्य पुरुषस्य परकीये इत्ये
मात्तर्पणुत्पन्नम्—यद्यहमयं रसं दास्ये, पुनरप्येष आगमिष्यतीति । तेन अनिष्टगतिप्रयप्रपात-
3 नम्रेण सर्वाभिमतगतिद्वयनिराकरिष्युना अत्यन्तदूरापगतैरार्यधर्मैः पापं चित्तमुत्पाप ॥
प्रत्येकबुद्ध उक्तः—आह्वर मिश्रो पात्रम्, देहि, रसं ते दास्यामीति । अत्यन्तबाह्यं अर्ह-
B 245 च्छामप्रत्येकबुद्धानां ज्ञानदर्शनं न प्रवर्तन इति । हीनदीनानुकम्पितया मृतपुरुषोऽय-
मन्यानुष्ठः कर्तव्य इति तत्पात्रनुपनामितम् । ततोऽसौ दुराचारो निर्धृणहृदयस्तद्गृहीत्या
प्रतिगुणं प्रदेयं गत्वा प्रश्नांशं पूरित्वा उपरि इक्षुरसेनाच्छाद्य तस्मै प्रत्येकबुद्धायानुप्रददौ ।
4 तेन मंगलिनम् । ॥ चिन्तयति—यद्नेन तपस्विना पापं कृतमिति । स तदेकान्तं
छोरयित्वा प्रयत्नः ॥

भगवानाह—किं मन्यसे मौद्गल्यायन योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन मृतकपुरुष आसीत्, अयं स प्रेतः । तस्य कर्मणो विपाकेन संसारेऽनन्तं दुःखमनुभूतवान् । इदानीमपि प्रेतभूतः प्रकृष्टतरं दुःखमनुभवति । तस्मात्तर्हि ते मौद्गल्यायन मात्सर्यप्रहाणाय व्यायन्तव्यं यथा एवंविधा दोषा न स्युर्धे प्रेतस्य । इति हि मौद्गल्यायन एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्त-
कृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि ते मौद्ग- 5
ल्यायन एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मलाभोगः करणीयः । इत्येवं ते मौद्गल्यायन शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमना आयुष्मान् महामौद्गल्यायनोऽन्ये च देवासुरगरुडादयो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

४२ भक्तम् ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः 10 B 246
प्रेक्षिभिः सार्षवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपतत्रयनासनगलन-
प्रत्ययमैपज्यपरिष्काराणां सभ्रावकसंघो विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे । तेन
खलु समयेनायुष्मान् महामौद्गल्यायनः अन्यतरस्मिन् वृक्षमूले निपण्णो दिवाविहाराय ।
अश्वीपीदायुष्मान् महामौद्गल्यायनः प्रेत्याः शब्दमार्तस्वरं श्रन्दन्त्याः, दुःखां तीत्रां खरां कटु- 15
काममनापां वेदनां वेदयमानाया भक्तं मार्गन्त्याः—धुमुक्षितास्मि मार्याः, पिपासितास्मि मार्या
इति । ततः स्वविराहामौद्गल्यायनेन प्रेती दृष्टा पृष्टा च—किं ते पापं कृतं येनैवंविधानि
दुःखान्यनुभविष्यसीति । प्रेती आह—आदित्ये हि समुद्रते न दीपेन प्रयोजनम् ।
भगवन्तमेतमर्थं पृच्छ, स ते अस्माकीनां धर्मज्ञोति व्याकारिष्यतीति । अथायुष्मान्
महामौद्गल्यायनो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥ 20

तेन खलु पुनः समयेन भगवान् प्रतिफलयनाद्बुध्वाय चतसृणां पर्पदां मधुरमधुरं
धर्मं देशयति क्षीद्रे मध्विवानेडकम् । अनेकशता च पर्पद्भगवतः सकाशान्मधुरमधुरं धर्मं
शृणोत्वनिष्पन्नानैरिन्द्रियैः । ततो बुद्धा भगवन्तः पूर्वालापिनः प्रियालापिनः एहीति स्वागत-
यादिनः स्मितपूर्वमाश्रय । तत्र भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्—एहि मौद्गल्या- B 247
यन, स्वागतं ते, बुतस्त्वमेतद्वागच्छसीति । मौद्गल्यायन आह—आगच्छाम्यहं मदन्तं प्रेत- 25
चारिकायाः । तत्राहं प्रेतीमदाशं सूचीटिद्रोपमनुष्ठीं परितोपमुक्षिं सकेशसंज्ञं नमामार्तस्वरं
श्रन्दन्तीं दुःखां तीत्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानाम् । आह च—

निगुणकण्ठोऽपुष्टा सुदुःखिता प्रहृदशैर्गोमर्चिनाग्रया ।

सकेशसंज्ञमुष्ठी दिगम्वरा सुगुह्यगूचीसदृशानना वृशा ॥ १ ॥

नग्रा स्वकेशसंज्ञा अस्थियन्त्रवदुच्छ्रिता ।
 कपालपाणिनी घोरा क्रन्दन्ती परिधावति ॥ २ ॥
 वुमुक्षया पिपासयाक्रान्ता व्यसनपीडिता ।
 आर्तस्वरं क्रन्दमाना दुःखां विन्दन्ति वेदनाम् ॥ ३ ॥
 किं तथा प्रवृत्तं पापं मर्त्यलोके मुदारुणम् ।
 येन एवंविधं दुःखमनुभवति भयानकम् ॥ ४ ॥ इति ॥

मगवानाह—पापकारिणी मौद्गल्यायन सा प्रेती । इच्छसि तस्याः कर्मदोति श्रोतुम् ?
 एवं मदन्त । तेन हि मौद्गल्यायन शृणु, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु, मापिष्ये ॥

B 248 भूतपूर्वं मौद्गल्यायन अतीतेऽध्वनि विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम
 10 सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्पसारिषः
 शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो मगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्चित्य विहरति श्रुतिपतने
 मृगदात्रे । तस्यां च वाराणस्यामन्यतमा गृहपातिपत्नी मत्सरिणी कुटुम्बिका आगृहीत-
 परिष्कारा काकायापि वलिं न प्रदातुं व्यवस्यति, प्रागेवान्येषां याचकानाम् । सा श्रमण-
 ब्राह्मणकृपणवनीपकान् दृष्ट्वा चित्तं प्रदूषयति । यावदम्यतरः पिण्डपातिकस्तस्या गृहं
 15 प्रविष्टः । तस्यास्तं दृष्ट्वा मात्सर्यमुत्पन्नम् । चित्तं च प्रदूष्य इमां चिन्तामापेदे—यद्यहमस्य
 सत्कारं करिष्यामि, पुनरप्येव आगमिष्यतीति । ततस्तया पापकारिण्या अनिष्टं परलोकभय-
 मविगणय्य स भिक्षुरुपनिमग्न्य द्वारं बद्ध्वा भक्तच्छेदं कारितः । बद्ध्वा च परिमाप्योक्तः—
 इयं ते भिक्षो सक्रिया । मा पुनरिदं गृहं प्रवेक्ष्यसीति ॥

सा तेन मात्सर्येणासेवितेन भावितेन बहुलीकृतेन प्रेतपूषणा । एवंविधानि दुःखानि
 20 प्रत्यनुभवति । तस्मात्तर्हि मौद्गल्यायन मात्सर्यप्रहाणाय व्यापन्तज्यम् । एते दोषा न
 मविष्यन्ति, ये तस्याः प्रेता इति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनस आयुष्मान् महामौद्गल्यायनोज्ये च देवामुरगरुह-
 किन्नरमहोरगा भगवतो मापितमभ्यनन्दन् ॥

४३ पानीयम् ।

B 249 25 बुद्धो मगवान् सन्तुतो गुरुकृतो मानिनः भूजिनो राज्ञी राजमात्रेर्धनिभिः पीरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्धक्षैरुगैरुदैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागपक्षामुरगरुहकिन्नर-
 महोरगाम्भार्थिनो बुद्धो मगवान् ज्ञानो महापुण्यो त्यागी चाक्षरपिण्डपातशयनासनगदान-
 प्रसवभैरवपरिष्काराणां सन्नायकस्तथो राजगृहमुपनिश्चित्य विहरति वेषुग्ने कलन्दर-
 निषागे । अपापुष्पान् महामौद्गल्यायनः प्रेनचारिकां चरन् प्रेतीन्द्राक्षीरगन्ध्यासादसीं स्वकेश-

संछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतोपमकुक्षिमादीतां प्रदीप्तां प्रज्वलितामेकज्वालीभूतां ध्यायन्तीं
तृपातां दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानाम् । दर्शनमात्रेण चास्या
नष्टुदपानानि श्रुष्यन्ति । यदा देवो वर्पति, तदा तस्या उपरि सविस्फुलिङ्गमङ्गारवर्षं पतति ।
दृष्ट्वा तामायुष्मान् महामौद्गल्यायन आह—किं त्वया कृतं पापं येनैवंविधं दुःखमनुभवतीति ।
प्रेती आह—पापकारिण्यहं भदन्त महामौद्गल्यायन । एतमर्थं भगवन्तं पृच्छ । स ते अस्मा- 5
कीनां कर्मघ्नोति कपयिष्यति, यां श्रुत्वा अन्येऽपीह सत्त्वाः पापात्कर्मणः प्रतिविरत्यन्तीति ।
अयायुष्मान् महामौद्गल्यायनो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

तेन खलु पुनः समयेन भगवान् प्रतिसंलयनाद्बुल्याय चतसृणां पर्षदां मधुरमधुरं
धर्मं देशयति क्षौद्रं मन्थिवानेडकम् । अनेकशता च पर्यङ्गवतः सक्तशान्मधुरमधुरं धर्मं
शृणोत्यनिज्यमानैरिन्द्रियैः । ततो बुद्धा भगवन्तः पूर्वालापिनः प्रियालापिन एहीति स्वागत- 10 II 250
वादिनः स्मितपूर्वगमाश्च । तत्र भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्—एहि मौद्गल्या-
यन, स्वागतं ते, कुतस्त्वमेतर्ह्यागच्छसीति । महामौद्गल्यायन आह—आगच्छाम्यहं भदन्त
प्रेतचारिकायाः । तत्राहं प्रेतीमद्राक्षं दग्धस्थूणासदृशीं खलेशसंछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं
पर्वतोपमकुक्षिमादीतां प्रदीप्तां प्रज्वलितामेकज्वालीभूतां ध्यायन्तींमार्तस्वरं श्रन्दतीं तृपातां
दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानाम् । दर्शनमात्रेण चास्य नष्टुदपानानि 15
श्रुष्यन्ति । यदा देवो वर्पति तदा अस्या उपरि सविस्फुलिङ्गमङ्गारवर्षं पतति । भगवानाह—
पापकारिणी मौद्गल्यायन सा प्रेती । इच्छसि तस्याः कर्मघ्नोति श्रोतुम् ? एवं भदन्त ।
तेन हि मौद्गल्यायन शृणु, साधु च सुप्तु च मनसि कुरु, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं मौद्गल्यायन अतीतेऽध्वनि अस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिसहस्रायुपि प्रजायां
काश्यपो नाम सम्यक्संयुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकनिदनुत्तरः 20
पुरुषदम्पसारयिः शास्ता देवानां च भुव्याणां च बुद्धो भगवान् । ॥ वाराणसीं नगरी-
मुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदावे । तत्रान्यतमो भिक्षुरध्वानं प्रतिपन्नः । स तृपातः
कृपमुपसन्नः । तत्रान्यतरा दारिका पानीयघटं परित्यक् स्थिताभूत् । सा भिक्षुणोक्ता—
तृपातोऽहं भगिनि, पानीयमनुप्रयच्छेति । तस्या मात्सर्यमुत्पन्नम् । सा आगृहीतपरिष्कारा
भिक्षुमुवाच—भिक्षो यदि म्रियसे, न ते ददामि पानीयम्, घटो मे ऊनो भविष्यतीति । 25 B 251
ततोऽसौ भिक्षुस्तृपातो निराशः प्रक्रान्तः । ततोऽसौ दारिका तेन मात्सर्येणासेवितेन भावि-
तेन बहुलीकृतेन कालं कृत्वा प्रेतेषूपपन्ना । एवंविधां दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां
वेदनां वेदयते । तस्मात्तर्हि मौद्गल्यायन एवं शिक्षितव्यं यन्मात्सर्यप्रहाणाय व्यायंस्यामहे ।
इत्येवं ते मौद्गल्यायन शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमना आयुष्मान् मौद्गल्यायनोऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नर- 30
महोरगादयो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

४४ वर्चघटाः ।

B 252

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः
 पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगरैर्गैर्यक्षैस्सुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुड-
 किन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासन-
 5 ग्लानप्रत्ययभेषज्यपरिष्काराणां सञ्चावकसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कलन्दक-
 निवापे । अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनः पूर्वहि निवास्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय
 प्राविशत् । राजगृहं पिण्डाय चरित्वा कृतमककृत्यः पश्चाद्भक्तपिण्डपातप्रतिक्रान्तः पात्रचीवरं
 प्रतिर्सेमर्ष्य येन गृध्रकूटः पर्वतस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य गृध्रकूटं पर्वतमवगाह्यान्यतर-
 10 द्दक्षमूलं निश्रित्य निपण्णो दिवाविहाराय । अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनः प्रेतीमद्राक्षीदध-
 10 स्थूणासदृशीं नम्रां स्वकेशसंछन्नां सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतोपमकुक्षिमादीतां प्रदीप्तां प्रज्वलिता-
 B 253 मेकज्वालीभूतां ध्यायन्तीमार्तस्वरं ऋदन्तीं तृपार्तां दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां
 वेदयमानाम् । दुर्गन्धां परमदुर्गन्धां वर्चःसदृशीं वर्चोहारां तदपि कृच्छ्रेणासादयन्तीम् ।
 दृष्ट्वा च पुनरायुष्मान् महामौद्गल्यायनः संविभ्रः । प्रेतीं च पप्रच्छ—

किं त्वया प्रकृतं पापं यस्य ते ईदृशं फलमिति ।

15 प्रेती आह—प्रागपकारिण्यहं भदन्त महामौद्गल्यायन । एतमर्थं बुद्धं भगवन्तं पृच्छ ।
 स तेऽस्माकीनां कर्मप्रोतिं व्याकरिष्यति । यां श्रुत्वान्येऽपि सत्त्वाः पापकर्मणः प्रतिविं-
 स्यन्तीति । अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

तेन खलु समयेन भगवान् प्रतिसंलयनाद्ब्रुत्वाय चतसृणां पर्वदां मधुरमधुरं धर्मं
 देशयति क्षौद्रं मध्विधानेऽकम् । अनेकशता च पर्वद्भवतः सकाशानमधुरं धर्मं शृणो-
 20 त्यनिज्यमानैरिन्द्रियैः । ततो बुद्धा भगवन्तः पूर्वालापिनः प्रियालापिन एहीति स्वागत-
 वादिनः स्मितपूर्वगमाध । तत्र भगवानायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्—एहि
 मौद्गल्यायन, स्वागतं ते, कुतस्त्वमेतर्द्धागच्छसीति । महामौद्गल्यायन आह—आगच्छाम्यहं
 भदन्त प्रेतचारिकायाः । तत्राहं प्रेतीमद्राक्षं दग्धस्थूणासदृशीं नम्रां स्वकेशसंछन्नां सूचीछिद्रो-
 25 पममुखीं पर्वतोपमकुक्षिमादीतां प्रदीप्तां प्रज्वलितामेकज्वालीभूतामार्तस्वरं ऋदन्तीं दुःखां
 25 तीव्रां खरां कटुकाममनापां वेदनां वेदयमानाम् । दर्शनमात्रेण चास्या नष्टुदपानानि
 शुष्यन्ति । यदा देवो वर्पति, तदा तस्या उपरि सविस्फुल्लिङ्गमद्ग्रावर्षं पतति, दुर्गन्धां
 परमदुर्गन्धां वर्चःसदृशां च वर्चोहारां तदपि कृच्छ्रेणासादयन्तीम् । आह च—

[नम्रा स्वकेशसंछन्ना अस्थिपत्रवदुच्छ्रिताः ।]

आर्तस्वरं ऋदमाना दुःखां विन्दति वेदनाम् ॥ १ ॥

१ Speyer suggests that प्रतिगम्यं stands for पट्टिगमेत्वा in Pali, of which it may be a sanscritisation. २ Speyer suggests that प्रागपचारिणी might be a corruption of पापचारिणी. ३ Speyer suggests that नम्रा स्वकेशसंछन्ना might be the beginning of the missing line. See page 110.

B 254

येन हि वर्चधानानि तेन धावति दुःखिता ।

वर्चः पास्यामि भोक्ष्ये च तच्च दुःखेन लभ्यते ॥ २ ॥

किं तया प्रकृतं पापं मर्त्यलोके सुदारुणम् ।

येन एवंविधं दुःखमनुभवति भयानकम् ॥ ३ ॥

भगवानाह—पापकारिणी मौद्रल्यायन सा प्रेती । इच्छसि तस्याः कर्मघोतिं श्रोतुम्? ५
एवं भदन्त । तेन हि मौद्रल्यायन शृणु, साधु च सुधु च मनसि कुरु, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं मौद्रल्यायन वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः प्रत्येकबुद्धो हीनदीनानुकम्पी
प्रान्तशयनासनसेवी च । स व्याधितो वाराणसीं पिण्डाय प्रविशति । यावदस्य वैद्येन सांप्रियं^१
भोजनमुपदिष्टम् । स येनान्यतमस्य श्रेष्ठिनो निवेशनं तेनोपसंक्रान्तः । तेन च श्रेष्ठिना B 255
दृष्टः पृष्टश्च—केन ते आर्य प्रयोजनमिति । तेनोक्तं कुलसांप्रियेण भोजनेनेति । ततः श्रेष्ठिना 10
वध्वा आज्ञा दत्ता—आर्याय सांप्रियं भोजनं दातव्यमिति । अथ तस्या वध्वा मात्सर्यमुत्पन्नम्—
यद्यहमस्मै अथ भोजनं प्रदास्यामि, श्रो भूय आगमिष्यतीति । तया एकान्तमपसृत्य वर्चसः
पात्रं पूरयित्वा उपरि भक्तेन प्रच्छाद्य तस्मै प्रत्येकबुद्धाय दत्तम् । असमन्वाहस्य श्रावक-
प्रत्येकबुद्धानां ज्ञानदर्शनं न प्रवर्तते । तेन प्रतिगृहीतम् । प्रतिगृह्य संलक्षितं यथैत-
दुर्गन्धम् । नूनमनया अमेध्यस्य पूरितमिति । ततोऽसौ महात्मा तदेकान्ते छोरयित्वा प्रक्रान्तः ॥

भगवानाह—किं मन्यसे गौद्रल्यायन यासौ तेन कालेन तेन समयेन श्रेष्ठिवधुका, 15
इयं सा प्रेती । यदुपादायानया तादृक्पापं कृतम् । ततः प्रमृतिं निर्व्वं नरकतिर्यक्प्रेतेषूप-
पद्यते, निर्व्वं च वर्चाहारा । तस्माच्छिं ते मौद्रल्यायन मात्सर्यप्रहाणाय व्यायन्तव्यं यथा
एते दोषा न स्युर्ये तस्याः प्रेक्षाः । एवं मौद्रल्यायन शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमना आयुष्मान् मौद्रल्यायनोऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नर-
महोरगादयो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥ 20

४५ मौद्रल्यायनः ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः B 256
श्रेष्ठिभिः सार्षवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गणैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीररपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति स्म वेषुवने कलन्दकनिवापे ।
तेन खलु पुनः समयेन अन्तरा च राजगृहमन्तरा च वेषुवनमन्त्रान्ते पञ्च प्रेतशतानि दग्ध- 25
स्थूणावृत्तीनि नग्नानि खकेशसंच्छन्नानि पर्वतोपमकुक्षीणि सूचीच्छिद्रोपममुखानि आदीप्तानि
प्रदीप्तानि संप्रज्वलितान्येकज्वालीमूतान्यार्तस्वरं प्रलपमानानि दुःखां तीव्रां खरां कटुका-

१ सप्रिय means usual, normal.

॥ 257

ममनापां वेदनां वेदयमानानि वार्युमण्डलवदाकाशे परिभ्रमन्ति, न कचिच्छ्रतिष्ठां लभन्ते । अथा-
 युष्मान् मौद्गल्यायनः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविक्षत् । तेन ते प्रेता
 दृष्टाः, तैरपि प्रेतैरायुष्मान् महामौद्गल्यायनः । ततस्ते एकसमूहेनायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमुप-
 संक्रान्ताः । उपसंक्रम्य कर्णदीनविलम्बितैरक्षरैरेकरवेणोचुः—वयं स्मो भदन्त महामौद्गल्यायन
 ॥ राजगृहे पञ्च-श्रेष्ठिशतान्वभूवन् । ते वयं मत्सरिणः कुटुकुञ्चका आगृहीतपरिष्काराः । स्वयं
 तावदस्माभिर्दानप्रदानानि न दत्तानि, परेषामपि दानप्रदानेषु दीयमानेषु विघ्नाः कृताः,
 दक्षिणीयाश्च बहवः प्रेतवादेन परिग्राहिताः—प्रेतोपपन्ना इव यूयं नित्यं परगृहेभ्यो भैक्ष-
 मटथ । एते वयं कालं कृत्वा एवंविधेषु प्रेतोपपन्नाः । इति भदन्त महामौद्गल्यायन
 येऽस्माकं ज्ञातयो राजगृहे प्रतिवसन्ति, तेषामस्माकीनां कर्मणोऽपि निवेद्य छन्दकभिक्षणं
 10 कृत्वा बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयित्वा अस्माकं नाच्चा दक्षिणादेशानां कारयित्वा चास्माकं
 प्रेतयोर्नेमोक्षः स्यादिति । अधिवासयत्यायुष्मान् महामौद्गल्यायनः प्रेतानां तूष्णीभावेन ।
 तत आयुष्मता महामौद्गल्यायनेन तेषां ज्ञातिगृहेभ्यश्छन्दकभिक्षणं कृत्वा बुद्धप्रमुखो भिक्षु-
 संघः शोभक्तेनोपनिमग्नितः । प्रेतानां च निवेदितम्—ओ भगवान् सभिक्षुसंघो भक्तेनोप-
 निमग्नितः, तत्र युष्माभिरागन्तव्यमिति । ज्ञातीनामप्यारोचितम्—भवद्विरागन्तव्यं तत्र ज्ञाति-
 15 भोजने । तान् प्रेतान् द्रक्ष्यामः । अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनः स्वयमेवोद्युक्तो भोजनं
 प्रतिजागरितुम् ॥

B 258

अथ प्रभातायां रजन्यामाहारे सज्जीकृते गण्डीदेशकाले संप्राप्ते तान् प्रेतान् पश्यति ।
 तत आयुष्मान् महामौद्गल्यायनो दिव्येन चक्षुषा तान् प्रेतान् समन्वाहृतुं प्रवृत्तः । सर्वस्मिन्नेव
 मगधमण्डले नाद्राक्षीत् । यावत्क्रमेण चातुर्द्वीपिकं व्यवलोकयितुं प्रवृत्तः । तत्रापि नाद्रा-
 20 क्षीत् । ततो यावदस्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते, ततो व्यवलोकयितुं प्रवृत्तः । तत्रापि नाद्राक्षीत् ।
 तत आयुष्मान् महामौद्गल्यायनः संविग्रो भगवते निवेदयामास—भगवन्, न मे दानपतयो
 दृश्यन्त इति । भगवानाह—अयं मौद्गल्यायन मा खेदमापबन्ध । सर्वश्रावकप्रत्येकबुद्धविषय-
 मतिक्रम्य अपरिमाणा लोकधातवः सन्ति । तत्र कर्मवायुना क्षिताः । अपि मौद्गल्यायन अथ
 तथागतवत् पश्य । सर्वज्ञानदर्शनं व्यक्तीकरिष्यामि । तथागतचिकुर्यते दर्शयिष्यामि ।
 25 आक्रोध्यतां गण्डीति । ततो गण्ठ्यामाक्रोडितायां सर्वो भिक्षुसंघः संनिपतितः, प्रेतज्ञातयोऽप्ये-
 च फौवहत्याभ्यागताः सत्त्वाः प्रेतदर्शनोत्तुक्ताः संनिपतिताः । ततो भगवता ऋद्ध्या तथा
 दर्शितं यथा प्रेता बुद्धं भगवन्तं सश्रावकसंघं मुञ्चान् पश्यन्ति, स्मृतिं च प्रतिलभन्ते—
 ज्ञानयो अस्मदर्थे बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयन्तीति । ततो भगवान् पश्चाद्भोपेतेन स्वरेण
 दक्षिणामादिशति—

॥ 259 २०

इतो दानादि यपुण्यं तप्रेताननुगच्छतु ।

उत्तिष्ठन्तां क्षिप्रमेते प्रेतयोः समुदाहृणात् ॥ १ ॥ इति ॥

1 Speyer suggests, on the authority of Tibetan translation, that वायुमण्डल might be वायव्यमण्डल.

यावद्भगवता तदधिष्ठाना तथाविधा धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा अनेकैः प्राणिशतसहस्रे-
नार्त्सर्यमलं प्रहाय सत्यदर्शनं कृतम् । ते च प्रेता भगवति चित्तमभिप्रसाद्य कालगताः,
प्रणीतेषु त्रायस्त्रिंशेषूपपन्नाः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्यकाया वा अचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते—
कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । पश्यन्ति—प्रेतेभ्यश्च्युताः, प्रणीतेषु—देवेषु त्राय- 5
स्त्रिंशेषूपपन्नाः, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसादेति । अथ प्रेतपूर्विणां देवपुत्राणामेतदभवत्—
नास्माकं प्रतिरूपं स्यात्, यदयं पर्युषितपरिवासा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेम । यन्तु
वयमपर्युषितपरिवासा एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमेमेति । अथ प्रेतपूर्विणो देवपुत्रा-
श्चलविमलकुण्डलधरा हारार्धहारविराजितगात्रा मणिरत्नविचित्रमौलयः कुङ्कुमतमालपत्र-
स्पृक्कादिसंस्पृष्टगात्रास्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मपुण्डरीकमन्दारवादीनां पुष्पाणा- 10
मुत्सङ्गं पूरयित्वा समन्ततो वेणुवनं कलन्दकनिवापमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं
पुष्पैराकीर्य भगवतः पुरस्तान्निपण्णा धर्मश्रवणाय । अथ भगवान् प्रेतपूर्विणां देवपुत्राणा-
माशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा प्रेतपूर्वकैर्देव-
पुत्रैर्महान् विशोपोऽधिगतः । ते लब्धलाभा इव वणिजो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य
तत्रैवान्तर्हिताः ॥

15

तत्र भगवान् आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमामन्त्रयते । साधु साधु महामौद्गल्यायन । सफलं
ते वैपाद्यस्य संवृत्तम् । यत्ते * * * प्रेता देवेषु प्रतिष्ठापिताः । तेऽस्यां रात्रौ
मत्सकाशमुपसंक्रान्ताः । तेषां मया धर्मो देशितः । ते लब्धोदया लब्धलाभाः प्रक्रान्ता इति ॥

तत आयुष्मन्ता महामौद्गल्यायनेन तेषां ज्ञातीनामारोचितम् । ते श्रुत्वा परं विस्मयमुप-
गता भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादयामासुर्मयश्च सत्कारं प्रचक्रुरिति । तस्मात्तर्हि ते 20
मौद्गल्यायन मात्सर्यप्रहाणाय व्याकृतव्यम् । एते दोषा न भवन्ति ये तेषां प्रेतानामिति ॥

इदमबोधद्भगवान् । आत्तमना आयुष्मान् मौद्गल्यायनोऽप्ये च देवासुरगरुडकिन्नर-
महोरगादयो भगवतो मापितमभ्यनन्दन् ॥

४६ उत्तरः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः श्रेष्ठिभिः 25
पैरैः सार्षपाहैर्देवैर्नागैर्मयैश्चैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगान्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-
मैषज्यपरिष्काराणां सश्रावरुसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ।
राजगृहेऽन्यतरः श्रेष्ठी आब्यो महापनो गहामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलान्कलत्रमानीनम् । स तथा सार्धं त्रीडति 30

B 292

1 This sentence is wholly out of place here.

रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण पत्नी आपन्नसत्त्वा
संवृत्ता । सा अद्यानां वा नवानां मासानामल्पयाज्यसूता । दारको जातः । तस्य जातौ
जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मा-
दुत्तरे नक्षत्रे जातस्तस्माद्भवत्तत्तर इति नाम । उत्तरो दारको उन्नीतो वर्धितो महान्
5 संवृत्तः । पिता चास्य कालगतः । उत्तरश्च गृहे स्वामी संवृत्तः । तेनापणः स्थापितः ।

श्रीणाति, विक्रीणीते, त्रयविक्रयेण जीविकां कल्पयति । स दिवसानुदिवसं भगवत्सकाश-
मुपसंक्रामति । तस्य भगवत्संदर्शनात्सद्धर्मश्रवणाच्च भगवच्छासने प्रसादो जातः । तस्य
प्रव्रज्याचित्तमुत्पन्नम् । स मातरं विज्ञापयामास—अम्ब अनुजानीहि माम्, भगवच्छासनेषु प्रव्रजि-

B 262

प्यामीति । ततो माता कथयति—पुत्र स्वमेकपुत्रकः । यावदहं जीवामि, तावन्न प्रव्रजितव्यम् ।
10 मृतायां मयि यथाकरणीयं करिष्यसीति । स चोत्तरो यत्किंचिदुपार्जयति तत्सर्वं मात्रेऽनु-
प्रयच्छति—अनेन अम्ब श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकान् प्रतिपादयस्विति । सा चास्य माता लुब्धा
कुटुकुक्षिका भस्तरिणी आगृहीतपरिष्कारा तान् कार्पापणान् गोपयित्वा ये श्रमणब्राह्मणाः
पिण्डार्थिनस्तद्गृहं प्रविशन्ति, तान् परिभाषते—प्रेतोपपन्ना इव यूयं नित्यं परगृहेभ्यो भैक्ष-
मटयेति । सा च पुत्रं विसंवादयति—अहमप्य इयतां भिक्षूणां भोजनं प्रयच्छामीति ॥

15 यावदसौ कालं कृत्वा प्रेतोपपन्ना । उत्तरश्च मातृवियोगादानानि दत्त्वा पुण्यानि
कृत्वा भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्याप्यमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं
संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वसनधर्मतया पराहल्य
सर्वहेतुप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाक्षन
आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोपो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवि-
20 षातो भवलाभलोभसंस्कारपराबुधः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्योऽमान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः ॥

स गङ्गातीरे पर्णकुट्टिं कृत्वा ध्यायति । सा चास्य माता प्रेतलोकोपपन्ना नम्रा दग्ध-
स्थूणासदृशी स्वकेशरोमसंछन्ना सूचीछिद्रोपममुखी पर्वतोपमकुक्षिरादीनां संप्रग्वलिता एक-
ज्वालीभूता आर्तस्वरं क्रन्दन्ती आयुष्मन्तमुत्तरमुपसंक्रान्ता । यावदायुष्मता उत्तरेण सा प्रेती
दृष्टा पृष्टा च—का स्वमेवविधेति । प्रेती आह—

25

अहं ते जननी स्निग्धा यया जातोऽसि पुत्रक ।

अन्नपानविषुक्तेषु प्रेतेषु समुपागता ॥ १ ॥

B 263

पञ्चविंशतिवर्षाणि यतः कालगता ह्यहम् ।

नामिजानामि पानीयं कुतो भक्तस्य दर्शनम् ॥ २ ॥

सैफलान् वृक्षान् गच्छामि, निष्फला मि भवन्ति ते ।

30

पूर्णाणि सर्वासि गच्छामि, तानि शुष्काणि सन्ति मि ॥ ३ ॥

1 This part of Preti's speech, as Speyer suggests, is in prose, but must have been originally in verse, as restored by me in a metrical form on the strength of Mrs.

सुखं भदन्तस्य हि वृक्षमूलं [उदकं] भजते शीतल भाजनेस्मि ।

कृपां जनयित्वा [जनेत्वा] कृपणायै मह्यं ददस्व तोयं तृपार्तितायै ॥ ४ ॥

* B 264

तत उत्तरो मातरमुवाच—अम्ब ननु पुरा त्वं मया मनुष्यमूता दानानि दापिता,
पुण्यानि कारितेति । प्रेती आह—न मया पुत्रक मात्सर्याभिभूतया दानानि दत्तानि,
पुण्यानि वा कृतानि । सर्वं तदर्थजातं पापचित्तया अग्निखदायां निखातम् । तदिदानीं ⁵
पुत्रक ज्ञातिगृहं गत्वा छन्दनभिक्षुं कृत्वा मम नाम्ना बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजय,
दक्षिणामादेशय, देशानां च कारय । एवं प्रेतयोर्नेर्मम मोक्षः स्यादिति । उत्तर आह—
एषमस्तु अम्ब । किं तु त्वया बुद्धान्ते स्यात्तव्यमिति । प्रेती आह—पुत्रका, अपत्रपे नम्रा
हियान्वितेति । उत्तर आह—अम्ब यदा पापं करोषि, तदा नापत्रपिता । इदानीं किमर्थं
फलकाले व्यपत्रपस इति । प्रेती आह—एवं भवतु, आगमिष्यामीति ॥ ¹⁰

तत उत्तरेण ज्ञातिगृहेभ्यश्छन्दनभिक्षणं कृत्वा बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघः श्रो-
मकेनोपनिमग्नितः । गण्डीकाले च बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघः संनिपतितः । सा च प्रेती बुद्धान्ते
सिता । प्रेतीदिदक्षुकाण्यनेकानि प्राणिशतसहस्राणि संनिपतितानि । ते तां प्रेतीं
विकृताश्रयां दृष्ट्वा परं संवेगमुपगताः भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादयामासुः । तत आयुष्मा-
नुत्तरो बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य प्रेस्या नाम्ना दक्षिणादेशानां कारयामास । ¹⁵
भगवांश्च पञ्चाङ्गोपेतेन स्वरेण स्वयमेव दक्षिणादेशानामादिशति—

इतो दानाद्भि यत्पुण्यं तत्प्रेतीमनुगच्छतु ।

उत्तिष्ठतां क्षिप्रमियं प्रेतलोकात्सुदारुणात् ॥ ५ ॥ इति ॥

पावद्भगवता तदधिष्ठानं तस्याः प्रेस्या महत्तथ जनकायस्य तथाविधा धर्मदेशना
कृता, यां ध्रुवा अनेकप्राणिशतसहस्रैः सत्यदर्शनं कृतम् । सा च प्रसन्नचित्ता कालगता ²⁰ B 265
प्रेतमहर्द्धिकेपूपन्ना ॥ आयुष्मत्तोत्तरेण समन्वाहता प्रेतमहर्द्धिकेपूपन्ना । तत आयुष्मता
उत्तरेणोक्तम्—अम्ब अस्ति ते शक्तिः । कियतां दानोत्सर्ग इति । प्रेतमहर्द्धिकोवाच—पुत्र
न शक्यामि । नास्ति मे दानेऽभिलाष इति । तत आयुष्मानुत्तरः प्रेतमहर्द्धिकामुवाच—

अद्यापि ते तिष्ठति तच्छरीरं विबुद्धनिर्मासत्वगस्थिचर्मम् ।

लोमान्धकारावृतलोचनाया निवर्तितं यत्स्वया प्रेतलोके ॥ ६ ॥ इति ॥ ²⁵

यानदायुष्मता उत्तरेण सुबहु परिमाण्य एका यमली लब्धा । ततः सा संघाय दत्ता ।
येन च भिक्षुणा संघमण्यात् सा यमली क्रीता, तेन मानवके स्थापिता । ततस्तया प्रेस्या
रात्रावुपागत्वापहृता । ततस्तेन भिक्षुणा आयुष्मन् उत्तराय निवेदितम् । उत्तरेण गत्वा प्रेतीं
परिमाण्य पुनरप्यानीय दत्ता । एवं यावज्जिरपि तस्य भिक्षोः सकाशादपहृता, आयुष्मता ³⁰
चोत्तरेणानीय दत्ता । भिक्षुणा च सा पाठयित्वा चार्तुर्दिशाय भिक्षुसंघाय विलेपनिकायां

B 265

१ मानयह is an unusual word, meaning a peg for clothes. The Tibetan translation suggests आरम्भणह or आत्मभणह.

सीधिता । ततस्तथा न पुनरपहृता । अत एव मात्सर्यं सत्त्वानां त्रिदम्बनकरं दृष्ट्वा
मात्सर्यप्रहाणाय ध्यायितव्यम् । तथा, एवंविधा दोषा न स्युर्यथा तस्याः प्रेक्षा इति ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमेनसस्ते भिक्षवोऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो
भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

४७ जात्यन्धा ।

5

B 267

युद्धो भगवान् सङ्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्वक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्पचितो युद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासनगलनप्रस्य-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदत्तारामे ।
10 अथायुष्मानन्दकः पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरभादाय श्रावस्तीं पिण्डाय चरित्वा कृतभक्तकृत्यः
पश्चाद्भक्तपिण्डपातप्रतिक्रान्तः पात्रचीवरं प्रति समर्प्य प्रेतचारिकां चरति स्म । अद्राक्षीदायु-
ष्मानन्दकः प्रेती दग्धस्थूणासदृशीं जात्यन्धां स्वकेशरोमसंज्ञां सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतो-
पमकुक्षिं दुर्गन्धां श्मशानसदृशीं कांकेर्गुप्थैः श्रमिः सुगालैश्चाभिद्रुताम् । येऽस्याः समन्तत
उत्पाद्योत्पाद्य मांसं भक्षयन्ति । सा मर्मवेदनाभ्याहता आर्तस्वरं क्रन्दति दुःखां तीव्रां खरां
15 कटुकाममनापां वेदनां वेदयन्ती । आयुष्मानन्दकः संविग्नः पृच्छति—किं त्वया भगिनि प्रकृतं
पापं येनैवंविधं दुःखमनुभवसीति । प्रेती आह—आदिष्ये हि समुद्रते न दीपेन प्रयोजनम् ।
भगवन्तमेतमर्थं पृच्छ । स ते अस्माकीनां कर्मश्रेतिं व्याकुरिष्यतीति । यां श्रुत्वा अन्येऽपीह
सत्याः पापाप्रतिधिंरस्यन्तीति । अथायुष्मानन्दको येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ॥

B 268

तेन खलु पुनः समयेन भगवान् प्रतिसंलयनाद् व्युत्थाय चतसृणां पर्पदां मधुर-
20 मधुरं धर्मं देहापतिं क्षौद्रं मध्विवानेडकम् । अनेकशता च पर्पद्भगवतः सकाशान्मधुरमधुरं
धर्मं शृणोत्यनिज्यमानैरिन्द्रियैः । ततो युद्धो भगवन्तः पूर्वालापिन एहीति स्वागतवादिन
स्मितपूर्वगमाथ । तत्र भगवानायुष्मन्तं नन्दकमिदमवोचत्—एहि नन्दक, स्वागतं ते, कुतस्त्वं
नन्दक एतर्हागच्छसीति । नन्दक आह—आगच्छाम्यहं भदन्त प्रेतचारिकायाः । तत्राहं
प्रेतीमद्राक्षं दग्धस्थूणासदृशीं स्वकेशरोमसंज्ञां सूचीछिद्रोपममुखीं पर्वतोपमकुक्षिं दुर्गन्धां
25 श्मशानसदृशीं कांकेर्गुप्थैः श्रमिः सुगालैश्चाभिद्रुताम्, येऽस्याः समन्तत उत्पाद्योत्पाद्य मांसं
भक्षयन्ति । सा मर्मवेदनाभ्याहता आर्तस्वरं क्रन्दति । दुःखां तीव्रां खरां कटुकाममनापां
वेदनां वेदयते । आह च—

विशुष्यकण्ठोष्ठपुत्रा सुदुःखिता प्रवृद्धशैलोपमचर्चिताश्रया ।

स्वकेशांश्चञ्चुकी दिगम्बरा समूहममूचीसदृशानना दृशा ॥ १ ॥

नम्रा खलेशसंछन्ना अस्थियन्त्रवदुच्छ्रिता ।

कपालपाणिनी घोरा क्रन्दन्ती परिधावते ॥ २ ॥

बुभुक्षया पिपासया क्लान्ता व्यसनपीडिता ।

आर्तस्वरं क्रन्दमाना दुःखां विन्दति वेदनाम् ॥ ३ ॥

किं तथा प्रकृतं पापं मर्त्यलोके सुदारुणम् ।

येन एवंविधं दुःखमनुभवति भयानकम् ॥ ४ ॥ इति ॥

5

भगवानाह—पापकारिणी नन्दक सा प्रेती । इच्छसि तस्याः कर्मश्रोतिं श्रोतुम्? एवं भदन्त । तेन हि नन्दक शृणु, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं नन्दक अस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सग्यक्संबुद्धो लोके उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारणिः 10 शास्ता देवानां च मनुष्याणां च बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदात्रे । वाराणस्यामन्यतमा श्रेष्ठिदुहिता । सा धर्माभिलाषिणी । यावदसौ धर्मं श्रुत्वा संसारदोषदर्शिनी निर्वाणे गुणदर्शिनी संवृत्ता । सा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजिता । तस्या अर्थं ज्ञातिभिर्मिक्षुणीवर्षकः कारितः । सा तत्र शैक्षा- शैक्षीभिर्मिक्षुणीभिः सार्धं प्रतिवसति । यावत्तया प्रमादार्च्छित्ताशैथिल्यं कृतम् । ततो 15 भिक्षुणीभिर्दुःशीलेति निष्कासिता । ततस्तया दानपतिगृहेभ्यः प्रवृत्तकानि छन्दकानि^१ - * * * * शैक्षाशैक्षीणां च अवर्णो भाषितः । भिक्षवश्च ये शीलवन्तः, तान् दृष्ट्वा नयने निमीलितवती ॥

B 269

किं मन्यसे नन्दक या सा श्रेष्ठिदुहिता, इयं सा प्रेती । यत्तया वर्षके मात्सर्यं कृतम्, तेन प्रेतेषूपपन्ना । यत्तया नैत्यकसमुच्छेदः कृतस्तेन काकैर्गृधैः कुंकुरैश्चाभिमुता । 20 यत्तया शैक्षाशैक्षीणा भिक्षुणीनामवर्णो भाषितः, तेन दौर्गन्ध्यमासादितम् । यत्तया शील- यतो भिक्षून् दृष्ट्वा नयने निमीलिते, तेन जाल्यन्धा संवृत्ता । इति हि नन्दक एकान्त- कृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यति- मिश्रः । तस्मात्तर्हि ते नन्दक एकान्तकृष्णानि कर्मण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्ल- ष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं ते नन्दक शिक्षितव्यम् ॥

25

अस्मिन् खलु धर्मपथे भाष्यमाणे दशभिः प्राणिशतसहस्रैः सत्यदर्शनं कृतम् । तत्र भगवान् भिक्षूनामव्रज्यते स्म—इमे चान्ये च आदीनवा मात्सर्यं यागदुश्चरिते चेति ज्ञात्वा मात्सर्यस्य यागदुश्चरितस्य च प्रहाणाय व्यायन्तव्यम् । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ इदमनोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवोऽप्ये च देवासुरगरुडकिन्नरगहोरागादयो भगवतो भाषितमन्यनन्दन् ॥

B 270

20

^१ The gap may be filled by अस्तिज्ज-वि. २ Speyer suggests, on the strength of Tibetan translation, that we should read दुःखेः दृष्टव्ये.

४८ श्रेष्ठी ।

B 271

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नारैर्धैर्यैश्चैर्यैर्गणैः किलरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-
 ६ भैषज्यपरिष्काराणां सञ्चावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदत्तारामे । श्रावस्त्वा-
 मन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिमहो वैश्रवणधनसमुदितो
 वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । सोऽपरेण समयेन जेतवनं निर्गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं
 द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीलानुच्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्य-
 सहस्रातिरेकप्रभं जङ्गमनिव रत्नपर्वतं समन्ततो मद्रकम् । दृष्ट्वा च पुनर्भगवतः पादाभिवन्दनं
 १० कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता संसारवैराग्यकी धर्मदेशना कृता यां क्षुत्वा
 संसारदोषदर्शी निर्घणे गुणदर्शी भूत्वा भगवच्छासने प्रव्रजितः । प्रव्रजितश्च ज्ञातो महापुण्यः
 संबुद्धो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणाम् । स गृहीत-
 परिष्कारो लब्धं लब्धं संचयं करोति, न तु सन्नस्यचारिभिः सह संघिभागं करोति । स तेन
 मात्सर्येण सेवितेन भावितेन बहुलीकृतेन परिष्काराभ्यवसितः कालगतः स्वके लयने
 १५ प्रेतेषूपपन्नः ॥

B 272

ततोऽस्य सन्नस्यचारिभिर्मुण्डिकां गण्डीं पराहस्य शरीराभिनिर्हारः कृतः । ततोऽस्य
 शरीरे शरीरपूजां कृत्वा विहारमागताः । ततो लयनद्वारं विमुच्य पात्रचीवरं प्रत्यवेक्षितुमारब्धाः ।
 यावत्तद्वदन्ति तं प्रेतं विवृतकरचरणनयनं परमवीरभत्ताश्रयं पात्रचीवरमवष्टम्भावस्थितम् ।
 तथा विवृतं दृष्ट्वा भिक्षवः संविप्रा भगवते निवेदितवन्तः । ततो भगवांस्तस्य कुलपुत्रस्या-
 २० नुप्रहार्यं शिष्यगणस्योद्वेजनार्थं मात्सर्यस्य चानिष्टविपाकसंदर्शनार्थं भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षु-
 संघपुरस्कृतस्तं प्रदेशमनुप्राप्तः । ततोऽसौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः
 समलंकृतमशीला चानुच्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गमनिव
 रत्नपर्वतं समन्ततो मद्रकम् । सहदर्शनाच्चास्य भगवतोऽन्तिके प्रसादो जातः । स व्यप-
 त्रपितवान् । ततो भगवान् सजलजलदग्भ्रीरदुन्दुभिस्ररः प्रेतं परिमापितवान्—मद्रमुख
 २५ त्वयैवैतदाभवधाय पात्रचीवरं समुदानीतम्, येनास्यपायेषूपपन्नः । साधु ममान्तिके चित्तं
 प्रसादय, अस्माच्च परिष्काराचित्तं विरागय । मा ह्येव इतः कालं कृत्वा नरकेषूपपत्स्यसि
 इति । ततः प्रेतः संघे पात्रचीवरं निर्यात्य भगवतः पादयोर्निपत्य अत्यं देशितवान् । ततो
 भगवता प्रेतस्य नाम्ना दक्षिणा आदिष्टा—

इतो दानादि यन्पुण्यं तत्प्रेतमनुगच्छतु ।

३०

उत्तिष्ठतु क्षिप्रमयं प्रेतलोकात्सुदाराणात् ॥ १ ॥ इति ॥

B 273

ततः ॥ प्रेतो भगवति चित्तं प्रसाद्य कालगतः प्रेतमहर्दिक्षेषूपपन्नः । ततः प्रेत-
 म्मर्दिक्षलक्ष्मिभक्तकुलधरो ह्यारार्थहारिराजिन्नाग्रो मणिरत्नचित्रमौलिः कुङ्कुमतमाद-

पत्रस्पृक्षादिससृष्टगात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणामुत्सङ्ग
पूरयिष्यामि सप्त जेतवनमुदारेणाग्रभासेनाग्रमास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णो
धर्मश्रवणाय । भगवता चास्य तथाविधा धर्मदेशना कृता, या श्रुत्वा प्रसादजातः प्रक्रान्तः ॥

भिक्षुः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता निहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके
उदारोऽवभासः, यं दृष्ट्वा सदग्धा भगवन्तं पप्रच्छ — किं भगवन् अस्या रात्रौ ब्रह्मा सहापतिः ५
शक्नो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला भगवन्तं दर्शनायोपसक्क्रान्ताः ? भगवानाह—न भिक्षवो ब्रह्मा
सहापतिर्न शक्नो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसक्क्रान्ताः । अपि स प्रेत
काल इत्या प्रेतमहर्द्धिकेऽपूपन्न । स इमा रात्री मत्सक्ताश्मुपसक्क्रान्तः । तस्य मया धर्मो
देशितः । स प्रसादजातः प्रक्रान्तः । तस्माच्छिभिर्भिक्षवो मात्सर्यप्रहाणाय व्यायन्तव्यम् ।
एते दोषा न भविष्यन्ति, ये तस्य श्रेष्ठिनः प्रेतभूतस्य । इत्येव वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ १०

इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवोऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो
भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

४९ पुत्राः ।

बुद्धो भगवान् साकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः B 274
श्रेष्ठिभिः सार्धनाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो- 15
रगान्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसद्यो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति स्म वेणुवने कलन्दकनिवापे ।
अपायुष्मान्नालदः पूर्वाह्ने निनास्य पात्रचीवरमादाय राजगृहं पिण्डाय प्राविशत् । राजगृहं
पिण्डाय चरित्वा कृतभक्तकृत्यं पश्चाद्भक्तपिण्डपातप्रतिक्रान्तः पात्रचीवरं प्रतिसमर्प्य
प्रेतचारिकां प्रक्रान्तः ॥ 20

॥ गृध्रकूटपर्वतसामन्तके प्रेती ददर्श यमराक्षससदृशी रुधिरिन्दुचितामस्थिशरुला-
परिभृता इमंशानमभ्य इवावस्थिताम् । रात्रिदिवेन पञ्च पुत्रान् प्रसूय — तादृशं दुःखमनुभूय
पुत्रज्जेहे सत्यपि क्षुक्षामतया पुत्रास्तान् भक्षयन्तीम् । ततः स्थनिरो नाग्दस्ता पृष्ठान् — किं
त्वा प्रवृत्तः पापं येनैत्रयिधं दुःखमनुभवसीति । प्रेती आह—आदित्ये हि समुद्रते न
दीपेन प्रयोजनम् । भगवन्तमेतमर्थं परिपृच्छ । स तेऽस्माकीनां कर्मणोति व्याकरिष्यतीति । 25
या श्रुत्वा अन्येऽपीह सत्त्वा पापकर्मणः प्रतिनिरस्यन्तीति । अपायुष्मान्नाग्दो येन
भगवास्तेनोपसक्क्रान्तः ॥

तेन खलु समयेन भगवान् प्रति सलयनाद्रयुत्थाय चतसृणां पर्वतां मधुरमधुरं धर्मं B 275
देशयति क्षीद्रे भयिष्यानेडकम् । अनेकशतानां च पर्वद्भगवतः सकाशां मधुरमधुरं धर्मं ॥

शृणोत्यनिज्यमानैरिन्द्रियैः । ततो बुद्धा भगवन्तः पूर्वाल्पिन एहीति स्वागतवादिनः
स्मितपूर्वगमाश्च । तत्र भगवानाद्युष्मन्तं नालदमामन्नयते— एहि नालद, स्वागतं ते, कुतस्त्वं
नालद एतर्हागच्छसीति । नालद आह—आगच्छाम्यहं भदन्त प्रेतचारिकायाः । तत्राहं
प्रेतीमद्राक्षं यमराक्षससदृशीं रुधिरकिन्दुचितामस्थिशकलापरिवृतां श्मशानमप्य इवाव-
स्थिताम् । आह च—

पञ्च पुत्रानहं रात्रौ दिवा पञ्च तथापरान् ।

भक्षयामि जनित्वा तान्नास्ति तृप्तिस्तथापि मे ॥ १ ॥ इति ॥

किं तथा प्रकृतं पापं मर्त्यलोके सुदारुणम् ।

येन एवंविधं दुःखमनुभवति मयानकम् ॥ २ ॥ इति ॥

10 भगवानाह—पापकारिणी नालद सा प्रेती । इच्छसि तस्याः कर्मणोति श्रोतुम्? एवं भदन्त ।
तेन हि नालद शृणु, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरु, भाषिष्ये ॥

मृतपूर्वं नालद अतीतेऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो
महामौगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन
सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं श्रीढति रमते परिचारयति । तस्य श्रीढतो
B 278 15 रममाणस्य परिचारयतो नैव पुत्रो न दुहिता । स करो कपोलं कृत्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः—
अनेकधनसमुदितं मे गृहम् । न मे पुत्रो न दुहिता । ममात्ययार्थसर्वस्वापेतयमपुत्रकमिति
कृत्वा राजविधेयं भविष्यतीति । सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरशक्रब्रह्मादीनन्त्यांश्च
देवताविशेषानायाचते स्म । तद्यथा—आरामदेवता वनदेवताक्षरदेवताः शृङ्गाटकदेवता
बलिप्रतिप्राहिका देवताः । सहजाः सहधर्मिका नित्यानुबद्धा अपि देवता आयाचते स्म ।
20 अस्ति चैष लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । तच्च नैवम् ।
यद्येवमभविष्यत्, एकैकस्य पुत्रसहस्रमभविष्यत्तद्यथा राज्ञश्चक्रवर्तिनः । अपि तु त्रयाणां
स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । कतमेपां त्रयाणाम्? मातापितरौ रक्षौ
भयतः संनिपतितौ, माता कल्या भवति ऋतुमती, गन्धर्वश्च त्रयुपस्थितो भवति । एषां
त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । तस्य देवतारधनेऽपि सति न
23 पुत्रो न दुहिता ॥

तस्यैवं बुद्धिरुत्पन्ना—द्वितीयां भार्यामानयामि । कदाचिन्सा सत्त्ववती स्यादिति ।
तेन सदृशाकुलाद् द्वितीया भार्या आनीता । स तथा सार्धं श्रीढति रमते परिचारयति ।
तस्य श्रीढतो रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण सा आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । तया दृष्टु-
प्रमुदितया स्वामिने निवेदितम्—दिष्ट्वा आर्यपुत्रं यद्यसे । आपन्नसत्त्वासि संवृत्ता । यथा
30 च मे दक्षिणं कुक्षिं निध्रिष्य निध्रिषि, नियतं दारको भविष्यतीति । सोऽप्यात्मनात्तमनाः
दूरं दायमभ्युजमप्य दक्षिणं बाहुमभिप्रसार्य उदानमुदानयति—अप्येवाहं चिरकालमभिवर्ति-

पुत्रमुखं पश्येयम् । जातो मे स्यान्नावजातः । कृत्यानि मे कुर्वीत । मृतः प्रतिबिभृयात् । दायाधं प्रतिपद्येत । कुलवंशो मे चिरस्थितिकः स्यात् । अस्माकं चाप्यतीतकालगतानामल्पं वा प्रभूतं वा दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा अस्माकं नाम्ना दक्षिणामादेक्ष्यते—इदं तयोर्व्रतत्रोपपन्न-
योर्गच्छतोरनुगच्छत्विति । आपन्नसत्त्वां चैनां विदित्वोपरिप्रासादतलगतामयन्त्रितां धारयति
शीते शीतोपकरणैरुष्णे उष्णोपकरणैर्वैद्यप्रज्ञैराहारैर्नातितिकैर्नाल्यम्लैर्नातिलवणैर्नातिमधुरै- ॥
र्नातिकटुकैर्नातिकपायैस्तिक्ताम्ललवणमधुरकटुककपायविवर्जितैराहारैः । हारार्धहारविराजित-
गात्रीमप्सरसमिव नन्दनवनविचारिणीं मञ्जान्मञ्जं पीठात्पीठमनवतरन्तीमधरिमां भूमिम् । न
चास्याः किञ्चिदमनोज्ञशब्दश्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय ॥

ततस्तस्याः पूर्विकायाः प्रजापत्याः प्रथमपत्न्यास्तां बहुमानाह्वलितं दृष्ट्वा ईर्ष्या
समुत्पन्ना । चिन्तयन्ति च—यद्येषा पुत्रं जनयिष्यति, नियतं मां बाधयिष्यति । सर्वपोपाय- 10
संविधानं कर्तव्यमिति । कामान् खलु प्रतिसेव्यमानस्य नास्ति किञ्चित्पापं कर्माचरणीय-
मिति । तथा अनिष्टगतिप्रपातनमुग्धया विस्रम्भमुत्पाद्य तयाविधं गर्भशातनं द्रव्यं दत्तं
येन पीतमात्रेणैव तस्यास्तपस्विन्याः स्रस्तो गर्भः । ततस्तया द्वितीयपत्न्या सार्धज्ञातीन्
संनिपात्य सा प्रथमा पत्नी समनुयुज्यते—त्वया मे विस्रम्भमुत्पाद्य शातनं द्रव्यं दत्तम्, येन
मे स्रस्तो गर्भ इति । ततोऽसौ प्रथमपत्नी ज्ञातिमध्ये शपथं कर्तुं प्रवृत्ता—यदि मया गर्भ- 15
शातनं द्रव्यमनुप्रदत्तं स्यात्, अहं प्रेती भूत्वा जाताज्जातान् पुत्रान् भक्षेयमिति ॥

किं मन्यसे नालद यासौ श्रेष्ठिभार्या, इयं सा प्रेती । यत्तया ईर्ष्याप्रकृतया गर्भ- ॥ 278
शातनं दत्तं तेन प्रेतेषूपपन्ना । यत्तया मृपात्रादेन शपथः कृतः, तस्य कर्मणो विपाकेन
रात्रिदिवेन पञ्च पुत्रान् प्रसूय तानेव भक्षयति । तस्मात्तर्हि ते नालद वाग्दुश्चरितप्रहाणाय
व्यापन्तव्यं यथा एवंविधा दोषा न स्युर्ये तस्याः प्रेत्याः । इत्येवं ते नालद शिशितव्यम् ॥ 20

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमना आयुष्मान्नालदोऽप्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगादयो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

वान्ताशा उज्जिताशाश्च खेटमूत्रोपजीविनः ।

पूयशोणितविष्टाशा घोराः प्रकृतिदुःखिताः ॥ १ ॥ इति ॥

B 290 तस्यां च वैशाख्यामन्यतरो ब्राह्मणः । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तया
साधं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्न-
सत्त्वा संवृत्ता । 'दैर्घ्यं चास्याः काये संवृत्तम् । ततस्तेन ब्राह्मणेन नैमित्तिका आहूय
पृथाः । ते कथयन्ति—योऽयमुदरस्थो दारकस्तस्यायं प्रभाव इति । यावदसौ नवानां
मासानामवस्थाप्रसूता । दारको जातो दुर्बलः दुर्दर्शनो अत्रकोटिमकोऽप्येवमक्षितगात्रो
दुर्गन्धश्च । तयाप्यसौ केहपाशानुबद्धायां परमव्रीभत्सोऽपि मातृपितृभ्यां संवर्धितः ।
सोऽप्येवस्थानेवेवाभिरमते संकारकूटे जम्बाले, केशांशुञ्चति, अमेध्यं मुखे प्रक्षिपति । तस्य
10 बालो जाम्बाल इति संज्ञा संवृत्ता ॥

B 291

यावदसावितश्चासुतश्च परिभ्रमन् पूरणेन काश्यपेन दृष्टः । तस्यैतदभवत्—यादृशेषु
स्थानेष्वयमभिरमते, नूनमयं सिद्धपुरुषः । यच्चहमेन प्रवाजयेयमिति । स तेन प्रवाजितो नम्रः
पर्यटति सक्त्रियासु च वर्तते । ततस्तेन पर्यटता वैशालीपरिखायां पञ्च प्रेतशतानि दृष्टानि । स
पूर्वकर्मविपाकसंबन्धात्तां नगरपरिखामवतीर्य तैः साधैः संगम्य समागम्य संमोदते, सखि-
15 चाम्युपगतः । यावदपरेण समयेन जाम्बालो दारकः कचिद्व्ययोजनेन व्याक्षितो वैशाली-
प्रविष्टः । भगवांश्च तां नगरपरिखामनुप्राप्तः । ददृशुस्ते प्रेता बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुष-
लक्षणैः समलंकृतमशीत्यानुव्यङ्ग्यैर्विराजितगात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गम-
मिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्च भगवतः पादयोनिर्पतिताः । भगवता उक्ताः—किं
भवतां वाधत इति । ते ऊचुः—विपासिताः स्मो भगवन्निति । ततो भगवता पञ्चम्योऽङ्गुलिम्यो-
20 ऽष्टाङ्गोपेतस्य पानीयस्य पञ्च धारा उत्सृष्टाः, येन तानि पञ्च प्रेतशतानि संतर्पितानि । ततस्ते
भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसाद्य काल्यगताः । प्रणीतेषु देवेषु त्रायस्त्रिंशोपपन्नाः ॥

D 292

धर्मना खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्यकाया वा अचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते—
कुलक्ष्युतः, कुत्रोपपन्नः केन कर्मणेति । ते पश्यन्ति प्रेतम्यक्ष्युताः, प्रणीतेषु देवेषु त्रय-
स्त्रिंशोपपन्नाः, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति ॥ अथ प्रेतपूर्विणां देवपुत्राणामेवमभवत्—
25 नास्मार्कं प्रतिरूपं स्यात्, यद्वयं पर्युपितपरिवासा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेम । यन्तु
वयमपर्युपितपरिवासा एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेमेति । अथ प्रेतपूर्विणो देव-
पुत्राश्चन्द्रविमलकुण्डलधरा हारार्धहारविराजितगात्रा मणिरत्नविचित्रमौलयः कुङ्कुमनाल-
पत्रस्तृकादिसंस्पर्शगात्रास्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारवागां
पुष्पागामुसृजं पूषिन्वा सर्वा कूटागारदालामुदरेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवर्ज्य
30 भगवतः पुरस्तात्त्रियणा धर्मश्रयणाय । अथ भगवान् प्रेतपूर्विणां देवपुत्राणामाशक्तानुशयं

१ The correct form would be दैर्घ्यं. २ अत्रोदितम् comes from Pali ओपेदिमर and means firm, deformed, misshapen.

धातु प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसप्रतिषेधिकां धर्मदेशना कृतवान्, या श्रुत्वा पञ्चभिर्देवपुत्रशतैर्विंशतिशिखरसमुद्रतः सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानज्रेण भित्त्वा स्रोतः आपत्तिफल-
मनुप्राप्तम् । ते दृष्टसत्या लब्धलाभा इव वणिजः, सपन्नसत्या इव कर्षकाः, शूरा इव
निजितसम्राणाः, सर्वरोगपरिमुक्ता इवातुरा यया विभूत्या भगवत्सकाशमागतास्तथैव विभूत्या
भगवन्तः त्रिं प्रदक्षिणीकृत्य स्वभवनं गताः ॥

5

अथ जाम्बालो नगरपरिखामागतस्तान् प्रेतान्नाद्राक्षीत् । ततः समन्वेपितुमारब्धः ।
स च तान् परिमार्गमाणः खेदमापन्नो न च तानासादयति ॥

II 283

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमिदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु
बुद्धानां भगवता महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपश्यनाविहारिणां
त्रिदमयवस्तुकुशलानां चतुरोद्योत्तीर्णानां चतुर्हृद्विपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां चतुर्धुः सप्रह- 10
वस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गत्रिप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां पङ्क्तिसमन्वा-
गतानां पटुपारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामथङ्गमार्गदेशिकानां नयानुपूर्वनिहार-
समापत्तिकुशलानां दशबलबलिना दशदिक्समापूर्णयशसा दशशतवशरतिप्रतिविशिष्टानां
श्रीरात्रेभिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोके व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को ह्रियते, को
वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः सकटप्राप्तः, कः सबाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसकटसबाधप्राप्तः, 15
कोऽपायनिष्ठः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठा-
पयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्याम्, कमार्यधनविरहितमार्यधनैश्चर्याधिपत्ये
प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यावरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्,
कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्देहं सागरो मकरालयः ।

20

न तु वैन्यनस्तानां बुद्धो वेदामतिक्रमेत् ॥ २ ॥

ततो भगवान्जाम्बालस्य कुलपुत्रस्यानुग्रहार्थं पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीरमादाय भिक्षुगण-
परिवृतो भिक्षुसधपुरस्सृतो वैशालीं पिण्डाय प्राविशत् । यात्रदनुपूर्वणं पिण्डपातमटन्
दीपीमन्यतीर्णः । जाम्बालश्च इतस्ततोऽञ्चाहिण्डमानो भगवतोऽग्रतः स्थितः । अथ ददर्श
बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलकृतमशील्यानुव्यङ्गनैर्विराजितगात्रव्याम- 25
प्रमालकृतसूर्यसहस्रातिरेकप्रभजङ्गममित्ररत्नपर्वतसमन्ततो मद्भक्तम् । सहदर्शनाच्चा नेन
भगवतोऽन्तिके चित्तप्रसादितम् । स प्रसादजातो भगवतः पादयोर्निपत्य कृतकरपुट-
उवाच—यदि भगवन् मादृशानां सत्त्वानामस्मिन् धर्मनिनये प्रव्रयासि, लभेयं स्वाहृयाते
धर्मनिनये प्रव्रयासि मिति । ततो भगवान् महाकरुणापरिगतदृढयः सत्त्वानामाशयानुशयज्ञस्त
भयस्वरूपमिदित्वा गजमुजसदृशसुवर्णवर्णबाहुभूमिप्रसार्येदमगोचत्—एहि भिक्षो चर ब्रह्म- 30
चर्यम् । इत्युक्तमात्रे भगवता सप्ताहवरोपितैरिव केदोर्द्वादशरूपोपसपन्नस्येव भिक्षोरीर्यापयेन
पात्रकरकल्पमहसोऽवस्थितः । आह च—

B 284

एहीति चोक्तः स तथागतेन मुण्डश्च सांघाटिपरीतदेहः ।

सद्यः प्रशान्तेन्द्रिय एव तस्यावेवं स्थितो बुद्धमनोरथेन ॥ ३ ॥

ततोऽस्य भगवता मनसिकरो दत्तः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इद-
मेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविचंचन-
धर्मतया पराहृत्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षाकृतम् । अर्हन् संवृत्तः वैधातुकवीररागः
समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोपो
विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्याप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो
मान्योऽभिराधश्च संवृत्तः । सोऽर्हच्चप्राप्तोऽपि द्रुहेनाभिरमते । तत्र भगवान् भिक्षूनामन्त्र-
यते स्म—एषोऽप्रो मे भिक्षवो भिक्षूणां मम श्रावकाणां दृढाधिमुक्तानाम्, यदुन जाम्बालो
१० भिक्षुरिति ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेचारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्त
जाम्बालेन स्थिरेण कर्म कृतं येनैवंविधं दुःखमनुभवतीति । भगवानाह—जाम्बालेनैव
भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योष-
यप्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । जाम्बालेनैव कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यु-
१५ भविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ,
न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि
विपच्यन्ते शुमान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ४ ॥

२० भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽवनि अस्मिन्नेव भद्रकल्पे चत्वारिंशद्वर्षसहस्रायुषि प्रजायां
क्रुच्छन्दो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः
पुरपदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स शोभायतीं राजधानीमुप-
निश्रित्य विहरति । तस्यां च राजधान्यामन्यतमेन गृहपतिना विहारः कारितो यत्र नाना-
दिदेवदेवासिनो भिक्षव आगन्तव्यं गन्तव्यं वस्तव्यं च मन्यन्ते । तस्मिन् विहारे पृथगजो
२५ भिक्षुर्नैवासिकः । स चानीवातीवामसरी । आगन्तुकान् भिक्षून् दृष्ट्वाऽभिपश्यते, कुप्यति,
व्यापयते, मृदुः प्रतिनिष्ठति, कोपं संजनयति । ये तु तस्माद्विहाराद्भिक्षवः प्रक्रामन्ति,
तान् दृष्ट्वा प्रीतिप्रागोषवहलः प्रत्युद्गम्याभायते च । यावदपरेण समयेन जनपदादर्हद्भिर्भु-
रागतः । स च विहारस्थाम्यनागामी । तेनासासीर्यापयेन संवृत्तितोऽर्हन्नि । ततः प्रसाद-
जानेन शोभतेन जेन्ताकरात्रेण चोपनिमन्त्रिनः सार्धं भिक्षुसंघेन । स चावासिको भिक्षु-
३० म्नात्र नासीत् । यावद् द्विर्नाये दियमे जेन्ताकरात्रे प्रतिपादिते भक्ते राजीरुते आवासिको
भिक्षुरागतः । नोऽपि जेन्ताकरात्रं प्रविष्टः । पश्यति विहारस्थामिनमेकशाटकनियसितमाग-
न्तुस्य भिक्षोः परिपूर्णं कुर्माणम् । ततोऽस्य मासस्यमुपजम् । तेन प्रदृष्टचित्तेन गम्

वाकर्म निश्चारितम्—वरं खलु ते भिक्षो अमेव्येन शरीरमुपलितम्, न तु एवंविधस्य दानपतेः
 सकाशादुपस्थानं स्वीकृतमिति । ततस्तेनार्हता तूष्णीभावेनाधिवासितम्—मा हैवायं तपस्वी
 गाढतरस्य कर्मणो भागी भविष्यतीति । यावत्सामग्रीदेशकाले संप्राप्ते नैवासिकेन भिक्षुणा
 श्रुतम्—अर्हतोऽन्तिके त्वया चित्तं प्रदूषितमिति । श्रुत्वा चास्य विप्रतिसारो जातः । ततोऽर्हतो
 भिक्षोः पादयोर्निपत्याह—क्षमस्व आर्य यन्मया त्वयि परुषा वाग्निश्चारितेति । ततोऽर्हस्तस्य 5
 प्रसादाभिवृद्धयर्थं गगनतलमभ्युद्गम्य विचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धः । ततोऽस्य
 भूयसा विप्रतिसारः समुत्पन्नः । तेन तस्य पुरस्तात्तत्कर्म अस्येनादेशितं प्रकाशितमुत्तानी-
 कृतम्, च न चानेन शक्तितं नैष्ठिकं ज्ञानमुत्पादयितुम् । यावन्नरणकालसमये प्रणिधिं
 कर्तुमारब्धः—यन्मयाऽर्हतोऽन्तिके चित्तं प्रदूषितम्, खरं च वाकर्म निश्चारितम्, मा अस्य
 कर्मणो विपाकं प्रतिसंवेदयेयम् । यत्तु मया पठितं स्वाध्यायितं दानप्रदानानि दत्तानि 10
 संघस्य चोपस्थानं कृतम्, तस्य कर्मणो विपाकेन अनागतान् सम्यक्संबुद्धानारागयेयं मा
 विरागयेयमिति ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेनावासिको भिक्षुः, अयमेवासौ
 जाम्बालः । यदनेनार्हतोऽन्तिके खरं वाकर्म निश्चारितम्, अस्य कर्मणो विपाकेनानन्तं संसारे
 दुःखमनुभूतम् । तेनैव च कर्मविशेषेण एतर्हि पश्चिमे भवे एवं दुर्गन्धः परमदुर्गन्धोऽमेध्या- 15
 वरः ररस्थाननिवासाभिप्रायः संबृत्तः । यत्पुनरनेन तत्र पठितं स्वाध्यायितं स्तुन्धकौशलं
 धातुकौशलमायतनकौशलं प्रतीत्य समुत्पादकौशलं स्थानास्थानकौशलं च कृतम्, तेन
 मम शासने प्रव्रज्य सर्वश्रेष्ठप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं
 यन्मात्सर्यप्रहाणाय व्यायन्तव्यम् । तत्कस्य हेतोः? एते दोषा न भविष्यन्ति, ये जाम्बालस्य
 पृथगजनभूतस्य । एष एव गुणगणो भविष्यति, योऽसौ तस्यैवार्हत्त्वप्राप्तस्य । इत्येवं वो भिक्षवः 20
 शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवोऽन्ये च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगादयो
 भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

पष्ठो वर्गः ।

तस्योदानम्—

कृष्णसर्पश्च चन्द्रश्च सालः श्रीमतिरेव च ।

वस्त्रं शुक्रश्च दूतश्च महिषः पोषधश्च वै ।

× × × × × इंसो भवति पश्चिमः ॥

५१ कृष्णसर्पः ।

5

B 289

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीत्रपिण्डपातशयनासनग्लानप्रलय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्चित्य विहरति वेणुवने कलन्दकनिवापे ।
10 राजगृहे नगरद्वारेऽप्यतरो गृहपतिराढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिष्कारः
वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । स च मत्सरी कुटुकुञ्जक आगृहीतपरिष्कारः
काकापापि वलिं न प्रदातुं व्यवस्यति । स श्रवणप्रास्रणवनीपकान् दृष्ट्वा चित्तं प्रदूषयति ।
स्वके चोद्याने महान् हिरण्यसुवर्णस्य राशिः स्थापितः । स तत्र गृहोऽध्यवसितः कालगतः ॥

B 290

स कालं कृत्वा तस्यैवोपरि आशीविप उत्पन्नो महान् कृष्णसर्पो दृष्टिविपः । अयं
15 ये तदुद्यानं जनकायाः प्रविशन्ति, तान् प्रेक्षितमात्रेण जीविताद्वयपरोपयति । एष च शब्दो
राजगृहे नगरे समन्ततो विसृतः—ये अमुकमुद्यानं प्रविशन्ति, सर्वे ते निधनमुपयान्तीति ।
जनकायेन च राज्ञे विम्बिसाराय निवेदितम् ॥

अयं राज्ञो विम्बिसारस्यैतदभवत्—कस्तं शक्यति विनेतुमन्यत्र बुद्धाद्भगवत् इति ।
अयं राजा विम्बिसारो महाजनकायपरिवृतो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः
20 पादौ शिरसा बन्दित्वोक्तान्ते निपण्णः । एकान्तनिपण्णं राजानं विम्बिसारं भगवान् धर्म्या
कथया संदर्शयति समादापयति समुत्तेजयति संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया
संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अयं राजा विम्बिसार उत्थायासनादेवांस-
मुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणं जानुगण्डलं पृथिव्यां प्रतिप्राप्य येन भगवांस्तेनास्त्रलिं प्रणम्य
भगवन्तमिदमवोचत्—इह भगवन् राजगृहे नगरेऽप्युच्छिन्नुद्याने महानाशीविपः कृष्णसर्पो
25 दृष्टिविपः प्रनिवसति, महाजनविप्रधातं करोति । साधु भगवांसं निनयेदनुकम्पामुपादायेति ।
अधियासयति भगवान् राज्ञो विम्बिसारस्य तूष्णीभावेन । अयं राजा विम्बिसारो भगवत-
रतूष्णीभावेनाधियासनां विदित्वा भगवतः पादौ शिरसा बन्दित्वोक्तान्ते निपण्णः ॥

B 291

अयं भगवांस्तस्या एव राज्ञेरत्ययागृहं निवास्य पात्रचीवरमादाय येन तदुद्यानं
तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवता मूर्धसहस्रातिरेकप्रभाः वनकवर्णा मरीचय उत्पृष्टाः

यैस्तदुद्यानं सर्वमर्थमासितम् । कल्पसहस्रपरिभाविताश्च मैत्र्यंशव उत्सृष्टाः, यैरस्य स्पृष्टमात्रं
शरीरं प्रह्लादितम् । अथ स आशीविष इतश्चासुतश्च प्रेक्षितुमारब्धः—कस्य प्रभावात्मम
शरीरं प्रह्लादितमिति । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृत-
मशीला चानुज्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं
समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चानेन भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसन्नचित्तस्य ॥
च भगवता तन्मय्या गत्वास्तन्मय्या योन्या धर्मो देशितः—भद्रमुख त्वयैवैतद्भव्यमुपार्जितम् ।
येन त्वमाशीविषगतिमुपपादितः । साधु ममान्तिके चित्तं प्रसादय, अस्माच्च निधाना-
च्चित्तं विरागय । मा ह्येव इतः कालं कृत्वा नरकेषूपपत्स्यस इति । यदास्य भगवता जातिः
स्मारिता, तदा रोदितुं प्रवृत्तः । अथ भगवांस्तस्यां वेलायां गाये भाषते—

इदानीं किं करिष्यामि तिर्यग्योनिगतस्य ते ।

10

अक्षणप्रतिपन्नस्य किं रोदयि निरर्थकम् ॥ १ ॥

साधु प्रसाद्यतां चित्तं महाकारुणिके जिने ।

तिर्यग्योनि विराग्येह ततः स्वर्गं गमिष्यसि ॥ २ ॥ इति ॥

यावद्भगवता पात्रे प्रक्षिप्य वेणुवनं नीतः । अत्रान्तरे राज्ञा मागधेन जनकायेन
च धृतं यथासावाशीविषो भगवता निनीत इति ॥

15

अथासावाशीविषः स्वाश्रयं जुगुप्समानोऽनाहारात् प्रतिपन्नः । भगवतोऽन्तिके चित्तं
प्रसाद्य कालगतः, प्रणीतेषु देवेषु त्रायक्षिशेषूपपन्नः । धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया
वा अचितोपसपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते—कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति ।
पश्यति—आशीविषेभ्यश्च्युतः, प्रणीतेषु देवेषु त्रायक्षिशेषूपपन्नः, भगवतोऽन्तिके चित्तं
प्रसाद्येति । अथाशीविषपूर्वकस्य देवपुत्रस्यैतदभवत्—न मम प्रतिरूपं स्यात्, यदहं पर्युपित- 20
परिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् । यन्महमपर्युपितपरिवास एव भगवन्तं दर्शनायो-
पसंक्रामेयमिति । अथाशीविषपूर्वको देवपुत्रश्चलविमलकुण्डलधरो हारार्धहारविराजितगात्रो
मगिरनचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुद-
पुण्डरीकमन्दारयाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा सर्वं वेणुवनं कलन्दकनिवापमुदारेणावभासे-
नानमासपन् भगवन्तं पुण्यैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णो धर्मश्रवणाय । अथ भगवा- 25
नाशीविषपूर्वकस्य देवपुत्रस्याश्यानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसंप्रतिविधिवीं
धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा आशीविषपूर्वकेण देवपुत्रेण विंशतिशिखरसमुद्भूतं सन्कायदृष्टि-
शैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं प्राप्तम् । स दृष्टसत्त्वस्त्रिरुदानमुदानयति—इदमस्माकं
भद्रन्त न मात्रा कृतं, न पित्रा, न राज्ञा, न देवताभिर्नेष्टेन स्वजनवन्धुरगौणे न पूर्वप्रेतेन
श्रमगत्रासर्गैर्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लक्षिता अस्थिपर्वताः, 30
पिहितान्यपायद्वाराणि, निवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येभ्यः । आह च—

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ ३ ॥

त्वदाश्रयाच्चाप्तमपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥ ४ ॥

6

नखरेन्द्र नरामरपूजित-विगतजन्मजरामरणामयं ।
भगवत्सहस्रसुदुर्लभदर्शनं सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ५ ॥ इति ॥

अवनम्य ततः प्रलम्बहारः चरणौ द्वावभिवन्द्य जातहर्षः ।
परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकामिमुखो दिवं जगाम ॥ ६ ॥

अयाशीविपपूर्वको देवपुत्रो बणिगिव लब्धलामः, संपन्नसस्य इव कर्षकः, शूर इव
10 विजितसंप्रामः, सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यथा विभूत्या भगवत्सकाशमुपगतस्तथैव विभूत्या
तस्यामेव राज्ञौ राज्ञो विम्बिसारस्य सकाशमुपसंक्रम्य सर्वं राजकुलमुदारोणावभासेनावभास्य
राजानं प्रबोध्य एतदुवाच—महाराज उत्तिष्ठ उत्तिष्ठ, किं स्वपिपीति । अयं राजा प्रबुद्धः
पश्यति तमुदारमवभासं तं च देवपुत्रम् । दृष्ट्वा प्रीतमनास्तं पप्रच्छ कस्त्वमिति । स
कथयति—अहं स दृष्ट्वाशीविपो भगवता तत्रोद्याने विनीतः, कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु
B 294 15 त्रायस्त्रिंशोपपन्नः । भगवन्तं च मे पर्युपास्य सत्यदर्शनं कृतम् । स इदानीं प्रबोधयामि । गत्वा
तदुद्यानममुकस्मात्पदेशान्महानिधानमुत्पाद्य मम नाम्ना भगवन्तं सश्रावकसंघं भोजय,
दक्षिणादेशनां च कारयेति । अधिवासयति राजा विम्बिसारो देवपुत्रस्य तृष्णीभावेन ।
अयाशीविपपूर्वको देवपुत्रो राजस्त्वृष्णीभावेनाधिवासनां विदित्वा तत्रैवान्तर्हितः ॥

अथ स राजा विम्बिसारस्तस्यामेव राज्ञौ मागधानां पौरजानपदानां निवेद्य त-
20 दुद्यानं गत्वा निधानमुत्पाद्य भगवन्तं सश्रावकसंघं त्रैमास्यं भोजयित्वा भगवन्तं पप्रच्छ—
कानि भगवन्नाशीविपपूर्वकेण देवपुत्रेण कर्मणि कृतानि, येनाशीविपेपूपपन्नः ? कानि
कर्मणि कृतानि येन देवेषूपपन्नः, सत्यदर्शनं च कृतमिति ? भगवानाह—यत्तेनातिमात्रो लोम
उत्पादितः, श्रमणब्राह्मणवनीषकाणां चान्तिके चित्तं प्रदूषितम्, तेनाशीविपेपूपपन्नः ।
यन्ममान्तिके चित्तं प्रसादितम्, तेन देवेषूपपन्नः । काश्यपे च सभ्यकसंयुद्धे उपासकभूतेन
30 शाणममनशिक्षापदग्रहणं कृतम्, तेन सत्यदर्शनं कृतमिति । तस्माच्छर्हि महाराज मात्सर्य-
प्रदानाय व्यायन्तव्यम् । एते दोषा न भविष्यन्ति ये आशीविपस्य । एष एव गुणगणो
भविष्यति, यस्तस्यैव देवपुत्रस्येत्येवं ते महाराज शिक्षितव्यम् । अयं राजा विम्बिसारो
भगवतो भाषितमभिनन्द्यानुमोद्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा त्यागासनाप्रव्रजन्तः ॥
इदमगोचरगवान् । आत्तमनसस्ते मिश्रवोऽप्ये च देवामुरागद्विजितरमशेरगादयो
40 भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

५२ चन्द्रः ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः
 पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गणैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लभी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-
 प्रत्ययमैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । 5
 श्रावस्त्वामन्यतमः कर्पको ब्राह्मणः । तेन सदृशालुल्लात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं श्रीडति
 रमते परिचारयति । तस्य श्रीडतो रम्माणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता ।
 सा अद्यानां वा नवानां वा भासानामत्ययात्प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः
 सर्वजनमनोनयनप्रह्लादनकरः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाम्पते—किं भवतु
 दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य जातौ सर्वलोकानां नयनप्रह्लादनम्, तस्मान्नवतु 10
 अस्य दारकस्य चन्द्र इति नामेति । ॥ च तेन ब्राह्मणेन कृच्छ्रेण लब्धः । न चास्यान्यः ~
 पुत्रो न दुहिता ॥

स उन्नीतो वर्धितो महान् संवृत्तः । स सर्वलोकप्रह्लादनकरत्वाद्ब्राह्मणगृहपतिभिः
 कृत्वा नगरमन्वाहिण्ड्यत इति । स ब्राह्मणस्तस्मिन् भूयस्या मात्रयाध्यवसितो नित्यमेव क्रम-
 स्थानशय्यासु संरक्षणपरोऽवतिष्ठते । तस्य च ब्राह्मणस्यानाथपिण्डदसमीपे गृहम् । अथ स 15
 ब्राह्मणदारकोऽनाथपिण्डदसंसर्गाज्जेतयनं गत्वा बुद्धवचनं शृणोति । तेन भगवच्छासने
 प्रसादः प्रतिलब्धः । स चारुपायुष्कः कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रायर्क्षिशेषूपपन्नः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युपघन्ते—
 कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नश्च, केन कर्मणेति । पश्यति मनुष्येभ्यश्च्युतः, प्रणीतेषु देवेषु त्राय-
 र्क्षिशेषूपपन्नः, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाधेति । अथ ब्राह्मणपूर्विणो देवपुत्रस्यैतदभवत्—न 20
 मम प्रतिरूपं स्यात्, यदहं पर्युपितपरिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् । यच्चहमपर्युपित-
 परिवास एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ ब्राह्मणपूर्वको देवपुत्रश्चलविमलकुण्डल-
 धरो हारार्धहारविराजितगात्रो मणिरत्नविचित्रचूडः कुकुमतमालपत्रस्पृकादिसंसृष्टगात्रस्तस्या-
 मेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा सर्वं जेतवन-
 सुदारेणानामासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । 25
 अथ भगवान् ब्राह्मणपूर्वकस्य देवपुत्रस्याशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्य-
 सलसंप्रतिनेधिनीं धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा ब्राह्मणपूर्वकेण देवपुत्रेण विंशतिशिखरसमुद्रतं
 सन्कापद्योदेशलं ज्ञानवज्रेण मित्वा स्रोतआपत्तिफलं प्राप्तम् । स दृष्टसत्यखिरुदानमुदानयति—
 इदमस्माकं मदन्त न मात्रा कृतं न पित्रा न राज्ञा न देवताभिर्नेष्टेन खजनबन्धुवर्गेण न
 पूरितैर्न श्रमणब्राह्मणैर्धर्मद्वगवतास्माकं कृतम् । उच्छ्रोयिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लक्षिता अस्ति- 30
 र्पताः, पिदितान्यपायद्वाराणि, निवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येभ्यः ।
 आहं च—

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो हापायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।

अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ १ ॥

त्वदाश्रयाच्चात्ममेतदोषं मयाच शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।

प्राप्तं च शान्तं पदमार्थकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमसि ॥ २ ॥

नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरारणामय ।

मवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ३ ॥ इति ॥

अवनम्य ततः प्रलम्बहारश्चरणौ द्वावभिनन्द्य जातहर्षः ।

परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥ ४ ॥

अथ ब्राह्मणपूर्वको देवपुत्रो षणिगिव लब्धलामः, सत्यसंपन्न इव कर्षकः, शूर इव
जितसंप्रभः, सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यया हि विमूल्या भगवत्सकाशमागतस्तयैव विमूल्या
स्वमवनं गतः ॥

मिश्रवः पूर्वरात्रापररात्रं आगरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके
उदारोऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भगवन् अस्यां रात्र्यां भगवन्तं
दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ? भगवानाह—न
मिश्रवो ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोप-
संक्रान्ताः, अपि योऽसावेकपुत्रकोऽस्य ब्राह्मणस्य पुत्रोऽप्यायुक्तः कालगतः, स ममान्तिके
चित्रमभिप्रसाध प्रणीतेषु देवेषु आयर्षिशेषूपपन्नः, सोऽस्यां रात्रौ मत्सकाशमुपसंक्रान्तः । तस्य
मया धर्मो देशितः, दृष्टसत्यश्च स्वमवनं गतः ॥

अत्र चान्तरे स ब्राह्मणस्तमेकपुत्रकमिष्टं कान्तं प्रियं मनापं क्षान्तमप्रतिकूलं श्मशाने
निर्दोषोत्सङ्गे कृत्वा करुणकरुणं विलपन् कथयति—हा पुत्रक हा एकपुत्रकेति । ज्ञातयः
सुवह्वि शोकविनोदनं कुर्वन्ना न शक्नुवन्त्युपापयितुम् । स काकुरुरश्वशृगालगृध्रपरिवृतः
प्रकीर्णैर्दक्षीभिः स्त्रीभिरनुगतो महाजनकायेन चोद्रीक्ष्यमाणस्तिष्ठति । तनोऽस्य पुत्रो
देवमूतः पितरं परिदेवमानं दृष्ट्वा कादम्प्यादाकम्पितहृदयः पितुः शोकविनोदनार्थमृषिवेष-
धारिणनात्मानमभिनिर्माय श्मशानसमीपे पञ्चतपावस्थितः । अथ स ब्राह्मणस्तमृषिं पप्रच्छ—
मो महर्षे अनेन तपसा किं प्रार्थयस इति । ऋषिराह—राज्यं प्रार्थये, सौवर्णध मे रयः
स्यान्नानारत्नविचित्रः, सूर्याचन्द्रमसौ रथचक्रे स्याताम्, चत्वारश्च लोकपालाः पुरस्तादनेषु ।
सोऽहं तं रथमभिरुद्धोऽहं महापृथिवीमन्यादिण्डयेति । ब्राह्मणः कथयन्—

B 229

यदि वर्षशतं पूजं तपिष्यसि निरन्तरम् ।

न तस्यसेऽपि तत्स्थानं परमपसापि हि ॥ ५ ॥ इति ॥

ऋषिः कथयति—त्वं च पुनरेनैव मृतकुण्ठपेनाशुचिना परमदुर्गन्धेन शवेन काष्ठ-
भूतेन किं प्रार्थयस इति । ब्राह्मणः प्राह—प्रियो मे एकपुत्रकः कालगतः, तं प्रार्थय इति ।
ऋषिराह—

यदि वर्षशतं पूर्णं रोदिष्यसि निरन्तरम् ।

न लप्स्यसेऽपि तं पुत्रं रुदितेन हि किं तव ॥ ६ ॥ इति ॥

ततस्तस्य ब्राह्मणस्य भूतमृपिचनमवगल्य प्रसादो जातः । प्रसादजातश्चाह—
कस्त्वमिति । तत ऋपिस्तं वेपमन्तर्धाप्य स्ववेपेण स्थित्वा पितरमाह—अहं ते स एकपुत्रको ॥ ३०० ॥
भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसाद्य कालगतः । प्रणीतेषु देवेषु त्रायर्षिशेषूपपन्नः । तव शोक- ५
विनोदनार्थमिहागतः । एहि त्वं ताते बुद्धं भगवन्तं शरणं गच्छ, अप्येव त्वमपि संसारसमति-
श्रामं कुर्या इति ॥

अथ स ब्राह्मणो भूतशरीरमपहाय येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः
पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तानिपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता चतुरार्यसत्यसंप्रति-
वेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा तेन ब्राह्मणेन विंशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं १०
ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतःआपत्तिफलं प्राप्तम् । स लब्धोदयो लब्धलाभो भगवतः पादौ शिरसा
बन्दित्वा भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य प्रक्षान्तः ॥

ततो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—पश्य भगवन्,
यावदनेन देवपुत्रेणायं पिता शोकं विनोद्य सत्यदर्शने प्रतिष्ठापित इति । भगवानाह—
किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदनेनैतर्हि दृष्टसत्येन पिता परित्रातः । यत्त्वेन अतीतेऽप्यनि १५
पृथग्जनेन सता यावन्निरपि पिता जीविताद् व्यवरोप्यमाणः परित्रातः । तच्छृणुत, साधु
च ॥८८॥ च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वैः भिक्षोःस्तीतेऽप्यनि वाराणस्या नगर्यामन्यतमः पारदारिकः । तस्य पुत्रो
भद्रः कल्याणाशयोऽस्तीव लोकस्याभिमतः । यावदस्य पित्रा चौर्यं कृतम् । ततो राज्ञा
वध्यतामित्याहृतम् । ततः पुत्रेण यावन्निरपि राजानं विज्ञाप्य इष्टेन जीवितेनष्टादितः ॥ २०

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन पारदारिक ॥ ३०१ ॥
आसीत्, अयं स ब्राह्मणः । पारदारिकपुत्रोऽयमेव ब्राह्मणदारकः ॥

भिक्षव ऊचुः—किं कर्म कृतं येन पितापुत्राभ्यां सत्यदर्शनं कृतमिति । भगवानाह—
काश्यपे सन्ध्यासंयुद्धे उपासकभूताभ्यां शरणगमनशिक्षापदग्रहणं कृतम् । तेनेदानीं सत्य-
दर्शनं कृतम् । तस्मात्तर्हि भिक्षवः सर्वसंस्कारा अनित्याः, सर्वधर्मा अनात्मानः, शान्तं ३०
निर्वाणमिति निर्वाणे यतः करणीयः । इत्येवं यो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमगोचरमगन्तुम् । आत्मनसस्ते भिक्षोऽप्ये च देवामुरकिन्नरगृहमध्यहोरादयो
भगवतो भाषितमनन्दन् ॥

५३ सालः ।

B 302

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्न-
 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
 १ प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनापपिण्डदस्यारामे ।
 तेन खलु पुनः समयेन श्रावस्त्यां सालम्भञ्जिका नाम पर्व प्रत्युपस्थितम् । तत्रानेकानि
 प्राणिशतसहस्राणि संनिपत्य सालपुष्पाण्यादाय क्रीडन्ति रमन्ते परिचारयन्ति । याव-
 दन्यतरा श्रेष्ठिदारिका सालपुष्पाण्यादाय श्रावस्त्यां प्रविशति । भगवांश्च भिक्षुगणपरिवृतः
 श्रावस्त्यां पिण्डाय चरित्वा निर्गच्छति । ददर्श सा दारिका बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता
 १० महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्राति-
 रैकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । दृष्ट्वा च पुनः प्रसादजातया भगवान्
 सालपुष्पैरवकीर्णः । ततः प्रदक्षिणीकृत्य प्रतिनिवृत्ता—मूयोऽन्यानि गृहस्यार्थे आनेष्या-
 नीति । यावदसौ सालवृक्षमधिकृष्टा पतिता । भगवतः कृतोपस्थाना कालगता प्रणीतेषु
 देवेषु त्रायल्लिशेषूपपन्ना यावत्सालपुष्पविमानालंकृता देवसमितिमुपसंक्रान्ता ॥

B 303

१५ तस्मिंश्च काले शत्रो देवेन्द्रः सुधर्मायां देवसभायां देवगणस्य मध्ये बुद्धस्य वर्णं
 भापते, धर्मस्य संवस्य च वर्णं भापते । ददर्श शत्रो देवेन्द्रस्तां देवकन्यां सालपुष्प-
 विमानालंकृतामुत्तमकुशलमूलाम् । दृष्ट्वा च गापया प्रत्यभाषत—

गात्रं केन विमृष्टकाञ्चननिभं पद्मोत्पलमं तव
 गात्रश्रीरतुला कृतेयमिह ते देहाद्यभा निःसृता ।
 २० वक्त्रं केन विबुद्धपद्मसदृशं चामीकराभं तव
 ब्रूहि त्वं मम देवते फलमिदं यत्कर्मजं मुच्यते ॥ १ ॥

देवता प्राह—

सश्रावको नरादिष्व आकीर्णो वरलक्षणैः ।
 तत्कर्म कुशलं कृत्वा राजतेऽन्यधिकं मम ।
 २५ जलजेन्दुविशुद्धाभं वदनं कान्तदर्शनम् ॥ २ ॥

शक्रः प्राह—

अहो गुणमयं क्षेत्रं सर्वदोषविवर्जितम् ।
 यत्र न्यस्तं त्वया वीजमिदं स्वर्गोपपत्तये ॥ ३ ॥

को नार्चयेत्प्रवरकाञ्चनराशिगौरं
बुद्धं विशुद्धकमलायतपत्रनेत्रम् ।

यत्राधिकारजनितानि वराङ्गनानां
रेजुमुखानि कमलायतलेचननि ॥ ४ ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपसंपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्प- 5
द्यन्ते—कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । सा पश्यति—मनुष्येभ्यश्च्युता, प्रणीतेषु
देवेषु त्रायर्द्धशेषूपपन्ना, भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसाधेति । अथ तस्या देवकन्याया एत-
दभवत्—न मम प्रतिरूपं स्याददहं पर्युपितपरिवासा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् ।
यन्वहमपर्युपितपरिवासा एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ सा देवकन्या
चलविमलकुण्डलधरा हारार्थहारविराजितगात्री मणिरत्नविचित्रचूडा कुङ्कुमतमालपत्रस्रुकादि- 10
संसृष्टगात्री अनेकदेवताशतसहस्रपरिवृता तेनैव सालुपुष्पविमानेन सह भगवत्सकाश-
मुपसंक्रान्ता । भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निषण्णा धर्मश्रवणाय । अथ
भगवांस्तस्या देवताया आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसलसंप्रति-
वेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्, यं श्रुत्वा तया देवकन्यया विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्काय-
दृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । सा दृष्टसत्या त्रिरुदान- 15
मुदानयति—इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं, न पित्रा, न देवताभिर्न राज्ञा नेष्टेन
स्वजनबन्धुवर्गेण, न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रु-
समुद्राः, लङ्घिता अस्त्रिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि स्वर्गमोक्षाद्वाराणि,
प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च—

तवानुभावात्पिहितः सुषोरो ह्यपायमार्गो बह्वदोपयुक्तः ।
अपाहृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ ५ ॥

20 B 305

त्वदाश्रयाच्चासन्नपेतदोष मयाद्य शुद्धं सुनिशुद्धचक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमर्यकान्तं तीर्णं च दुःखार्णवपारमसि ॥ ६ ॥

नरयरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणमय ।
भगवत्समुद्बुद्धमदर्शन सफलमय मुने तव दर्शनम् ॥ इति ॥ ७ ॥

25

अथनम्य ततः प्रष्टुम्वहारा चरणौ द्वावभिरन्यत्र जातहर्षा ।
परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखी दिवं जगाम ॥ ८ ॥

अयासी देवकन्या वणिगिव लब्धलामः, सस्यसंपन्न इव कर्षकः, शूर इव विजित-
संक्रामः, सर्पिरीगपरिमुक्त इवातुरो यया निभूत्वा भगवत्सकाशमागता, तथैव विभूत्वा
स्वभवनं गता ॥

क्रियाकारश्च कारितो न केनचित्त्वागतस्त्वपे काराः कर्तव्या इति । यदा पञ्चदश्यां प्रवारणा
संवृता, तदा तत्र केशनखस्त्वपे न कश्चित्संमार्जनं दीपधूपपुष्पदानं वा कुरुते । ततोऽन्तः-
पुरिकाः केशनखस्त्वपं तथाविधं राजानं च त्रिम्बिसारमनुस्मृत्य करुणकरुणं रोदितुमारब्धाः—
ह्य कष्टं धर्मराजवियोगाद्वयं पुण्यात्प्रहीणा इति । तत्र च श्रीमती नामान्तःपुरिका । सा खकं
जीवितमगणयित्वा बुद्धगुणांश्चानुस्मृत्य केशनखस्त्वपं संमृज्य दीपमालामकार्पीत् । याव- ६
दजातशत्रुरपरिप्रासादतलगतः तमुदारमवभासं दृष्ट्वा पप्रच्छ किमिदमिति । यावदन्यया
कथितम्—श्रीमत्या केशनखस्त्वपे दीपमाला कृतेति । ततः श्रीमतीमाहूय कथयति—किमर्थं
राजशासनमतिक्रमसीति । सा कथयति—यद्यपि मया तव शासनमतिक्रान्तम्, किं तु धर्मराजस्य
मया त्रिम्बिसारस्य शासनं नातिक्रान्तमिति । ततस्तेन कुपितेन चक्रं क्षिप्त्वा जीविताद्
व्यवरोपिता । सा भगवति प्रसन्नचित्ता कालगता प्रणीतेषु देवेषु त्रायस्त्रिंशेषूपपन्ना ॥ 10

B 809

तत्र काले देवसमितिरुपस्थिता । अप श्रीमती देवकन्या समन्तयोजनं दिव्यप्रभा-
मण्डलावभासिता देवसमितिमुपसंक्रान्ता । ततः शक्रो देवेन्द्रस्तमुदारमवभासं दिव्यां च
प्रभां समन्तयोजनां दृष्ट्वा पप्रच्छ—

गात्रं केन विमृष्टकाञ्चननिभं पद्मोत्पलामं तव

गात्रश्रीरतुला कृतेषमिह ते देहात्मना निःसृता ।

15

वक्रं केन विबुद्धपद्मसदृशं चामीकरामं तव

ब्रूहि त्वं मम देवते फलमिदं यत्कर्मजं भुङ्गते ॥ १ ॥

देवता प्राह—

ब्रैलोक्यनाथं जगतः प्रदीपं निरीक्ष्य बुद्धं वरलक्षणाढ्यम् ।

चकार दीपं यदतां वरस्य तमोनुदं श्लेशतमोनुदस्य ॥ २ ॥

20

दृष्ट्वा प्रभां चन्द्रमरीचिवर्णां चकार भावेन मुनौ प्रसादम् ।

प्रभां च हर्षात्समुदीक्ष्य शास्तृश्चक्रे प्रणामं यदतां वरस्य ॥ ३ ॥

तत्कर्मणां त्रिया देहं राजतेऽम्यधिकं मम ।

जलजेन्दुमिश्रुद्धामं वदनं कान्तदर्शनम् ॥ ४ ॥

शक्रः प्राह—

25 ॥ 310

अहो गुणमयं क्षेत्रं सर्वदोषविवर्जितम् ।

यत्र न्यस्तं त्वया बीजमिष्टं स्वर्गोपपत्तये ॥ ५ ॥

को नाचयेत्तवरकाञ्चनराशिगौरं
बुद्धं विशुद्धकमलायतपत्रनेत्रम् ।

यत्राधिकारजनितानि वराङ्गनानां
रेखुर्मुखानि कमलायतलोचनानि ॥ ६ ॥

- 5 धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपभस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते—
कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । सा पश्यति—मनुष्येभ्यश्च्युता, प्रणीतेषु देवेषु
त्रायार्क्षिशेषूपपन्ना, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाधेति । अथ श्रीमत्या देवकन्याया एत-
दभवत्—न मम प्रतिरूपं स्याद्यदहं पर्युयितपरिवासा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् ।
यत्त्वहमपर्युयितपरिवासा एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ श्रीमती देवकन्या
10 दिव्यप्रभावभासपरिवेष्टिता दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा
सर्वं वेषुवनं कलन्दकनिवापमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः
पुरस्तान्निषण्णा धर्मश्रवणाय ॥

- अथ भगवाञ्छ्रीमत्या देवकन्याया आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं
चतुरार्पसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा श्रीमत्या देवकन्याया विशति-
15 शिखरसमुद्रतं सत्कापट्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतआपत्तिफलं प्राप्तम् । सा दृष्टसत्त्वा
त्रिरुदानमुदानयति—इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं, न पित्रा, न राज्ञा, न देवताभि-
B 211 नैष्टेन स्वजनवन्धुवर्गेण, न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छोषिता
रुधिराश्रुसमुद्राः, लङ्घिता अस्तिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि,
प्रतिघ्रापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च—

- 20 तत्रानुभावत्पिहितः सुघोरो ह्यापयमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपाहृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ ७ ॥
तदाश्रयाच्चासमपेतदोषं मयाच शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्यकान्तं तीर्णां च दुःखार्णवपारमसि ॥ ८ ॥
नरकेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।
25 भवसहस्रसुदुर्लभदर्शनं सफलमय मुने तव दर्शनम् ॥ ९ ॥
अवनम्य ततः प्रलम्बहात चरणौ ह्यवमिवन्ध जातहर्षा ।
परिम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखी दिवं जगाम ॥ १० ॥

अथ श्रीमती देवकन्या कगिगिञ्च लब्धलामः, सत्यसंपन्न इव कर्षकः, नर इव
जितसंप्रामः, सर्वरोगविमुक्त इवातुरः, यया विमूखा भगवत्सत्तादाभागता, तथैव विमूखा
30 स्वभवनं गता ॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके
 उदारोऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भगवन्निमां रात्रिं ब्रह्मा सहांपतिः
 शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रान्ताः ? भगवानाह—न भिक्षवो
 ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः ।
 अपि तु राज्ञो विम्बिसारस्य श्रीमती नामान्तःपुरिका खञ्जीवितमगणयित्वा बुद्धगुणांश्चानुस्मृत्य 5 B 312
 तयागतस्य केशनखरूपे दीपमालां कृतवती । ततो राज्ञा अजातशत्रुणा कुपितेन जीवि-
 ताद् व्यवरोपिता । सा ममान्तिके चित्तं प्रसाद्य काळगता प्रणीतेषु देवेषु त्रायस्त्रिंशेषूपपन्ना ।
 सा अस्यां रात्रौ मत्सकाशमुपसंक्रान्ता । तस्या मया धर्मो देशितः, दृष्टस्या च स्वभवनं गता ।
 तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षितव्यं यच्छास्तारं सत्करिष्यामो गुरुकरिष्यामो मानयिष्यामः
 पूजयिष्यामः । शास्तारं सत्कृत्य गुरुकृत्य मानयित्वा पूजयित्वापनिश्रित्य विहरिष्यामः । इत्येवं 10
 वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनसस्तो भिक्षवो भगवतो भायितमभ्यनन्दन् ॥

५५ वक्षम् ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः B 318
 श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नैर्गैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो- 15
 रगाम्बर्कितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-
 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्यारोमे । यदा
 अनायपिण्डदेन गृहपतिना बुद्धप्रमुखाय भिक्षुसंघाय जेतवनं निर्यातितम्, क्रमेण (च)
 फोटिशतं भगवच्छासने दत्तम्, तदा तस्य बुद्धिर्भवत्—किमत्रार्थं यदहं दानानि
 ददामि, पुष्पानि वा करोमि, यन्वहं दद्विजनानुग्रहार्थं श्रावस्तीनिवासिनो जनकाया- 20
 च्छन्दकमिक्षणं कृत्वा भगवन्तं सश्रावकसंघमुपतिष्ठेयम् । एवं मे महाजनानुग्रहः कृतो
 भविष्यति, बहु चानेन पुण्यं प्रसूतं भविष्यतीति । ततोऽनायपिण्डदेन गृहपतिना एष
 वृत्तान्तो राज्ञे निवेदितः । राज्ञा सर्वस्यां श्रावस्त्वां घण्टावधोषणं कारितम्—शृण्वन्तु भवन्तः
 श्रावस्तीनिवासिनः पौराः । अद्य सप्तमे दिवसे अनायपिण्डदो गृहपतिर्हस्तिस्कन्धाभिरूढ- B 314
 स्तयागतस्य सश्रावकसंघस्यार्थाय च्छन्दकमिक्षणं कर्तुं कामः । यस्य वो यन्मात्रं परित्यक्तं 25
 तदनुप्रदातव्यमिति । यावत्सप्तमे दिवसे अनायपिण्डदो गृहपतिर्हस्तिस्कन्धाभिरूढस्तया-
 गतस्य सश्रावकसंघस्यार्थाय च्छन्दकमिक्षणं कर्तुं प्रवृत्तः । तत्र येषां यन्मात्रो विभवस्तो तन्मात्रं
 दातुं प्रवृत्ताः । केचिद्दारं प्रयच्छन्ति, केचित्कटकम्, केचित्केयूरम्, केचिज्जातरूपमालाम्,

१ Some Mss. read here : केचिदर्थं प्रयान्ति, केचित्कटकम्, i. e., some were delighted and others murmured, which is clearly an interpolation, not supported by Chinese version. हर्ष is mentioned as an ornament.

केचिद्वल्लिमुद्राम्, केचिन्मुक्ताहारम्, केचिद्विराण्यम्, केचिद्वर्णम्, केचिदन्तशः कार्पा-
पणम् । गृहपतिरपि परानुग्रहार्थं प्रतिगृह्णाति ॥

- यावदन्यतमा स्त्री परमदरिद्रा । तया त्रिभिर्मसैः कृच्छ्रेण पटक उपार्जितः । सा तं
पटकं प्रावृत्त वीथीमवतीर्णा । अनाथपिण्डदश्च तथा दूरत एवागच्छन् शङ्खपटहैर्वाद्यमानैरव-
लोकितः । तपान्यतम उपासकः पृष्ठः—यदि तावदयं गृहपतिराख्यो महाधनो महामोगोऽन्तर्भूमौ
B 315 निगूढान्यपि निधानानि पश्यति, कस्मादयं परकुलेभ्यो भक्ष्यमटतीति । सा उपासकेनोका-
परानुग्रहार्थम् । येऽसमर्था भगवन्तं सश्रावकसंघं भोजयितुम्, तेषामर्थेऽनुग्रहं करोति । कथं
वह्वः समेता भगवन्तं प्रतिपादयेयुरिति । ततस्तस्या दारिकाया बुद्धिरुपपन्ना—अहं ताव-
दद्वतपुण्या, न मे शक्तिरस्ति, यदहमेकाकिनी भगवन्तं सश्रावकसंघं भोजनेन प्रतिपाद-
येयम् । यन्महमत्र किञ्चिदनुप्रदद्यामिति । सा स्वकं विभवमवलोकयन्ती न किञ्चित्पश्यति
ऋते पटकात् । सा चिन्तयितुं प्रवृत्ता—यद्यहमिहस्यैव पटकं प्रदास्यामि, नम्रा भविष्यामि ।
यद्यहं शरणपृष्ठमभिरुह्य पटकं क्षिपेयमिति । ततः सा शरणपृष्ठमभिरुह्य स्वशरीरात्पटक-
मवनीय अनाथपिण्डदस्योपरि क्षिप्तवती । सा गृहपतिना संलक्षिता—नूनमस्या एष एव विभवो
यदनया शरणसंस्थया क्षिप्तमिति । तेन स्वपौरुषेयाणामाज्ञानुप्रदत्ता—गच्छन्तु भवन्तः,
॥ अवलोकयन्तु केनायं पटकः क्षिप्त इति । तैरवलोकिता यावदुल्लुङ्गुका निपण्णा । ततस्त्रीः
पृष्टा । तथा चोक्तम्—यो मे विभव आसीत्स मे भगवद्गुणानुकीर्तनं प्रतिश्रुत्य दारिद्र्यमयभीतया
B 316 तपागतप्रमुखे भिक्षुसंघे दत्त इति । ततस्तेरनाथपिण्डदाय निवेदितम् । ततोऽनाथपिण्ड-
देन गृहपतिना परमविस्मयजातेन सा दारिका विचित्रैर्वैश्वराभरणैश्चाच्छादिता । सा
चात्त्यापुष्पा कालगता प्रणीतेषु देवेषु त्रायस्त्रिंशेषूपपन्ना । उपपन्नमात्रायास्तस्यास्तयाविधानि
१० यज्ञाणि प्रादुर्भूतानि, न कस्यचिदन्यस्य देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा ॥

धर्म्ना खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपसंपन्नस्य ग्रीणि वित्तान्युपपन्नो-
द्युतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । सा पश्यति मनुष्येभ्यश्च्युता, प्रणीतेषु देवेषु प्राप-
त्रिशेषूपपन्ना, भगवतः पटकप्रदानादिनि । ततो यत्रदायिका देवकन्या चालविमल-
कुण्डलधरा हारार्थहारविभूषितग्रीवा मणिरत्नविचित्रचूडा कुङ्कुमतमालपत्ररपृकादिसंयुष्ट-
१५ ग्रीवा समेव ग्रीवि दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणां पुष्पाणामुत्सर्गं पुरिया
सर्गं जेतन्नमुदरैरायमासेनायमास्य भगवन्तं पुष्पैरपकीर्य भगवतः पुरस्ताद्विरग्ना धर्म-
श्रवणाय । अप भगवान् पटकप्रदायिकाया देवकन्याया आशयानुशयं धातुं प्रकृति च शान्ता
सारदी चतुर्गर्भमख्यमप्रतिषेधिनी धर्मदेशनां कृतवान्, या दुरा पटकप्रदायिकाया
देवकन्याया विरतिशिखारसमुद्रं सगरपट्टिशैर्लक्ष्मणपत्रेण मिरवा शोभभाविभक्तं
२० सङ्गच्छन्तम् । सा दृष्ट्वास्त प्रिरुद्रानमुद्रानयति—इदमस्माकं मदनं न मात्रा इत्तं न शिरा
न राजा न देवताभिर्देवैः सन्नयनपुष्पेण न पुष्पैर्देवैः समगतास्तेर्वैदग्ध्यात्माकं

कृतम् । उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लक्षिता अस्थिपर्वताः पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च—

त्वानुभावात्पिहितः सुषोरो ह्यपायभागो बहुदोषयुक्तः ।

B 317

अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ १ ॥

त्वदाश्रयाच्चासमपेतदोषं मयाच शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।

प्राप्तं च शान्तं पदमार्थकान्तं तीर्णं च दुःखार्णवपारगमि ॥ २ ॥

नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।

भयसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ३ ॥ इति ॥

अयमन्य ततः प्रलम्बहारा चरणौ ह्यायभिवन्द्य जातहर्षा ।

परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखी दिवं जगाम ॥ ४ ॥

10

अथ पटप्रदायिका देवकन्या वणिगिञ्च लब्धलाभः, सस्यसंपन्न इव कर्षकः, शूर इव विजितसंप्रामः, सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यया विभूत्या भगवत्सकाशमागता तयैव विभूत्या स्वभवनं गता ॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके उदारोऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः— किं भगवन्नस्यां रात्रौ भगवन्तं १५ दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ? भगवानाह— न भिक्षवो ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः । या दरिद्रदारिका अनाथपिण्डदस्य गृहपतेश्छन्दकभिक्षणं कुर्वाणस्य पटं दत्त्वा कालगता, प्रणीतिषु देवेषु त्रायर्क्षिशेषूपपन्ना, सा इमां रात्रिं मत्सकाशमुपसंक्रान्ता । तस्या मया धर्मो २० देशितः । सा प्रसादजाता प्रक्रान्ता, दृष्टस्या च स्वभवनं गता । तस्मात्तर्हि भिक्षव एवं शिक्षि- २० तव्यम्, पद्भुद्धधर्मसंवेपु कारान् करिष्यामो नायकारान् । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

B 319

इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

५६ शुकः ।

बुद्धो भगवान् सत्यतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः २५ श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्गक्षैरसुरैर्गणैः किन्नरैर्महोर्गैरिति देवनागयक्षासुरगण्डकिन्ना- २५ महोरगाम्यार्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान- प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्पासामे । राजगृहे नगरे राजा विम्बिसारो राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुमिश्रं च आसीर्णवद्भुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्करोगापगतं शालीशुगोमहिषी- संपन्नमखिलमरुष्टकम् । एकपुत्रकमिव राज्यं पालयति । स च राजा श्राद्धो मद्रः कत्याणाशय

B 319

आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः । यावदसौ भग-
वददर्शनोत्कण्ठितः को कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः । ततोऽसौ सैरुक्तः—किमर्थं देव
शोकः क्रियत इति । राजोवाच—चिरदृष्टो मे सुगतः । सोऽहं काङ्क्षामि भगवतो
दर्शनमिति । अश्रौपीद्भगवान् दिवाविहारोपगतो दिव्येन श्रोत्रेण विशुद्धेनार्तिकान्तमानुपेण
राजा विम्विसार उत्कण्ठित इति । अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्ट-
मविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्ताना-
मेकारक्षाणां शमयविपद्यनाविहारिणां त्रिदभयस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्कृदिपाद-
चरणतलसुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संप्रहवस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां
पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां पङ्क्तिसमन्वागतानां पदपारमितापरिपूर्णानां सप्तशोष्यङ्गसुमाख्याना-
मष्टाङ्गमागदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशवलवल्लिनां दशदिकसमापूर्णयशसां
दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानाम्—त्रिरात्रेभिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं
प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्र-
संकटसंवाधप्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः, कमहमपायादुद्धृत्य
स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्याम्, कमर्य-
धनविरहितमर्यधनेश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्,
कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपकानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातित्रमेद्वेद्यं सागरो मकरालयः ।

न तु धनैर्यत्सानां बुद्धो वेलातिक्रमेत् ॥ १ ॥

ततो भगवान् राज्ञो विम्विसारस्यानुग्रहार्थं त्रयाणां वार्षिकार्णां मासानामव्ययाकृत-
चीवरं निष्ठितचीवरः समादाय पात्रचीवरं जनपदचारिकां प्रक्रान्तः । अनुपूर्वेण चारिकां
चालन्यतमं वनपण्डमनुप्राप्तः । तत्र च वनपण्डे मनुष्यप्रलापी शुक्रः प्रतिवसति । तेन
भगवान् दूत एव दृष्टः । ततस्त्वरितव्रतिं भगवन्तमुवाच—एतु भगवान्, स्वागतं भगवते,
क्रियतामस्माकमनुग्रहः, इदं वनपण्डे एकां रात्रिं प्रतिवसेति । ततो भगवाञ्छुक्रस्यानु-
ग्रहार्थं यत्र शृष्टे शुक्रस्याल्यस्तत्र तृणसंस्तरं संस्तीर्य पर्यङ्केन निपण्णः, अन्यकृतेऽ
महाश्रावकाः, ततः शुक्रः कृत्वा रात्रिमिनस्तातस्तं वनपण्डं पर्यदति, मा इव कश्चिद्भग-
वन्तं सश्रावकसंघं विहेरुयिष्यतीति मनुष्यो वा अमनुष्यो वा यक्षो वा राक्षसो वा
आपदश्चण्डशङ्को येति । ततः प्रमानायां रजन्यां भगवन्तं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य श्रमपितु-
मारब्धः । शमस्त भगवन्तिसर्यग्योनिगतोऽष्टम्, नास्ति मे विभवो येन भगवन्तमभ्यर्चयेयम्,
अपि स्वहमग्रतो गच्छामि । राज्ञो विम्विसारस्य भगवत आगमनं निवेदयामीति ।
एवमस्तिनि । यावदसौ राज्ञः सक्कसं संप्रसितः । अनुपूर्वेण राज्ञः सकाशमनुप्राप्तः ।
तस्मिन् समये राजा उपरिप्रासादतलगतो निष्पुरुषेण सूर्येण प्रदीपितो रमते परिचारयति ।
ततः शुक्रो मानुषप्रलापी राजानमुवाच । भो राजन्, निदिशंते ते भवतु—भगवान् सश्रावक-

संघस्तत्र विजितमनुप्राप्तः । तदर्हति देवो भक्तं सज्जीकर्तुमिति । ततो राजा त्वरितत्वरितं प्रासादादवतीर्यामाल्यगणपरिवृतो भगवतोऽर्च्येन आसनकानि प्रक्षप्य छत्रध्वजपताकाभिर्विचित्रैश्च गन्धपुष्पधूपैर्भगवन्तं प्रत्युद्गतः । ततो राज्ञा भगवान् सञ्चावकसंघो महता सत्कारेण प्रवेशितः, प्रणीतेन चाहारेण संतर्पितः ॥

अथ शुक्रस्यैतदभवत्—यद्भगवान् सञ्चावकसंघ एवंविभूतिस्तत्सर्वं मामागम्य । 5 इति विदित्वा दृष्टतुष्टप्रमुदित उदमप्रीतिसौमनस्यजातो राज्ञः पुरस्तादितश्चामुतश्च पर्यटन् ॥ 322 ॥ ३२२ ॥
इत्येनकेनापहस्य पञ्चत्वमापादितः । भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसाद्य कालगतः । प्रणीतेषु देवेषु त्रायक्षिशेषूपपन्नः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपसंपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते—
कुतश्च्युतः कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । स पश्यति—तिर्यग्न्यश्च्युतः, प्रणीतेषु देवेषु 10 त्रायक्षिशेषूपपन्नः, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाद्येति । अथ शुक्रपूर्विणो देवपुत्रस्यैतदभवत्—
न मन प्रतिरूपं स्यादहं पर्युपितपरिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् । यज्वहमपर्यु-
पितपरिवास एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ शुक्रपूर्वी देवपुत्रश्चलविमल-
कुण्डलधरो हारार्धहारविराजितगात्रो मणिरत्नविचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्षादिसंसृष्ट-
गात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुपलपन्नकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा 15 सर्वं जेतवनमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्म-
श्रवणाय । अथ भगवांश्छुकपूर्विणो देवपुत्रस्याशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिवेधिकीं धर्मेदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा शुक्रपूर्विणा देवपुत्रेण विंशति-
शिखरसमुद्गतं सरकायदृष्टिशैलं ज्ञानयत्रेण भिरवा स्रोतआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । ॥
दृष्टसत्त्वलिखितदानमुदानयति—इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं, न पित्रा, न राज्ञा, न 20 देवताभिर्नेष्टेन सखनबन्धुवर्गेण, न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् । उच्छ्रोयिता रुधिराश्रुसमुद्राः, लङ्घिता अस्थिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्तो देवमनुष्येषु । आह च—

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।

अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ २ ॥

25

त्वदाश्रयाच्चाप्तमपेतदोषं मयाच शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।

B 323

प्राप्तं च शान्तं पदमार्थकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥ ३ ॥

नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।

भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ४ ॥

अवनम्य ततः प्रलम्बहारश्चणौ द्वावभिवन्ध जातहर्षः ।

30

परिमय्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥ ५ ॥

अथ शुक्रपूर्वी देवपुत्रो वणिगिव लब्धलाम्, सत्यसंपन्न इव कर्षकः, शूर इव विजितसंप्रामः, सर्वरोगपरिमुक्त इवाधुरो यया विभूत्या भगवत्सकाराभागतस्तथैव विभूत्या स्वभवनं गतः ॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके
 5 उदारोऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भगवन्त्यां रात्रौ भगवन्तं
 दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ? भगवानाह—न
 भिक्षवो ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः ।
 अपि तु दृष्टः स युष्माभिः शुक्रो येन वयं तस्मिन् घनपण्डे रात्रिं वस्तुमुपनिमञ्चिता इति ?
 भिक्षव ऊचुः—एवं भदन्तेति । भगवानाह—स एष भिक्षवः कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु
 10 त्रायर्क्षिणेषूपपन्नं इति । भिक्षव ऊचुः—कानि भदन्त शुक्रपूर्वकेण देवपुत्रेण कर्माणि
 कृतानि येन शुकेषूपपन्नः, कानि कर्माणि कृतानि येन देवेषूपपन्नः, सत्यदर्शनं च कृत-
 मिति । भगवानाह—शुक्रपूर्वकेणैव भिक्षवो देवपुत्रेण पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृता-
 न्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधवल्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । शुक्र-
 पूर्वकेण देवपुत्रेण कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविव्यति ? न भिक्षवः कर्माणि
 B 324 15 कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाग्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
 अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

सामर्थी प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ६ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽप्यनि अस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिवर्षसहस्राद्यपि प्रजायां
 20 काश्यपो नाम सम्यक्संयुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः
 पुरुषदम्यसारयिः शास्ता देवमनुष्याणां युद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य
 विहरति स्म । तस्यान्यतम उपासकः । तेन शिक्षाशैथिल्यं कृतम् । तस्य कर्मणो विपाका-
 ष्ट्युकेषूपपन्नः । यन्ममान्तिके चित्तं प्रसादितम्, तेन देवेषूपपन्नः । यत्तेन परिशिष्टानि
 शिक्षापदानि रक्षितानि, तेन सखदर्शनं कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां
 25 कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्रानामेकान्तशुक्रः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः ।
 तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्मण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्रेष्वेव
 कर्मक्षामोः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनससो भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

५७ दूतः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्पवाहैर्देवैर्नारैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनम्लान-
प्रत्ययभेषज्यपरिष्काराणां सन्नायकसंघो राजगृहे वर्षा उपगतो वेणुत्रने कलन्दकनिवापो ।
अथ अनाथपिण्डदो गृहपतिर्येन राजा प्रसेनजित्कौशलस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य राजानं
प्रसेनजितं जयेनायुषा च वर्षयित्वा विज्ञापयति—यत्खलु देव जानीयाश्चिरदृष्टोऽस्माभि-
र्भगवान् । परितृपिताः स्मो भगवतो दर्शनाय । इच्छामो वयं भगवन्तं द्रष्टुमिति । ततो राजा
अनाथपिण्डदं गृहपतिमुवाच—रुचिते गृहपते श्रुतं कुत्र भगवानेतर्हि वर्षा उपगत इति ?
अनाथपिण्डद उवाच—श्रुतं मे देव भगवान् राजगृहे वर्षा उपगत इति ॥

B 325

11

ततो राजा प्रसेनजिता कौशलेन अनाथपिण्डदायैश्च पौरजानपदामात्यैरन्यतमः पुरुषो
दूषेनाह्वयोक्तः—एहि त्वं भोः पुरुष, येन भगवांस्तेनोपसंक्राम । उपसंक्रम्य अस्माकं वचनेन
भगवतः पादौ शिरसा बन्दस्व, अल्पाद्यघतां च पृच्छ अल्पातङ्कं च लघूत्थानतां च यात्रां
च बलं च सुखं चानवघतां च स्पर्शविहारतां च । एवं च बद्ध—राजा भदन्त कौशलः श्रावस्ती-
निवासिनश्च पौरा अकाङ्क्षन्ति भगवतो दर्शनम् । एवं चाहुः—चिरदृष्टोऽस्माभिर्भगवान् ।
परितृपिताः स्मो भगवतो दर्शनाय । इच्छामो वयं भगवन्तं द्रष्टुम् । साधु भगवाञ्छ्रावस्ती-
मागच्छेदनुकम्पामुपादायेति । एवं देवेति स पुरुषो राज्ञः प्रसेनजितः कौशलस्य सामास्य-
पौरजानपदस्य प्रतिष्ठुस्य श्रावस्तीतोऽनुपूर्वेण चञ्चूर्यमाणो राजगृहं नगरमनुप्राहः । ततः
पूर्व—राजगृहं नगरमवलोक्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा
बन्धित्वैकान्ते निपण्णः । एकान्तनिपण्णः स पुरुषो भगवन्तमिदमवोचत्—राजा भदन्त
प्रसेनजितकौशलः श्रावस्तीनिवासिनश्च पौरा भगवतः पादौ शिरसा बन्धित्वा अल्पाद्यघतां
पृच्छन्ति, अल्पातङ्कतां च लघूत्थानतां च यात्रां च बलं च सुखं चानवघतां च स्पर्श-
विहारतां च । एवं चाहुः—चिरदृष्टोऽस्माभिर्भगवान् । परितृपिताः स्मो भगवतो दर्शनाय ।
इच्छामो वयं भगवन्तं द्रष्टुम् । साधु भगवाञ्छ्रावस्तीमागच्छेदनुकम्पामुपादायेति । भगवा-
नाह—सचेन्मे भोः पुरुष राजा विम्बिसारोऽनुज्ञास्यति, गमिष्यामीति । ततः स दूतो राजानं
विम्बिसारागनुज्ञाय भगवन्तमिदमवोचत्—अनुज्ञातोऽसि भगवन् राजा विम्बिसारेण गमनाय,
यस्येदानीं भगवान् कालं मन्यत इति । अधिवासयति भगवांस्तस्य पुरुषस्य दूष्णीमावेन ॥

B 326

20

25

अथ भगवांस्त्रयाणां वार्षिक्याणां मासानामभ्याप्यकृतचीरो निष्ठितचोवरः समादाय
पात्रचीवर महता परिवारेण आनस्यभिमुजोऽभिजगाम । दूतोऽपि रषाभिरुद्धः संप्रस्थितः ।
अपासो ददर्श बुद्धं भगवन्तं पद्मवां संप्रस्थितम् । ततो एपादवतीर्य येन भगवांस्तेनाह्वयितं
प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—प्रतिगृह्यतां भगवन्नस्माकीनो रषोऽनुकम्पामुपादायेति ॥

B 327

30

भगवानाह—

ऋद्धिपादरथेनाहं सम्यग्व्यायामवर्तिना ।

विचरामि महीं कृत्स्नामशतः क्लेशकण्टकैः ॥ १ ॥ इति ॥

दूतः प्राह—यद्यपि भगवानृद्धिपादयानयायी, तथापि तु क्रियतां ममानुग्रहार्थमनु-
५ कम्पेति । अथ भगवान् दूतस्यानुग्रहार्थमृद्ध्या रथस्योपरि स्थितः । ततो भगवान् रथाभिखण्डः
श्रावस्तीमनुप्राप्तः । दूतेन च राज्ञे निवेदितम् । अथ राजा सामासः सपौरजानपदो
भगवन्तं प्रत्युद्गतः । तत्रैव च जेतवने रात्रिं वासमुपगतो धर्मश्रवणाय । स च दूतोऽप्यायुक्तो
धर्मं श्रुत्वा तस्यामेव रात्रौ कालगतः । स कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रायक्षिशेषूपपन्नः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अविरोपसंपन्नस्य त्रीणि चित्ता-
१० न्युत्पद्यन्ते—कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । स पश्यति मनुष्येभ्यश्च्युतः, प्रणीतेषु देवेषु
त्रायक्षिशेषूपपन्नः, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाधेति । अथ दूतपूर्विणो देवपुत्रस्यैतदभवत्—
न मम प्रतिरूपं स्यादहं पर्युपितपरिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् । यन्वहमपर्यु-
१५ पितपरिवास एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ दूतपूर्वी देवपुत्रश्चलविमल-
कुण्डलधरो हारार्थहारविराजितगात्रो मणिरनविचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्ररपूष्पादिसंयु-
२० गात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मयुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं पूतयित्वा
सर्वं जेतवनमुदारेणावमासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्म-
श्रवणाय । अथ भगवान् दूतपूर्विणो देवपुत्रस्याशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं
चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा दूतपूर्विणा देवपुत्रेण विशति-
शिखरसमुद्गतं सन्कायदृष्टिरीक्षं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतश्चापत्तिकलं साक्षात्कृतम् । स
२५ दृष्टसत्त्वखिरदानमुदानयति—इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं, न पित्रा, न राहा,
न देवताभिर्नेष्टेन स्वजनवन्धुवर्गेण न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भवतास्माकं कृतम् ।
उच्छोपेता रुधिराश्रुसमुदाः, लङ्घिता अस्त्रिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि
सर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठिताः स्तो देवमनुष्येषु । आह च—

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो क्षपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।

२५ अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ २ ॥

त्वदाश्रयाच्चाप्तमेतदोषं मयाच शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।

प्राप्तं च ज्ञान्तं पदमार्थकान्तं तीर्णं च दुःखार्णवपारमसि ॥ ३ ॥

नारवेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मत्रारामणामय ।

ममसदृशमुदुर्लभदर्शनं सकलमय मुने तव दर्शनम् ॥ ४ ॥

२० अत्रमय्य तनः प्रत्यग्द्वारधरणौ द्वावभिनव ज्ञानद्वयः ।

परिमय्य च दक्षिणं त्रिनारिं सुरलोकाभिमुखो दिव्यं जगाम ॥ ५ ॥

अथ दूतपूर्वा देवपुत्रो वणिगिव लब्धलामः, सत्यसंपन्न इव कर्पकः, शूर इव विजितसंप्रामः, सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरो यया हि विभूत्या भगवत्सकाशमागतस्तथैव विभूत्या स्वभवनं गतः ॥

ततो राजा प्रसेनजिदुपरिप्रासादतलगतस्तमुदारमवभासं दृष्ट्वा प्रभातायां रजन्यां भगवन्तं पप्रच्छ—किं भगवन्निमां रात्रिं भगवन्तं दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो ६ लोकपाला उपसंक्रान्ताः ? भगवानाह—न महाराज ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः, अपि तु तावको दूतः स ममान्तिके चित्त-मभिप्रसाद्य कालगतः प्रणीतेषु देवेषु त्रायर्क्षिशेषूपपन्नः । स इमां रात्रिं मत्सकाशमागतः । तस्य मया धर्मो देशितः । स दृष्टसत्यः स्वभवनं गत इति । ततो राजा विस्मयजातः कथ-यति—अहो बुद्धो अहो धर्मः अहो संघो यत्र नाम परीतं कर्म कृत्वा महान् विपाक इति । १० अथ राजा प्रसेनजित्कौशलो भगवतो मापितमभिनन्द्यानुमोष भगवतः पादौ शिरसा बन्दित्वोत्थायासनाप्रक्रान्तः ॥

तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्म—तिष्ठ इमा भिक्षवोऽप्रप्रज्ञप्तयः । कतमास्तिन्नः ? बुद्धेऽप्रप्रज्ञप्तिर्धमे संघेऽप्रप्रज्ञप्तिः । बुद्धेऽप्रप्रज्ञप्तिः कतमा ? ये केचित्सत्त्वा अपदा वा द्विपदा वा धडुपदा वा रूपिणो वा अरूपिणो वा संज्ञिनो वा असंज्ञिनो वा नैवसंज्ञिनो नासंज्ञिनः, १५ तथागतोऽहं न सम्यक्संबुद्धस्तेषामम आख्यातः । ये केचिद्बुद्धेऽभिप्रसन्नाः, अग्रे, तेऽभि-प्रसन्नाः । तेषामग्रेऽभिप्रसन्नानामग्रे एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते बुद्धेऽप्रप्रज्ञप्तिः । धर्मेऽप्रप्रज्ञप्तिः कतमा ? ये केचिद्धर्माः संस्कृता वा असंस्कृता वा, विरागो धर्मस्तेषामम आख्यातः । ये केचिद्धर्मेऽभि-प्रसन्नाः, अग्रे तेऽभिप्रसन्नाः । तेषामग्रेऽभिप्रसन्नानामग्रे एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यो देवेषु २० वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते धर्मेऽप्रप्रज्ञप्तिः । संघेऽप्रप्रज्ञप्तिः कतमा ? ये केचित्संघा वा गणा वा भूषा वा पर्षदो वा, तथागतश्रावकसंघस्तेषामम आख्यातः । ये केचित्संघेऽभिप्रसन्नाः, अग्रे तेऽभिप्रसन्नाः । तेषामग्रेऽभिप्रसन्नानामग्रे एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते संघेऽप्रप्रज्ञप्तिः ॥

इदमशौचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो मापितमभ्यनन्दन् ॥

५८ महिषः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देयैर्नगैर्यज्ञैःसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयश्चापुर्गारुडकिन्नर-महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीनरपिण्डनातज्ञपनासनग्लान-

प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सञ्चावकसंघः कोशलेषु जनपदेषु चारिकां चरन्नन्यतमवनपण्ड-
मनुप्राप्तः । तत्र च वनपण्डे महान् महिषीयूयः प्रतिवसति, पञ्चमात्राणि च महिषीपाल-
शतानि । यावत्तत्रान्यतमो महिषो बलवान् परमेण बलेन समन्वागतः । स परमनुप्याणां
गन्धमाघाय पृष्ठतोऽनुधावति । भगवांश्च तं प्रदेशमनुप्राप्तः । ततो महिषीपालैर्भगवान्
१ सञ्चावकसंघो दूरत एव दृष्टः । ततस्तैरुच्चैःशब्दैरुक्तः—भगवन्, इमं मार्गं वर्जय,
दुष्टमहिषोऽत्र प्रतिवसतीति । भगवानाह—अपोत्सुका भवन्तु भवन्तः । वयमत्र कालज्ञा
भविष्याम इति । अपासौ दुष्टमहिषो भगवन्तं दूरत एव दृष्ट्वा लाङ्गूलमुत्तम्य येन
भगवांस्तेन प्रधावितः । ततो भगवता पुरस्तात्पञ्च केसरिणः सैन्धवारिणः सिंहा निर्मिताः,
२ वामे दक्षिणे च पार्श्वे द्वावग्निस्त्वचौ, उपरिष्ठान्महत्स्योमयी शिखा । ततः स महिषः
३ समन्ततो महामयं दृष्ट्वा भगवतः पादौ निश्चित्य दीनवदनश्च भगवन्तं प्रेक्षते । ततोऽस्य
भगवता तन्मय्या गत्यास्तन्मय्या योन्यास्त्रिभिः पादैर्धर्मो देशितः—इति हि भद्रमुख सर्व-
संस्कारा अनित्याः, सर्वधर्मा अनात्मानः, शान्तं निर्वाणमिति । जातिश्च स्मरिता । स
श्रुत्वा रोदितुं प्रवृत्तः । अथ भगवांस्तस्यां वेलायां गाये भाषते—

B 332

इदानीं किं करिष्यामि तिर्यग्योनिगतस्य ते ।
अक्षणप्रतिपन्नस्य किं रोदिषि निर्यकम् ॥ १ ॥
साधु प्रसाधतां चित्तं मयि कारुणिके जिने ।
तिर्यग्योनि विराग्येह ततः स्वर्गं गमिष्यसि ॥ २ ॥ इति ॥

अपासौ दुष्टमहिषः स्वाश्रयं जुगुप्समानोऽनाह्वरतां प्रतिपन्नः । दीप्ताग्रपक्षितिर्यग्योनि-
गताः प्राणिनः । स आशु कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रापक्षिशेषूपपन्नः ॥

२० धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपसंपन्नस्य श्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते-
कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । स पश्यति तिर्यग्बद्धच्युतः, प्रणीतेषु देवेषु
त्रापक्षिशेषूपपन्नः, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसायेति । अथ महिषपूर्विणो देवपुत्रस्यैत-
दभयत्—न मम प्रतिरूपं स्थावदहं पर्युषितपरिवासो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम् ।
यन्महमपर्युषितपरिवास एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अथ महिषपूर्वी देवपुत्र-

२५ धूलयिमन्कुण्डलधरो हाराधहारविराजितगात्रो मणिरत्नविचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्ररूपका-

B 333

दिसंसुटगात्रलस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणामुसङ्गं पूरयित्वा
सर्वं तं वनपण्डमुदरोणावमासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निपण्णो
धर्मश्रवणाय । अथ भगवान् महिषपूर्विणो देवपुत्रस्याज्ञयानुशयं धातुं प्रकृतिं च क्षात्र्या
तादृशी चतुर्गर्गसलसंप्रतिवेधिका धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा महिषपूर्विणा देवपुत्रेण
२० विद्वानिदिगत्समुद्रतं सत्कामपट्टिशैर्दृष्टं ज्ञानयज्ञेन भित्त्वा खोनआपत्तिफटं साक्षात्कृतम् ।
॥ दृष्टमलविद्वदानमुदानयनि—इदमम्माकं मद्दन् न माया कृतं, न पिता, न राजा, न

देवताभिर्नेष्टेन सज्जनबन्धुवर्गेण, न पूर्वप्रेतैर्न श्रमणब्राह्मणैर्यद्भगवतास्माकं कृतम् ।
उच्छोषिता रुधिराश्रुसमुदाः, लक्षिता अक्षिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि
स्वर्गमोक्षद्वाराणि, प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च—

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायभागो बहुदोषयुक्तः ।

अपाहृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ ३ ॥

त्वदाश्रयाच्चासमपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।

प्राप्तं च शान्तं पदमर्यकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमसि ॥ ४ ॥

नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणामय ।

भवसहस्रसुदुर्लभदर्शनं सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ५ ॥

अयनम्य ततः प्रलम्बहृत्क्षरणौ द्वावभिवन्ध जातहर्षः ।

परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥ ५ ॥

अथ तैर्महिपीपालैः स उदारोऽवभासो दृष्टः, यं दृष्ट्वा कुतहलजाता भगवन्तं पप्रच्छुः—
क एष भगवन् रात्रौ दिव्यमवभासं कृत्वा भगवत्सकाशमनुप्राप्त इति । भगवानाह—स
एष भवन्तो महियो ममान्तिके चित्तमभिप्रसाद्य कालगतः प्रणीतेषु देवेषु त्रापक्षिशेषूपपन्नः ।
सोऽस्यां रात्रौ मत्सकाशमुपसंक्रान्तः । तस्य मया धर्मो देशितः । स दृष्टसत्यः स्वभवनं
गतः । ततस्ते महिपीपालाः परं विस्मयमापन्नाः—आश्चर्यं यन्नाम अयं तिर्यग्योनिगतो भूत्वा
भगवन्तं कल्याणमित्रमासाद्य देवेषूपपन्नः, सत्यदर्शनं च कृतम् । कथं नाम वयं मनुष्यभूता
विशेषं नाधिगच्छेमेति ? ततस्ते बुद्धं भगवन्तं सश्रावकसंघं प्रणीतेनाहारेण संतर्प्य भगवतो-
ऽन्तिके प्रव्रजिताः । तैर्यज्यमानैर्घटमानैर्व्यायच्छमानैः सर्वकेशप्रहणादहर्हृत्त्वं साक्षात्कृतम् ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
महिषपूर्वकेण देवपुत्रेण कर्माणि कृतानि येन महियेषूपपन्नः ? एभिध महिपीपालैः किं
कर्म कृतं येनहर्हृत्त्वं साक्षात्कृतम् ? भगवानाह—एभिरेव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि
कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओद्यन्त्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । एभिः
कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविव्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि
बाधे पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि दूपास्तेष्वेव
स्क्वन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ७ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तिऽप्यनि अस्मिन्नेन भद्रकल्पे विराजितसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो
नाम सम्पन्नसंयुद्धो लोक उदपादि निषाचरणसंपन्नः सुगतो लोकादिनुत्तरः पुरुषदम्प-
सारपिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भागवन् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्चित्य विहरति

B 335

ऋषिपतने मृगदत्ते । तत्र च काले भिक्षूणां विनिश्चये वर्तमाने त्रिपिटो भिक्षुः पञ्चशत-
परिवारो विनिश्चयेऽवस्थितः । तत्र च भिक्षवः शैक्षाशैक्षाः । ते त्रिपिटं प्रश्नं पृच्छन्ति । स
न शक्नोति व्याकर्तुम् । तेन कुपितेन खरं वाक्यं निश्चारितम्-इमे च महिषाः किं
प्रजानन्तीति । शिष्यैरप्यस्योक्तम्-इमे महिषीपालाः किं प्रजानन्तीति ॥

■ भगवानाह-किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ महिषः, अयमसौ त्रिपिटः । ये ते शिष्याः
इमे ते महिषीपालाः । तेन कर्मणा पञ्च जन्मशतानि महिषेषूपपन्नाः । इमानि च पञ्च
महिषीपालशतानि संवृत्तानि । यन्ममान्तिके चित्तं प्रसादितं तेन देवेषूपपन्नः, सत्यदर्शनं च
कृतम् । तस्मात्तर्हि भिक्षवो वारदुश्चरितप्रहाणाय व्यायन्तव्यं यथा एते दोषा न भविष्यन्ति
ये महिषस्य महिषीपालानां च । एष एव गुणगणो भविष्यति यस्तस्यैव देवपुत्रभूतस्य ।
10 इत्येवं धो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

५९ उपोषधः ।

B 336

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यत्राहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गण्डैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागपक्षासुरगण्डकिन्नरमहो-
15 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
भैरव्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः यावत्स्यां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदत्त्यारामे । तेन
खलु पुनः समयेन देवानां त्रायक्षिशानामुपोषधो नाम देवपुत्रोऽसकृदसकृद्भगवत्सकाशामुप-
संक्रामति धर्मश्रवणाय । यावदपरेण समयेन उपोषधो नाम देवपुत्रः पञ्चशतपरिवारो येन
भगवत्सैनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्ते निपण्णो धर्म-
20 श्रवणाय । अथ भगवानुपोषधस्य देवपुत्रस्य आशयानुसार्यं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं
चतुरार्यसत्यसंप्रतिषेधिकां धर्मदेवतां कृतवान्, यां श्रुत्वा उपोषधेन देवपुत्रेण विंशतिशिरः-
समुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा क्षौर्न आपत्तिफटं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्य-
क्षिरदानमुदानयति-इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतं, न पित्रा, न राज्ञा, न देवताभि-
नेष्टेन स्रजनवन्धुवर्गेण, न पूर्वप्रेतेर्न श्रमग्राहणेर्न द्रव्यतास्माकं कृतम् । उच्छोषिता
25 रुधिराश्रुसमुद्राः, स्फुलिता अस्त्रिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि,
प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येभ्यः । आह च-

तथानुभाषापिहितः सुषोभो द्वापायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।

अराहता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्माणमार्गश्च ममोपलब्धः ॥ १ ॥

त्यदाश्रयाच्चातमपेतदोषं मयाद्य शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।

प्राप्तं च शान्तं पदमर्यकान्तं तीर्णश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥ २ ॥

नखरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्म जरामरणामय ।

B 337

भवसहस्रसुदुर्लभदर्शन सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ३ ॥

अवनम्य ततः प्रलम्बहारश्चरणौ द्वावभिवन्द्य जातहर्षः ।

5

परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकामिमुखो दिवं जगाम ॥ ४ ॥

ततो भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके उदारोऽवभासः । यं दृष्ट्वा संविष्टा भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भदन्त इमां रात्रिं भगवन्तं दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ? भगवानाह—न भिक्षवो ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः । अपि 10 तु देवेषु त्रायस्त्रिंशेषु उपोपधो नाम देवपुत्रः पञ्चशतपरिवारो मां दर्शनायोपसंक्रान्तः । तस्य मया धर्मो देशितः । दृष्टसत्यश्च स स्वभवनं गत इति । भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशय-च्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कुतो भदन्त उपोपधस्य देवपुत्रस्योत्पत्तिर्नामाभि-निर्वृत्तिश्चेति । भगवानाह—इच्छथ यूयं भिक्षवः श्रोतुम् ? एवं भदन्त । तेन हि भिक्षवः शृणुत, साधु च सुपु च मनसि कुर्वत, भाषिष्ये ॥ 15

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतिऽव्यनि अस्मिन्नेव भद्रकल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संयुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्चित्य विहरति ऋषिपतने मृगदात्रे । यावदपरेण समयेन कृकी राजा भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामन्ति पर्युपासनाय । यावद्द्वौ ब्राह्मणौ ऋषिपतनं गतौ केनचित्करणीयेन । ताम्बां राजा 20 दृष्टो महत्या राजऋद्ध्या महता राजानुभावेन । तयो राज्याभिलाषो जातः । ताम्बामन्यतम उपासकः पृष्ठः—भो बुद्धोपासक, किं कर्म कृत्वा यच्चिन्तयति यत्प्रार्थयते तदस्य सर्वं समृध्यतीति । उपासकेलोकम्—यः परिशुद्धमष्टाङ्गसमन्वागतमुपवासमुपवसति, यच्चिन्तयति यत्प्रार्थयते तदस्य सर्वं समृद्धयतीति । ततस्तौ ब्राह्मणौ आपादस्य गृहपतेः सकाशादष्टाङ्गसमन्वागतमुपवासमुपलभ्योपोपिती । तदैकेन परिशुद्धो रक्षितः । स कालं कृत्वा राज्ञः कृकेः 25 पुत्रव्रममुपगन्तः । तस्य मुजात इति नामधेयं व्यवस्थापितम् । स पितुरत्ययाद्राज्ये प्रतिष्ठापितः ॥

B 339

दिनीयेनोपवासः खण्डितः । स कालं कृत्वा नागेषूपपन्नः । तस्योपरि दिवसे दिवसे सततम् तत्तत्काला निपतति यया सोऽस्त्रिशेषः क्रियते । तस्यैतदभवत्—कस्येदं कर्मणः फलं कस्यायं कर्मणः फलनिपाको येनाहमीदृशं दुःखमनुभवामीति । स पश्यति—अष्टाङ्ग- 30 समन्वागतं मे उपवासं समादाय शिक्षाशीषित्वं कृतं येनाहमीदृशं महदुःखं प्रत्यनुभवामि । केन पुनः समादाय रक्षितं तेन राज्यं प्रनिबन्धमिति । तस्यैतदभवत्—यज्वहमिदानीमपि

B 339

तावदष्टाङ्गसमन्वागतमुपवासमुपवसेयम् । अप्येव नाम नागयोनेर्मोक्षः स्यादिति । ततो
 नागवर्णमन्तर्धाप्य ब्राह्मणवर्णमात्मानमभिनिर्माय राज्ञः सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य
 जयेनायुषा च वर्षयित्वाच—अष्टाङ्गसमन्वागतेन मे महाराज उपवासेन प्रयोजनम् ।
 तदहर्हितं देवोऽष्टाङ्गसमन्वागतमुपवासं पर्येषितुम् । अयं न पर्येषसे, नियतं देवस्य सप्तधा
 ४ मूर्धानं स्फाटयामि । इत्युक्त्वा तत्रैवन्तर्हितः । ततो राजा भीतवृत्तः संविप्र आहृष्टरोमकूपो
 - हिरण्यपिटकं ध्वजाग्रे बद्ध्वा सर्वविजिते घण्टावघोषणं कारयामास—यो मेऽष्टाङ्गसमन्वागत-
 मुपवासं देशयिष्यति, तस्यैतं हिरण्यपिटकं दास्यामि, महता सत्कारेण सत्करिष्यामीति ।
 यावदन्यतश्च बृद्धा स्त्री पलगण्डदुहिता । तथा राज्ञः स्तम्भो दर्शितः—अत्र मे स्तम्भे
 पिता असकृद्गन्धर्वपुण्यार्चनं कृतवान् । तमुत्पाद्य प्रलेशेक्ष्वरेति । ततो राजा पौरुषेयाणा-
 B 310 १० माह्वा दत्ता—अयं स्तम्भ उत्पाद्यतामिति । ततो राजपुरुषैः स्तम्भ उत्पाटितः । तस्याधस्ता-
 त्सुवर्णपत्राभिलिखितोऽष्टाङ्गसमन्वागत उपवासो लब्धः । स ह पञ्च चोपासकशिक्षापदानि
 सप्तत्रिंशच्च बोधिपक्ष्या धर्माः । ततो राजा तस्य नमस्वाष्टाङ्गसमन्वागत उपवासो लिखित्वा
 दत्तः । ऋषिपतननिवासिभिश्च द्वादशभिर्कृपितहस्तैः सप्तत्रिंशद्बोधिपक्ष्या धर्माः प्रवक्षीकृताः ।
 स च नागोऽष्टाङ्गसमन्वागतमुपवासमुपोष्य सखमुद्रम्योत्सृज्योऽवसितः । सोऽनाहारतां
 15 प्रतिपन्नः कालं कृत्वा पञ्चशतपरिवारः प्रणीतेषु देवेषु त्रायविशेषूपपन्नः । अतो भिक्षव
 उपोषयस्योत्पत्तिर्नामाभिनिर्गृप्तिश्चेति ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्तो भिक्षवो भगवतो भाषितमन्यनन्दन् ॥

६० हंसाः ।

B 311 बुद्धो भगवान् सन्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजनी राजमात्रैर्धनिभिः पुरैः
 20 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नार्ग्यैश्चैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरत्नैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
 महोरगाम्भर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महारुप्यो लाभी चीवरपिण्डपातक्षयनासनम्लान-
 प्रलयभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽजायपिण्डदत्तारामे ।
 श्रावस्त्वां राजा प्रसेनजिक्वैश्वर्यो राज्यं कुरुवति ऋद्धं च रक्षितं च क्षेमं च सुमिहं च
 आवकीर्णवहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहटिम्बदमरं तरुतरोगापगतं शालीमुगोमहिपी
 25 संपन्नमखिलमवाण्टकम् । एकपुत्रमिव राज्यं पालयति । यावदपरेण समयेन राजा प्रसेन-
 जिक्वैश्वर्यो जेतवनं निर्गतो भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमितुं पशुपासनाय । राजा च पञ्चालेन
 राज्ञः प्रसेनजिक्वैश्वर्यस्य ग्रामृतं पञ्च हंसशतानि प्रेषितानि । यदा राजा जेतवनं निर्गत-
 स्तदा तानि पञ्च हंसशतान्युपनामितानि । ततो राजा प्रसेनजिता तेषामभयप्रदानं दत्त्वा
 तत्रैव जेतवने समुत्थानि । यदा भगवान् महाश्रावकपरिवृतोऽजितेन उपनियीदनि, तदा ते
 ३० हंसा भगवत्सकाशमुपसंक्रामन्ति । भगवानपि तेभ्य आलोपमनुप्रयच्छति महाश्रावकाश्च ।

१ Miss. Hs. २ Speyer agnere for agnere against Mss., on the strength of Tibetan translation.

ते भुक्त्वा तृप्ताः प्रणीतेन्द्रियास्तिष्ठन्ति । यदा भगवान् प्रतिसंलयनाद्भ्युयाय चतसृणां पर्पदां धर्मं देशयति, तदा ते हंसा भगवत्सकाशं गत्वा धर्मं शृण्वन्ति । ते चाल्पायुष्काः कालं कृत्वा प्रणीतेषु देवेषु त्रायस्त्रिंशेषूपपन्नाः ॥

धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपपन्नस्य त्रीणि चित्तान्युत्पद्यन्ते—कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मणेति । पश्यन्ति हंसैर्म्यक्ष्युताः, प्रणीतेषु देवेषु त्रायस्त्रिंशेषूपपन्नाः, भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसाधेति । अयं हंसपूर्वर्षिणो देवपुत्राश्चलविमलकुण्डलधरा हारार्धहारविराजितगात्रा मणिरत्नविचित्रितचूडाः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृक्कादिसंसृष्टगात्रास्त्वामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं पूरयित्वा सर्वं जेतवनमुदारेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैर्यकीर्य भगवतः पुरस्तादभिपण्णा धर्मश्रवणाय । अयं भगवान् हंसपूर्वर्षिणां देवपुत्राणामाशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं 10 चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा हंसपूर्वर्षिभिर्देवपुत्रैर्विशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा क्षोतापत्तिफलं प्राप्तम् । ते दृष्टसत्या वणिज इव लब्धलाभाः, सत्यसंपन्ना इव कर्पकाः, शूरा इव विजितसंप्रामां, सर्वरोगपरिमुक्ता इवातुराः यया विभूत्या भगवत्सकाशमागतास्तयैव विभूत्या स्वभवनं गताः ॥

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके 11 उदारोऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भगवन्निमां रात्रिं भगवन्तं दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः? भगवानाह—न भिक्षवो ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः, अपि तु दृष्टान्ते युष्माभिर्भिक्षवस्तानि पञ्च हंसशतानि रात्रा प्रसेनजिता कौशलेन इहो- 20 त्स्थानि? एवं भदन्त । तानि ममान्तिके चित्तमभिप्रसाध कालगतानि, प्रणीतेषु देवेषूपपन्नानि । तान्यस्यां रात्रौ मत्सकाशमुपसंक्रान्तानि । तेषां मया धर्मो देशितः । दृष्टसत्यानि च स्वभवनं गतानि ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त हंसपूर्ववैर्देवपुत्रैः कर्माणि कृतानि येन हंसेषूपपन्नाः, कानि कर्माणि कृतानि येन देवेषूपपन्नाः, सत्यदर्शनं च कृतमिति? भगवानाह—एभिरेव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि 25 कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि औघनत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । एभिः कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽयः प्रत्यनुमरिष्यति? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि नाशे पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, नान्यातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वापतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभान्यनुभानि च । 30

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कन्यकोटिशतैरपि ।

सामदी प्राप्य कालं च फलन्ति गतुं देशिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम
 सन्यस्तसंबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुष्टपदम्यसारथिः
 शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने
 मृगदात्रे । तत्रैभिः प्रवर्जितैः शिक्षाशैथिल्यं कृतम् । तेन हंसेषूपपन्नाः । यन्ममान्तिके चित्तं
 प्रसादितं तेन देवेषूपपन्नाः । यत्परिशिष्टानि शिक्षापदानि तेन सत्यदर्शनं कृतमिति । इति
 हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः,
 व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षवः एकान्तकृष्णानि कर्माणि अपात्य व्यतिमिश्राणि
 च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

सप्तमो वर्गः ।

तस्योदानम्—

सुवर्णोभः सुगन्धिश्च वपुष्मान् बलवान् प्रियः ।

पद्माक्षो दुन्दुभिः पुत्राः सूर्यो मह्यपताकया ॥

६१ सुवर्णोभः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजयी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः ॥ ३४५
 श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्गक्षैःसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्गह्वोरैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
 महोरगाम्यचित्तो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
 प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे । कपिलवस्तुनि
 अन्यतमः शाक्य आळ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन- 10
 समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सहशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं
 क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा
 संवृत्ता । सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामलयात्प्रसूता । दारक्यो जातोऽभिरूपो
 दर्शनीयः प्रासादिकोऽतिक्रान्तो मानुषवर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णं जाम्बूनदनिष्कसदृशः ।
 सुवर्णवर्णया चानेन प्रभया सर्वं कपिलवस्तु नगरमवभासितम् । तद्दर्शनान्मातापितरावप्ये 15 B 346
 च कुतूहलाभ्यागताः सत्त्वाः परं विस्मयमागताः । चिन्तयन्ति च—कुतोऽयमीदृशः सत्त्व-
 विशेष इति । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य
 नामेति । ज्ञातय ऊचुः—न्यस्मादनेन जातेन सुवर्णवर्णया प्रभया सर्वं कपिलवस्तु नगरमव-
 भासितम्, तस्माद्भवतु दारकस्य सुवर्णोभ इति नामेति । सुवर्णोभो दारकोऽष्टाभ्यो धात्री-
 भ्योऽनुप्रदत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीड- 20
 निकाम्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नयनीतेन सर्पिषा
 सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तप्तोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिध पङ्कजम् । स च
 पण्डितो व्यक्तो मेधावी श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्माहितपराहितप्रतिपन्नः कारुणिको
 महारामा धर्मकामः ॥

यावदपरेण समयेन रूपमदमत्तो बहिरधिष्ठानस्य क्रीडति । संबहुलाश्च शाक्या 25
 न्यग्रोधारामं गच्छन्ति । ततस्तेन सुवर्णोभेन दृष्टः पृष्टाश्च—क भवन्तो गच्छन्तीति । तैरुक्तम्—
 न्यग्रोधारामं गच्छामो बुद्धं भगवन्तं द्रष्टुमिति । सुवर्णोभस्य बुद्ध इत्यथुत्पूर्वं नाम श्रुत्वा
 सर्वरोमकूपाण्यादृष्टानि, परमं च कुतूहलमुत्पन्नम् । तस्यैतदभवत्—यन्बहमपि बुद्धं भगवन्तं
 दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । सोऽपि न्यग्रोधारामं गच्छति । ततस्तत्र ददर्श सुवर्णोभकुमारो
 बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीष्वा चानुव्यञ्जनैर्विराजितगामं 30
 व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चास्य B 347

योऽसौ रूपमदः स प्रतिविगतः । स भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो
धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता धर्मो देशितः । स तं धर्मं श्रुत्वा प्रव्रज्याभिलाषी संवृत्तः ।
यावन्मातापितरावनुज्ञाय भगवत्सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा
वन्दित्वा येन भावांस्तेनाञ्जलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—लभेयाहं भदन्तं स्वाख्याते
६ धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । चरेयमहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यमिति । ततो
भगवान् गजभुजसदृशं सुवर्णवर्णवाहुमभिप्रसार्य सुवर्णामदप्रकमिदमवोचत्—एहि कुमार,
चर ब्रह्मचर्यमिति ।

एहीति चोक्तः स तद्योगतेन मुण्डश्च संघाटिपरितेदहः ।

सबः प्रशान्तोन्द्रिय एव तस्यावेवं स्थितो बुद्धमनोरेयेन ॥ १ ॥

- 10 यावत्सहाह्वरोपितकेशमश्रुद्वादशवर्षोपसंपन्नेर्पापयः पात्रकरव्यग्रहस्तो भगवतः
B 318 पुरस्तात्स्थितः । तस्य भगवता मनसिकारो दत्तः । तेन युज्यमानेन व्याप्यमानेन घट-
मानेन इदमेव पञ्चगण्डको संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतन-
विकरणविष्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहणादहर्त्स्वं साक्षात्कृतम् । अहं न संवृत्तः
त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चनः आकाशपाणितलसमचिच्छो वासीचन्दनकल्पो विद्या-
15 विदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यासो भवलाभलोमसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां
देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेदारं बुद्धं भगवन्तं प्रपञ्चुः—कानि भदन्तं सुवर्णा-
भेन कर्माणि कृतानि येनैवमभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः, प्रव्रज्य च अचिरादहर्त्स्वं साक्षा-
त्कृतमिति । भगवानाह—सुवर्णामेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि
॥ लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधयस्त्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । सुवर्णभेन कर्माणि
कृतान्युपचितानि । कोऽप्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये
पृथिवीयातौ विपश्यन्ते, मान्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्तब्ध-
धात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

D 319

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

- 25 सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यनि एकनवते कल्पे विपद्भी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक-
उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकाविदनुत्तरः पुष्टपदम्यसारथिः शास्त्रा देवमनुयागां
बुद्धो भगवान् । स वन्धुमनीं राजधानीमुपनिग्रिहं विहरति । यावद्विपद्भी सम्यक्संबुद्धो
बुद्धरायं कृत्वा इधनक्षयादिवाग्निंरूपभिदोषे निर्वाणघाती परिनिर्बृतः । ततो राता कपु-
30 मन्ता भगवतः शरीरे शरीररूपां कृत्वा समन्तयोजनः स्तूपश्चतुरात्म्यः प्रतिप्रापिनः श्रोतमुप-

त्वेन । स्तूपमहश्च प्रज्ञप्त । यापदन्यतमो गृहपतिस्तस्मिन् स्तूपमहे वर्तमाने निर्गत । तेन तस्मात्स्वपासौवर्णवर्ण आदर्श पतितो दृष्ट । स तेनावतसक कारयित्वा तत्र स्तूपे आरोपित । गन्धधूपपुष्पार्चन कृत्वा पादयोर्निपत्य प्रणिधान कृतम्—अहमप्येवविधाना गुणानां लाभो भविष्यामि, एवमिधमेव शास्तरमारागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिरासीत्, अयं स सुवर्णाभि । यत्तेन निपश्येन सम्यक्संबुद्धस्य स्तूपे कारा कृता, तेनास्यैवविधो रूपविशेषः सवृत्त । यत्प्रणिधानं कृतं तदिहैव जन्मन्यर्हत्त साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो निपाकः, एका-तन्त्रुक्कानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुद्धेष्वेव कर्मस्वाभोगं करणीयः । इत्येव वो भिक्षव शिक्षितव्यम् ॥

इदमग्रेचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

६२ सुगन्धिः ।

बुद्धो भगवान् सवृत्तो गुरुकृतो मानित पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीरपरिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-¹⁵मैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसुखं कपिलवस्तुनि विहरति न्यप्रोधारामे । कपिलवस्तुनि अन्यतमं कुलपुत्रं प्रतिनसति आढ्यो महाधनो महाभोगो निस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयत पुत्रो जातः अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिभ्यो अतिक्रान्तो मानुषवर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यवर्णम् । तस्य मुखानीत्रेत्पल-²⁰गन्धो वाति, सर्वशरीराच्चन्दनगन्धः । तस्य जातो जातिमहः कृत्वा नामधेयं व्यनस्याप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य मुखानीत्रेत्पलगन्धो वाति, शरीराच्चन्दनगन्धः, तस्माद्भवतु दारकस्य सुगन्धिरिति नामेति । सुगन्धिर्दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामसधात्रीभ्यो द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यो द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यो द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुत्प्रेष्यते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन²⁵ सर्पिणा सर्पिर्मण्डेनान्यैश्चोत्तमोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिव पद्मजम् । स पूर्वदेहतरुलाधानाच्छुद्धो भद्रकल्याणाशयः आमहितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महामाधर्मकामः । यदा सुगन्धिर्दारकः केयूरहारकटकात्कृतो वीथीमन्तरति, तदा चन्दनगन्धेन सर्वं नगरमापूरयति । जनकायश्च दिव्यगन्धमाप्राप्य परं विसम्यमापद्यते । एव चाह—अहो पुण्यानां सान्दर्भ्यमिति ॥

B 350

B 351

यावदपरेण समयेन सुगन्धिर्दारको न्यग्रोधारां गतः । अयासौ ददर्श बुद्धं
 भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुन्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्याम-
 प्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो मदकम् । सहदर्शनाच्चा नेन
 भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्ता-
 ८ निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी
 चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिका धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा सुगन्धिदारकेण विंशतिशिखरसमुद्भूतं
 सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसलो मातापितरावनु-
 ज्ञाय भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं
 संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकरणविघ्नं सनधर्मतया पराहस्य
 १० सर्वज्ञेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तैर्बैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाश-
 पाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकरूपो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यातो
 भबलामलोभसत्कारपराश्रुलः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

B 352

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 सुगन्धिना कर्माणि कृतानि येनास्य मुखानीलोत्पलगन्धो वाति, सर्वशरीराच्चन्दनगन्धश्च ।
 १५ भगवानाह—सुगन्धिनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि
 परिणतप्रत्ययानि ओघवत्प्रलुपस्थितान्यवश्यंभावीनि । सुगन्धिना कर्माणि कृतान्युपचितानि ।
 कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विप-
 ष्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु
 कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

20

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

B 253

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽध्वनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक
 उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारयिः शास्ता देवमनुष्याणां
 बुद्धो भगवान् । स बन्धुमती राजधानीमुपनिश्चित्य विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्ध-
 २५ सफलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निनिर्गुणधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्हृतः, ततो राज्ञा
 बन्धुमता भगवतः शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनः स्तूपधत्तारत्नमयः प्रतिष्ठापितः क्रोशः
 मुच्यतेन । स्तूपमहश्च प्रज्ञप्तः । तत्रान्यतमेन गृहपतिना प्रसादजातेन विचित्रैर्गन्धैः प्रलेपं
 दत्त्वा धूपपुष्पाचर्चनं कृत्वा प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्म-
 परित्यागेन एवंविधानां गुणानां ल्यामी भविष्यामि । एवंविधमेव शास्त्रारमारामयेयम्, मा
 ३० विरागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽस्ती तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिरासीत्, अयं
 स सुगन्धिः । यदनेन विपश्यिनः सम्यक्संबुद्धस्य स्तूपे काराः कृतास्तेन सुगन्धः संवृत्तः ।

यत्रणिधानं कृतं तेनेह जन्मन्यहं च साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षुः एकान्तकृष्णानां कर्म-
णामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धं व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रं । तस्मात्तर्हि
भिक्षुः एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपस्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुद्धेष्वेव कर्मस्वाभोगं
करणीयः । इत्येव वो भिक्षुः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

5

६३ वपुष्मान् ।

बुद्धो भगवान् सत्कुलो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगरैर्षक्षैरसुरैर्गण्डैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीनरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रस्ययमैष्यपरिक्लाराणां सञ्चानकसधं कपिलरस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे । कपिलरस्तुनि 10
अन्यतमं शाक्य आद्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो
वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सहशकुलाकलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते
परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासा-
दिको गौरोऽतिक्रान्तो मानुषवर्णमसुप्राप्तश्च दिव्यं वर्णं रम्यरूपं सूक्ष्मवद् महेशाख्यं
प्राप्तोऽष्टपक्षायुधः । तस्य जातो जातिमहः कृत्वा नामधेयं व्यरस्थापितम्—किं भवतु दारकस्य 15
नामेति । ज्ञातपञ्चु—यस्मादस्य दिव्यं वपुः, तस्माद्भवतु दारकस्य वपुष्मानिति नामेति ।
वपुष्मान् दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां
मन्धात्रीभ्यां द्वाभ्यां म्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिर्ब्रूयते वर्धते क्षीरेण
दध्ना नयनीतेन सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तमोत्तमैरुपररुणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्य-
मिरः पद्मजम् । स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशयः आमहितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको 20
महामा धर्मकामः सर्वलोकेषु पूज्यो मान्योऽभिवाच्यः । तैतो वपुष्मान् यान् यानपि
भूप्रदेशान् गत्वा ग्रामति, ते तेऽस्य मेध्या भरन्ति । एवमिदं पुण्यमहेशाय ॥

B 354

B 355

यत्रदपरेण समयेन न्यग्रोधारामं गतः । अपासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वाविंशता
महापुरुषरश्मिं समन्वृतमशीला चानुज्यञ्जनैर्विराजितमात्रं व्याम्प्रमान्मृतं सूर्यसदृशानि-
रेफप्रभं जङ्गममिरं रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रम् । सहदर्शनाद्यनेन भगवतोऽन्तिके चित्तं 25

प्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णौ धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा वपुष्मता विंशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतःआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । ॥ दृष्टसत्यो मातापितरावनुज्ञाय भगवच्छासने

B 358 ५ प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्याचष्टमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविच्यंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वकेश-
प्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संबृत्तः त्रैधातुकैर्वीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणि-
तलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविप्सातो
भयलभलोभसंस्कारपराङ्मुखः । सैन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो शन्योऽभिवाद्यश्च संबृत्तः ॥

10 भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि मदन्त
वपुष्मता कर्माणि कृतानि येनात्यैवंविध आश्रयोर्हृत्त्वं च प्राप्तमिति । भगवानाह—वपुष्मतेव
भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रसयानि
ओषध्यासुपस्थितान्यवश्यंभावीनि । वपुष्मता कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनु-
भविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ,
15 न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते
शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽजीतेऽप्यनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक
20 उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्पसारयिः शास्त्रा देवमनुष्याणां
B 357 बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्चित्य विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः
सकलं सुदकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निनिरूपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्बृतः, ततोऽन्य
राज्ञ बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनधत्तुरक्षयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोश-
मुच्चलेन । तत्र च राज्ञा बन्धुमता सपुत्रवर्गेण सामास्यगणपरिवृतेन स्तूपमहः कृतः ।
25 यावदन्यतमस्मिन् दिक्सेऽन्यतमो दरिद्रपुरुषः स्तूपाङ्गणं प्रविष्टः । तत्र तेन पुण्याणि भगवानि
दृष्टानि, रजसा च [स्तूपाङ्गणे] मल्लिनीकृतः । ततस्तेन बुद्धगुणाननुसृत्य प्रसादजातेन
संमार्जनी गृहीत्वा स्तूपः संगृह्य निर्मास्यं चापनीनम् । ततोऽगगतं स्तूपं निर्मलं दृष्ट्वा
प्रसादजातः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतवान्—अनेनाहं कुशलदेन चित्तोत्पादेन चैवंविधानां
गुणानां लामी भविष्यामीत्येवंविधमेव शास्त्रारमारामयेयं मा विरागयेयमिति ॥

१ Speyer's suggestion that स्तूपणी or simply वणो represent Mss. better than रत्नवर्णे, may be noted.

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन दरिद्रः पुरुष आसीत्, अयं स वपुष्मान् । यतस्तेन रूपः संमृष्टः, तेनाभिरूपः संवृत्तः । यत्रणिधानं कृतं तेनेह जन्मन्यहत्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्त-कृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं ५ वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

६४ बलवान् ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नैर्गैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-10 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी च्चिवरपिण्डपातशयनासन-ग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यप्रोधारामे । कपिल-वस्तुनि अन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सहशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः 15 प्रासादिकोऽतिक्रान्तपौरुषबलः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातव्य ऊचुः—यस्मादयं दारको बलवान्, प्राप्तं स्यादस्य बलवानिति नाम । बलवान् दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभि-रुनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेन अन्यैश्चोत्तमोत्तैरुपकरण-20 विशेयैः । आशु वर्धते हृदयमिव पद्मजम् । स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आमहित-परहितप्रतिपन्नः कारुणिको महामा धर्मकामः ॥

यावदपरेण समयेन न्यप्रोधारामं गतः । अयासी ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता मद्रापुरुषबलधणैः समलंकृतमशीत्यानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेक-प्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्ररुम् । सहदर्शनाच्चा नेन भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसा-25 दितम् । प्रसादजानध्व भगवतः पादाभिनन्दनं कृत्वा पुरस्ताज्जिण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं धानुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसंज्ञासंप्रतिवेधिका धर्मदेक्षाना कृत्वा, यां धुत्वा चन्द्रता दिशानिगारममुद्रनं सक्कायट्टिदौर्ध्वं ज्ञानरत्नेन भित्ता क्षोतापत्ति-फलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टस्तो मातापितराननुज्ञाय भगवच्छासने प्रवर्तितः । तेन सुख-मानेन घटमानेन व्यापष्टमानेन इदमेव पद्मगण्डकं संसारचक्रं चत्वारचक्रं शिदित्वा सर्वसंसार-30

गतीः शतनपतनविकिरणविच्यंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वहेतुप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् ।
अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकरूपो
विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिपञ्चिव्याप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रो-
पेन्द्राणां देवानां प्रज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

B 351 5 भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त बलवता
कर्माणि कृतान्युपचितानि येनास्याश्रयो बलवान्, अर्हत्वं च प्राप्तमिति । भगवानाह—
बलवतैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणत-
प्रत्ययानि ओषधप्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । बलवता कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽप्यः
प्रत्यनुभवियति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते,
10 नान्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पाच्छेदेव स्तब्धधात्वायतनेषु कर्माणि
कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिसैतरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तिऽप्यनि एकनवते कल्पे विपरी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक
15 उदपादि विषाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारणिः शास्ता देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । स कधुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । यावद्विपरी सम्यक्संबुद्धः
सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिश्ये निर्वाणधातौ परिनिर्वातः, तस्य
राज्ञ कधुमना दारिरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनः स्तूपधत्तमयः प्रतिष्ठापितः क्रोश-
मुच्चयेन । तत्र स्तूपमहे वर्तमाने महाजनकायेन नृत्यता गायता च स्तूपं पांडुना मलिनी-
20 कृतम् । यावदन्यतमो गृहपतिः स्तुपाङ्गणं प्रविष्टः । स पश्यति स्तुपाङ्गणं रजसा मलिनी-
B 352 कृतम् । ततस्तेन गृहपतिना बुद्धगुणाननुसृष्ट्य प्रसादजातेन तैलज्यामिश्रो गन्धकायो दत्तः,
प्रणिधानं च कृतम्—अप्येवंविधानां गुणानां लाभो स्यात् । एवंविधमेव शास्त्रारमारागयेयं
भा निरापेक्षमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यथे भिक्षवो योऽस्ती तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिः, अयं स
■ बलवान् । यदनेन विपश्यिनः स्तूपे काराः कृतास्तेन बलवान् संवृत्तः । यत्रप्रणिधानं कृतं
तेनेदानीमर्हत्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो
विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव
एकान्तकृष्णानि कर्माण्यगम्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुद्धेभ्यः कर्मस्त्रामोगः करणीयः ।
इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

37 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

प्रत्ययानि ओषधत्वात्पुस्तितान्यवश्यंभावीनि । प्रियेण कृतानि कर्माण्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविव्यतिः ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

5

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽच्यनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकाविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्चित्य विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः 10 सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षपादिबाग्निर्निरुपधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्यतः, तस्य राज्ञा वन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतुरात्मयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः श्लेशमुच्च-त्वेन । यावदपरेण समयेन वसन्तकालसमये संपुष्पितेषु (पादपेषु) नानाचित्रितेषु पुष्पेषु प्रादुर्भूतेष्वन्यतमो गृहपती राजानं विज्ञापयामास—इच्छाम्यहं देवसहायो विपश्यिनः 15 स्तूपे पुष्पारोपणं कर्तुमिति । राजा कथयति—एवमस्त्विति । यावत्तेन गृहपतिना राजा- 15 माल्यपौरुषैः सहायेन घण्टावघोषणेन विचित्रपुष्पसंग्रहं कृत्वा विपश्यिनः स्तूपे पुष्पारोहणं कृतम्, यत्रानेकैः प्राणिशतसहस्रैश्चित्तानि प्रसाद्य कुशलमूलानि समारोपितानि ॥

मगवानाह—किं मन्यचे भिक्षवो योऽस्तौ तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिरासीत्, अयं स प्रियः । यत्तेन महाराजसहायेन कुशलमूलान्यवरोपितानि, तेन महाजनस्य प्रियो मनापश्च संवृत्तः, तेनैव हेतुना दर्शनीयः प्रासादिकः । अर्हत्त्वं च प्राप्तम् । इति हि भिक्षव एकान्त- 20 कृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां व्यति- मिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुद्धेष्वेव कर्मलाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दम् ॥

—X—

६६ यथायुः ।

B 307 23

बुद्धो भगवान् सकलतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवार्हेर्देवैर्नगरैर्ष्वैरुत्तैर्गुरुदैः किञ्चैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिना- मद्गोणाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञानो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान- प्रत्यपमैपय्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यमोधारामे । कपिलवस्तुनि अन्यतमः शाक्य आद्यो महावनी महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिमहो वैश्वरगधनसमुदितो

वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽभिनीलपद्मनेत्रः दिव्येनेन्द्रनीलमणिरत्नेन शिरस्यावद्धेन, येन कपिलवस्तु नगरमिन्द्रनीलवर्णं व्यवस्थापितम् । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य पद्मसदृशे अक्षिणी, तस्माद्भवतु दारकस्य 5 पद्माक्ष इति नामेति । पद्माक्षो दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीनेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् । स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशाय आत्मद्वितपरहितप्रतिपन्नः 10 कारुणिको महात्मा धर्मकामस्त्यागहृदिः प्रदानाभिरतो महति त्यागे वर्तते । स येन येन 10 गच्छति, तेन देवमनुष्यैः पूज्यतेऽभ्यर्च्यते च ॥

■ 368

अथ पद्माक्षो दारकोऽपरेण समयेन न्यप्रोधारामं गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विश्राजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चा नेन भगवतोऽन्तिके चित्तमभिप्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवत्पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो 15 धर्मव्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्य-संप्रतिबेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा पद्माक्षेण विंशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यो दानप्रदानानि दत्त्वा श्रमण-ब्राह्मणकृपणयनीपकटुःखितान् संतर्पयित्वा मातापितराबनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं निदित्वा 20 सर्वसंस्कारगतीः शतमपतनविकिरणनिर्व्वसनधर्मतया पराह्व्य सर्वदेशप्रह्लाददर्शित्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुरुवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विषाविदारिताण्डकोशो विषाभिज्ञाप्रतिसवित्प्राप्तो भवत्प्रमलोभसत्कार-पराष्पुलः । सेन्द्रेपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचध संवृत्तः । यावदसौ पिण्डपात- 25 प्रविद्यो महाजनकायेनोद्दीक्ष्यमाणो जिहेति । अथ स पद्माक्षो भगवतः सकाशमुपसङ्गम्य 25 भगवन्तं निज्ञापयामास—साधु मे भगवांस्तथा करोतु यथा मणिरत्नमन्तर्धयित । भगवानाह—कर्मजं ह्येतद्, न शक्यमन्तर्धायितुम् । अपि तु तथा करिष्यामि यच्चादा दक्ष्यन्ति नाग्रादा इति । ततो भगवता तथा कृतम् ॥

B 369

मिश्रः संशयनाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि मदन्त पद्माक्षेण कर्माणि कृतानि येनैवं भद्रेशह्योऽर्थं च प्राप्तमिति । भगवानाह—पद्माक्षेणैव मिश्रः 30 पूर्वमन्यामु जानितु कर्माणि कृतान्युपचितानि दग्धनंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघप्रपुष्प-मितानपदसंभारीनि । पद्माक्षेण कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रलभ्यमानि ?

न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाहो पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नान्धातौ, न तेजोधातौ,
न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्य-
शुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

5 सामग्री प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

B 370 10 मृतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतेऽव्वनि एकवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक
उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकोविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारणिः शास्त्रा देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । स वन्धुमतीं राजधानीमुपनिधिल्य विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः
सकलं बुद्धकार्यं कृत्वेन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपाधिशेषे निर्वाणधातौ परिनिर्बृतः, तस्य राज्ञा
निबद्धम् । तस्यानुभावेन दिग्विदिशः सर्वांनीलाकारा अवस्थिताः । पद्मैश्च पूजां कृत्वा
15 प्रणिधानं कृतम्—अहमप्येवं गुणानां लाभी स्याम्, एवंविधमेव शास्त्रारमारागयेयं मा
विरागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यन्वे भिक्षवो योऽस्ती तेन कालेन तेन समयेन सार्यवाह आसीत्,
अयं स पद्माक्षः । यत्नेन विपश्यिनः रूपे मणिरत्नमारोपितं तस्य कर्मणो विपाकेनास्य
मणिरत्नं शिरसि प्रादुर्भूतम् । यन्नीलपद्मैः पूजा कृता तेनाभिनीलपद्मनेत्रः संबुद्धः । यद्यणि-
20 धानं कृतं तेनेह जन्मन्यहंत्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्त-
कृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव
एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः ।
इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

25

६७ दुन्दुमिस्तरः ।

B 371

बुद्धो भगवान् सत्त्वतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्यनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्यरुदैः कित्तमैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनगदानप्रत्यप-
भेयप्रत्यपरिष्काराणां सथावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधाराणे । कपिलवस्तुनि
30 अन्पन्नः शाक्य आत्तो महाधनो महाभोगो चिन्दीर्गविशालपरिमहो वैश्रवणधनसमुद्रितो
वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशान्युक्त्यक्लत्रमानीतम् । स तथा सार्धं श्रीढनि रमणे

परिचारयति । तस्य क्रीडतो रम्माणस्य परिचारयतः पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः
 प्रासादिको महेशाख्यः कलविङ्कमनोर्भाषी दुन्दुभिस्रनिर्घोषः । तस्य जातौ जातिमहं
 कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादयं दारको
 दुन्दुभिस्रः, तस्मादस्य भवतु दुन्दुभिस्र इति नामेति । दुन्दुभिस्रो दारकोऽष्टाभ्यो
 धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां 5
 श्रीङ्गानिभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नयनीतेन सर्पिणा
 सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तमोत्तमैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदयमिव पङ्कजम् । स च ॥ ३७२ ॥
 श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः कारुणिको महारत्ना धर्मकामः प्रजा-
 वत्सलस्त्वाग्रुचिः प्रदानरुचिर्महति स्नागे वर्तते ॥

यावदपरेण समयेन दुन्दुभिस्रो दारको न्यग्रोधारामं गतः । अयासौ ददर्श बुद्धं 10
 भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुग्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्याम-
 प्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चानेन
 भगवतोऽन्तिरे चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्ता-
 त्त्रिपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्य-
 सत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा दुन्दुभिस्ररेण दारकेण विंशतिशिखरसमुद्गतं 15
 सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यो दानप्रदानानि
 दत्त्वा श्रमणप्राक्षणवनीपकान् दुःखितान् संतर्पयित्वा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने
 प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं
 विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविभिरणविष्वत्सन्धर्मतया पराहृत्य सर्वैश्वर्यप्रहाणा-
 दईत्थं साक्षात्कृतम् । अहंन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणि- 20
 तालसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविभ्राप्तो भवत्काम-
 लोभसत्कारपराष्णुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो भान्योऽभिवाचय संवृत्तः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 दुन्दुभिस्ररेण कर्माणि कृतानि येनाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽईत्थं च प्राप्तमिति ?
 भगवानाह—दुन्दुभिस्ररेणैव भिक्षवः पूर्वमयासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्ध- 25
 संभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधालयप्रस्थितान्यस्यंभासीनि । दुन्दुभिस्ररेण कर्माणि
 कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाधे
 पृथिवीगतौ विपश्यन्ते, नान्धातौ, न तेजोधानौ, न वायुधानौ, अपि त्पाप्मेभ्येव स्कन्ध-
 धाचायतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कस्यकोटिशतैरपि ।

सामग्री प्राप्य कालं च फलन्ति यत्र देहिनाम् ॥

39

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽथनि एकनवते कल्पे विषदसी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्चित्य विहरति । यावद्विपक्षी सम्यक्संबुद्धः सकलं बुद्धकार्यं कृत्वेन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपविश्ये निर्वाणघातौ परितर्कितः, तस्य राज्ञा बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतुर्त्तमयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चलेन । तत्रानेकानि प्राणिशतसहस्राणि कारान् कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति । यावदन्यतरेण गृहपतिना विचित्राणि वाद्यमाण्डानि पुरुषाश्च शिक्षयित्वा तत्र स्तूपे निर्यातितः, ये तत्र स्तूपे अहन्यहनि वाद्यविशेषैः सत्कारं कुर्वन्ति ॥

B 374

किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिरासीत्, अयं स दुन्दुभि-
 10 स्वरः । यत्तेन विपक्षिनः स्तूपे विचित्राणि वाद्यमाण्डानि निर्यातितानि, तेनेदानीं दुन्दुभि-
 स्वरः संवृत्तः । तेनैव हेतुनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णाना-
 मेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानां कर्मणामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मा-
 द्दर्हिं भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्मण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः
 करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

15

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

६८ पुत्राः ।

B 375

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्षवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैस्तुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनामयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 20 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशायनासनग्लानप्रत्यय-
 न्यतमः शाक्य आर्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो
 वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुशान्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचार-
 यति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा अष्टानां वा
 नवानां वा मासानामत्ययात्प्रमृता । महतो महती मंसपेसी जाता, यां दृष्ट्वा मातापितरौ
 25 विपण्णौ, अन्ये च गृहवासिनः परिचारका ज्ञातयश्च—को नामायमेवंविधो जात इति ।
 यावदसौ गृहपतिः शोकागारं प्रविश्य करे कपोले दत्त्वा चिन्तापरो व्यथस्थितः—यस्य
 सर्वदर्शी । बुद्धस्य भगवतो निवेदयामि, स ज्ञास्यतीति । स येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः ।
 उपसंक्रम्य भगवन्तं पप्रच्छ । भगवानाह—मा भैसीस्त्वं गृहपते, मा भैसीः । सुविहिते कपसि

शतं निर्गतम् । तं स्तूपं दृष्ट्वा तथागतगुणाननुस्पृश्य तैस्तत्र स्तूपे एकपुरुषेण वा एकदेहिना वा
 II 378 एकात्मना वा एकचित्तेनेव एकात्मभावेनेव सर्वैरेकसमूहीभूतैः प्रसन्नचित्तैः प्रीतिजातैरेका-
 त्मनीभूतैस्तत्र स्तूपे पुष्पधूपगन्धमाहृत्यविलेपनानि नैवेद्यसरसाप्रभोज्यानि सर्वोपहाराणि
 चोपदौकितानि । ध्वजवितानच्छत्राणि चारोपितानि । आरोप्य एकसमूहीभूत्वा एकसरेण
 ४ स्तुतिं कृत्वा प्रदक्षिणशतसहस्रं कृतम् । ततस्तैः सर्वैरेकात्मभावेनैकचित्तकेन प्रणिधानं
 कृतम्—अनेन कुशलमूलेनास्माकं तथैवैकात्मजाता एकचित्तकाः समानदेहाः समानाचाराः
 समानधर्माः समानपुण्याः समनिर्वाणा भवन्तु इति । तत्रैव स्तूपे एवं भक्तिपरायणा निर्वृताः ॥

*** तेनैव हेतुना इदानीमेकपेशीजाताः समरूपाः समदेहभावाः
 समात्मचित्ताः समबलवीर्यपराक्रमाः समाचाराः समधर्मेण परायणाः समं श्रोतापत्तिफलं
 B 379 10 प्राप्ताः, समं चार्हत्वं प्राप्ताः । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्त(कृष्णो)
 विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्माच्चर्हि भिक्षव
 एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः ।
 इत्येवं धो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

६९ धर्मः ।

II 380 15 बुद्धो भगवान् स्तुतुतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्ववाहैर्देवैर्नागैर्धैरसुरैर्गणैः किञ्चैर्महोरैरिति देवनागयक्षासुरगणरुडकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्य-
 भैर्यज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे । कपिलवस्तुनि
 अन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिमहो वैश्रवणधनसमुदितो
 20 वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुल्याचलव्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परि-
 चारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको
 महेशाल्यः शिरसि मणिरत्नयुक्तः । *** तस्य जातो जातिमहं कृत्वा
 नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य दारकस्य
 D 381 शिरसि मणिरत्नं प्रादुर्भूतम्, तस्य मणिरत्नस्य प्रभया सर्वं गृहमवभासितं सूर्यस्येव, तस्मादस्य

१ The text in all Mss. is mutilated. The para must begin with
 किं मन्यन्ते मिश्रवः...संज्ञाः as in several other stories. २ After धर्मैः
 some Mss. read मनुष्यैः which is unusual. ३ Tibetan translation here
 seems to add a few sentences describing the sun-like splendour of
 the gem on crest. None of the Mss. used by Speyer contains any
 reference to these phrases. Cf. तस्य मणिरत्नस्य प्रभया सर्वं गृहमवभासितं सूर्यस्येव.

सूर्यो नाम भवतु इति । सूर्यो दारकोऽष्टम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां
मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां त्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभि-
रुनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिणा सर्पिर्मण्डेनान्यैश्चोत्तरोत्तैरुपकरणविशेषैः ।
आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् । स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्नः
कारुणिको महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलस्त्वाग्रुचिः प्रदानकौशलो महति त्यागे वर्तते ॥ ६

यावदपरेण समयेन सूर्यो दारको न्यग्रोधारामं गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं
द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशील्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं
सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चा नेन भगवतोऽन्तिके
चित्तं प्रसाद्य स्वशिरसि मणिरत्नमुद्बुल्य भगवत उपनामितम् । ततः प्रसादजातो
भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तात्त्रिपण्णो धर्मश्रवणाय । ततो भगवता सूर्यस्यानुकम्पा- 10
मुपादाय तन्मणिरत्नमुपगृह्णाशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिवेधिकी
धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा तेन सूर्येण दारकेण त्रिंशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं
ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टस्यो दानप्रदानानि दत्त्वा श्रमण-
ब्राह्मणवनीपकान् दुःखितान् सत्त्वान् संतर्पयित्वा मातापिरावनुज्ञाप्य भगवतः शासने प्र- B 382
व्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं 15
विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वकेशप्रहणा-
दईत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितल-
समचित्तो वासी चन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यासो भवलाभलोभ-
सत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

मिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त सूर्येण 20
दारकेण कर्माणि कृतानि येन शिरसि मणिरत्नं जातम्, येन च महेशाख्योऽईत्वं च प्राप्तमिति ।
भगवानाह—सूर्येणैव मिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि
परिणतप्रत्ययानि ओषधप्रत्युपस्थितान्यवश्यमावीनि । सूर्येण कर्माणि कृतान्युपचितानि ।
कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति? न मिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातो विपच्यन्ते,
नागधातो, न तेजोधातो, न वायुधातो, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि 25
विपच्यन्ते शुभान्पशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्री प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्व मिक्षवोऽतीतेऽपि एकनवते कल्पे निपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक-
उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकनिदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्त्रा देवमनुष्याणां 30
बुद्धो भगवान् । स बन्धुमनी राजधानीमुपनिधित्व निहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः B 383

सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरूपविशेषे निर्वाणधातौ परिनिवृत्तः, तस्य राज्ञा बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतुर्लभ्यः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्यते । यत्रानेकानि प्राणिशतसहस्राणि कारान् कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति । तत्र स्तूपमहो वर्तते । आह्वा ब्राह्मणगृहपत्यो विचित्रैर्गन्धमात्यविलेपनैश्छत्रैर्ध्वजैः पताकाभिः पूजां कुर्वन्ति । यावदपरेण पुरुषेण राज्ञः सकाशाद् द्यूतं क्रीडतः सूर्याभासं मणिरत्नं निर्जितम् । ततस्तेन प्रसादजातेन विपश्चिनश्चैले वर्षास्यात्यां समारोपितम् । ततः पादयोनिपत्न्यः प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलेन चित्तोत्पादेन देयकर्मपरित्यागेन च एवंविधानां गुणानां लाभो स्यात्, एवंविधं शास्त्रारमारामयेयं मा विरागयेयम्, एवंविधेन चूडया वदेन मातुः कुक्षेर्निर्गच्छेयमिति ॥

- 10 भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन अक्षधूर्त आसीत्, अयं स सूर्यः । यत्नेन विपश्चिनः स्तूपे रत्नं समारोपितं तेनास्य शिरसि मणिरत्नं प्रादुर्भूतम् । तेनैव हेतुना अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः । अर्हत्त्वं च साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्मण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुद्धेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥
- 15 इदमयोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भावितमम्यनन्दन् ॥

७० मल्लपताका ।

- B 394 बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगरैश्चैरुहैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
20 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चोवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रस्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सञ्चारकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यप्रोधारामे । कपिलवस्तुनि अन्यतमः शाक्य आह्वो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिमहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधन-
प्रतिरपथी । तेन सदृशालुल्यात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं श्रीडति रमते परिचारयति ।
तस्य श्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातः अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽतिकान्तो
25 मातुर्धनं वर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् । यदासौ कुमारो जातस्तदा देवताभिर्दिव्याः पताकाः
समन्तत उच्छ्रूयिताः, दिव्यानि वाचमाण्डानि पराहतानि, दिव्यानि चोत्पलकुमुदपत्र-
पुण्डरीरमानदारवाणां पुष्पाणि क्षित्तानि, सर्वं च कपिलवस्तु नगरं यदाशा आपूरितम्,
सर्वगृहेषु चास्य नाम्ना पताका उच्छ्रूयिताः । तस्य जातो जातिप्रदं कृत्वा नामधेयं
B 395 व्यवस्थाप्ये—किं भवतु दासकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य जातस्य यदाशा सर्व-

लोक आपूरितः, तस्माद्भवतु दारकस्य विदितयशा इति नामेति । विदितयशा दारकोऽष्टम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीम्यां द्वाभ्यां मलधात्रीम्यां द्वाभ्यां श्रीडनिकाम्यां धात्रीम्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुनीयते वर्धते क्षीरेण दद्या नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तरोत्तरैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिव पङ्कजम् । स च श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मज्ञानः प्रजावत्सलः ॥ ८

यावदपरेण समयेन न्यग्रोधारामं गतः । अयासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशोऽस्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चानेन भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवत्पादामिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिवेधिकी 10 धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा विदितयशसा दारकेण त्रिंशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्त्वः श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकेभ्यो दानप्रदानानि दत्त्वा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घट- B 386 मानेन व्यापञ्चमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा, सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वसनधर्मतया पराहस्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् 15 संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिन्नाप्रतिसंविद्याप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रो- पेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः । स याचित्चीवरं परिसुक्ले अल्पमयाचितम्, याचितपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारान् परिसुक्ले अल्पमयाचितम् ॥

भिक्षवः संशयजताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त 20 विदितयशसा कर्माणि कृतानि येन जातमात्रस्य देवताभिः पताका उच्छ्रापिताः, यशसा च सर्वलोक आपूर्णः, प्रव्रज्य चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—विदितयशसैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओधव- ण्युपसितान्यवश्यंभावीनि । विदितयशसा कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभवि- ष्यति ! न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, नाब्धातौ, न 25 तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि वृषात्तेष्वेव ररुधधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभान्यनुमानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

मूर्तमूर्तं भिक्षोर्जीनेऽप्यन्येनैव कल्पे निपद्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि 20 B 397 निपाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारपिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो

सकलं बुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरूपधिशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्वृतः, तस्य राज्ञा बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतुर्लभयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्च-
तेन । यत्रानेकानि प्राणिशतसहस्राणि कारान् कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति । तत्र
स्तूपमहो वर्तते । श्राद्धा ब्राह्मणगृहपतयो विचित्रैर्गन्धमाल्यविलेपनैश्चतुर्वैजैः पताकाभिः
पूजां कुर्वन्ति । यावदपरेण पुरुषेण राज्ञाः सकाशाद् ब्रूतं श्रौतः सूर्याभासं मणिरत्नं
निर्जितम् । ततस्तेन प्रसादजातेन विपश्चिनश्चैत्ये वर्षास्याख्यां समारोपितम् । ततः पादयो-
निपत्य प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च एवंविधानां
गुणानां लाभो स्यात्, एवंविधं शास्त्रारमारण्येयं मा विरागयेयम्, एवंविधेन चूडायां
वदेन मातुः कुक्षेर्निर्गच्छेयमिति ॥

- 10 भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन अक्षधूर्त आसीत्,
अयं स सूर्यः । यत्तेन विपश्चिनः स्तूपे रत्नं समारोपितं तेनास्य शिरसि मणिरत्नं प्रादु-
र्भूतम् । तेनैव हेतुना अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः । अर्हस्त्वं च साक्षात्कृतम् । इति
हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः,
व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यति-
15 मिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥
इदमप्योचन् भगवान् । आचमनसस्तौ भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

७० मञ्जुपताका ।

- B 394 बुद्धो भगवान् सल्लतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्षपाद्वैदेवर्गैर्गैर्धनैर्गुरुः किञ्चैर्महोरौरैरिति देवनामयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
20 रगाम्बुचितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासनगलनप्रत्यय-
भेदग्यपरिष्काराणां सञ्चावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यग्रोधारामे । कपिलवस्तुनि अन्यतमः
शाक्य आत्मो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधन-
प्रतिरुपार्थ । तेन सद्दशानुल्लात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं श्रौहति रमते परिचारयति ।
तस्य श्रीरतो रम्माणस्य परिचारयतः पुत्रो जातः अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽतिक्रान्तो
25 मानुषं वर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् । यदासौ कुमारो जातस्तदा देवताभिर्दिव्याः पताकाः
समन्तत उच्छ्रापिताः, दिव्यानि वायमाण्डानि पराहतानि, दिव्यानि चोपलकुमुदपत्र-
पुण्डरीकमान्दारवाणां पुष्पाणि क्षिप्तानि, सर्वं च कपिलवस्तु नगरं यदासा आपूरितम्,
सर्गगृहेषु चास्य नाम्ना पताका उच्छ्रापिताः । तस्य जातो जानिमहं कृत्वा नामधेयं
B 315 व्यसम्भाष्यते—किं भवतु दास्यत्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य जानस्य यदासा सर्व-

लोक आपूरितः, तस्माद्भवतु दारकस्य विदितयशा इति नामेति । विदितयशा दारकोऽष्टाभ्यां -
 धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां
 श्रीदैनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दद्या नवनीतेन
 सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तमोत्तमैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिव पङ्कजम् । स च
 श्राद्धो भद्रः कल्याणाशय आत्महितप्रतिपन्नः कारुणिको महात्मा धर्मज्ञः प्रजावत्सलः ॥ ८

यावदपरेण समयेन न्यप्रोधारामं गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता
 महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृत सूर्यसहस्रा-
 तिरकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चानेन भगवतोऽन्तिके
 चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवत्पादाभिषन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय ।
 तस्मै भगवता आशेषानुशयं धातु प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिवेधिकी १०
 धर्मेदेशना कृता, यां श्रुत्वा विदितयशसा दारकेण विंशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं
 ज्ञानवज्रेण भित्त्वा क्षोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टसत्यः श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकेभ्यो
 दानप्रदानानि दत्त्वा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घट- ॥ ३८६
 मानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डक संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः
 शतनपतनविकिरणविष्वंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् १५
 संबुद्धः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो
 विद्याभिदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्याप्तो भवलाभलोभसत्कारपराभ्युक्तः । सेन्द्रो-
 पेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिषाद्यश्च संबुद्धः । स याचितवीचरं परियुङ्क्ते अल्पमयाचितम्,
 याचितपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्रवभैषज्यपरिष्कारान् परियुङ्क्ते अल्पमयाचितम् ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्ध भगवन्तं प्रपञ्चुः—कानि भदन्त २०
 विदितयशसा कर्माणि कृतानि येन जातमात्रस्य देवताभिः पताका उच्छ्रापिताः, यशसा च
 सर्वलोक आपूर्णः, प्रपञ्च्य चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—विदितयशसैव भिक्षवः
 पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघन-
 यस्तुपस्थितान्यवदश्यभावीनि । विदितयशसा कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽयः प्रत्यनुमनि- २५
 प्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाग्धातौ, न
 तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि दूपात्तेष्वेव स्फुण्धात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि निपच्यन्ते
 शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति रात्रिं देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षुयोऽर्जुनोऽप्यन्येकनयते कल्पे निपरी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि ३० ॥ ३८७
 विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्पसास्यः शास्त्रा देवमनुष्यानां बुद्धो

भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्चितं विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सकलं
 शुद्धकार्यं कृत्वा इन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिरोधे निर्वाणघातौ परिनिर्वृतः, तस्य राज्ञा बन्धुमतः
 शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतुरन्तमयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चयेन । यः
 अनेकानि प्राणिशतसहस्राणि कारान् कृत्वा स्वर्गमोक्षपरायणानि भवन्ति । यावद्राज्ञा बन्धुमता
 ८ स्तूपमहः कारितः । तत्र च स्तूपमहे वर्तमाने मल्लानां मध्ये पताका उन्मूत्रापिता । यावद्राज-
 मल्लेन राजमल्लो निहतः । ततस्तेन मल्लपताका आसादिता । स तामादाय अनेकप्राणिशत-
 सहस्रपरिवृतो नानाविचित्रैर्वाद्यैर्वाद्यमानैर्येन विपश्यिनः स्तूपस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य
 तथागतगुणानामनुस्मरणं कृत्वा तां पताकां स्तूपयष्ट्यां बद्ध्वा प्राणिधानं कृतवान्—अहमप्येवं
 विधानां गुणानां लाभी स्याम्, एवंविधमेव शास्त्रारमारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

- 10 भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन मल्ल आसीत्, अयं
 स विदितयज्ञाः । यदनेन विपश्यिनः स्तूपे काराः कृतास्तेन संसारेऽनन्तं सुखमनुभूतवान् ।
 तेनैव हेतुना इदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्त-
 कृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव
 B ३८९ एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः ।
 इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

- 15 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

अष्टमो वर्गः ।

तस्योदानम्—

सुप्रभा सुप्रिया चैव शुद्धा सोमा तथापरा ।
कुवल्या सुन्दरी चैव मुक्ता चैव कचङ्गला । -
क्षेमा विरूपा च * * वर्गो भवति समुदितः ॥

७१ सुप्रभा ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः B 1
श्रेष्ठिभिः सार्ववाहैर्देवैर्नागैर्गन्धर्वैरसुरैर्गणैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-
मैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्याग्रमे । श्रावस्त्वा- 10
मन्यतमः श्रेष्ठी आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो
वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलान्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते
परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा अष्टानां
वा नवानां वा मासानामव्ययाप्रसूता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका
दिव्यालंकारभूषिता मणिरत्नेन कण्ठे आवद्धेन । तस्माच्च प्रभा निर्गच्छति, यया सर्वा 15
श्रावस्ती अवभासते । तस्या जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु
दारिकाया नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादनया जातमात्रया मणिरत्नावभासेन सर्वा श्रावस्ती
अवभासिता, तस्माद्भवतु दारिकायाः सुप्रभेति नामेति । सा सुप्रभा दारिका अष्टाम्यो
धात्रीम्यो दत्ता द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां
क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सा अष्टामिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन 20 B 2
सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् । सा
दारिका श्रद्धा भद्रा कल्याणाशया आत्महितपरहितप्रतिपन्ना । तस्या ये ये याचनका
आगच्छन्ति, तेभ्यस्तेभ्यः कण्ठादलंकारमधुमुच्य प्रयच्छति । दत्ते च पुनरलंकारः प्रादुर्भवति ॥

यावदसौ दारिका क्रमेण महती संवृत्ता, तदा तस्या बहवो याचनका आगच्छन्ति,
राजपुत्रा अमात्यपुत्राः श्रेष्ठपुत्राश्च । तैरुपहृत्यमाणः पिता चास्याः करे कपोलं दत्त्वा 25
चिन्तापरो व्यवस्थितः—यद्येकस्मै दास्यामि, अन्ये मे अमित्रा भविष्यन्तीति । यावदसौ
दारिका पितरं चिन्तापरमेष्वेवोवाच—तात किमसि चिन्तापर इति । तेन सोऽर्थो विस्तरेण
समाख्यातः । दारिका कथयति—तात न ते शोकः कर्तव्यः । स्वयमेवाहं सप्तमे दिवसे स्वयं-
वरमवतरिष्यामीति । ततः श्रेष्ठी राज्ञः प्रसेनजितो निवेश श्रावस्त्वां घण्टायद्योपणं कारया-
मास—सप्तमे दिवसे सुप्रभा दारिका स्वयंवरमवतरिष्यति, येन वो यत्कल्पीयं स तत्करोत्विति ॥ 30

B 2

ततः सप्तमे दिवसे सुप्रभा दारिका रयाभिरूढा कापायं ध्वजमुच्छ्राप्य बुद्धं चित्रपटे लेखयित्वा अभिषुवती वीथीप्रवतीर्णा । सा तत्र राजपुत्रैरमालपुत्रैः श्रेष्ठिपुत्रैश्च सोत्कण्ठोद्दीक्ष्यमाणा विचित्राभिः कयाभिः संज्ञप्योवाच—सर्वबाहं न केनचिदंशेन भवतां परिमयं करोमि । केवलं तु नाहं कामेनार्थिनी । बुद्धं शरणं गतास्मि । तस्य सकाशे प्रवजिष्यामीति । ततस्ते निर्भर्त्सिताः प्रतिनिवृत्ताः । सुप्रभापि दारिका भगवत्सकाशमुपसंकम्य भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णा धर्मश्रवणाय । तस्या भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा सुप्रमया दारिकया विंशतिसिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम्, अभिनिर्हारश्च कृतः । अयं सुप्रभा दारिका उत्थायासनादेकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा येन भगवां-

10 स्तेनाञ्जलिं प्रणमय्य भगवन्तमिदमबोचत्—लभेयाहं मदन्तं स्वाह्याते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुणीभात्रम् । चरेयमहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यमिति । ततो भगवान् संलक्षयति—

B 4

अनया अस्माच्छासने महद्दिनेयाकर्षणं कर्तव्यमिति । ततो भगवतोक्ता—गच्छ दारिके पर्पदमवलोकयेति । ततः सुप्रभा दारिका जेतवनाभिर्गल्य तत्रागता । तत्रैकैकस्यैव भवति—बलेनैनां हराम इति । ते तामाक्रमितुमारब्धाः । ततः सुप्रभा दारिका तैरुपक्रम्यमाणा बितत-

15 पक्ष इव हंसराजो गगनतलमम्पुद्गम्य विचित्राणि प्रातिहार्याणि दर्शयितुमारब्धा । आशु पृथग्जनस्य ऋद्धिरावर्जनकरी । ततस्ते तदत्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जनकरं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा उद्गण्डरोमाणो मूलनिकृचा इयं द्रुमाः पादयोर्विपल्य विज्ञापयितुमारब्धाः—अवतर अवतर भगिनि, ययैते त्वया धर्माः साक्षात्कृताः । अस्थानमेतद् यत्त्वं कामान् परिसुखीया इति । ततः सुप्रभा दारिका गगनतलादद्यतीर्ष्य जनकायस्य पुरस्तात्स्थित्वा तथाविधां धर्मदेशनां कृतवती,

20 यां श्रुत्वा अनेकैः प्राणिशतसहस्रैः सत्यदर्शनं कृतम् । ततो भगवता महाप्रजापत्याः संन्यस्ता । ततस्तया प्रजाजिता उपसंपादिता च । तया युज्यमानया धृत्मानया व्यापच्छमानया इदमेव पद्मगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वसन्-धर्मतया पराहस्य सर्वैकेशप्रहणादहर्त्स्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती संवृत्ता, त्रैधातुकपीतारागा

B 5

समलोष्टकाञ्चना आकाशपाणितलसमचित्ता वासीचन्दनकल्पा विधाविदारिताण्डकोशा

25 विधाभिज्ञाप्रतिसंविधाप्ता भवलाभलोमसत्कारपराङ्मुखा । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्या मान्याभिवाद्या च संवृत्ता ॥

मिश्रवः संशयजाताः सर्वे संशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त सुप्रमया दारिकया कर्माणि कृतानि, येनाभिरूपा दर्शनीया प्रास्तादिका, मणिरत्नं च कण्ठे प्रादुर्भूतम्, प्रव्रज्य चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—सुप्रभयैव मिश्रवः पूर्वमन्यासु

30 जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ! न मिश्रवः कर्माणि

1 The correct form, according to Pāṇini, 4. 1. 54, should be 'पराङ्मुखा', but our MSS. read 'पराङ्मुखा' throughout.

कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक 5
उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकाविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्चित्रं विहरति । यावद्विपश्यी सम्यक्संबुद्धः B 6
सकलं बुद्धकार्यं कृत्वेन्धनक्षयादिवाग्निर्निरुपधिरोये निर्वाणधातौ परिनिर्भूतः, तस्य राज्ञा
बन्धुमता शरीरे शरीरपूजां कृत्वा समन्तयोजनश्चतुरत्नमयः स्तूपः प्रतिष्ठापितः क्रोशमुच्चत्वेन ।
या बन्धुमतो राज्ञोऽप्रमहिषी वृद्धीभूता, तया विचित्राण्याभरणानि शरीरादवमुच्य तत्र स्तूपे 10
दत्तानि । ततः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतवती—अनेन कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देय-
धर्मपरित्यागेन चार्हत्वं प्राप्नुयामिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो या सा तेन कालेन तेन समयेन राज्ञो बन्धुमतो
अप्रमहिषी आसीत्, इयं सा सुप्रभा । यदनया विपश्यिनः स्तूपे विचित्राण्याभरणानि समा-
रोपितानि, तेनाभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेता संबृत्ता । यत्प्रणिधानं कृतम्, 16
तेनेदानीमर्हत्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो
विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव
एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः ।
इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

20

७२ सुप्रिया ।

बुद्धो भगवान् सङ्गतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः B 7
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नैर्गैर्पक्षैस्सुरैर्गुरुडैः क्रिन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यचित्तो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीनरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैरज्यपरिष्काराणां सञ्चक्रकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे । 25
तेन खलु समयेन अनापिण्डदस्य गृहपतेः पत्नी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । सा अष्टानां वा
नवानां वा मासानामत्ययावसृता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका
सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेता श्रावस्त्वधवासिनो जनकायस्यातीत प्रिया । तस्या जाता जातिमहं कृत्वा
नामयेयं व्यवस्याप्यते—किं भगवद्दारिकाया नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादियं प्रिया सर्वजनस्य,
तस्माद्भवतु दारिकायाः सुप्रियेति नामेति । जातिस्मरा जातमात्रा गाथां गायते—

दत्तं हि दानं बहु वात्पकं वा
विस्तीर्यते क्षेत्रविशेषयोगात् ।
तस्माद्वि देयं विदुषा प्रयत्नात्
बुद्ध्या लोकेन्द्रसुरेश्वराय ॥ १ ॥

5 अथास्या मातापितरावन्ये च गृहवासिनस्तं वाक्यव्याहारं श्रुत्वा भीताबस्ताः

B 8 संविभ्रा आकृष्टरोमकृपाः कथयन्ति—पिशाचीव सेयं दारिकेति । सा कथयति—अम्ब नाहं
पिशाची नापि राक्षसी, किं तर्हि दारिका । इच्छामि दानानि दातुमिति । ततोऽस्या माम्ना
अनाथपिण्डस्य गृहपतेर्निवेदितम्—एवमेवा दारिका ब्रूत इति । ततस्तेन गृहपतिना दृष्टतुष्ट-
प्रमुदितेन भगवानन्तर्गृहे सभिक्षुसंघो भोजितः, तस्याश्च नाम्ना दक्षिणादेशनं कारितम् ॥

10 यावदसौ दारिका क्रमेण सप्तवर्षा संवृत्ता, मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने
प्रव्रजिता । सा सर्वासां भिक्षुणीनामिष्टा कान्ता प्रिया मनापा । यावत्तत्र कालेन महादुर्भिक्षं
प्रादुर्भूतं दुर्भिक्षान्तरकल्पसदृशम्, यत्रानेकानि प्राणिशतसहस्राणि अन्नपानवियोगात्कालं
कुर्वन्ति । तत्र भगवानायुष्मन्तमानन्दमामङ्गयते स्म—गच्छ आनन्द, मद्वचनात्सुप्रियां वद-
चतस्रस्ते पर्पदक्षैमास्यं चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैः प्रतिपादयितव्या
15 इति । तत आयुष्मानानन्दः सुप्रियां गलोवाच—भगवानाह—चतस्रस्ते परिपदक्षैमास्यं
चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैः प्रतिपादयितव्या इति । ततः सुप्रिया
कृतकरपुटो भगवत आज्ञां शिरसि कृत्वा कथयति—एवमस्त्विति ॥

D 9 सुप्रिया श्रावस्तीमभिसंप्रस्थिता गोचरव्यवलोकनार्थम् । यावदेषा प्रवृत्तिरनाथपिण्डदेन
श्रुता । स त्वरितं सुप्रियाया अप्रतो भूतः कथयति—सुप्रिये ॥ गच्छसीति । सा कथयति—

20 भगवानाह त्रैमास्यं वैयावृत्त्यकर्मणि नियुक्तेति । अनाथपिण्ड उवाच—अल्पोत्सुका भव, अहं त्वां
सर्वेण प्रवारयामीति । सुप्रिया कथयति—किमत्राश्चर्यं यदि तातो दृष्टसत्यः प्रवारयति समन्ततो-
ऽन्तर्हितानि निधानान्यभिसमीक्ष्य । अहं तु दरिद्रजनस्थानुप्रहं करोमीति । तथा पञ्चभिरुपा-
सकशतैरल्पोत्सुका क्रियते । माळिकया देव्या, वर्पाकारया क्षत्रियया, ऋषिदत्तपुराणाम्यां
स्वपतिभ्यां, विशालया मृगारमात्रा, राज्ञा प्रसेनजिता । अटवीमता तत्राप्यमनुष्यैर्मनुष्येष्व-
30 धारिभिः प्रवार्यते । तथा एवं प्रवार्यमाणया भगवान् सन्ध्यावकसंवल्लैमास्यमुपस्थितचीवर-
पिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारैः । तत्रैव च त्रैमास्ये युज्यमानघटमानव्यापष्ट-

B 10 मानया इदमेव पञ्चगण्टकं संसारचक्रं चत्वाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरण-
विष्यन्मनधर्मनया पराह्व्य सर्वत्रैश्वर्यादहर्ह्वं साश्चान्वृतम् । अर्हन्ती संवृत्ता त्रैधानुक्त-
र्यनरागा समन्त्रोष्कायना आक्तासपाणितन्मसचित्ता वासीचन्दनवत्तया विद्याविदारिताण्ड-
40 फोरा विद्याभिज्ञाप्रतिसंनिप्राप्ता भवत्तामन्त्रोभसकारपराध्वग्या । सन्त्रोपेन्द्राणां देवानां
पूज्या मान्यामिगया च संवृत्ता ॥

अथ भगवाँस्त्रेमास्यालया कृतचीरो निष्ठितचीवर समादाय पात्रचीवर श्रावस्था राजगृह सप्रस्थित सार्धं श्रावकसधेन । तत सुप्रियया भगवानन्तर्मार्गे अल्पोसुक कृत । यावदसौ * [अल्पो] दिकामटनीमनुप्राप्त , गण्डीदेशकाले जात , पथ्यदन च नास्ति । तया भगवान् सश्रावकसध उपनिवेशित । तत पात्र वामे पाणौ प्रतिष्ठाप्यो-
वाच, प्रव्याहृतवती—यदि पुण्यानामस्ति विपाक , पात्रमेवविधमक्ष्यभोज्यादिना परिपूर्येतेति ।
ततो देवतया दिव्यया सुधया परिपूरितम् । तत सुप्रियया अनुपरिपाटिकया सर्वस्य भिक्षु-
सधस्य पात्राणि पूरितानि । तत्र भगवान् भिक्षूनामन्नयते स्म—एषा अग्रा मे भिक्षवो भिक्षुणीना
मम श्राविकाणा कृतपुण्याना यदुत सुप्रिया भिक्षुणी ॥ B 11

भिक्षव सशयजाता सर्वसशयच्छेत्तार बुद्ध भगवता पप्रच्छु । कानि भदन्त सुप्रियया कर्माणि कृता(नि) येन आत्मे कुले जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका अभिमना 10
सर्वजनस्य, प्रत्रय्य चार्हत्त्व साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—सुप्रिययैव भिक्षव पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसमाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधत्प्रत्युपस्थितान्यनश्य-
भावीनि । सुप्रियया कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्य प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षव कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ निपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
अपि त्पाचेष्ट्वेन स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि निपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च । 18

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

B 12

सामग्री प्राप्य कालं च फलति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽञ्चनि अस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजाया काश्यपो नाम सम्यक्सबुद्धो लोके उदपादि विद्याचरणसपन्न सुगतो लोकविदनुत्तर पुरुष दम्यसारथि शास्ता देवमनुष्याणा बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्चित्य विहरति 20
ऋषिपतने मृगदारे । अथ काश्यप सम्यक्सबुद्ध पूर्वाह्णे निगत्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणं परिवृतो भिक्षुसधपुरस्कृतो वाराणसीं नगरीं पिण्डाय प्राविशत् । यानदन्यतर श्रेष्ठी सपरि-
जन उद्यान गत , प्रभूत च खादनीय भोजनीय नीतम् । यावत्तस्य प्रेष्यदारिकया
* * * * (तया) भगवान् सश्रावकसधोऽन्तर्मार्गे दृष्ट । तस्या प्रसादजाताया बुद्धिरुत्पन्ना—किं मा स्वामी द्विरपि दासीकरिष्यति, यद्गृह भगवन्त भोजयेयमिति । तत 25
स्तया अधनताडनमगणयित्वा भक्तपेडासुदृढाद्य भगवान् सश्रावकसधो विचित्रेणाहारेण सतीर्पित । तत श्रेष्ठिन सकाशमुपसक्ता । यावच्छ्रेष्ठिना उक्ता—दारिके क सा भक्त-
पेडेति । सा कथयति—भगवान् मे काश्यप सम्यक्सबुद्ध पिण्डकेन प्रतिपादित । इति B 13

१ Neither Tibetan nor Chinese translations give any help to restore the gap २ The gap, according to Tibetan translation, indicates that the slave girl carried cooked rice According to कल्पद्रुमावदान, it is पेडामादाय पैठिणीम्

श्रुत्वा श्रेष्ठी परं विस्मयमापन्नः । ततस्तेन दृष्टुमप्रमुदितेनोक्ता—गच्छ दारिके, अद्याप्रेण
त्वमदासी भव, या त्वं मम सुप्तस्य जागर्षीति । सा कृतकरपुट्टा गृहपतिं विज्ञापितवती—अनु-
जानीहि माम्, भगवच्छासने प्रव्रजिष्यामीति । ततोऽस्याः श्रेष्ठिना पात्रचीवरं दत्तम् ।
सा स्वकेन पात्रचीवरेण भगवच्छासने प्रव्रजिता । भगवतः काश्यपस्य प्रवचने दशवर्ष-
सहस्राणि वैयावृत्यं कृतम्, भक्तैस्तर्पणैर्यवागूपानैर्नित्यकैर्नैमित्तिकैर्दीपमालाभिः कठिनचीवरै-
र्दानप्रदानानि दत्त्वा प्रणिधानं कृतम्—यन्मया भगवते काश्यपाय कृच्छ्रेण समुदानीय
दानप्रदानानि दत्तानि, अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयवर्मपरित्यागेन च भगवतः
शाक्यमुनेः प्रव्रज्यार्हत्वं प्राप्तुमाप्सि ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो यासौ प्रेष्यदारिका, इयमसौ सुप्रिया । यदनया
10 भगवान् काश्यपः पिण्डकेन प्रतिपादितः, तेन आढ्ये कुले जाता अभिरूपा दर्शनीया
प्रासादिका अभिमता सर्वजनस्य । यत्राणिधानं कृतं तेनेदानीमर्हत्वं साक्षात्कृतम् । इति
हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः,
व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यप्यास्य व्यतिमिश्राणि
च, एकान्तशुक्लैश्चैव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

15 इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

७३ शुक्ला ।

B 14

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नगरैर्गैर्क्षेत्रसुरैर्गुरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् शततो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासनगलन-
20 प्रलयभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यप्रोधारामे । शाक्येषु
रोहिणो नाम शाक्यः प्रतिवसति आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवण-
धनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं श्रीडति
रमते परिचारयति । तस्य श्रीडतो रसमाणस्य परिचारयतो न पुत्रो न दुहिता । स धरे
कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः—अनेकधनसमुदितं मे गृहम्, न मे पुत्रो न दुहिता ।
25 ममासयात्सर्वस्वापतेयमपुत्रकमिति कृत्वा राजविधेयं भविष्यतीति । स श्रमणब्राह्मणनैमित्तिक-
सुहृत्संवन्धिवान्धवैरुच्यते—देवताराधनं कुरुष्वेति । सोऽपुत्रः पुत्रभिनन्दी शिववरुणकुबेर-
यासवादीनन्यांश्च देवताविशेषानायाचते । तद्यथा—आरामदेवता वन्देदेवताश्चक्रदेवताः
शुक्राटकदेवता वलिप्रतिप्राहिका देवताः । सहजाः सहधार्मिका नित्यानुवद्धा अपि देवता
आयाचते स्म । अस्ति चैष लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरश्चेति । तच्च
30 नैवम् । यथेवमभविष्यत्, एकैकस्य पुत्रसहस्रमभविष्यत्तद्यथा राजध्वजवर्तिनः । अपि तु
B 15 त्रयाणां स्थानानां संमुखीमात्रात्पुत्रा जायन्ते दुहितरश्च । कथमेवं त्रयाणाम् ! मातापितरौ

रक्तौ भरत सनिपतितौ, माता कल्या भवति ऋतुमती, गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भरति ।
एतेषा त्रयाणा स्थानाना समुखीभावापुत्रा जायन्ते दुहितरश्च ॥

स चैवमायाचनपरस्तिष्ठति । अन्यतमा च दारिका अन्यतमस्माद्देवनिकाया
ज्युत्वा तस्य प्रजापत्या कुक्षिमयक्रान्ता । तया स्वामिने निवेदितम् । तत स्वामिनोच्यते—
भद्रे यदि पुत्र जनिष्यसीत्येव कुशलम्, अथ दुहितरम्, तथैव सह त्वा निष्कासयामीति । 5
यानदसावष्टाना वा नवाना वा मासानामलयावसूता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया
प्रासादिका अतिक्रान्ता मानुष वर्णमसप्राप्ता च दिव्य वर्णम्, शुक्लैर्भ्रै प्रावृता अनुपलितैव
गर्भमलेन । यानद्रोहिणेन श्रुत प्रजापती ते प्रसूता दारिका जातेति, स कुपित प्रविष्ट ।
ततोऽस्य प्रजापत्या दिव्यरत्नप्रावृता दारिकोपनीता । ततो रोहिण शाक्यो दारिका दृष्ट्वा
पर विस्मयमापन्न । तस्या जातौ जातिमह इत्वा नामधेय व्यग्रस्थाप्यते—किं भवतु दारि 10
काया नामेति । ज्ञातय ऊचु—यस्मादिय शुक्लवस्त्रपरिवृता जाता, तस्माद्भवतु दारिकाया
शुक्लेति नामेति । शुक्ला दारिका अष्टाम्यो धात्रीम्यो दत्ता द्वाभ्यामसधात्रीम्या द्वाभ्या
क्षीरधात्रीम्या द्वाभ्या मलधात्रीम्या द्वाभ्या क्रीडनिकाभ्या धात्रीम्याम् । सा अष्टाभिर्धात्रीभि
रुनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तमोत्ततैरुपकरणविशेषै ।
आशु वर्धते हृदयमिव पङ्कजम् । यथा यथा च शुक्ला दारिका वर्धते, तथा तथा तान्यपि 15
वस्त्राणि वर्धन्ते न च मलिनीभवन्ति, न चास्या कायो मलेनाभिभूयते ॥

यदा शुक्ला दारिका क्रमेण महती सवृत्ता, तदास्या बहवो याचनका आगच्छन्ति
राजपुत्रा अमात्यपुत्राश्च । ततस्तैरुपद्रव्यमाण पिता चास्या करे कपोल दत्वा चिन्तापरो
व्यवस्थित—यद्येकस्मै दास्यामि, अन्ये मे अमित्रा भविष्यन्तीति । यानदसौ दारिका पितर
चिन्तापरमेक्ष्योपाच—तात किमसि चिन्तापर इति । तेन सोऽर्थो निस्तरेण समाख्यात । 20
दारिका कथयति—तात न ते शोक कर्तव्य, नाह कामेनार्थिनी, भगवच्छासने प्रव्रजिष्यामि,
अनुजानीहि मा तातेति । यानदसौ मातापितराननुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजिता । यैनैव
वस्त्रेण प्रावृता जाता, तत एव परिपूर्ण पञ्चचीर सपन्नम् । तया युज्यमानया घटमानया
व्यायच्छमानया इदमेव पञ्चगण्डक सप्तरचक्र चण्डक विदित्वा सर्वसत्कारगती शान्त
पतननिकिरणविधिसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षाद्वृतम् । अर्हन्ती सवृत्ता, 25
त्रैधातुकरीतरागा समलोष्टकाञ्चना आकाशपाणितल्समचित्ता वासीचदनकल्पा विषा
विद्विरिताण्डकोशा विषाभिज्ञाप्रतिसविद्याता भगवाम्लोभसत्कारपराव्युत्था । सेन्द्रोपेद्राणा
देवाना पुण्या मान्याभिप्राया च सवृत्ता ॥

मिश्रव सशयजाना सर्वसशयष्टेचार युद्ध भगवन्त पप्रच्छु—कानि भदन्त शुक्रया
कर्माणि कृतानि, येनाज्ये कुले जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका शुद्धरत्नप्रावृता । 30
प्रग्रथ्य चार्हत्वं साक्षाद्वृतमिति । भगवानाह—शुक्रयैव मिश्रव पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि
कृतान्युपचितानि लब्धसमाराणि परिणतप्रत्ययानि औघव प्रत्युपस्थितान्यन्यमानीनि । शुक्रया

कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रलनुगविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपाचैश्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽप्रीतेऽव्यनि अस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकत्रिदनुत्तरः पुरुष-
दम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदात्रे । यावदन्यतरा श्रेष्ठिभार्या श्राद्धा भद्रा कल्याणाशया केनचिदेव

10 करणीयेन ऋषिपतनं गता । अयासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्याम्रप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्च भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णा धर्मश्रवणाय । ततोऽस्या भगवता काश्यपेन धर्मो देशितः । तथा लब्धप्रसादया भगवन्तं
B 18 सश्रावकसंघमन्तर्गृहे भोजयित्वा भिक्षुसंघाय कठिनचीवरमनुप्रदत्तम्, क्रमेण च मातापितरा-
10 वनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजिता ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो यासौ श्रेष्ठिभार्या, एषैवासौ शुक्ला भिक्षुणी । यदनया भिक्षुसंघाय कठिनचीवरमनुप्रदत्तं तेन शुक्लवस्त्रप्रावृता जाता । यद्ब्रह्मचर्यवासः परिपालित-
स्तेनेह जन्मन्यर्हत्त्वं साक्षाकृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्त-
20 कृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ।

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

७४ सोमा ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
D 10 25 श्रेष्ठिभिः सार्षवाहैर्देवनागैर्वैश्वदेवैर्गुरुभैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरविण्डपातशयनासनगन्धानप्रत्यय-
मैयस्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्सारात्ते । श्रावस्त्वा-
मन्यतमो ब्राह्मण आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविद्यालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो
वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी त्रयाणां वेदानां पारगः सनिघण्टकैटभानां साक्षरप्रभेदानामितिहास-
30 पथमानां पदशो व्याकरणः । स पद्य माणवकक्षनानि ब्राह्मणकान् भग्नान् पाठयति । तेन

पुत्रहेतोः सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं ऋडति रमते परिचारयति । तस्य ऋडतो रममाणस्य परिचारयत् पत्नी आपन्नसत्त्वा सवृत्ता । सा अष्टाना वा नवानां वा मासानामत्ययात्प्रसूता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वाङ्गप्रलङ्घ्येता । तस्या जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारिकाया नामेति । ज्ञातय ऊचुः—प्रायशोऽस्माकं पुत्रपौत्रिकया सोमनामानि क्रियन्ते । भवतु दारिकाया सोमेति नाम । 5 B 20 सोमा दारिका उन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तमोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमित्रं पङ्कजम् ॥

यदा ऋमेण महती सवृत्ता, सा पण्डिता व्यक्ता मेधाग्निनी पटुप्रचारा स्मृतिमती श्रुतिधरा च । यावदस्याः पिता माणवकान् मन्वान् पाठयति, सा श्रुतभात्रेणोद्गृह्णाति । श्रुत्वा च तेषां शास्त्राणां पूर्वापरेण व्याख्यानं करोति । ततोऽस्या यशसा सर्वा श्रावस्ती 10 फुटा सवृत्ता । तीर्थ्याश्चास्या अहन्यहनि दर्शनायोपसक्रामन्ति, तया च सह निमिष्य कुर्वन्ति । यदा भगवाननुत्तरा सम्यक्सन्त्रोधिमभिसमुद्भूतः, तदा श्रावस्तीमागतः । प्रायेण ये पण्डिता पण्डितसङ्ख्याताः, ते भगवतो दर्शनायोपसक्रामन्ति । ततः सा तान् नगृह्णती अन्तर्जन-मामन्त्रयते—कोऽत्र भवन्तो हेतुयैतर्हि शास्त्रविदो नोपसक्रामन्तीति । ते कथयन्ति—भगवान् सर्वज्ञः शाक्यमुनिर्नामिह सपातः, सर्वे तत्प्रवणाः सवृत्ता इति । ततो बुद्ध इत्यश्रुतपूर्वं धोपः 15 श्रुत्वा सर्वाभिरूपा दृष्टा । तत्र सोमा दारिका बुद्धशब्दश्रवणाद्भगवत्संज्ञाश्रयमुपसक्रामन्ता । B 21 अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलकृतमशीत्या चानुव्यञ्जने-रिंराजितमात्रं व्यामप्रभालकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्च भगवत्पादाभिरन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णा धर्मश्रवणाय । अपि भगवान् सोमाया दारिकाया आशयानुशयं धातुं प्रवृत्तिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसंप्रतिषेधिकीं धर्मदेशना 20 कृतवान्, या श्रुत्वा सोमया विंशतिशिखरसमुद्रतः सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानयत्रेण भित्त्वा स्रोता-पत्तिफलं साक्षात्कृतम् । सा दृष्टसत्या महाप्रजापत्या संकाशे प्रव्रजिता । तया युज्यमानया घटमानया व्यायच्छमानया इदमेव पञ्चगण्डकं ससारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसत्कार-गतीं शतनपतनविकिरणविष्वसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादहंस्व साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती सवृत्ता त्रैधातुऋतीतरागा समलोष्टकाञ्चना आकाशपाणितत्त्वसमचित्ता वासीचन्दन- 25 कल्पा विद्याविदारिताण्डकोशा विद्याभिज्ञाप्रतिसविद्याता भवलाभलोभसंसारपराङ्मुखा । सेद्धोपेन्द्राणां देवानां पूज्या मान्याभिजाया च सवृत्ता ॥

यदा भगवता मिश्रमुष्य आज्ञा दत्ता—यूयमेव भिक्षुःोऽन्वर्धमासं प्रातिमोक्ष-सूत्रोद्देशमुद्दिशतेति, तदा महाप्रजापत्या—उद्दिशतु भगवान् प्रातिमोक्षम्, उद्दिशतु सुगतं प्रातिमोक्षमिति । भगवानाह—न हि भिक्षुष्यस्तथागता अर्हन्तं सम्पन्नसमुद्रा पदशो 30 धर्ममुद्दिशति । यदि युष्माकं काचिदुत्सहते सङ्कुक्तं धारयितुम्, एवमहमुद्दिशेयमिति । B 22 तेन खलु समयेन सा भिक्षुणी तस्यामेव पर्यदि सन्निपण्णा सन्निपतिता । अथ सा भिक्षुणी उत्थायासनायेन भगवास्तेनाञ्जलिं प्रणमय्य भगवन्तमेव बोधत्—उद्दिशतु भगवान् प्राति-

मोक्षम्, उद्दिशतु सुगतः प्रातिमोक्षम् । अहं सकृदुक्तं धारयिष्ये । ततो भगवता विस्तरेणोद्दिष्टः, सोमया सकृदुक्तो धारितः । तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्म—एषा अग्रा मे भिक्षवो भिक्षुणीनां मम श्राविकाणां बहुश्रुतानां श्रुतधरीणां यदुत सोमा भिक्षुणी ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
5 सोमया भिक्षुण्या कर्माणि कृतान्युपचितानि, येनाढ्ये कुले जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका श्रुतिधरा च संवृत्तेति । भगवानाह—सोमयैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यं-
भावीनि । सोमया कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभवयिष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नान्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
10 अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वत्यतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते क्षुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्राद्युपि प्रजायां
काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुष-
15 दम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति
B 23 ऋषिपतने मृगदात्रे । यावदन्यतरा ब्राह्मणदारिका भगवतः काश्यपस्य शासने प्रव्रजिता ।
तया तत्रोद्दिष्टं पठितं स्कन्धकौशलं प्रतीत्य समुत्पादकौशलं स्थानास्थानकौशलं च कृतम् ।
न तु शक्तिं नैष्ठिकं ज्ञानमुत्पादयितुम् । यस्याश्चोपाध्यायिकायाः सकाशे प्रव्रजितासीत्,
सा भगवता काश्यपेन श्रुतधरीणामग्रा निर्दिष्टा । ततः सोमया भिक्षुण्या मरणकाले प्रणिधानं
20 कृतम्—यया मे उपाध्यायिका श्रुतधरीणामग्रा निर्दिष्टा, एवमहमप्यनग्रातेऽप्यनि योऽसौ भगवता
काश्यपेनोत्तरो नाम माणवो व्याकृतः—भविष्यति त्वं माणव वर्षशताद्युपि प्रजायां शाक्यमुनि-
नाम तपागतोऽहं सम्यक्संबुद्ध इति, तस्य शासने प्रव्रजिता भगवता शाक्यमुनिना
श्रुतिधरीणामग्रा निर्दिश्येय ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो यासौ ब्राह्मणदारिका आसीत्, इयं सा सोमा
25 भिक्षुणी । यदनया प्रणिधानं कृतम्, तेन श्रुतिधरीणामग्रा निर्दिष्टा । यदनया तस्योद्दिष्टं
पठितं स्वाध्यायितम्, तेनेदानीमहं च साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां
कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मा-
त्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुद्धेष्वेव कर्म-
सामोहः कर्णीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षनव्यम् ॥

30 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

७५ कुवल्या ।

B 24

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रलय-
 भैरव्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेशुवने कलन्दकनिवापे ।
 तेन खलु समयेन राजगृहे नगरे गिरिवल्गुसमागमो नाम पर्व प्रत्युपस्थितम् । तत्र सर्वेभ्यः
 पद्भ्यो महानगरेभ्यो जनकायः संनिपतति । यावदक्षिणापयान्नाचार्य आगतः । तस्य
 दुहिता कुवल्या नाम अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेता । सा रूपयौवना-
 रोग्यमदमत्ता । यदा रङ्गमध्यमवतरति, तदा सर्वप्रेक्षकैः सोत्कण्ठैरुद्दीक्ष्यते । ये चाप्रति-
 संख्यानबहुलास्तेषां मनांस्याकर्षति । तत्र यदा पर्व प्रत्युपस्थितं भवति, तदा पूरणप्रभृतयः 10
 सपर्यक्ता उपसंक्रामन्ति । ततः कुवल्या दारिका जनकायमुवाच—अस्ति भवन्तो राजगृहे
 नगरे कश्चिन्मनुष्यभूतो यो मे रूपेण समो विशिष्टतरो वेति । जनकायेनोक्ता—अस्ति श्रमणो
 गौतमः सपरिवार इति । कुवलयोवाच—किमसौ मनुष्यभूतोऽयं देव इति । मनुष्यभूतः
 स तु सर्वज्ञ इति ॥

B 25

ततस्तद्वचनमुपश्रुत्य कुवल्या सर्वालंकारभूषिता भगवत्सकाशमुपसंक्रान्ता । उप- 15
 संक्रम्य भगवतः पुरस्तात्स्थित्वा नृत्यति गायति वादयते स्त्रीलिङ्गानि स्त्रीचिह्नानि स्त्रीनिमित्तानि
 चोपदर्शयति । ये सरागा भिक्षवस्ते तया संभ्रामिताः । ततो भगवान् रागबहुलानां भिक्षूणां
 विनयनार्थं कुवल्यायाश्च रूपयौवनमदापनयनार्थं तद्रूपानृद्धभिसंस्कारानभिसंस्कृतवान्,
 येन कुवल्या जीर्णा वृद्धा पलितशिरस्का खण्डदन्ता कुञ्जगोपानसीवका निर्मिता । तत्काल-
 समनन्तरमेव कुवल्याया आत्मानं भीमस्ममिवीक्ष्य योऽसौ रूपयौवनमदः स प्रतिविगतः । 20
 रागबहुलाश्च भिक्षवः संविप्राः । ततः कुवल्या अपगतमदा भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा
 भगवन्तं विज्ञापितवती—साधु मे भगवांस्तथा धर्मं देशयतु, यथाहमस्माभूतिकलेवरदल्पकृच्छ्रेण
 परिमुच्येयेति । अथ भगवान् कुवल्यायास्तेषां चावीतरागाणां भिक्षूणामाशयानुशयं धातुं
 प्रकृतिं च ज्ञात्वा तयाविधां धर्मदेशनां कृतवान्, यां श्रुत्वा कैश्चिद्विशतिशिखरसमुद्रतं
 सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम्, कैश्चिस्तृदगामिफलम्, 25
 कैश्चिदनागामिफलम्, कैश्चित्प्रज्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । कुवल्यापि लब्ध-
 प्रसादा भगवत्सकाशे प्रव्रजिता । तया युज्यमानया घटमानया व्यायच्छमानया इदमेव
 पद्मगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्यंसनधर्म-
 तया पराहृत्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती संबृत्ता त्रैधातुकवीतरागा सम-
 लोष्टकाश्रना आकाशपाणितलसमचित्ता वासीचन्दनकल्या विधाविदारिताण्डकोशा विधा- 30

B 26

भिज्ञाप्रतिसंविद्यात्ता भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखा । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्या मान्या
अभिवाद्या च संबृत्ता । तैरपि नटैस्तेन संवेगेन सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—आश्चर्यं भदन्त
यद्भवत्ता कुवल्या नटदारिका रूपयौवनमदमत्ता जरया संवेज्य यावदत्यन्तनिष्ठे निर्वाणे
5 प्रतिष्ठापिता इति । भगवानाह—किमत्र भिक्षव आश्चर्यं यदिदानीं मया विगतरागेण
विगतद्वेषेण विगतमोहेन परिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः
B 27 सर्वज्ञेन सर्वाकारज्ञेन सर्वज्ञज्ञानज्ञेयवशिप्राप्तेन कुवल्या दारिका रूपयौवनमदमत्ता जरया
संवेज्य यावदत्यन्तनिष्ठे निर्वाणे प्रतिष्ठापिता । यत्तु मया अतीतेऽध्वनि सरागेण संद्वेषेण
समोहेनापरिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः कुवल्या दारिका
10 संवेज्य पञ्चसु व्रतप्रदेशेषु प्रतिष्ठापिता । तच्छृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत, भाषिष्ये ॥

भूतपूर्वं भिक्षयोऽतीतेऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति
ऋद्धं च स्त्रीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्ब-
डमरं तत्स्वरोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नम् । प्रियमिवैकपुत्रकं राज्यं कारयति ।
यावदसौ राजा देव्या सह क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य श्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः
15 कालान्तरेण देवी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । सा अयानां वा नवानां वा मासानामत्ययाप्रसूता ।
दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको गौरः कनकवर्णश्छत्राकारशिराः प्रलम्बबाहु-
र्विस्तीर्णललाट उच्चघोषणः संगतभ्रूलङ्घनासः सर्वाङ्गप्रलङ्घनेतः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा
नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य पिता
काशिराजः, अयं चाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः, तस्माद्भवतु दारकस्य काशिसुन्दर इति
20 नाम । काशिसुन्दरो दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां
द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां श्रीडनिकाम्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिर्हृत्नीयते वर्धते
B 28 क्षीरेण दध्ना नवर्नतिन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते
हृदस्यमिव पङ्कजम् । यदा महान् संबृत्तस्तदा यौवराज्येऽभिषिक्तः । सोऽनेकरोषदुष्ट-
मनर्थमूलं राजत्वं विदित्वा ऋषिषु प्रव्रजितः । स च हिमवत्कन्दरे प्रतिवसति फल्गुलाम्बु-
25 मत्तोऽजिनयत्कलधारी अग्निहोत्रिकः । यावदपरेण समयेन फल्गुना[मर्थ]मन्यतरं पर्यतकन्दर-
मनुप्रवृत्तः । यावत्तत्र किन्नरदारिका । ऋषिकुमारं दृष्ट्वा संरक्ता नृत्यति गायति वादयति
स्त्रीचिदानि स्त्रीनिमित्तानि स्त्रीविक्रीडितान्युपदर्शयति । यावत्काशिसुन्दरेण ऋषिणा तस्या
दारिकाया धर्मदेशना दत्ता । जीर्णासि भगिनि, प्रथमस्ते स्वरौ मधुरः क्षिप्रध्व, पथिमस्ते
जर्जरीभूत इति । ततस्तेन तस्या धर्मदेशना कृता, या श्रुत्वा किन्नरकन्याया योऽभूद्भूपदः

१ उच्यते: may be due to the fusion of उच्यते: and °क्षेणः. २ Ms⁹
पठ्यता. Speyer adds कर्तव्यम्, which is not necessary. This is a Prakritism
for चक्षेभ्यः, i. e., चक्षन्त्यार्तम् as Prakrit has no dative form.

स प्रतिविगतः । तथा प्रसादजातया प्रणिधानं कृतम्—यस्मिन् समयेऽनुत्तरां सम्यक्संग्रोधि-
मभिसंबुध्येयाः, तदा तेऽहं श्राविका स्यामिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन ऋषिकुमारो
वभूय, अहं सः । किन्नरकन्या इयमेव कुवल्या । भिक्षवो बुद्धं भगवन्तं पृच्छन्ति—कानि
भदन्त कुवलयया कर्माणि कृतानि येनाभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका संवृत्ता, कानि ॥
कर्माणि कृतानि येनार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—कुवलययैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु B 29
जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यं-
भावीनि । कुवलयया कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽयः प्रत्यनुभविव्यति? न भिक्षवः कर्माणि
कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाच्छातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च । 10

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि चत्वारिंशद्वर्षसहस्राद्युपि प्रजायां ऋकुच्छन्दो नाम
सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारयिः
शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स शोभावतीं राजधानीमुपनिश्चित्य विहरति । 15
यावदक्षिणापथादन्यतरो नटाचार्य आगतः । तत्र शोभनेन राज्ञा भगवतः सकाशात्सत्य-
दर्शनं कृत्वा नटाचार्याणामाज्ञा दत्ता—बौद्धं नाटकं मम पुरस्तान्नाटयितव्यमिति । तैराज्ञा
शिरसि प्रतिगृहीता—एवं भदन्तेति । ततः सर्वनटैर्बौद्धं नाटकं विचार्य मुनिनिर्जितं कृतम् ।
यावद्वाङ्मोक्षालम्बगणपरिवृतस्य पुरतो नटा नाटयितुमारब्धाः । तत्र नटाचार्यः स्वयमेव B 30
बुद्धवेषेणावतीर्णः, परिशिष्टा नटा भिक्षुवेषेण । ततो राज्ञा हृष्टतुष्टप्रमुदितेन नटाचार्य- 20
प्रमुखो नटगणो महता धनस्कन्धेनाच्छादितः । ततस्ते भगवच्छासने लब्धप्रसादा दान-
प्रदानानि दत्त्वा सम्यक्प्रणिधानं चक्रुः—अनेन वयं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरि-
स्सागेन च अनागतान् बुद्धानारागधेम, मा विरागयेमेति ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो ये ते नटाः, इमे ते कुवल्याप्रमुखाः । यदेभिस्तत्र प्रणिधानं
कृतं तेनेदानीमर्हत्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो 25
विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्त-
कृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो
भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो मापितमभ्यनन्दन् ॥

७६ काशिसुन्दरी ।

B 31

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्य-
 5 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः वाराणस्यां विहरति ऋषिपतने मृगदावे । वाराणस्यां नगयां
 राजा ब्रह्मदत्तो राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं
 च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तत्स्वरोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नम् । प्रियमिवैक-
 पुत्रकं राज्यं पालयति । यावदसौ राजा देव्या सह क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य
 क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण देवी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा अष्टानां वा
 10 नवानां वा मासानामल्पयातप्रसूता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका सर्वज्ञ-
 प्रत्यङ्गोपैता । तस्या जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारिकाया
 नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादियं काशिराजस्य दुहिता सुरूपा च, तस्माद्भवतु दारिकायाः
 काशिसुन्दरीति नामेति । काशिसुन्दरी दारिका अष्टाम्यो धात्रीम्यो दत्ता द्वाभ्यामस-
 धात्रीम्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीम्यां द्वाभ्यां मलधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सा
 15 अष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तै-
 रुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् ॥

B 32

यदा काशिसुन्दरी दारिका क्रमेण महती संवृत्ता, तदा प्रातिसीमैः पद्भी राजभी
 राज्ञो ब्रह्मदत्तस्य दूतसंप्रेषणं कृतम्—श्रुतमस्माभिर्यथा तव दुहिता जातेति । तदर्हस्यस्माकं
 पुत्राणामन्यतरस्मै अनुप्रदातुमिति । ततो राजा शोकागारं प्रविश्य करे कपोलं दत्त्वा
 20 चिन्तापरो व्यथितश्चिन्तयति—यद्येकस्मै दास्यामि, अपरेण सह मे विरोधो भविष्यतीति ।
 काशिसुन्दरी दारिका सर्वालंकारविभूषिता पितुः सकाशमुपसंक्रान्ता । तया पिता शोकात्तो
 दृष्टः पृष्ठ—तात किमर्थं शोकः क्रियत इति । पित्रा अस्या यथाभूतं समाख्यातम् । ततः
 काशिसुन्दरी पितरमुवाच—क्रियतां तात प्रतिसीमानां राज्ञां दूतसंप्रेषणम् । सप्तमे दिवसे
 काशिसुन्दरी दारिका स्वयंवरमवतरिष्यति । येन वो यत्करणीयं स तत्करोत्विति । याव-
 25 त्सप्तमे दिवसे पट् प्रातिसीमा राजानः संनिपतिताः । काशिसुन्दर्यपि रयमभिरुप वापायं
 षजमुद्धाय पुद्गलपट हस्तेन गृहीत्वा राजसभां गत्वोवाच—शृण्वन्तु भवन्तः प्रातिसीमा
 30 राजानः । नाहं भवतां रूपयीवनकुलभोगैश्चर्यं तुलयामि, अपि तु नाहं कामैरिषिनी । य
 एष एव मे भगवान् बुद्धः पटे लिखितस्तस्याहं श्राविका । अस्य शास्त्रेण प्रव्रजिष्यामीति ॥

B 33

यावदपिपन्नं गत्वा भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा भगवन्तमिदमवोचत्—लभेयाहं
 35 मदन्तं सादयते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । चरेयमहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्म-
 चर्यमिति । ततो भगवता महाप्रजापत्यां संन्यस्ता । ततस्त्रया प्रव्रजिता उपसंपादिता च ।
 तथा युग्ममानया षट्मानया व्यापष्टमानया इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचरं

विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती संवृत्ता त्रैधातुर्कवीतरागा समलोष्टकाञ्चना आकाशपाणितलसमचित्ता वासीचन्दनकल्पा विद्याविदारिताण्डकोशा विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्याता भवलाभलोभसत्कारपरा-
 च्छुखा । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्या मान्याभिवाद्या च संवृत्ता । ततस्ते राजपुत्रास्तस्या रूपयौ-
 वनशोभां समनुस्मृत्य रागमदमत्ताः प्रव्रजितामपि प्रार्थयितुं प्रवृत्ताः । सा तैः प्रार्थ्यमाना विततपक्ष 5
 इव हंसराजो गगनतलमम्युद्गम्य विचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धा । आशु पृथग्जनस्य
 ऋद्धिरावर्जनकरी । ततस्ते राजपुत्रा अत्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जनकरं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा आद्वयरोमकूपाः
 पादयोर्निपत्य क्षमापयितुमारब्धाः—मर्षय मगिनि । ययैते त्वया धर्माः साक्षात्कृताः, अस्थानमेतद्
 यत्त्वं कामान् परिसुञ्जीया इति । ततः काशिकसुन्दरी गगनतलादवतीर्य जनकायस्य पुरस्ता-
 ल्स्थित्वा तथाविधां धर्मदेशनां कृतवती, यां श्रुत्वानेकैः प्राणिशतसहस्रैर्महान् विशेषोऽधिगतः ॥ 10 B 34

ततो भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 काशिकसुन्दर्या कर्माणि कृतानि, येनैवमभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका । प्रव्रज्य चार्हत्वं
 साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—काशिकसुन्दर्यैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युप-
 चित्तानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवत्प्रत्युपसितान्यवश्यंभावीनि । काशिकसुन्दर्या
 कर्माणि कृतान्युपचित्तानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविव्यतिः ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युप- 15
 चित्तानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि
 तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽव्ययस्मिन्नेव भद्रके कल्पे त्रिंशद्वर्षसहस्रायुषि प्रजायां कनक- 20
 मुनिर्नाम तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकवि-
 दनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । * * * * * । यावच्चत्रा-
 न्यतरा राजदुहिता श्राद्धा भद्रा कल्याणाशया आत्महितपरहितप्रतिपन्ना । तथा विहारं
 कारयित्वा सर्वोपकरणैः परिपूर्णं भगवते सश्रावकसंवाय प्रतिपादितः । कनकमुनौ च
 सम्यक्संबुद्धे प्रव्रज्य दशवर्षसहस्राणि मैत्री भविता ॥

किं मन्ये भिक्षवो या सा राजदुहिता, इयं सा काशिकसुन्दरी दारिका । यदनया 25
 विहारः प्रतिपादितस्तेनाभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका संवृत्ता । यत्कनकमुनौ भगवति
 प्रव्रज्य दशवर्षसहस्राणि मैत्री भाविता तेनेदानीमर्हत्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव
 एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां
 व्यतिमिश्रः । तस्माच्चर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णाणि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्त- 30
 शुद्धेष्वेव कर्मस्त्राभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

७७ मुक्ता ।

B 36

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्गर्भैरसुरैर्गणैः किन्नरैर्भहोरगैरिति देवनागयक्षासुरगण्डकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनमलानप्रस-
 5 भयज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्यारामे । श्रावस्त्यां
 पुण्यो नाम श्रेष्ठि आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिमहो वैश्रवणधनसमुदितो
 वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुल्यात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति रमते
 परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः कालान्तरेण पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता ।
 सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामत्ययावसूता । दारिका जाता अभिरूपा दर्शनीया
 10 प्रासादिका मुक्तामालया शिरसि वद्धया । तस्या जातौ जातिमहं कृत्या नामधेयं व्यव-
 स्थाप्यते—किं भवतु दारिकाया नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्या जातमात्राया मुक्तामाला
 शिरसि प्रादुर्भूता, तस्माद्भवतु दारिकाया मुक्तेति नाम । मुक्ता दारिका अष्टाम्यो धात्रीम्यो
 दत्ता द्वाभ्यामंस्तधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीम्यां द्वाभ्यां मलधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाम्यां
 धात्रीम्याम् । सा अष्टमिर्धात्रीमिरुनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिणा सर्पिमण्ड-
 15 नान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आद्यु वर्धते हृदयमिव पङ्कजम् ॥

B 37

यावन्मुक्ता दारिका क्रमेण महती संवृत्ता । तस्याः सा मुक्तामाला अवतारिता पुनः
 प्रादुर्भवति । ततः सा दारिका कृपणवनीपक्तान् दृष्ट्वा भागसंविभागं करोति । यदा च
 प्रदेया संवृत्ता, तदा तस्या बहवो याचनका आगच्छन्ति राजपुत्रा अमात्यपुत्राः श्रेष्ठी-
 पुत्राश्च । ततोऽस्याः पिता शोकागारं प्रविश्य करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितश्चिन्त-
 20 यति—यद्येकस्मै दास्यामि, अन्ये मेऽमित्रा भविष्यन्तीति । ततोऽसौ दारिका पितरं विज्ञापया-
 मास—तात किमर्थं शोकः क्रियत इति । तेन यथावृत्तं सर्वं तत्समाह्वयातम् । ततो दारिका
 कथयति—तात नाहं कामिरयिनी । भगवच्छासने प्रव्रजिष्यामीति । यावदनायपिण्डदस्य
 सुप्रियो नाम कनीयः पुत्रस्तेन पिता विह्वलः । ममार्थायैतां दारिकां याचसेति । ततोऽनाय-
 पिण्डदेन पुष्यस्य गृहपतेर्दूतसंप्रेषणं कृतम्—दीयतां मुक्ता दारिका मम पुत्राय । एवं
 25 कृतं सांवाधिकं यावज्जीवसुख्यं कृतं च भविष्यतीति । ततः पुष्येण गृहपतिना स्वस्यां
 दुहितरि सोऽर्थो निवेदितः । सा कथयति—समयतो यदीन्द्रियाणां परिपाकान्मया सह भग-
 वच्छासने प्रव्रजति, एवमहं तं मर्नारं वरयामीति । तेन तथैव कृतम् । यावदुभावेव गृहा-
 निष्क्रम्य भगवच्छासने प्रव्रजितौ । ताभ्यां युज्यमानाभ्यां घटमानाभ्यां व्यायच्छमानाभ्यामिद-
 30 मेव पद्मगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वंसन-
 धर्मनया पराहृत्य सर्वहेदप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्तौ संवृत्तौ त्रैधातुकवीतरागौ सम-
 लोष्टकाश्रनावाकाशपाणितलसमचितौ वासीचन्दनकल्पौ विद्याविदारिताण्डकोशौ विद्या-
 मित्राप्रतिसंविद्यासौ मयलामलोभसंस्कारपराङ्मुखौ । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यौ मान्या-
 यमिवाद्यौ च संवृत्तौ ॥

B 39

भिक्षव सशयजाता सर्वसशयच्छेत्तार बुद्ध भगवन्त पप्रच्छ—कानि भदन्त मुक्तया कर्माणि कृतानि येन मुक्तामालया शिरस्याबद्धया, प्रव्रज्य चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—मुक्तयैव भिक्षव पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधप्रत्युपस्थितान्यभ्यसाधनीनि । मुक्तया कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्य प्रत्यनुभविव्यति ? न भिक्षव कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ निपच्यन्ते, 5 नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽष्वन्यस्मिन्नेव भद्रे कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजाया 10 काश्यपो नाम सम्यक्समुद्बुद्धो लोके उदपादि विद्याचरणसपन्न सुगतो लोकेविदनुत्तर पुरुषदम्पसारथि शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य निहरति ऋषिपतने मृगदात्रे । यात्रदन्यतम सार्धगाह स महासमुद्रमनतीर्ण । ततः स्वस्ति B 39 सुसिद्धयानपात्र आगत । ततस्तेन मुक्ताहार परमशोभन आनीत । तस्य च भार्या अभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका । तेन तस्या शिरसि बद्ध ॥ 15

वाराणस्यामन्यतमो गृहपति श्राद्धो भद्र कल्याणाशय आत्महितपरहितप्रतिपन्न कारुणिको महात्मा धर्मकाम । तस्य बुद्धिरूपत्वा—यन्बुद्धिश्चन्द्रकभिक्षणं कृत्वा भगवत काश्यपस्य शासने पञ्चवार्षिकं कुर्यामिति । तेन राज्ञः कृत्तिको निवेदितम्—इच्छाम्यहं 20 छन्दकभिक्षणं समादाप्य भगवत पञ्चवार्षिकं कर्तुमिति । राज्ञा एवमस्त्विति समनुज्ञात । अथासौ गृहपतिर्हस्तिस्कन्धारुद्धो वाराणस्यां नगर्यां रथ्यानीधीचत्वरश्मद्भाटकेषु च्छन्दक- 20 भिक्षणं याचितुं प्रवृत्त । यावत्सार्धगाहभार्या मुक्ताहार शिरसोऽवमुच्य तस्मिंश्छन्दकभिक्षणे दत्तवती । यात्रत्सार्धगाह आगतस्त मुक्ताहार शिरसोऽपनीत दृष्ट्वा पृष्ठमान्—भद्रे कासौ मुक्ताहार इति । ततस्तयोकम्—आर्यपुत्र प्रीतिं जनय, प्रसादमुत्पादय, भगवच्छासने छन्दकभिक्षणे दत्त इति । यात्रत्सार्धगाहेन पुष्कलेन मूलेन निष्क्रीय तस्यै पत्न्यै दत्त । सा नेच्छति पुनस्तु प्रहीतुम्, परित्यक्तो मे इति । स्वामिनोच्यते—भद्रे मया प्रभूतेन हिरण्य- 25 सुवर्णेनाय त्रीत । कस्मान्नेच्छसीति । ततोऽसौ दारिका त गृहीत्वा प्रभूत पुष्पसग्रहं कृत्वा B 40 गन्धमाल्यानि च गृहीत्वा ऋषिपतनं गता । ततो गन्धकुट्या गन्धप्रलेप कृत्वा पुष्पैरास्त्रीर्य मुक्ताहारं भगवतो मूर्ध्नि क्षिप्तवती । स सहसा भगवत काश्यपस्य मूर्ध्नि स्थित । ततः प्रसादजातया प्रणिधानं कृतम्—अहमप्येवमिदानीं गुणानां लाभिनी स्याम्, एवमिदमेव शास्तरमारामयेय मा त्रिरामयेयमिति ॥

30

किं मन्यन्ते भिक्षवो यासौ तेन कालेन तेन समयेन सार्धगाहभार्या, इयं सा मुक्ता । यदनया भगवति काश्यपे कारा कृतस्तेनाभिरूपा दर्शनीया प्रासादिका । मुक्ताहारश्चास्या,

शिरसि प्रादुर्भूतः । तेनैव हेतुनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

६ इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

७८ कचङ्गला ।

B 41

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैरर्गुदैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रस्रव-
10 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसवः कचङ्गलायां विहरति काचङ्गलीये वनघण्डे । तस्यां कचङ्गलायां कचङ्गला नाम वृद्धा । सा घटमादाय उदकार्थिनी कूपमुपसृता । तत्र भगवान् आयुष्मन्तमानन्दमामन्नयते—गच्छ आनन्द, एतस्यां वृद्धायां कथय—भगवांस्तुपितः, पानीयमुत्प्रयच्छेति । सा आनन्देनोक्ता कथयति—अहं स्वयमेवानेध्यामीति । यावत्कचङ्गला पानीयघटं पूरयित्वा भगवतः सकाशं गता । ददर्श कचङ्गला बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः
15 समलङ्कृतमशीक्षा चानुव्यङ्गनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनादस्याः पुत्रस्नेहः समुत्पन्नः, स्तनाभ्यां क्षीरधाराः प्रस्रुताः । सा ऊर्ध्वबाहुः पुत्र पुत्रेति भगवन्तं परिच्युक्तमारब्धा । भिक्षवस्तां वारयन्ति । भगवानाह—मा यूयं भिक्षव इमां वृद्धां वारयत । तत्कस्य हेतोः ?

B 42

२०

पञ्चजन्मशतान्येपा [मम] माता आसीन्निरन्तरम् ।

इयं मे पुत्रस्नेहेन गात्रेषु समलक्षित ॥ १ ॥

स चेदेपा निवार्येत मम गात्रेषु श्लेषणात् ।

इदानीं रुधिरं क्षुण्णं कण्ठादस्याः स्रवेत्क्षणात् ॥ २ ॥

कुण्डलतामनुस्मृत्य दृष्ट्वा पुत्रलालसाम् ।

कारुण्याद्गात्रसंश्लेषं ददामि अनुकम्पया ॥ ३ ॥

25 यावदसौ पुत्रस्नेहं विनोष भगवतः पुरस्तान्निपणा धर्मश्रवणाय । भगवता चास्या आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकीं धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा कचङ्गलया विंशतिशिखरसमुद्रतं सन्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । सा दृष्टसत्या गाया भाषते—

यत्कर्तव्यं हि पुत्रेण मातुर्दुष्करकरिणा ।

३०

तत्कृतं भवता मया चित्तं मोक्षपरायणम् ॥ ४ ॥

१ Speyer proposes गमाम्भासीनिरन्तरम् as the reading, to put the line in correct metrical form.

दुर्गतिम्य समुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च ते अहम् ।

स्थापिता सर्वयत्नेन विशेषं सुमहान् कृत ॥ ५ ॥

॥ ४३

यावदसौ स्वामिनमनुज्ञाय भगवच्छासने प्रव्रजिता । तथा युज्यमानया घटमानया
व्यायच्छमानया इदमेव पञ्चगण्डकं ससारचक्रं चलाचञ्च विदित्वा सर्वसंस्कारगतीं शतन
पतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वक्लेशप्रहाणादहंत्व साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती सबृत्ता
त्रैधातुऋतीतरागा समलोपकाञ्चना आभ्याशपाणितत्समचित्ता वासीचन्दनकल्पा विद्याविदा
रिताण्डशोशा विद्याभिज्ञाप्रतिसवित्प्राप्ता भग्नभलोभसंस्कारपराङ्मुखा । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां
पूज्या मान्याभिराद्या च सबृत्ता । यदा भगवान् भिक्षुणीनां संक्षेपेणोद्दिश्य प्रतिसलयनाय
प्रतिशतिं, तदा कचङ्गला भिक्षुणीनां व्याकरोति । तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रवीत् स्म—एषा प्रा-
मे भिक्षुनी भिक्षुणीनां मम श्राविकाणां सूत्रातन्निभागऋत्रीणां यदुत कचङ्गला भिक्षुणीति ॥

भिक्षुः सशयजाता सर्वसशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छ—किं भदन्तं कच ॥
ङ्गला कर्म कृतं येन बद्धा प्रव्रजिता, किं कर्म कृतं येन भगवान् पश्चिमगर्भनासेन
धारितः, प्रव्रज्य चार्हत्वं साक्षात्कृतम्, सूत्रान्तन्निभागऋत्रीणां चाप्रा निर्दिष्टा इति । भगवा-
नाह—कचङ्गलयैव भिक्षुः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसभाराणि
परिणतप्रत्ययानि ओघनप्रत्युपस्थितान्यन्यभावीनि । कचङ्गला कर्माणि कृतान्युपचितानि ।
कोऽन्यः प्रत्यनुभवयिष्यति ? न भिक्षुः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, १५
नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तृपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि
कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

B 44

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ६ ॥

भूतपूर्वं भिक्षुरोऽतीतेऽन्यनि बोधिसत्त्वचर्यायां वर्तमानस्यैषा मे पञ्च जन्मशतानि
माता आसीत् । निरन्तरं यदाह प्रव्रजितुमिच्छामि, तदा मामेपा वारयति । तस्य कर्मणो
विपाकेन बद्धा प्रव्रजिता । दानं ददतो मे दानान्तरायोजनया कृतं । तेन दरिद्रा सबृत्ता ।
किं त्वनया नेत्रविधानि महेशाख्यसन्तर्नीयानि कर्माणि कृतानि, यथा महामाया कृतवती ।
तेनाहमनया पश्चिमे न धारितः । भूय काश्यपे भगवति प्रव्रजिता आसीत् । तत्रानया शैशाशैक्षा
भिक्षुण्यो दासीगदनं समुदाचोर्णां । तेन दासी सबृत्ता । यत्तत्रानया पठितं स्वाध्यापितं
स्कन्धकोशलं प्रतीक्षसमुत्पादकौशलं स्थानास्थानकौशलं च कृतम्, तेनेदानीमहंत्व साक्षात् २५
कृतम्, सूत्रान्तन्निभागऋत्रीणां चाग्रताया निर्दिष्टा । इति हि भिक्षुः एकान्तकृष्णानां कर्मणा-
मेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्माच्चर्हि
भिक्षुः एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगं
करणीयः । इत्येव गो भिक्षुः शिक्षितव्यम् ॥

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो मापितमभ्यनन्दन् ॥

॥ ४४

७९ क्षेमा ।

- B 45 बुद्धो भगवान् सन्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पतैः
श्रेष्ठिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैस्तुर्गुरुडैः किन्नैर्महोत्तैरिति देवनागयक्षासुरगुरुडकिन्नरुडो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामा चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रलयभैरज्य-
॥ परिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदत्तारामे । तेन खड्ग
समयेन राजा प्रसेनजित्कौशले राजा च ब्रह्मदत्त उभावप्येतौ परस्परविरुद्धौ । यावद्राजा
प्रसेनजित्कौशलः स्वविषयपर्यन्तं गत्वा काष्ठवाटं वद्ध्वावस्थितः, राजा ब्रह्मदत्तश्च चतुर्भुज-
कायं संनाद्य हस्तिकायमम्बकायं रथकायं पत्तिकायं नचाः कूले काष्ठवाटं वद्ध्वावस्थितः ।
यावद्राजा प्रसेनजित्कौशलेन तत्रैवाप्रमादेषी नीना । न तथा सार्धं क्रीडति रमते परिचार-
10 यति । ब्रह्मदत्तोऽपि देव्या सह क्रीडति रमते परिचारयति । येनैकदिवस एव राज्ञः प्रसेन-
जित्कौशलस्य दुहिता जाता, ब्रह्मदत्तस्य पुत्रः ॥ यावदुभयोरपि राज्ञोः स्कन्धावारे^१.....
II 45ब्रह्मदत्तस्य स्कन्धावारे प्रवर्तते येनायमेवंविध उत्सव इति । तैराख्यातम्-राज्ञो
ब्रह्मदत्तस्य पुत्रो जात इति । ब्रह्मदत्तेनापि तथैव पृष्ठम् । कस्यन्ति-राज्ञः प्रसेनजितो दुहिता
जातेति । तनो राजा ब्रह्मदत्तेन राज्ञः प्रसेनजितो दूतसंप्रियं कृतम्-भृतं मया यथा तत्
15 दुहिता जातेति । दिक्षा वर्षसे । अस्माकमपि पुत्रो जातः । किं तु दीयमानेया दारिका मम
पुत्राय । एवं कृते सांभन्धिके यावज्जीवं वैरोत्सर्गः कृतो भविष्यतीति । राजा प्रसेनजिता
प्रतिज्ञातम्-एवं भवन्ति । तत्तस्माभ्यां परस्परं प्रीतिं कृतायां क्षेमे जाते राजा ब्रह्मदत्तेन
दारिकस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थापितं क्षेमंकर इति । राजा प्रसेनजिता
कौशलेन दारिकाया जाताया जातिमहं कृत्वा क्षेमेति नामधेयं कृतम् । तावुभावप्युर्नीतौ
20 वर्धिनी । यावत्कलेम महान्तौ संवृत्तौ ॥

- अथ न दारिको दारिकाया हारार्धहारमालां वध्नन् कण्ठेन गीन् प्रेषयति । यदासौ
B 47 दारिका मूढनी संवृत्ता, तथा ते पृथाः-कुत एतानि प्राप्नुतान्शगच्छन्ति? प्रेयैर्विलोप स
वृत्तान्त आवेदितः । श्रुत्वा च पितरं विज्ञापयामास-तात नाहं कानैरर्धिनी, भगवच्छास्त्रे
प्रव्रजिष्यामि, अनुजानीहि मां तातेति । राजा कस्यपि-नैतदारिके शक्यं मया कर्तुम्,
25 यन्मात्तव जन्मनि मन क्षेमं जातमिति । तनो राजा प्रसेनजिता कौशलेन राज्ञो ब्रह्मदत्तस्य
दूतसंप्रियं कृतम्-एषा मे दारिका प्रव्रजितुमिच्छति । आगच्छन्तां गृहाणेति । यावद्राजा
ब्रह्मदत्तेन दिवसः प्रतिगृहीतः-सतमेऽहनि आगच्छामीति । यत्ते कृतं वा वरणीयं वा
तत्पुद्गलेति । एष वृत्तान्तः क्षेमया दारिकया श्रुतः-सतमे दिवसे विवाहो भविष्यतीति ।
ततः क्षेमा भती प्रप्ता संविभ्रा आहृद्येनकृपा शरणगृष्टममिहय जेतवनाभिमुग्धी मुदं
31 भगवन्नायाचितुं प्रवृत्ता । आह च-

१ The gap does not seem to exist in the Tibetan translation.
उत्तरः प्राप्ते is the portion wanted for the birth of a girl as well as
of a son.

कृपकरुणविहारो ध्यायमानो महर्षि

प्रशमदमविधिज्ञ पापह शान्तचित्त ।

मम निधिवदपायान्मोचय त्व हि नाथ

शरणमुपगताह लोकनाथ ह्यनाथा ॥ १ ॥

B 45

अत्रान्तरे नास्ति किंचिद्बुद्धाना भगवतामज्ञातमदृष्टमिदितमनिज्ञातम् । धर्मता खलु 5
बुद्धाना भगवता महाकारुणिकाना लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणामेकरीराणामद्वितीयाना
मद्वयनादिना शमयपिपश्यनाविहारिणा त्रिदमथरस्तुकुशलाना चतुरोघोत्तीर्णाना चतुर्कृद्धि
पादचरणतलसुप्रतिष्ठिताना पञ्चाङ्गविप्रहीणाना पञ्चगतिसमतिक्रान्ताना पङ्कजसमन्वागताना
पदपारमितापरिपूर्णाणा सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गभार्गदेशिकाना नवानुपूर्वसमापत्ति-
कुशलाना दशदिक्समापूर्णयशसा दशशतशरतिर्निशिष्टाना श्री रात्रेर्लिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा 10
लोक व्यनलोक्य ज्ञानदर्शन प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, क कृच्छ्राप्त, क सकटप्राप्त,
क सबाधप्राप्त, कोऽपायनिम्न, कोऽपायप्रवण कोऽपायप्राग्भार । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे
मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानररोपितानि कुशलमूलान्यनररोपयेयम्, कस्यावरोपितानि
परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि निमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्वेला सागरो मकरालय ।

15

न तु वैनैयवत्साना बुद्धो वेलातिक्रमेत् ॥ २ ॥

अथ भगवान् क्षेमाया विनयकालमपेक्ष्य ऋद्ध्या उपसक्रान्त । उपसक्रम्य तादृशी
चतुरार्यसत्यसप्रतिवैधिकी धर्मदेशना कृता, या श्रुत्वा क्षेमया अनागामिफल प्राप्तमभिज्ञा-
निर्द्धारश्च । अथ क्षेमा अतिक्रान्तकामधातौ लब्धप्रतिष्ठा ॥

B 49

यान्सप्तमे दिवसे विवाहकाले सप्राप्ते प्रत्युपस्थिते राजकुमारे अनेकजनशतसहाये 20
वेदीमध्यगताया ब्राह्मणेन पुरोहितेन लाजा घृतसर्पिषानुप्रदत्ता । ततो दारकदारिकाहस्त-
संश्लेषणे क्रियमाणे क्षेमा पश्यतामनेकेषा प्राणिशतसहस्राणा पितृतपक्ष इव हसराजो
गगनतलमभिरुह्य निचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धा । ततो राजा प्रसेनजित्कौशलो
राजा च ब्रह्मदत्त क्षेमकरश्च राजकुमारोऽन्ये च कुतूहलाम्यागता सत्त्वा विस्मयमुपगता
पादयोर्निपत्य विज्ञापयितुमारब्धा—मर्यय मग्नि, य एते त्वया धर्मा साक्षात्कृता, 25
अस्थानमेतच्चत्वं कामान् परिसुञ्जीया इति । अथ क्षेमा गगनतलादवतीर्य जनकायस्य
पुर स्थित्वा तयापिधा धर्मदेशना कृतवती, या श्रुत्वा अनेकै प्राणिशतसहस्रै सत्यदर्शन
कृतम् । तत क्षेमा दारिका पितरमनुज्ञाय भगवसकाशमुपसक्रान्ता । भगवता
च महाप्रजापत्या संन्यस्ता । ततस्तया प्रवाजिता उपसपादिता च । तया युज्यमानया
घटमानया व्यायच्छमानया इदमेव पञ्चगण्डक ससारचक्र चगचल विदित्वा सर्वसत्कारगती 30
शतनपतनत्रिविण्णविच्छसनधर्मतया पराहृत्य सर्वज्ञेशप्रहाणादर्हन् साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती

B 50

७९ क्षेमा ।

- B 45 बुद्धो भगवान् सन्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो त्याभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रलयमैत्रज्य-
 5 परिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्स्यां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्यारामे । तेन खड्ग
 समयेन राजा प्रसेनजित्कौशले राजा च ब्रह्मदत्त उभावाप्येतौ परस्परविरुद्धौ । यावद्राजा
 प्रसेनजित्कौशलः स्वविषयपर्यन्तं गत्वा काष्ठवाटं वद्ध्वावस्थितः, राजा ब्रह्मदत्तश्च चतुर्भ्रुवल्-
 कायं संनाह्य हस्तिकायमश्वकायं रथकायं पत्तिकायं नद्याः कूले काष्ठवाटं वद्ध्वावस्थितः ।
 यावद्राजा प्रसेनजित्कौशलेन तत्रैवाग्रमहिषी नीता । स तया सार्धं क्रीडति रमते परिचार-
 10 यति । ब्रह्मदत्तोऽपि देव्या सह क्रीडति रमते परिचारयति । येनैकदिवस एव राज्ञः प्रसेन-
 जित्कौशलस्य दुहिता जाता, ब्रह्मदत्तस्य पुत्रः ॥ यावदुभयोरपि राज्ञोः स्कन्धावारे^१.....
 B 46ब्रह्मदत्तस्य स्कन्धावारे प्रवर्तते येनायमेवविध उन्सव इति । तैराख्यातम्-राज्ञो
 ब्रह्मदत्तस्य पुत्रो जात इति । ब्रह्मदत्तेनापि तथैव पृष्टम् । कथयन्ति-राज्ञः प्रसेनजितो दुहिता
 जातेति । ततो राजा ब्रह्मदत्तेन राज्ञः प्रसेनजितो दूतसंप्रेषणं कृतम्-श्रुतं मया यथा तव
 11 दुहिता जातेति । दिष्टा वर्धते । अस्माकमपि पुत्रो जातः । किं तु दीयतामेषा दारिका मम
 पुत्राय । एवं कृते सांत्वनिके यावज्जीवं धैरोन्मर्गः कृतो भविष्यतीति । राजा प्रसेनजिता
 प्रनिष्ठातम्-एवं भवत्विति । ततस्तस्यां परस्परं प्रीतौ कृतायां क्षेमे जाते राजा ब्रह्मदत्तेन
 दारिकस्य जातौ जानिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थापितं क्षेमकर इति । राजा प्रसेनजिता
 कौशलेन दारिकाया जाताया जातिमहं कृत्वा क्षेमेति नामधेयं कृतम् । तावुभावप्युनीतौ
 20 वर्धितौ । यावत्क्षमेण महान्ती संवृत्तौ ॥

- अथ स दारिको दारिकाया हारार्धहारमालां बध्नन् कण्ठेमणीन् प्रेषयति । यदासौ
 B 47 दारिका महती संवृत्ता, तया ते पृष्टाः-कुत एतानि प्राभृतान्धागच्छन्ति ! प्रैष्यैर्विस्तरेण स
 वृत्तान्तं आवेदितः । श्रुत्वा च पितरं विज्ञापयानास-तात नाहं कामैरिधिनी, भगवच्छासने
 प्रव्रजिष्यामि, अनुजानीहि मां तातेति । राजा कथयति-नैतदतिरेके शक्यं मया कर्तुम्,
 25 यस्मात्तव जन्मनि मम क्षेमं जातमिति । ततो राजा प्रसेनजिता कौशलेन राज्ञो ब्रह्मदत्तस्य
 दूतसंप्रेषणं कृतम्-एषा मे दारिका प्रव्रजितुमिच्छति । आगत्यैनां गृहाणेति । यावद्राजा
 ब्रह्मदत्तेन दिवसः प्रतिगृहीतः-सप्तमेऽहनि आगच्छामीति । यत्ते कृत्यं वा करणीयं वा
 तत्कुर्व्येति । एष वृत्तान्तः क्षेमया दारिकया श्रुतः-सप्तमे दिवसे विवाहो भविष्यतीति ।
 ततः क्षेमा भीता त्रला संविभ्रा आहृद्योमकूपा क्षरणपृष्ठमभिरुह्य जेतवनाभिमुखी बुद्धं
 30 भगवन्तमायाचितुं प्रवृत्ता । आह च-

^१ The gap does not seem to exist in the Tibetan translation.
 ट्याः प्रवर्तते is the portion wanted for the birth of a girl as well as
 of a son.

कृपकरुणविहारो व्यायमानो महर्षिः

प्रशमदमविधिज्ञः पापहः शान्तचित्तः ।

मम विधिवदपायान्मोचय त्वं हि नाथः

शरणमुपगताहं लोकनाथं ह्यनाथा ॥ १ ॥

B 48

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु 5
बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणामेकवीराणामद्वितीयाना-
मद्वयवादिनां शमयविपश्यनाविहारिणां त्रिदमयवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्ऋद्धि-
पादचरणतलमुपप्रतिष्ठितानां पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां पङ्क्तसमन्वागतानां
पटुपारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्ति-
कुशलानां दशदिवसमापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिविशिष्टानां त्री रात्रेस्त्रिदिवसस्य बुद्धचक्षुषा 10
लोकं व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः,
कः संबाधप्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्भूतं स्वर्गं
मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि
परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।

15

न तु धैनेयवत्सानां बुद्धो वेलातिक्रमेत् ॥ २ ॥

अथ भगवान् क्षेमाया विनयकालमयेक्ष्य ऋद्ध्या उपसंक्रान्तः । उपसंक्रान्त्य तादृशी
चतुरार्यसत्यसंप्रतिषेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा क्षेमया अनागामिफलं प्राप्तमभिज्ञा-
निर्हारश्च । अथ क्षेमा अतिक्रान्तकामधातौ लब्धप्रतिष्ठा ॥

B 49

यान्तस्तमे दिवसे विवाहकाले संप्राप्ते प्रत्युपस्थिते राजकुमारे अनेकजनशतसहाये 20
येदीमध्यगतायां ब्राह्मणेन पुरोहितेन लाजा धृतसर्पिषानुप्रदत्ताः । ततो दारकदारिकाहस्त-
संक्षेपणे स्त्रियमाणे क्षेमा प्रत्युत्पन्ननेकेषां प्राणिशतसहस्राणां विततपक्ष इव हंसराजो
गगनतलमभिरुक्ष निचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धा । ततो राजा प्रसेनजित्कोशल्यो
राजा च ब्रह्मदत्तः क्षेमवरश्च राजकुमारोऽन्ये च कुतुहलाभ्यागताः सत्त्वा विस्मयमुपगताः
पादयोर्निपत्य विज्ञापयितुमारब्धाः—मर्षय भगिनि, य एते त्वया धर्माः साक्षात्कृताः, 25
अस्यानमेतत्पत्न्यं कामान् परिमुञ्चिष्या इति । अथ क्षेमा गगनतलादवतीर्य जनकायस्य
पुरः स्थित्वा तपाविधां धर्मदेशनां कृतवती, यां श्रुत्वा अनेकैः प्राणिशतसहस्रैः सत्यदर्शनं
कृतम् । ततः क्षेमा दारिका पितरमुज्जाप्य भगवत्सत्ताशमुपसंक्रान्ता । भगवता
च महाप्रजापत्याः सन्त्यन्ता । ततस्तया प्रवाजिता उपसंपादिता च । तया युज्यमानया
घटमानया व्यापष्टमानया इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चत्वाचन्द्रं सिदिन्या सर्वसंस्कारगतीः 30
शतनपतनवितिरगस्त्विंसतनधर्मनया पराहृत्य सर्वश्रेष्ठप्रज्ञादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन्ती

B 50

संवृत्ता त्रैधातुकवीतरागा समलोष्टकाश्रना आकाशपाणितलसमचित्ता वासीचन्दनकल्पा
विद्याविदारिताण्डकोशा विद्याभिज्ञाप्रतिसंविभ्राप्ता भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखा । सेन्द्रो-
पेन्द्राणां देवानां पूज्या मान्याभिवाद्या च संवृत्ता । तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्म—एषा
अग्रा मे भिक्षवो भिक्षुणीनां मम श्राविकाणां महाप्राज्ञानां महाप्रतिभानां यदुत
५ क्षेमा भिक्षुणी ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त क्षेमया
कर्माणि कृतानि येन महाप्राज्ञानां महाप्रतिमानामग्रा निर्दिष्टा ? भगवानाह—क्षेमयैव भिक्षवः
पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रलयानि ओषधप्रत्युप-
स्थितान्यवश्यभावीनि । क्षेमया कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽयः प्रत्यनुभविष्यति ? न
10 भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ,
न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते
शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति च खलु देहिनाम् ॥ ३ ॥

15 भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां
B 51 काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः
पुरुषदम्पसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य
विहरति ऋषिपतने भृगदावे । यावत्तत्रान्यतरा श्रेष्ठिदुहिता भगवतः काश्यपस्य शासने
प्रव्रजिता । तया भगवतः काश्यपस्य शासने दानप्रदानानि दत्तानि, द्वादशवर्षसहस्राणि
20 च ब्रह्मचर्यवासः परिपालितः, न च कश्चिद्गुणगणोऽधिगतः, यस्यास्तूपाध्यायिकायाः सकाशे
प्रव्रजिता आसीत्, सा भगवता काश्यपेन प्रज्ञावतीनामग्रा निर्दिष्टा । ततस्तया प्रणिधानं
कृतम्—यथैषा उपाध्यायिका प्रज्ञावतीनामग्रा निर्दिष्टा, एवमहमप्यनागतेऽध्वनि योऽसौ
भगवता काश्यपेन उत्तरो नाम माणवो व्याकृतः—भविष्यति त्वं माणव वर्षशतायुषि प्रजायां
शाक्यमुनिर्नाम तथागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्ध इति, तस्याहं शासने प्रव्रजित्वा प्रज्ञावतीनामग्रा
25 भवेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो यासौ तेन कालेन तेन समयेन श्रेष्ठिदुहिता,
इयं सा क्षेमा भिक्षुणी । यत्तया दानानि प्रदत्तानि, तेनाब्धे कुले प्रत्याजाता । यत्तया
द्वादशवर्षसहस्राणि ब्रह्मचर्यवासः परिपालितः, तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव
एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां
30 व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव
कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो मायितमम्यनन्दन् ॥

८० विरूपा ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानित पूजितो राजमी राजमात्रैर्धनिभि पैरै ॥ 52
 श्रेष्ठिभि सार्धगाहैर्देवैर्नारैर्गैरसुरैर्गरुडै किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीररपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रान्तसंघ श्रान्तस्या निहरति जेतनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । तेन 5
 खलु समयेन प्रसेनजित्कौशलो राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च
 आशीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकूलहृदिम्बडमरं तत्स्वरोगापगतं शालीक्षुगोमहिषी-
 सपन्नम् । प्रियमित्रैरुपुत्रकं राज्यं पालयति । यावत्स राजा अन्यतमया देव्या सह श्रीडिति
 रमते परिचारयति । तस्य ग्रीडतो रममाणस्य परिचारयत पत्नी आपन्नसत्त्वां सञ्चत्ता । सा
 अष्टानां वा नगानां वा मासानामत्ययात्प्रसूता । दारिका जाता अष्टादशभिर्दार्णिर्णिकैरङ्गैः 10
 समन्वागता । तस्या जातौ जातिमहं कृत्वा विरूपेति नामधेयं व्यनस्याप्यते । यदा क्रमेण
 महतीं सञ्चत्ता, तदा यस्मै प्रदीयते, स तां निरूपेति वृत्ता न प्रतिगृह्णाति ॥

B 53

यावद्रङ्गेन सार्धगाहेऽभ्यागतो निस्तीर्णनिभः । ततो राज्ञः प्रसेन-
 जितो बुद्धिरूपना—अयं गङ्गासार्धगाह एतस्या दोषेष्वनभिज्ञः । यत्त्वहमस्मै दास्यामीति ।
 ततो राज्ञा राज्ञी सप्राप्ताया भग्नचक्षुष्ये गङ्गां दूतेनाह्वय्य सा दारिका सर्वालकारविभूषिता 15
 भार्यायै दत्ता गङ्गाय । * * गङ्गास्या गङ्गास्येति सज्ञा प्रादुर्भूता ॥

यावद्रङ्गेन सार्धगाहेन द्वितीये दिवसे प्रभाताया रजन्या सा दारिका दृष्टा परम-
 बीभत्सा । या दृष्ट्वा राजापेक्षया न शक्तोत्पन्नमोक्षम् । खगूहे धारयति ॥

यावद्रङ्गं सार्धगाहं कस्मिंश्चित्पर्वण्युपस्थिते गोष्ठिकानां मय्य गतः । गोष्ठिकैश्च 20
 क्रियाकारं कृतं—सह भार्या अमुकमुद्यां यो न यात्यति, स गोष्ठिकानां पञ्च पुराण-
 शतानि दण्डमनुप्रदात्यतीति । ततो गङ्गा खगूहमागत्य शोकागारं प्रविश्य फरे कपोल 25
 कृत्वा चिन्तापरो व्यनसितः । तस्य बुद्धिरूपना—वरमहं दण्डं दद्याम्, न चाहमेतामेतेषां
 दर्शयेयम् । सहदर्शनाच्चाङ्गीतो भविष्यामीति । अयं गङ्गो द्वारं बद्ध्वा पञ्च पुराणशतानि

B 54

1 Speyer cites a gloss from the version of विरूपा as found in अशोक-
 वदानमाला-२०, which gives the list of eighteen signs of ugliness पित्र-
 लाश, वृषगण्ड, लम्बोष्ठ, ऊर्ध्वदेहा, हृन्मल्लघट, सिंहभू, पुष्पितनख, प्रविरलदन्त, दन्तुर, अतिरीधे,
 अतिस्त्रिबाहु, तन्मण्डल (१), अतिरङ्ग, बह्वारी, विहरपाद, अतिगौर, रासगण, अतिरुच्यग्राह-
 एतान्यष्टादश लक्षणानि

2 The explanation of the nickname गङ्गास्या is found in अशोकवदान .-

गङ्गास्य रतिभोगार्थं केवलं स्वीयते यतः ।

तेन च गङ्गास्येति नाम्नैः संप्रयिता मयः ॥

गण्डं गृहीत्वा गोष्ठिकानां मध्यं गतः । ततो दारिकाया महदौर्मनस्यमुत्पन्नम्—किं ममानेनैवं-
विधेन जीवितेन, यत्र मे न च स्वामिचित्तं सुखितम्, न चाहम् । किमत्र प्रातःकालम् !
आत्मानं घातयिष्यामीति । ततो रज्जुं गृहीत्वा अवरकं प्रविष्टा उद्धन्धनहेतोः ॥

अत्रान्तरे नास्ति किंचिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु
5 बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपर्ययानां विहारिणां
त्रिदमयवस्तुकुशलयानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्हृदिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां पञ्चाङ्गविप्र-
हीणानां पञ्चगतिसप्रतिप्रान्तानां पटङ्गसमन्वागतानां पट्टपारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्य-
कुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबलिनानां दशदिक्समा-
पूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां त्रीरात्रेर्बिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य
10 ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः,
कः कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपाया-
दुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्याव-
रोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विभोचयेयम् ।

आह च—

11

अप्येवातिक्रमेद्देहं सागरो मकरालयः ।

न तु वनेयवत्सानां बुद्धो बेलामतिक्रमेत् ॥ १ ॥

B 55

ततो भगवता जेतवनावस्थितेन कनकवर्णा प्रभा उत्सृष्टा, यया तद्बृहं सूर्यसहस्रेण-
वावभासितम् । ऋद्ध्या चोपसंक्रम्य तद्गलादुद्धन्धनमवमुच्य दारिकां समाश्वासितवान् । पण्णां
स्यानानामाश्चर्याद्भुतो लोके प्रादुर्भावः । तयागतस्य तयागतप्रवेदितस्य धर्मविनयस्य मनुष्य-
20 त्वस्य आर्यायनने प्रत्याजातत्वस्य इन्द्रियैरविकलत्वस्य कुशलधर्मच्छन्दकस्य आश्चर्याद्भुतो लोके
प्रादुर्भावः । ततो भगवता तस्या दारिकायास्तथाविधा धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा विंशति-
शिखरसमुद्रतं सत्यवयवदृष्टीर्यं ज्ञानवज्रेण भिक्षा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । ततो लब्ध-
प्रसाद्या भगवान् मकेन प्रतिपादितः, पटेन चाच्छादितः । ततो दारिकाया अपगता
अल्क्ष्मीः । लक्ष्मीः प्रादुर्भूता । देवकन्येय चावरकमवभासमाना स्थिता । भगवानपि प्रप्रान्तः ॥

B 56 25

ततो गोष्ठिकानां बुद्धिरूपज्ञा—नूनमस्य भार्या परमदर्शनीया संवृता । स एष ईर्या-
प्रकृतिर्दण्डमुसहते दानुम्, न च तां दर्शयितुमिच्छति । यन्त्र व्ययेन विरुद्धैर्मथैः पापपित्वा
ताडमादाय गृहमस्य गत्वा भार्यां पश्येमेति । ततस्तेस्तं घनघनेन विरुद्धमयेन पानेन क्षीणं
शून्या ताडमपहस्य गृहं गत्वा द्वारमवमुच्य दारिकां दृष्टा । ततो दृष्ट्वा परं विस्मयमुपगता-
भिन्तपन्ति—स्यानेऽग्नौ न दर्शयस्वस्माकमिति । तनस्ते पुनरागस्य मध्यपशान्मुसमुपाय

ऊचु—लभास्ते गङ्ग सुलब्धा, यस्य ते एवविधा दर्शनीया दारिकेति । ततो गङ्गो भूयस्या मात्रया दु खी दुर्मना सवृत्त । दण्ड खय मया दत्त, अह चावगीतो जात इति । ततो दुर्मना स्वगृहमागत । द्वारमवमुच्य ता भार्या दृष्टवान् वनदेवतामिव कुसुमित-
मप्येप्सतीन् विभ्राजमानाम् । तत पृच्छति—भद्रे किमेतत् ? किंकृतो रूपनिशेष इति ।
ततस्तया यथावृत्त स्वामिने समाख्यातम् । श्रुत्वा तेनापि भगवति श्रद्धा प्रतिलब्धा ॥

यावदसौ दारिका क्रमेण भर्तारमनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजिता । तया युज्यमानया घटमानया व्याधच्छमानया इदमेव पञ्चगण्डक ससारचक्र चलाचल विदित्वा सर्वसत्कार-
गती शतनपतनविकिरणत्रिष्वसनधर्मतया पराहृत्य सर्वलेशप्रहाणादहर्हत्व साक्षाकृतम् ।
अर्हन्ती सवृत्ता त्रैधातुकरीतरागा समलोष्टकाञ्चना आकाशपाणितलसमचित्ता वासीचन्दन-
कल्पा विद्यानिदारिताण्डकोशा विद्याभिज्ञाप्रतिसन्निप्राप्ता भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखा । 10
सेन्द्रोपेन्द्राणा देवाना पूज्या मान्याभिवाद्या च सवृत्ता ॥

भिक्षव सशयजाता सर्वसशयच्छेत्तार बुद्ध भगवन्त पप्रच्छ—किं भदन्त गङ्ग-
रस्थया कर्म कृतम्, येनाढ्ये जाता । किं कर्म कृत येन विरूपा सवृत्ता, प्रव्रज्य चार्हत्त्व
साक्षाकृतमिति । भगवानाह—गङ्गरस्थयैव भिक्षव पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युप-
चितानि लब्धसमाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघनप्रत्युपस्थितान्यनश्यमानीनि । गङ्गरस्थया 15
कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्य प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षव कर्माणि कृतानि बाधे
पृथिवीधातौ निपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पाप्मेष्वेव स्कन्ध-
धात्यायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

20

भूतपूर्वं भिक्षुगोप्तीतेऽन्यनि वाराणस्या नगर्यामन्यतमा श्रेष्ठिभार्या चण्डा रभसा
कर्कशा । असति बुद्धानामुत्पादे प्रत्येकबुद्धा लोक उपपद्यन्ते हीनदीनानुरूपका प्रान्त-
शयनासनभक्ता एकदक्षिणीया लोकरूपा । यावदन्यतर प्रत्येकबुद्धस्तद्गृह प्रविष्टो निरूप ।
स तया बहु परिभाष्य गृहान्निष्कासित—केनाय निरूपो मम गृहे प्रवेशित इति । तत 25
प्रत्येकबुद्धस्तस्या अनुग्रहार्थं पिततपक्ष इव हसराजो गगनतलमम्युद्रम्य निचित्राणि प्राति
हार्याणि निदर्शयितुमारब्ध । तत श्रेष्ठिभार्यया विप्रतिभारजातया * * * * । यावदसौ
क्षमित पिण्डकेन प्रतिपादितश्च । प्रणिधानं च कृतम्—यन्मया प्रत्येकबुद्ध परिभाषित,
मा अस्य कर्मणो निपाकमनुभवेयम्, एवमिधानां च धर्माणां लाभिनी स्वाम्, प्रतिनिशिष्टतर
च शास्तरभारागयेयमिति ॥

B 59 किं मन्यध्वे भिक्षवो यासौ श्रेष्ठिभार्या, इयमसौ गङ्गरस्या । यदनया प्रलेकबुद्धः
 पिण्डकेन प्रतिपादितः, तस्य कर्मणो विपाकेनाढ्ये राजकुले प्रत्यागता । यद्विरूपाववादेन
 समुदाचर्य गृहान्निष्कासितः, तेन विरूपा संवृत्ता । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजिता
 आसीत् । तत्रानया पठितं स्वाध्यायितं स्कन्धकौशलमायतनकौशलं प्रतीत्यसमुत्पादकौशलं
 ६ स्थानास्थानकौशलं कृतम्, ब्रह्मचर्यवासश्च परिपालितः, तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् ।
 इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः,
 व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्मण्यपास्य व्यतिमिश्राणि
 च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं यो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ।

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

नवमो वर्गः ।

तस्योदानम्—

समुद्रः सुमनाश्चैव हिरण्यपाणिस्त्रिपिदेन च ।

यशोमित्रोपपादौ च शोमितः कप्फिणस्तथा ।

भद्रिको राष्ट्रपालश्च वर्गो भवति समुद्रितः ॥

5

८१ समुद्रः ।

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैर्यज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्र्यां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्यारामे ।
श्रावस्त्र्यामन्यतमः सार्यवाहः । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते
परिचारयति । तस्य क्रीडतो रम्माणस्य परिचारयतो बुद्धिरूपना—यावदहं युवा, तावद्धन-
संचयं करोमि । पश्चाद्द्वावस्थायां सुखं परिभोक्ष्ये इति । ततः सार्यवाहः पञ्चवणिक्शतपरिवारो
यानपात्रमादाय भार्यासहायो महासमुद्रमवतीर्णः । यावदस्य प्रजावती आपन्नसत्त्वा जाता ।
यावत्तत्रैव समुद्रमध्ये प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः । तस्य जातौ 15
जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थापितम्—यस्मात्समुद्रमध्ये जातस्तस्मात्समुद्र इति नाम ।
यावदसौ सार्यवाहः स्वस्तिक्षेमाभ्यां संसिद्धयानपात्रो महासमुद्रात्प्रव्यागतः ॥

B 80

B 61

B 62

यदा समुद्रो दारको महान् संबृत्तस्तदा पित्रा सार्यवाहले प्रतिष्ठाप्य पञ्चवणिक्शतपरि-
वारो महासमुद्रं संप्रेषितः । सोऽनुपूर्वेण चञ्चूर्यमाणो ग्रामनगरनिगमराष्ट्राजधानीपट्टनान्यव-
लोकयन् समुद्रीतरमुप्राप्तः । स पञ्चभिः पुराणशतैर्वह्नं भूत्वा पञ्च पौरुषेयान् गृहीत्वा आहारं 20
नाविकं कैवर्तं कर्णधारं च त्रिरपि घण्टावधोपणं कृत्वा महासमुद्रमवतीर्णः । ततस्तेषां
समुद्रमव्यगतानां कालिकायातेन तद्वहनमितश्वासुतश्च परिभ्राम्यते । समुद्रश्च सार्यवाह-
स्तीर्थिकाभिप्रसन्नः । सोऽकालमृत्युमयमीतः पट् शास्तृनायाचितुं प्रवृत्तः । तथापि तद्वहनं
वायुना आम्पत एव । यावदस्ये वणिजो देवतासहस्राण्यायाचितुं प्रवृत्ताः । आहुश्च—

शिववरुणकुत्रेरा वायुरभिर्मेहेन्द्रो

25

मुवि च तुविमवो यो विश्वदेवो महर्षिः ।

वयमिह मरणार्ता वः प्रपन्नाः स्म शीघ्रं

व्यसनमिदमुपेतं त्रातुमिच्छेन्तु सार्यम् ॥

B 63

१ तुविम is Vedic, and rarely used in Buddhist Sanskrit. It means, one whose wealth consists of strength (तुवि). Compare तविवी, तुविमान् and several other formations from तु, to be strong. २ The right phrase would be अहन्तु rather than इच्छन्तु.

ततस्तेषामेवमपि परिदेवमानानां नास्ति कश्चिन्नाता । यावत्तत्रान्यतम उपासकः
समारूढः । स उवाच—किं वो भवन्तः पट् शास्तार अन्ये च देवताः करिष्यन्ति ? बुद्धं
भगवन्तं प्रत्यक्षदेवतं भावेन शरणं प्रपद्यध्वम् । स वस्त्राता भविष्यतीति । ततः समुद्र-
प्रमुखानि पञ्च वणिक्शतानि एकरवेण भगवन्तं शरणं प्रपन्नानि ॥

5 अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता

B 64 खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षाणां शमयविपर्यया-
विहारिणां त्रिदमयवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्कृद्विपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां
पञ्चाङ्गविप्रहीणानां पञ्चगतिसमतिक्रान्तानां पङ्क्तिसमन्वागतानां पट्परमितापरिपूर्णानां
सतवोव्यङ्गकुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशवलबलिनानां

10 दशदिक्समापूर्णयशसां दशशतवशवर्तिप्रतिविशिष्टानां त्री रात्रेर्बिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं
व्यवलोक्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को ह्रियते, को वर्धते, कः कृच्छप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः,
कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छसंकटसंवाधप्राप्तः, कोऽपयनिम्नः, कोऽपयप्रवणः, कोऽपय-
प्राग्भारः । कमहभपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूल-
म्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाचयेयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

15 अप्येवातिक्रमेद्देलं सागरो मकरालयः ।

न ॥ नैनैययत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥ १ ॥

यावद्भगवता जेतवनावस्थितेन सूर्यसहस्रातिरेकप्रभाः कनकवर्णा मरीचय उत्सृष्टाः,
यैस्ते वणिजः समन्तादवभासिताः । कल्पसहस्रपरिभाविताश्चांशव उत्सृष्टाः, यैः प्रह्लादिताः ।
कालिकावातश्च प्रत्यागतः ॥

20 यावत्समुद्रः स्वस्तिक्षेमाम्यां संसिद्धयानपात्रः प्रत्यागतस्तेनैव मरणसंवेगेन दान-

B 65 प्रदानानि दत्त्वा बन्धुजनं समाश्वास्य श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकान् संतर्प्य पञ्चवणिक्शत-
परिवारो भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्याप्यमानेन इदमेव पञ्च-
गण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविवर्धनधर्मताया
पराहस्य सर्वहेतुप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुसर्वतरागः समलोष्ट-

25 काञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनवत्स्रो विद्याविदारितगण्डकोशो विद्याभिज्ञा-
प्रतिसंवित्राप्तो भवन्नामज्योभसकारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभि-
वाद्यश्च संवृत्तः ॥

मिश्रयः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं प्रपञ्चुः—आधर्यं भदन्त
यद्भगवता इमानि समुद्रप्रमुखानि पञ्च वणिक्शतानि इष्टेन जीवितेनाच्छादितानि, व्यसना-
30 ररित्रानानि, अत्यन्तनिष्ठे च निर्वाणे प्रनिष्ठापितानीति । भगवानाह—किमत्र मिश्र
आधर्यं यदिदानीं मया रिगतरागेण विगतद्वेषेण विगतमोहेन परिमुक्तेन जानिजराज्याभिरण-
शोरगर्हिदयदुःखदोर्मनस्योपायार्थं इमानि समुद्रप्रमुखानि पञ्च वणिक्शतानि इष्टेन जीविते-

नाच्छादितानि, व्यसनात्परित्रातानि, अत्यन्तनिष्ठे च निर्वाणे प्रतिष्ठापितानि । यत्तु मया
अतीतेऽध्वनि सरागेण सद्देहेण समोद्देनापरिमुक्तेन जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःख-
दौर्मनस्योपायासैः इमे वणिजः परित्राताः । तच्छृणुत, साधु च सुष्ठु च मनसि कुरुत,
भाषिये ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वन्यन्यतमस्मिन् समुद्रतीरे पञ्चाभिञ्ज ऋषिः प्रतिवसति, 5
कष्टतया मूलफलाम्बुभक्तोऽजिनवल्कलवासी अग्निहोत्रिकः । स च कारुणिको महात्मा धर्म-
कामः प्रजावत्सलो व्यसनगतानां परित्राता । यावद्द्वाराणस्यां पञ्चवणिक्शतानि समुद्रमव-
तर्तुंकामानि । तान्यनुपूर्वेण चञ्चूर्यमाणानि समुद्रतीरमनुप्राप्तानि । तमृषिं दृष्ट्वा प्रसादजातानि
पादयोर्निपत्य विज्ञापयितुमारब्धानि—यद्यस्माकं भगवन् समुद्रमव्यगतानां किञ्चिद्व्यसनमुत्प-
द्येत, भगवता तावदेते परित्रातव्या इति । तेनाधिवासितम्—एवं भवत्विति । ततस्ते वणिजो 10
रत्नान्यादाय जम्बुद्वीपामिमुखाः संप्रस्थिताः । यावत्कालिकया राक्षस्या संत्रासितुमारब्धाः ।
ततस्तेन ऋषिणा परित्राताः । ततः संसिद्धयानपात्राः प्रत्यागता ऋषिसमीपमुपगम्योचुः—
भो महर्षे अनेन दुष्क्रेण व्यवसायेन कारुण्यभावाच्च किं प्रार्थयस इति । तेनोक्तम्—अन्धे
लोकेऽनायके बुद्धो भूयासमतीर्णानां सत्त्वानां तारयिता, अमुक्तानां मोचयिता, अनाश्वस्ताना-
माश्वासयिता, अपरिनिर्वृतानां परिनिर्वापयितेति । तैरुक्तम्—यदा त्वं बुद्धो भवेत्तदा 15
अस्मानपि समन्याहरेया इति । ऋषिराह—एवमस्त्विति ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन ऋषिरासीत्, अहं सः । ये ते
वणिजः, इमे ते समुद्रप्रमुखास्तदाप्येते मया परित्राताः । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजिता
बभूवुः । तत्रैरिन्द्रियपरिपाकः कृतः । तेनेदानीमहं त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव 20
एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां
व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्ले-
ष्वेन कर्मस्त्राभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमनोचक्ष्वगयान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

८२ सुमनाः ।

बुद्धो भगवान् सञ्जतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः 25
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहेदैर्वैर्नागीर्यक्षैरुगैरुदैः किन्नैर्यक्षोरैरिनि देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
मशोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञानो महापुण्यो लामी चीनरपिण्डपातशयनासनगदान-
प्रत्यपभैषज्यपरिष्काराणां सध्यानरुसंधः श्रावरत्नां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे ।
श्रावरत्नामन्यतमो गृहपतिराद्वो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुल्याऽऽनन्दमनीनन् । स तथा सार्धं क्रीडति 30

रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्राः प्रजायन्ते च म्रियन्ते च । तस्मिंश्च गृहे स्थविरोजनिरुद्धः कुलोपगतः । ततो गृहपतेरियं बुद्धिरुत्पन्ना—अयं स्थविरानिरुद्धो विपाकमहेशाख्यः, एतं तावदायाचिष्ये—यदि मे पुत्रो जायते, अस्य पश्चाच्छ्रमणं दास्यामीति । ततो गृहपतिना स्थविरानिरुद्धोऽन्तर्गृहे भक्तेनोपनिमन्त्रितः । ततः पिण्डकेन

B 89 5 प्रतिपाद्यायाचितः—स्थविर, यदि मे पुत्रो जातो जीवति, स्थविरस्य पश्चाच्छ्रमणं दास्यामीति । स्थविरानिरुद्धेनोक्तम्—एवमस्तु, किं तु स्मर्तव्या ते प्रतिज्ञेति ॥

यावदपरेण समयेन पत्न्या सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । तस्याः कायात्सुरभिर्गन्धः प्रवाति । यावन्नवानां मासानामलयात्प्रसृता । दारको जातः अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको दिव्यसुमनः-
10 कैश्चिकया प्रावृतः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा सुमना इति नामधेयं व्यवस्थापितम् । ततः स्थविरानिरुद्धमन्तर्गृहे भक्तेनोपनिमध्य स दारको निर्यातितः । ततः स्थविरानिरुद्धेनास्मै कापायाणि दत्तानि, आशीर्वादश्च—दीर्घायुर्भवत्विति ॥

यदा सप्तययौ जातस्तदा मातापितृभ्यां स्थविराय दत्तः । ततः स्थविरानिरुद्धेन प्रब्राज्य मनसिकारो दत्तः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं
15 चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वत्तनधर्मतया पराहस्य सर्वकेश-
प्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाश-
पाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकरूपो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविप्राप्तो
भवलामलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः । स च
॥ १॥ तीक्ष्णेन्द्रियः । यदा पांसुकूलं प्रति संस्करोति, तदा एकैकस्मिन् सूचीप्रदेशे अष्टौ विमोक्षान्
20 समापद्यते च व्युत्तिष्ठते च ॥

यावदपरेण समयेन स्थविरानिरुद्धेनोक्तः—गच्छ पुत्रक, नद्या अजिरवत्सा उदक-
मानयेति । ततः सुमनाः श्रमणोद्देशो घटमादायाजिरवतीमवतीर्णः । तत्र ज्ञात्वा उदकस्य
घटं पूरयित्वा विहायसं प्रस्थितः । अप्रतो घटो गच्छति, ततः सुमनाः श्रमणोद्देशः ।
तस्मिंश्च समये भगवान् प्रति संलयनाद्बुध्याय चतसृणां पर्यदा धर्मं देशयति । तत्र भगवा-
॥ नायुष्मन्तं शारिपुत्रमामन्त्रयते—इमं पश्य शारिपुत्र श्रमणोद्देशमागच्छन्तमुदकस्य घटं पूरयित्वा
सृष्टिमन्तं सुसमाहितेन्द्रियम् ।

हित्वा रागं च द्वेषं च अभिष्यां च विरागयन् ।

संभारयनिमं देहं शोभने उदहारकः ॥ १ ॥

१ पुनरेकमतः, a daily visitor to the family. २ विशाक्षमदेशाख्यः, one who has obtained high powers as a result of maturity of his acts, ३ वस्त्रा or वस्त्र, a garment of celestial flowers.

यदा भगवतो सुमनाः श्रमणोद्देशो भिक्षुसंघस्य पुरस्तात्स्तुतः प्रशस्तश्च, तदा भिक्षूणां संदेहो जातः । कानि भदन्तं सुमनसा कर्माणि कृतान्युपचितानि येनाभिरूपो दर्शनीयः प्राप्तादिको दिव्यया च सुमनसां कञ्चुकया प्रावृतो जातः, तीक्ष्णेन्द्रियः, अर्हत्त्वं च प्राप्तमिति ? सुमनसैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योषधव्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । सुमनसा तानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभवयिष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वापतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुमान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ २ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽष्वनि एकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य निहरति । यावदन्यतमः सार्यवाहः । तस्य तरुणावस्थायां प्रव्रज्याचित्तमुत्पन्नम् । तेन न शकितं प्रव्रजितुम् । यदा बृद्धो भूतस्तदा तस्य विप्रतिसारो जातः—न मे शोभनं कृतं यदहं भगवच्छासने न प्रव्रजित इति । ततस्तेन केशानखस्तूपे सुमनःपुष्पारोपणं कृतम्, विपश्यी च सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसंघः पिण्डकेन प्रतिपादितः । ततस्तेन पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरिस्वागेन च अनागतान् सम्यक्संबुद्धानारागयेयम् । यस्य च शासने प्रव्रजेयम्, तत्र दहरावस्थायामार्यधर्मानभिगच्छेयमिति । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेन दशवर्षसहस्राणि ब्रह्मचर्यावासः परिपालितः । तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव २० एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्त-शुद्धेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

८३ हिरण्यपाणिः ।

बुद्धो भगवान् संहृतो गुरुहृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्मयूरैरुगैरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षाभ्युगैरुडकिन्नर-महोरगाम्मर्चितो बुद्धो भगवान् श्रुतो महापुण्यो त्यागी चीरपरिण्डपातसपनामुनरालान-प्रक्षयभेषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्तां निहरति जेतनेऽनाथपिण्डदत्तस्थाने । श्रावस्तामन्यतनो गृहपरिराज्यो महाधनो महाभोगो रिद्धीर्गमिशाल्यपरिग्रहो वैश्रवणधन- २०

समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । न चास्य पुत्रो न दुहिता । स करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो
व्यवस्थितः—अनेकधनसमुदितं मे गृहम्, न मे पुत्रो न दुहिता । ममात्ययान्स्वस्वापतेय-
मपुत्रकमिति कृत्वा राजविधेयं भविष्यतीति । स श्रमणब्राह्मणमुह्यत्संविधान्धवैरुच्यते—
देवताराधनं कुरुष्वेति । अस्ति चैप लोके प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरथेति ।
तच्च नैवम् । यद्येवमभविष्यत्, एकैकस्य पुत्रसहस्रमभविष्यत्तद्यथा राज्ञश्चक्रवर्तिनः । अपि तु
त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरथ । कतमेयां त्रयाणाम् ? मातापितरौ
रक्तौ भवतः संनिपतितौ, माता कत्या भवति ऋतुमती, गन्धर्वश्च प्रायुपस्थितो भवति ।
एतेषां त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरथ । स चैवमायाचनपरस्तिष्ठति ॥

॥ ७३

अन्यतमश्च सत्त्वोऽन्यतमस्मादेवनिकायाद्युक्त्वा तस्य प्रजापत्याः कुक्षिमवक्रान्तः ।
पञ्चवेणिका धर्मो एकस्ये पण्डितजातीये मातृग्रामे । कतमे पञ्च ? रक्तं पुरुषं जानाति,
विरक्तं पुरुषं जानाति । कालं जानाति, ऋतुं जानाति । गर्भमवक्रान्तं जानाति । यस्य
सकाशाद्गर्भोऽवक्रामति तं जानाति । दारकं जानाति, दारिकां जानाति । स चेद्वारको भवति,
दक्षिणं कुक्षिं निश्चित्य तिष्ठति । सा आचमनाः स्वामिन आरोचयति—दिष्ट्वा आर्यपुत्रं वर्धसे—
आपन्नसत्त्वासि संवृत्ता । यथा च मे दक्षिणं कुक्षिं निश्चित्य तिष्ठति, नियतं दारको भविष्य-
तीति । सोऽप्याचमनाः पूर्वकायमभ्युन्नमस्य दक्षिणं बाहुमभिप्रसार्य उदानमुदानयति—अयेवाहं
चिरकालमिलपितं पुत्रमुखं पश्येयम् । जातो मे स्थानाजजातः । कृत्यानि मे कुर्वीत । मृतः
प्रतिविमृष्यात् । दायाधं प्रतिपद्येत । कुलवंशो मे चिरस्थितिकः स्यात् । अस्माकं चाप्यतीत-
कालगतानामल्पं वा प्रभूतं वा दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा अस्माकं नाम्ना दक्षिणा-
मादेक्ष्यते—इदं तयोर्व्यव्रतगोपपन्नयोर्गच्छतोरनुगच्छत्विति । आपन्नसत्त्वां चैनां विदित्वोपरि-
प्रासादतलगतमयन्त्रितां धारयति, शीने शीतोपकरणैरुष्णे उष्णोपकरणैर्विषप्रज्ञैराहारैर्नानि-
निकैर्नास्यमैर्नानि तलवणेर्नानि तमधुरैर्नानि तिकटुकैर्नानि तिकपायैस्तिकाम्लवणमधुरकटुकपापविष-
जितैराहारैः । हारार्थहारविभूषितगात्रीमप्सरसमिव नन्दनवनविचारिणीं मञ्जान्मञ्जं पीठार्पीढ-
मनयतर्न्तीमधरां भूमिम् । न चास्याः किञ्चिदमनोज्ञशब्दश्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय ॥

B 74

सा अशनां वा नवानां वा मासानामलयावसृता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः
प्रासादिकः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः । पाणिद्वये चास्य लक्षणाहतं कर्मविपाकजं दीनारद्रूपम् ।
यदा तदपनीनं भवति तदा अन्यग्रादुर्भवति । तस्य जातो जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यव-
स्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञानय ऊचुः—यस्मादस्य जातमात्रस्य पाणिद्वये
लक्षणाहतं कर्मविपाकजं दीनारद्रूपं प्रादुर्भूतम्, तस्माद्भवतु दारकस्य हिरण्यपाणिरिति
नामेति । हिरण्यपाणिर्दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंशुधात्रीभ्यो द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यो
द्वाभ्यां म्लन्धात्रीभ्यो द्वाभ्यां श्रृङ्गनिकाभ्यो धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिर्दत्तयते यज्यते
शर्णिं दद्यात् नवर्ननेन सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यधोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु यज्यते
इदममिव पञ्चवम् । स आदो भद्रः कन्यागादाय आप्नोति परहितप्रतिपन्नः यादृग्निषो

महात्मा धर्मकामः प्रजावत्सलः । स यदा वीथीमवतीर्णो भवति, तदा श्रमणब्राह्मणकृपण-
वनीपकान् दृष्ट्वा पाणिद्वयं प्रसारयति । ततो लक्षणाहतस्य हिरण्यसुवर्णस्य राशिः प्रादु-
र्भवति, येन तान् संतर्पयति । तस्य यशसा सर्वा श्रावस्ती आपूर्णा ॥

यावद्विरण्यपाणिर्दारकोऽपरेण समयेन जेतवनं निर्गतः । अथासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं B 75
द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं ॥
सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चा नेन भगवतोऽन्तिके
चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातश्च भगवतः पादाम्बुन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्म-
श्रवणाय । ततोऽस्य भगवता धर्मो देक्षितः । स आयुष्मन्तमानन्दमिदमवोचत्—इच्छाम्यह-
माचार्य भगवतः सश्रावकसंघस्य भक्तं कर्तुमिति । स्थाविरानन्देनोक्तः—वस्य कार्यापणैः
प्रयोजनमिति । ततो हिरण्यपाणिना बुद्धप्रमुखस्य भिक्षुसंघस्य पुरस्तात्स्थित्वा पाणिद्वयं 10
प्रसार्य हिरण्यसुवर्णस्य महान् राशिः स्थापितः, यं दृष्ट्वा संघस्यविरोऽन्ये च भिक्षवः
स्थविरानन्दश्च परं विस्मयमापन्नाः । ततो हिरण्यपाणिर्दारको बुद्धप्रमुखं भिक्षुसंघं भोजयित्वा
भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा
तादृशी चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा हिरण्यपाणिदारकेण विंशति-
शिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । दृष्टसत्त्वो 15
ज्ञातीनां भागसंविभागं कृत्वा श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकान् संतर्प्य मातापितरावनुज्ञाप्य
भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं
संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहस्य
सर्वज्ञैः प्रह्लाणादहर्हृत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन
आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिक्षाप्रतिसंविभ्रातो 20
मयलामलोभसत्कारपराश्रुल्लः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिरावश्च संवृत्तः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्तं B 76
हिरण्यपाणिना कर्माणि कृतानि, येनास्य पाणिद्वये लक्षणाहतं दीनारद्वयं जातम्, प्रव्रज्य
चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—हिरण्यपाणिनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि
कृतान्युपचितानि लब्धसंगाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधव्यत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । 25
हिरण्यपाणिना कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुमविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि
कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्री प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

30

मृतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिर्गसहस्रायुषि प्रजायां
काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः

भगवन्त स्मरति, महाश्रावकाश्चेति । ततो भगवास्त कुमारमामन्त्रयते—आरोग्य ते त्रिपिटेति । स कथयति—यन्दे तथागतमर्हन्त सम्यक्संबुद्धमिति । ततो राजा प्रसेनजित्पर तस्मियमापन्न ॥

यदा सत्तरपौ जातस्तदा भगवच्छासने प्रव्रजितस्त्वेव कापायै प्रावृत्त । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डक ससारचक्र चलाचल विदित्वा सर्व-सरकारगती शतनपतनविकिरणत्रिचसनधर्मतया पराहस्य सर्वक्लेशप्राहणादर्हत्त्व साक्षात्कृतम् ।⁵ अर्हन् सवृत्त त्रैधातुकारीतराग समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दन-कल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो निद्याभिज्ञाप्रतिसवित्प्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुख । सेन्द्रोपेन्द्राणा देवाना पूज्यो मान्योऽभिजाद्यश्च सवृत्त ॥

भिक्षव सशयजाता सर्वसशयच्छेत्तार बुद्ध भगवन्त प्रपञ्चु—कानि भदन्त त्रिपिटेन कर्माणि कृतानि येन कापायवत्प्रावृत्तो जात श्रमणनेपधारी जातित्सर । प्रव्रज्य¹⁰ चार्हत्त्व साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—त्रिपिटैनैव भिक्षव पूर्वसन्ध्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओधवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यभावीनि । त्रिपिटेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्य प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षव कर्माणि कृता-न्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।¹⁵

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

B 80

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतेऽध्वनि अस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्राद्युपि प्रजाया काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसपन्न सुगतो लोकविदनुत्तर पुरुषदम्यसारथि शास्ता देवमनुष्याणा बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य²⁰ निहरति ऋषिपतने मृगदाने । यावद्राज्ञ कृकिण पुत्र ऋषिपतन गत । अयासौ ददर्श बुद्ध भगवन्त द्वात्रिंशता महापुरुषलक्ष्यै समलवृत्तमरीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्र व्याम-प्रभालकृत सूर्यसहस्रातिरेकप्रभ जङ्गममित्र रत्नपर्वत समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चास्य प्रसादो जात । स प्रसादजातो भगवत पादाभिवन्दन कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता आशयानुशय धातु प्रकृति च ज्ञात्वा तादृशी ससारवैराग्यकी धर्मदेशना²⁵ कृता, यां श्रुत्वा ससारे दोषदर्शी निर्माणे गुणदर्शी भूत्वा राजानं विज्ञापयामास—अनुजानीहि मा तात, भगवच्छासने प्रव्रजिष्यामीति । राजोवाच—न शक्यमेतन्मया कर्तुम् । यस्मात्ते पुत्रराजाभिषेक्तो नचिरेण मरिष्यतीति । कुमार कथयति—अल मे राज्येन बहुदोषदुष्टधर्म-सपन्नेन । अरश्यमेवाह भगवच्छासने प्रव्रजिष्यामीति । स पित्रा नानुज्ञात । तेनैको भक्तच्छेद कृत, द्वौ त्रयो वा यावपङ् मक्तच्छेदा कृता । ततोऽस्य वयस्यकै राजा निहत ।³⁰ देव अनुजानीहि कुमार प्रव्रजितुम् । मा ह्येव कालं करिष्यतीति । ततो राज्ञा पुत्र प्रतिज्ञा

कारितः—तावत्तेऽस्माकं दर्शनं न देयम्, यावन्नयः पिटका अधीता इति । यावत्सौ पितरमनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः ।

B 81

तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन नचिरेण त्रयः पिटका अधीताः । युक्तमुक्त-
प्रतिभानी धर्मकथिकः संबृत्तः । तस्यैतदभवत्—यन्महं पूर्विकां प्रतिज्ञां निर्यातयेयमिति । स
6 पितुः सकाशं गतः । स पृष्टश्च—किं पुत्र अस्ति किंचिदधीतमिति ? तेनोक्तम्—त्रयः पिटका इति ।
ततस्तेन पितुस्तादृशी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा राजा आत्तमनाः संबृत्तः । ततः प्रसाद-
जातः कथयति—पुत्र केन ते प्रयोजनमिति । तेनोक्तम्—इच्छाम्यहं भगवन्तं सश्रावकसंघ-
मुपनिमग्न्य पद्भिः परिष्कारैराच्छादयितुमिति । राजा कथयति—यथेष्टं कुरुष्व, विस्तीर्णं राज-
कुलमिति । ततस्त्रिपिटेन भगवान् विंशतिसहस्रपरिवारः प्रणीतेनाहोरेण संतर्पितः ।
10 एकैकश्च भिक्षुः पद्भिः परिष्कारैराच्छादितः । ततः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतम्—यन्मया
इदानीं कृच्छ्रेण प्रव्रज्या प्रतिलब्धा, तयागते च सश्रावकसंघे काराः कृताः, अनेनाहं
कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च यत्र यत्र जायेय तत्र तत्र कापापबल-
प्रावृत्त एव श्रमणवेपधारी जातिस्मरश्च स्यामिति ॥

B 82

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन कृत्विणः पुत्रः, अयं
15 त्रिपिटः । तेनैव हेतुना आढ्ये राजकुले पुत्रो जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको जाति-
स्मरश्च संबृत्तः । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्त-
शुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्म-
ण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

100

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

८५ यशोमित्रः ।

B 83

बुद्धो भगवान् सङ्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगरैर्गैर्यक्षैरसुरैर्गणैः किन्नरैर्मेहोरैरिति देवनागयक्षासुरगण्डकिन्नरमहो-
7 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो त्यामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्य-
25 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावरत्नां विहरति जेतवनेऽनापिण्डदस्यारामे । श्रावस्त्वा-
मन्यतमः सार्यवाह आढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिमहो वैश्रवणधनसमुदितो
वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशान्कुल्यान्कम्पनीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति रमते परि-
चारयति । तेन खलु समयेन दुर्मिश्रमभूच्छूद्रम् । कान्तारदुर्लभः पिण्डको दाचनकेन ।

१ Mss. बुद्धमुच्य अभिल्यत्रो. Speyer has corrected it on the strength of similar passages in दिग्वावदान and सिद्धागमुच्य.

नैमित्तिकैश्च निर्दिष्ट देवो न वर्ण्यतीति । यान्सार्थवाहपत्नी आपन्नसत्त्वा सवृत्ता ।
सा अष्टाना वा नवाना वा मासानामलयात्प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीय
प्रासादिक सर्वाङ्गोपेत । यत्र च दिवसे दारको जातस्तत्रैव दिवसेऽनावृष्टिर्भगा । तस्य B 84
यशसा सर्वा श्रावस्ती आपूरिता । तस्य जातौ जातिमह कृत्वा नामधेय व्यवस्थाप्यते—किं
भगवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचु —यस्मादस्य समन्ताद्यशो निस्तृतम्, तस्माद्भवतु 5
दारकस्य यशोमित्र इति नामेति । यशोमित्रो दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामस-
धात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् ।
सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततो-
त्तैरुपकरणविशेषै । आशु वर्धते हृदयमिव पङ्कजम् ॥

यदा यशोमित्रो महान् सवृत्तस्तदा जेतवन निर्गत केनचिदेव करणीयेन । 10
अथासौ ददर्श बुद्ध भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणै समलकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनै-
र्विराजितगात्र व्यामप्रभालकृत सूर्यसहस्रातिरेकप्रभ जङ्गममिव रत्नपर्वत समन्ततो भद्रकम् ।
सहदर्शनाच्चास्य प्रसादो जात । प्रसादजातो भगवत पादाभिवन्दन कृत्वा पुरस्तान्निपणो
धर्मश्रवणाप । तस्य भगवता तादृशी ससारवैराम्यिकी धर्मदेशना कृता, या श्रुत्वा ससार-
दोषदर्शी निर्वाणगुणदर्शी भूत्वा मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजित । तेन युज्य- 18
मानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डक ससारचक्र चलाचल विदित्वा सर्वसत्कार-
गती शतनपतनविकिरणविष्यसनधर्मतया पराहस्य सर्वक्लेशप्रहाणादहंत्वं साक्षात्कृतम् ।
अर्हन् सवृत्त त्रैधातुकवीतराग समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दन-
कल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिन्नाप्रतिसवित्रात्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुख ।
सेन्द्रोपेन्द्राणा देवाना पूज्यो मान्योऽभिवाच्यश्च सवृत्त । तस्य दद्याभ्यामष्टाङ्गोपेत पानीय 20
प्रसन्नवति, येनास्य तृपा न बाधते । यदा निदाघकाले भिक्षवस्तुपार्ता पानकस्यार्थे सघ-
मवतरन्ति, तदाप्यसौ नावतरति । ततोऽस्य सुप्रेमका भिक्षय पृच्छन्ति—केन हेतुना भवत-
स्तृपा न बाधत इति । स कथयति—ममैताभ्यां दद्याभ्यामष्टाङ्गोपेत पानीय प्रसन्नवति, येन
न मे तृपा बाधत इति ॥

भिक्षव सशयजाता सर्वसशयच्छेत्तार बुद्ध भगवन्तं पप्रच्छु—कानि भदन्त 25
यशोमित्रेण कर्माणि कृतानि येनाभिरूपो दर्शनीय प्रासादिक, दद्यान्तराद्याष्टाङ्गोपेत पानीय
प्रसन्नवति, प्रव्रज्य चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—यशोमित्रेणैव भिक्षय पूर्वमन्याशु
जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसमाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघरत्नत्युपस्थितान्यरक्ष-
भायीनि । यशोमित्रेण कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्य प्रत्यनुमरिष्यति ? न भिक्षय
कर्माणि कृतान्युपचितानि ग्राह्ये पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न 30
वायुधातौ, अपि तृपात्तेष्वेव स्कन्धधालायतनेषु कर्माणि कृतान्युपचितानि विपश्यन्ते
शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽर्जतेऽध्वन्यस्मिन्नेव मद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुष-
 5 दम्पसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदात्रे । यावदन्यतरः श्रेष्ठिपुत्रोऽन्यतरस्य बृद्धभिक्षोः सकाशे प्रव्रजितः । सोऽसौ नेच्छति समयाचारिकां चरितुम् । ततः स ब्रह्मचारिभिः स्थविरस्योपस्थायको दत्तः । स उपस्थायकमात्मानं मत्वा बृद्धतराणां भिक्षूणां सकाशादुपस्थानं स्वीकरोति । तस्याकुशलमूलान्यपर्यन्तानि ॥

B 86 10

यावदपरेण समयेन ग्लान्यं पतितः । स्थविरैरास्य वैद्योपदेशाद् घृतं पानाय दत्तम् । स रात्रौ तृपात्रासितः स्वकं कमण्डलुकमुपगृह्य पानीयं पास्यामीति पश्यति निरुदकम् । एवमाचार्योपाध्यायानाम् । यावत्साधिकं पानीयमण्डपमवतीर्णः । तदपि निरुदकं पश्यति । यावन्नदीचारिकामवतीर्णः । सापि निरुदका संबृत्ता । स उद्विग्नः स्वकानां सत्रह्यचारिणा-
 15 मुद्वेजनार्थं श्रद्धादेयस्य च गुरुत्वसंदर्शनार्थम्, नदीचारिकायाः परिवृक्षः, तत्र शाटकं वद्ध्वा समभिरुद्धः, स्वकर्माणि ममेत्येवैव कर्मप्रतिशरणावस्थितः । यावद् द्वितीये दिवसे प्रमातायां रजन्यामेतदुत्तान्तं सत्रह्यचारिणामारोचयति । ततोऽस्य सत्रह्यचारिणः प्रेतकरणं श्रुत्वोद्विग्नाः, इतश्चासुतधारोचयितुमारब्धाः । ततोऽस्य उपाध्यायेन पानीयमुपनामितम् ।
 D 87 तदपि न पश्यति । तेनापि संविग्नेन भगवतः काश्यपस्य निवेदितम् । भगवता काश्यपेनोक्तः—
 गण्डीराकोव्यतामिति । तत उपधिवारिकेण गण्डीराकोटिता । बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघः संनिपतितः ॥

20

एष वृत्तान्तो वाराणस्यां नगर्यां समन्ततो विसृतः । ततोऽनेकानि प्राणिशतसहस्राणि संनिपतितानि । यावदुपाध्यायेन बृहन्ते निपादयित्वा उदकपूर्णां कुण्डिकां दत्ता । वत्स एतपानीयं संघे चारयेति । स प्रत्यक्षफलदर्शी तेनैव संवेगेन बुद्धे भगवति श्रावकेषु च प्रसादमुत्पाद्य तीव्रेणाशयेन तदुदकं संघे चारितवान् । ततो भगवता तस्यानुग्रहार्थं गज-
 25 मुजसदृशं बाहुमभिप्रसार्य भीतानामाश्वासनकरेण करेण तदुदकं गृहीतं महाश्रावकैश्च ।

35

न च क्षीयते । यावत्सर्वसंघे चारितम्, तदापि न क्षीयते । तदत्यद्भुतं देवमनुष्यावर्जन-
 वरं प्रातिहार्यं दृष्ट्वा अनेकैः प्राणिशतसहस्रैः सत्यदर्शनं कृतम् । तस्यापि संतानेऽकुशल-
 मूलानि प्रतिसंज्ञितानि । यदा तस्माद् ग्लान्याद्बुत्पितः, तदा तेन बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघः पानीयनात्पोऽमुकः कृतः । द्वादशवर्षसहस्राणि तेन संघे पानीयं चारितम् । यावन्नरणकाल-

B 89

समये प्रणिधानं कृतवान्—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च योऽसौ
 30 भगवता काश्यपेन उच्यते नाम भाणवो व्याकृतः—भविष्यसि त्वं भाणव वर्षशतायुषि प्रजायां शाक्यमुनिर्नाम तपगतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धः, तमहमारामयेयं मा विरामयेयम्, दंष्ट्रन्तराद्य मेऽष्टाङ्गोपेनं पानीयं निर्गच्छेदिति ॥

भगवानाह—किं मन्यचे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन भिक्षुरासीत्, अयं स । यत्तेन द्वादशवर्षसहस्राणि सधे पानीय चारितम्, प्रणिधानं च कृतम्, तेनेह जन्मनि दद्यान्तरादद्याद्भोपेत पानीय निर्गच्छति । तेनैव हेतुनाहं च साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मसामोहं करणीयम् । इत्येव वो भिक्षव शिक्षितव्यम् ॥

इदमगोचरं गवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

८६ औपपादुकः ।

युद्धो भगवान् सङ्कृतो गुरुकृतो मानित पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यगहैर्देवैर्नागैर्षक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागपक्षासुरगरुडकिन्नरमहो- ॥ ८९ ॥
रगाम्यर्चितो युद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लभी चीररपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
भैरज्यपरिष्काराणां देवेषु त्रायक्षिशेषु वर्षा उपगतः पाण्डुकम्बशिलायां पारिजातस्य
कोविदारस्य नातिदूरे । मातुर्जनित्रया धर्मं देशयति, अन्येषां च देवानाम् । तेन खलु
समयेनायुष्मान् महामौद्गल्यायनः श्रान्तस्त्वा वर्षा उपगतो जेतवनेऽनापिण्डपातस्यारामे । अथ
चतस्रः पर्षदो येनायुष्मान् महामौद्गल्यायनः तेनोपसक्तान्ता, महामौद्गल्यायनपादौ शिरसा ॥ ९० ॥
बन्धित्वा एकान्ते निपण्णाः । चतस्रः पर्षदः आयुष्मान् महामौद्गल्यायनो धर्मकथया सदृश-
यति समादापयति समुत्तेजयति सप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्यया कथया सदृशं
समादाप्य समुत्तेज्य सप्रहर्ष्य तूष्णीम् । अथ चतस्रः पर्षदः उत्थापासनादेयासमुत्तरासङ्ग-
कृत्वा येनायुष्मान् महामौद्गल्यायनः तेनाज्जि प्रणम्य आयुष्मन्त महामौद्गल्यायननिद-
मगोचन्—कथिते भदन्त महामौद्गल्यायनः श्रुतं कुत्र भगवानेर्तर्हि वर्षा उपगत इति । ॥ ९१ ॥
महामौद्गल्यायन आह—श्रुतं मे भगवतो भगवान् देवेषु त्रायक्षिशेषु वर्षा उपगतः, पाण्डुकम्ब-
शिलायां पारिजातस्य कोविदारस्य नातिदूरे । मातुर्जनित्रया धर्मं देशयति, कथं च ॥ ९२ ॥
देवानां त्रायक्षिशानामिति । अथ चतस्रः पर्षदः आयुष्मन्तो महामौद्गल्यायनस्य भाषितं
नन्दानुमोघं पादौ शिरसा बन्धित्वा उत्थापासनेभ्यः प्रव्रजन्ताः ॥

अथ चतस्रः पर्षदः पादौ शिरसा बन्धित्वा उत्थापासनेभ्यः प्रव्रजन्ताः । उपसक्तम्यायुष्मन्तो महामौद्गल्यायनस्य पादौ शिरसा बन्धित्वा एकान्ते निपण्णाः । चतस्रः पर्षदः आयुष्मान् महामौद्गल्यायनो धर्मकथया कथया सदृशयति समादापयति समुत्तेजयति सप्रहर्षयति ।

१ The name of the hero of this chapter is Aradina, who possessed all needful provisions. It is only in the Aradina that it appears as औपपादुक

संप्रहर्षयति । अनेकपर्यायेण धर्म्या कथया संदर्श्य समादाप्य समुत्तेज्य संप्रहर्ष्य तूष्णीम् ।
 अथ चतस्रः पर्षद उत्यायासनादेकांसमुत्तरासद्गं कृत्वा येनायुष्मान् महामौद्गल्यायन-
 स्तेनाञ्जलिं प्रणम्य आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचन्—यत्खलु भदन्त महामौद्गल्यायनो
 जानीयात्—चिरदृष्टोऽस्माभिर्भगवान्, परितृपिताः स्मो वयं भगवतो दर्शनेन । इच्छामो
 5 वयं भगवन्तं द्रष्टुम् । सचेद्भदन्तमहामौद्गल्यायनस्यागुरु, साधु भदन्तमहामौद्गल्यायनो
 येन भगवांस्तेनोपसंक्रामेत् । उपसंक्रम्यास्माकं वचनेन भगवतः पादौ शिरसा वन्दस्व,
 अल्पाबाधतां च पृच्छ, अल्पातङ्गतां च लघूत्यानतां च यात्रां च बलं च सुखं चानवधतां
 च स्पर्शविहरतां च । एवं च वद—जम्बूद्वीपे भदन्त चतस्रः पर्षद आकाङ्क्षन्ति भगवतो
 दर्शनम् । एवं चाहः—नास्ति खलु भदन्त जम्बूद्वीपकानां मनुष्याणां तद्रूपा ऋद्धिर्वा अनुभावो
 10 वा येन जम्बूद्वीपका मनुष्या देवांस्त्रायक्षिणान्भरोद्देयुः भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमणाय
 पर्युपासनाय । अस्ति खलु देवानां त्रायक्षिणानां तद्रूपा ऋद्धिश्चानुभावश्च, येन देवास्त्राय-
 क्षिणा जम्बूद्वीपमवतरेयुर्भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमणाय पर्युपासनाय । साधु भगवान् देवेभ्य-
 स्त्रायक्षिशेभ्यो जम्बूद्वीपमवतरेदनुकम्पामुपादायेति । अधिवासपत्यायुष्मान् महामौद्गल्यायन-
 श्वतसृणां पर्षदां तूष्णीभावेन । अथ चतस्रः पर्षद आयुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य तूष्णी-
 15 भावेनाधिवासनां विदित्वा आयुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य पादौ शिरसा वन्दित्वोत्थायासनेभ्यः
 प्रक्रान्ताः ॥

अयायुष्मान् महामौद्गल्यायनोऽचिरप्रक्रान्ताश्वतस्रः पर्षदो विदित्वा तद्रूपं समार्थि
 समापन्नो यथा समाहिते चित्ते तद्यथा बलवान् पुरुषः संकुञ्चितं वा बाहुं प्रसारयेत्,
 प्रसारितं वा संकुञ्चयेत्, एवमेवायुष्मान् महामौद्गल्यायनः श्रावस्त्यामन्तर्हितो देवेषु त्राय-
 20 क्षिणेषु प्रत्यष्टात् पाण्डुकम्बलशिलायां पारिजातस्य कोविदारस्य नातिदूरे । तेन खलु समयेन
 भगवान् अनेकशताया देवपर्षदो धर्मं देशयति । अद्राक्षीच महामौद्गल्यायनो भगवन्तमनेक-
 शताया देवपर्षदः पुरस्तान्निपण्णं धर्मं देशयन्तम् । दृष्ट्वा च पुनः स्मितं प्राविरकार्षीत्—
 इहापि भगवानाकीर्णो विहरति तद्यथा जम्बूद्वीपे चतसृभिः पर्षद्विरिति । अथ भगवा-
 नायुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य चेतसा चित्तमाज्ञाय आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्—
 25 न खलु मौद्गल्यायन खैरत्वमेयाम्, अपि तु यदा मे एवं भवति—आगच्छन्ति, तदा
 आगच्छन्ति । यदा मे एवं भवति—गच्छन्ति, तदा गच्छन्ति । इति मे चेतसा चित्तमाज्ञाय
 आगच्छन्ति च गच्छन्ति च ॥

अयायुष्मान् महामौद्गल्यायनो येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवतः
 पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्ते निपण्णः । एकान्तनिपण्ण आयुष्मान् मौद्गल्यायनः सर्वो
 30 देवपर्षदमन्त्रोक्त्य भगवन्तमिदमवोचत्—विचित्रा वतेयं देवपर्षत् संनिपण्णा संनिपतिता ।
 सन्त्यस्यां देवपर्षदि देवता या बुदेज्येय प्रसादेन समन्वागताः कायस्य भेदादिहोपपन्नाः ।
 सन्ति धर्मं, सन्ति संधि, सन्ति आर्यक्रान्तिः शीलैः समन्वागताः, कायस्य भेदादिहोपपन्नाः ।

अथ भगवानायुष्मतो महामौद्गल्यायनस्य भाषितमनुवर्णयन्नायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिद-
मवोचत्—एवमेतन्मौद्गल्यायन, एवमेवमेतत् । विचित्रा बतेयं देवपर्यत् संनिपण्णा संनिपतिता ।
सन्त्यस्यां देवता या बुद्धेऽत्रेय प्रसादेन समन्वागताः, कायस्य भेदादिहोपपन्नाः । सन्ति धर्मे,
सन्ति संघे, सन्ति आर्यकान्तैः शीलैः समन्वागताः, कायस्य भेदादिहोपपन्नाः ॥

अथ शक्रो देवानामिन्द्रो भगवत आयुष्मतश्च महामौद्गल्यायनस्य भाषितमनुवर्णय- 5 B 93
न्नायुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्—एवमेतद्भदन्त महामौद्गल्यायन, एवमेतत् । विचित्रा
बतेयं देवपर्यत् संनिपण्णा संनिपतिता । सन्त्यस्यां देवपर्यदि देवताः, या बुद्धेऽत्रेय प्रसादेन
समन्वागताः, कायस्य भेदादिहोपपन्नाः । सन्ति धर्मे, सन्ति संघे, सन्त्यार्यकान्तैः शीलैः
समन्वागताः, कायस्य भेदादिहोपपन्नाः ॥

अयान्यतमो देवपुत्रो भगवत आयुष्मतश्च महामौद्गल्यायनस्य शक्रस्य च देवाना- 10
मिन्द्रस्य भाषितमनुवर्णयन् आयुष्मन्तं महामौद्गल्यायनमिदमवोचत्—एवमेतद्भदन्त महामौद्ग-
ल्यायन, एवमेतत् । विचित्रा बतेयं देवपर्यत् संनिपण्णा संनिपतिता । सन्त्यस्यां देवपर्यदि
देवताः, या बुद्धेऽत्रेय प्रसादेन समन्वागताः, कायस्य भेदादिहोपपन्नाः । सन्ति धर्मे सन्ति
संघे । * * * र्यकान्तैः शीलैः समन्वागताः कायस्य भेदादिहोपपन्ना इति ॥

तत्रानेकानि देवताशतानि अनेकानि देवतासहस्राण्यनेकानि देवताशतसहस्राणि ॥
भगवतः पुरस्ताद्वत्येकं प्रत्येकं स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृत्य तत्रैवान्तर्हितानि ॥

अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनः प्रविनिर्ता देवपर्यदं निदित्वा एकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा
येन भगवांस्तेनाङ्गलिं प्रणम्य भगवन्तमिदमवोचत्—जम्बूद्वीपे भदन्त चतस्रः पर्यदो
भगवतः पादौ शिरसा वन्दन्ते अल्पायाधतां च पृच्छन्ति, अल्पातङ्कतां च लघूत्यानतां च
यात्रां च बद्धं च सुखं चानवधतां च स्पर्शनिहारतां च । भगवानाह—सुखिनो मौद्गल्यायन
भरन्तु जम्बूद्वीपे चतस्रः पर्यदस्त्वं च । महामौद्गल्यायन आह—जम्बूद्वीपे भदन्त चतस्रः 20 D 71
पर्यद आकाङ्क्षन्ति भगवतो दर्शनम् । एवं चाहुः—नास्ति भदन्त जम्बूद्वीपकानां मनुष्याणां
तद्रूपा ऋद्धिर्ना अनुभावो वा येन जम्बूद्वीपका मनुष्या देवांस्त्रायस्त्रिंशान्भिराहोयुर्मगवन्तं
दर्शनायोपसंक्रमितुं पर्युपासनाय । अस्ति तु भदन्त देवानां त्रायस्त्रिंशानां तद्रूपा ऋद्धिधातु-
भाश्च, येन देवास्त्रायस्त्रिंश जम्बूद्वीपमतरायुर्भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रमितुं पर्युपासनाय ।
साधु भगवान् देवैर्म्यत्रायस्त्रिंशोऽतरेदनुकम्पामुपादाय । भगवानाह—तेन हि त्वं गच्छ 25
मौद्गल्यायन जम्बूद्वीपम् । गत्वा च चतसृणां पर्यदाभारोचय—अस्तरिष्यन्ति भरन्तो भगवानितः
सप्तमे दिवसे देवैर्म्यत्रायस्त्रिंशो जम्बूद्वीपं सांक्रान्ते नगरे आपञ्चरे दात्रे उदुम्बरमूले इति ॥

अथायुष्मान् महामौद्गल्यायनो भगवतः प्रतिश्रुत्य पादौ शिरसा वन्दित्वा तद्रूपं
समाधिं संपन्नो यथा समाहिते चित्ते तस्यैव यलगान् पुरुषः संकुञ्चिनं बाहुं प्रसारयेत्,

प्रसारितं वा संकुञ्चयेत्, एवमेवायुष्मान् महामौद्गल्यायनो देवेषु त्रायस्त्रिंशेष्वन्तर्हितः, जम्बू-
द्वीपे प्रत्यष्टात् । अयायुष्मान् महामौद्गल्यायनो जम्बूद्वीपमागल्य चतसृणां पर्षदमारोचयति—
अवतरिष्यति भवन्तो भगवान् इतः सप्तमे दिवसे देवेभ्यस्त्रायस्त्रिंशेभ्यो जम्बूद्वीपं सांकाश्ये
नगरे आपञ्जुरे दावे उदुम्बरमूले इति ॥

॥ अवतीर्णो भगवांस्ततः सप्तमे दिवसे देवेभ्यस्त्रायस्त्रिंशेभ्यः सांकाश्ये नगरे आपञ्जुरे
दावे उदुम्बरमूले । यदा भगवान् सांकाश्यं नगरमवतीर्णः, तदा अनेकानि प्राणिशत-
सहस्राणि भगवतो दर्शनाय संनिपतितानि । तत्रोपपादुको भिक्षुः प्रादुर्भूतः । तेन भगवान्
B 95 सश्रावकसंघस्ते च देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगा भक्तेनोपनिमग्नताः । यावद्रण्डीदेशनाकाले
सहचित्तोत्पादादिव्यान्यासनान्युदारपटाच्छादितानि प्रादुर्भूतानि, दिव्यानि च भक्ष्य-
10 भोज्यानि । तत उपपादुकेन भगवान् दिव्येनाहारेण संतर्पितः । ते च देवासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाः सम्यगुपस्थिताः । ततोऽस्य भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी
धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वोपपादुकेन भिक्षुणा इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं
विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविवर्त्तनधर्मतया पराहृत्य सर्वक्लेशग्रहाणा-
दर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणि-
11 तलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यारो भव-
लाभलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं प्रपञ्छुः—कानि भदन्त

उपपादुकेन कर्माणि कृतानि, येनोपपादुकः संवृत्तः ? सहचित्तोत्पादाच्चास्य यच्चिन्तयति,
यच्चार्ययते, तत्सर्वं समृप्यतीति । भगवानाह—उपपादुकेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु
20 कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधवत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि ।
उपपादुकेनैव कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽस्यः प्रत्यनुभवियति ? न भिक्षवः कर्माणि
कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाग्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
अपि रूपात्तेष्वेव रक्त्वात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभाभ्यशुभानि च ।

B 96

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

25

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽष्वन्येकनवने कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि
तपागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्धो विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्प-
सारथिः शास्त्रा देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतो राजधानीमुपनिश्चित्य विहरति ।
यावदन्धतरस्मिन् ग्रामकेऽप्रणयायतने पञ्च भिक्षवो वर्षा उपगताः । तत्रैकेन भिक्षुणा चतुर्णां

१ गङ्गीदेवकाले is the reading of Mss. The expression means at the time of meals.

भिक्षूणां वैयावृत्यं कृतम् । तैर्युज्यमानैर्घटमानैर्व्यायच्छमानैः सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षा-
कृतम् । पञ्चमेन पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कृतम्—यथैर्भिर्मागम्य अर्हत्वं साक्षाकृतम्,
अनेन मे कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च प्रव्रजितस्य उपकरणविशेषै-
रवैकल्यं स्यादिति ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवं योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन वैयावृत्यं कृतवान्, 5
अयं स उपपादुक इति । भिक्षव ऊचुः—किं कर्म कृतं येनोपपादुकः संबृत्तः ?
भगवानाह—भूतपूर्वं भिक्षवोऽसीतिऽध्वनि अस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि
प्रजायां काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि तथागतोऽहं सम्यक्संबुद्धो ॥ ७७ ॥
विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां
बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति ऋषिपतने मृगदावे । 10
तत्रान्यतरः श्रेष्ठी । तस्य भार्या प्रसवकाले दुःखवेदनाभिभूता आर्तस्वरा क्रन्दति । स तं
शब्दं श्रुत्वा परं संवेगमापन्नः । स शोकागारं प्रविश्य करे कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यव-
स्थितः । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना—यन्वहं भगवच्छासने प्रव्रज्य प्रणिधानं कुर्याम्, येन न कदा-
चिद्गर्भशय्यां प्रत्यनुभवामीति । स तेनैव संवेगेन भगवतः काश्यपस्य प्रवचने प्रव्रजितः ।
तेन प्रणिधानं कृतम्—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च यत्र यत्र 15
जायेय, तत्र तत्रोपपादुको भवेयम्, मा कदाचिद्गर्भशय्यां प्रत्यनुभवेयमिति ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन सार्धवाह आसीत्, अयं स
उपपादुकः । यत्प्रणिधानं कृतम्, तेनोपपादुकः संबृत्तः । यत्तत्रानेनेन्द्रियाणि परिपाचि-
तानि, तेनेदानीमर्हत्वं साक्षाकृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो
विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव 20
एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः ।
इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमबोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

८७ शोभितः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः वृजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः 25 ॥ ७८ ॥
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नैर्गैर्लैस्त्रैर्गुरुभैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययमैपज्यपरिष्काराणां सभ्रावकसंघः कपिलवस्तुनि विहरति न्यषोधारामे । कपिलवस्तुनि
अन्यतमः शाक्य आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिमहो वैश्रवणधनसमुदितो
वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुल्याल्फलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं श्रीडति रमते 30
परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । स

अष्टानां वा नवानां वा मासानामत्ययात्प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको-
 ऽतिक्रान्तो मानुषवर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् । तस्य जन्मन्यनेकान्यद्भुतानि प्रादुर्भूतानि,
 यैः कपिलवस्तु नगरं समन्ततः शोभितम् । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं
 व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य जन्मनि कपिलवस्तु
 ५ नगरं समन्ततः शोभितम्, तस्मादस्य भवतु शोभित इति नामेति । शोभितो दारकोऽष्टाम्यो
 धात्रीम्यो दत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीम्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीम्यां द्वाभ्यां मलधात्रीम्यां द्वाभ्यां
 क्रीडनिकाम्यां धात्रीम्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दद्या नवनीतेन सर्पिणा
 ॥ १०॥ सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तरोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्यमिव पङ्कजम् ॥

स यदा महान् संवृत्तस्तदा न्यग्रोधारामं गतो भगवतो दर्शनाय । अयासौ ददर्श
 १० बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीला चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं
 व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शना-
 द्धानेन भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातो भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा
 पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता आशयानुशयं घातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी
 चतुरार्यसप्तसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा शोभितेन दारकेण विंशतिशिखर-
 १० समुद्रतं सक्वाद्यष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोत आपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टस्यो
 मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्ररजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन
 हृदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणवि-
 च्छंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकैशप्रह्राणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकधीतरागः
 समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकरूपो विद्याविदारिताण्डकोशो
 २० विद्याभिज्ञप्रतिसंवित्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराबुद्धः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो-
 ऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 ॥ १००॥ शोभितेन कर्माणि कृतानि येनाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽतिक्रान्तो मानुषवर्णमसंप्राप्तश्च
 दिव्यं वर्णम्, जन्मनि चास्यानेकानि अद्भुतानि प्रादुर्भूतानि, यैः कपिलवस्तु नगरं
 २५ समन्ततः शोभितम् ? भगवानाह—शोभितेनैव मिश्रवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युप-
 चित्तानि लब्धसंमाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधवत्युपस्थितान्यवश्यमावीनि । शोभितेनैव
 कर्माणि कृतान्युपचित्तानि । कोऽन्यः प्रत्यनुमविष्यति ? न मिश्रवः कर्माणि कृतान्युप-
 चित्तानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्ते-
 ध्येव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुमान्यशुमानि च ।

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे चत्वारिंशद्वर्षसहस्रायुषि प्रजायां ऋक्षुच्छन्दो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स शोभावतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । तस्य शोभेन राज्ञा केशनखस्तूपः प्रतिष्ठापितः । यावत्कस्मिंश्चित्पर्वणि प्रत्युपस्थिते गोष्ठिकाः स्तूपसमीपं गताः । तैस्तं स्तूपं दृष्ट्वा प्रसादजातैः पुष्पारोपणं कर्तुमा- 5 रब्धम् । तत्रैको गोष्ठिकः कथयति—अहं न करोमि, मम विभवो नास्तीति । स तैश्च गोष्ठिक-मध्यान्निष्कासितः । तस्य विप्रतिसारो जातः । तेन विचित्रपुष्पसंग्रहं कृत्वा तस्मिन्नेव स्तूपे पुष्पारोपणं कृतम् ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गोष्ठिक आसीत्, येन विप्रतिसारजातेन ऋक्षुच्छन्दस्य केशनखस्तूपे पुष्पारोपणं कृतम्, अयमसौ शोभितः । 10 अन्यान्यपि हि भिक्षवः शोभितेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः श्रेष्ठी । तेन ग्लानः प्रत्येकबुद्धो दृष्टः । ततः प्रसादजातेन पादयोर्निपत्य पिण्डकेन प्रतिपादितः, पटेन चाच्छादितः ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन श्रेष्ठी, अयं शोभितः । भूयः काश्यपे भगवति दरिद्रेऽभूत्काष्ठहारकः । स काष्ठानामर्थे पर्वतदरौ प्रविष्टः । तेन स्तूपो दृष्टः । 15 तत्र च स्तूपाङ्गणे तृणानि जातानि । ततस्तेन प्रसादजातेन तृणान्युत्पाद्य संमार्जनीं गृहीत्वा स्तूपाङ्गणं च संमृष्टम् । ततः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरिस्वागेन च अभिरूपः स्वां दर्शनीयः प्रासादिकः, अनागतांश्च बुद्धानारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन काष्ठहारकः 20 आसीत्, अपमेयासौ शोभितः । यदनेन स्तूपाङ्गणं संमृष्टम्, तेन यत्र यत्र जातस्तत्र तत्राभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः संबृत्तः । तेनैव हेतुनेदानीमहं च साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणां एकान्तकृष्णो विधाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्त-शुक्लेष्वेव कर्मस्वामोः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

25

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

८८ कण्ठिणः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुव्रतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यावाहैर्देवैर्नगर्यैश्चैरसुरैर्गुरुदेः किन्नरैर्होराैरिति देवनागयक्षासुरगुरुकिन्नर-महोरगाम्यार्वितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीनरपिण्डपातशयनासनगदान- 35

B 172

अष्टानां वा नवानां वा मासानामत्ययात्प्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिको-
 ऽतिक्रान्तो मानुषवर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् । तस्य जन्मन्यनेकान्यद्भुतानि प्रादुर्भूतानि,
 यैः कपिलवस्तु नगरं समन्ततः शोभितम् । तस्य जातो जातिमहं कृत्वा नामधेयं
 व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य जन्मनि कपिलवस्तु
 5 नगरं समन्ततः शोभितम्, तस्मादस्य भवतु शोभित इति नामेति । शोभितो दारकोऽष्टाभ्यो
 धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां
 क्रीडनिकाम्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा
 सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् ॥

स यदा महान् संवृत्तस्तदा न्यग्रोधारामं गतो भगवतो दर्शनाय । अथासौ ददर्श
 10 बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगान्ध-
 व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शना-
 क्षानेन भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातो भगवतः पादामिषन्दनं कृत्वा
 पुरस्तात्प्रिण्णो धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी
 चतुरार्यसत्यसंप्रतिवेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा शोभितेन दारकेण विंशतिशिखर-
 15 समुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतःआपत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टस्यो
 मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन
 इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणवि-
 च्चंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वकेशप्रहाणादहर्हृत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः
 समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो
 20 विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यातो भवलामलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्यो-
 ऽभिषाद्यश्च संवृत्तः ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 B 100 शोभितेन कर्माणि कृतानि येनाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽतिक्रान्तो मानुषवर्णमसंप्राप्तश्च
 दिव्यं वर्णम्, जन्मनि चास्यानेकानि अद्भुतानि प्रादुर्भूतानि, यैः कपिलवस्तु नगरं
 25 समन्ततः शोभितम् ? भगवानाह—शोभितेनैव भिक्षवः पूर्वभन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युप-
 चितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओधवत्यत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । शोभितेनैव
 कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुमविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युप-
 चितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाग्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्ते-
 ध्वेव स्फुटधधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे चत्वारिंशद्वर्षसहस्रायुषि प्रजायां ऋक्षच्छन्दो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विधाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स शोभावतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति । तस्य शोभेन राज्ञा केशनखस्तूपः प्रतिष्ठापितः । यावत्कस्मिंश्चित्पर्वणि प्रत्युपस्थिते गोष्ठिकाः स्तूपसमीपं गताः । तैस्त्वं स्तूपं दृष्ट्वा प्रसादजातैः पुष्पारोपणं कर्तुमा- 5 रब्धम् । तत्रैको गोष्ठिकः कथयति—अहं न करोमि, मम विभवो नास्तीति । स तैश्च गोष्ठिकमध्यान्निष्कासितः । तस्य विप्रतिसारो जातः । तेन विचित्रपुष्पसंग्रहं कृत्वा तस्मिन्नेव स्तूपे पुष्पारोपणं कृतम् ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गोष्ठिक आसीत्, येन विप्रतिसारजातेन ऋक्षच्छन्दस्य केशनखस्तूपे पुष्पारोपणं कृतम्, अयमसौ शोभितः । 10 अन्यान्यपि हि भिक्षवः शोभितेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि धाराणस्यां नगर्यामन्यतमः श्रेष्ठी । तेन ग्लानः प्रत्येकबुद्धो दृष्टः । ततः प्रसादजातेन पादयोर्निपत्य पिण्डकेन प्रतिपादितः, पटेन चाच्छादितः ॥

B 101

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन श्रेष्ठी, अयं शोभितः । भूयः काश्यपे भगवति दरिद्रेऽभूत्काष्ठहारकः । स काष्ठानामर्थे पर्वतदरीं प्रविष्टः । तेन स्तूपो दृष्टः । 15 तत्र च स्तूपाङ्गणे तृणानि जातानि । ततस्तेन प्रसादजातेन तृणान्युत्पाद्य संमार्जनीं गृहीत्वा स्तूपाङ्गणं च संमृष्टम् । ततः पादयोर्निपत्य ग्रणिधानं कर्तुमारब्धः—अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च अभिरूपः स्यां दर्शनीयः प्रासादिकः, अनागतंश्च बुद्धानारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन काष्ठहारकः 20 आसीत्, अयमेवासौ शोभितः । यदनेन स्तूपाङ्गणं संमृष्टम्, तेन यत्र यत्र जातस्तत्र तत्राभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः संबुद्धः । तेनैव हेतुनेदानीमहत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्मण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

25

इदमत्रोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो मापितमम्यनन्दन् ॥

८८ कृष्णिणः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नार्गयैश्चैस्सुरैर्गरुडैः किन्नरैर्होरीरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर- 30 म्गोरगाम्यार्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो तामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-

B 102

प्रलयमपैज्यपरिभ्रष्टाराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति स्म जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।
 तेन खलु समयेन दक्षिणापथे कल्पो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च
 सुभिक्षं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं शालीशु-
 गोमहिषीसंपन्नम् । प्रियमिवैकपुत्रकं राज्यं पालयति । सोऽप्रेण समयेन देव्या सार्धं
 ८ क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातोऽभिरूपो
 दर्शनीयः प्रासादिकः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः । तस्य जातो जातिमहं कृत्वा कप्पिण इति
 नामधेयं व्यवस्थापितम् । कप्पिणो दारकोऽष्टम्यो धात्रीम्यो दत्तो द्वाम्यामसधात्रीम्यां द्वाम्यां
 क्षीरधात्रीम्यां द्वाम्यां मलधात्रीम्यां द्वाम्यां क्रीडनिकाम्यां धात्रीम्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभि-
 रुन्नीयते वर्धते क्षीरेण दग्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तमोत्तैरुपकरणविशेषैः ।
 १० आशु वर्धते हृदयमिव पङ्कजम् । यस्मिन्नेव दिवसे कप्पिणः कुमारो जातः, तस्मिन्नेव
 दिवसे अष्टादशनाममाल्यसहस्राणां पुत्रा जाताः, सर्वे महानग्नाः । तेषां प्रतिरूपाणि
 नामानि व्यवस्थापितानि ॥

B 103

यद्वाजा कल्पः कालधर्मेण संयुक्तः, तस्यालयात्कप्पिणः कुमारो राज्ये प्रतिष्ठितः ।
 तानि चाष्टादशमाल्यपुत्रसहस्राणि सर्वान्यमाल्यत्वे नियुक्तानि । अथापरेण समयेन राजा
 १५ महाकप्पिणोऽष्टादशमाल्यसहस्रपरिवृतो भृगवधाय निर्गतः । पुरस्तात्पृष्ठतश्च सर्वबलौघमव-
 लोभयामाल्यानामग्नयते—अस्ति भवन्तः कस्यचिदेवंरूपो बलौघः तद्यथा ममैवैतर्हीति ? ततः
 प्रियवादिभिरमाल्यैरभिहितम्—देव नान्यस्य कस्यचिदिति । अथ मध्यदेशाद्वणिजो दक्षिणापथं
 गताः । तै राज्ञो महाकप्पिणस्य प्राप्तमुपनीतम् । राज्ञा उक्ताः—भो वणिजः, कस्तत्र
 राजेति । वणिजः कथयन्ति—देव केचिदेशा गणाधीनाः केचिद्राजाधीना इति । यावद्राज्ञा
 २० महाकप्पिणेन श्रावस्त्वादियु पदसु महानगरेषु दूतसंप्रेषणं कृतम् । यद्युत्पिता भवय नोपवेष्ट-
 ध्यम्, शीघ्रमगन्तव्यम्, अन्यथा य उक्तमेन दण्डेन समनुशासिष्यामीति । एतद्वचनमुपश्रुत्य
 पण्महानगरवासिनो राजानो भीताखस्ताः संविग्ना आहृष्टरोमकूपाः संगम्य समागम्य
 एकसंग्रहेन श्रावस्तीमनुप्राप्ताः । ततो भगवत्सकाशं गताः । तैः स वृत्तान्तो भगवतो विस्तरेण
 निवेदितः । भगवता ते समाश्वासिताः, उक्ताश्च—स दूतो मत्सकाशमानेतव्य इति ।
 २५ ततस्तैर्दूतस्य निवेदितम् । अत्यस्माकं राजाधिराजः, तं तावत्पश्येति ॥

B 104

ततो भगवता दूतागमनमवेत्य जेतवनं चतुरन्तमयं निर्मितं देवानामिव मुदर्शनं
 नगरम् । अत्र चत्वारो महाराजानो दौवारिकाः स्थापिताः, ऐरावतसदृशा हस्तिनः, बालाहक-
 सदृशा अश्वाः, नन्दीवोमसदृशा रथाः, व्याडयश्चसदृशा मनुष्याः । स्वयं च भगवता चक्र-
 वर्तिपथो निर्मितः, सप्ततालोल्लङ्घ्यं च सिंहासनं यत्र भगवान्निपण्णः । ततो दूतस्तथाविधां
 ३० शोभां दृष्ट्वा परं विस्मयमापन्नः । ततो भगवता लेखं लेखयित्वा स दूतोऽभिहितः—कप्पिणो
 मद्वचनाद्वक्तव्यः—लेखयाचनसमकालमेव यद्युत्पितो भवसि, नोपवेष्टव्यम्, शीघ्रमगन्तव्यम् ।

भावीनि । कप्पिणेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभवयिष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथ्वीधातौ विपच्यन्ते, नान्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

B 109

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलति खलु देहिनाम् ॥ ३ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतेऽष्वन्येकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमत्ती राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति बन्धुमतीयके दाये । यावदन्यतमेन सार्यवाहेन महासमुद्रात्प्रभूतानि रत्नान्यानीतानि । विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसंघस्यैमास्यं भक्तेनोपनिमन्त्रितः । विहारं च कारयित्वा चातुर्दिशाय भिक्षुसंघाय निर्यातितवान् ॥ 10

किं मन्यथे भिक्षवो योऽसौ सार्यवाहः, एष एवासौ कप्पिणो राजा तेन कालेन तेन समयेन । यदनेन विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसंघस्यैमास्यं खान्तर्गृहे भक्तेनोपनिमन्त्रितः, विहारं च कारयित्वा चातुर्दिशाय भिक्षुसंघाय निर्यातितः । * * * * । अपराप्यपि भिक्षवः कप्पिणेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । भूतपूर्वं भिक्षवोऽनीतेऽष्वनि वाराणस्यां महानगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च ॥ सुभिक्षं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडरमरं तत्स्करोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नम् । धार्मिको धर्मराजो धर्मेण राज्यं कारयति । सोऽपरेण समयेन संप्राप्ते वसन्तकालसमये, संपुष्पितेषु पादपेषु, हंसक्रौञ्चमयूरशुकसारिकाकोकिलजीवञ्जीवकनिर्घोषिते वनपण्डे, अष्टादशमास्यगणसहस्रपरिवृत उद्यानं निर्गतः । तेन तत्रोद्याने ग्लानः प्रत्येक- 20 बुद्धो दृष्टः । स तेन सार्य्यभोजनेन त्रैमास्यमुपस्थितः । परिनिर्बृतस्य च शरीरस्तूपं कारयित्वा 20 अमात्यगणसहायेन तैलाभिषेको दत्तः । तेन सपरिवारो महानम्रबलाधानेन संबृत्तः । भूयः कादम्पे भगवति प्रव्रजितो यभूव । तत्रानेनेन्द्रियपरिपाकः कृतः । तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षा- कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लाना- मेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माप्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ 25

B 110

इदमरोचद्भगवान् । आचमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

१ The gap may be filled with : तेनेदानीमभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः संवृतः.

२ सप्रेय, wholesome food, comes from सप्याय in Pali. It also occurs as सप्रेय associated with प्रणीत as in शिक्षासमुच्चय.

निरोधः । संस्कारनिरोधाद्विज्ञाननिरोधः । विज्ञाननिरोधानामरूपनिरोधः । नामरूपनिरोधा-
त्पडावतननिरोधः । पडावतननिरोधात्स्पर्शननिरोधः । स्पर्शननिरोधाद्वेदनानिरोधः । वेदना-
निरोधात्तृष्णानिरोधः । तृष्णानिरोधादुपादाननिरोधः । उपादाननिरोधाद्भवनिरोधः । भव-
निरोधान्जातिनिरोधः । जातिनिरोधान्जरामरणशोकपरिदेवदुःखदोर्मनस्योपायासा निरुध्यन्ते ।

५ एवमस्य केवलस्य महतो दुःखस्क्न्धस्य निरोधो भवति । खाख्यातो मे भिक्षवो धर्मः,
उत्तानो विवृते छिन्नश्लोतिको यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्सुप्रकाशितः । एवं खाख्याते मे धर्मे
उत्ताने विवृते छिन्नश्लोतिके यावदेवमनुष्येभ्यः सम्यक्सुप्रकाशिते यावदलमेव भिक्षवः श्रद्धा-
प्रव्रजितेन कुलपुत्रेण अलं योगाय अलमप्रमादाय, अलं शास्तुः शासने योगमापनुम्, कामं

B 107 त्वक्काव्यस्यवतिष्ठताम्, परिशुष्यतु शरीरान्मांसशोणितम् । अथ च पुनर्यत्तदारब्धवीर्येण

10 प्राप्तव्यं स्थामवता वीर्यवता उत्साहिना दृढपराक्रमेण निक्षिप्तधुरेण कुशलेषु धर्मेषु, तद्वह्मनानु-
प्राप्तात्तवीर्यस्य संसनं भविष्यति । तत्कस्य हेतोः ? दुःखं हि कुसीदो विहरति व्यवकीर्णं,
पापकैरकुशलैर्धर्मैः संक्षिप्तैः पौनर्भविकैः सज्वरैर्दुःखविपाकैः आयत्सां जातिजरामरणीयैः
महतश्चार्यस्य परिहाणिर्भवति । आरब्धवीर्यस्तु सुखं विहरत्यवकीर्णः पापकैरकुशलैर्धर्मैः
संक्षिप्तैः पौनर्भविकैः सज्वरैर्दुःखविपाकैः आयत्सां जातिजरामरणीयैः । महत्श्चार्यस्य

15 पारिवृत्तिर्भवति । मण्डयेयमिदं प्रवचनं यदुत शास्त्रा च संमुखीभूतः । धर्मश्च देश्यत
औपशमिकः पारिनिर्वाणिकः संबोधिगामी सुगतप्रवेदितः । तस्मात्तर्हि भिक्षव आत्मार्षं
च समनुपश्यद्भिः परार्थं चोभयार्थं च, इदं प्रतिसंशिक्षितव्यम्—कश्चिन्नः प्रव्रज्या अमोघा
B 109 भविष्यति, सफला सुखोदया सुखविपाका । येषां च परिमोक्ष्यामहे चीश्वरपिण्डपातशयना-
सनगलानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारान्, तेषां च ते काराः कृताः कश्चिदस्पर्धमहाफला भविष्यन्ति,

20 महानुशंसा महाद्युतयो महवैस्ताराः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

अस्मिन् खलु धर्मपर्याये भाष्यमाणे राज्ञा महाकफिणेन अष्टादशमात्यगणसहस्र-
परिवारेण विंशतिदिग्धरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षा-
ल्लभतम् । ततो दृष्टसलो भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन
इदमेवं पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनधिकारेणवि-

25 ध्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वकेशप्रहाणादहर्हृत्वं साक्षाल्लभतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः
समलोऽकाशेन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो
विद्याभिज्ञाप्रतिबिम्बासो भवलाभलोभसत्कारपराभ्युखः । सेन्द्रपेन्द्राणां देवानां द्रव्यो
मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

भिक्षवः संज्ञयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
30 कफिणेन कर्माणि कृतानि, येनाभिमुखो दर्शनीयः प्रासादिकोऽष्टादशमात्यगणसहस्रपरिवारो
मदानप्रवृत्तः, प्रव्रज्य चार्हत्वं साक्षाल्लभतमिति । भगवानाह—कफिणेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु
जानियु कर्माणि कृतान्युपचितानि कथंभंसंमाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधयान्युपस्थितान्यवश्यं-

भावीनि । कप्पिणेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभवियति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथ्वीधातौ विपच्यन्ते, नान्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुमान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

B 109

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ३ ॥

6

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यन्येकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्त्रा देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति बन्धुमतीयेकं दात्रे । यावदन्त्यतमेन सार्यवाहेन महासमुद्रात्प्रभूतानि रत्नान्यानीतानि । विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसंघस्यैमास्यं भक्तेनोपनिमन्त्रितः । विहारं च कारयित्वा चातुर्दिशाय भिक्षुसंघाय निर्यातितवान् ॥ 10

किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ सार्यवाहः, एष एवासौ कप्पिणो राजा तेन कालेन तेन समयेन । यदनेन विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसंघस्यैमास्यं स्वान्तर्गृहे भक्तेनोपनिमन्त्रितः, विहारं च कारयित्वा चातुर्दिशाय भिक्षुसंघाय निर्यातितः '*** । अपराप्यपि भिक्षवः कप्पिणेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यन्ये वाराणस्यां महानगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च । सुभिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडरमरं तस्करोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नम् । धार्मिको धर्मराजो धर्मेण राज्यं कारयति । सोऽपरेण समयेन संप्राप्ते वसन्तकालसमये, संपुष्पितेषु पादपेषु, हंसकौञ्चमयूरशुकसारिकाकोकिलजीवजीवकनिर्घोषिते वनपण्डे, अष्टादशमात्यगणसहस्रपरिवृत उद्यानं निर्गतः । तेन तत्रोद्याने ग्लानः प्रत्येक- बुद्धो दृष्टः । स तेन संप्रियैर्भोजनेन त्रैमास्यमुपस्थितः । परिनिर्भूतस्य च शरीरस्त्वप्यं कारयित्वा अमात्यगणसहायेन तैलाभिषेको दत्तः । तेन सपरिवारो महानप्रबलाधानेन संबुद्धः । भूयः कादयपे भगवति प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेनेन्द्रियपरिपाकः कृतः । तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपत्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुद्धेष्वेव कर्मस्त्राभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥ 25

H 110

इदमत्रोचद्भगवान् । आचमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

१ The gap may be filled with: तेनेदानीमभिक्षो दर्शनीयः प्रासादिकः संवृतः.
२ संप्रिय, wholesome food, comes from सण्या in Pali. It also occurs as संप्रिय associated with प्रणीत as in शिक्षासमुच्चय.

८९ भद्रिकः ।

B 111

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैरुडैः किन्नरैर्महोरौरैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्भी चीवरपिण्डपातशयनासनगलनप्रलय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदस्यारामे ॥

यदा भगवान् पट्टपर्याभिसंबुद्धो द्वादशवर्षनिर्गतः कपिलवस्तु अनुप्राप्तः, तदा द्रोणो-
दनामृतोदनप्रमुखैरेनैकैः शाक्यसहस्रैः सत्यदर्शनं कृतं स्थापयित्वा राजानं शुद्धोदनम् ।
ततो राजा शुद्धोदनस्तां पुत्रशोभां दृष्ट्वा परं विस्मयमापन्नः । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना—यदि मे
पुत्रो न प्रव्रजितोऽभविष्यत्, सोऽयमभविष्यद्राजा चक्रवर्ती चतुरन्तविजेता धार्मिको धर्मराजः ।

B 112

स एतर्हि जटिलप्रव्रजितपरिवारो न शोभते । यच्चहं शाक्यकुलेभ्य एकैकं प्रव्राजयेयमिति ।
ततो राजा शुद्धोदनेन नगरे घण्टायघोषणं कारितम्—सर्वशाक्यैः संनिपत्तव्यमिति । ततः
सर्वशाक्येषु संनिपतितेषु राजा शुद्धोदनः कथयति—शृण्वन्तु भवन्तः शाक्याः । यदि
सार्धसिद्धः कुमारो न प्रव्रजितोऽभविष्यत्, युष्माभिरेवोपस्थानं कृतमभविष्यत् । तदिदानीमस्य
प्रव्रजितस्य एकैकेन कुलपुरुषेण शाक्येनोपस्थायकेन प्रव्रजितव्यमिति । ततो भद्रिकानिरुद्ध-
रेवतदेवदत्तप्रभृतीनि पञ्च कुमारशतानि प्रव्रजितानि । तेषामुपालिर्नाम कल्पक उप-
स्थायकः तान् प्रव्रजितान् दृष्ट्वा रोदितुमारब्धः । ततः शाक्यैः पृष्टः—किमर्थमुपाले रुद्यत इति ।
स कर्णदीनविलम्बितैरक्षरैरुवाच—यूयं प्रव्रजिताः । को ममेदानीं भक्ताच्छादनेन परिपालनं
करिष्यतीति । ततः शाक्या ऊचुः—तेन हि उपाले, पटकं प्रसारयेति । तेन पटकः प्रसा-
रितः । ततः शाक्यैः शरीरावलग्नानां हारार्धहारमणिमुक्तावैड्यैर्यक्यैराकुलीयकानां महान् राशिः

B 113

कृतः । तत उपालेः कल्पकस्य तान् दृष्ट्वा विचित्रं चालंकारमभिवीक्ष्य योनिशोमनसिकार
उत्पन्नः—इमे तावच्छाक्याः कुलरूपयौवनवन्तोऽन्तःपुराणि इमं चालंकारं खेदबदुत्सृज्य
प्रव्रजिताः । किमुताहमल्पविभवः इममलंकारं गृहं नेष्यामि ? अल्पमेव । यच्चहमेताननु
प्रव्रजेयमिति । उपोपालिः कल्पको येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः, उपसंक्रम्य भगवतः पादयो-
र्निपत्य भगवन्तमिदमवोचत्—यदि भगवन् मादृशानां प्रव्रज्या अस्ति, लभेयाहं स्वाह्यते
धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुमावम, चरेयमहं भगवतोऽन्तिके प्रसन्नचर्यमिति । ततो
भगवता एहिभिक्षुकया प्रव्राजितः ॥

ततो भद्रिकप्रमुखाणि पञ्च शाक्यशतानि भिक्षुनेर्ष्यधारीणि बुद्धप्रमुखस्य भिक्षु-
संघस्य प्रणामं कर्तुं प्रवृत्तानि । ते उपालिं ज्ञात्वा कुलरूपविभवान्वितत्वात्नेच्छन्त्युपालेः

१ Mss. चतुरा. The word चतुरन्त stands for the whole earth as in
चतुरन्तमहीमणी in शानुत्तल. It is confounded with चतुरा which is perhaps
more frequent. २ कल्पक, a barber. ३ Mss. भिक्षुनेच्छयाणि, but Spoyer
reads भिक्षुनेच्छयाणि.

प्रणाम कर्तुम् । तत्र भगवानायुष्मन्त भद्रिकमामङ्गयते—भद्रिक कर्तव्योऽस्य प्रणाम,
यस्मादिदं मामकं शासनं न कुलरूपयौवनैश्वर्यचातुर्वर्ण्यविशुद्धिमपेक्षत इति । ततो मूल-
निकृता इव द्रुमा भद्रिकप्रमुखाणि पञ्च शाक्यशतानि धर्मेतामवलम्ब्य पादयोर्निपति-
तानि । तेषां पादवन्दनसमकालमेवेयं महापृथिवी षड्विकार प्रकम्पिता ॥

तत्रायुष्मता भद्रिकेण युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकससार- 5
चक्रं चलाचञ्च विदित्वा सर्गसस्कारगतीं शतनपतनत्रिकिरणत्रिष्वसनधर्मतया पराहल्य
सर्गकेशप्रहाणादहर्त्तुं साक्षात्कृतम् । अहंन् सवृत्तं त्रैधातुकरीतरागं समलोष्टकाञ्चनं
आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्यानिदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसवि-
व्यातो भग्नलाम्लोभस्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिनाबश्च सवृत्तः ।
स च महामाहीनदीनानुकम्पी । सोऽपरेण समयेन पूर्वोद्धे निगस्य पात्रचीवरमादाय 10
श्रावस्तीं गोचराय प्रस्थितः । यावदन्यतरचण्डालकठिनं पिण्डाय प्रविष्टः । तेन खलु
समयेन राजा प्रसेनजित्कौशलः एकपुण्डरीकहस्तिनागमभिरुह्य दीर्घेण चारायणेन सार-
थिना भग्नतो दर्शनाय सप्रस्थितः । ददर्श राजा प्रसेनजित्कौशलो भद्रिकं शान्तेन्द्रियं
शान्तमानसम्, परमेण च चित्तदमव्युपशमनसमन्वागतं पासुकूलप्रावृतं छह पिण्डपात-
गृहीत्वा तस्माच्चण्डालकठिनाभिर्गच्छन्तम् । दृष्ट्वा च पुनर्दीर्घं चारायणं सारथिमामङ्गयते— 15
स्यादयं चारायणं भद्रिको भिक्षुः ? एव यथा वदसि । इति श्रुत्वा राजा प्रसेनजित्कौशलः
समोहमापन्नः, पृथिव्या मूर्छितः पतितः । ततो जलपरिपेकप्रत्यागतप्राणचेतसो लब्धमानस-
श्चारायणेन सारथिनोत्थापितः ॥

ततो राजा भग्नसत्काशमुपसक्रम्य भग्नतः पादाभिरन्दनं कृत्वा भगवन्तमुवाच— B 115
भगवन्, अद्भुतं मे दृष्टम् । असौ भद्रिकः शाक्यराजः पासुकूलप्रावृतो छह पिण्डपातः 20
गृहीत्वा देवमनुष्यान् जर्जनकरेणातिप्रशान्तेनेर्यापथेन पिण्डपातमादाय चण्डालकठिनाभिर्गतः ।
तस्य ममैतदभरत्—आश्चर्यं यावत्सुनिनीतं भग्नच्छासनम्, यत्र नाम एवनिधां कुमारं
मुल्लेखिता एव निनीतप्रचारा सवृत्ता इति । भग्नरात्रह—अपरसपि महाराज भद्रिकस्याश्चर्यं
शृणु । अयं महाराज भद्रिकोऽप्रप्यग्नो वा वृक्षमूलगतो वा शून्यागारगतो वा त्रिरुदानपति—
अहो नत सोऽहम् । यदहमप्रजितं सन् राजकुलमध्यगतोऽमाल्यनैगमजानपदसुसरक्षितः 25
प्राकारपरिखाद्धारस्तूपाभिनिगूढः परिशङ्कितहृदयः सविम्रं समन्ततः शङ्की निद्रा नासाद-
यामि । सोऽहमेतर्हि निरपेक्षः काये जीविते च सुखं यत्रतत्रस्यो निहरामीति ॥

भिक्षुः सशयजगतां सर्गसशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छ—कानि भदन्तं
भद्रिकेण पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतानि, येनाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिक आह्वे B 116
राजकुले प्रत्याजातः । प्रव्रज्य चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भग्नरात्रह—भद्रिकेणैव भिक्षुः 30
पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधः प्रत्युप-
स्थितान्यन्यदयभारीनि । भद्रिकेण कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽयं प्रत्यनुभविष्यति ?

न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजो-
धातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते
शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि कल्पशतैरपि ।

5 सामग्रीं प्राप्य काळं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽर्पितेऽवनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः कोट्टमल्लकः क्षुत्क्षामपरिगत-
शरीरः इतश्चासुतस्थान्वाहिण्डते । यावदन्यतरा दारिका पूषलिका आदाय गच्छति ।
ततस्तेन कोट्टमल्लकेन सा दारिका पूषलिकानामर्थे अभिभूता । ततो बलादेकां पूषलिका-
मादाय इतस्ततः पलायितुमारब्धः । सा चास्य दारिका पृष्टतः समनुवद्भव । ततोऽसौ
10 कोट्टमल्लकः सहसा नदीचारिकामुत्तीर्णः । असति बुद्धानामुत्पादे प्रत्येकबुद्धा लोक
उत्पद्यन्ते हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तशयनासनमक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । तदा
अन्यतरः प्रत्येकबुद्धस्तस्य कोट्टमल्लकस्याग्रतः स्थितः । ततः कोट्टमल्लकस्य तं प्रत्येकबुद्धं
B 117 शान्तेर्यापयं दृष्ट्वा महान् प्रसादो जातः । तेन स व्यसनमगणय्य प्रत्येकबुद्धाय पूषलिका
प्रतिपादिता । तस्य विप्रहर्षसंजननार्थं विततपक्ष इव हंसराजो गगनतलमभ्युद्गम्य विचित्राणि
15 प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धः । ततः कोट्टमल्लकस्तदस्य द्रुतं देवमनुष्यावर्जनकरं प्राति-
हार्यं दृष्ट्वा मूलनिकृत्त इव द्रुमः पादयोर्निपत्य प्रणिधानं कर्तुमारब्धः—यन्मे सिद्धव्रतो
दक्षिणीयः पूषलिकया प्रतिपादितः, अनेनाहं कुशलमूलेन चित्तोत्पादेन देयधर्मपरिभागेन
च यत्र यत्र जायेय, तत्र तत्रोच्चकुलीनः स्याम्, एवंविधानां च धर्माणां लाभो स्याम्,
प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रारमारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

20 भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन कोट्टमल्लकः, अय-
मसौ मद्विकः । यत्तेन प्रत्येकबुद्धः पूषलिकया प्रतिपादितः, तस्य कर्मणो विपाकेनाद्ये
शाक्ये प्रजागतः । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेन दश वर्षसहस्राणि
ब्रह्मचर्यावासः प्रतिपादितः । तेनैदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां
कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः ।
तस्माच्छर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्मण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्म-
25 समोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

९० राष्ट्रपालः ।

B 118

बुद्धो भगवान् सकृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
 महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
 प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः स्थूलकोष्ठकमुपनिश्रित्य विहरति स्थूलकोष्ठकीये
 धनपण्डे । तेन खलु समयेन स्थूलकोष्ठके कौरव्यो नाम राजा राज्यं काप्यति ऋद्धं च
 स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णवहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तत्स्कर-
 रोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नमखिलमकण्टकम् । एकपुत्रमिव राज्यं पालयति । तस्य
 भ्रातृपुत्रो राष्ट्रपालो नाम्ना अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः । तस्य
 विनयकालमवेक्ष्य भगवान् पूर्वाह्णे निवास्य पात्रचीवरमादाय भिक्षुगणपरिवृतो भिक्षुसंघ- 10
 पुरस्कृतः स्थूलकोष्ठकं पिण्डाय प्रविष्टः । ददर्श राष्ट्रपाले बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महा-
 पुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीस्त्या चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेक-
 प्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चास्य भगवतोऽन्तिके चित्तं
 प्रसन्नम् । स प्रसादजातो भगवतः पादयोर्निपत्य प्रव्रज्यां याचते । ततस्तं भगवानाह-
 वत्स अनुज्ञातोऽसि मातापितृभ्यामिति ? राष्ट्रपालः कथयति—नो भदन्तेति । भगवानाह— 15
 न हि वत्स तयागता या तयागतश्रावका वा अननुज्ञातं मातापितृभ्यां प्रवाजयन्ति, उप- B 119
 संपादयन्ति चेति ॥

ततो राष्ट्रपालो मातापित्रोः सकाशमुपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य बुद्धस्य वर्णं मापते—
 दृष्टो मया भगवाञ्छाक्यमुनिः सम्यक्संबुद्धः । स्फीतं चक्रवर्तिराज्यमपहाय प्रव्रजितः पठि
 चान्तःपुरसहस्राणि । मुण्डः संघाटिप्रावृतोऽस्मिन्नेव स्थूलकोष्ठके पिण्डपातमटति । तदर्हतो 20
 युवां मामनुज्ञातम्—यदहं तं भगवन्तं प्रव्रजितमनुप्रव्रजेयमिति । ततोऽस्य मातापितरौ
 नानुजानीतः । ततस्तेनैको भक्तच्छेदः कृतः । द्वौ प्रयो वा यावत् पद् भक्तच्छेदाः कृताः ॥

अथ राष्ट्रपालस्य मातापितरौ येन राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रस्तेनोपसंक्रान्तौ । उपसंक्रम्य राष्ट्र-
 पालं गृहपतिपुत्रमिदमबोचताम्—यत्खलु तात राष्ट्रपाल जानीयाः—त्वं हि सुकुमारः सुखैपी ।
 न त्वं जानको दुःखस्य । दुष्करं ब्रह्मचर्यम्, दुष्करं प्राविवेक्यम्, दुरभिरभेमकत्वम्, दुरभि- 25
 संबोधान्यरण्यवनप्रस्थानि, प्रान्तानि शयनासनान्यप्यावस्तुम् । इहैव त्वं तात राष्ट्रपाल
 निपद्य कामांश्च परिसुद्धस्व, दानानि च देहि, पुण्यानि च कुरु । एवमुक्ते राष्ट्रपालो
 गृहपतिपुत्रस्तृष्णीम् ॥

१ A different version of the story of राष्ट्रपाल is found in the मज्झिम-
 निकाय where he is called simply कुलुप्त and not भ्रातृपुत्र of the king.
 Later in this version he is called गृहपतिपुत्र.

B 120 अथ राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य मातापितरौ ज्ञातीनुचोजयतः—अङ्ग तावज्ज्ञातयः, तातं राष्ट्रपालमुत्थापयत । अथ राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य ज्ञातयो येन राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य राष्ट्रपालं गृहपतिपुत्रमेवमवोचन्—यत्खलु तात राष्ट्रपालजानीयाः—त्वं हि सुकुमारः सुखैषी । न त्वं जानको दुःखस्य । दुष्करं ब्रह्मचर्यम्, दुष्करं प्राविवेक्यम्, दुरभिरममेकत्वम्, दुरभिसंबोधान्यरण्यवनप्रस्थानि, प्रान्तानि शयनासनान्यध्यावस्तुम् । इहैव त्वं तात राष्ट्रपाल निपद्य कामांश्च परिमुद्स्व, दानानि च देहि, पुण्यानि च कुरु । एवमुक्ते राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रस्तृष्णीम् ॥

अथ राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य मातापितरौ राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य वयस्यकानुचोजयतः—अङ्ग तावत्कुमाराः, तातं राष्ट्रपालमुत्थापयत । अथ राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य वयस्यका येन राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य राष्ट्रपालं गृहपतिपुत्रमिदमवोचन्—यत्खलु सौम्य राष्ट्रपाल जानीयाः—त्वं हि सुकुमारः सुखैषी । न त्वं जानको दुःखस्य । दुष्करं ब्रह्मचर्यम्, दुष्करं प्राविवेक्यम्, दुरभिरममेकत्वम्, दुरभिसंबोधान्यरण्यवनप्रस्थानि, प्रान्तानि शयनासनान्यध्यावस्तुम् । इहैव त्वं सौम्य राष्ट्रपाल निपद्य कामांश्च परिमुद्स्व, दानानि च देहि, पुण्यानि च कुरु । एवमुक्ते राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रस्तृष्णीम् ॥

B 121 अथ राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य वयस्यका येन राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य मातापितरौ तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्य राष्ट्रपालस्य गृहपतिपुत्रस्य मातापितराविदमवोचन्—अन्व तात, अनुजानीतं सौम्यं राष्ट्रपालं प्रव्रजितुं सम्यगेव श्रद्धया अगारादनगारिकाम्, किं मृतेन करिष्यथ ? स चेत्तातः प्रव्रज्यायामभिरस्यते, जीवन्तमेनं द्रक्ष्यथे । स चेन्नाभिरमते, का अन्या पुत्रस्य गतिरन्यत्र मातापितरावेव । एवमावां कुमारकाः तातं राष्ट्रपालमनुजानीयावः । स चेत्प्रव्रज्योपदर्शिष्ये ❀ ❀ ❀ ❀ ॥

B 122 अथ राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रोऽनुपूर्वेण कायस्य स्थामं च बलं च संजनय्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य भगवत्पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्तेऽस्थात् । एकान्ते स्थितो राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रो भगवन्तमिदमवोचत्—अनुज्ञातोऽस्मि भगवन् मातापितृम्याम् । लभेथाहं स्वाख्याते धर्मत्रिनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । चरेयमहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । लब्धवान् राष्ट्रपालो गृहपतिपुत्रः स्वाख्याते धर्मत्रिनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । स एवं प्रव्रजितः सन्निदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतवान् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाश्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासी-

1 This speech seems to have been in verse, as Speyer says. The form of verse may be: अन्व तातानुजानीतमगारादनगारिकाम् ।

राष्ट्रपालं प्रव्रजितुं किं मृतेन करिष्यथ ॥

2 The gap may be filled: स चेत् प्रव्रज्योपदर्शयित्वात्मानम्.

चन्दनकलशो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसविद्याप्तो भवलाभलोभसत्कार-
पराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च सवृत्तः । तत्र भगवान् भिक्षूनामन्त्र-
यते स्म—एषोऽग्रे मे भिक्षुगो भिक्षूणां मम श्रावकाणां यदुत राष्ट्रपालो भिक्षुरिति ॥

B 123

भिक्षव सशयजाता सर्वसशयच्छेत्तार बुद्ध भगवन्तः पप्रच्छु—कानि भदन्त राष्ट्र-
पालेन कर्माणि कृतानि, येनाद्ये राजकुले प्रत्याजात इति । अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः ।
प्रव्रज्य चार्हत्त्व साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—राष्ट्रपालेनैव भिक्षव पूर्वमन्यासु जातिषु
कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधवल्युपस्थितान्यवश्यभावीनि ।
राष्ट्रपालेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति न भिक्षव कर्माणि
कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि
तूपात्तेष्वेव त्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

10

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽध्वनि विदेहराजः सपरिवारः परचक्रवित्रासितोऽऽवीमनुप्राप्तः ।
स मध्याह्ने तीक्ष्णसूर्यरश्मिपरितापितः सबलौघ इतश्चामुतश्च परिभ्रमति, मार्गं च नासाद-
यति । असति च बुद्धानामुत्पादे प्रत्येकबुद्धो लोक उत्पद्यन्ते हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्त-
शयनासनभक्ता एकदक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतरः प्रत्येकबुद्धस्तस्मिन् कान्तार-
मार्गे प्रतिवसति । तेन कारुण्यमुपायः तस्य विदेहराजस्य मार्गो व्यपदिष्टः, पानीयहृदश्च
दर्शितः, येन स राजा इष्टेन जीवितेनाच्छादितः । ततो राज्ञा प्रसादजातेन खनगर-
मानीय त्रैमास्य सर्वोपकरणैरुपस्थितः । परिनिर्बृतस्य चास्य शरीरस्तूपः कात्यामासः ।
प्रणिधानं च कृतवान्—अहमप्येवविधानां गुणानां लाभो स्यात्, प्रतिविशिष्टतरं च
शास्त्रारमारगयेयं मा विरागयेयमिति ॥

III 124

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन राजा बभूव,
अयं स राष्ट्रपालः । अपराण्यपि राष्ट्रपालेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । अस्मिन्नेव भद्रके
कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायाः काश्यपो नाम सम्यक्सबुद्धो लोक उदपादि विद्या-
चरणसपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसप्तसिंहा शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् ।
स वाराणसीं नगरीमुपनिश्चित्य विहरति ऋषिपतने मृगदारे । तेन खलु समयेन वाराणस्या
नगर्यां कृकी राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फूर्तिं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णवहुजन-
मनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरः तस्कररोगापगतः शालीशुगोमहिषीसपन्नम् । धार्मिको
धर्मराजो धर्मेण राज्यं कारयति । तस्य कनीयान् पुत्रः ऋषिपतनं गतः । अथासौ
ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वाविंशता महापुरुषलक्षणैः समञ्जकृतमशील्यां चानुव्यङ्ग्यैर्विराजित-
गात्रं व्यामग्रभालकृतं सूर्यसहस्रातिरैकपत्रं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सह-

30

II 125

दर्शनाच्चास्य भगवतोऽस्तिके चित्तमभिप्रसजम् । प्रसादजातो भगवतः पादामिन्दनं कृत्वा
पुरस्तान्निपण्णो धर्मध्वंषणाय । ततोऽस्य भगवता काश्यपेन धर्मो देशितः । तेन प्रसाद-
जातेन भगवान् काश्यपः सपरिवार उपस्थितः । शरणगमनशिक्षापदानि गृहीतानि । परि-
निवृत्तस्य च स्तूपे क्लीयान्छत्रमारोपितवान् ॥

5 किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ राजपुत्रः, अयमेवासौ राष्ट्रपालस्तेन कालेन तेन समयेन ।
अपराण्यपि राष्ट्रपालेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि वाराणस्यां
महानगर्यामन्यतमो मूलिको ब्राह्मणः । स मूलानामर्थेऽन्यतमं पर्वतमभिहूढः । तेन तत्र
पर्यटता वनान्ते ग्लानः प्रत्येकबुद्धो दृष्टः । ततस्तेन प्रसादजातेन तस्योपस्थानं कृतम् ।
यदा ग्लान्याद्बुध्यितः, तदा पिण्डकेन प्रतिपाद्य प्रणिधानं कृतम्-अहमप्येवंविधानां लोभी
10 स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्तरमारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

B 126

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन मूलिको ब्राह्मणः, अयमेवासौ
राष्ट्रपालः । तस्य कर्मणो विपाकेन संसारे न कदाचिदुःखमनुभूतवान् । इदानीमप्याद्ये
राजकुले प्रत्याजातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः । तेनैव हेतुनाईदं साक्षात्कृतम् ।
इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः,
15 व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च,
एकान्तशुद्धेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

In *Divyavadan*, the term *मृष्टि* is explained as: दानभित्तायां जालो मृष्टिरे
मरति It also means, as here, a person or ascetic who lives on roots
only.

दशमो वर्गः ।

तस्योदानम्—

सुभूतिः स्वविरश्चापि हस्त लेकुञ्चिकस्तथा ।

संसारो गुप्तिकश्चापि विरूपो गङ्गिकेन च ।

दीर्घनखः संगीतिश्च वर्गो भवति समुदितः ॥

5

११ सुभूतिः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यराहैर्देवैर्गैर्यक्षैरसुरैर्गणैः किलैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनगलन-
प्रत्ययमैपज्यपरिष्काराणां सश्रारुसघः श्रावस्त्वा विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदत्तारामे । 10
यदा भगवता अनुत्तरा सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्य श्रावका नियुक्तास्तेषु तेषु जनपदेषु विनेय-
जनानुग्रहार्थम्, तदा येऽध्यायिनस्ते सुमेरुपरिपण्डाया ध्यानपरा स्थिता । यावत्सुपर्णि-
पक्षिराजेन महासमुद्रान्नागपोतलक उद्धृतः । स त सुमेरुपरिपण्डायामारोप्य भक्षयितु-
मारब्धः । ततो नागपोतलको जीविताद्वयपरोप्यमाणो महाश्रावकाणामन्तिके चित्तमभि-
प्रसाद्य कालगतः ॥

B 127

15

स कालं कृत्वा श्रावस्त्वा भूतिर्नाम ब्राह्मणः, तस्याग्रमहिष्या कुक्ष्याबुपपन्नः ।
सा अष्टाना वा नवाना वा मासानामलयाग्रसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः
प्रासादिकः । तस्य जातौ जातिमद् कृत्वा नामधेय व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य
नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादस्य पिता भूतिः, तस्माद्भवतु दारकस्य सुभूतिरिति नामेति ।
सुभूतिर्दारक उन्नीतो वर्धितो महान् संवृत्तः । स पूर्वेण हेतुबलाधानेन अतीव रोपणः 20
श्लोथपर्यगस्थानबहुलो मातापितृभ्यामार्यवर्णाद्विनित्यं ऋषिषु प्रब्राजितः । स च तत्र
ध्यानपरः सप्ततोऽन्यतरद्वनपण्डमुपनिश्रित्य विहरति । तत्र च वनपण्डे देवता प्रतिनसति
इष्टस्या । तस्याः कारुण्यमुत्पन्नम्—अयं कुलपुत्र श्लोथपर्यगस्थानबहुलो विशेष नाधि-
गच्छति । यन्वहमेन भगवद्दर्शने नियोजयेयमिति । ततस्तया देवतया सुभूते पुरस्ता-
द्बुद्धस्य वर्णो भाषितो धर्मस्य च सधस्य च । ततः सुभूतेर्भगवद्दर्शनहेतोरभिलाष उत्पन्नः । 25 B 129
ततो देवतया ऋद्धयनुमानाद्भगवत्सकाशमुपनीत । अयासौ ददर्श बुद्ध भगवन्तं द्वात्रिं-
शता महापुरुषलक्षणैः समलकृतमशीत्या चानुव्यञ्जनैर्निर्वाजितमात्र व्यामप्रभालकृत सूर्य-
सहस्रातिरेकप्रभ जङ्गममिव रत्नपर्यंत समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाच्चास्य योऽभूत्सत्त्वे-

ध्यायातः, स प्रतिविगतः । ततः प्रसादजातो भगवतः पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तात्त्रिणो
धर्मश्रवणाय । तस्य भगवता आशयानुशयं धातुं प्रकृतिं च ज्ञात्वा तादृशी चतुरार्यसत्त्वसंप्रति-
वेधिकी धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा सुभूतिना कुलपुत्रेण विंशतिशिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिशैलं
ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । स दृष्टस्यो भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन
॥ युज्यमानेन घटमानेन व्याप्यमानेन मैत्रीभावनया चित्तं दमयित्वा सर्वज्ञेशप्रहाणादर्हत्वं
साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचितो
वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्भासो भयलभलोभसत्कार-
पराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभियाद्यश्च संवृत्तः ॥

तत्र आयुष्मान् सुभूतिः समन्वाहृतं प्रवृत्तः—कुतोऽहं द्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन
10 कर्मणेति । पश्यति—पञ्च जातिशतानि नागेभ्यश्च्युतो नागेष्वेवोपपन्नः । तस्य बुद्धिरूपना-
मया अतीव एवंविधो द्वेषप्रत्ययोपसंभारः कृतः, येनाहं पञ्च जन्मशतानि नागेषूपपन्नः । तेनैव
हेतुना महद्द्वेषसनमनुभूतवान् । इदानीं पुनस्तथा करिष्यामि यत्परेयामन्तिके द्वेषोपसंभारे
N 130 नोत्पत्स्यते । येन समन्वागतः कायस्य भेदादपायं दुर्गतिं विनिपातं नरकेषूपपद्यते ।
सोऽर्ण्यप्रतिपदं समादाय वर्तते । यदा संघे वा ग्रामे वा देशे वा जनपदे वा भिक्षाहेतो-
15 र्विहर्तुकामो भवति, तदा पूर्वतरं गोचरमवलोकयति—मा मां कश्चित्कारणेन दृष्ट्वा चित्तं
प्रदूषयिष्यति, अन्ततः कुन्तपिपीलका अपीति । स तानीर्यापयेन प्रश्रितेनाभिरमयति ।
तेन तेषां सखानां चित्तप्रसादो भवति । एवंविधां सोऽर्हत्त्वप्राप्तोऽप्यपत्रपामनुभवतीति ।
तत आयुष्मतः सुभूतेर्बुद्धिरुपना—यज्यहमिदानीं महाजनानुप्रहार्यं कुर्यामिति । ततस्तेन
B 131 ऋद्ध्या पञ्च सुपर्णिशतानि निर्मितानि, यानि दृष्ट्वा नागा भीतास्त्रस्ताः संघिग्रा इतश्चामुतश्च
20 संभ्रान्ताः । ततः सुभूतिना ऋद्धिबलेन पुनः परित्राताः । ततस्तेषां प्रसन्नचित्तानां मैत्री
व्यपदिष्टा । पुनरपि महान्तं नागरूपमभिनिर्माय पञ्च गरुडशतान्यभिद्रुतानि । तेषामपि
भीतानां मैत्री व्यपदिष्टा । एवं तेन नागानां गरुडानां च पञ्च कुलशतानि विनीतानि ।
तत्र भगवान् भिक्षूनामश्रयते स्म—एषोऽग्रे मे भिक्षवो भिक्षूणां मम श्रावकाणामरण-
विहारिणां यदुत सुभूतिः कुलपुत्रः ॥

25 भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं युद्धं भगवन्तं पश्यन्तुः—कानि भदन्त
सुभूतिना कर्माणि कृतानि येनारणाविहारिणामग्रे निर्दिष्ट इति । भगवानाह—सुभूतिनैव
भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि
ओषधयस्त्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । सुभूतिना कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनु-
मविष्यति ! न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, नाध्यातौ,

न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव ह्रस्वधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १' ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वन्यस्मिन्नेव मद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां ६ B 132
काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः
पुरुषदम्पसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । ॥ वाराणसीं नगरीमुपनिश्रिज्य
विहरति ऋषिपत्ने मृगदावे । तत्रायं प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेन दानप्रदानानि दत्तानि,
दशवर्षसहस्राणि ब्रह्मचर्यवासः परिपालितः, प्रणिधानं च कृतम्—अनेनाहं कुशलमूलेन
चित्तोत्पादेन देयधर्मपरित्यागेन च योऽसौ भगवता काश्यपेन उत्तरो नाम माणवो व्याकृतः— 10
भविष्यसि त्वं माणव वर्षशतायुषि प्रजायां शाक्यमुनिर्नाम तयागतोऽर्हन् सम्यक्संबुद्ध इति,
तस्याहं शासने प्रव्रज्य अरणाविहारिणामग्रः स्यामिति ॥

* * * कानि कर्माणि कृतानि येन नागेषूपपन्नः ? अप्रहीणत्वात्केशानामुद्भ्रान्त-
त्वादिन्द्रियाणामपर्वन्तीकृतत्वात्कर्मपथानां दौक्षारौक्षमिक्षुषु चित्तं प्रदूष्य आशीषिपवादेन
समुदाचरिताः, तेन नागेषूपपन्नः । यत्तेन दानप्रदानानि दत्तानि, ब्रह्मचर्यवासः परि- 10
पालितः, तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम्, अरणाविहारिणां चाग्रो निर्दिष्टः । इति हि भिक्षव
एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां
व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्त-
शुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

20

९२ स्वविरः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः ॥ 133
श्रेष्ठिभिः सार्धंवाहैर्देवैर्नगरैर्गैर्होरैर्गैरुडैः किन्नरैर्महोरैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यार्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययमैपज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघो राजगृहमुपनिश्रिज्य विहरति येणुवने कलन्दक- 25
निवापे । अन्यतमः श्रेष्ठी आळो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सहशाल्वुल्लाल्वलत्रमानीतम् । ॥ तथा सार्धं क्रीडति
रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता, न
प्रसूयते । यावद्भूपत्यैव सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परि-
चारयतः पुत्रो जातः । स प्रथमगर्भो यथावस्थित एव मातुरुदरे । यावच्चस्याः क्रमशो दश 30

पुत्रा जाताः । स प्रथमगर्भो मातुरुदरस्थ एव । यावदसौ गृहपतिपत्नी ग्लान्यपतिता । सा उपस्थीयते मूलगण्डपत्रपुष्पफलभैषज्येन । न चासौ व्याधिरुपशमं गच्छति । यदा चास्या मरणान्तिकी वेदना प्रादुर्भूता नचिरेण कालं करिष्यतीति, तदा तया स्वामी उक्तः—

134 यत्खल्वार्यपुत्र जानीयाः ममात्र प्रथमगर्भोऽवतिष्ठते । यदाहं मृता भवामि, तदा दक्षिणपार्श्वे 5 शस्त्रेण घातयित्वा ततः प्रथमस्थितं दारकमुद्धरेयाः । इत्युक्त्वा—

सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।

संगोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि जीवितम् ॥ १ ॥

इत्युक्त्वा कालधर्मेण संयुक्ता ॥

तस्याः कालगताया नीलपीतलोहितावदातैर्वह्नैः शिविकामलंकृत्य शीतवनं श्मशानं 10 नीत्या जीवको वैचराज आहूतः । एष च शब्दो राजगृहे नगरे समन्ततो विसृतः—एव-
ममुकलिया इयन्ति वर्षाणि गर्भः स्थितः, तस्याश्चान्ये दश पुत्रा जाताः, न चासौ प्रथम-
तरमवस्थितो गर्भो निर्गतः । अथ जीवको वैचराजः शस्त्रेण मृताया उदरं घातयित्वा तं
प्रथमस्थितं दारकमुद्धरिष्यतीति । तं शब्दं श्रुत्वा कुतूहलाद्बहूनि प्राणिशतसहस्राणि शीतवन-
श्मशाने संनिपतितानि । पूरणप्रभृतयश्च पदं शास्तृप्रतिज्ञाः । तत्र भगवान्नायुष्मन्तमानन्द-
15 मामश्रयते—गच्छ आनन्द, भिक्षूणां कथय, भगवान् श्मशानचारिकां गन्तुकामः, योऽद्भुतानि
द्रव्यकामः, स आगच्छत्विति । यावद्भगवानाज्ञातकौण्डिन्यवाप्यमहानामानिरुद्धशरीरपुत्र-
मौद्रत्यायनकाश्यपानन्दरेवतप्रभृतिभिर्महाश्रावकैः परिभूतः शीतवनश्मशानं गतः । जन-
कायेन च भगवन्तं दृष्ट्वा विवर्तं कृतम् । तत्र जीवकेन तस्याः लिप्ता दक्षिणः कुक्षिः
पाटितः । ततः स्वयमेव निर्गतो बलिपलितचित्ताङ्गः परिजीर्णशरीरावयवः परिणेतृन्द्रियः
20 कृशोऽल्पस्थामः । निर्गतमात्रश्च तं जनकापमवलोक्य वाचं निश्चारयति स्म—मा भवन्तो
गुरुषु गुरुस्थानीयेषु मातापितृष्याचार्योपाध्यायेषु खरां वाचं निश्चारयत । मा ह्यैवंविधा-
मवस्थामनुभविष्यथ, यदहमाभाशयपकाशययोर्मध्ये पण्डित्वार्ण्युपितः । इत्युक्त्वा तूष्णीमव-
स्थितः । तत्र भगवान् भिक्षूनामश्रयते स्म—तृप्यत भिक्षवः सर्वभक्षोपपत्तिभ्यः, तृप्यत
सर्वभक्षोपपत्त्युपकरणेभ्यः, यत्र नाम चरमभविकल्प सत्त्वस्येपमवस्था । तत्र भगवान्
॥ 13३ 25 दारकमामश्रयते—स्वविरकोऽसि दारक ! स्वविरकोऽहं भगवन् । स्वविरकोऽसि दारक !
स्वविरकोऽसि सुगत । स्वविरक इति संज्ञा जाता । ततो भगवता तदधिष्ठाना तयाविधा
धर्मेदेशना कृता, या श्रुत्वा संविश्रैर्वह्निभिः सत्त्वशर्तैर्महान् विशेषोऽधिगतः ॥

स च दशवर्षाणि गृहागारमत्यास्य सप्ततिवर्षो भगवच्छासने प्रयोजितः । गृध्रकूटं
पर्यन्ते पञ्चविंशत्या भिक्षुभिः सार्धं वर्षा उपगतः । तत्र संघस्यचिरेण क्रियाकारं कारितः—न
३० येनचिरपृथग्जनेन प्रचारयितव्यमिति । प्रयाणां मासानामत्ययाधनुर्दिशाला भिक्षुभिर्हर्षं
प्राप्तम् । म्यशिर एकः पृथग्जन एव । ततः संघस्यचिरेण प्रवारणायां वर्तमानायां सुचतु परिभाष्य
गणनप्याभिष्कासितः । ॥ शय्यमादाय कुटिं प्रविश्य रुदन् बहुदिनं परिदेयते । आह च—

आदीप्तं काननं सर्वं पर्वता पि पलीकृता ।

अयेदं पापकं चित्तमद्यापि न विमुच्यते ॥ २ ॥

शान्ता गिरिनदीशब्दाः परीत्तसलिलोदकाः ॥

B 137

अयेदं पापकं चित्तमद्यापि न विमुच्यते ॥ ३ ॥

एते ह्यण्डजाः पक्षिणो विरता मन्दघोषकाः ॥

5

अयेदं पापकं चित्तमद्यापि न विमुच्यते ॥ ४ ॥

पाण्डुपत्रं वनं ह्येतच्छीर्णपत्रो वनस्पतिः ॥

अयेदं पापकं चित्तमद्यापि न विमुच्यते ॥ ५ ॥

शङ्खमाराधयिष्यामि को न्वर्यो जीवितेन मे ॥

कथं पृथग्जनो भूत्वा शास्त्रारमुपसंक्रमे ॥ ६ ॥ इति ॥

10

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद्बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मता खलु बुद्धानां भगवतां महाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकारक्षणां शमयविपश्यनाविहारिणां त्रिदमथवस्तुकुशलानां चतुरोघोत्तीर्णानां चतुर्हृदिपादचरणतलसुप्रतिष्ठितानां पञ्चाङ्गविप्र-
हीणानां पञ्चगतिसमत्तिश्रान्तानां पङ्कजसमन्वागतानां पट्पारमितापरिपूर्णानां सप्तबोध्यङ्ग-
कुसुमाढ्यानामष्टाङ्गमार्गदेशिकानां नवानुपूर्वसमापत्तिकुशलानां दशबलबलितानां दशदिक्समा-
पूर्णपशसां दशशतवश्यवर्तिप्रतिविशिष्टानां श्री रात्रेर्विदिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्यवलोक्य
ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—को ह्रियते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाध-
प्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्तः, कोऽपायनिम्नः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः ।
कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोप-
येयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

20

अप्येवातिक्रमेद्देहां सागरो मकरालयः ।

न तु धैनेयवासानां बुद्धो बेलामतिक्रमेत् ॥ ७ ॥

यावद्भगवता सम्प्राप्तस्य ऋद्ध्या चोपसंक्रम्य तथाविधा धर्मदेशना कृता, यां श्रुत्वा
आयुष्मता स्थविरकेण इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः
शतनपतनविकिरणविघ्नसंनधर्मतया पराहृत्य सर्वकेशप्रहाणादहर्त्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् 25
संवृत्तः त्रैधातुकवीनरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासोचन्दनकल्पो
विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवितासो मवलामलोभसत्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रो-
पेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

B 139

१ For पर्वता पि पलीकृता, F. W. Thomas suggested to Speyer पर्वताः
कपिलीकृताः, on the strength of Tibetan translation. I think प्रदीपिताः
would be nearer the text-tradition.

ततः स्थविरोऽर्हत्त्वप्राप्तः समन्वाहर्तुं प्रवृत्तः—ममापि कश्चिद्विनेय इति । पश्यति पञ्चमात्राणि वणिक्शतानि कालिकावातवित्रासितानि अपायाद्व्यसनाभिमुखानि, मया तस्माद्भयात्परित्रितव्यानीति । तेन मम विनेया भविष्यन्तीति । ततः स्थविरकेण ऋद्ध्या गत्वा तस्माद्भयात्परित्रिताः । ततः प्रसादजाताः सर्व एव प्रव्रजिताः, मनसिकारश्चैव दत्तः । तैः सर्वैरेव युज्यमानैर्घटमानैर्व्यायच्छमानैः सर्वैरुपग्रहाणादर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । तेषां च गुणेषु न कश्चिदप्रत्यक्षः । पदुर्गिका अवध्यापितुं प्रवृत्ताः—महत्तेन मूला पञ्च सार्धविहारिणां शतानि उपस्थापितानि । एतेऽप्येवमेव विनीता भविष्यन्तीति ॥

B 140

तत आयुष्मानानन्दः सप्रसन्नचारिक्सलः परानुग्रहप्रवृत्त आयुष्मन्तं स्थविरकनामान-
मुद्गावयितुकामो येनायुष्मान् स्थविरनामा तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य आयुष्मता स्थविरैण
10 स्थविरनाम्ना भिक्षुणा सार्धं संमुखं संमोदनीं संरञ्जनीं विविधां कथां व्यतिसार्य एकान्ते
निपण्णः । एकान्ते निपण्ण आयुष्मानानन्दः स्थविरं स्थविरकनामानमिदमवोचत्—पृच्छेम
यमायुष्मन्तं स्थविरं स्थविरकनामानं कंचिदेव प्रदेशम्, स चेदवकाशं कुर्याः प्रशस्त्य
व्याकरणाय । आयुष्मन् आनन्द, श्रुत्वा ते वेदयिष्ये । अरण्यगतेनायुष्मन् स्थविरभिक्षुणा
वृक्षमूलगतेन शून्यागारगतेन कतमे धर्मा अभीक्ष्णं मनसि कर्तव्याः ? आह—अरण्यगतेन
15 आयुष्मानानन्द भिक्षुणा वृक्षमूलगतेन शून्यागारगतेन द्वौ धर्मावभीक्ष्णं मनसि कर्तव्यौ—शमयश्च
विपश्यना च । शमयः स्थविर आसेवितो भावितो बहुलीकृतः कर्मणं प्रत्यनुभवति !
विपश्यना आसेविता भाविता बहुलीकृता कर्मणं प्रत्यनुभवति ? शमय आयुष्मानानन्द आसेवितो
भावितो बहुलीकृतो विपश्यनामागम्य विमुच्यते । विपश्यना आसेविता भाविता बहुलीकृता
शमयमागम्य विमुच्यते । शमयविपश्यनापरिभाषितमायुष्मानानन्द श्रुतवतः आर्यश्रावकस्य
B 141 20 चित्तं धातुशो विमुच्यते । तत्र स्थविर कतमे धातवः ? यथायुष्मानानन्द प्रहाणधातुः, यश्च
विरागधातुः, यश्च निरोधधातुः । कस्य नु स्थविर प्रहाणाप्रहाणधातुरित्युच्यते ? कस्य
विरागाद्विरागधातुरित्युच्यते ? कस्य निरोधान्निरोधधातुरित्युच्यते ? सर्वसंस्काराणामायुष्म-
नानन्द प्रहाणाप्रहाणधातुरित्युच्यते । सर्वसंस्काराणां विरागाद्विरागधातुरित्युच्यते । सर्व-
संस्काराणां निरोधान्निरोधधातुरित्युच्यते ।

25 अयायुष्मानानन्दः स्थविरस्य स्थविरकनाम्नो भिक्षोर्माषितमभिनन्द्यानुमोघ येन पञ्च
भिक्षुशतानि तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य पञ्च भिक्षुशतानीदमवोचत्—अरण्यगतेनायुष्मन्तो
भिक्षुणा वृक्षमूलगतेन शून्यागारगतेन कतमे धर्मा अभीक्ष्णं मनसि कर्तव्याः ? अरण्यगतेन
आयुष्मानानन्द भिक्षुणा वृक्षमूलगतेन शून्यागारगतेन द्वौ धर्मावभीक्ष्णं मनसि कर्तव्यौ—शमयश्च
विपश्यना च । शमय आयुष्मन्त आसेविनो भावितो बहुलीकृतः कर्मणं प्रत्यनुभवति !
30 विपश्यना आसेविता भाविता बहुलीकृता कर्मणं प्रत्यनुभवति ! शमय आयुष्मानानन्द
आसेविनो भाविनो बहुलीकृतो विपश्यनामागम्य विमुच्यते । विपश्यना आसेविता भाविता
बहुलीकृता शमयमागम्य विमुच्यते । शमयविपश्यनापरिभाषितमायुष्मानानन्द श्रुतवतः

आर्यश्रावकस्य चित्तं धातुशो निमुच्यते । तत्र आयुष्मन्तं कतमे धातवः ? यश्चायुष्माननन्द
प्रहाणधातुः, यश्च विरागधातुः, यश्च निरोधधातुः । कस्य न्वायुष्मन्तं प्रहाणाप्रहाणधातु-
रित्युच्यते ? कस्य विरागाद्विरागधातुरित्युच्यते ? कस्य निरोधान्निरोधधातुरित्युच्यते ? सर्व-
संस्काराणामायुष्माननन्दं प्रहाणाप्रहाणधातुरित्युच्यते । सर्वसंस्काराणां विरागाद्विरागधातु-
रित्युच्यते । सर्वसंस्काराणां निरोधान्निरोधधातुरित्युच्यते ॥

B 142

5

आयुष्माननन्दं पञ्चानां भिक्षुशतानां मापितमभिनन्द्यानुमोद्य येन भगवास्तोप-
सक्रान्तः । उपसक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वैकान्तेऽस्थात् । एकान्तस्थित आयु-
ष्माननन्दो भगवन्तमिदमरोचत्—अरण्यगतेन भदन्तं भिक्षुणा वृक्षमूलगतेन शून्यागारगतेन
कतमे धर्मा अमीक्ष्य मनसि कर्तव्याः ? अरण्यगतेनानन्दं भिक्षुणा वृक्षमूलगतेन शून्यागार-
गतेन द्वौ धर्मावमीक्ष्य मनसि कर्तव्यौ—शमयश्च विपश्यना च । शमयो भदन्त आसेवितो 10
भाषितो बहुलीकृतं कमर्थं प्रत्यनुभरति ? विपश्यना आसेविता भाषिता बहुलीकृता कमर्थं
प्रत्यनुभरति ? शमय आनन्द आसेवितो भाषितो बहुलीकृतो विपश्यनामागम्य विमुच्यते ।
विपश्यना आसेविता भाषिता बहुलीकृता शमयमागम्य विमुच्यते । शमयविपश्यनापरि-
भाषितमानन्दं श्रुतवत् आर्यश्रावकस्य चित्तं धातुशो विमुच्यते । तत्र भदन्तं कतमे
धातवः ? यश्चानन्दं प्रहाणधातुः, यश्च विरागधातुः, यश्च निरोधधातुः । कस्य नु भदन्तः 15
प्रहाणाप्रहाणधातुरित्युच्यते ? कस्य विरागाद्विरागधातुरित्युच्यते ? कस्य निरोधान्निरोध-
धातुरित्युच्यते ? भगवानाह—सर्वसंस्काराणामानन्दं प्रहाणाप्रहाणधातुरित्युच्यते । सर्व-
संस्काराणां विरागाद्विरागधातुरित्युच्यते । सर्वसंस्काराणां निरोधान्निरोधधातुरित्युच्यते ।
आश्चर्यं भदन्त, यावच्छास्तु श्रावकाणां च अर्थेनार्थं, पदेन पदम्, व्यञ्जनेन व्यञ्जनं
सत्सन्दते समेति यदुताप्रपदै । तत्कस्य हेतोः ? इहाह भदन्तं येन स्थविरः स्थविरकनामा 20
भिक्षुस्तोपसक्रान्तः । उपसक्रम्य स्थविरः स्थविरकनामानं भिक्षुमेतमेवार्थमेभिः पदैरेभि-
र्व्यञ्जनैः प्रश्नं पृष्टवान् । तेन मम एष एवार्थ एभिः पदैरेभिर्व्यञ्जनैः प्रश्नं पृष्टेन व्याकृतं,
तद्यथैतर्हि भगवता । सोऽहमायुष्मन्तं स्थविरस्य स्थविरनाम्नो भिक्षोर्भाषितमभिनन्द्यानुमोद्य
येन पञ्च भिक्षुशतानि तेनोपसक्रान्तः । उपसक्रम्य पञ्च भिक्षुशतान्येतमेवार्थमेभिः पदै-
रेभिर्व्यञ्जनैः प्रश्नं पृष्टवान् । तेरपि मम एष एवार्थ एभिः पदैरेभिर्व्यञ्जनैः प्रश्नं पृष्टैर्व्याकृतं, 25
तद्यथैतर्हि भगवता । तदिदं भदन्त आश्चर्यं यावच्छास्तु श्रावकाणां च अर्थेनार्थं पदेन
पदं व्यञ्जनेन व्यञ्जनं सत्सन्दते समेति यदुताप्रपदै ॥

B 143

कः पुनस्त्वमानन्दः स्थविरकः भिक्षुः सजानीयाः ? स्थविरको भदन्तः भिक्षुरर्हन्
क्षीणाश्रवः कृतकृत्यः कृतकरणीयोऽपद्धतभारोऽनुप्राप्तस्वकार्यं परिक्षीणभवसंयोजनं सम्यगाज्ञा-
सुविमुक्तचित्तः । तान्यपि भिक्षुशतानि सर्वोप्यर्हन्ति क्षीणास्तवाणि कृतकृत्यानि कृतकर- 30
णीयान्यपद्धतभाराण्यनुप्राप्तस्वकार्यानि परिक्षीणभवसंयोजनानि सम्यगाज्ञासुविमुक्तचित्तानि ॥

यदा भगवता आयुष्मतानन्देन स्वविरकस्ते च भिक्षव उद्भाविताः प्रकाशिताश्च, तदा भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
 B 144 स्वविरकेण कर्माणि कृतान्युपचितानि, येन पट्टिवर्षाणि मातुः कुक्षानुपितः, कानि कर्माणि कृतानि येन घन्धः संवृत्तः परमधन्वः, प्रब्रज्य चार्हत्वं साक्षात्कृतम् ? भगवानाह—
 १ स्वविरकेणैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणत-
 प्रत्ययानि ओषधत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यमावीनि । स्वविरकेण कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽप्यः
 प्रत्यनुमविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पाप्मेवेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

10

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कस्यकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ८ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतऽप्यन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो
 नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्य-
 सारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसी नगरीमुपनिश्रित्य विहरति
 B 145 ऋषिपतने मृगदावे । तत्रान्यतरः श्रेष्ठिपुत्रः स्वविरसकाशे प्रव्रजितः । ॥ च स्वविरोऽर्हन्, स रागविप्रहीणः । यावत्तत्र देशे पर्व प्रत्युपस्थितम् । ततस्तरुणभिक्षुणा स्वविर उत्या-
 प्यते—उत्तिष्ठ गोचरप्राप्तं गमिष्याव इति । स्वविर आह—वत्स अद्यापि प्रग एव, गच्छ तावत्कुशलपक्षं प्रतिजागृहीति । द्विरपि, त्रिरपि तरुणभिक्षुणा स्वविर उत्याप्यते—उत्तिष्ठ गोचरप्राप्तं गमिष्याव इति । द्विरपि त्रिरपि स्वविर आह—वत्स, अद्यापि प्रग एव, गच्छ
 B 148 तावत्कुशलपक्षं प्रतिजागृहीति । ततस्तेन तरुणभिक्षुणा आहारगृहेण खरं वाक्कर्म निश्चारितम् । * * * * * ॥ * * * तस्य कर्मणो विपाकेन पट्टिवर्षसहस्राणि मातुः कुक्षानुपितः । यद्भूद्धर्ममात्सर्यं तेन दुःअन्नः, कृच्छ्रेणैन्द्रियाणि परिपाचितानि । यदनेन तत्र पठितं स्थाप्यायितं स्कन्धकौशलं प्रतीत्य समुत्पादकौशलं स्थानास्थानकौशलं च कृतम्, तेन मम शासने प्रब्रज्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । तस्मात्तर्हि भिक्षवो
 25 वाग्दुश्चरितप्रहाणाय व्यायन्तव्यम् । एते दोषा न भविष्यन्ति, ये स्वविरकस्य पृथग्जन-भूतस्य । एष एव शुभगणो भविष्यति, यस्तस्यैवार्हत्वं प्राप्तस्य । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥
 इदमथोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

1 Mss. दुग एव; so also ४५६ नावदान, 159. The emendation of Speyer is justifiable as दुग cannot mean early morning. 2 The Tibetan translation supplies the gap: ना मयिदि इहे पट्टिवर्षगदरमि,

९३ हस्तकः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः ॥ १ ॥
 श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैस्सुरैरौरुहैः किन्नैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगुरुदकिन्नरमहो-
 रगाम्बर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयनासनमलानप्रत्यय-
 भैषज्यपरिष्काराणां सध्रुवकस्तंभः श्रावस्त्रां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदत्त्यारामे । ५
 श्रावस्त्रामन्यतमः श्रेष्ठो आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
 समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सहशाकुलहृत्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति
 रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता ।
 सा अष्टानां वा नवानां वा मासानामत्ययावसूता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः
 प्रासादिकः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः प्रकृतिजातिस्मरश्च । स स्वकं हस्तं गृहीत्वा आलिङ्गते ॥ १०
 पुम्बति परिष्वजति, वाचं भाषते—अहो वत मे हस्तकौ सुचिरेण लब्धौ, अहो वत मे
 हस्तकौ सुचिरेण लब्धकायिति । तस्य जातो जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाम्पते—
 किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यस्मादयं जातमात्र एव हस्तावालिङ्गते
 पुम्बति, तस्मान्नवतु दारकस्य हस्तक इति नामेति । हस्तको दारको अष्टाम्यो धात्रीम्यो
 दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां ॥ १५
 धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिर्कुरीयते वर्चते क्षीरेण दत्ता नयनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्ड-
 नाप्यैश्वर्योत्तमोत्तमैर्यत्नैर्विशेषैः । आद्यु वर्धते हृदस्थमिर पङ्कजम् । यदा तत्र देशे किञ्चि- ॥ १६ ॥
 न्नयति भयम्, तदा स जनकायो भीत इतश्चामुतश्चोद्भ्रान्तो भाण्डं गोपायति । स तु हस्तौ
 गोपायति, जनकायस्य चैवं कथयति—मा भवन्तो दक्षिणीयेषु चित्तं प्रदूषयत, मा
 परुषां वाचं भाषमयम्, अहो वत मे हस्तकौ सुचिरेण लब्धकौ, अहो वत मे हस्तकौ ॥ २०
 सुचिरेण लब्धकायिति ॥

यारदपरेण समयेन हस्तको जेतवनं गतः । अयासी ददर्श बुद्ध भगवन्तं द्वाविंशता
 महपुरुषलक्ष्णैः समलंकृतमशीत्या चानुप्यञ्जनैरिदितजितगारं व्याम्रप्रभालङ्कृतं सूर्यसहस्राति-
 रेकप्रभं जङ्गममिर रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । सहदर्शनाद्यनेन भगवतोऽन्तिके चित्तं
 प्रसादितम् । स प्रसादजानो भगवतः पादाभिरुन्दनं कृत्वा पुरस्ताद्विपण्णो धर्मधरणाय ॥ २५
 ततोऽप्य भगवता आशयानुरागं धातु प्रकृति च शान्ता तादृशी चतुरार्यसत्त्वसंप्रतिनिधिनी
 धर्मदेशना कृता, सां ध्रुवा हस्तकेन विंशतिशिखरममुद्रितं स कापदशिरोधेः ज्ञानयद्रेण
 भित्त्वा स्रोतापत्तिरुत्त साक्षादृतम् । म दृष्टसत्यो मानापितराग्रनुग्रह्य भगवच्छासने
 प्रमज्जिनः । तेन गुण्यमानेन घटमानेन व्यापष्टमानेन इदमेव पद्मापष्टकं संसारचक्रं
 चण्डाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शनयनपतनमिन्निरागिणंसनधर्मवदा पराह्य सर्वदेहा- ॥ ३०
 प्रदानादरहसं साक्षात्कृतम् । अर्धं संवृत्तः प्रीणापुष्पीनरागः मननोत्पन्नश्चन आकाश-
 पाणिनयसमन्विक्तो वासोचन्दनरत्नो विषादिदारितागडवरेणो विषाभिज्ञाप्रतिपत्तिप्राप्तो

B 149

भवलामलोमसत्कारपराबुधः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृतः ।
सोऽर्हत्त्वप्राप्तोऽप्येवमेव भिक्षूणां धर्मं देशयति—मा भवन्तो दक्षिणीयेषु चित्तं प्रदूषयत, मा
खरां वाचं निश्धारयत । अहो वत मे हस्तकौ सुचिरेण लब्धकौ, अहो वत मे हस्तकौ
सुचिरेण लब्धकाविति ॥

5 भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
हस्तकेन कर्माणि कृतान्युपचितानि येनार्हत्त्वप्राप्तोऽप्येवमेव कथयति—अहो वत मे हस्तकौ
सुचिरेण लब्धकौ, अहो वत मे हस्तकौ सुचिरेण लब्धकाविति । भगवानाह—प्रत्यक्षकर्म-
फलदर्शी भिक्षवोऽयं पुद्गलः । इच्छय यूयमवधारयितुम् ? एवं भदन्त । हस्तकेनैव भिक्षवः
पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधवत्सुप-
10 स्थितान्यवश्यमावीनि । हस्तकेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽयः प्रत्यनुभवयति ?
न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्वे पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजो-
धातौ, न वायुधातौ, अपि त्पाप्मेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते
शुमान्यशुमानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ॥

11

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

B 150

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽव्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिसहस्रायुषि प्रजायां काश्यपो
नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विवाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्य-
सारपिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्रित्य विहरति
ऋषिपतने मृगदात्रे । यावत्तत्र द्वौ भिक्षू संशीलिकौ । तत्रैको बहुश्रुतोऽर्हन्, द्वितीयोऽप्यश्रुतः
20 पुण्यजनश्च । तत्र योऽज्ञावर्हन् बहुश्रुतः, स ज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरपिण्डपातशयना-
सनग्लानप्रत्ययभैयज्यपरिष्काराणां बहूनि च निमग्नकानि प्रतिलभते । स तं संशीलिक-
भिक्षुं यत्र निमग्नितो भवति, तत्र पश्चाच्छ्रमणं नयति । यावदन्यतमस्मिन् दिवसेऽर्ह-
निमग्नितः । निमग्नकं गन्तुकामस्तं पश्चाच्छ्रमणमागच्छति, न च प्रतिलभते । ततस्तेन
तस्यादर्शनादन्यो भिक्षुर्नीतः । यावत्तत्र तरुणभिक्षुभिरौदल्याभिप्रायैरेवमुक्तम्—पश्यत भदन्ता
B 151 25 यावत्तेनायं पश्चाच्छ्रमणोऽयं न नीतोऽप्यो नीत इति । ततस्तेन क्रोधाभिभूतेनार्हतोऽन्तिके
चित्तं प्रदूष्य खरं वाक्कर्म निश्धारितम् । * * * * * तेन पथ
जन्मशतान्यहस्रो जातः । यदा आश्रयतो विप्रतिसारजातेन अत्ययमत्ययतो देशितं विवृत-
मुचानीरुतम्, तेन हस्तौ प्रतिलब्धौ । यत्पुनस्तेन पठितं स्थाव्यायिनं स्वतन्त्रकीशालं धातु-

१ The usual reading in Mss. is संशीलिक which Speyer has emended into संशीलिक, comrade or friend. २ The harsh word of the monk as well as the usual beginning of the next para are lost.

कौशलमायतनकौशलं प्रतीत्य समुत्पादकौशलं च कृतम्, तेन मम शासने प्रव्रज्य सर्वकेश-
हाणादहत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः,
एकान्तशुद्धानामेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि
कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुद्धेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनससो भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

९४ लेकुञ्चिकः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यथाहैर्देवैर्नगैर्यक्षैरसुरैर्गण्डैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागपक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनायपिण्डदत्त्यारामे ।
श्रावस्त्वामन्यतमो ब्राह्मण आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं क्रीडति
रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा
अष्टानां वा नवानां वा मासानामलयात्प्रसूता । दारको जातो दुर्बर्णो दुर्दर्शनोऽवहोडिमकः ।
जातमात्रस्य चास्य मातुः स्तनाभ्यां क्षीरमन्तर्हितम् । यावत्तेन ब्राह्मणेन तस्यान्या धात्री
आनीता । तस्या अपि क्षीरमन्तर्हितम् । तस्य दारकस्य कर्मविपाकतः । यदास्य क्षीरसंभवः
सर्वैरप्युपायैर्न संभवति, तदासौ लेहेनोद्धृतः । तस्य लेकुञ्चिक इति नामधेयं कृतम् ।
सोऽल्पेशाल्योऽल्पपुण्यश्च ॥

यदा महान् संवृत्तस्तदा उदरपूरणमपि नासादयति । पश्यति च भिक्षून् मुनि-
वसितान् सुप्रावृत्तान् भ्रमरसदृशानि पात्राणि गृहीत्वा श्रावस्तीं पिण्डाय प्रविशतः । तांश्च
पूर्णहस्तान् पूर्णपात्रान् प्रतिनिष्क्रामतः । तस्य दृष्ट्वा भगवच्छासने प्रव्रज्याभिलाष उत्पन्नः ।
स मातापितरावनुज्ञाप्य भगवच्छासने प्रव्रजितोऽप्युदरपूरणं नासादयति । तेन तेनैव संवेगेन
गुञ्जमानेन घटमानेन व्यागच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा
सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविध्वंसनधर्मतया पराहस्य सर्वकेशप्रहाणादहत्त्वं साक्षा-
कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाश्चन आकाशपाणितलसमचित्तो
वासीचन्दनकल्पो त्रिधाविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्याहो भवत्यमलोभसंस्कार-
पराध्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ॥

१ Speyer corrected अवहोडिमक occurring in the story of जम्वाल (No 50) into अवोष्टिमक, lowest or deformed. Here he retains the reading as found in Mss., as it is also found in रत्नावल No 21.

यावदसावपरेण समयेन भगवतो गन्धकुटीं संमार्जितुं प्रवृत्तः । स तां संमृज्य पात्रचीवरमादाय श्रावस्तीं पिण्डाय प्राविशत् । ततस्तेन प्रभूतः प्रणीतश्च-पिण्डपात आसादितः, येनास्य संतर्पितानीन्द्रियाणि महामृतानि । ततस्तेन संतर्पितेन्द्रियेण वृत्त्या रात्रिचर्यानिविमोक्षसमापत्तिभिरतिनामिता । ततोऽस्य बुद्धिरुत्पन्ना-शोभनोऽयमुपायो यन्महं 5 भिक्षुसंघं विज्ञापयेयमिति । तेन सर्व एव भिक्षुसंघो विज्ञापितः-अहं भदन्त अल्पपुण्यो यदा गन्धकुटीं संमृज्य पिण्डपातं प्रविशामि, तदा तृप्तिं लभे । तन्मे संघः कारुण्यं करोतु, नान्येन भगवतो गन्धकुटीं संघ्राष्ट्रयेति । ततः संघेन क्रियाकारः कृतः-न केनचिद्भगवतो गन्धकुटीं संघ्राष्ट्रयेति । स विज्ञप्त्वो गन्धकुटीं संमृज्य पश्चाच्छ्रावस्तीं पिण्डाय प्रविशति ॥

तस्मिंश्च समये आयुष्माञ्छास्त्रतीपुत्रः पञ्चशतपरिवारो जनपदे वर्पोषितः श्रावस्त्या- 10 मम्यागतः । ततः शास्तुर्गौरिचजातो गन्धकुटीं संमार्ष्टुमारब्धः । स आयुष्मता लेकुक्षिकेन लक्षितः । तेनोच्यते-स्थविर उदरे मम प्रहारो दत्तः, यत्ते गन्धकुटीं संमृष्टेति । स्थविरः प्राह-कथमिति ? लेकुक्षिकः कथयति-स्थविर, यदाहं गन्धकुटीं न संमार्जितवांस्तदा पिण्डपातं नासादयामीति । ततः स्थविरशारिपुत्रेणोक्तम्-यद्येवमहमन्यत्र निमग्नितः । अल्पो- 15 स्तुफस्त्वं भव । अहं तत्र त्रुम्यं पिण्डपातं दास्यामीति । ततः स्थविरशारिपुत्रः पञ्चशत-परिवारो निमग्नगणं प्रस्थितः । लेकुक्षिकोऽपि तेनैव सार्धं संप्रस्थितः । यदा गृहपतेर्गृह-समीपं गतस्तदा लेकुक्षिकस्य कर्मविपाकेन तस्मिन् गृहे महान् कलहः समुत्पन्नः । तत 20 आयुष्मनो लेकुक्षिकस्यैतदभवत्-ममाल्पपुण्यतया तत्र कलहो जात इति । ततः प्रति-निवृत्त्य विहारं गत्वा भक्तच्छेदमकरोत् । ततो द्वितीये दिवसे स्थविरशारिपुत्रेणोच्यते-किमर्थं त्वं न गत इति । तेनोक्तम्-स्थविरं नावगतम्-ममाल्पपुण्यतया यादृशस्तत्र 25 कलहो जात इति । ततः स्थविरशारिपुत्रेणान्यत्र दिवसे तं पुरस्कृत्य तद्गृहं प्रवेशितः । संघमध्ये चोपविष्टस्य सतः प्रदक्षिणश्वाहारो दीयते । तत्र परिवेषकजनो विस्मरति । तेन संघमध्ये द्वितीयो भक्तच्छेदः कृतः ॥

यावदियं प्रवृत्तिः स्थविरानन्देन श्रुता । श्रुत्वा च लेकुक्षिकमुवाच-तेन हि 30 त्वमिदं जेतवने तिष्ठ, अहं ते पिण्डपातमानेष्यामीति । स्थविरानन्दस्यैवंविधा स्मृतिः । यदा भगवतोऽन्तिकादसीतिर्धर्मस्वल्गसहस्राभ्युद्गहीनानि 35 कर्मावरणेन स्थविरानन्देन विस्मृतम् । तत्रानेन तृतीयो भक्तच्छेदः कृतः । चतुर्थे दिवसे स्थविरानन्देनास्यां कृत्वा पिण्डपातो दत्तः । सोऽपि निर्गच्छन्ः अभिरपहन् । तत्रानेन चतुर्थो भक्तच्छेदः कृतः ॥

१ Ms. संघादस्या for गनारंस्या by metathesis. २ The gap probably refers to the inability of other monks to master as quickly as स्थविरानन्द does.

पञ्चमे दिवसे स्थविरमौद्गल्यायनेन श्रुत्वा लेकुञ्चिकस्याप्ययं पिण्डपातं गृहीत्वा ऋद्ध्या संप्रस्थितम् । लेकुञ्चिकस्य कर्मविपाकेन सुपर्णिना पक्षिराजेन पक्षैः पराहृत्य महासमुद्रे पातितः । तत्रानेन पञ्चमो भक्तच्छेदः कृतः ॥

B 150

पष्ठे दिवसे शारिपुत्रेण श्रुतम् । तस्यैतदभवत्—यन्वहं लेकुञ्चिकस्य पिण्डपातं....
.....लेकुञ्चिकस्य कुटिकाद्वारेऽवस्थितः । ततो लेकुञ्चिकस्य कर्मविपाकेन तदपि द्वारं ६
शिलाभिरावृतम् । ततः शारिपुत्रेण ऋद्ध्या मोक्षामीति तत्पात्रं पृथिव्यां स्थापितम् । तदपि
लेकुञ्चिकस्य कर्मविपाकेन । अपाशीतिषु योजनसहस्रेषु काञ्चनमन्यां पृथिव्यामवस्थितम् ।
ततोऽपि स्थविरशारिपुत्रेण ऋद्ध्या समुद्रस्य तत्पिण्डकं मुखद्वारालेपिते पिण्डपाते तस्य
कर्मवरणेन तन्मुखमेकघनं संवृत्तम् । तत आयुष्माञ्छारिपुत्रो लेकुञ्चिकस्याभ्युपगतां ज्ञात्वा
संविभ्रः । तेन च मदन्तेन पद् भक्तच्छेदाः कृताः ॥

10

ततः सप्तमे दिवसे आयुष्मोलेकुञ्चिकः सत्त्वानामुद्देजनार्थं कर्मणां चाविप्रणाश-
संदर्शनार्थं कर्मबलोद्भावनार्थं च मस्मना पात्रं पूरयित्वा बुद्धप्रमुखस्य भिक्षुसंघस्य पुरस्ताच्चिष्य
उदकेनालोड्य पीत्वा निरुपविशेपे निर्वाणधातौ परिनिर्बृतः । तमभिवीक्ष्य भिक्षवः संविभ्राः
तस्य शरीरे शरीरपूजां कृत्वा संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि
भदन्त लेकुञ्चिकेन कर्माणि कृतानि, येनार्हस्वप्राप्तोऽपि पद् भक्तच्छेदान् कृत्वा सप्तमे दिवसे 18
निरुपविशेपे निर्वाणधातौ परिनिर्बृत इति । भगवानाह—लेकुञ्चिकेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु
जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधव्यस्युपस्थिता-
म्यवश्यंभावीनि । लेकुञ्चिकेन कर्माणि कृतानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि
कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाभ्यातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ,
अपि दूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च । 20

B 157

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतेऽयं चाराणस्यां नगर्यामन्यतमा गृहपतिपत्नी श्राद्धा भद्रा
कल्याणाशया । सा अभीक्ष्णं श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकयाचनकेस्यो दानानि ददाति ।
तस्या अपरेण समयेन भर्ता कालगतः । यावदस्याः पुत्रः खगृहे खामी संवृत्तः । स च 25
मात्सरी कुटुकुञ्चकः आगृहीतपरिष्कारः काकाय बलिं न प्रदातुं न्यवस्यति । स श्रमण-
ब्राह्मणकृपणवनीपकान् दृष्ट्वा चित्तं प्रदूषयति । तस्य माता तेनैव पूर्वक्रमेण श्रमणब्राह्मण-
कृपणवनीपकेभ्यो दानप्रदानान्यनुप्रयच्छति । तस्याः पुत्रो मात्सर्याभिभूतः कथयति—अम्ह
न मे रोचते । मा दानमनुप्रयच्छेति । सा कथयति—पुत्रक इह कुले एष कुलधर्म इति ।

B 158

१ The gap refers to शारिपुत्र desiring to bring some alms to लेकुञ्चिक, collected them, and to offer the same, approached the hut of लेकुञ्चिक,

ततस्तेन पृथग्भक्तेन स्थापिता । तथाप्यसावुपार्धादानमनुप्रयच्छति, उपार्धमात्मना परियुक्ते । ततस्तेन मात्सर्याभिमूतेन 'क्रोधेनावृतबुद्धिना भूयो निवार्यत एव । यदा सर्वावस्थायां न शक्नोति वारयितुम्, तदा मातरमुवाच—अम्त्र किञ्चित्करणीयमस्ति, अववरकं प्रविशेति । सा ऋजुस्रभावतया अववरकं प्रविष्टा । ततस्तेन द्वारं बद्ध्वा एकं भक्तच्छेदं कारिता । सा

B 159 ४ कथयति—पुत्रबुभुक्षितास्मीति । ततस्तेन खरं वाक्कर्म निश्चारितम्—भस्म खादेति । यावत्तेनासौ कृच्छ्रसंकटसंवाधप्राप्ता सकरुणकरुणं विक्रोशमाना पङ्क्तच्छेदान् कारिता, तथापि न प्रतिमुक्ता । कालगता । तदास्य मात्सर्येणावृतस्य मातृवियोगाद्विप्रतिसारो जातः ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गृहपतिपुत्रः, अयं स लेकुक्षिकः । यदनेन मातुरपकारः कृतस्तस्य कर्मणो विपाकेन करुणमवीचौ महानरक उत्पन्नः । तेनैव हेतुना इदानीमप्यर्हत्त्वप्राप्तः पङ्क्तच्छेदान् कृत्वा भस्मादनाहार एव परिनिर्भूतः । अन्यान्यपि भिक्षवो लेकुक्षिकेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमो ब्राह्मणो देवतार्चिकः सर्वेषां वाराणसेयानां ब्राह्मणगृहपतीनां सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितोऽभिमतश्च सर्वजनस्य । धर्मता चैषा यदस्ति शुद्धानामुत्पादे प्रत्येकबुद्धौ लोक उत्पद्यन्ते हीनदीनानुकम्पकाः प्रान्तशयनासनभक्ता एक-

15 दक्षिणीया लोकस्य । यावदन्यतमः प्रत्येकबुद्धौ वाराणसीं पिण्डाय प्रविष्टः । स च तत्र पूर्णहस्ताः पूर्णपात्रो निर्गच्छति । तेन ब्राह्मणेन दृष्टः । तस्य मात्सर्यमुत्पन्नम् । कथयति—

B 160 आनय यावत्पात्रं पस्यामीति । असमन्वाहृत्य च श्रावकप्रत्येकबुद्धानां ज्ञानदर्शनं न प्रवर्तत इति । तेन भदन्तेनोपनामितम् । ततस्तेन पृथिव्यामुत्सृज्य पादेनाभिमृदितम् । ततस्तेन प्रत्येकबुद्धेन भक्तच्छेदः कृतः । न च तस्य ब्राह्मणस्य विप्रतिसारो जातः ॥

20 किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ ब्राह्मणः, अयमेवासी लेकुक्षिकः । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेन ब्रह्मचर्यवासः परिपालितः । तेनेदानीमर्हत्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानां कर्मणामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्नाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

25 इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

९५ संसारः ।

B 161 मुदो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्ठिभिः सार्वथादेर्देवैर्नागैर्यक्षैर्गुरैर्गणैः मित्रैर्महोरगैरिति देवनागयक्षागुरुराष्टकभिर-महोरगाभ्यर्चितो मुदो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो तामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलान-

प्रलयमैष्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदत्त्यारामे । श्रावस्यामन्यतमो गृह्यतिराज्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सहशालुल्लङ्घकलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं क्रीडति
रमते परिचारयति । तस्य श्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता । सा
अद्यानां वा नवानां वा मासागामलयावसृता । दारको जातोऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः 6
सर्वाङ्गप्रयत्नोपेतः । स जातिमात्र एव गृहमवलोक्य वाचं निश्चारयति स्म—दुःखो भवन्तः
संसारः, परमदुःखः संसारः । इत्युक्त्वा दूष्णीमवस्थितः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नाम-
धेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । ज्ञातय ऊचुः—यसादयं जातिमात्र एव
संसार इति घोषयति, तस्माद्भवतु दारकस्य संसार इति नामेति । संसारो दारकोऽष्टाभ्यो
धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामसंधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां 10
श्रीहृनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुनीयते वर्धते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन B 182
सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदयमिव पङ्कजम् ॥

यदा संसारो दारकः क्रमेण महान् संवृत्तः, स प्रवृत्तिजातिसरत्वाच्च जनकायस्य
धर्मं देशयति—मा भवन्तो गुरुषु गुरुस्थानीयेषु मातापितृष्वाचार्योपाध्यायेषु वा खरवाचं
निश्चारयत । दुःखं संसार इति । वायवपरेण समयेन इतश्चासुतश्च परिभ्रमन्नेतवन् निर्गतः । 15
अयासौ ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वाविंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीला चानुव्यञ्जनै-
र्विराजितमात्रं व्यामप्रमालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्घममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् ।
सहदर्शनान्धानेन भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातो भगवतः पादाभिवन्दनं
कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता संसारवैराग्यिकी धर्मदेशना कृता, यां
श्रुत्वा संसारो दारकः संसारे दोषदर्शी भूत्वा मातापितराबनुज्ञाय भगवच्छासने प्रव्रजितः । 20
तेन युज्यमानेन घटमानेन व्याप्यच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा
सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविच्यंसनधर्मतया पराङ्मुख्य सर्वक्लेशप्रहाणादहर्ह्वं साक्षा-
त्कृतम् । अर्हत् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो B 183
वासीचन्दनकल्पे विषाविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्यासो भवत्याभलोभसंस्कार- 25
पराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो भान्योऽभिचारघ्न संवृत्तः । सोऽर्हत्त्वप्राप्तोऽपि
भिक्षुणां धर्मं देशयति—मा आयुष्मन्तो गुरुषु गुरुस्थानीयेषु मातापितृष्वाचार्योपाध्यायेषु
खरवाचं निश्चारयत । दुःखं संसारः, परमदुःखं संसार इति । 1..... ॥

भिक्षुवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि मदन्त संसारेण
कर्माणि कृतान्युपचितानि, येन पञ्चजन्मशतानि मृतकुणप एव मातुः कुल्येर्निर्गतः ? प्रपञ्च्य 30

चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—संसारेणैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंमाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यमावीनि । संसारेण कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविव्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, 5 अपि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽन्यस्मिन्नेव भद्रके कल्पे विंशतिवर्षसहस्रायुषि प्रजायां
B 164 काश्यपो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि, विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुसरः
10 पुरुषदम्पसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स वाराणसीं नगरीमुपनिश्चिन्न
विहरति ऋषिपतने मृगदात्रे । वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः श्रेष्ठिपुत्रः स्वविरसकाशे प्रप्रजितः ।
स च स्वविरोऽर्हन्, स रागविप्रहीणः । यावत्तत्र देशे पर्व समुपस्थितम् । ततस्तुरुण-
भिक्षुणा स्वविर उत्थाप्यते—उत्तिष्ठ गोचरप्राप्तं गमिष्याव इति । स्वविर आह—वत्स अद्यापि
प्रातरेव, गच्छ तावत्कुशलपक्षं प्रतिजागृहीति । द्विरपि त्रिरपि तरुणभिक्षुणा स्वविर
18 उत्थाप्यते—उत्तिष्ठ गोचरप्राप्तं गमिष्याव इति । द्विरपि त्रिरपि स्वविर आह—वत्स अद्यापि
प्रातरेव, गच्छ तावत्कुशलपक्षं प्रतिजागृहीति । ततस्तेन तरुणभिक्षुणा रसगृध्रेण खरं
वाकर्म निश्चारितम्—मा त्वं पञ्चभिरपि जन्मशतैर्जीवः कोऽर्हानिर्गच्छ, एयोऽहं निर्गत इति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन तरुणभिक्षुः, अयं
B 165 संसारः । यदनेनार्होऽन्तिके चित्तं प्रदूष्य खरं वाकर्म निश्चारितम्, तस्य कर्मणो विपाकेन
20 पञ्च जन्मशतानि मृतकुणप एव मातुः कुक्षेर्निर्गतः । निर्गतेषु पञ्चसु जन्मशतेषु इदानी-
मनेन मनुष्यत्वमाप्तादितम् । ततस्तस्मृत्वा कथयति—दुःखं संसारः, परमदुःखं संसार इति ।
यदनेन विप्रतिसारजातेन स्वविरस्यास्यो देशितः, ब्रह्मचर्यवासश्च परिपालितः, तेनेदानी-
मर्हस्यं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः,
एकान्तशुक्रानामेकान्तशुक्रः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्माच्चर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि
25 कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मसामोगः करणीयः । इत्थेवं वो भिक्षवः
शिक्षितव्यम् ॥

इदमब्रवीच्छ्रुत्वा भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

२६ गुप्तिकः ।

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धवाहैर्देवेनैर्यक्षैरसुरैरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-
महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-
प्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्यां विहरति जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे ।
यदा भगवता स्तवकर्णिकनिमज्जितेन सौपारके नगरे महाजनविनेयाकर्षणं कृतम्, तदा सर्वः
सौपारकनिवासी जनकायो बुद्धनिष्ठो धर्मप्रवणः संघप्राग्भारो व्यवस्थितः ॥

सौपारके नगरेऽप्यतमो गृहपतिराढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिमहो
वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशाकुलात्कलत्रमानीतम् । स तथा सार्धं
क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपन्नसत्त्वा संवृत्ता ।
सा अद्यानां वा नवानां वा मासानामलयालसूता । दारको जातः । जातमात्रस्य सर्वशरीरं
पिटकैः स्फुटं संवृत्तम् । यदा ते पिटकाः स्फुटिताः, तदा एकधनो मांसपिण्डः संस्थितः ।
पूयशोणितं चास्य शरीरात्प्रध्वस्तमहर्द्वौर्गन्धं जनयति । ततोऽस्य पिता ऐश्वर्यबलाधानेन द्रव्य-
मन्त्रौषधिपरिचारकसमेतः स्वयमेवारब्धधिक्रिस्तां कर्तुम्, न चासौ व्याधिरुपशमं गच्छति
कर्मबलाधानप्राप्तत्वात् । स स्वशरीरं तथा विक्षतमपत्राप्य परिगृहीतं बलैर्गोपायति । तस्य
गुप्तिक इति नाम कृतम् । यावद्गुप्तिको दारको महान् संवृत्तस्य वयस्यकाः सहजातकाः
श्रावस्त्याः सौपारकनगरमनुप्राप्ताः । ततस्तैः पितुरस्य कथ्यते—तात यद्येष श्रावस्ती नीयते,
शक्येतास्माद्व्याधेः परिमोचयितुम्, यस्मात्तत्र सन्ति वैद्यभैषजादयः सुलभा इति ॥

ततः पित्रा तद्वचनमुपश्रुत्य प्रभृतानि रत्नानि परिचाराकं दत्त्वा श्रावस्तीमनु-
प्रेषितः । सोऽनुपूर्वेण वयस्यकसहायः श्रावस्तीमनुप्रातः । तत्राप्यस्य कर्मजो व्याधिः सत्यपि
वैद्यद्रव्यौषधिपरिचारकवाङ्मले न शक्यते चिकित्सितुम् । यावदसौ अपरेण समयेन जेतवनं
निर्गतः । अपासी ददर्श बुद्धं भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीला
चानुव्यञ्जनैर्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो
मद्रकम् । सहदर्शनाधानेन भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसादितम् । प्रसादजातो भगवतः
पादाभिन्दनं श्रुत्वा पुरस्तात्त्रिपण्यो धर्मश्रवणाय । तस्मै भगवता आशयानुशयं धातुं
प्रकृतिं च शक्या पद्मोपादानस्फुट्या रोगतो गण्डतः शल्यतोऽप्येतेऽनिस्थनो दुःखिनः
शून्यतोऽनात्मनश्च देशिनाः । स संस्कारानिलतां निदित्वा भगवच्छासने प्रमज्जितः । तेन
गुप्यमानेन घटमानेन व्याप्यमानेन इदमेव पद्मगण्डकं संसारचक्रं चत्वार्यवन् निदित्वा

१ The name of this famous sea-port in western India is rari-
ously spelt as स्मरक, स्मरक, स्मरक and स्मरक. Speyer adopts सौपारक
because one of his best Mss. uniformly uses this term. २ अपनः
according to sinful acts done in the previous life.

सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविभ्वंसनधर्मतया पराहृत्य सर्वकेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षात्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितत्त्वसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंवित्प्राप्तो भवलाभलोभसंस्कार-पराङ्मुखः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः । तेऽप्यस्य सहजातकास्तेनैव संवेगेन प्रव्रजिताः ॥

B 169

ते येनायुष्मान् गुप्तिकस्तेनोपसंक्रान्ताः । उपसंक्रम्यायुष्मन्तं गुप्तिकमिदमबोचन्-
किमायुष्मन् गुप्तिकं प्रलोपधर्मं, किं वा अत्र लोकेऽप्रलोपधर्मः ? रूपमायुष्मन्तः प्रलोपधर्मः ।
तस्य निरोधानिर्वाणमप्रलोपधर्मः । वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञानमायुष्मन्तः प्रलोपधर्मः ।
तस्य निरोधानिर्वाणमप्रलोपधर्मः । किं मन्यध्वे आयुष्मन्तः—रूपं नित्यं वा अनित्यं वा ?
10 अनित्यमिदमायुष्मन् गुप्तिकः । यत्पुनरनित्यं दुःखं वा तन्न वा, दुःखम् ? दुःखमिदमायुष्मन्
गुप्तिकः । यत्पुनरनित्यं दुःखं विपरिणामधर्मं, सत्यमपि तच्छ्रुतवानार्यश्रावक आत्मत उप-
गच्छेदेतन्मम, एषोऽहमस्मि, एष मे आत्मेत्येवमेतत् ? नो आयुष्मन् गुप्तिकः । किं मन्यध्वे
आयुष्मन्तः—वेदना संज्ञा संस्कारा विज्ञानं नित्यं वा अनित्यं वा ? अनित्यमिदमायुष्मन्
गुप्तिकः । यत्पुनरनित्यं दुःखं विपरिणामधर्मं, अपि तच्छ्रुतवानार्यश्रावक आत्मत उपगच्छेद-
15 एतन्मम, एषोऽहमस्मि, एष मे आत्मेति ? नो आयुष्मन् गुप्तिकः । तस्मात्तर्हि आयुष्मन्तो
यत्किंचिद्रूपमतीतानागतप्रत्युत्पन्नमाध्यात्मिकं वा बाह्यं वा औदारिकं वा सूक्ष्मं वा हीनं वा
प्रणीतं वा, यद्वा दूरे, यद्वा न्तिके, तत्सर्वं नैतन्मम, नैषोऽहमस्मि, नैष मे आत्मेत्येवमेतद्यथाभूतं
सम्यक् प्रज्ञया द्रष्टव्यम् । या काचिद्वेदना संज्ञा संस्काराः, यत्किंचिद्विज्ञानमतीतानागत-
20 प्रत्युत्पन्नमाध्यात्मिकं वा बाह्यं वा औदारिकं वा सूक्ष्मं वा हीनं वा प्रणीतं वा, यद्वा दूरे
यद्वा न्तिके, तत्सर्वं नैतन्मम, नैषोऽहमस्मि, नैष मे आत्मेत्येवमेतद्यथाभूतं सम्यक्प्रज्ञया
द्रष्टव्यम् । एवंदर्शी आयुष्मन्तः श्रुतवानार्यश्रावको रूपादपि निर्विचते, वेदनायाः संज्ञायाः
संस्कारेभ्यो विज्ञानादपि । निर्विण्णो विरज्यते, विरक्तो विमुच्यते । विमुक्तमेवं ज्ञानदर्शनं
भवति—क्षीणा मे जातिः, उपितं ब्रह्मचर्यम्, कृतं करणीयम् । नापरमस्माद्भवं प्रजानामीति ॥

B 170

अस्मिन् खलु धर्मपर्याये भाष्यमाणे तेषां सहजातकानां विरजो विगतमलं धर्मेष्ट-
25 धर्मचक्षुरुत्पन्नम् । मिश्रवः सशयजानाः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि
मदन्तं गुप्तिकेन कर्माणि कृतानि, येनास्य शरीरेव वीमत्सव्याधिबहुलं दुर्गन्धं संवृत्तम् ।
किं कर्म कृतं येन तीक्ष्णनिशितबुद्धिः संवृत्तः, प्रव्रज्य चार्हत्वं साध्यान्कृतमिति । भगवा-
नाह—गुप्तिकेनैव मिश्रवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि
परिणतप्रलयानि ओषधग्रन्थुपस्थितान्यवश्यमावीनि । गुप्तिकेन कर्माणि कृतान्युपचितानि ।

1 The passage is copied more or less from Pali as in Mahā-
vagga.

कोऽन्यः प्रत्यनुभवियति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाग्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

5

भूतपूर्वं भिक्षवोऽस्तीतिऽध्वनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः श्रेष्ठी । स द्वितीयश्रेष्ठिना सार्धं विरुद्धः । ततस्तेन राजा प्रभूतं धनं दत्त्वा विज्ञापितः—देव अयं श्रेष्ठी अपराधिकः, क्रियतामस्य दण्डनिग्रह इति । ततो राज्ञा तस्यैवानुज्ञातः । तेनासौ खगृहमानीय लताभि- स्ताडितः । ततो रुधिरावसिक्तशरीरस्य प्रभूतं तीक्ष्णं च विपचूर्णं दत्त्वोष्ठम्, येनास्य तच्छरीरमेकधनं मांसपिण्डवदवस्थितम् । ततस्तस्य श्रेष्ठिनो वयस्यकैः श्रुतम्—यथा तेनैवंविधं 10 कर्म कृतमिति । ततस्तैः समेतैर्भूत्वा * * * यैरुपकरणविशेषैस्तस्माद्व्याधेः परिमोचितः । ततोऽसौ तेनैव च सवेगेन गृहान्निष्क्रम्य प्रव्रजितः । तेन अनाचार्यकेण सप्तत्रिंशद्वेधि- पक्ष्यान् धर्मान् भावयित्वा प्रलेख्य बोधिः साक्षात्कृता । ततोऽस्य चित्तमुत्पन्नम्—बहूनेन श्रेष्ठिना मत्संतापादपुण्यं प्रसूतम् । यन्बहमेनं गत्वा संवेजयेयमिति । ततस्तस्याप्रतो गत्वा उपरि विहायसम्युद्रम्य त्रिचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धः । आशु पृथग्जना- 15 B 172 नामृद्धिरावर्जनकरी । स भूलनिकृत् इव ह्रुनः पादयोर्निपत्य कृतकरपुटो भगवन्तं विज्ञाप- यति—अवतर, अवतर महादक्षिणीय, वृतापराधोऽहं तवान्तिके, त्वामेव निश्चिन्तय पुनः प्रत्युपस्थास्यामीति । तेनासौ प्रलेखयुद्धः क्षमापयित्वा पिण्डकेन प्रतिपाद्य पटेनाच्छादितः । प्रणिधानं च कृतम्—यन्मया क्रोधाभिभूतेन तवापराधः कृतः, मा अस्य कर्मणो विपाकं प्रत्यनुभवेयम् । यन्मया सत्कारः कृतः, अनेनैवंनिधानां गुणानां लाभो स्यात्, प्रतिनिशिष्टतरं 20 चातः शास्त्रारमारगयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽस्ती तेन कालेन तेन समयेन श्रेष्ठी आसीत्, अयं स गुप्तिकः । तस्य कर्मणः प्रभावात्पञ्च जन्मशतानि कक्षाभिस्ताड्यमानः कालं वृत्तवान् । तेनैव देतुना अपमेयविध आश्रय आसादितः । भूयः काश्यपे भगवनि सहजान्तर्करयस्यकैः सार्धं प्रमजित आसीत् । तत्रैभिर्देवैर्यथासः परिपालितः । तेनेदानीमहं साक्षात्कृतम् । 25 इति हि भिक्षव एकान्तवृत्त्यानां कर्मणामेकान्तवृत्त्यो विपाकः, एकान्तशुभानामेकान्तशुभः, व्यतिभिध्राणां व्यतिभिधः । तस्माच्छिं भिक्षव एकान्तवृत्त्यानि कर्माण्यपास्य व्यतिभिध्राणि च, एकान्तशुभेष्वेव कर्मलाभोगः करणीयः । इत्थेनं वो भिक्षवः सिञ्चितव्यम् ॥

इदमनोचक्ष्वयान् । आसन्नमनससो भिक्षवो भगवतो भासितमन्यन्तन् ॥

९७ विरूपः ।

B 173

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैस्सुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनामयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रलय-
6 भैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः श्रावस्त्वां विहरति जेतवने अनार्यापण्डदस्यारामे ।

*^१ * * अन्यतमो गृहपतिराढ्यो महाधनो महामोगो विस्तीर्णविशालपरिमहो वैश्रवण-
धनसमुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशात्कुलात्कलत्रमानीतम् । स तया सार्धं
क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पत्नी आपनसत्त्वा
संवृत्ता । सा अयानां वा नवानां वा मासानामव्ययात्प्रसूता । दारको जातः । जातमात्रस्य

B 174

10 सर्वशरीरं विकृतिस्पृष्टं प्रवृत्तम् । दुर्बर्णो दुर्दर्शनोऽष्टादशभिर्दोषवर्णकैः समन्वागतः स
दारको भूतः । तस्य मातापितरौ सर्वाङ्गं दुर्बर्णं दुर्दर्शनं विकृतरूपं दृष्ट्वा चिन्तापरी
व्यवसितौ । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं नाम भवतु दारकस्य !
ज्ञातय ऊचुः—यस्मादयं जातमात्र एवं विकृतरूपः, तस्माद्भवतु दारकस्य विरूप इति नाम ॥

यदा महान् संवृत्तस्तदा तस्य लज्जया महान् संकोचो जातः । कुत्रान्यत्र गमि-
15 ध्यामि, तिष्ठामि, इति विचार्य सुजीर्णोषानं जगाम । अयं भगवान् महाश्रावकपरिवृतः
सुजीर्णोषानं गतः । स भगवन्तं दृष्ट्वा जेहीयमाण इतश्चामुतश्च पलायितुमारब्धः । ततो
भगवता ऋद्ध्या तपाधिष्ठितो यज्ञ शक्नोति पलायितुम् । ततो भगवान् सह श्रावकैर्निरोध-
समापत्तिं समापन्नः । ततो निरोधाद्बुधुत्वाय विरूपमात्मानं निर्मितवान् । निर्माय शराव
भोजनपूर्णमादाय विरूपमागतं दृष्ट्वा हर्षजात आमन्त्रितवान्—एहि सहायक, कुत आगमिष्यते,

20 तिष्ठ, उभावपि सहितौ वत्स्याव इति । ततोऽस्य भगवता भोजनं दत्तम् । प्रीणितेन्द्रियश्च
संवृत्तः । ततो भगवता आत्मा स्ववेपेण स्थापितः । ततो विरूपो बुद्धं भगवन्तं दृष्ट्वा कण-
B 178 यति—अभिरूपतरलवमिदानीं संवृत्तः । कस्य कर्मणः प्रभावादिति । भगवानाह—विद्या मे
अस्ति चित्तप्रसादजननी नाम्ना, तस्या एव प्रभाव इति । ततस्तेन भगवतोऽन्तिके चित्तं
प्रसादितम्, तेषां च महाश्रावकाणामालयसमापन्नानाम् । ततोऽस्य लक्ष्मीः प्रादुर्भूता ।
23 प्रवश्य चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति ॥

मिश्रवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
विरूपेण कर्माणि कृतानि, येनैवं दुर्बर्णो दुर्दर्शनोऽष्टादशभिर्दोषवर्णकदोषैः समन्वागतः ।
प्रवश्य चार्हत्वं साक्षात्कृतमिति । भगवानाह—विरूपेणैव मिश्रवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि
कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधयन्युपसितान्यवश्यंभावीनि ।

१ The name of the town is wanting in Mss. Tibetan translation gives no help.

विरूपेणैव कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविव्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्क्रन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

6

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽप्यनि पुण्यो नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरण-
संपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारविः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । B 178
सोऽपरेण समयेनान्यतमां राजधानीमुपनिश्चित्य विहरति । अथ पुण्यः सम्यक्संबुद्धः समन्वा-
हर्तुं प्रवृत्तः । पश्यति तस्मिन् काले द्वौ बोधिसत्त्वौ संनिकृष्टौ—भगवाञ्छाक्यमुनिर्नैत्रेयश्च ।
नैत्रेयस्य स्वसंततिः परिपक्वा, शास्तृर्नैत्रेया अपरिपक्वाः । शाक्यमुनेस्तु स्वसंततिरपरिपक्वा, 10
नैत्रेयाः परिपक्वाः । अथ पुण्यः सम्यक्संबुद्धः शाक्यमुनेर्बोधिसत्त्वस्य संततिरपरिपाचनार्थं
हिमवन्तं पर्वतमभिरुह्य रत्नगुहां प्रविश्य पर्यङ्कं बद्ध्वा तेजोधातुं समापन्नः । तस्मिन् काले
शाक्यमुनिर्बोधिसत्त्वः फलमूलानामर्थे हिमवन्तं पर्वतमभिरुहः । स इतस्ततश्चक्षुर्यमाणो
ददर्श पुण्यं सम्यक्संबुद्धं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चातुर्व्यञ्जनै-
र्विराजितगात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् । 15
सहदर्शनाच्चाक्षेण तथाविधं चित्तसमाधानं समासादितम्, यदेकपादेन सप्त रत्निदिवानि
एकया गायया स्तुतवान्—

न दिवि भुवि वा नास्मिन्लोके न वैश्रवणालये

न मरुभवने दिव्ये स्थाने न दिक्षु निदिक्षु वा ।

चरतु वसुधां स्तीतां कृत्वा सपर्वतकाननां

20

पुरुषवृषभास्त्वन्यस्तुल्यो महाश्रमणस्तव ॥ २ ॥

अथ पुण्यः सम्यक्संबुद्धः परिपक्वसंततिं शाक्यमुनिं बोधिसत्त्वं दृष्ट्वा साधुकार- B 177
मदाद्—साधु साधु सत्पुरुष ।

अनेन बलवीर्येण संपन्नेन द्विजोत्तम ।

नव कल्पाः परावृत्ताः संस्तुत्याथ तर्थागतम् ॥ ३ ॥

25

ततो भगवान् महेशाख्याभिर्देवताभिः परिवृतः तस्यां गुहायां स्थितः । तत्र गुहा-
निवासिनी देवता अत्येदारूपत्वाच्च शक्नोति तां गुहां समभितोदुम् । ततो निवृत्तनयना भूत्वा
भगवन्तं भीषयते । यदा सुचिरमपि भीषयमाणा न शक्नोति भगवतोऽपकारं कर्तुम्, तदा
तया प्रसादो लब्धः—शोभनोऽपमृषिः सिद्धयत्येति । ततः सा उदारं रूपमभिनिर्माय भगवतः
पादयोर्निपत्य क्षमापयित्वा पिण्डकेन प्रतिपादितम् ॥

30

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन गुहानिवासिनी
देवता बभूव, अयं विरूपः सः । तस्य कर्मणो विपाकेन संसारेऽनन्तं दुःखमनुभूतवान् ।
इदानीमपि तेनैव हेतुना विरूपः संवृत्तः । यदनेन पश्चाच्चित्तं प्रसादितम्, तेनास्य अपगता
अलक्ष्मीः, लक्ष्मीः प्रादुर्भूता । प्रव्रज्य चार्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां
कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः ।
तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव
कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं धो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमम्यनन्दन् ॥

९८ गङ्गिका ।

- B 179 10 बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
श्रेष्ठिभिः सार्धं वाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैस्सुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलानप्रत्यय-
भैषज्यपरिष्काराणां सञ्चावकसंघः धाराणसीं नगरीमुपनिश्चित्य विहरति ऋषिपतने मृगदावे ।
धाराणस्यामन्यतमो गृहपतिराख्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधन-
15 समुदितो वैश्रवणधनप्रतिस्पर्धी । तेन सदृशालुकुलालत्रमानीतम् । स तया सार्धं श्रीडति
रमते परिचारयति । तस्य श्रीडतो रममाणस्य परिचारयतो न पुत्री न दुहिता । स को
कपोलं दत्त्वा चिन्तापरो व्यवस्थितः—अनेकधनसमुदितं मे गृहम्, न मे पुत्रो न दुहिता ।
ममालयासर्वस्वापतेयमपुत्रकमिति कृत्वा राजविधेयं भविष्यतीति । स श्रमणब्राह्मणनैमिचित्त-
सुहृत्संवन्धिवान्धवैरुच्यते—देवताराधनं कुरुष्वेति । सोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुम्भ-
20 शक्रब्रह्मादीनन्याश्च देवताविशेषानायाचते । तद्यथा—आरामदेयताश्चत्वरदेवताः शृङ्गाटक-
देवताः । सहजाः सहधार्मिका निलानुवद्धा अपि देवता आयाचते स्म । अस्ति चैष लोके
प्रवादो यदायाचनहेतोः पुत्रा जायन्ते दुहितरथेति । तच्च नैवम् । यद्येवमभविष्यदेकैकस्य
पुत्रसहस्रमभविष्यत्तद्यथा राज्ञश्चक्रवर्तिनः । अपि ॥ त्रयाणां स्थानानां संमुखीभावात्पुत्रा
जायन्ते दुहितरथ । कतमेयां त्रयाणाम्? मातापितरौ रक्षौ भवतः संनिपतिता, माता च
25 कत्या भवति ऋतुमती, गन्धर्वश्च प्रत्युपस्थितो भवति । एषां त्रयाणां स्थानानां संमुखी-
भावात्पुत्रा जायन्ते दुहितरथेति ॥

स चैवमायाचनपरिप्लवति । अन्यतमश्च सत्त्वोऽन्यतमस्यासत्त्वनिकायाण्युन्या तस्य
प्रजापत्याः मुक्षिमवक्रान्तः । पश्चाद्देविका धर्मा एकले पण्डितजानीये मातृग्रामे । कतमे

१ Miss, read कृत्य after कृत्य which Speyer has omitted as being
superfluous here.

पञ्च रक्त पुरुष जानाति विरक्त जानाति । काठ जानाति ऋतु जानाति । गर्भमवक्रान्त जानाति । यस्य सकाशाद्गर्भोऽयक्रामति त जानाति । दारक जानाति दारिकां जानाति । सचेद्दारको भवति, दक्षिण कुक्षिं निश्चिन्त्य तिष्ठति । सचेद्दारिका भवति, वाम कुक्षिं निश्चिन्त्य तिष्ठति । सा आत्तमनात्तमना स्वामिन् आरोचयति—दिष्ट्वा आर्यपुत्र वर्धसे । आपन्न सत्त्वास्मि सवृत्ता । यथा च मे दक्षिण कुक्षिं निश्चिन्त्य तिष्ठति, नियत दारको भविष्य- 6 तीति । सोऽप्यात्तमनात्तमना पूर्वकायमभ्युन्नमस्य दक्षिण बाहुमभिप्रसार्योदानमुदानयति—अप्येवाह चिरकालाभिरपित पुत्रमुख पश्येयम् । जातो मे स्यान्नावजात । कृत्स्नानि मे कुर्वीत । मृत प्रति विमृश्यात् । दायाध प्रतिपद्येत । कुल्वशो मे चिरस्थितिक स्यात् । अस्माक चाप्यतीतकालगतानामल्प वा प्रभूत वा दानानि दत्त्वा पुण्यानि कृत्वा मम नाम्ना दक्षिणामादेक्ष्यते—हृद तयोर्वज्रतत्रोपपन्नयोर्गच्छतोरनुगच्छत्विति । आपन्नसत्त्वा चैना 10 विदित्वा उपरिप्रासादतलगतामयञ्जिता धारयति शीते शीतोपकरणैरुष्णे उष्णोपकरणैर्विध-प्रज्ञैरहारादेर्नातितितैर्नात्यम्यैर्नातिलग्नोर्नातिमधुरैर्नातिवटुवैर्नातिमप्यैस्तिक्तान्मल्यणमधुर-कटुककपायविनिर्जितैराहारै । हारार्धहारविभूषितगात्रीमप्सरसमिन्नन्दनवनविचारिणीं मञ्चा-न्मञ्च पीठापीठमनवतरन्तीमधरा भूमिम् । न चास्या किञ्चिदमनोज्ञशब्दश्रवण यावदेव गर्भस्य परिपाकाय । सा अष्टाना वा नवाना वा मासानामलयात्प्रसृता । दारको जातो अभिरूपो 15 दर्शनीय प्रासादिक सर्गाङ्गप्रत्यङ्गोपेत । तस्य जातौ जातिमह कृत्वा गङ्गिक इति नाम कृतम् । गङ्गिको दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामसधात्रीभ्या द्वाभ्या क्षीरधात्रीभ्या द्वाभ्या मलधात्रीभ्या द्वाभ्या त्रीडनिकाभ्या धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिर्हृन्नीयते वर्धयते क्षीरेण दध्ना नयनीनेन सर्पिणा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्ततोत्तरेत्पररनविशेषे । आशु वर्धते हृदस्थमिव पङ्कजम् ॥

B 181

२०

स च निर्भेदभागीयै कुशान्मूठै समन्वागतो गृहारासे नाभिरस्ते । स माता-पितरौ पादयोर्निपत्य विज्ञापयति—अन्व तात अनुजानीत माम्, भगवच्छासने प्रव्रजिष्यामीति । ततोऽप्य मातापितरायैकपुत्रक इति वृत्त्या नानुजानीत । ततो गङ्गिकस्य बुद्धिरूपज्ञा-दुर्लभो मनुष्यप्रतिलम्भ, दुर्लभश्च तयागतप्रादुर्भास, तथेन्द्रियसपदपि दुर्लभा । को मे उपायो भवेत्तदहं भगवच्छासने प्रव्रजेयमिति । तस्यैतदभवत्—यन्मह प्रणिधानं कृत्वा 25 आभानमामना जीविताद्वयपरोपयेयम्, यथा मनुष्यत्वमासाद्य लघु लघ्वेव प्रव्रजेयमिति । तेनैव विचिन्त्य विप भक्षितम्, न च काट करोति । अग्नौ पतित, पर्यनादामानमुत्सृज्यान्, नचा चारकाया पतित, तत्रापि वाट न करोति । तस्य बुद्धिरूपज्ञा—य उपाय स्यादेन काट कुर्यामिति । तस्यैतदभवत्—सर्पाय राजा अजानशशुधण्डो रमस कर्कश साहसिकश्च । पञ्चहमस्य गृहे रात्रौ मधि तिष्ठामिति । स रात्रगृह नगर गत्वा रात्रौ 30 सम्राटायां मते चशुष्यथे सथिमारन्धरेत्तुम् । तनो रश्मिभिर्जीमशाह गृहीया राज्ञोऽजात-शत्रोरुपनीत—अथ देव चौरौ दुष्टोऽपकारी च, यो रात्रगृहे रात्रौ सधि तिन्दतीति ।

B 182

ततो राज्ञा अपराधिक इति कृत्वा वध्य उत्सृष्टः । ततो वध्यघातैर्नीलाम्बरवसनैः करवीर-
मालासक्तकण्ठेगुण उद्यतशस्त्रपाणिभी रथ्यावीथीचत्वरश्मद्वाटकेषु श्रावणामुखेष्वनुश्राव्य
दक्षिणेन नगरद्वारेण निष्कास्य शीतवनं श्मशानं नीयते । स नीयमानस्तान् वध्यघातानाह-
शीघ्रं शीघ्रं भवन्तो गच्छन्तु, मा कदाचिद्राज्ञश्चित्तस्यान्यथात्वं स्यादिति । ततो वध्यघातैरेषा
• प्रवृत्ती राज्ञो निवेदिता । ततो राज्ञा प्रतिनिवर्त्य पृष्टः—को हेतुरित्यमिष्टं जीवितं परित्यक्तु-
मिच्छसीति । तेन स वृत्तान्तो विस्तरेण राज्ञे समाख्यातः । ततो राजा अजातशत्रुः
B 183 कदम्बपुष्पवदाहृष्टरोमकूपः साश्रुकण्ठो रुदन्मुख उदानमुदानयति—अहो सुपरिपक्वा अस्य
बुद्धिसंततिः, स्वर्गतः संसारदोषः, सुप्रतिलब्धा श्रद्धासंपत्, यत्र नामायं प्रव्रज्याहेतो-
रिदमिष्टं जीवितं परित्यक्तुं व्यवसितः । ततो राज्ञा समाश्रयोक्तः—पुत्रक अहं प्रमुक्तो
10 जीवितस्य । गच्छेदानीं भगवच्छासने प्रव्रजेति । स राज्ञोत्सृष्टो भगवच्छासने प्रव्रजितः ।
तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा
सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविष्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहाणादर्हत्वं साक्षा-
त्कृतम् । अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासी-
चन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविद्याप्तो भवलाभलोभसंस्कार-
15 पराभुलः । सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः ॥

तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्म—एषोऽग्रे मे भिक्षवो भिक्षूणां मन श्रावकाणां
श्रद्धाप्रव्रजितानां यदुत गङ्गिको वाराणसेयः श्रेष्ठिपुत्र इति ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त
गङ्गिकेन कर्माणि कृतानि येषां विपाकानाम्निः कायेऽर्जकाशति, न विपम्, न च शक्नम्,
B 184 20 नोदकेन कालं करोति, अर्हत्वं चानेन प्राप्तम् । भगवानाह—गङ्गिकेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु
जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधवत्प्रत्युपस्थिता-
न्ययदयमावीनि । गङ्गिकेन कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः
कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपश्यन्ते, नाग्धातौ, न तेजोधातौ, न
वायुधातौ, अपि तूपात्तेष्वेव स्वन्धधात्यायतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभा-
25 न्यशुमानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च कलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽर्जनेऽन्यनि वाराणस्यां नगर्यामन्यतमः श्मशानमोषको मातङ्गः ।
यावत्तेन पान्थान् हत्वा भाण्डमासादितम् । ततस्तस्य पृष्टनस्तस्त्राः प्रधारिताः । याव-
30 दन्यतमस्मिन् श्मशाने प्रत्येकबुद्धो निरोधसमापत्तिं समापन्नः । ततोऽग्री श्मशानमोषको

मातङ्गस्तस्य पुरस्ताद्वाण्डमपसृज्य तत्रैव निलीनः । ततस्ते तस्कराः प्रत्येकबुद्धं दृष्ट्वा
 अस्याब्धाः क्षेप्तुं शङ्कमग्निं च । न चास्य चीवरकर्णकमपि शक्नुवन्ति चालयितुम्, यस्मा-
 दसौ निरोधसमाधिं समापन्नः । यदा ते तस्कराः श्रान्ताः प्रक्रान्ताः, तदा स प्रत्येकबुद्धः
 क्रमेण समाधिब्युत्थितः । ततस्तेन श्मशानमोषकेण मातङ्गेन तं प्रत्येकबुद्धं पिण्डकेन B 185
 प्रतिपाद्य प्रणिधानं कृतम्—अहमप्येवंविधानां गुणानां लामी स्याम्, यथा चायमपरोपक्रमः । 5
 एवमहमपि यत्र यत्र जायेय, तत्र तत्रापरोपक्रमः स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रार-
 मारागयेयं मा विरागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यन्ते भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन श्मशानमोषको
 मातङ्गः, अयं स गङ्गिकः । भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेन ब्रह्मचर्यवासः
 परिपालितः । तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तः 10
 कृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानां कर्मणामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि
 भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेव कर्मस्वाभोगः
 करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमबोधद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

९९ दीर्घनखः ।

15

B 186

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नगरैश्चैरुहैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्यय-
 भेषज्यपरिष्काराणां सश्रावकस्तंघो राजगृहमुपनिश्रित्य विहरति वेणुवने कल्न्दकनिवापे ।
 तेन खलु समयेन नालदग्रामके तिष्यो नाम ब्राह्मणः । तेन शारी नाम दारिका माढर- 20
 सकाशाब्ध्या । यदा शारिपुत्रः शारीकुक्षिमवक्रान्तः, तदा भ्रात्रा सह दीर्घनखेन विधादं
 कुर्वन्ती निग्रहस्थानं प्रापयति । * * * * * । ततो दीर्घनखेन
 दक्षिणापर्यं गत्वा बहूनि शाखाण्यधीतानि ॥

यावत्क्रमेण शारिपुत्रो जातः । तेन द्विरष्टवर्षेणैन्द्रं व्याकरणमधीतम्, सर्ववादिमश्च
 निगृहीताः । सोऽनुपूर्वेण भगवतः शासने प्रव्रजितः । यावदीर्घनखेन प्रत्राजेन श्रुतम्— 25
 माग्निनेयेन ते सर्वे तीर्थकरा निगृहीताः । इदानीं श्रमणगौतमस्य शिष्यत्वमप्युपगत इति ।

१ Speyer has added the word विधादं by conjecture to give a suitable sense to the phrase. २ The missing portion relates to दीर्घनख repenting for his defeat at the hands of his sister, and decides to stay at another place.

श्रुत्वा चास्य महती परिभवसंज्ञा उत्पन्ना, सर्वशास्त्रेषु चास्य अनैष्टिकसंज्ञा उत्पन्ना । ततः क्रमशो राजगृहमनुप्राप्तः ॥

तस्मिन् समये भगवान्प्रतिसंलयनाद्ब्रह्मण्युत्थाय चतसृणां पर्पदां मधुरमधुरं धर्मं देशयति क्षौद्रं मच्चिवानेडकम् । शारिपुत्रोऽपि भगवतः पुरस्तात्स्थितोऽभूद् व्यजनं गृहीत्वा भगवन्तं वीजयन् । अयं ददर्श दीर्घनखपरित्राजको भगवन्तमर्धचन्द्राकारेणोपविष्टं धर्मदेशयन्तम्, शारिपुत्रं च व्यजनव्यग्रहस्तं भगवन्तं वीजयमानम् । दृष्ट्वा च पुनर्भगवन्तमिदमयोचत्—सर्वं मे भो गौतम न क्षमत इति । भगवानाह—एषापि ते अग्निवैश्यायन दृष्टिर्न क्षमते, येयं दृष्टिः—सर्वं मे न क्षमत इति । एषापि मे भो गौतम दृष्टिर्न क्षमते, येयं मे दृष्टिः—सर्वं मे न क्षमत इति । अपि तु ते अग्निवैश्यायन एवं जानतोऽस्याश्च दृष्टेः प्रह्राणं

10 भविष्यति प्रतिनिसर्गो बान्तीभावः, अन्यस्याश्च दृष्टेरप्रतिसंधिरनुपादानमप्रादुर्भावः ? अपि मे भो गौतम एवं जानत एवं पश्यतोऽस्याश्च दृष्टेः प्रह्राणं भविष्यति प्रतिनिसर्गो बान्तीभावः

B 188 अन्यस्याश्च दृष्टेरप्रतिसंधिरनुपादानमप्रादुर्भावः । बहुजनेन ते अग्निवैश्यायन न संस्यन्दिष्यति । * * * * * इम उच्यन्ते तनुम्पस्तनुतराः । लोके त्रय इमे अग्निवैश्यायन दृष्टिसंनिध्याः । कतमे त्रयः ? इहाग्निवैश्यायन एक एवंदृष्टिर्भवति एवंवादी—सर्वं मे

15 क्षमत इति । पुनरपरमिदं एक एवंदृष्टिर्भवति एवंवादी—सर्वं मे न क्षमत इति । पुनरपरमेक एवंदृष्टिर्भवति एवंवादी—एकं मे क्षमते, एकं न मे क्षमत इति । तत्राग्निवैश्यायन येयं दृष्टिः सर्वं मे क्षमत इति, इयं दृष्टिः संरागाय संवर्तते नासंरागाय, संद्वेपाय नासंद्वेपाय, संमोहाय नासंमोहाय, संयोगाय नासयोगाय, संक्लेशाय न व्यवदानाय, संचयाय नापचयाय, अभिनन्दनायोपादानाय अनप्यवसानाय संवर्तते । तत्राग्निवैश्यायन येयं दृष्टिः—सर्वं मे न

20 क्षमत इति, इयं दृष्टिः असंरागाय संवर्तते न संरागाय, असंद्वेपाय न संद्वेपाय, असंमोहाय न संमोहाय, विसंयोगाय न संयोगाय, व्यवदानाय न संक्लेशाय, असंचयाय न संचयाय । अनभिनन्दनायानुपादानाय अनप्यवसानाय संवर्तते । तत्र येयं दृष्टिः—एकं मे क्षमते, एकं मे न क्षमत इति, यत्तावदस्य क्षमते, तत्संरागाय संद्वेपाय संमोहाय संयोगाय संक्लेशाय, न

B 189 अप्यवदानाय नापचयाय । अभिनन्दनायोपादानाय अनप्यवसानाय संवर्तते । यदस्य न

25 क्षमते, तदसंरागाय संवर्तते न संरागाय, असंद्वेपाय न संद्वेपाय, असंमोहाय न संमोहाय, असंयोगाय न संयोगाय, व्यवदानाय न संक्लेशाय, अपचयाय न संचयाय । अनभिनन्दनायानुपादानाय अनप्यवसानाय संवर्तते ॥

तत्र श्रुत्वानार्यश्रावरु इदं प्रतिशिक्षते—अहं चैवंदृष्टिः स्यात्, एवंवादी—सर्वं मे क्षमते । इहाम्यां मे सार्धं स्याद्विग्रहः स्याद्विवादः । यश्च एवंदृष्टिरेवंवादी—सर्वं मे न

30 क्षमते इति, यश्च एवंदृष्टिरेवंवादी—एकं मे क्षमते एकं मे न क्षमते इति । विग्रहे सति

B 190 विवादः, विवादे सति विहिंसा । इति ॥ तां सतिग्रहां सविवादां सविहिंसां च समनु-

पश्यन्निमां च दृष्टिं प्रतिनिसृजति, अन्यां च दृष्टिं नोपादत्ते । एवमस्याश्च दृष्टेः प्रहाणं भवति प्रतिनिसर्गो बान्तीभावः, अन्यस्याश्च दृष्टेरप्रतिसंधिरनुपादानमप्रादुर्भावः ॥

तत्र श्रुतवानार्यश्रावक इदं प्रतिसंशिक्षते—अहं चेदेवंदृष्टिः स्यामेवंवादी—सर्वं मे न क्षमत इति, द्वाभ्यां मे सार्धं स्याद्विग्रहः, स्याद्विवादः । यश्च एवंदृष्टिरेवंवादी—सर्वं मे क्षमत इति, यश्च एवंदृष्टिरेवंवादी—एकं मे क्षमते, एकं मे न क्षमत इति । विग्रहे सति विवादः, 5 विवादे सति विहिंसा, इति स तां सविग्रहां सविवादां सविहिंसां च समनुपश्यन्निमां च दृष्टिं प्रतिनिसृजति, अन्यां च दृष्टिं नोपादत्ते । एवमस्याश्च दृष्टेः प्रहाणं भवति प्रतिनिसर्गो बान्तीभावः । अन्यस्याश्च दृष्टेरप्रतिसंधिरनुपादानमप्रादुर्भावः ॥

तत्र श्रुतवानार्यश्रावक इदं प्रतिसंशिक्षते—अहं चेदेवंदृष्टिः स्यामेवंवादी—एकं मे क्षमते, एकं मे न क्षमत इति, द्वाभ्यां मे सार्धं स्याद्विग्रहः, स्याद्विवादः । यश्चैवंदृष्टिरेवंवादी—10 सर्वं मे क्षमत इति, यश्च एवंदृष्टिरेवंवादी—सर्वं मे न क्षमते इति । विग्रहे सति विवादः, B 191 विवादे सति विहिंसा, इति स तां सविग्रहां सविवादां सविहिंसां च समनुपश्यन्निमां च दृष्टिं प्रतिनिसृजति, अन्यां च दृष्टिं नोपादत्ते । एवमस्याश्च दृष्टेः प्रहाणं भवति प्रतिनिसर्गो बान्तीभावः । अन्यस्याश्च दृष्टेरप्रतिसंधिरनुपादानमप्रादुर्भावः ॥

अयं खल्वग्निवैश्यायन कायो रूपी औदारिकश्चातुर्महाभूतिक इति आर्यश्रावकेण 15 अभीक्षणमुदयव्ययानुदर्शिनः विहर्तव्यम्, विरागानुदर्शिनः प्रतिनिसर्गानुदर्शिनः विहर्तव्यम् । यत्रार्यश्रावकस्य अभीक्षणमुदयव्ययानुदर्शिनो विहरतः, योऽस्य भवति काये कायच्छन्दः कायक्लेहः कायप्रेमा कायालयः कायविपक्तिः कायाप्यवसानम्, तच्चास्य चित्तं न पर्यादाय तिष्ठति ॥

तिष्ठ इमा अग्निवैश्यायन वेदनाः । कतमास्तिष्ठः ? सुखा दुःखा अदुःखासुखा च । 20 B 192 यस्मिन् समये श्रुतवानार्यश्रावकः सुखां वेदनां वेदयते, द्वे अस्य वेदने तस्मिन् समये निरुद्धे भवतः—दुःखा च अदुःखासुखा च । सुखामेव च तस्मिन् समये आर्यश्रावको वेदनां वेदयते । सुखापि च वेदना अनिला निरोधधर्मिणी । यस्मिन् समये आर्यश्रावको दुःखां वेदनां वेदयते, द्वे अस्य वेदने तस्मिन् समये निरुद्धे भवतः, सुखा अदुःखासुखा च । दुःखामेव च तस्मिन् समये आर्यश्रावको वेदनां वेदयते । दुःखापि वेदना अनिला निरोध- 25 धर्मिणी । यस्मिन् समये आर्यश्रावको अदुःखासुखां वेदनां वेदयते, द्वे अस्य वेदने तस्मिन् समये निरुद्धे भवतः—सुखा दुःखा च । अदुःखासुखामेव च तस्मिन् समये आर्यश्रावको वेदनां वेदयते । अदुःखासुखापि वेदना अनिला निरोधधर्मिणी । तस्यैवं भवति—इमा वेदनाः किनिदानाः किंसमुदयाः किंजातीयाः किंप्रभावा इति ! इमा वेदना स्पर्शनिदानाः स्पर्शसमुदयाः स्पर्शजातीयाः स्पर्शप्रभावाः । तस्य स्पर्शस्य समुदयाच्चास्ता वेदनाः समुद- 30

यन्ते, तस्य स्पर्शस्य निरोधात्तास्ता वेदना निरुच्यन्ते, व्युपशाम्यन्ति शीतीभवन्ति अस्तं गच्छन्ति । स यां कांचिद्वेदनां वेदयते सुखां वा दुःखां वा अदुःखामुखां वा, तासां वेदनानां समुदयं चास्तंगमं चास्वादं चादीनवं च निःसरणं च यथाभूतं प्रजानामीति, तस्य वेदनानां समुदयं चास्तंगमं चास्वादं चादीनवं च निःसरणं च यथाभूतं प्रजानत ६ उत्पन्नासु वेदनास्त्रिनित्यतानुदर्शी विहरति, व्ययानुदर्शी विरागानुदर्शी निरोधानुदर्शी प्रतिसर्गानुदर्शी । स कायपर्यन्तिकां वेदनां वेदयमानः कायपर्यन्तिकां वेदनां वेदय इति यथाभूतं प्रजानाति । जीवितपर्यन्तिकां वेदनां वेदयमानो जीवितपर्यन्तिकां वेदनां वेदय इति यथाभूतं प्रजानाति । भेदाच्च कायस्योर्ध्वं जीवितपर्यादानादिहैवास्य सर्वाणि वेदनानि अपरिशेषं निरुच्यन्ते अपरिशेषमस्तं परिक्षयं पर्यादानं गच्छन्ति । तस्यैवं भवति—सुखामपि १० वेदनां वेदयतो भेदः कायस्य भविष्यति । एष एवान्तो दुःखस्य । दुःखामपि, अदुःखामुखामपि वेदनां वेदयतो भेदः कायस्य भविष्यति । एष एवान्तो दुःखस्य । स सुखामपि वेदनां वेदयते, विसंयुक्तो वेदयते, न संयुक्तः । दुःखामपि अदुःखामुखामपि वेदनां वेदयते, विसंयुक्तो वेदयते, न संयुक्तः । केन विसंयुक्तः ? विसंयुक्तो रागेण द्वेषेण मोहेन, विसंयुक्तो जाति-जराभरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासैः, विसंयुक्तो दुःखादिति वदामि ॥

B 194 15

तेन खलु समयेन आयुष्माञ्छारिपुत्रोऽर्धमासोपसंपन्नो भगवतः पृष्ठतः स्थितोऽभूद् व्यजनं गृहीत्वा भगवन्तं वीजयन् । अथायुष्मतः शारिपुत्रस्यैतदभवत्—भगवांस्तेषां धर्माणां प्रह्णामेव वर्णयति, विरागमेव निरोधमेव प्रतिनिःसर्गमेव वर्णयति । यत्नहं तेषां तेषां धर्माणां प्रह्णानुदर्शी विहरेयम्, विरागानुदर्शी निरोधानुदर्शी विहरेयम्, प्रतिनिः-सर्गानुदर्शी विहरेयमिति । अथायुष्मतः शारिपुत्रस्यैषां धर्माणामनित्यतानुदर्शिनो विहरतो २० व्ययानुदर्शिनो विरागानुदर्शिनो निरोधानुदर्शिनः प्रतिनिःसर्गानुदर्शिनो विहरतः अनु-पादाय आसन्नवेम्यक्षितं विमुक्तम् । दीर्घनखस्य च परिव्राजकस्य विरजो विगतमलं धर्मेऽधर्मचक्षुरुपन्नम् ॥

अथ दीर्घनखः परिव्राजको दृष्टधर्मा प्राप्तधर्मा विदितधर्मा पर्यग्राहधर्मा तीर्णकाङ्क्ष-स्तीर्णविचिकित्सोऽपरप्रत्ययोऽनन्यनेयः शास्तुः शासने धर्मेऽप्यु वैशारद्यप्राप्तः उपायासनदेकां- २५ मुत्तरासन्नं कृत्वा येन भगवांस्तेनाल्ललिं प्रणमय्य भगवन्तमिदमबोचत्—लभेयाहं भदन्तं स्नाह्यते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । चरेयमहं भगवतोऽन्तिके ब्रह्मचर्यम् । लब्धवान् दीर्घनखपरिव्राजकः स्नाह्यते धर्मविनये प्रव्रज्यामुपसंपदं भिक्षुभावम् । एवं प्रव्रजितः स आयुष्मानेको व्यपकृष्टोऽप्रमत्त आतापी प्रहितात्मा व्यहारीत् । एको व्यप-कृष्टोऽप्रमत्त आतापी प्रहितात्मा विहरन् यदर्थं कुलपुत्राः केशन्मथ्रु अवतार्य कापायाणि ३० यस्माप्याच्छाद्य सम्यगेव श्रद्धया अगारादनगारिकां प्रव्रजन्ति, तदनुत्तरं ब्रह्मचर्यपर्यवसानं

E 195

दृष्ट एव धर्मे स्वयमभिज्ञया साक्षात्कृत्वा प्रतिपद्य प्रवेदयते—क्षीणा मे जातिः, उपितं ब्रह्मचर्यम्, कृतं करणीयम्, नापरमस्माद्भवं प्रजानामीति । आज्ञातवान् स आयुष्मानर्हन् बभूव सुविमुक्तचित्तः । तत्र भगवान् भिक्षूनामब्रूयते स्म—एषोऽग्रे मे भिक्षवो भिक्षूणां मम श्रावकाणां प्रतिसंविद्यात्मानां यदुत कोष्ठिलो भिक्षुरिति ॥

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धं भगवन्तं पप्रच्छुः—कानि भदन्त महा- 5
कोष्ठिलेन कर्माणि कृतान्युपचितानि, येन महावादी संबृत्तः । प्रब्रज्य चार्हत्वं साक्षात्कृत-
मिति । भगवानाह—कोष्ठिलेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्ध-
संभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओववत्पुण्यसितान्यवश्यंमावीनि । कोष्ठिलेन कर्माणि कृतान्युप-
चितानि । कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवी-
धातौ विपश्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि त्पाप्मेवैव स्कन्धात्वा- 10
यतनेषु कर्माणि कृतानि विपश्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽजीतेऽव्वनि वाराणस्यां नगर्यां पञ्चमात्राणि तस्करशतानि सेना-
पतिप्रमुखाणि चौर्येण संप्रस्थितानि । यावच्चे चञ्चूर्यमाणा अन्यतमं खदिरवणमनुप्राप्ताः । 15 B 102
यावत्सेनापतिनाभिहिताः—पश्यत यूयं कमलायताक्षः कश्चिदपरकीयो मनुष्यः संविद्यते, येन
वयं यक्षबलिं दत्त्वा प्रक्रमेमेति । तत्र च खदिरवने प्रत्येकबुद्धः प्रतिवसति । ततस्तौ-
स्तस्करैः पर्यटद्भिर्दृष्ट्वा सेनापतिसकाशं नीतः । ततश्चौरसेनापतिना वक्ष्यतामयमित्याज्ञा
दत्ता । ततोऽसौ प्रत्येकबुद्धस्तेयामनुग्रहार्थं विततपक्ष इव हंसराजः खगपथमभ्युद्रम्य
विचित्राणि प्रातिहार्याणि विदर्शयितुमारब्धः । ततः सेनापतिर्भूलनिकृत्त इव द्रुमः पादयो- 20
र्निपत्य अत्ययं देशितवान् । पिण्डकेन प्रतिपाद्य प्रणिधानं कृतवान्—अहमप्येवंविधानां
गुणानां कामी स्याम्, प्रतिविशिष्टतरं चातः शास्त्रारमारगयेयं मा विरागयेयमिति ॥

भगवानाह—किं मन्यथे भिक्षवो योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन चौरसेनापतिः,
अयमेवासौ कोष्ठिलः । भूयः काश्यपे भगवति प्रब्रजितो बभूव । तत्रानेन दशवर्षसहस्राणि
ब्रह्मचर्यवासः परिपालितः । तेनेदानीमर्हत्वं साक्षात्कृतम् । इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां
कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मा-
त्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वामोगः
करणीयः । इत्थेवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमगोचद्भगवान् । आत्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ॥

१०० संगीतिः ।

B 197

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः
 श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहो-
 रगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लामी चीवरपिण्डपातशयनासनगलनप्रसय-
 ६ मैपज्यपरिष्काराणां सथावकसंघः कुशिनगर्यां विहरति मल्लानामुपवर्तने यमकशालवने ।
 अथ भगवांस्तदेव परिनिर्वाणकालसमये आयुष्मन्तमानन्दमामञ्चयते स्म—प्रज्ञापय आनन्द
 तथागतस्य अन्तरेण यमकशालयोरुत्तराशिरसं मञ्चम् । अथ तथागतस्य राज्या मध्यमे यामे
 निरुपधिशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्वाणं भविष्यतीति । एवं भदन्तेत्यायुष्मानानन्दो भगवतः
 प्रतिश्रुत्य अन्तरेण यमकशालयोरुत्तराशिरसं मञ्चं प्रज्ञप्य येन भगवांस्तेनोपसंक्रान्तः । उप-
 १० संक्रम्य भगवतः पादौ शिरसा वन्दित्वा एकान्तेऽश्वात् । एकान्तस्थित आयुष्मानानन्दो
 भगवन्तमिदमवोचत्—प्रज्ञतो भदन्त तथागतस्य अन्तरेण यमकशालयोरुत्तराशिरसं मञ्चः ।
 अथ भगवान् येन मञ्चस्तेनोपसंक्रान्तः । उपसंक्रम्य दक्षिणेन पाशेन शय्यां कल्पयति पादं
 पादेनोपधाय आलोकसंज्ञी स्मृतः संप्रजानन् निर्वासंज्ञामेव मनसि कुर्वन्ति ॥

B 128

तत्र भगवान् राज्या मध्यमे यामेऽनुपधिशेषे निर्वाणघातौ परिनिर्बृतः । समनन्तरपरि-
 १५ निर्बृते बुद्धे भगवति अत्यर्थं तस्मिन् समये महापृथिवीचालोऽभूत् उत्कापाता दिशोदाहाः ।
 अन्तरीक्षे देवदुन्दुभयो नदन्ति । समनन्तरपरिनिर्बृते बुद्धे भगवति उभौ यमकशालवनस्य
 द्रुमोत्तमौ तथागतस्य सिंहशय्यां शालपुष्पैरवाकिरताम् । समनन्तरपरिनिर्बृते भगवति
 अन्यतरो मिश्रुस्तस्यां वेलायां गाथां भाषते—

सुन्दरौ खल्विमौ शालवनस्यास्य द्रुमोत्तमौ ।

20

यदवाकिरतां पुष्पैः शास्तरं परिनिर्बृतम् ॥ १ ॥

समनन्तरपरिनिर्बृते बुद्धे भगवति शक्रो देवेन्द्रो गाथां भाषते—

अनित्या बत संस्कारा उत्पादव्ययधर्मिणः ।

उत्पद्य हि निरुप्यन्ते तेषां व्युपशमः सुखम् ॥ २ ॥

समनन्तरपरिनिर्बृते बुद्धे भगवति ब्रह्मा सहांपतिर्गाथां भाषते—

25

सर्वभूतानि लोकेऽस्मिन्निक्षेप्यन्ति समुच्छ्रयम् ।

B 199

एवंविधो यत्र शास्ता लोकेऽप्रतिपुद्गलः ।

तथागतवत्प्रप्राप्तः चक्षुष्मान् परिनिर्बृतः ॥ ३ ॥

समनन्तरपरिनिर्बृते बुद्धे भगवति आयुष्माननिरुद्धो गाथा भाषते—

भ्विना आषासप्रक्रामा भिरचित्तम्य तापिनः ।

30

आनिश्यां शान्तिनागम्य चक्षुष्मान् परिनिर्बृतः ॥ ४ ॥

तदाभवद्दीपणकं तदामूदोमहर्षणम् ।

सर्वाकारबलोपेतः शास्ता कालं यदाकरोत् ॥ ५ ॥

असंलीनेन चित्तेन वेदना अधिवासयन् ।

प्रबोतस्येव निर्वाणं विमोक्षस्तस्य चेतसः ॥ ६ ॥ इति ॥

सप्ताहपरिनिर्बृते बुद्धे भगवति आयुष्मानानन्दो भगवत्स्थितां प्रदक्षिणीकुर्वन् गाथां ५

भाषते—

येन कायरतनेन नायको

ब्रह्मलोकमगमन्महर्षिकः ।

दह्यते स्म तनुजेन तेजसा

पञ्चमिर्युगशतैः स वेष्टितः ॥ ७ ॥

सहस्रमात्रेण हि चीवराणां

बुद्धस्य कायः परिवेष्टितोऽभूत् ।

द्वे चीवरे तत्र तु नैव दग्धे

अभ्यन्तरं बाह्यमथ द्वितीयम् ॥ ८ ॥

वर्षशतपरिनिर्बृते बुद्धे भगवति पाटलिपुत्रे नगरे राजा अशोको राज्यं कारयति १५

ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहृदिम्ब-

डमरं तत्स्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नम् । धार्मिको धर्मेराजो धर्मेण राज्यं पाल-

यति । यावदपरेण समयेन देव्या सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य

परिचारयतः कालान्तरेण देवी आपन्नसत्त्वा संबृत्ता । सा अध्वानां वा नवानां वा मासाना-

मत्स्यात्प्रसूता । दारको जातो अभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः कुणालसदृशाम्बां नेत्राभ्याम् । २०

तस्य जातो जातिमहं कृत्वा नामधेयं व्यवस्थाप्यते—किं भवतु दारकस्य नामेति । हातय

ऊचुः—यस्मादस्य जातमात्रस्य कुणालसदृशे नेत्रे, तस्माद्भवतु दारकस्य कुणाल इति नामेति ।

कुणालो दारकोऽष्टाभ्यां धात्रीभ्यां दत्तो द्वाभ्यामसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां

मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टमिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्धते क्षीरेण

दध्ना नवनीतेन सर्पिषा सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तमोत्तमैरुपकरणविशेषैः । आशु वर्धते हृदयमिव २३

पङ्कजम् । ततस्त्वं सर्वालंकारविभूषितं राजा उत्सङ्गेन कृत्वा पुनः पुनः प्रेक्ष्य रूपसंपदा

प्रहर्षित उवाच—असदृशो मे पुत्रो लोके रूपेणेति ॥

तत्र च समये गान्धारे पुष्पभेरोत्तो नाम ग्रामः । तत्रान्यतमस्य गृहपतेः पुत्रो

जातोऽतिक्रान्तो मानुषं वर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् । जन्मनि चास्य दिव्यगन्धोदकपरिपूर्णा

१ Both Tibetan and Sanskrit versions mention a period of one hundred and not two hundred eighteen years after the Parinirvāna when Aśoka came to the throne.

रत्नमयी पुष्करिणी प्रादुर्भूता, पुष्पसंपन्नं च महदुद्यानं जङ्गमं च । यत्र यत्र कुमारो गच्छति तत्र तत्र च पुष्करिणी उद्यानं च प्रादुर्भवति । तस्य सुन्दर इति नामधेयं व्यवस्थापितम् ॥

यावत्कालेण कुमारो महान् संवृत्तः । ततोऽपरेण समयेन पुष्पमेरोत्साद्वणिजः केनचि-

- B 202 ६ देव करणीयेन पाटलिपुत्रं गताः । ते प्रामृतमादाय राज्ञः सकाशमुपगताः । ततः पादयो-
र्निपत्य प्रामृतं राज्ञे उपनम्य पुरस्ताद्व्यवस्थिताः । ततो राजा अशोकस्तेषां कुणालं
दर्शयति—हं भो वणिजः, कदाचिकुत्रचिद्ववद्भिः पर्यटद्भिरेवंविधं रूपविशेषयुक्तं दृष्टपूर्व-
मिति ? ततस्ते वणिजः कृतकरपुटाः पादयोर्निपत्य अभयं मार्गयित्वा राजानमब्रुवुः—अस्ति
देव अस्मदीये विषये सुन्दरो नाम कुमारोऽतिक्रान्तो मानुषं वर्णमसंप्राप्तश्च दिव्यं वर्णम् ।
10 जन्मनि चास्य दिव्यगन्धोदकपरिपूर्णा रत्नमयी पुष्करिणी प्रादुर्भूता पुष्पफलसमृद्धं च
महदुद्यानं जङ्गमम् । यत्र यत्र च स कुमारो गच्छति, तत्र तत्र पुष्करिणी उद्यानं च
प्रादुर्भवतीति । श्रुत्वा राजा अशोकः परं विस्मयमापन्नः । कुटुहलजातश्च दूतसंप्रेषणं
कृतवान्—एष राजा अशोक आगन्तुमिच्छति सुन्दरस्य कुमारस्य दर्शनहेतोः । यद्वः कृत्स्नं
वा करणीयं या तत्कुरुष्वमिति । ततो महाजनकायो भीताः—यदि राजा महासाधनेन
15 इहाममियति, मा हैव कंचिदनर्थमुत्पादयिष्यतीति । ततः स कुमारो भद्रयानं योजयित्वा
शतसहस्रं च मुक्ताहारं प्रामृतस्यार्थं दत्त्वा अशोकस्य सकाशं प्रेषितः । सोऽनुपूर्वेण चञ्चूर्य-
माणः पाटलिपुत्रं नगरं प्राप्तः । शतसहस्रं च मुक्ताहारं गृहीत्वा राज्ञोऽशोकस्य सकाशमनु-
प्राप्तः । राजा अशोकश्च सहदर्शनात्सुन्दरस्य कुमारस्य रूपं शोभां वर्णयित्वा तं च दिव्या
पुष्करिणीमुद्यानं च दृष्ट्वा परं विस्मयमुपगतः ॥

- B 203 20 ततो राजा अशोकः स्वविरोपगुप्तस्य विस्मयजननार्थं सुन्दरं च कुमारमादाय
कुक्कुटागारं गतः । तत्रोपगुप्तप्रमुखाण्यष्टादशार्हत्सहस्राणि निवसन्ति, तद्विगुणाः शैक्षाः
पृथगजनकल्याणकाः । ततः स स्वविरस्य पादाभिवन्दनं कृत्वा पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय ।
स्वविरोपगुप्तेनास्य धर्मो देशिनः । ततः कुमारः परिपक्वसंततिर्धर्मं श्रुत्वा प्रव्रज्याभिलाषी
संवृत्तः । स राजानमशोकमनुज्ञाप्य स्वविरोपगुप्तस्य सकाशे प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन
25 घटमानेन व्यायच्छमानेन इदमेव पञ्चगण्टकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः
शतनयननविविरणविचर्यसनधर्मनया पराहल्य सर्वज्ञेशप्रहाणादहर्त्सं साक्षात्कृतम् । अर्हन्
संवृत्तः त्रैधातुवतीनिरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकस्यो
विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविप्राप्तो भवत्यामलोमसन्कारपराङ्मुखः । सेन्द्रो-
पेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः ॥

- B 274 33 ततो राजा अशोकः संदिग्धः स्वविरं पृच्छति—कानि मद्भक्तं सुन्दरेण कर्माणि
श्रुतानि, येनास्यैवंविधं रूपम्, कानि पुनः कर्माणि येन दिव्यगन्धोदकपरिपूर्णा रत्नमयी
पुष्करिणी प्रादुर्भूता, पुष्पाण्यसमृद्धं च महदुद्यानं जङ्गमम् ! स्वविरोपगुप्त आह—सुन्दरेणैव

महाराज पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओषधप्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । सुन्दरैरेव कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽन्यः प्रत्यनु-
भवियति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ,
न तेजोधातौ, न वायुधातौ, अपि तृपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते
शुभान्यशुभानि च ।

5

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ १ ॥

भूतपूर्वं महाराज यदा भगवान् परिनिर्वृतः, तदा आयुष्मान् महाकाश्यपः पञ्च-
शतपरिवारो मगधेषु जनपदचारिकां चरन् धर्मसंगीतिं कर्तुकामः । यावदन्यतमेन दरिद्र-
कर्षकेण महान् भिक्षुसंघो दृष्टः, शास्त्रवियोगाच्छोकार्तोऽध्वपरिश्रान्तो रजसावचूर्णितगात्रः । 10 B 2:5
ततोऽस्य कारुण्यमुपजम् । ततस्तेन काश्यपप्रमुखाणि पञ्च भिक्षुशतानि जेन्ताकक्षात्रेणोप-
निमित्तानि । ततस्तेन नानागन्धपरिभावितमुष्णोदकं कृत्वा ते भिक्षवः स्नापिताः, चीवर-
धाणि शोभितानि । प्रणीतेन चाहारेण संनर्त्य शरणगमनशिक्षापदानि दत्त्वा प्रणिधानं
कृतम्—अस्मिन्नेव शाक्यमुनेः प्रवचने प्रव्रज्य चार्हत्त्वं प्राप्नुयामिति ॥

किं मन्यसे महाराज योऽसौ तेन कालेन तेन समयेन दरिद्रकर्षकः, अयं स सुन्दरो 15
भिक्षुः । यत्तेन भिक्षवो जेन्ताकक्षात्रेण स्नापिताः, तेनास्यैवंविधो रूपविशेषः संवृत्तः,
दिव्यचन्दनोदकपरिपूर्णा रमणीया पुष्करिणी पुष्पफलसमृद्धं च महदुद्यानं जङ्गमं प्राप्तम् ।
यत्तेन शरणगमनशिक्षापदानि उपलब्धानि, तेनेह जन्मन्यहृत्त्वं साक्षात्कृतम् । इति हि
महाराज एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लः, व्यति-
मिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि महाराज एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि च, 20
एकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्नाभोगः करणीयः । इत्येवं ते महाराज शिक्षितव्यम् ॥

अथ राजा अशोक आयुष्मतः स्वविरोपगुप्तस्य भाषितमभिनन्द्यानुमोच उत्थाया-
सनाब्रक्रान्तः ॥

B 206

१ जेन्ताकक्षान्, a hot-water bath. Compare the expression जन्तापर,
hot-chamber.

प्रथमं परिशिष्टम् ।
कल्पद्रुमावदानमालायां
१० सुभृत्यवदानम् ।

अयाशोको महाराजः सर्वशोकविनोदितः ।
उपगुप्तं गुरुं नत्वा कृताञ्जलिपुटोऽवदत् ॥ १ ॥
भदन्त श्रोतुमिच्छामि पुनरन्यसुभाषितम् ।
यदुक्तं शाक्यसिंहेन तन्मे गदितुमर्हसि ॥ २ ॥
इति पृष्टो वृषेणासावुपगुप्तो यतीश्वरः ।
पर्यदं च समालोक्य संवभाष सुभाषितम् ॥ ३ ॥
शृणु राजन्महाबाहो सर्वलोकहितार्थतः ।
सुभूतेरवदानं यत्तत्प्रवक्ष्ये यथाश्रुतम् ॥ ४ ॥
पुरा श्रीभगवान् बुद्धो धर्मराजस्तथागतः ।
विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविज्जिनः ॥ ५ ॥
शास्ता देवमनुष्याणां सम्यक्संबोधिशेखरः ।
सत्कृतो मानितः सत्त्वैर्गुरुकृतश्च पूजितः ॥ ६ ॥
राजमी राजमानैश्च धनिभिः पुरयासिभिः ।
भ्रेष्ठिभिः सार्यवाहैश्च मानादेशसमागतैः ॥ ७ ॥
देवासुरमहानागैर्यक्षगन्धर्वकिन्नरैः ।
गरुडैश्च महासर्पैस्तथान्यसत्त्वजास्तिकैः ॥ ८ ॥
सुसंज्ञातो महापुण्यो लाभो चीवरवाससाम् ।
पिण्डपातासनादीनां शय्यादीनां तथैव च ॥ ९ ॥
औषधादिपरिष्कारवस्तूनां सर्वतः सदा ।
सार्धं सश्रावकैः स्रग्धैर्भिक्षुमिश्र जितेन्द्रियैः ॥ १० ॥
भिक्षुष्युपासिकाभिक्ष चैलकोपासकैस्तथा ।
बोधिसत्त्वमहासत्त्वैः सत्त्वार्थबोधिवाञ्छिभिः ॥ ११ ॥
श्रावस्त्वां राजधान्या वै जेतवने मनोरमे ।
विहारै व्यहरद्धर्मं देशयञ्छुभयन्सदा ॥ १२ ॥
सदा भगवता सत्त्वविनयानुप्रहारिणा ।
आमन्त्र्य भिक्षवः सर्वे सम्यगाज्ञापिता इति ॥ १३ ॥
गच्छत भिक्षवो यूयं सत्त्वानां विनयार्थतः ।
देशान् प्रणमिगच्छन्तः प्रकाशयत संबृतिम् ॥ १४ ॥

तथेत्येव प्रतियुज्य शास्तुः पादौ प्रणम्य च ।
 श्रावका भिक्षवश्चैवं प्रतस्थुस्ते नियोगिनः ॥ १५ ॥
 गुरोराज्ञां वहन्तस्ते केचित्पार्श्वी दिशं गताः ।
 देशयन्ति स्म सद्धर्मं प्रतिदेशानुपास्थिताः ॥ १६ ॥
 दक्षिणस्यां तथा केचित्केचिच्च पश्चिमां दिशम् ।
 तथोत्तरां दिशं गत्वा त्रिदिक्षु चापि सर्वतः ॥ १७ ॥
 तेषां ध्यानरता ये वै ते विविक्तसुखैषिणः ।
 मेरोरुपरिपण्डायामप्युपर्यनतत्पराः ॥ १८ ॥
 तदान्धेर्गरुडेनैको नागपोतः समुद्धृतः ।
 तमाश्रममुपानीय भक्षितुमुपचक्रमे ॥ १९ ॥
 तत्रस्थास्तेन नागेन भिक्षवो ध्यानसंरताः ।
 दृष्ट्वैव सुप्रसन्नेन मनसा प्रणिधिर्दधे ॥ २० ॥
 धन्यास्ते भिक्षवो ह्येते सद्धर्मसुखचारिणः ।
 अहमपि च भूयासे तादृग्धर्मसमाहितः ॥ २१ ॥
 इति प्रणिधिं कुर्वणो जीविताद्भवरोपितः ।
 तत्रैव गरुडेनैवं भक्षितोऽभूत्स नागकः ॥ २२ ॥
 ततः कालगतस्तत्र श्रावस्थां पुरि * * * ।
 भूतिनाम्नो द्विजस्यासौ भार्याया गर्भमाविशत् ॥ २३ ॥
 ततश्च क्रमतस्तस्या गर्भः समलुवर्धितः ।
 ततस्तत्समये प्राप्ते दारकः समजायत ॥ २४ ॥
 ततः पिता च तं दृष्ट्वा दारकं संप्रसादिकम् ।
 दर्शनीयं सुभद्राङ्गं मुहुः पश्यन्ननन्द सः ॥ २५ ॥
 संतो जातिमहं कृत्वा ज्ञानीनाहूय चादरात् ।
 भवन्तोऽस्य नु किं नाम त्रियतामिति सोऽब्रवीत् ॥ २६ ॥
 ज्ञातयोऽपि तथा श्रुत्वा दृष्ट्वा चैनं च बालकम् ।
 सर्वे हर्षसमापन्ना भूतिं तमब्रुवंस्तथा ॥ २७ ॥
 यस्माद्भूतेरयं पुत्रं सुजातो लक्षणाश्रितः ।
 तस्मात्सुभूतिरित्येव नाम्ना भवतु विश्रुतः ॥ २८ ॥
 तथा क्रमाद्विवृद्धोऽसौ सुभूतिर्बालमुन्दरः ।
 कुमारत्वं क्रमात्प्राप्तो राम स बभूविति ॥ २९ ॥

पूर्वकर्मबलाधानात्क्रोधनः क्रूरमाषणः ।
 किञ्चिन्निमित्तसंरुद्धो विग्रहे निरतोऽभवत् ॥ ३० ॥
 परुषीभूतचित्तवान्न तस्य कोऽप्यमूखुद्धत् ।
 सर्वज्ञातिविरुद्धत्वात्पितृभ्यामप्युपेक्षितः ॥ ३१ ॥
 बन्धुमिश्र परित्यक्तो नैव कस्याप्यभूच्छ्रियः ।
 विश्रम्भप्रणयं तस्मिन्नैव कथिदभापत् ॥ ३२ ॥
 स्यातुं गन्तुं तथा भोक्तुं शयितुं वाभिलाषितुम् ।
 तेनैव क्रोधिना सार्धं समुत्सेर्हुर्न केचन ॥ ३३ ॥
 तदा पित्रा नियुक्तोऽसौ लिपिशालामुपागमत् ।
 सुभूतिश्च गुरुं नत्वा लिपिमन्वग्रहीक्रमात् ॥ ३४ ॥
 ततो व्याकरणादीनि सर्वशास्त्राण्यनुक्रमात् ।
 सोऽधीलैषां सुशीघ्रेण पारं प्राप सुबुद्धिमान् ॥ ३५ ॥
 तथा वेदानधीलैव साङ्गोपाङ्गान् यथाक्रमम् ।
 अथर्वमप्यधीतुं स प्रारभत्तीक्ष्णमानसः ॥ ३६ ॥
 तत्र पिता द्विजो भूतिरयर्वाधीतसंरतम् ।
 सुभूतिं स्वात्मजं पुत्रं दृष्ट्वैव समचिन्तयत् ॥ ३७ ॥
 सुभूतिर्मम पुत्रोऽयमग्निकल्पः सुतीक्ष्णधीः ।
 कदाचिल्लुपितो रोषाह्लोकेऽनर्थं करिष्यति ॥ ३८ ॥
 तदन्वाहरितव्योऽयमाथर्वणात्मयत्नतः ।
 ऋषिषु प्रेषयित्वैनं योजयिष्ये च संयमे ॥ ३९ ॥
 इति मत्वा पिता भूतिः सुभूतिं स्वात्मजं तथा ।
 आथर्वणाद्विनिर्द्वय प्रबोधयस्तमब्रवीत् ॥ ४० ॥
 शृणु पुत्र मया प्रोक्तं हितार्थं तव संमतम् ।
 त्वं हि विद्वान् महाविज्ञः सर्वशास्त्राङ्गपारगः ॥ ४१ ॥
 किं तवाथर्ववेदेन मायाहेतुशार्धसाधिना ।
 विरम्य तदधिष्ठानादपिचर्यो समाचर ॥ ४२ ॥
 मुनीनामुपदेशानि प्रतिलभ्य जितेन्द्रियः ।
 शान्तात्मा सुखमास्थाय चरत्तु व्रतमुत्तमम् ॥ ४३ ॥
 धन्यास्ते वीतरागा ये गुरुभक्ताश्च निर्मदाः ।
 विनिकारण्यनासेषु वसन्ति ध्यायिनः सदा ॥ ४४ ॥

येऽपि परिग्रहोत्स्यक्त्वा भवन्ति ब्रह्मचारिणः ।
 देवानामपि ते मान्या वन्दनीयाः सदा खलु ॥ ४५ ॥
 ये प्रव्रज्यां समगृह्य शान्तात्मानो जितेन्द्रियाः ।
 वसन्ति पुण्यतीर्थेषु तेऽपि हि परमर्षयः ॥ ४६ ॥
 कामभोग्यानि ये हित्वा साधयन्ते तपोवने ।
 फलमूलोदकैस्तुष्टास्तेऽपि धन्या द्विजोत्तमाः ॥ ४७ ॥
 येऽपि केशान् विनिर्जित्य चतुर्ब्रह्मविहारिणः ।
 भिक्षाशिनः समाधिस्थास्ते हि ब्रह्मविदां वराः ॥ ४८ ॥
 ये चापरिग्रहीनारो निर्लोभाः सत्यवादिनः ।
 निर्मदा निरहंकारास्त एव ब्राह्मणोत्तमाः ॥ ४९ ॥
 यस्य दातुं मनो नास्ति मत्सराक्रान्तचेतसः ।
 वेदशास्त्रागमैस्तस्य किमेव स्वात्मपोषिणः ॥ ५० ॥
 यस्य चित्तं ह्यविशुद्धं शीलसंवरवर्जितम् ।
 किं भाति मुनिवेषेण स नटर्पिरिवोन्मदः ॥ ५१ ॥
 यस्य लोके दया नास्ति बालवृद्धादिदुःखिते ।
 किं तस्य ब्रह्मवृत्तेन * चित्ते परिमोहिते ॥ ५२ ॥
 यस्य न कुशलोत्साहं चित्ते लोकार्थं साधितुम् ।
 तस्य किं तपसा सिद्धे केवलं पापहेतुभिः ॥ ५३ ॥
 यस्य चित्तं प्रविक्षिप्तं केशाच्चैरसमाहितम् ।
 स किं गुह्यानिविष्टोऽपि न साधुर्दुष्टजन्तुवत् ॥ ५४ ॥
 यस्य प्रज्ञा विशुद्धा न सद्धर्मगुणसाधने ।
 तस्य किं ब्रह्मचर्येण केवलं दुःखहेतुना ॥ ५५ ॥
 यश्च दाता विशुद्धात्मा सर्वसत्त्वानुपाढकः ।
 नीचोऽपि स द्विजकल्पो यतो दाता प्रजापतिः ॥ ५६ ॥
 येन संरक्षितं नित्यं शीलं संयमसंवृतम् ।
 स एव ब्राह्मणः शुद्धः श्रोत्रियो भेदवान् यतिः ॥ ५७ ॥
 यस्य चित्तं दयान्तरं सर्वसत्त्वहितेयितम् ।
 चण्डालोऽपि स विप्रः स्याल्लोकेशो हि क्षमाकरः ॥ ५८ ॥
 येनैव दुष्पतरं कर्म साधितं सत्त्वहेतुना ।
 स एव ब्राह्मणो धीरो निश्चकर्मा यतो विधिः ॥ ५९ ॥

यस्य चित्तं सदा सत्त्वहितार्थेषु समाधितम् ।
 स हि विप्रो महाभिज्ञो ब्रह्मा ज्ञानरतो यतः ॥ ६० ॥
 यस्य प्रज्ञा जगल्लोकहितानुशासनोज्ज्वला ।
 सैव द्विजवरो विज्ञो वेदधर्मास्थितो द्विजः ॥ ६१ ॥
 येनैवं निर्जिताः क्लेशाश्चतुर्ब्रह्मविहारिणा ।
 स्वचित्ते भावितं ब्रह्म स एव ब्राह्मणोत्तमः ॥ ६२ ॥
 तस्मात्पुत्र मया प्रोक्तं श्रुत्वा लोकहितोत्सुकः ।
 सर्वक्लेशान् विनिर्जित्य सद्धर्माभिरतो भव ॥ ६३ ॥
 इति पितुर्वचः श्रुत्वा सुभूतिः सोऽनुमोदितः ।
 कृताञ्जलिस्तथा नत्वा पितरमित्यभाषत ॥ ६४ ॥
 तथा सत्यं मनस्तात रोचते तपसे मम ।
 तदाह्नां देहि मे तात चरिष्ये ब्रह्म सद्गतम् ॥ ६५ ॥
 तेनैवं प्रार्थ्यमानोऽसौ सुभूतिना पिता ततः ।
 परिष्वज्यात्मजं पुत्रं पुनरप्यब्रवीन्मुदा ॥ ६६ ॥
 एवं चेत्तव वाञ्छास्ति पुत्र ब्रह्मसुसाधनैः ।
 चर ब्रह्मव्रतं सम्यग्धीर चित्तसमाहितः ॥ ६७ ॥
 आदौ क्रोधरिपुं जित्वा दुष्टमारान् विनिर्जय ।
 यावत्क्रोधमनिर्जित्य दुष्टाञ्जेतुं न शक्नुयाः ॥ ६८ ॥
 यावद्दुष्टाननिर्जित्य धर्मे स्थातुं न शक्नुयाः ।
 असुसंस्थितधर्माणं हन्युर्मारो हि सर्वथा ॥ ६९ ॥
 तस्माद्वाञ्छति यो ब्रह्म तेनादौ चित्तकोटरात् ।
 विनिःकृष्य प्रयत्नेन हन्तव्यः क्रोधपद्मजः ॥ ७० ॥
 क्रोधो हि बसते यस्य चित्ते मानमदाकुले ।
 तावत्सद्गुणयुक्तोऽपि सेव्यते नैव सज्जनैः ॥ ७१ ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन क्रोधजिष्णुः समाहितः ।
 प्रव्रज्यां समुपासि(त्रि)त्य चर ब्राह्मण्यमादरात् ॥ ७२ ॥
 तपेभ्यसौ प्रतिश्रुत्य सुभूतिः संप्रमोदितः ।
 सद्दत्ता पितरौ नत्वा मुनीनामाश्रमं ययौ ॥ ७३ ॥
 तत्र प्राप्तो मुनीनत्वा कृताञ्जलिपुटो मुदा ।
 ब्राह्मण्यसंसारं प्राप्तुं प्रव्रज्यां समयाचत ॥ ७४ ॥

गुरो ब्रह्मविदां श्रेष्ठ कल्याणवर्त्मदेशक ।
 प्रब्रज्यां देहि मे सत्त्वं चरेयं भवमुक्तये ॥ ७५ ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा गुरुब्रह्मविदां वरः ।
 एहि वत्स चर ब्रह्मचर्यं जित्वा पटिन्द्रियम् ॥ ७६ ॥
 इत्युक्तो गुरुणा सोऽमृतसुभूतिर्मुनिवेषमृत ।
 ब्रह्मविहारसंपन्नो विनीतः श्रद्धयान्वितः ॥ ७७ ॥
 तथापि दैवसामर्थ्यान्क्रोधसंरक्तमानसः ।
 किञ्चिन्निमित्तमात्रेऽपि विग्रहवानसंयतः ॥ ७८ ॥
 वेदसिद्धान्तशास्त्रेषु विवादी क्रोधबाहुलः ।
 अतीव रोषसंकटो विचिक्षेप यतीनपि ॥ ७९ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षेषु निरपेक्षः सुतीक्ष्णवाक् ।
 सर्वत्र मुनिभिश्चापि विजग्राह्यसमाहितः ॥ ८० ॥
 इत्येनं क्रोधसंरक्तं वेदसिद्धान्तमानिनम् ।
 सुभूतिं ब्राह्मणं दृष्ट्वा गुरुधैर्यमचिन्तयत् ॥ ८१ ॥
 अहो दैवबलाधानात्सुभूतिर्ब्राह्मणोऽप्ययम् ।
 खसिद्धान्तसमानोऽद्य क्रूरवाम्बिग्रहोत्सुकः ॥ ८२ ॥
 अग्निवल्गो महातीक्ष्णः सर्वशास्त्रार्थकोविदः ।
 विद्यादो महाभिज्ञो धर्मसंयमतपरः ॥ ८३ ॥
 तपश्चरणसंरक्ततीक्ष्णबुद्धिः कृतोद्यमः ।
 महोत्साहो महावीरः सिद्धविद्यो महोत्कटः ॥ ८४ ॥
 सर्वशास्त्रकलाभिज्ञो मन्त्रसिद्धिप्रयोगवित् ।
 वेदसिद्धान्तयोगानां पारगश्च महासुधीः ॥ ८५ ॥
 किं तु श्रोत्राविशुद्धात्मा विप्रह्री वादसंरतः ।
 किञ्चिन्निमित्तमात्रेऽपि विकुटोऽयं दयाशयः ॥ ८६ ॥
 कदाचिकुपितो रुष्टः संक्रेशार्थचेतनः ।
 शापाशनिप्रहारेण लोकेऽनर्थं करिष्यति ॥ ८७ ॥
 तदहं संप्रवोच्येनं सुभूतिं द्विजसत्तमम् ।
 समाधिप्यानचर्याणु योजयेयं च सर्वथा ॥ ८८ ॥
 इति मन्वा गुरुर्धनं सुभूतिं समशोषयत् ।
 अग्नौ कस्तुर्धनं यश्च तत्र मय गमाहितः ॥ ८९ ॥

सर्ववर्णप्रजो विप्रः सर्वजातिवरोत्तमः ।
 ब्राह्मणोऽस्मीत्यहंकारो न कर्तव्यः कदाचन ॥ ९० ॥
 न जीवो ब्राह्मणस्तावद्यस्मात्संस्कारतो द्विजः ।
 जीवश्चेद्ब्राह्मणस्तावद्धृया स्याद्धर्मसंस्कृतैः ॥ ९१ ॥
 आद्यन्ते पशवो देवा इति वेदेऽपि कथ्यते ।
 ततो धर्माभिसंस्कारैः सर्वे स्युर्मानवा द्विजाः ॥ ९२ ॥
 ऋपचा अपि धर्मस्थाः संस्कृताः स्युर्द्विजाधमाः ।
 गुणधर्मानुसारैश्च देवा दैत्याश्च मानुषाः ॥ ९३ ॥
 सत्त्वधर्मधरा देवा रजोधर्मधरा नराः ।
 तमोधर्मधरा दैत्या इति सिद्धान्तसंमतम् ॥ ९४ ॥
 इति धर्मगुणाधानात्रैधातुकभवालये ।
 चतुर्षोऽनिसमुद्भूताः पङ्कतिषु भ्रमन्ति ते ॥ ९५ ॥
 तत्रापि कर्मभेदेन जातिभेदा ह्यनेकशः ।
 जातिष्वपि च सर्वासु स्वकर्मपरिणामतः ॥ ९६ ॥
 सत्त्वा नैकविधा जाता अधमोत्तममध्यमाः ।
 ये सत्त्वास्तामसा रौद्रा हिंसाकर्मानुसंरताः ।
 तेऽधोऽध्वनसंजाता वसन्ति क्लेशभागिनः ॥ ९७ ॥
 रजोधर्मरता ये हि रागचर्यानुसारिणः ।
 ते सत्त्वा भूमिसंजाता वसन्ति मानुषादयः ॥ ९८ ॥
 सत्त्वधर्मरता ये तु सात्विकाः शान्तचारिणः ।
 ते देवा निर्मलानन्दा वसन्ति स्वर्गतिं गताः ॥ ९९ ॥
 तथैते सर्वसत्त्वाश्च गुणधर्मानुसारतः ।
 स्वकृतं कर्म सुम्रन्तो भ्राम्यन्ति त्रिभवालये ॥ १०० ॥
 बृद्धिं प्राप्य गुणाश्वेत्यमेकैकं गुणवृद्धितः ।
 * * * * * ॥ १०१ ॥
 आकाशस्य गुणत्रैकः शब्द एव न चापरः ।
 शब्दस्पर्शौ च वायोर्वै द्वौ गुणौ परिकीर्तितौ ॥ १०२ ॥
 अग्नेः शब्दश्च स्पर्शश्च रूपमेव त्रयो गुणाः ।
 शब्दस्पर्शरूपरसाद्यन्त्यैव समीरणे ॥ १०३ ॥
 स्पर्शः शब्दो रसो रूपं गन्धश्च पृथिवीगुणाः ।
 एवं मिलितयोगैश्च ब्रह्माणोऽत्यचिरुच्यते ॥ १०४ ॥

सर्वे जीवा मिलित्वैव ब्रह्माणांश्च समुद्भवाः ।
 चतुरशीतिलक्षाश्च प्रोक्ता वै जीवजातयः ॥ १०५ ॥
 धर्मतः सुखिनो भूताः पापतो दुःखभागिनः ।
 मिश्रतो मिश्रमुक्तार इत्युक्तमवदानिकैः ॥ १०६ ॥
 भारतेऽपि तथा प्रोक्तमृषिभिः कर्मवादिभिः ।
 सप्त व्याघ्रा दशारण्ये मृगाः कालिञ्जरे गिरौ ॥ १०७ ॥
 चक्रवाकौ शरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे ।
 तैऽपि जाताः कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ १०८ ॥
 उक्तं च मानवे धर्मे मुनिना मनुना * * ।
 मिथ्याजीयेन जीवन् यः पतितो ब्राह्मणो ह्यसौ ॥ १०९ ॥
 वृषलीफेनपीतस्य निःश्वासोपहतस्य च ।
 तथैव सहस्रस्य निष्कृतिर्नोपलभ्यते ॥ ११० ॥
 शूद्रीहस्तेन यो भुङ्क्ते मासमेकं निरन्तरम् ।
 जीवमानो भवेच्छूद्रो मृतश्च स प्रजायते ॥ १११ ॥
 अधील चतुरो वेदान् साङ्गोपाङ्गांश्च तत्त्वतः ।
 शूद्रात्प्रतिग्रहग्राही ब्राह्मणो जायते खरः ॥ ११२ ॥
 खरो द्वादश जन्मानि पष्टिजन्मानि सूकरः ।
 श्वानः सप्ततिजन्मानि इत्येवं मनुरब्रवीत् ॥ ११३ ॥
 तपोक्तमवदानेऽपि बुद्धेनाद्वयवादिना ।
 ब्राह्मणोऽष्टत्तमादाय बभूव वानराधिपः ॥ ११४ ॥
 तत्र स बुद्धनायाय ददौ च षण्णसं मुदा ।
 ततश्च मानवो भूत्वा पांशुदाता एभूच्छिशुः ॥ ११५ ॥
 तत्कर्मफलतो राजा सर्वानन्दो बभूव सः ।
 तत्रापि बुद्धनायाय पिण्डपातं ददौ मुदा ॥ ११६ ॥
 तदीपंयत्प्रसादेन बोधिसत्त्वोऽभवन्नृपः ।
 सर्वपारमिताः पूर्य बुद्धोऽपि स भविष्यति ॥ ११७ ॥
 इत्युक्तमवदानेऽपि जिनेनाद्वयवादिना ।
 तस्माद्यैव विज्ञानीया न जीयो-ब्राह्मणः गृह्य ॥ ११८ ॥
 जात्यापि ब्राह्मणो नैव संरक्षतन्नु द्विजो भवेत् ।
 आत्मा चेद्ब्राह्मणो भूतो वृथा स्यात्संरक्षतेर्विधिः ॥ ११९ ॥

स्मृतौ हि तत्तथा प्रोक्तं ना ज्ञात्वा धर्मतो द्विजः ।

* * * * * ॥ १२० ॥

धर्मसंस्कृतिवृत्तिस्यः श्रपचोऽपि द्विजो भवेत् ।

तथा हि मानवे धर्मे मनुनाभिहितं खलु ॥ १२१ ॥

भरणीगर्भसंभूतः कठिनास्थ्यो महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम् ॥ १२२ ॥

कैवर्तिगर्भसंभूतो व्यासो नाम महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम् ॥ १२३ ॥

उर्वशीगर्भसंभूतो वसिष्ठास्थ्यो महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम् ॥ १२४ ॥

हरिणीगर्भसंभूतो ऋष्यशृङ्गो महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम् ॥ १२५ ॥

चण्डालीगर्भसंभूतो विश्वामित्रो महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम् ॥ १२६ ॥

ताण्डुलीगर्भसंभूतो नारदास्थ्यो महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम् ॥ १२७ ॥

एवमन्येऽपि सर्वे च ऋषयो ब्रह्मचारिणः ।

तपसा ब्राह्मणा भूता न ब्राह्मणीगर्भसंभवाः ॥ १२८ ॥

धर्मसंस्कारतः सर्वे मानवा ब्राह्मणाः खलु ।

धर्मवृत्तिप्रमाणेन सर्वे स्युर्ब्राह्मणा नराः ॥ १२९ ॥

एकवर्णमिदं सर्वं ब्रह्मसृष्टिसमुद्भवं ।

धर्मकल्पविकल्पेन चातुर्वर्ण्यं प्रकल्पितम् ॥ १३० ॥

सर्वे वै योनिजा मर्त्याः सर्वे मृत्रपुरीषिणः ।

एकेन्द्रियक्रियार्याश्च तस्माच्छील्यगुणैर्दिजाः ॥ १३१ ॥

शूद्रोऽपि शीलसंपन्नो गुणवान् ब्राह्मणो भवेत् ।

ब्राह्मणोऽपि क्रियाहीनः शूद्रात्प्रत्यक्षो भवेत् ॥ १३२ ॥

गुणधर्मैस्तथा शीलैर्वर्णा ह्यनेकजातयः ।

ब्रह्मजेषु हि सर्वेषु नरेषु किं विशेषता ॥ १३३ ॥

यथा भस्मनि सौवर्णे विशेष उपलभ्यते ।

ब्राह्मणे चान्यजातौ वा न विशेषोऽस्ति वै तथा ॥ १३४ ॥

यथा प्रकाशतमसोर्विशेष उपलभ्यते ।

ब्राह्मणे चान्यजातौ वा विशेषो नैव विद्यते ॥ १३५ ॥

न हि ब्राह्मण आकाशान्मरुतो वा समुद्रवः ।
 भित्त्वा वा पृथिवीं जातो जातवेदा यथारणे ॥ १३६ ॥
 ब्राह्मणा योनितो जाताश्चण्डाला अपि योनितः ।
 श्रेष्ठस्यै वृषलस्यै च किं वास्ति भेदकारणम् ॥ १३७ ॥
 ब्राह्मणोऽपि मृतोत्सृष्टो जुगुप्सोऽशुचिरुच्यते ।
 वर्णोस्तथैव चाप्यन्ये का तु तत्र विशेषता ॥ १३८ ॥
 यथा सिंहोऽपि जङ्घानां पदादिभेदलक्षणम् ।
 देहसंस्थानलिङ्गैश्च नराणां किं विशेषता ॥ १३९ ॥
 यथा हंसमयूरादिपक्षिणां च विशेषता ।
 मुखादिवर्णशब्दैश्च नराणां नास्ति भेदता ॥ १४० ॥
 यथा च कृमिकीटानां कायसंस्थानभेदता ।
 तथैव नरजातीनां नैवास्ति भेदलक्षणम् ॥ १४१ ॥
 यथा भूरुहवृक्षाणां पत्राद्याकारभेदता ।
 तथा नास्ति मनुष्याणामाकृतेर्भेदलक्षणम् ॥ १४२ ॥
 तृतीयधादिशस्यानां यथाकृतिविशेषता ।
 मानवानां तथा नास्ति संस्थानं भिन्नलक्षणम् ॥ १४३ ॥
 धान्यादित्रीहिजातीनां वर्णाकारादिलक्षणम् ।
 तथा नास्ति मनुष्याणां वर्णाकारविशेषता ॥ १४४ ॥
 जातिकुन्दादिपुष्पाणां यथा वर्णादिभेदता ।
 मानवानां तथा नास्ति वर्णगन्धादिभेदता ॥ १४५ ॥
 जलजानां च पुष्पाणां पद्मादीनां विशेषता ।
 वर्णसंस्थानगन्धाश्च नराणां तु तथा न हि ॥ १४६ ॥
 यथाप्रादिफलानां च स्वादादिगुणभेदता ।
 मनुजानां तथा नास्ति मांसास्विगुणभेदता ॥ १४७ ॥
 यथा पद्मसजातीनां गुणास्वाददिभेदता ।
 तथा नास्ति मनुष्याणां पटिन्द्रियविशेषता ॥ १४८ ॥
 यथा हेमादिधातूनां द्रव्यवर्णादिभेदता ।
 तथा नास्ति मनुष्याणां संस्थानवर्णभेदता ॥ १४९ ॥
 यथा यन्त्रादिरत्नानां संस्थानवर्णभेदता ।
 तथा नास्ति मनुष्याणां शरीराकारभेदता ॥ १५० ॥
 समानाभादिभेदाश्च पटिन्द्रियसमानाया ।
 एकारातो निराग्रे न कुनो देहेषु भेदता ॥ १५१ ॥

यथा हि बालका बाला क्रीडमाना महापथे ।
 पांशुपुद्गानि संपिण्ड्य स्वयं नामानि कुर्वते ॥ १५२ ॥
 इदं क्षीरमिदं मांसमिदं घृतमिदं दधि ।
 न च बालस्य वचनान्पाशवोऽज्ञा भवन्ति हि ॥ १५३ ॥
 वर्णास्तथैव चत्वारः सुभूत इति कल्पिताः ।
 पांशुपुद्गाभिधानेन योगोऽप्येव न विद्यते ॥ १५४ ॥
 न केशेन न कर्णेन न शीर्षेण न चक्षुषा ।
 न मुखेन न नासाया न ग्रीवया न बाहुना ॥ १५५ ॥
 मोरसा न च पार्श्वेन न पृष्ठेनोदरेण वा ।
 मोरम्यामय जङ्घाम्यां पाणिपादनस्रैर्न च ॥ १५६ ॥
 न स्वरेण न घर्णेन न सर्वांशैर्न मैथुनैः ।
 नैका विशेषता वापि मनुष्येषु न विद्यते ॥ १५७ ॥
 तथा नास्ति यथान्यासु जातेर्लिङ्गं पृथक्पृथक् ।
 सामान्यकारणं मन्ये किञ्चिन्न भेदलक्षणम् ॥ १५८ ॥
 संज्ञामात्रेण कल्प्यन्ते ब्राह्मणाः क्षत्रियास्तथा ।
 वैश्याः शूद्रास्तथान्येऽपि संज्ञामात्रे हि कीर्तिताः ॥ १५९ ॥
 यथैकवृक्षजातानां फलानां नास्ति भेदता ।
 तथैकमनुजातानां किं विशेषत्वलक्षणम् ॥ १६० ॥
 गुणधर्मोच्चारेण जातिभेदा भवन्ति हि ।
 चातुर्वर्ण्यमिदं लोके सर्वं हि मनुसंभवम् ॥ १६१ ॥
 गुणधर्मप्रमाणेन जातेर्नैव प्रमाणता ।
 तथा च प्रोच्यते बौद्धैरवदानार्थकोविदैः ॥ १६२ ॥
 मानवा ये प्रशान्तास्था सत्यधर्मव्रतान्विताः ।
 ब्राह्मणास्ते महाशुद्धाश्चतुर्वर्गसन्निहारिणः ॥ १६३ ॥
 परिमृद्धान् परित्यज्य वनप्रस्थनिवासिनः ।
 ये भजन्ति सदा ब्रह्म वानप्रस्था हि ते द्विजाः ॥ १६४ ॥
 पट्कर्मनिरता ये तु श्रोत्रिया गृहवासिनः ।
 महापद्मसमाचारा उपाध्याया हि ते द्विजाः ॥ १६५ ॥
 निरपेक्षाः स्वदेहेऽपि त्यक्तमाराभिगोचराः ।
 भिक्षाशिनो वनस्थास्ते भिक्षुगो मल्लगादिनः ॥ १६६ ॥
 ये च मारान्विनिर्जित्य निःस्तम्भा धीरमानसाः ।
 तपन्ति पुन्यभूमेषु मानवान्ते तपस्विनः ॥ १६७ ॥

दशाकुशलनिर्मुक्ता दशाकुशलसंरताः ।
 सत्यवाचो व्रतस्था ये ऋपयस्ते द्विजोत्तमाः ॥ १६८ ॥
 ये च लोकप्रचारेषु विरता धर्ममानसाः ।
 वाचंयमाश्च ते भद्रा मुनयः सत्यवादिनः ॥ १६९ ॥
 ये च जितेन्द्रियग्रामा निर्मुक्तभवचारकाः ।
 निर्ममा निरहंकारा यतयो योगिनोऽपि ते ॥ १७० ॥
 ये च स्थण्डिलमाश्रित्य चरन्ति व्रतमादरात् ।
 तेऽपि च मानवा धीराः स्थण्डिला जटिलास्तथा ॥ १७१ ॥
 ये च भस्मविलिताङ्गा हाराभरणभूषिताः ।
 कापालिकाश्च ते वीराः श्मशानव्रतचारिणः ॥ १७२ ॥
 ये समिद्धव्यद्रव्याणि जुह्वत्यग्नौ समाहिताः ।
 ते होतारश्च यज्वानो वेदधर्मार्थसाधकाः ॥ १७३ ॥
 ये च क्षेत्राणि रक्षन्तः पालयन्ति सदा प्रजाः ।
 सत्त्वरक्षारताचाराः क्षत्रियास्ते नृपा नराः ॥ १७४ ॥
 ये रक्षयन्ति धर्मार्थं लोकानीतिप्रयोजकाः ।
 राजानस्ते महावीराः सर्वधर्माभिपालकाः ॥ १७५ ॥
 ये च सत्त्वहिताधाने विविधार्थानुकारिणः ।
 वेशयन्ति प्रजा धर्मे वैद्यास्ते हि नरोत्तमाः ॥ १७६ ॥
 व्रताचारविहीना ये सत्त्वरक्षार्थचारिणः ।
 मन्यन्ते सेवया शुद्धिं शूद्रास्ते श्रेष्ठिनस्तथा ॥ १७७ ॥
 ये च क्षेत्राणि कर्षन्ति धान्यादिर्वीहिसाधकाः ।
 कृषिर्कास्ते नरा धान्यैः सत्त्वजीवानुपोषकाः ॥ १७८ ॥
 साधयन्ति महत्कार्यं धनादिवस्तुसंग्रहैः ।
 वणिक्कर्मभिसंयुक्ता वणिजस्ते महोद्यमाः ॥ १७९ ॥
 ये च सार्यान् समाह्वय रत्नाकरसमागताः ।
 साधयन्ति च रत्नानि सार्षपाह्लाथ ते नराः ॥ १८० ॥
 तथान्ये शिल्पविद्यादीन्ये च कुर्वन्ति मानवाः ।
 शिल्पिनस्ते तथान्येऽपि स्वर्णकारादयो नराः ॥ १८१ ॥
 ज्योतिर्विद्याविदो ये च गणयन्ति दिवानिशम् ।
 शुभान्तकालविज्ञाता गणकास्तेऽपि मानवाः ॥ १८२ ॥
 धातुदोषार्ण्यमिष्टाय लोकानां परिचारकाः ।
 भैषज्यं ये ददन्ते च भिषजस्ते हि वैद्यकाः ॥ १८३ ॥

भूतदोषाण्यमिज्ञाय बलिपूजाविधानतः ।
 शमयन्ति च ये भूतान्मौतिकास्तेऽपि मानवाः ॥ १८४ ॥
 एवं चान्येऽपि मे सत्त्वा यवत्कर्मानुचारिणः ।
 तत्तत्कर्मानुशीलेन जातिधर्मप्रवृत्तिकाः ॥ १८५ ॥
 ततो ये मानवाः क्रूरा निर्दयाः सत्त्वहिंसकाः ।
 चण्डवृत्तिप्रचाराश्च चण्डाला इति ते स्मृताः ॥ १८६ ॥
 ये भजन्ति शिवं नित्यं शिवभक्तिपरायणाः ।
 ते शैवा मनुजा ज्ञेयाः शिवधर्मानुचारतः ॥ १८७ ॥
 ये भजन्ति विष्णुं नित्यं विष्णुभक्तिपरायणाः ।
 विष्णुधर्मसमाचाराद्वैष्णवास्तेऽपि मानवाः ॥ १८८ ॥
 ब्रह्माणं ये भजन्त्येव ब्रह्मभक्तिपरायणाः ।
 ब्रह्मधर्मसमाचाराद्ब्राह्मणास्तेऽपि मानवाः ॥ १८९ ॥
 ये भजन्ति महारौद्रं भैरवभक्तिमानसाः ।
 महारौद्राश्च ते ख्याता भैरविकाश्च मानवाः ॥ १९० ॥
 ये च माहेश्वरी देवीं भजन्ति कुलधर्मिणः ।
 माहेश्वरीव्रताधाराः कालिकास्तेऽपि मानवाः ॥ १९१ ॥
 ये भजन्ति सदा बुद्धं बौद्धधर्मपरायणाः ।
 तेऽपि च मानवा बौद्धाः संश्रोधिपदसाधिनः ॥ १९२ ॥
 ये भजन्ति जिनं चैव जैनधर्मपरायणाः ।
 तेऽपि च मनुजा जैना जैनधर्मानुचारेणात् ॥ १९३ ॥
 एवं चान्येऽपि ये सत्त्वा क्रतुचर्यानुलिङ्गिनः ।
 तेऽपि च मानवाः सर्वे धर्मचर्यानुवर्तिनः ॥ १९४ ॥
 यादृशं साध्यते कर्म तादृशी जातिता भवेत् ।
 प्रजापतिर्हि चैकत्वे निर्विशेषोऽभवद्यतः ॥ १९५ ॥
 न चेन्द्रियेषु नानात्वं क्रियावादेन दृश्यते ।
 ब्राह्मणे चान्यजातौ वा नैषां किञ्चिद्विशिष्यते ॥ १९६ ॥
 न ह्यात्मनः समुत्कर्षाच्छ्रेष्ठत्वमिह युज्यते ।
 शुक्रशोणितसंभूतं योनिजं सर्वमेव हि ॥ १९७ ॥
 चातुर्यर्ण्यमिदं लोकमिति तीर्थैर्विकल्पितम् ।
 ब्रह्मजा ब्राह्मणा नैवं धर्मसंस्कारजाः खलु ॥ १९८ ॥
 यदि वा ब्रह्मजा विप्रा ब्राह्मणी कुत्र संप्रवा ।
 ब्राह्मण्यपि तथा चैव ब्रह्मजा यदि संप्रतम् ॥ १९९ ॥

ब्राह्मणस्य च सा भार्या स्याच्चैवेदं न युक्तिः ।
 न भार्या भगिनी युक्ता ब्रह्मणां ब्रह्मजा यदि ॥ २०० ॥
 न सत्त्वा ब्रह्मणो जाताः कर्मसंस्कारजास्त्वमी ।
 निहीनोल्कृष्टमध्याश्च सत्त्वा नानाश्रयाः पृथक् ॥ २०१ ॥
 तेषां हि जातिसामान्याद्ब्राह्मणे क्षत्रिये तथा ।
 वैश्यशूद्रे तथान्येषु समं ज्ञानं प्रवर्तते ॥ २०२ ॥
 शीलं प्रधानं न कुलं प्रधानं कुलेन किं शीलविवर्जितेन ।
 बहवो नरा नीचकुलप्रसूताः स्वर्गं गताः शीलमुपेक्ष्य धीराः ॥ २०३ ॥
 न जातिर्दृश्यते देवैः शीलः कल्याणकारकः ।
 चण्डालोऽपि हि शीलस्थस्तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ २०४ ॥
 सत्यं ब्रह्म तपो ब्रह्म शीलश्चेन्द्रियसंयमः ।
 सर्वभूतदया ब्रह्म एतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २०५ ॥
 सत्यं नास्ति तपो नास्ति नास्ति चेन्द्रियसंयमः ।
 सर्वभूतदया नास्ति एतच्चण्डाललक्षणम् ॥ २०६ ॥
 देवमनुष्यनारीणां तिर्यग्योनिगतेष्वपि ।
 मैथुनं नाधिगच्छन्ति ते नरा ब्राह्मणाः खलु ॥ २०७ ॥
 शूद्रोऽहस्तेन यो मुङ्गे मासमेकं निरन्तरम् ।
 जीवमानो भवेच्छूद्रो मृतः स आ प्रजायते ॥ २०८ ॥
 शूद्रोपरिवृतो विप्रः शूद्रो च गृहमेधिनी ।
 वर्जितः पितृदेवैश्च रौरवं सोऽधिगच्छति ॥ २०९ ॥
 तस्माद्धर्मतपःशीलसंयमज्ञानतो द्विजः ।
 न त्वेतैर्हि विना विप्रः किं स्यात्संस्कारमात्रतः ॥ २१० ॥
 तत्र शरीरसंस्कारमात्रेण ब्राह्मणो भवेत् ।
 संस्कृतेन द्विजो वा चेच्छूद्रोऽपि संसृज्यते द्विजः ॥ २११ ॥
 यदि विप्रः शरीरः स्यात्पावको ब्रह्महा भवेत् ।
 ब्रह्महत्या च बन्धूनां शरीरदहनाद्भवेत् ॥ २१२ ॥
 ब्राह्मणजीवसंभूतः शूद्रोऽपि न कथं द्विजः ।
 तस्माद्भि ब्राह्मणो नैव देहसंस्कारमात्रतः ॥ २१३ ॥
 सप्यः पतति मसिन धान्यन्नक्षीरविग्रही ।
 ब्राह्मणोऽपि भवेच्छूद्रः सुरया स्वर्णेन च ॥ २१४ ॥
 आकाशगामिनो विप्राः पत्निना मांसमश्नन्नात् ।
 पिप्राणां पतनं दृष्ट्वा ततो मांसानि वर्जयेत् ॥ २१५ ॥

भक्ष्यन्ते येन मांसानि भक्ष्यते तेन किं न हि ।
 अभक्ष्यभक्षणाच्चैव ब्राह्मणः पतितो भवेत् ॥ २१६ ॥
 पतितो ब्राह्मणश्चैवं संस्कारं नार्हते पुनः ।
 तस्माज्ज्ञानं विना नैव शरीरो ब्राह्मणो भवेत् ॥ २१७ ॥
 ज्ञानवान् हि भवेत्पूज्यो ब्राह्मणा अपि मानवाः ।
 समानेषु च देहेषु कुत्राप्यस्ति विशेषता ॥ २१८ ॥
 तस्माज्ज्ञानप्रमाणेन न शरीरप्रमाणता ।
 यथा करोति भाण्डानि मृत्तिकयैव भार्गवः ॥ २१९ ॥
 मृत्तिकाया न भेदोऽस्ति तत्कृतभाजनेष्वपि ।
 किं तु प्रक्षिप्तवस्तूनां संज्ञया ख्यायते खलु ॥ २२० ॥
 प्रक्षिप्तं यत्र यद्व्यं तद्भाण्डं तेन लक्ष्यते ।
 ज्ञानधर्मगुणाचारैर्लक्ष्यते मानवस्तथा ॥ २२१ ॥
 ज्ञानधर्मगुणाचारैर्विहीनो मानवः पशुः ।
 ज्ञानविज्ञानभेदेन वर्तते गुणभेदता ॥ २२२ ॥
 गुणभेदाद्भवेद्धर्मभेदा च संप्रजायते (?) ।
 धर्मभेदात्ततः कर्मभेदता संप्रवर्तते ॥ २२३ ॥
 कर्मभेदात्तथाचारभेदता च प्रवर्तते ।
 तप्राचारविशेषेण जातिभेदाः प्रवर्तिताः ॥ २२४ ॥
 महाभूतसमुद्भूतस्कन्धेष्वायतनेषु च ।
 सर्वजन्तुशरीरेषु समेषु का विशेषता ॥ २२५ ॥
 ज्ञानविज्ञानमात्रेण भिद्यन्ते खलु मानवाः ।
 ज्ञानविज्ञानपात्रत्वात्पूज्यन्ते नीचजा अपि ॥ २२६ ॥
 ज्ञानविज्ञानहीनत्वान्मानवोऽपि न पूज्यते ।
 पशुवत्स नराकारः ततः पूजा न चाकृतेः ॥ २२७ ॥
 ज्ञानेनापि द्विजो नैव कर्माचारप्रमाणतः ।
 ज्ञानेन यदि वा विप्रः शूद्रोऽपि ब्राह्मणो भवेत् ॥ २२८ ॥
 अन्येऽपि बहवः सन्ति सकैवर्तादिनीचजाः ।
 ज्ञानवन्तश्च ये धीरास्तेऽपि स्युर्ब्राह्मणाः खलु ॥ २२९ ॥
 तस्माच्च ज्ञानमात्रेण ब्राह्मणो न भवेत्खलु ।
 कर्माचारप्रमाणेन न ज्ञानस्य प्रमाणता ॥ २३० ॥
 कर्मणापि द्विजो नैव शुद्धाचारप्रमाणतः ।
 कर्मणा वै द्विजाश्चैवं सर्वे स्युर्ब्राह्मणाः खलु ॥ २३१ ॥

सन्ति हि बहवो लोके महायज्ञादिकर्मिणः ।
 क्षत्रियवैश्यशूद्राश्च कथं न ब्राह्मणा नु ते ॥ २३२ ॥
 तस्मान्न कर्ममात्रेण ब्राह्मणाः स्युर्नराः खलु ।
 नापि स्वाचारमात्रेण ब्राह्मणाः स्युस्तथा नराः ॥ २३३ ॥
 यदि स्वाचारतो विप्रः सर्वे स्युर्ब्राह्मणाः खलु ।
 ये ये स्वाचारवन्तश्च ते ते स्युर्ब्राह्मणाः किल ॥ २३४ ॥
 सन्ति च बहवः शूद्राः शूद्राचारसमन्विताः ।
 अतोपवासधर्मिष्ठा नीचजा अपि सन्ति च ॥ २३५ ॥
 तेऽपि स्युर्ब्राह्मणाश्चैवं यथाचारप्रमाणता ।
 तस्मादाचारमात्रेण ब्राह्मणा नैव मानुषाः ॥ २३६ ॥
 वेदेनापि तथा नैव ब्राह्मणाः स्युर्नरोत्तमाः ।
 यदि वेदेर्भवेद्विप्रो राक्षसोऽपि द्विजः खलु ॥ २३७ ॥
 तथामृदावणो नाम राक्षसो वेदपारगः ।
 सर्वेऽपि राक्षसाश्चैवं वेदकर्मानुचारकाः ॥ २३८ ॥
 कथं ते ब्राह्मणा नैव यदि वेदाद् द्विजो भवेत् ।
 तस्माच्च वेदमात्रेण नैव स्युर्ब्राह्मणाः खलु ॥ २३९ ॥
 सत्यधर्मप्रमाणेन सर्वमेकं जगद्भुवम् ।
 चातुर्वर्ण्यमिदं लोकं तीर्थिकरिति कल्पितम् ॥ २४० ॥
 तथा च कल्प्यते लोकत्रोधार्थमिति तीर्थिकैः ।
 सत्यभूदेहसंभूतं चातुर्वर्ण्यमिदं खलु ॥ २४१ ॥
 मुञ्क्तो ब्राह्मणो जातो बाहुम्या क्षत्रियः स्मृतः ।
 ऊरुम्या संभूतो वैश्यः पद्भ्या शूद्रः समुद्रवः ॥ २४२ ॥
 तथा चेद्भि भवेदोषो धर्मेषु वर्णवादिनाम् ।
 अगम्यगमनाच्चैवं कथं धर्मविनुद्धिता ॥ २४३ ॥
 यदि विप्रो मुञ्जाजातो ब्राह्मणी कुत्र संभवा ।
 ब्राह्मण्यपि मुञ्जाजाता सप्ता भार्या कथं ननु ॥ २४४ ॥
 तथा च क्षत्रिया जाता बाहुम्यामेव चेत्तथा ।
 क्षत्रियस्य भवेद्भार्या क्षत्रिया भगिनी गतु ॥ २४५ ॥
 वैश्यापि हि तथा चैवमूरुम्यामेव संभवा ।
 वैश्यम्यापि भवेद्भार्या वैश्या तु भगिनी त्रिधा ॥ २४६ ॥
 पद्भ्या जानो यथा शूद्रः शूद्री चापि तयोद्भवा ।
 शूद्रम्यापि भवेद्भार्या शूद्री हि भगिनी गतु ॥ २४७ ॥

न युक्ता भगिनी भार्या तथा धर्मः कथं भवेत् ।
 अगम्यगमनाच्चैवमधर्म एव संभवेत् ॥ २४८ ॥
 ततोऽप्यन्तविस्मं स्याद्ब्रह्मजा ब्राह्मणा यदि ।
 धर्मक्रियाविशेषास्तु वर्णावस्थाः प्रतिष्ठिताः ॥ २४९ ॥
 भारतेऽपि तथा चैवं धर्माजो युधिष्ठिरः ।
 वैशम्पायनमागम्य प्राञ्जलिः पर्यपृच्छत ॥ २५० ॥
 के ते ये ब्राह्मणाः प्रोक्ताः किं वा ब्राह्मणलक्षणम् ।
 एतदिच्छामि भो ज्ञातुं तद्भवान् व्याकरोतु मे ॥ २५१ ॥
 इति श्रुत्या महाविज्ञो वैशम्पायन आदरात् ।
 प्रत्युवाचेति कौन्तेय शृणु तत्कथ्यते मया ॥ २५२ ॥
 क्षान्त्यादिभिर्गुणैर्युक्तस्य कदण्डो निरामिषः ।
 न हन्ति सर्वभूतानि प्रथमं ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २५३ ॥
 यदा सर्वपरद्रव्यं पथि वा यदि वा गृहे ।
 अदत्तं नैव गृह्णाति द्वितीयं ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २५४ ॥
 स्वक्तशूलस्वभावस्तु निर्ममो निःपरिग्रहः ।
 मुक्तश्चरति यो नित्यं तृतीयं ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २५५ ॥
 देवमनुष्यनारीणां तिर्यग्योनिगतेष्वपि ।
 मैथुनं हि सदा स्वक्तं चतुर्थं ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २५६ ॥
 सत्त्वं शौचं दया शौचं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 सर्वभूतदया शौचं तपः शौचं च पञ्चमम् ॥ २५७ ॥
 पञ्चलक्षणसंपन्न ईदृशो यो भवेद् द्विजः ।
 तमहं ब्राह्मणं ब्रूयां शेषाः शूद्राः युधिष्ठिर ॥ २५८ ॥
 न कुलेन न जाला च क्रियाभिर्ब्राह्मणो न च ।
 चाण्डालोऽपि हि वृत्तस्तो ब्राह्मणः स युधिष्ठिर ॥ २५९ ॥
 अहिंसा ब्रह्मचर्यं च त्रिशुद्ध्यामापरिग्रहः ।
 फलेष्वनभिलिप्साय ब्राह्मणः स्याद्युधिष्ठिर ॥ २६० ॥
 एकवर्णमिदं निशं पूर्वमासीद्युधिष्ठिर ।
 कर्मक्रियाविशेषेण चातुर्थपर्यं प्रतिष्ठितम् ॥ २६१ ॥
 सर्वे वै योनिजा मर्त्याः सर्वे मृत्युरीणिनः ।
 एकेन्द्रियत्रियार्याश्च तस्माच्छील्यगुणैर्द्विजाः ॥ २६२ ॥
 शूद्रोऽपि शील्यसंपन्नो गुणगान् ब्राह्मणो भवेत् ।
 ब्राह्मणोऽपि क्रियाहीनः शूद्राव्यलम्बरो भवेत् ॥ २६३ ॥

पञ्चेन्द्रियार्णवं घोरं यदि शूद्रोऽपि तीर्णवान् ।
 तस्मै दानं प्रदातव्यमप्रमेयं युधिष्ठिर ॥ २६४ ॥
 न जातिर्दृश्यते राजन् गुणाः कल्याणकारकाः ।
 गुणविद्यानिधिर्विद्वान् ब्राह्मणो ब्रह्मचारणात् ॥ २६५ ॥
 जीवितं यस्य लोकार्थे धर्मार्थे यस्य जीवितम् ।
 अहोरात्रं चरेन्मुक्तस्तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ २६६ ॥
 परित्यज्य गृहावासं ये स्थिता मोक्षकाङ्क्षिणः ।
 कामेष्वसक्ताः कौन्तेय ब्राह्मणास्ते युधिष्ठिर ॥ २६७ ॥
 अहिंसा निर्ममत्वं वासकृत्यस्य विवर्जनम् ।
 रागद्वेषनिवृत्तिश्च एतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २६८ ॥
 क्षमा दया दमो दानं सत्यं शौचं स्मृतिर्घृणा ।
 विद्या विज्ञानमाधीत्यमेतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥ २६९ ॥
 गायत्रीभात्रसारोऽपि वरं विप्रः सुयज्ञितः ।
 नाधीत्य चतुरो वेदान् सर्वांशी सर्वविश्रयी ॥ २७० ॥
 एकरात्रोपितस्यापि या गतिर्ब्रह्मचारिणः ।
 न तां श्रुत्सहस्रेण प्राप्नुवन्ति युधिष्ठिर ॥ २७१ ॥
 पारगः सर्ववेदानां सर्वतीर्थाभिपिञ्चनैः ।
 शुक्लश्चरति धर्मं यो तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ २७२ ॥
 यदा न कुरुते पापं सर्वभूतेषु दारुणम् ।
 कायेन मनसा वाचा ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ २७३ ॥
 यस्य लोकहिते चित्तं मैत्रीयुक्तमिवात्मजे ।
 तेन संपद्यते ब्रह्म तस्मान्मैत्री विभावय ॥ २७४ ॥
 यस्य लोकेषु कारुण्यं स्वात्मजे इव दुःखिते ।
 तेन संपद्यते ब्रह्म तस्मात्कारुणिको भव ॥ २७५ ॥
 यच्चित्तं मुदितं लोके सुखीभूते इवात्मजे ।
 तस्य संजायते ब्रह्म तद्भोक्ते मोदवांश्चर ॥ २७६ ॥
 यस्योपेक्षाश्रुतं चित्तं सर्वलोकेष्विवात्मजे ।
 तस्य संजायते ब्रह्म तदुपेक्षाश्रुतश्चर ॥ २७७ ॥
 एतद्दि परमं ब्रह्मविहारं ब्रह्मसाधनम् ।
 शान्ता लोकहितार्थेन चर ब्रह्मविहारिणम् ॥ २७८ ॥
 ततः क्लेशान् विनिर्जित्वा स्यान्नचित्तसमाहितः ।
 ब्रह्मप्रतिधिर्नाशम्य स्थिरीभ्य समाधिषु ॥ २७९ ॥

तपा ब्रह्मगुणाधानाद्ब्रह्मर्षित्वं भवेः किल ।
 पञ्चाभिज्ञपदप्राप्तो ब्रह्मलोकमवाप्नुयाः ॥ २८० ॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वक्त्रं स सुभूतिर्गुणोत्तुङ्गः ।
 तथेति प्रतिसंश्रुत्य ध्यानचर्यामुपाश्रयत् ॥ २८१ ॥
 ततोऽप्यहनमाश्रित्य गुरोराज्ञासमाधृतः ।
 सर्वेन्द्रियविनिर्जित्वा व्यहरद्भवानतत्परः ॥ २८२ ॥
 तत्राधिवसतोऽस्यापि क्रोधाग्निः समुदीरितः ।
 कर्माधानबलाभ्यासान्नैव शान्तिमुपाययौ ॥ २८३ ॥
 तत्र च वनपण्डे या घसन्ती वनदेवता ।
 सा सुभूतिं महाक्रोधं दृष्ट्वैव समचिन्तयत् ॥ २८४ ॥
 सुभूतिर्त्राक्षणो ह्येष सर्ववेदार्थपारगः ।
 सर्वमश्रविधानज्ञः सुतीक्ष्णक्रोधबाहुलः ॥ २८५ ॥
 कदाचित्कुपितश्चाय क्रोधतः द्वापवद्भिना ।
 धक्ष्यति पर्वतांश्चापि सपक्षिजन्तुमानवान् ॥ २८६ ॥
 समाधिध्यानयुक्तोऽपि नैव चित्तसमाहितः ।
 ज्ञानविज्ञानधर्मेषु विशेषं नाधिगच्छति ॥ २८७ ॥
 यदि बौद्धेषु धर्मेषु नियुक्तोऽयं द्विजोत्तमः ।
 क्षिप्रं क्लेशान् विनिर्जित्य बोधिचित्तं च लप्स्यति ॥ २८८ ॥
 बोधिचित्ते प्रलब्धे तु तदालोकहिते चरेत् ।
 बोधिसत्त्वो महाविज्ञो भविष्यति न संशयः ॥ २८९ ॥
 इति निश्चित्य सा देवी कारुण्यहितमानसा ।
 तं सुभूतिं समागम्य जगादैवं पुरः स्थिता ॥ २९० ॥
 शृणु वत्स महाभाग यन्मया हितमुच्यते ।
 धन्योऽसि त्वं महाधीर महर्षिर्द्विजसत्तम ॥ २९१ ॥
 किमर्थं वससे चैवमेकाकी निर्जने वने ।
 निश्चितः प्रतिसंलीनः काष्ठपाषाणबद्धया ॥ २९२ ॥
 धर्मोपकाममोक्षेषु यदि वाञ्छास्ति ते यते ।
 बुद्धस्य वचनं श्रुत्वा चर संबोधिसत्पथे ॥ २९३ ॥
 बुद्धो हि भगवान्नाथः सर्वज्ञो लोकनायकः ।
 मुनीन्द्रः श्रीघनः शास्त्रा सर्वधर्मानुपालकः ॥ २९४ ॥
 तस्यैव धर्मना बुद्धा दत्तकुलान्नसंनता ।
 यद् च पाप्मिनाः कृपाताः परप्रेष्ट शिर्वकताः ॥ २९५ ॥

धन्यास्ते भिक्षवश्चैव बुद्धस्योपासकाश्च ये ।
 सर्वसत्त्वहितार्थेन संनोधिगुणसाधकाः ॥ २९६ ॥
 त्वं चापि हि तथा मत्वा स्वपरात्महितार्थतः ।
 त्रिरत्नशरणं गत्वा चर ब्रह्मन् व्रतोत्तमम् ॥ २९७ ॥
 ततः क्लेशगणान् हित्वा ब्रह्मचारिञ्जिनेन्द्रवत् ।
 साक्षादर्हत्पदं प्राप्य निर्वृत्तिसुखमाप्नुयाः ॥ २९८ ॥
 इति श्रुत्वा सुभूतिः स त्रिरत्नगुणवर्णनाम् ।
 तथानुमोदितः प्राह तां देवतां पुरः स्थिताम् ॥ २९९ ॥
 तथाहं देवते यामि संबुद्धदर्शनं प्रति ।
 त्रिरत्नसमयं प्राप्तुमिच्छामि त्वत्प्रसादतः ॥ ३०० ॥
 यदि तेऽस्ति कृपा देवि मयि मोक्षार्थसाधिनि ।
 संबुद्धं दर्शय क्षिप्रं तद्धर्मेषु निवेशय ॥ ३०१ ॥
 त्रिरत्नशरणं गत्वा चरिष्ये तद् व्रतोत्तमम् ।
 तथाशु कृपया नीत्वा मां विहारे प्रवेशय ॥ ३०२ ॥
 इति श्रुत्वा यच्चस्तस्य सुभूतेर्वनदेवता ।
 विज्ञाय बोधिमार्गेषु चित्तं तथानुमोदितम् ॥ ३०३ ॥
 तत एव समागृह्य सुभूतिं ब्रह्मचारिणम् ।
 ऋद्ध्या साक्षाशमार्गेण निनाय जिनमन्दिरम् ॥ ३०४ ॥
 सुभूतिस्तत्र संप्राप्तो ददर्श जिनभास्करम् ।
 भगवन्तं महासौम्यं लक्षणैः समलंकृतम् ॥ ३०५ ॥
 व्यङ्ग्यैश्च विराजन्तं ध्यामप्रभामहोज्ज्वलम् ।
 सहस्रकिरणाधिक्यं रत्नाङ्गमिव जङ्गमम् ॥ ३०६ ॥
 समन्ततो महाभद्रं जगन्नाथं मुनीश्वरम् ।
 सर्वदेवाधिपं सम्यक्संबोधिगुणसागरम् ॥ ३०७ ॥
 दृष्ट्वा सहसा चाप्य सुभूतेस्तस्य सर्वया ।
 आघातो यश्च सत्त्वेऽस्य प्रतिविगतोऽप्यभूत् ॥ ३०८ ॥
 ततः प्रसादजातोऽस्ती सुभूतिर्द्विजसत्तमः ।
 नत्वा पादौ मुनेर्धर्मं श्रोतुं तस्यौ मुदा पुरः ॥ ३०९ ॥
 ततोऽस्ती भगवांस्तस्य सुभूतेश्चित्तशुद्धताम् ।
 शाल्यार्थसलधर्माणि दिदेशैव सविस्तरम् ॥ ३१० ॥
 शृणु मित्र महामाग सर्वसत्त्वहितार्थनः ।
 यदि ते धर्मशास्त्रास्ति संनोधिपदसाधने ॥ ३११ ॥

सत्कारलभेषु पराङ्मुखत्वात्सशक्रदेवासुरमानुषाणाम् ।
 पूज्यश्च मान्यो अभिवादनीयो बभूव स ब्रह्मविहारचारी ॥ ३२८ ॥
 अथ सुभूतिरायुष्मान् समन्वाहरदाल्मवान् ।
 कुतश्च्युतोऽहमायातः कुत्र केन च कर्मणा ॥ ३२९ ॥
 अपश्यत्स ततश्चेति पञ्चजन्मशतानि च ।
 नागयोनिमुत्पन्नस्ततश्च्युत्वाहमागतः ॥ ३३० ॥
 यद् द्वेषाम्यासतश्चासं क्रूरो लोकोपघातकः ।
 तेनैव हेतुना चाहं महद्ब्रह्मसन्माप्तवान् ॥ ३३१ ॥
 श्दानीं तु तथा चैतं क्रोधं प्रहातुमाचरे ।
 यस्यैव हेतुना लोका भ्रमन्ति नरैर्युते ते ॥ ३३२ ॥
 तस्मादहं चरिष्यामि निःसङ्गो निरहङ्कृतिः ।
 सङ्गादि जायते माया मायायां जायते रतिः ॥ ३३३ ॥
 रतौ रागोऽभिजायेत रागे मोहः प्रवर्धते ।
 मूढस्य दूयते चित्तं स्नेहकार्पोपघाततः ॥ ३३४ ॥
 उपघाता हते चित्ते क्रोधाग्निः परिदीप्यते ।
 क्रोधानलसमुदीप्तो दहते स परानपि ॥ ३३५ ॥
 यावत्क्रोधानलोदीप्तं स्वचित्तं क्लेशबाधुभिः ।
 तावत्किं तपसाप्येतन्निर्यं दुःखहेतवे ॥ ३३६ ॥
 धर्मं सुचरितं पुण्यं दानशीलादिस्नाधनम् ।
 कृतं कल्पसहस्रैर्यद्देहक्रोधानलः क्षणात् ॥ ३३७ ॥
 तस्मात्क्रोधाग्निशान्त्यर्थं कृत्वेन्द्रियनिग्रहम् ।
 एकान्ते हि वसेयं च विविकारण्यगोचरे ॥ ३३८ ॥
 यदा च गरुडेनाहं बलादाकृष्य मक्षितः ।
 यतीन् दृष्ट्वा नुमोदं च कुर्वन् मृत्युमवाप्तवान् ॥ ३३९ ॥
 तेनैव हेतुना चाद्य द्विजातिबुद्धसंभवः ।
 सर्वद्वेषान् विनिर्जित्य ब्रह्मचारी भवाम्यहम् ॥ ३४० ॥
 अद्यापि चेतसा चात्र वसेयं जनपदाग्रमे ।
 केनचिद्देशितश्चाहं भ्रष्टमेवमवाप्नुयाम् ॥ ३४१ ॥
 इति निश्चित्य चित्तेन सुभूतिर्निरहङ्कृतिः ।
 विविक्तेऽरण्यवासे स निःसङ्गो न्यवसन्मुधीः ॥ ३४२ ॥
 तथैककीं वसन्तत्र चतुर्ययानसंतुतः ।
 पल्लवमूढान्संतुष्टो ब्रह्मचारी मुमोद सः ॥ ३४३ ॥

अथ सङ्गेषु प्रामेय्य देशे जनपदेषु च ।
 भिक्षाहेतोर्विहृतं वा स सकामोऽभवद्यदा ॥ ३४४ ॥
 तदा पूर्वमसौ दृष्ट्वा गोचरमम्यलक्षयत् ।
 अहो देशेषु सर्वत्र भवन्ति निर्गुणा जनाः ॥ ३४५ ॥
 मानिनो मदमोहान्धा दुष्टा मत्सरिणः शठाः ।
 तत्कथं संचरिष्येऽत्र भिक्षाहेतोः कुले कुले ॥ ३४६ ॥
 दूययिष्यन्ति चित्तानि केचिद् दृष्ट्वैव मां यतिम् ।
 यद्देतोर्जनाश्चैवं भ्रमन्ति दुर्गतिष्वपि ॥ ३४७ ॥
 कल्पकोटिसहस्राणि नैव मुक्ताश्च दुर्गतेः ।
 तदहं सर्वसत्त्वेषु कुन्तपिपीलिकादिषु ॥ ३४८ ॥
 दयाचित्तं समालम्ब्य वसेयं ध्यानसंरतः ।
 येनैवं सर्वसत्त्वानां भवेच्चित्तं प्रसादितम् ।
 तमेव धर्ममाधाय यतिर्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ ३४९ ॥
 इति संनद्ध चित्तेन स सुभूतिः सुबुद्धिमान् ।
 त्रिविक्रेज्ज्यदेशेऽपि व्यवसङ्गयानसंरतः ॥ ३५० ॥
 अथ सोऽर्द्धाक्षिमासानामलयाद्बोधिमानसः ।
 इत्येवं चिन्तयामास लोकानुग्रहकारणात् ॥ ३५१ ॥
 किमत्र ध्यानसंलीनः करोमि लोकबोधनम् ।
 कियत्कालं च जीवियं काष्ठपापाणवत्स्थितः ॥ ३५२ ॥
 केवलं स्वमनस्तुष्ये ध्यानं सौख्यार्थसाधनम् ।
 सुखं लब्ध्वापि किं सारं सत्त्वानुग्रहणं निना ॥ ३५३ ॥
 तस्माद्द्वानात्समुत्थाप्य सत्त्वानुग्रहकारणात् ।
 ऋद्धिं प्रदर्शय संबोधौ स्थापयिष्ये महज्जनान् ॥ ३५४ ॥
 इति निश्चिन्तय चित्तेन स सुभूतिः सुबुद्धिमान् ।
 सरगानां विनयार्थेन प्रातिहार्यमदर्शयत् ॥ ३५५ ॥
 तद्दृष्ट्विनिर्मितान्येव गरुडानां महीजसाम् ।
 पञ्च कुलशतान्यत्र प्रसन्निरि सन्ततः ॥ ३५६ ॥
 एताश्च गरुडान् दृष्ट्वा नागाः संत्रसितास्ततः ।
 इतस्ततः समुद्गन्ताः सुभूतेः शरणं ययुः ॥ ३५७ ॥
 अथ सर्वदेवनेषु समाधाय सुभूतिना ।
 सर्वे नागाः सुपण्येभ्यः परित्यक्ताश्च सर्वतः ॥ ३५८ ॥

पुनस्तेन सुपर्णानां विनयार्थं सुभूतिना ।
 खर्द्धिबलप्रभावेण महान्नागो विनिर्मितः ॥ ३५९ ॥
 तेनाप्येवं सुपर्णानां पञ्चकुलशतानि च ।
 अभिद्रुतानि नागेन समन्तत इतस्ततः ॥ ३६० ॥
 तेनैवामिद्रुताः सर्वे गरुडास्त्रासमागताः ।
 इतस्ततः समुद्धान्ताः सुभूतेः शरणं ययुः ॥ ३६१ ॥
 सुभूतिना तथा चैवं सर्वे ते गरुडा अपि ।
 खर्द्धिबलप्रभावेण समाश्वास्य सुरक्षिताः ॥ ३६२ ॥
 एषमृद्धिप्रभावाणि सुभूतेस्तस्य सद्यतेः ।
 दृष्ट्वा सर्वे जनौघास्ते सहर्षाद्भुतमाययुः ॥ ३६३ ॥
 धन्योऽयमृद्धिमान् भिक्षुरर्हन् संबुद्धसेवकः ।
 येनैते रक्षिताः सर्वे नागाश्च गरुडा अपि ॥ ३६४ ॥
 इति सोऽर्हन् सुभूतिस्तान् सर्वान् दृष्ट्वा प्रसन्नितान् ।
 सद्धर्मे विनयार्थेन मैत्रीधर्ममुपादिशत् ॥ ३६५ ॥
 शृणुष्वं मद्रचः सर्वे नागाश्च गरुडास्तथा ।
 यदि मे शरणं याय रमध्वं मैत्रिमानसाः ॥ ३६६ ॥
 ये एते सुखिनो लोके सर्वे ते मैत्रिचारिणः ।
 ये एते दुःखिनो लोके सर्वे ते क्रोधिनो नराः ॥ ३६७ ॥
 तस्मात्क्रोधप्रहाणाय क्रियतां यत्नमादरात् ।
 यावच्चित्ते स्थितं क्रोधं तावन्मैत्री न भाव्यते ॥ ३६८ ॥
 न च द्वेषसमं पापं न च मैत्रीसमं तपः ।
 तस्मान्मैत्री प्रयत्नेन भावनीया सदादरात् ॥ ३६९ ॥
 मनः शमं न गृह्णाति न ग्रीणि सुखमश्नुते ।
 न निद्रां न गृणिं याति द्वेषशाल्ये हृदि स्थिते ॥ ३७० ॥
 न द्विपन्तः क्षयं यान्ति यावज्जीवमपि प्रतः ।
 क्रोधमेकं तु यो हन्यात्तेन सर्वे द्विपो हताः ॥ ३७१ ॥
 विक्ल्वेन्यनदीप्तेन जन्तुः क्रोधहविर्बुजा ।
 दहत्यात्मानमेवादी परान् धक्ष्यति वा न वा ॥ ३७२ ॥
 जरा रूपवतां क्रोधस्तमश्चक्षुष्मतामपि ।
 बन्धो धर्मपर्याप्तानां तस्मात्क्रोधो निवार्यताम् ॥ ३७३ ॥
 दिव्यभोगानुभोक्ता च प्राप्तादे मणिमण्डिते ।
 सुप्तोऽपि न लभेन्निद्रां क्रोधपर्याकुलो नरः ॥ ३७४ ॥

ऋषिभिर्योगिभिश्चाम्बुफलमूलादितोषितैः ।
 दग्धा जनपदाश्चापि क्रोधाच्छापहुताशनैः ॥ ३७५ ॥
 यच्छंकरो महारौद्रो निर्धृणो दृक्प्रभानलैः ।
 ददाह ब्रह्मजं कामं तच्च क्रोधप्रभावतः ॥ ३७६ ॥
 यद्राजानो विरुद्धाश्च युद्धं कृत्वा परस्परम् ।
 मृत्युं यान्ति जनैः सार्धं तच्चापि क्रोधभावतः ॥ ३७७ ॥
 सुद्धो यत्सहायांश्च स्नेहविश्रम्भचारिणः ।
 सत्यधर्मावनादस्य भ्रन्ति क्रोधादनार्यकाः ॥ ३७८ ॥
 साधवो ये महात्मानः संवृतिधर्मचारिणः ।
 तानपि संमुखं भ्रन्ति दुर्वाग्बाणै रूपा खलाः ॥ ३७९ ॥
 मातरं जन्मदात्रीं च धात्रींवा स्नेहपालिनीः ।
 स्वात्मजान्निर्दया भ्रन्ति तच्च क्रोधप्रभावतः ॥ ३८० ॥
 स्वात्मजाः पितरं यच्च स्नेहसत्कारपालकम् ।
 अविगण्य पापानि भ्रन्ति क्रोधप्रभावतः ॥ ३८१ ॥
 गुरुन् सद्धर्मशास्तुंश्च कल्याणाध्वावतारकान् ।
 अनादस्य भयं पापा भ्रन्ति क्रोधोद्धता नराः ॥ ३८२ ॥
 यत्पिता स्वात्मजं पुत्रं पुत्रीं वा बालकामपि ।
 निर्दयस्ताडयन् हन्ति तस्मात्क्रोधो महारिपुः ॥ ३८३ ॥
 भ्रातरः सहजाश्चापि रोपिता भेदिताशयाः ।
 विगृह्णन्ति महाक्रुद्धास्तस्मात्क्रोधो महारिपुः ॥ ३८४ ॥
 यत्स्वयं परिणीतापि भार्या धर्मानुचारिणी ।
 ताडिता व्यज्यते भर्त्रा क्रोधात्ततो महद्भयम् ॥ ३८५ ॥
 प्रभूदापि च भर्तारं स्वामिनं स्नेहकारिणम् ।
 कुलधर्ममनादस्य जहाति क्रोधतस्तथा ॥ ३८६ ॥
 ये शान्ता यतयो धीराश्चतुर्बलनिहारिणः ।
 तानपि संमुखं दुष्टास्ताडयन्ति रूपान्विताः ॥ ३८७ ॥
 शान्तात्मा हितवृत्तयोगी शान्तिवादी धने वसन् ।
 सोऽपि शंकलितो राज्ञा स्वयमेवासिना रूपा ॥ ३८८ ॥
 दानया भ्रन्ति देवांश्च देवाश्च भ्रन्ति दानवान् ।
 अन्योन्यं निग्रहं कृत्वा प्रमथन्ति रूपासुताः ॥ ३८९ ॥

पुनस्तेन सुपर्णानां विनयार्थं सुभूतिना ।

स्वर्द्धिवलप्रभावेण महान्नागो विनिर्मितः ॥ ३५९ ॥

तेनाप्येवं सुपर्णानां पञ्चकुलशतानि च ।

अभिद्रुतानि नागेन समन्तत इतस्ततः ॥ ३६० ॥

तेनैवाभिद्रुताः सर्वे गरुडास्त्रासमागताः ।

इतस्ततः समुद्भ्रान्ताः सुभूतेः शरणं ययुः ॥ ३६१ ॥

सुभूतिना तथा चैवं सर्वे ते गरुडा अपि ।

स्वर्द्धिवलप्रभावेण समाम्नास्य सुरक्षिताः ॥ ३६२ ॥

एवमृद्धिप्रभावाणि सुभूतेस्तस्य सषतेः ।

दृष्ट्वा सर्वे जनौघास्ते सहर्षाद्भुतमाययुः ॥ ३६३ ॥

घन्योऽयमृद्धिमान् भिक्षुरर्हन् संदुद्धसेवकः ।

येनैते रक्षिताः सर्वे नागाश्च गरुडा अपि ॥ ३६४ ॥

इति सोऽर्हन् सुभूतिस्तान् सर्वान् दृष्ट्वा प्रसन्नितान् ।

सद्धर्मे विनयार्थेन मैत्रीधर्ममुपादिशत् ॥ ३६५ ॥

शृणुष्वं मद्बचः सर्वे नागाश्च गरुडास्तथा ।

यदि मे शरणं याय रम्यं मैत्रमानसाः ॥ ३६६ ॥

ये एते सुखिनो लोके सर्वे ते मैत्रचारिणः ।

ये एते दुःखिनो लोके सर्वे ते क्रोधिनां नराः ॥ ३६७ ॥

तस्मात्क्रोधप्रहाणाय त्रियतां यत्नमादरात् ।

यावच्चित्ते स्थितं क्रोधं तावन्मैत्री न भाव्यते ॥ ३६८ ॥

न च द्वेषसमं पापं न च मैत्रीसमं तपः ।

तस्मान्मैत्री प्रयत्नेन भावनीया सदादरात् ॥ ३६९ ॥

मनः शमं न गृह्णाति न प्रीतिरुत्थमश्नुते ।

न निद्रां न वृत्तिं याति द्वेषशाल्ये यदि स्थिते ॥ ३७० ॥

न द्विपन्तः क्षयं यान्ति यावज्जीवमपि घ्नतः ।

क्रोधमेकं तु यो हन्यात्तेन सर्वे द्विपो हताः ॥ ३७१ ॥

विकल्पेन्धनदीप्तेन जन्तुः क्रोधहविर्भुजा ।

दहत्यात्मानमेवादौ परान् ध्वयति वा न वा ॥ ३७२ ॥

जरा रूपवतां क्रोधस्तमश्चक्षुष्मतामपि ।

बन्धो धर्मार्थकामानां तस्मात्क्रोधो निवार्यतान् ॥ ३७३ ॥

दिव्यभोगानुभोक्ता च प्राप्तादे मणिमण्डिते ।

सुप्तोऽपि न लभेन्निद्रां क्रोधपर्याकुलो नरः ॥ ३७४ ॥

ऋषिभिर्योगिभिश्चाभ्युपलम्ब्यदितोषितैः ।
 दग्धा जनपदाश्चापि क्रोधाच्छापहृताशनैः ॥ ३७५ ॥
 यच्छंयतो महारौद्रो निर्धृणो ह्यप्रमानद्वैः ।
 ददाह ब्रह्मजं कामं तच्च क्रोधप्रभावतः ॥ ३७६ ॥
 यद्राजानो विरुद्धाश्च युद्धं कृत्वा परस्परम् ।
 मृत्युं याति जनैः सार्धं तद्यापि क्रोधभावतः ॥ ३७७ ॥
 सुहृदो यत्सहायांश्च स्नेहविश्रम्भचारिणः ।
 सत्यधर्मावनादस्य भ्रन्ति क्रोधादनार्यकाः ॥ ३७८ ॥
 साधवो ये महात्मानः संवृतिधर्मचारिणः ।
 तानपि संमुखं भ्रन्ति दुर्वाग्वाणै रूपा खलाः ॥ ३७९ ॥
 मातरं जन्मदात्रीं च धात्रींश्च स्नेहपालिनीः ।
 स्वात्मजान्निर्दया भ्रन्ति तच्च क्रोधप्रभावतः ॥ ३८० ॥
 स्वात्मजाः पितरं यच्च स्नेहसत्कारपालकम् ।
 अविगण्य पापानि भ्रन्ति क्रोधप्रभावतः ॥ ३८१ ॥
 गुरुन् सद्धर्मशास्त्रं च कल्याणाध्यावतारकान् ।
 अनादस्य भयं पापा भ्रन्ति क्रोधोद्धता नराः ॥ ३८२ ॥
 यत्पिता स्वात्मजं पुत्रं पुत्रीं वा बालकामपि ।
 निर्दयस्ताडयन् हन्ति तस्मात्क्रोधो महारिपुः ॥ ३८३ ॥
 भ्रातरः सहजाश्चापि रोपिता भेदिताशयाः ।
 विगृह्णन्ति महाक्रुद्धास्तस्मात्क्रोधो महारिपुः ॥ ३८४ ॥
 यास्वयं परिणीतापि भार्या धर्मानुचारिणी ।
 ताडिता व्यज्यते भर्त्रा क्रोधात्ततो महद्भयम् ॥ ३८५ ॥
 प्रमदापि च भर्तारं स्वामिनं स्नेहकारिणम् ।
 कुलधर्ममनादस्य जहाति क्रोधतस्तथा ॥ ३८६ ॥
 ये शान्ता यतयो धीराश्चतुर्बलविहारिणः ।
 तानपि संमुखं दुष्टास्ताडयन्ति रुपान्विताः ॥ ३८७ ॥
 शान्तात्मा हितकृद्योगी क्षान्तिवादी वने वसन् ।
 सोऽपि शंकलितो राज्ञा स्वयमेवासिना रुपा ॥ ३८८ ॥
 दानवा भ्रन्ति देवांश्च देवाश्च भ्रन्ति दानवान् ।
 अच्योत्यं विप्रहं कृत्वा प्रमथन्ति रुपकुलाः ॥ ३८९ ॥

आत्मानमात्मना हत्वा विपशब्दानलादिभिः ।
 वसन्ति नरके घोरे तेऽपि सर्वे रुपान्विताः ॥ ३९० ॥
 ये ये दुष्टाशयाः क्रूराः स्वपरार्थमिघातकाः ।
 पतन्ति नरके घोरे तेऽपि सर्वे रुपश्रयात् ॥ ३९१ ॥
 क्रोधेन भिद्यते लोकः क्रोधेन परिभाष्यते ।
 क्रोधेन हिंस्यते जन्तुस्तस्मात्क्रोधो महारिपुः ॥ ३९२ ॥
 क्रोधेनैव महारुद्रश्चिच्छेदं ब्रह्मणः शिरः ।
 तेनैव पातकेनैव भ्रान्तचित्तोऽभवच्छिवः ॥ ३९३ ॥
 क्रोधेनैव तथा रुद्रः सुरज्येष्ठात्मजस्य च ।
 अशुरस्यापि दक्षस्य छेदयामास मस्तकम् ।
 तत्पापकर्मणा ह्येव शिवोऽप्यमृदिगन्धर्वः ॥ ३९४ ॥
 क्रोधेन ध्वंस्यते धर्मः क्रोधेन विलस्य गतः ।
 क्रोधेन त्यज्यते सत्त्वं तस्मात्क्रोधो महारिपुः ॥ ३९५ ॥
 यानि महान्ति पापानि महादुःखभयानि च ।
 तानि सर्वाणि दुष्टानि क्रोधचित्तोद्भवानि च ॥ ३९६ ॥
 तत्क्रोधादपरो वैरः पातकोऽन्यो न विद्यते ।
 तस्मात्क्रोधविनाशाय प्रयतन्वं समाहिताः ॥ ३९७ ॥
 येन क्रोधो जितो वैरो ज्ञानवज्रेण साधुनां ।
 तेन सर्वे जिता दुष्टाः शत्रवो दुःखदायकाः ॥ ३९८ ॥
 यस्य चित्ते दया नास्ति क्रोधानलविदाहिनी ।
 स साधुपुरुषश्चापि नैव विद्यस्यते जनैः ॥ ३९९ ॥
 क्रोधकलङ्कितो यो हि सद्गुणालङ्कृतो यदि ।
 स निन्दानपि नारस्य्यो यथा वृक्षोऽहिभेदितः ॥ ४०० ॥
 दानशीलादिसद्गुणैश्च यदि भूषितः ।
 क्रोधवान्न विमालेव अहिपूर्णो यथा हृदः ॥ ४०१ ॥
 सर्वविघ्नारुलाजोऽपि समृद्धः शिष्यवानपि ।
 अन्नमन्नाद्यभिज्ञोऽपि क्रोधवानेव सेव्यताम् ॥ ४०२ ॥
 क्रोधवान् हस्यते लोकैः क्रोधवान् वध्यते जनैः ।
 क्रोधवान् हीयते मित्रैः क्रोधवान् परिभूयते ॥ ४०३ ॥
 क्रोधो धर्मविरुद्धभाषणतुर्वर्गविनाशकृत् ।
 तस्मात्क्रोधविनाशाय प्रयतन्वं समाहिताः ॥ ४०४ ॥

क्रोधेन भिद्यते चित्तं भिन्नचित्तो विकीर्यते ।
 विकीर्णः क्षिप्यते मारैः क्लेशितोऽधैर्यतां व्रजेत् ॥ ४०५ ॥
 अधैर्यत्वाद्भवेन्मूढो मूढो दुष्टवशं व्रजेत् ।
 दुष्टमित्रोपदेशेन कुपये चरते कुधीः ॥ ४०६ ॥
 असन्मार्गे समारूढो विपरीतं समाचरेत् ।
 विपरीतानुबोधेन भवेदार्यापवादकः ॥ ४०७ ॥
 सद्धर्मादीन् प्रतिक्षिप्य प्रतिमादीन् विघातयेत् ।
 इत्यादिपातकं कृत्वा पञ्चानन्तर्यमामुयात् ॥ ४०८ ॥
 ततश्च नरकान् यायादौरवादीन् समन्ततः ।
 नरकान्नरकं गत्वा महादुःखमवामुयात् ॥ ४०९ ॥
 इत्थं दुःखानुवेदी स नरकेषु सदा वसेत् ।
 नरकेभ्यस्तमुद्धर्तुं जिनोऽपि नैव शक्नुयात् ॥ ४१० ॥
 यावन्ति पापदुःखानि दुर्बृत्तिप्रभवानि हि ।
 तानि सर्वाणि जानीष्वं क्रोधचित्तोद्भवानि हि ॥ ४११ ॥
 सर्वेषां पातकानां तत्क्रोधं मूलं जगुर्जिनाः ।
 धर्माणां तु क्षमा मूलं यतः सौख्यं प्रवर्तते ॥ ४१२ ॥
 इति क्रोधं विनिर्जित्य क्षमैव साध्यतां सदा ।
 मैत्रीचित्तं समालम्ब्य विहरष्वं यथासुखम् ॥ ४१३ ॥
 आत्मनीव दया स्याच्चेत्स्वजने वा यथा जने ।
 कस्य नाम भवेच्चित्तमधर्मप्रणयाशिवम् ॥ ४१४ ॥
 दयावियोगतो लोकः परमामेति विक्रियाम् ।
 मनोवाक्कायविस्पन्दैः स्वजनेऽपि यथा जने ॥ ४१५ ॥
 धर्मार्थी न त्यजेदस्मादयामिष्टफलोदयाम् ।
 सुवृष्टिरिव शस्यानि गुणान् सा हि प्रसूयते ॥ ४१६ ॥
 दयाक्रान्तं चित्तं न भवति परद्रोहरम्भं
 शुचौ तस्मिन् वाणी व्रजति विकृतं नैव च तनुः ।
 विवृद्धा तस्यैवं परहितरुचिर्मैत्र्यनुगता
 प्रदानक्षान्त्यादीञ्जनयति गुणान् कीर्त्यनुसृतान् ॥ ४१७ ॥
 दयालुर्नोद्विगं जनयति परेषामुपशमा—
 दयालुर्विश्वास्यो भवति जगतां बान्धव इव ।
 न संरम्भक्षोमः प्रभवति दयाधीरहृदये
 न कोपाग्निश्चित्ते ज्वलति हि दयातोयशिशिरे ॥ ४१८ ॥

संक्षेपेण दयामतः स्थिरतया पश्यन्ति धर्मं बुधाः

को नामास्ति गुणः स साधुदयितो यो नानुयातो दयाम् ।

तस्मात्पुत्र इवात्मनीव च दयां नीत्वा प्रकर्षं जने

सन्मैत्र्या विहरन्त एव मुदितां प्रोद्धावयध्वं सदा ॥ ४१९ ॥

दयालोर्हृदये जाता मैत्री सद्धर्मसाधनी ।

तस्मादयां हृदि स्थाप्य मैत्री लोके प्रसार्यताम् ॥ ४२० ॥

मैत्रीमान् पुरुषः साधुर्देवैरपि प्रशस्यते ।

निश्चस्यते सदा सद्भिर्बान्धवैः स्वजनैर्जनैः ॥ ४२१ ॥

मैत्रीमान् सज्जनो लोके निर्गुणोऽपि प्रशोभते ।

मैत्रीमान् सन्मतिर्बन्धुलोकानां जगतामपि ॥ ४२२ ॥

मैत्रीमाङ्गतामिष्टो मैत्रीमाङ्गगतां सुहृत् ।

मैत्रीमाङ्गगतां मित्रो मैत्रीमाङ्गगतां सखा ॥ ४२३ ॥

मैत्रीमान् पुरुषः श्रीमान् यत्र यत्र प्रगच्छति ।

तत्र तत्रैव सर्वत्र पूज्यते स्वजनैर्यथा ॥ ४२४ ॥

बुद्धो हि जगतां बन्धुलैर्लोक्याधिपनायकः ।

सोऽपि शास्ता विभात्येवं मैत्र्या संस्कारयङ्गत् ॥ ४२५ ॥

ये ये सत्त्वा महाभिन्नाः सर्वलोकानुकम्पकाः ।

पूज्यन्ते सत्त्वलोकैश्च तेऽपि मैत्र्याः प्रभावतः ॥ ४२६ ॥

बोधिसत्त्वा महासत्त्वा बोधिसंभारसाधकाः ।

सर्वसत्त्वहितार्थस्यास्तेऽपि मैत्रीप्रचारिणः ॥ ४२७ ॥

यन्माता दुःखिताप्येवमा गर्भाद्वालकं सुतम् ।

पाति स्नेहोपचारेण तच्च मैत्रीप्रभावतः ॥ ४२८ ॥

यत्पिता बालकं पुत्रममुद्धानः स्वयं सुखम् ।

पाति स्नेहोपचारेण तच्च मैत्रीप्रभावतः ॥ ४२९ ॥

यच्च राजा प्रजाः पाति स्वयं वीरव्रतं दधत् ।

दुर्जनान् मदयन् सर्वान् तच्च मैत्रीप्रभावतः ॥ ४३० ॥

यच्च विद्वान् गुरुः शिष्यान् सद्धर्मार्णोपदर्शयन् ।

प्रबोध्य बालकाष्टास्ति तच्च मैत्रीप्रभावतः ॥ ४३१ ॥

यच्च वीरा रणे स्थित्वा सद्दन्त्यरीन् प्रहारिणः ।

प्रारुन्ति स्वपक्षांश्च तच्च मैत्रीप्रभावतः ॥ ४३२ ॥

सार्थवाहोऽन्वुधिं गत्वा यज्ञै रत्नानि साधयन् ।
 सत्त्वान् पाति दददानं तच्च मैत्रीप्रभावत ॥ ४३३ ॥
 यच्च भार्यानुयात्येव मृतेन स्वामिना सह ।
 अनपेक्ष्य स्वजीवेऽपि तच्च मैत्रीप्रभावत ॥ ४३४ ॥
 पितृभ्यो मृतकेभ्योऽपि ददाति पिण्डमादरात् ।
 अनुशोचन् मुहुश्चापि तच्च मैत्रीप्रभावत ॥ ४३५ ॥
 तिर्यग्योन्युद्भवाश्चापि पशवः क्रूरमानसाः ।
 स्वसुतान् जेहत् पान्ति तच्च मैत्रीप्रभावत ॥ ४३६ ॥
 वृम्यादिकीटयश्चापि क्रूरा गृध्रादिपक्षिणः ।
 स्वबन्धून् जेहत् पान्ति तद्धि मैत्रीप्रभावत ॥ ४३७ ॥
 चण्डाला निर्घृणा रौद्रा सत्त्वहिंसरता खला ।
 बाधवास्तोऽपि रक्षन्ति तद्धि मैत्रीप्रभावत ॥ ४३८ ॥
 यददन्ति महासत्त्वा स्वदेहेऽप्यनपेक्षिताः ।
 अर्थिभ्यः प्रार्थितं वस्तु तद्धि मैत्रीप्रभावत ॥ ४३९ ॥
 एवमन्येऽपि ये लोका भोजयन्त परस्परम् ।
 पालयन्ति महाक्रोहात्तच्च मैत्रीप्रभावत ॥ ४४० ॥
 मैत्री हि जगता माता पिता शास्ता गुरु प्रभुः ।
 पतिर्मित्रसुहृद्बन्धुस्तत्मान्मैत्री प्रसाध्यताम् ॥ ४४१ ॥
 मैत्री विना न जायेत करुणा स्वात्मजेऽपि च ।
 न मुदिता न चोपेक्षा तस्मान्मैत्री प्रधीयताम् ॥ ४४२ ॥
 एता ब्रह्मनिहाराख्या सन्तोषिपदसाधकाः ।
 त्रैलोक्यमर्तुका नाथा सर्वसत्त्वानुपायकाः ॥ ४४३ ॥
 एता विना न शोमन्ति महाभिज्ञास्तपस्विनः ।
 कल्पकोटिसहस्राणि तेष्वपि दुष्करं तपः ॥ ४४४ ॥
 एता हि परमाचार्या सद्गुणगुणदायकाः ।
 एता विना न सिष्यन्ति सर्वपारमितारताः ॥ ४४५ ॥
 यावन्ति सुखमोग्यानि पुण्यसिद्धानि सर्वाः ।
 तानि सर्वाणि जानीत मैत्रीमूलेभ्योऽपि हि ॥ ४४६ ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन क्रोधं जिह्मैरेव हि ।
 मैत्रीं धित्ते समाधाय कुरुष्व प्राणिनः क्षमात् ॥ ४४७ ॥

ततो धर्मप्रभावेण यूयं सर्वेऽनुमोदिताः ।

यावज्जीवं सुखं मुक्त्वा सौखावर्ती गमिष्यथ ॥ ४४८ ॥

इति श्रुत्वा वचस्तस्य नागाश्च गरुडा यतेः ।

वैरानुशयतां त्यक्त्वा बभूवुर्मैत्रिचारिणः ॥ ४४९ ॥

इति दृष्ट्वा च ते सत्त्वा विस्मयहर्षसंयुताः ।

धर्मानुमोदनं कृत्वा बभूवुर्मैत्रिचारिणः ॥ ४५० ॥

एवं सुभूतिना तेन नागाश्च गरुडाश्च ते ।

मैत्रीधर्मोपदेशेन विनीता धर्मस्तप्ये ॥ ४५१ ॥

अथ श्रीभगवान् बुद्धः सर्वदर्शी विनायकः ।

भिक्षूनामन्नयाभासं संवृत्तिचारकानपि ॥ ४५२ ॥

पश्यन् भिक्षवो यूयं सुभूतिं ब्रह्मचारिणम् ।

येनैते गरुडा नागा विनीता धर्मस्तप्ये ॥ ४५३ ॥

एष मे श्रावकाणां च भिक्षूणां ब्रह्मचारिणाम् ।

सुभूतिः कुलपुत्रोऽयमग्रेऽण्णाविहारिणाम् ॥ ४५४ ॥

इति तेन मुनीन्द्रेण सुभूतिरेव सद्यतिः ।

निर्दिष्टः सर्वभिक्षूनामग्रेऽण्णाविहारिणाम् ॥ ४५५ ॥

अथ ते भिक्षवः सर्वे संशयोद्धतमानसाः ।

छेत्तारं संशयानां तं पप्रच्छुरेवमीश्वरम् ॥ ४५६ ॥

कानि भदन्त कर्माणि कृतान्यपि सुभूतिना ।

निर्दिष्टो भवता येन ज्येष्ठोऽण्णाविहारिणाम् ॥ ४५७ ॥

इति तैर्मिक्षुभिः पृष्ठो भगवानिन्दुदाहरत् ।

‘‘युष्मन् भिक्षवः सर्वे तत्कृतं यत्सुभूतिना ॥ ४५८ ॥

सुभूतिना कृतं कर्म तत्कोऽन्यः परिमोक्षयते ।

येनैव यत्कृतं कर्म तेनैव तत्प्रमुच्यते ॥ ४५९ ॥

भूतपूर्वमतीतेऽध्वन्यस्मिन् कल्पे च भद्रे ।

वर्षसहस्रमायुश्च विंशतिगुणितं यदा ॥ ४६० ॥

तस्मिन् समये बुद्धः काश्यपो नाम नायकः ।

विचाचरणसंपन्नः सुगतो लोकविज्जिनः ॥ ४६१ ॥

शास्ता देवमनुष्याणां पुरुषदम्पसारविः ।

सर्वज्ञो भगवान्नाथः पद्मिद्धो मुनीश्वरः ॥ ४६२ ॥

वाराणसीमुपाश्रित्य मृगदावे जिनाश्रमे ।
 व्यहरत्सर्वस्त्वानां सद्धर्मं समुपादिशन् ॥ ४६३ ॥
 तस्यैव शासने शुद्धे स्वाख्याते धर्मवनेये ।
 अयं प्रव्रजितो भूत्वा महादाताप्यभूत्तदा ॥ ४६४ ॥
 दशवर्षसहस्राणि ब्रह्मचर्यमपालयत् ।
 प्रणिधानं तथा चायमकरोद्ब्रह्मवित्तमः ॥ ४६५ ॥
 अनेन कुशलेनाहं भवेयं बौद्धसद्यतिः ।
 पोसौ भगवतानेन काश्यपेन सुतायिना ॥ ४६६ ॥
 माणव उत्तरो नाम व्याकृत इति बोधये ।
 माणव त्वं प्रजानां तु यदा वर्षशतायुषि ॥ ४६७ ॥
 शाक्यमुनिर्महाबुद्धः सर्वज्ञो लोकनायकः ।
 संबुद्धो भगवान्नाथस्तथागतो भविष्यसि ॥ ४६८ ॥
 अस्यैव शासने चाहं भवेयं श्रावकोत्तमः ।
 अर्हतामप्रसंप्राप्तो भूत्वारणाविहारिणाम् ॥ ४६९ ॥
 तेनैव कर्मणा चाद्य प्रविष्टो मम शासने ।
 अर्हितां ज्येष्ठतां प्राप्तस्तथारणाविहारिणाम् ॥ ४७० ॥
 कानि पुनरनेनैव कर्माणि प्रकृतान्यपि ।
 येनैव नागयोनौ च समुत्पन्नो बभूव सः ॥ ४७१ ॥
 यत्तः क्लेशाप्रहीणत्वदुक्कान्तेन्द्रियचेतसा ।
 शैशाशैश्वर्यानां च भिक्षुणां ब्रह्मचारिणाम् ॥ ४७२ ॥
 अनेन रुष्टचित्तेन परुषाबद्धचेतसा ।
 चित्तानि संप्रदूष्यैव निकलानि कृतान्यपि ॥ ४७३ ॥
 सदाशीघ्रियमादेन विक्रुश्याभाणि सांघिके ।
 तेनैव पातकेनैवं पञ्चजन्मशतान्यपि ॥ ४७४ ॥
 नागयोनिमुत्पन्नो बभूवायं महाविपः ।
 यद्यनेन पुनस्तत्र प्रवश्य बुद्धशासने ॥ ४७५ ॥
 सदा दानानि संदत्त्वा ब्रह्मचर्यं च पालितम् ।
 तेनेदानीं तपार्हत्वं प्राप्य साक्षात्तं मुदा ॥ ४७६ ॥
 अरणाविहारिणां चाग्रो निर्दोष्य मया गतः ।
 इति हि भिक्षुगो गृह्यं जानीष्वं कर्मनाशकम् ॥ ४७७ ॥

येनैव यत्कृतं कर्म तस्यैव तत्फलं ध्रुवम् ।
 न नश्यन्ति हि कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।
 सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥ ४७८ ॥
 अमुक्तं क्षीयते नैव कर्म कापि कथंचन ।
 नाग्निभिर्दह्यते कर्म वायुभिर्नापि शुष्यति ॥
 उदकैः क्लिद्यते नैव भूमिष्वपि न नश्यति ॥ ४७९ ॥
 अन्यथापि च नो भूता सर्वथा कर्मणां गतिः ।
 शुक्लानां शुक्लता निलं कृष्णानां कृष्णता खलु ॥
 मिश्रतैव तु मिश्राणां पङ्क्तौ मुज्यते ध्रुवम् ॥ ४८० ॥
 तस्मादपास्य कृष्णानि कर्माणि मिश्रितानि च ।
 यतितव्यं शुभेष्वेव कर्मसु सुखवाञ्छिभिः ॥ ४८१ ॥
 तथेति मिश्रवः श्रुत्वा ते च लोकाः प्रभापिताः ।
 युद्धवचोमृतं पीत्वा ननन्दुरनुमोदिताः ॥ ४८२ ॥
 एवमेतन्महाराज श्रुतं मे गुरुभाषितम् ।
 इति मत्वा त्वया राजन् परात्मशुभवाञ्छिना ॥ ४८३ ॥
 क्रोधारिं यत्नतो जित्वा क्षमाधर्मपुरस्कृतः ।
 मैत्रीं भावय सत्त्वेषु स्वात्मजेषु यथा सदा ॥ ४८४ ॥
 इति शुभापितं श्रुत्वा उपगुहस्य सद्गुरोः ।
 तथेति नृपराजः स ननन्द ससभाजगः ॥ ४८५ ॥
 ये मैत्रीभावधर्मं कलिमतिहरणं तत्सुभूतेश्वरिणं
 शृण्वन्ति श्रावयन्ति त्रिमुवनसुखदं संनिपात्य जनौघान् ।
 ते लोका मैत्रचित्तास्त्रिमुवनसुखदाः क्षान्तिःसौरम्ययुक्ताः
 याताः सौखावर्ती तेऽप्यगितरुचिमुनेर्धर्ममाराधयन्ति ॥ ४८६ ॥

द्वितीयं परिशिष्टम् ।

पुनः पुनः प्रयुक्तानां कथांशानां सूची ।

1 The stereo-typed description of Buddha :-

बुद्धो भगवान् सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पैरैः श्रेष्ठिभिः सार्यवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नर-महोरगाम्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लम्बी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लान-प्रसयभैषज्यपरिष्काराणां सश्रावकसंघः ॥

2 Description of a house-holder :-

आढ्यो महाधनो महाभोगो विस्तीर्णविशालपरिग्रहो वैश्रवणधनसमुदितो वैश्रवण-धनप्रतिस्पर्धी ॥

3 Description of the physical characteristics of Buddha :-

ददर्श भगवन्तं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैः समलंकृतमशीत्या चानुग्यञ्जैर्विराजित-गात्रं व्यामप्रभालंकृतं सूर्यसहस्रातिरेकप्रभं जङ्गममिव रत्नपर्वतं समन्ततो भद्रकम् ।

4 Result on an upāsaka of seeing miraculous powers of Buddha :-

प्रसादजातो मूलनिकृत्त इव द्रुमो दृष्टतुष्टप्रमुदित उदग्रप्रतिसौमनस्यजातो भगवतः पादयोर्निपत्य ॥

5 Effect of the smile of Buddha :-

स्मितं प्राविरकापीत् । धर्मता खलु यस्मिन् समये बुद्धा भगवन्तः स्मितं प्राविशुर्वन्ति, तस्मिन् समये नीलपीतलोहितांवदाताः अर्चिषो मुखानिश्चार्य काश्चि-दधस्ताद्रच्छन्ति, काश्चिदुपरिष्टाद्रच्छन्ति । या अधस्ताद्रच्छन्ति, ताः संजीवं कालसूत्रं रौरवं महारौरवं तपनं प्रतापनमवीचिमर्बुदं निर्बुदमटटं हहवं हुडुवमुत्पलं पद्मं महापद्मं नरकान् गत्वा ये उष्णनरकास्तेषु शीतीभूत्वा निपतन्ति, ये शीतनरकास्तेषु उष्णीभूत्वा निपतन्ति । तेन तेषां सत्त्वानां कारणाविशेषाः प्रतिप्रसम्यन्ते । तेषामेवं भवति—किं तु वयं भवन्त इतश्च्युताः, आहोस्त्रिदम्यत्रोपपन्ना इति । तेषां प्रसादसंजननार्थं भगवान् निर्मितं विसर्जयति । तेषां निर्मितं दृष्ट्वा एवं भवति—न ह्येव वयं भवन्त इतश्च्युताः, नाप्य-न्यत्रोपपन्नाः, अपि तु अयमपूर्वदर्शनः सत्त्वः, अस्यानुभावेन अस्माकं कारणाविशेषाः प्रतिप्रसम्यन्ते इति । ते निर्मिते चित्तमभिप्रसाद्य तन्नरकवेदनीयं कर्म क्षपित्वा देयमनुष्येषु प्रनिर्लप्य गृह्णन्ति, यत्र सत्त्वानां भाजनभूता भवन्ति । या उपरिष्टाद् गच्छन्ति, ताश्चानु-र्महाराजिकांश्रापस्त्रिंशान् यामांस्तुषितान् निर्माणरत्नान् परनिर्मितवशवर्तिनो ब्रह्मकायिकान् ब्रह्मपुरोहितान् महाप्रहणः परीक्षमानप्रमाणामानामासुरान् परीक्षमानप्रमाणशुभान् शुभ-कृत्स्नाननभक्तान् पुष्पप्रसमान् वृहत्कल्याणवृहानतपान् सुदृशान् सुदर्शनानकनिष्ठान् देवान् गया अनिलां दुर्गं शन्यमनामेयुदोदयन्ति, गापाद्वयं च भाषन्ते—

आरम्भं निष्कामत युज्यच्च बुद्धशासने ।

धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥ १ ॥

यो ह्यस्मिन् धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।

प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ २ ॥ इति ॥

अथ ता अर्चिपत्निसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुमन्वाहिण्य भगवन्तमेव पृष्ठतः पृष्ठतः समनुगच्छन्ति । तबदि भगवान् अतीतं कर्म व्याकर्तुकामो भवति, भगवतः पृष्ठतोऽन्तर्धीयन्ते । अनागतं व्याकर्तुकामो भवति, पुरस्तादन्तर्धीयन्ते । नरकोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादतलेऽन्तर्धीयन्ते । तिर्यगुपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पाष्ण्यामन्तर्धीयन्ते । प्रेतोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, पादाङ्गुलेऽन्तर्धीयन्ते । मनुष्योपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, जानुनोरन्तर्धीयन्ते । बलचक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, वामे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । चक्रवर्तिराज्यं व्याकर्तुकामो भवति, दक्षिणे करतलेऽन्तर्धीयन्ते । देवोपपत्तिं व्याकर्तुकामो भवति, नाम्यामन्तर्धीयन्ते । श्रावकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, आस्येऽन्तर्धीयन्ते । प्रत्येकबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, ऊर्णायामन्तर्धीयन्ते । अनुत्तरां सम्यक्संबोधिं व्याकर्तुकामो भवति, उष्णीपेऽन्तर्धीयन्ते ॥

अथ ता अर्चिपो भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य भगवत उष्णीपेऽन्तर्हिताः ।
अथापुष्मानानन्दः कृतकरपुटो भगवन्तं पप्रच्छ—

नानाधिधो रङ्गसहस्रचित्रो वक्रान्तरान्निष्कसितः कलापः ।

अवभासिता येन दिशः समन्तादिवाकरेणोदयता यथैव ॥ ३ ॥

गाथाश्च भाषते—

विगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा बुद्धा जगत्युत्तमहेतुभूताः ।

नाकारणं शङ्खमृणालगौरं स्मितमुपदर्शयन्ति जिना जिताख्यः ॥ ४ ॥

तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्धया

श्रोतॄणां श्रमण जिनेन्द्र काङ्क्षितानाम् ।

धीराभिर्मुनिवृष वाग्मिरुत्तमाभि-

रूपन्नं व्यपनय संस्रयं शुभाभिः ॥ ५ ॥

नाकस्माद्भवजलादिराजधैर्याः

संबुद्धाः स्मितमुपदर्शयन्ति नाभाः ।

यस्यार्थे स्मितमुपदर्शयन्ति धीराः

तं श्रोतुं समभिलषन्ति ते जनैषाः ॥ ६ ॥ इति ॥

भगवानाह—एवमेतदानन्द, एवमेतत् । नाहेतुप्रत्ययमानन्द तपागता अर्हन्तः
सम्यक्संबुद्धाः स्मितं प्राप्नुयुर्वन्ति ॥

(३) तथा ह्यसौ श्रमणब्राह्मणनैमित्तिकमुद्वृत्तं त्रन्धिवान्धवविप्रलब्धोऽपुत्रः पुत्राभिनन्दी शिववरुणकुबेरक्षत्रब्रह्मादीनन्यांश्च देवताविशेषानायाचते स्म । तद्यथा—आरामदेवता वनदेवताश्चरदेवताः शृङ्गाटकदेवता वलिप्रतिग्राहिका देवताः । सहजाः सहधार्मिका नित्यानुबन्धा अपि देवता आयाचते स्म ।

(४) पञ्च आवेणिका धर्मा एकले-पण्डितजार्तीये मातृग्रामे । कतमे पञ्च ! रक्तं पुरुषं जानाति विरक्तं पुरुषं जानाति । कालं जानाति ऋतुं जानाति । गर्भमवक्रान्तं जानाति । यस्य सकाशाद् गर्भोऽवक्रामति तं जानाति । दारकं जानाति दारिकां जानाति । सचेदारको भवति, दक्षिणं कुक्षिं निश्चित्रं तिष्ठति । सचेदारिका भवति, वामं कुक्षिं निश्चित्रं तिष्ठति ।

(५) सा आत्तमनात्तमनाः स्वामिन् आरोचयति—दिष्ट्या आर्यपुत्रं वर्धते । आपन्नसत्त्वास्मि संवृत्ता । यथा च मे दक्षिणं कुक्षिं निश्चित्रं तिष्ठति, नियतं दारको भविष्यतीति ।

(६) सोऽप्यात्तमनात्तमनाः पूर्वकायमभ्युन्नम्य दक्षिणं बाहुमभिप्रसार्य उदानमुदानपति—अप्येवाहं चिरकालमिलपितं पुत्रमुखं पश्येयम् । जातो मे स्यान्नावजातः । कृत्यानि मे कुर्वीत । भृतः प्रतिविभृयात् । दायावं प्रतिपयेत् । कुलवंशो मे चिरस्थितिकः स्यात् । अस्माकं चाप्यतीतकालगतानामल्पं वा प्रभूतं वा दानानि दत्त्वा कृत्यानि कृत्वा अस्माकं नाम्ना दक्षिणामादेक्ष्यते—इदं तयोर्व्रतत्रोपपन्नयोग्यं चतोरनुगच्छत्विति ।

(७) आपन्नसत्त्वां चैनौ विदित्वा उपरिप्रासादतलगतामयम्व्रितां धारयति—शीते शीतोपकरणैरुष्णे उष्णोपकरणैर्विचप्रज्ञैराहारैर्नातिनिकैर्नात्यम्लैर्नातिलवणैर्नातिमधुरैर्नातिकटुकैर्नातिकपायैस्त्रिक्तामल्लवणमधुरकटुककपायविवर्जितैराहारैः । हारार्धहारविभूषितगान्नीमस-रसमिव नन्दनवनविचारिणीं भञ्जानमञ्चं पीठात्पीठमनवतरन्तीमधरिमां भूमिम् । न चास्याः किञ्चिदमनोज्ञश्रवणं यावदेव गर्भस्य परिपाकाय ॥

11 Insight of the Buddha in helping persons in distress :-

अत्रान्तरे नास्ति किञ्चिद् बुद्धानां भगवतामज्ञातमदृष्टमविदितमविज्ञातम् । धर्मेता खलु बुद्धानां भगवतां मङ्गाकारुणिकानां लोकानुग्रहप्रवृत्तानामेकाक्षराणां शमयविपश्यनाविहारिणां त्रिदमपवस्तुकुशान्तानां चतुरोबोर्त्तीर्णानां चतुर्कद्विपादचरणतलमुप्रतिष्ठितानां चतुर्षु संमद्वयस्तुषु दीर्घरात्रकृतपरिचयानां पञ्चाङ्गविप्रदीगानां पञ्चगनिसमतिश्रान्तानां पदङ्गसमन्वागतानां पदपारमितापङ्गिर्णानां सप्तबोध्यङ्गकुसुमाद्रयानामष्टाङ्गमार्गदेशिपानां नवानुर्ध्वविहारसमापत्तिकुशलानां दशवल्लवलिनां दशदिवसमार्गयशासां दशशतयशस्वती-प्रतिगिदिष्टानां श्री रात्रिभिर्दिवसस्य बुद्धचक्षुषा लोकं व्ययलोकस्य ज्ञानदर्शनं प्रवर्तते—यो

हीयते, को वर्धते, कः कृच्छ्रप्राप्तः, कः संकटप्राप्तः, कः संवाधप्राप्तः, कः कृच्छ्रसंकट-
संवाधप्राप्तः, कोऽपायनिवृत्तः, कोऽपायप्रवणः, कोऽपायप्राग्भारः । कमहमपायादुद्धृत्य स्वर्गे
मोक्षे च प्रतिष्ठापयेयम्, कस्य कामपङ्कनिमग्नस्य हस्तोद्धारमनुप्रदद्याम्, कमार्यधनविरहित-
मार्यधनैश्वर्याधिपत्ये प्रतिष्ठापयेयम्, कस्याज्ञानतिमिरपटलपर्यवनद्धनेत्रस्य ज्ञानाक्षनशलाकया
चक्षुर्विशोधयामि, कस्यानवरोपितानि कुशलमूलान्यवरोपयेयम्, कस्यावरोपितानि परिपाच-
येयम्, कस्य परिपक्वानि विमोचयेयम् । आह च—

अप्येवातिक्रमेद्वेलां सागरो मकरालयः ।

न तु वैनैयवत्सानां बुद्धो वेलामतिक्रमेत् ॥

12 The अमप्रज्ञसिद्धिः—

तिस्र इमा ब्राह्मणगृहपतयोऽमप्रज्ञतयः । कतमास्तिस्रः ? बुद्धेऽमप्रज्ञतिः, धर्मेऽमप्रज्ञतिः,
संधेऽमप्रज्ञतिः ॥

बुद्धेऽमप्रज्ञतिः कतमा ? ये केचिद् ब्राह्मणगृहपतयः सत्त्वा अपदा वा द्विपदा वा
बहुपदा वा रूपिणो वा अरूपिणो वा संज्ञिनो वा असंज्ञिनो वा नैयसंज्ञिनो नासंज्ञिनः,
तथागतोऽहंन् सम्यक्संबुद्धस्तेषामग्र आख्यातः । ये केचिद् बुद्धेऽभिप्रसन्नाः, अग्रे तेऽभि-
प्रसन्नाः । तेषामग्रेऽभिप्रसन्नानामग्र एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यः, देवेषु वा देवभूतानाम्,
मनुष्येषु वा मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयो बुद्धे अमप्रज्ञतिः ।

धर्मे अमप्रज्ञतिः कतमा ? ये केचिद्धर्माः संस्कृता वा असंस्कृता वा, विरागो
धर्मस्तेषामग्र आख्यातः । ये केचिद् धर्मेऽभिप्रसन्नाः, अग्रे तेऽभिप्रसन्नाः । तेषामग्रे
प्रसन्नानामग्र एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा मनुष्य-
भूतानाम् । इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयो धर्मे अमप्रज्ञतिः ।

संधेषु अमप्रज्ञतिः कतमा ? ये केचित् संधा वा गणा वा पूगा वा परिपदो वा,
तथागतश्चावकसंधस्तेषामग्र आख्यातः । ये केचित् संधेऽभिप्रसन्नाः, अग्रे तेऽभिप्रसन्नाः ।
तेषामग्रेऽभिप्रसन्नानामग्र एव विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यो देवेषु वा देवभूतानां मनुष्येषु वा
मनुष्यभूतानाम् । इयमुच्यते ब्राह्मणगृहपतयो संधेऽमप्रज्ञतिः ॥

13 Description of samsāra and attainment of Arhattva:—

(तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेन) इदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चला-
चलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकिरणविविधसंनधर्मतया परादृत्य सर्वज्ञेशप्रदाना-
दर्हत्वं साक्षात्कृतम् ॥

14 The effect of Buddha's sermon on the audience :—

अथ भगवांस्तेषां x x x आशयानुशयं धातुं प्रवृत्तिं च ज्ञात्वा तादृशीं चतुरार्य-
सत्यसंप्रतिवेदिनीं धर्मदेशनां वृत्तान्, यां श्रुत्वा अनेकैः सोनञ्जपत्तिफलानि प्राप्तानि,

कैश्चित् सङ्गदागामिफलानि, कैश्चिदनगामिफलानि, कैश्चित् प्रव्रज्य सर्वहेशप्रहणादर्हत्वं साक्षात्कृतम्, कैश्चित्छ्रावकबोधौ चित्तान्युत्पादितानि, कैश्चित् प्रत्येकबोधौ, कैश्चिदनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ । सर्वा च सा पर्पद् बुद्धनिम्ना धर्मप्रवणा संघप्राग्भारा व्यवस्थिता ॥

15 Acts of त्यागत or any other person in his previous life:-

त्यागतेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययानि ओघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि ॥

There is an addition to the above in some stories:-

मयैवैतानि कर्माणि कृतान्युपचितानि । कोऽप्यः प्रत्यनुभविव्यति ? न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते, नाब्धातौ, न तेजोधातौ, न वायुधातौ । अपि तु उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि अपि(कल्पकोटि)शतैरपि ।

सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

16 सत्कायदृष्टिः

(१) विंशति शिखरसमुद्रतं सत्कायदृष्टिदौलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा ॥

17 Description of the king and his kingdom:-

राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं च आकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्करोगापगतं शालीभुगोमहिषीसंपन्नम् अखिलमकण्ठकम् । धार्मिको धर्मराजो धर्मेण राज्यं कारयति प्रियमिवैकपुत्रकं राज्यं परिपालयति ॥

18 An Arhat:-

अर्हन् संवृत्तः त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चनः आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकरूपः विद्याविदारिताष्टकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविज्रातो भवलाभलोभसत्कारपराबुद्धः । सेन्द्रेपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाचश्च संवृत्तः ।

19 Description of the entry of Buddha in a city:-

अथ भगवान् दान्तो दान्तपरिवारः शान्तः शान्तपरिवारो मुक्तो मुक्तपरिवारः आश्वस्त आश्वस्तपरिवारो विनीतो विनीतपरिवारः अर्हन् अर्हत्परिवारः वीतरागो वीतरागपरिवारः प्रासादिकः प्रासादिकपरिवारः, वृषभ इव गौगणपरिवृतः, गृज इव कलभगणपरिवृतः, सिंह इव दंष्ट्रिगणपरिवृतः, हंस इव हंसगणपरिवृतः, सुपर्णीव पक्षिगणपरिवृतः, विप्र इव शिष्यगणपरिवृतः, स्वयं इव तुल्यगणपरिवृतः, शूर इव योधगणपरिवृतः, देशिक इव अध्वगणपरिवृतः, सार्यथाह इव यणिगणपरिवृतः, श्रेष्ठान् पौगणपरिवृतः, कोटरान् इव मन्निगणपरिवृतः, चक्रवर्तीन् पुत्रसदसपरिवृतः, चन्द्र इव नक्षत्रगणपरिवृतः, सूर्य इव

द्वितीयं परिशिष्टम् ।

रश्मिसहस्रपरिवृतः, धृतराष्ट्र इव गन्धर्वगणपरिवृतः, विरूढ इव कुम्भाण्डगणपरिवृतः, विरूपाक्ष इव नागगणपरिवृतः, धनद इव यक्षगणपरिवृतः, वेमचित्रीव असुरगणपरिवृतः, शक्र इव त्रिदशगणपरिवृतः, ब्रह्म इव ब्रह्मकायिकपरिवृतः, स्तिमित इव जलनिधिः, सजल इव जलधरः, विमद इव गजपतिः, सुदान्तैरिन्द्रियैरसंक्षोभितेर्यापयप्रचारः, अनेकैरावेणिकै-
र्बुद्धधर्मैः परिवृतो भगवांस्तत् पुरं प्रविशति ॥

20 Effect of Buddha's entry in a place—

भगवतः पुरप्रवेशे एवंप्रपाण्यद्भुतानि भवन्ति, अन्यानि च । तद्यथा—संक्षितानि विशालीभवन्ति, हस्तिनः श्लेशन्ति, अस्त्राश्च ह्येपन्ते, ऋषभा नर्दन्ति, गृहगतानि विविध-
बायभाण्डानि स्वयं नदन्ति, अन्धाश्चक्षुषि प्रतिलभन्ते, बधिराः श्रोत्रम्, मूकाः प्रव्याहरण-
समर्था भवन्ति, परिशिष्टेन्द्रियविरूढा इन्द्रियाणि परिपूर्णानि प्रतिलभन्ते, मद्यमदाक्षिता
विमदीभवन्ति, विपपीता निर्विपीभवन्ति, अन्योन्यवैरिणो मैत्र्या प्रतिलभन्ते, गुर्विण्यः स्वस्तिना
प्रजायन्ते, बन्धनबद्धा विमुच्यन्ते, अधना धनानि प्रतिलभन्ते, आन्तरिक्षाश्च देवासुरगरुड-
किन्नरमहोरगा दिव्यं पुष्प(वर्ष)मुत्सृजन्ति ॥

21 Exclamations of a person who realises the Truth:—

इदमस्माकं भदन्त न मात्रा कृतम्, न पित्रा, न राज्ञा, न देवताभिः, नेष्टेन
खजनयन्धुवर्गेण, न पूर्वप्रेतैः, न श्रमणब्राह्मणैः, यद्भगवता अस्माकं कृतम् । उच्छ्रोषिता
रुषिराश्रुसर्मुद्राः, लङ्घिता अस्थिपर्वताः, पिहितान्यपायद्वाराणि, विवृतानि स्वर्गमोक्षद्वाराणि,
प्रतिष्ठापिताः स्मो देवमनुष्येषु । आह च—

तवानुभावात्पिहितः सुघोरो ह्यपायमार्गो बहुदोषयुक्तः ।
अपावृता स्वर्गगतिः सुपुण्या निर्वाणमार्गश्च मयोपलब्धः ॥ १ ॥
त्वदाश्रयाच्चात्ममेतदोषं मयाच शुद्धं सुविशुद्धचक्षुः ।
प्राप्तं च शान्तं पदमार्थकान्तं तीर्थंश्च दुःखार्णवपारमस्मि ॥ २ ॥
नरवरेन्द्र नरामरपूजित विगतजन्मजरामरणमय ।
भवसहस्रसुदुर्लभदर्शनं सफलमद्य मुने तव दर्शनम् ॥ ३ ॥

22 Newly-born God on a visit to Buddha:—

(१) धर्मता खलु देवपुत्रस्य वा देवकन्याया वा अचिरोपसंपन्नस्य ग्रीणि चित्ता-
नुरूपयन्ते—कुतश्च्युतः, कुत्रोपपन्नः, केन कर्मण्यति । पश्यति × × च्युताः, प्रणीनेषु देवेषु
प्रायश्चिदेषूपपन्नाः, भगवतोऽन्तिके चित्तं प्रसायेति । अप × × देवपुत्रस्य(कन्याया) एत-
दभगवत्—न मम प्रतिरूप स्याददहं पर्युषितपरिवासी भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयम्,
मन्यहमपर्युषितपरिवासे एव भगवन्तं दर्शनायोपसंक्रामेयमिति । अप × × देवपुत्रश्च-

विमलकुण्डलधरो हारार्धहारविराचितगात्रो मणिरत्नचित्रचूडः कुङ्कुमतमालपत्रस्पृकादिसंसृष्ट-
गात्रस्तस्यामेव रात्रौ दिव्यानामुत्पलपद्मकुमुदपुण्डरीकमन्दारवाणां पुष्पाणामुत्सङ्गं धूरयित्वा
× × उदोरेणावभासेनावभास्य भगवन्तं पुष्पैरवकीर्य भगवतः पुरस्तान्निपण्णो धर्मश्रवणाय ॥

23 Salutation of a newly born god to Buddha :-

अवनम्य ततः प्रलम्बहारश्चरणौ द्वावभिवन्द्य जातहर्षः ।

परिगम्य च दक्षिणं जितारिं सुरलोकाभिमुखो दिवं जगाम ॥

24 Return of god after the visit :-

अयं × × देवपुत्रो वणिगिव लब्धलाभः, संपन्नसस्य इव कर्षकः, शूर इव
विजितसंप्रभः, सर्वरोगपरिमुक्त इवातुरः यया विभूत्या भगवत्सकाशमागतः, तयैव विभूत्या

25 Query of monks to Buddha re: the divine visitor :-

भिक्षवः पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्ता विहरन्ति । तैर्दृष्टो भगवतोऽन्तिके
उदारोऽवभासः । यं दृष्ट्वा संदिग्धा भगवन्तं पप्रच्छुः—किं भगवन् अस्यां रात्र्यां भगवन्तं
दर्शनाय ब्रह्मा सहांपतिः शक्रो देवेन्द्रश्चत्वारो लोकपाला उपसंक्रान्ताः ? भगवानाह—न
भिक्षवो ब्रह्मा सहांपतिर्न शक्रो देवेन्द्रो नापि चत्वारो लोकपाला मां दर्शनायोपसंक्रान्ताः,
अपि तु योऽसौ × × × स ममान्तिके चित्तमभिप्रसाद्य प्रणीतेषु देवेषु त्रायर्क्षिशेषूपपन्नः,
सोऽस्यां रात्रौ मम सकाशमुपसंक्रान्तः । तस्य मया धर्मो देशितः । दृष्टसत्यश्च स्वभवनं गतः ॥

26 Acts and their maturity :-

इति हि भिक्षव एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाकः, एकान्तशुद्धाना-
मेकान्तशुद्धः, व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रः । तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि धर्माण्यपात्य
व्यतिमिश्राणि च, एकान्तशुद्धेयैव कर्मस्वाभोगः करणीयः । इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितम्यम् ॥

तृतीयं परिशिष्टम् ।

श्लोकसूची ।

[The figures refer to the stories. अङ्कः कथाकमाङ्कं बोधयति ।]

अतिक्रम्य रमणकं	३६	किं तया प्रकृतं पापं	४२, ४४, ४७, ४९
अद्यापि ते तिष्ठति तच्छरीरं	४६	कृतज्ञतामनुस्मृत्य	७८
अनित्या वत संस्कारा	१००	कृपकरुणविहारो ध्यायमानो महर्षिः	७९
अनेन बलवीर्येण	९७	को नार्चयेत्प्रवरकाञ्चनराशिगौरं	५३, ५४
अप्येवातिक्रमेद्वेलां ३, ६, १३, १४, १५,		गात्रं केन विमृष्टकाञ्चननिभं	५२, ५४
१७, १८, २३, ५०, ५६, ७९, ८०,		जयो वैरं प्रसवति	१०
८१, ९२		तत्कर्मणः श्रिया देहं	५४
अरण्ये मे समागम्य	३७	तत्कालं स्वयमधिगम्य वीर बुद्ध्या	१, २,
अवनम्य ततः प्रलम्बहारः ५१, ५२, ५३,		३, ४, ६, ७, ८, ९, १० १७,	
५४, ५५, ५६, ५७, ५८		२०, २२, २३, २५, २६, २७, २८,	
		२९, ३०	
असंलीनेन चित्तेन	१००	तदामवद्वीपणक	१००
अह ते जननी स्निग्धा	४६	तया स परिचर्यया	३६
अहो गुणमयं क्षेत्रं	५२, ५४	तवानुभावात् पिहितः सुघोरो	२७, ५१,
आदीप्तं काननं सर्वं	९२	५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८	
-आरमभ्य निष्कामत १, २, ३, ४, ६, ७,		तस्मादेतौ नमस्येत	३६
८, ९, १०, १७, २०, २२, २३,		तेन कर्मविपाकेन	३६
२५, २६, २७, २८, २९, ३०, ८८		त्रैलोक्यनाथं जगतः प्रदीपं	५४
आर्तस्वरा क्रन्दमाना	४४	त्वदाश्रयाञ्चाप्तमपेतदोषं	२७, ५१, ५२,
इतो दानाद्धि यत्पुण्यं	४५, ४६, ४८	५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८	
इदानीं किं करिष्यामि	५१, ५८	त्वया प्रदुष्टचित्तेन	३६
ऋद्धिपादरथेनाहं	५७	दत्त हि दानं बहु बाल्यकं वा	७२
एकानत्रिशत्को वयसा सुमद	४०	दुर्गतिम्यः समुद्रस्य	७८
एते ह्यण्डजाः पक्षिणो	९२	दूरं हि कर्पते कर्म	३६
एवं हि सत्त्वा जानीयुः	३२	दृष्ट्वा प्रभां चन्द्रमरीचिचर्णां	५४
एपाङ्गारखदा महामयकरी	३८	धर्मं चरेत्सुचरितं	३८
एहीति चोक्तः स तथागतेन	५०, ६१	नमः शंकेरासंज्ञो	४१, ४२ (fem.),
कति वर्षसहस्राणि	३६	४७ (fem.)	

न दिवि भुवि वा नास्मिन्नलोके	९७	यदि वर्षशतं पूर्णं तपिष्यसि (रोदिष्यसि)	
नरवरेन्द्र नरामरपूजित	२७, ५१, ५२,	५२, ५२	
५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८		यस्मात्तु नं प्रजानन्ति	३२
न सन्ति मुद्रा न तिल्य न तण्डुला	३७	येन कायरतनेन नायको	१००
नाकस्माल्वणजलादिराजधैर्या	१, २, ३,	येन हि वर्चधानानि	४४
४, ६, ७, ८, ९, १०, १७, २०,		यो ह्यस्मिन् धर्मविनये	१, २, ३, ४, ६,
२२, २३, २५, २६, २७, २८,		७, ८, ९, १०, १७, २०, २२,	
२९, ३०		२२, २३, २५, २६, २७, २८,	
न प्रणश्यन्ति कर्माणि	१३, १४, १५,	२९, ३०, ८८	
१६, १७, १८, १९, २०, २४,		राजभूतेन आनन्द	१६
३१, ३९, ४०, ५०, ५६, ५८, ६०,		वान्ताशा उज्जिताशाश्च	५०
६१, ६२, ६३, ६४, ६५, ६६,		निगतोद्भवा दैन्यमदप्रहीणा	१, २, ३, ४,
६७, ६८, ६९, ७०, ७१, ७२,		६, ७, ८, ९, १०, १७, २०,	
७३, ७४, ७५, ७६, ७७, ७८,		२२, २३, २५, २६, २७, २८,	
७९, ८०, ८२, ८३, ८४, ८५,		२९, ३०	
८६, ८७, ८८, ८९, ९०, ९१,		विशुष्ककण्ठोष्ठपुटः सुदुःखितः	४१, ४२
९२, ९३, ९४, ९५, ९६, ९७,		(fem.), ४७ (fem.)	
९८, ९९, १००		शस्त्रमाराधयिष्यामि	९२
नादत्वा परिमुञ्जीरन्	३२	शान्ता गितिदीशब्दाः	९२
नानाविधो रत्नसहस्रचित्रो	१, २, ३, ४,	शिववरुणकुबेरा वायुरग्निर्मेहेन्द्रो	८१
६, ७, ८, ९, १०, १७, २०, २२,		शीलं समाधिश्चरणं च विद्या	४०
२३, २५, २६, २७, २८, २९, ३०		पश्चिर्वर्षसहस्राणि	३६
पञ्च जन्मशतान्येषा	७८	स चेदेपां निवार्येत	७८
पञ्च पुत्रानहं रात्रौ	४९	सर्वभूतानि लोकेऽस्मिन्	१००
पञ्चविंशतिवर्षाणि	४६	सर्वे क्षयान्ता निचयाः	९२
पाण्डुपत्रं वर्णं द्योतत्	९२	स ग्रावको नरादित्य	५२
प्रियेभ्यो जायते शोरुः	३५	सद्व्रतमात्रेण हि चीवराणां	१००
सुमुश्रूषा पिपासया	४१, ४२ (fem.),	साधु प्रसादतां चित्तं	५१, ५८
४७ (fem.)		सुन्दरी गन्त्रिमौ शाल	१००
भक्षा हि मानापितरी	३६	स्तिना आधासप्रभासाः	१००
यन्वर्तव्यं हि पुत्रेण	७८	द्वित्या रागं द्वयं च	८२

बौद्धसंस्कृतग्रन्थावल्यां प्रकाश्यत्वेन संकल्पिता ग्रन्थाः ।

१ नव धर्माः—

- १ ललितविस्तरः
- २ समाधिराजसूत्रम्
- ३ लङ्कावतारसूत्रम्
- ४ अष्टसाहस्रिका (प्रज्ञापारमिता)
- ५ गण्डव्यूहसूत्रम्
- ६ सद्धर्मपुण्डरीकसूत्रम्
- ७ दशभूमिकसूत्रम्
- ८ सुवर्णप्रभाससूत्रम्
- ९ तथागतगुह्यकम्

२ माध्यमिकमतेः—

- १० मध्यमकशास्त्रं नागार्जुनीयम्, आचार्यचन्द्रकीर्तिविरचितया प्रसन्नपदाख्य-
व्याख्यया संवलितम्
- ११ शिक्षासमुच्चयः शान्तिदेवविरचितः
- १२ बोधिचर्यावतारः शान्तिदेवविरचितः प्रज्ञाकरमतिविरचितया पञ्जिकाख्य-
व्याख्यया संवलितः

३ योगाचारमतेः—

- १३ सूत्रालंकारः आचार्यसङ्गविरचितः

४ विनयाः—

- १४-१५ महावस्तु—लोकोत्तरवादिनां विनयः
- १६ मूलसर्वोक्तिवादिनां विनयः (Gilgit Mss.)

५ महायानसूत्रसंग्रहः—

- १७ प्रथमः खण्डः—वज्रच्छेदिका, सुखावतीव्यूहः, कारण्डव्यूहः, राष्ट्रपालपरिपृच्छा,
शालिस्तम्बसूत्रम्, प्रतीत्यसमुत्पादसूत्रम्
- १८ द्वितीयः खण्डः—अन्येषां सूत्राणां संग्रहः

६ अवदानसंग्रहः—

१९ अवदानशतकम्

२० दिव्यावदानम्

२१ जातकमाला (बोधिसत्त्वावदानमाला) सुभाषितरत्नारण्यककथा च आर्य-
शूरविरचिता

२२-२३ अवदानकल्पलता क्षेमेन्द्रविरचिता

७ प्रकीर्णग्रन्थाः—

२४ महायानस्तोत्रसंग्रहः

२५ अश्वघोषग्रन्थाः—सुद्धचरितम्, सौन्दरनन्दम्, शारिपुत्रप्रकरणम्

*Copies of this Volume, postage paid, can be had from your usual
Book-seller or from the Director, Mithila Institute, Darbhanga,
on prepayment of Rs. 10.00 for Ordinary edition and
Rs. 12.50 for Library edition either in cash,
Postal order or M. O.*